Datus per [magistrum] Johannem de Ilkuss medicine licenciatum

Aegidii Romani de Regimine Principum.

628.

N. Inv. 628.

C 1
P.

Jacobi de Cleparz

Te igitur clementissime
pater per ihesum cristum
filium tuum dominum
nostrum supplices roga
mus ac petimus uti
accepta habeas et benedicas hec
dona hec munera hec sancta sa
crificia illibata In primis que tibi
offerimus pro ecclesia tua sancta ka
tholica quam pacificare custodire
adunare et regere digneris toto orbe
terrarum una cum famulo tuo papa
nostro .N. et antistite nostro .N. et rege nostro
N. et omnibus orthodoxis atque katho
lice et apostolice fidei cultoribus Me
mento domine famulorum famularumque
tuarum .N.
et omnium circumstancium quorum tibi fides cog
ta est et nota deuocio pro quibus tibi
offerimus uel qui tibi offerunt hoc
sacrificium laudis pro se suisque omnibus
pro redempcione animarum suarum pro spe salu
tis et incolumitatis sue tibique reddunt
uota sua eterno deo uiuo et uero

EX·REGIA·AC
sanctissima prosapia
oriundo suo domino speci
ali domino philippo primogenito
et heredi preclarissimi vi
ri domini philippi dei gracia
illustrissimi regis francorum frater
Egidius romanus ordinis fratrum
heremitarum sancti augustini cum re
commendatione se ipsum. Clamat
politicorum sententia omnes principatus non esse
equaliter diutinos. nec equali periodo sin
gula regimina mensurari. Sed aliqui
sunt annualia. aliqui ad vitam. aliqui
vero ad hereditatem et per successionem
in filiis quodammodo perpetua iudicantur.
Cum igitur nullum violentum esse
perpetuum fere omnia naturalia presentent.
qui in se et in suis posterioribus filiis
principatum perpetuari desiderat. summe
studere debet ut sit suum regnum
naturale. Numquam autem quasi naturalis
rector efficitur. si passione aut voluntate
cupiat principari. Sed si custos iusti
existens absque ratione et lege nihil
statuat imperandum. Nam ut testatur
philosophus. Sicut est naturaliter servus. qui pollens
viribus deficit intellectu. sic ingenio
mentis industria et regnativa prudentia
naturaliter dominatur. Quare si vestra
generositas gloriosa me amicabiliter
requisivit. ut de eruditione princi
pum. sive de regimine regum quemdam
librum componerem. Quatenus gubernatione
regni sui secundum rationem et legem
diligentius circumspecta polletis regi
mine naturali. ut appareat ad
liquidum non instinctu humano.
sed potius divino huius petitio postu
latur. Videtur enim deus omnipotens
intus fervore scribitur. dominus dominanti
um et rex regum. vestre domui sanctis
sime curam gerere specialem. cum
tamen vestram pudicam ac venerabi
lem infantiam inclinavit. ut se
quens suorum patrum ac predecessorum
vestigia. in quibus per apostolos et perfectis
viget et viguit zelus fidei et
religio christiana. non passione et vo
luntate. sed lege et intellectu

regulas regni iustissimas cupiat
servare. Hac igitur requisitione
laudabili et honesta quam in re
puto in perpetuum nec non et suffra
gante bono gentis et commu
quod est divinius quam bonum aliquod
singulare et irrevocabiliter mihi
natus auxiliante altissimo delec
tabiliter opus aggrediar. ut vestra
reverenda nobilitas requisivit

Quis sit modus procedendi in regi
mine principum
Quis sit ordo dicendorum
Quanta sit utilitas in dicendis
Quot sunt modi vivendi. et quomodo
felicitas in eis habet esse
Quod maxime expedit regie ma
iestati suum finem et suam feli
citatem cognoscere
Quod non debet regiam potestatem
ac maiestatem suam ponere in vo
luptatibus
Quod non debet regiam maiestatem
ponere in divitiis
Quod non debet regiam maiestatem
suam felicitatem ponere in honoribus
Quod non debet regiam maiestatem
felicitatem suam ponere in gloria vel
in fama
Quod non debet regiam maiestatem
felicitatem suam ponere in civili po
tentia
Quod non debet regiam maiestatem
felicitatem suam ponere in robore
corporali vel pulchritudine vel in aliis
bonis corporis
Quod in statu potentie ponenda est
felicitas
Quantum sit premium regis bene
regentis populum sibi commissum

Capitulum primum quod sit ordo vel modus pro
cedendi in regimine
Oportet ut latitudo
sermonis in una qua
que re sit subiectum
sui exigentiam illius
rei et non magis neque
minus ut vult philosophus vii° Metaphysice

Si ergo de regie regim sive pnci
pum intendimus arte et notici
am tradē ut nō fiant utilioēs
et subtilioēs simoēs q̄ pses opus
inquirat Primo videndū ē
quis sit modus pcedendi i hac
arte Sciendū igit i toto mo
rali negotio modus pcedendi
sedm phm est figualis et grossus
Oportet enī i talibus tipo et fi
gualit pr̄ōsie qa gesta moālia
complete sub narratiōe nō cadūt
Possumus aut tplici via ue
nari q modū pcedēdi in hac
sciētia oportet esse figuralem
et grossum. Prima via sumit ex
parte mateie circa quā ūsat hec
ars Scda ex parte finis q iten
dit in hac arte. Tercia ex parte
auditois q erudiendus ē p talē
artē Prima via sic patz. Cū
enī doctrina de regie pncipū
sit de actibus huaīs et cōphen
dit sub morali negotio qua
mā moalis ut dcm̄ ē n patitur
pscrutacioēm sbtilē sz ē d negoti
is singlaribus q ut declarai het
het iiº eth pt sui uariabilitatē
magnā icertitudiem hnt qa go
sic ē circa ipa acta singlaria q
mā huius opis ondūt intedē
dū ē figualit et tipo. hac aū
rōm videt tangē phs iº eth cū
ait q dicet sufficient d moali
negotio si fiat maifestacio sedm
sbiectā mām Vn̄ sbdit q disci
plinati ē itantū qrē ctitudiem
circa vnū qdq̄ genus i qntu nā
rei recipit Videtur enī nā rei
moalis oio esse opposita negoº
methº. nā demostratios meths
sīt ctē i pº gdu ctitudīs ut aut
comētator iiº meth. rōes vō
morales sūt sficiales et gsse
Geometre go ē nō psuadē sed
demostraē. Rethois vō et polit
nō est demostraē sz psuadere.
pt q i pº eth scbit. Ef pxim ul
par pm ē mathematicū psua
dentē acceptaē ut rethoricū

demostracioēs expetē. Scda via sumit 2a via
ex parte finis q itendit in hac arte
Nā ut scbit iiº eth Opus moāle
suscepimus nō cōtēplacōis gracia
nec ut sciāmus. sed ut boī fiamus.
finis go itentus i hac scīa nō
ē cognicō sz opus. nc ē virtus sz bonū
Cū go rōes sbtiles magis
illuiēnt itellectum. supficiales vō
et grosse magis moueāt et infla
ment intellctum i sciēnis speclātius
vbi pn̄ queit illuiacō intellectus
pcedendū est demostratiue
et sbtilit. Sz i negocō moali vbi
qrit rctitudo voluntatis et ut
boī fiamus pcedendū ē psuasiue
et figualit. Vn̄ pº eth. Scribē
morale negotiū aabile ēē. si de
talibus et ex talibus dicentes et d
his q sūt ut frequenus grosse et
figuralit vitate ondē. Tercia 3a via
via sumit ex parte auditoris qui
erudiendus ē i hac arte. Nā
licet ititulatus hic ē liber de
eruditioē pncipū. totus tn̄ pplus
erudiendus ē p ipm. Quauis
enī n qlz possit ēē rex uel pn
ceps. quilz tn̄ sp studē debet
q ut talis sit. q dignus sit regē
et pncipai. q esse nō pt nisi
sciant et obseruent q i hoc ope
sint dicenda Totus go pplus quo
dāº auditor ē huius artis. sed
pauci sūt uigentes acumiē i
tellectus. pt qd dicit iiiiº eth
Ef qnto maior ē pplus tāto minor
ul' remotior ē itellectus. Audi
tor go moralis negotii ē simx
et grossus. ut ondi hr iº eth Cū
go totus pplus sbtilia cōphedē n
possit intedendū ē i morali ne
gotio figualit et grosse. imo
qa sm phm in pol. q ozt dum
sue pcipe. hc ozt sbditū scīe facē
Si p huc librū instruant pnci
pes quo se dnt hrē et qualit
dcant suis sbditis iparē oportet
doctrinā hac extendē usqz ad
poplm ut sciat qlit suis pncipi
bus dcāt obedie ē qa hc fieri nō

pt ut dcm est nisi p rões sup
ficiales. Oportet modu pceden
di in hoc ope esse grossum et
figuralem Capitulum secundu
Quis sit ordo dicendorum &c

Cum ois doctina et omis
disciplia ex pexistenti
fiat cognone. ut dr p°
posterior. bn se ht narrare
ordine dicendoru. ut du d ipis
qda cognito p hita fuit. intellectus
dicendoru facilius capiat. Sciend
igit q hunc totale libru. itedimus
i tres pciales libros diuide. In
p° eni ostendet quo regia maie
stas et p gsequns quo aliz ho seipz
rege debeat. In scdo vo manifesta
bit quo sua familia debeat gu
bernare. In tcio aut declabit quo
pesse debeat ciuitati et regno
Primo go libro deserviet ethica
siue monastica. Sc° yconomica. T°
pollitica. Est aut huius ordo nalis
et ronal. Ronalis quid qm ea
que sunt ad alterii sumut ori
ginem ex ipis que sut ad nos
ipos. Vn ix° eth het q amica
bilia que sut ad amicos videnr
uenisse ex his. que sut ad ipm
Ille eni amicus esse uidetur q
sic se ht ad aliu. cui amatur
ut ad seipm. Qd go dcm est
d amicabilitate vitatem ht
de ipa industria regnatiua. Q
eni industris esse uult. ut alios
regat. debet industris esse ut
seipm gubnet. Quare rona
bile est ut pus determinetur de
regimine sui qz d regie familie
siue regni. Est et hic ordo n
som ronalis sed et naturalis
Natura eni semp ex impfcto
ad pfcm pcedit. na pus ho
e naturalit impfcts et puer qz
pfcts et uir. In ipis et spe
culabilibg ordine naturali sp
ex impfcto ad pfcm pcedimus.
nam pus quis ht sciencia et
cognitom impfectum. et postea ht
eam pfectiore. et sic dando se
speculacioi continue i sca pficit
donec scdm modu sibi possibile
heat pfectam notica. Qd go
scdm ordine nalem dcm e de
speculabilibg vitatem ht de
ipis opabilibg. Nam sicut in
speculabilibg cognito impfcta na
pcedit pfectam sic in opibus
pcedit impfcta astucia pfectam
industriam Cum igit non
requiratur tanta i dustria ad re
gendu seipm qnta requiritur
in gubnacom familie. nec re
quiratur tanta prudentia in
regimine familie. quata in gu
bnacon ciuitatis. et regni. Ordie
naturali debet regia maiesta
te. pmo seipm scire regere. scdo
suam familia scire gubnare. et
tcio scire regere regnu et ciuite
In pmo aut libro in quo agit
de regie sui sut quatuor de
clanda. Na p° ondet i quo re
gia maiestas. deat suu fine
et sua feliatate pone. Sc° qs
vtutes deat hre. Tcio qs pos
sessiones debeat seq. Quarto
quos mões deat imitari. Na
cu bn uiue. et bn rege seipm
esse no possit. nisi qs se det
bois actibg et bonis opibg re
gulatis ordie ronis uolens
tractare de regie sui oportet
ipm noticia trade de omibg
his que diuisificant actiones
Inde e ergo qd uult phs ii°
eth. pro hiam esse morali
negocio scrutari ea que sut
circa opaciones. quomo facie
de sint. Operaciones aut
nre ex qtuor qntu ad pns
spectat. vident oriri et diuisifi
cari. videlz. ex finibg vtutibg
passionibg et moribg Nam
cu finis sit opacionu nazu pn
cipiu scdm qd sibi quisqz aliu
et aliu pstituit fine alia et
alia opatur. Ad cognoscendu
igit que opai debemg maxie
pficuu esse videt qz fine nob

pstitue debeamus Rursus q'a
ut dr ii° eth. Signu generati habitus
e delectacom et tristicia fiei i ope
scdm qd alios et alios habitus hemus
et aliis et aliis artibus delectam
Tercio diuersificant acciones et opa
no solu ex finibus ul ex habitibus
Sz et ex passionibus. na alit et
alit operam Videns eni q timor
et desperacio no sut eade passio e
spe. Timentes eni et desperantes
de victoria turpit agut. cu dimitt
acie et fugiunt de bello. Sperantes
aut se vite invadunt bellantes
et aggrediunt hostes Qd eni di
ctu e d spe et timore. intellige
du est de aliis passionibus. Si-
gule eni affecciones et passiones
aliq inclinacom i nob efficiunt
sic alia et alia opa faciamus.
Qrto et ipi mores opa diuersi
ficare vident. Na hntes moes
senu alit operant q hntes moes
iuuenu Senes eni ut suo loco
ondet sut naliter increduli et
auari Iuuenes aut creduli et
liberales Videnf vo hec quor
hre aliq analogia adinuicem
Na ex aliis et aliis passionibus
moribus hnt esse alie et alie pas
siones. ex aliis et aliis passionibus
consurgunt alii et alii habitus. ex
aliis et aliis habitibus constituunt
alii et alii fines. Sicut eni diui
si sut moes senu. et iuuenu sic
alie affecciones et passiones sut
in utrisq. Et sic bonoru et ma
loru sunt diuerse affecciones sic
diuisi sut habitus utrorumq. Rursus
ex aliis et aliis habitus pstituimus
nob alios et alios fines Nam
ut dicit iii° eth. qualis vnus
quisq e talis finis sibi videt
vt intemperato videt bonus finis
et magna felicitas vti venereis.
sic et hntes alios habitus inclinant
ut fine sibi pstituat conforme
suo habitui In pmo igit libro de oibus
his quor tractabimus scz d fine
siue d felicitate. pncipalit de
coru virtutibus et d eoru passionibus
et moribus. Primo tn dicemus de
ipo fine siue de ipa felicitate.
quia finis respectu agendoru est
pncipalis pncipiu q aliqd alioru

Cam iii. Quanta sit utilitas in dicendis

Quonia ut dctm e opus istud suscepimus gra
erudiconis pncipu. Cu
nullq qs plene erudiat
nisi sit beniuolus docilis et at
tentus. Postq i pmo ca° reddidimus
regia maiestate beniuola ost
dendo. q dda. sut. nos esse faci
lit tractaturos. et scdo reddidimus
eam docibile narrando ordine
dicendoru. Restat ut i h ca°
tercio reddamus ea attenta decla
rando quanta sit utilitas i dicendis
Nam qa generalit hoies eduit smoz
pstructatu et ut pluim auditores
sut beniuoli psentos smones fa
ciles et superficiales. q licet i aliis
sciis sit corruptus appetitus. in
morali tn negocio ubi modus
requirit pcedendi figuralis et gros
sa. no e corruptus appetitus sed
magis e ordo rectus et debitus
In hac arte ex facilitate trade
di reddit auditor beniuolus sz
ex ordie dicendoru reddit docilis
Nam qs maxie efficit docilis 1
habilis ad capiendu doctrina si ei
dicenda quada serie et ordine
pponat. Ex utilitate aut dicendo
ru redditur auditor attentus. na
quilz attente audit. si sperat
se utilia auditoru Ex dicendis
aut dicendoru si recte cogitant
et obsuant. consequet regia ma
iestas quantu ad pns spectat quor
que quilz maxie audire et con
siderare debet. pmo eni lucrabitur
maxia bonum lucrabit seipm Scdo
lucrabit alios Qrto consequit
ut habeat ipm deu et felicitate
etna Distinguunt quid vnos
ipa bona. queda sut bo minima
queda media. queda maxima
Minima sut bona exteriora Media

sunt bona interiora que possunt esse cōia bonis et malis. huiusmodi sunt industria mentis. ingenium naturale potentia anime. His enim bonis et ipsi mali participant. Bona vero maxima sunt bona interiora quibus mali participare non possunt. cuiusmodi sunt virtutes. quibus secundum sanctos et secundum philosophos nemo male utitur. Dicit enim primo ethicorum. et sole virtutes sunt quibus non contingit male uti. Aliter distinguunt bona. ut patet per philosophum tam in magnis moralibus quam et in ethicis. quia quedam sunt delectabilia. quedam utilia. quedam honesta. Bona autem honesta sunt bona per excellentiam. Nam in his bonis secundum ipsum includuntur bona delectabilia et utilia. Bona enim si honesta sunt habent in se magnam delectationem. et includunt bonitatem utilium bonorum. Cum igitur in hoc libro intendatur quomodo maiestas regia fiat virtuosa. et quomodo eos quos habet regere inducat ad honestatem et virtutem. maxima est utilitas in dicendis quia ex eis observatis habentur bona maxima et honesta. Secundo est maxima utilitas in dicendis quia ex eis non solum quis lucrabitur maxima bona sed et lucrabitur seipsum. Est enim morale negotium. ut pluries dictum est ut boni fiamus. Bonus autem vir seipsum habet. malus autem seipso caret. Si enim imaginari debemus quod sicut in civitate et in regno plures ordinantur ad unum ducem et ad unum regem. sic in uno et eodem homine potentie que rationales per participationem ad intellectum. qui est rationalis per essentiam. Sicut igitur rex non dicitur habere regnum. nec dux dicitur habere civitatem si in regno vel in civitate sit dissensio. et si incole civitatis vel regni non obediunt regi vel duci. Sic homo aliquis singulariter dicatur non habere seipsum. si appetitus dissentiat rationi. et si rationalis per participationem non obediat rationali per essentiam. Homo enim secundum philosophum in viiii ethicorum maxime est intellectus. Si vero dicatur his. que sunt in homine. homo non dicitur sibi ipsi. nec regit seipsum. nec proprie seipsum habet. immo non vult uti ratione. et aliud agit passione tactus et inclinatus. Ex quo si ergo malus homo non habet seipsum. sed bonus. per hoc negotium. quod est ut boni fiamus. homo seipsum lucratur. Tertio lucratur alios. Nam ex hoc quod aliquis recte regit seipsum dignus est ut efficiatur rector et dominus aliorum. Nam vigens prudentia. et aliis virtutibus moralibus de quibus in hoc libro tractabitur dignus est principari. Et si his careat dato quod per civilem potentiam principetur. magis tamen dignus est subici quam principari. et magis est naturaliter servus quam dominus. Quarto observatis his quorum in hoc libro tradimus notitiam. consequemur ut habeamus deum et felicitatem eternam. Est enim deus ipsa essentia virtutis et bonitatis. et est maxime unus et maxime bonus. Quanto aliquis appropinquat plus ad bonitatem et unitatem. tanto est conformior primo principio. et perfectius habet ipsum deum. Mali autem homines minime sunt uniti. dispersum enim est totum eorum regnum. Regnum enim cuiuslibet hominis est ex eo quod potentie anime reguntur per rationem et intellectum. Quando igitur aliud dictat ratio et aliud sequitur appetitus quod contingit habentibus animam perversam tunc homo non est unus sed in seipso dissensionem habet. propter quod difformis est a primo principio. Sed pollentes virtutibus et habundantes in bonis honestis quia sequuntur regulam rationis et sequuntur bonum simpliciter. non bonum secundum sensum. in seipsis habent unitatem et bonitatem propter quod conformantur primo principio. et in seipsis ipsum deum dicuntur habere. Tanta igitur est utilitas in dicendis quia ex eis observatis lucrabimur maxima bona. nos ipsos. et etiam alios. et habebimus ipsum deum. et consequemur felicitatem eternam. Verum quia eorum que tradimus notitia absque divina gratia observari non possunt. Deus quandoque

q̄libet hoīem · et maxīe regiam magiestatē īplorare diuinā grām Nam q̄nto magis maiestas regia ī loco altiori existat · tanto magis ī diget diuīa grā · ut possit v̄tutū opa exercē · et sibi subditos ualeat īducē ad v̄tutem

Ca^m. 3^m. Quot sunt moi viuedi et quo ī eis felicitas h̄t esse

Premissis q̄busdā p̄ambulis necessariis ad p̄positū · quia respectu seq̄ntis opis · ex facilitate opis siue moi tradendi reddidimꝰ regiā maiestatē beniuolā · ex ordīe dicendorū reddidimꝰ ipām docilē · ex utilitate recepta ī dicendis reddidimus ipām intentā. Restat dicē seriati que ī h̄ ope sūt dicenda. Vn̄ q̄a · finis ē p̄ncipium agibiliū p̄ncipalius q̄ aliqd' aliorū · ut dicebamꝰ supra · ideo a fine et felicitate ē inchoandū. Cū igit̄ sc̄dm diuisos mos uiuedi · diuisi diuisimode sibi finē p̄stituāt · narrandi sūt moi uiuedi · et ondedū ē quo ī eis felicitas sit ponenda

Distinxerūt aut̄ ph̄i ut patet in 1° eth' triplicē viā sʒ uoluptuosā politicā et cōtemplatiuā Videbāt enī hoīes · esse mediū int̄ sup̄iora et inferiora. Est aut̄ hō n̄alit̄ mediꝰ int̄ bruta q̄bꝰ ē sup̄ior · et sb̄ās separatas q̄s cōi noīe uocamꝰ āgelos q̄bꝰ ē iferior. Est enī hō infra angelos · et sup̄ bruta. Tripliciter aut̄ potit̄ cōsiderai hō · p̄° ut cōicat cū brutis 2° ut ē aliqd ī se 3°. ut cōicat ul' p̄ticipat cū angelis siue sb̄iis separatis Sc̄dm has tres cōsiderationes sūpte sūt a ph̄is p̄dicte tres vite Voluīt enī q̄ homī ut cōicat cū brutis cōpetit vita uoluptuosa · ut ē aliqd ī seipo vita politica Sʒ ut p̄ticipat cū sb̄iis separatis cōpetit ei vita cōtemplatiuā Q̄lʒ ergo ul' viuit ut bestia · uel viuit ut hō ul' uiuit ut āgelꝰ Nam sc̄dm vitā voluptuosā viuit ut bestia · sc̄dm ciuilē ut hō · sc̄dm cōteplatiuā viuit ut angelus Distinxerūt igit̄ has tres vitas siue hos tres mos uiuedi · nō tn̄ posuerūt ī duplicē felicitatē Nā ī uita voluptuosa negauīt felicitatē esse qd' et theologi negāt Posuerūt enī felicitatē politicā et cōteplatiuā · ut dicat̄ · q̄s felix politice · q̄ndo ē felix ut hō h̄ndo ī se p̄denciā · q̄ ē recta rō agibiliū Dicit̄ aut̄ felix cōtemplatiuē q̄n ē sup̄ hoīem · et q̄n ē felix non sc̄dm ut hō · sʒ p̄ut ē ī eo aliqd diuinū · et aliqd meliꝰ hoīe Perfectum igit̄ in agibilibꝰ vocabāt felicē politice. Sʒ p̄fectū in speculabilibꝰ vocabāt felicē cōteplatiuē · et appellabāt ipm̄ nō hoīem · sʒ hoīe meliorē. Nam agē et cōicare in actioibꝰ cum angelꝰ aliis cōpetit hoī ut hō ē Sʒ speculari et cognoscē v̄itatem cōpetit ei ut ē in eo intellectus speculatiꝰ · q̄ est aliqd diuinū · et sc̄dm q̄ cōicamꝰ cū deo et sb̄iis separatis Vn̄ ī 1° polit patet q̄ q̄lʒ hō ul' ē ut hō · ul' ē peior hoīe et tūc ē bestia · ul' ē hoīe melior et tūc ē q̄d diuinū et semideus · Si aūt ē hō · quia hō ut ibi p̄bā ē n̄alit̄ al' sociale ciuile et politicū · sequit̄ q̄ regat̄ sc̄dm p̄denciā · et uiuat vita politica Si aut̄ ē bestia et hoīe peior · tūc nō regitur rōe et prudencia · sʒ regit̄ passiōe et viuit vita p̄ voluptuosa Sed si sit diuinꝰ et hoīe melior · tūc spectat p̄ sapienciā · et viuit vita cōteplatiuā. Tanta ergo ē drīa int̄ p̄dentē in agibilibꝰ et p̄fectū in speculabilibꝰ · q̄nta ē inter viuentē vita hūana et politica · et vita cōteplatiuā et angelica Dediti enī opibꝰ agibilibꝰ p̄p̄t diuersitatē negociorū emergenciū · turbant̄ erga pluima et ut plurimū senciūt passiones

carnis. Dediti v° ſpeculabilibꝰ q°
dāmō ab aliis paſſionibꝰ ſunt
abſtracti Et quia viuē in carne
et non ſcd̄m carnē eſt magis
angelicū q̄ hūanū. felicē vita
contēplatiuā uoluūt ph̄i appella
re felicē politicē ut hoīem. ſed
ut ꝯtiāt cū ſb̄jis ſepatis Sapiē
tes ergo et viri ſpeculatiui ſunt
maxime honorandi q̄a ſūt ſup̄
hoīem collocati Sic ergo d̄ mōis
viuēdi et felicitatibꝰ rectis ī ipis
ph̄i diſtinxerīt nō tn̄ ad plenum
hec p oēz modū potuūt attingē
veritatē Nam licet darēt vīm
q in vita voluptuoſā nō eſt
quēnda felicitas ut infra clarꝰ
patebit ſeu oſtēdet. De vita tn̄
politica quā theologi vocant
vitam actiuā et d̄ vita contem
platiuā nō uſqꝫquaqꝫ v̄ā ſenſe
rūt. Crediderūt eīm q ex pu
ris n̄alibꝰ abſqꝫ aliquo auxilio
grē poſſet q̄s oīa pcā vitare
et pfcē uiuē ſc̄m vitā cōtem
platiuā vl̄ actiuā qd̄ fl̄m eſt
ut ſup̄ tangebat. Quia omibꝰ
volentibꝰ recte viuē neceſſ̄ia eſt
diuiā grā. et maxīe neceſſ̄ia eſt
regibꝰ et rectoribꝰ aliorū Po
ſuerūt et vitā cōtemplatiuā eſſe
in pura ſpeclācōn qd̄ fl̄m eſt
Nūq̄ eīm in vita tali q̄s pficit
niſi ſit in eo amor d̄i ſiue per
fectio caritatis. ſeu dilectionis
In his igit̄ nō bn̄ ſenſerūt. qd̄
aūt vitā contēplatiuā dixerūt
eſſe potiorē q̄ ſit vita politi
ca et actiua. a theologis et a ci
tate catholica nō diſcordat.
His igit̄ pactis. dicamꝰ q̄ de
cet regiaꝫ maieſtatē hos mōs
viuendi cognoſcē. Vitā volupti
oſam fugē ne ſit hoīe peior. Nā
tales ut d̄r 1° eth̄ ſūt vitā pecu
dum eligentes. Vitā aūt actiuā
et cōtemplatiuā in ſe hrē d̄et
ut p vitam actiuā vacet aliis
magnifica faciēdo. ſibi ſubditos re
cte regendo. Per vitā cōtēplatiuā

vacet ſibi p intimā d̄uocōm et
dei dilectōꝫ in amorē dīu recte
pficiendo. Hanc aūt intimaꝫ
deuocōm tanto magis hrē deꝫ
reges et p̄ncipes quāto apud
t̄bunal ſumi iudicis reddituri
ſūt de plurībꝰ racionem Cam
viii Qz maxime expedit regie
maieſtati ſuū finē et ſuā felic̄tē
Eſt aūt diligēt̄ cognoſcē
notandū q ſicut materia
p debitas trāſmutaciones
cōſequit̄ ſuā pfectōꝫ et formā
ſic hō p rcās et debitas opaci
ones cōſeqt̄ ſuā pfectōꝫ et feli
citatē Cum ergo contingat nūq̄
recte agē niſi reqrit̄ cōſecucō
finis. ignorato ipō fine expe
dit volenti cōſeq ſuū finē et
ſuā felicitatē hrē cognicōꝫ ipiꝰ
Poſſumꝰ aūt quātū ad p̄ns ſpe
ctat duplici via venari. q expe
dit regi ſuū finē cognoſcere
Prima ē inquātū p ſua opa
cooperat̄ ut ſit finis cōſecutus
Sc̄a uō inq̄tū eſt aliorū directiꝰ
¶ Prima via ſic patet. naꝫ
ad hoc q aliq̄s p ſuas operaciones
finē ꝯſequat̄ tria req̄runt̄. p°
q agat bene Sc̄o q ex electione
Tercio q agat delectabilit̄ Si eīm
nō aget bene ſed male nō ſe
quētur finē. ſed cōtrariū finis
Nā finis ut d̄r ii° phicorū nō
ſolū dicit q vltimū. ſed et q
optimū. ppt̄ qd̄ in ii° eth̄ innuit
ph̄s q finis et bonū idem et
q tollit finē tollit omē bonū.
quare ſi male agētes ſūt digni
ut malū ꝯſequat̄. quia malū
ꝯtriā bono. et p ꝯnꝯs ꝯtriat̄ fini
Male agētes ſc̄m qd̄ hmōi digni
ſūt nō ut cōſequant̄ finē ſed
ꝯtriū finis. Immo nō ſolū male
agētes nō cōſecūt̄ finē ſed et
potētes bn̄ agē niſi bn̄ agant
nō debet̄ eis corona. nec debet̄
eis finis uel felicitas Vn̄ ph̄s
p° eth̄ ait q in olimpiadibꝰ i.
in illis bellis et agonibus. nō

coronatr fortissimi sed agonizantes
Qui enī potentissimi sūt. sūt po
tentes agonisare. Actū si nō actu
agonisent nō debetr eis corona
Oportet igitr actu bn̄ agē ut per
opa nr̄a in eam finē cōsequi
uel felicitatē. ¶ Scdo requiritr q ex
electiōe agam9. Nā qui casu uel
fortuitu bn̄ agit nō est laudā
dus. nec debetr ei finis ex hoc ul'
felicitas Nā q̄ ex electiōn nō
fiūt. nō sūt uolūtaria. Ex nō
uolūtariis enī ut patet p phm
iiio eth nō laudamr nec vitupa
m̄. Vn̄ in eodē tcio dicitr q nlls
ē beatus n̄ volēs. sed q̄ nō agi9
ex electiōn nō agim9 uolētes.
ergo p se loquēdo ex talib9 opib9
scdm q huius sūt nō ɔseqmur
beatitudinē et felicitatē uno cū
ex quibuslibz uirtuosis felicitatē
ɔsequamur. Quia uirtus ē habitus
medietate electius in meto ɔsistens ut dicitr
iio eth. Opationes p quas finē
cōseqm electiōn pcede debent
Tercio oportet agē delectabilitr
Nam q̄nto q's in aliquo ope dele
ctatur. tāto magis volūtarie et
ex habitu efficit op9 istud Vn̄ ph's
iio eth vult. Q nō sufficit agē
bona sed bn̄. nec sufficit opari
iusta sed iuste. Contigit enī
aliquos viciosos facē aliqua de ge
nere bonorū. tn̄ quia nō faciūt
ea bn̄ et d'lectabilitr nō oportet
p huiusmodi eos opa cōseq finē ul'
felicitatē Cū ergo ista tria ɔtingūt
q agam9 bn̄ ex electiōn et delecta
bilitr. maxiē ɔtigit nos sic finē
ɔseq. h aūt maxiē ɔtigūt co
gnito fine. Expedit ergo ut finē
consequamur finē p̄cognoscē. Sic
enī imaginari debem9. q sicut
est i causis efficientib9 q agentia
scdi mouent in uirtute agentis
pmi. sic fines scdarii mouēt
in uirtute finis vltimi. pt qd'
sicut si n̄ eēt agēs pm nullū agēs
aget. sic si nō eēt finis vltim9
et si nō apphenderem9 aliquid

vt bom ultimatū qd' uolūtatem
mouet. nullū aliud bonū volū
tatē mouē possit. Quicqd enim
vult uolūtas. vult in ordiē ad ali
quid. qd' uult finalitr et vltima
te. Nō apphenso ergo aliq nisi sb
rōn finis. nō cōtingit nos bn̄
agē. qa hc posito. cessat omnis
hūa actio. ut ergo agam9. oportet nos
p̄stituē finē aliq̄. sed ut bene
agam9 oportet nos p̄stituē finez
bonū et debitū. qa ex fine
opa nr̄a spēm sumūt. Non enī
esse posset q esset bonū opus si
ordinaretr in malū finē. P̄cogto
ergo finis reqritr ut bn̄ agam9. Scdo
talis p̄cogto reqritr. ut ex electiōn
agam9 Nam sicut sagittantes nō
vident signū. si signū pcuciūt
h ē casu et fortuitu Sic nō p̄co
gnoscentes finē si bn̄ agant et
cōsequantr h nō est ex electiōn
sed a fortuna Vn̄ ph's io eth vo
lens ondē necctiu esse p̄cognicōm
finis ait. q cogto finis ad vitā
nr̄am magnū ht incremtū. cōseqt
enī ex hoc magis ipm̄ finē qad
modū sagittatores signū hn̄tes
magz utiqz adipiscent qd' oportet
¶ Tercio p̄cognicio finis nō solm facit
nos bn̄ agē et ex electiōn sed et
delectabilitr. Nam q̄uia opa effi
ciūtr d'lectabilia et dulcia ɔsiderata
beatine et felicitate quā ex ipis cō
seqm. Cuilz ergo hoi ut agat bn̄
et ex electiōn et delectabilitr expe
dit suā felicitatē p̄cognoscē Sed
maxiē hc expedit regie maiestati
qa ex opib9 suis debet intēdē bom
gentis et cōe qd' magis ē expe
diens et diuinius q̄ aliqd' bonū
singulare. Patet igitr q maxiē
debet regiā maiestatē cogscē suā
felicitatē. ut opa oīa q̄ sūt facio
d'ina exerceat bn̄ et d'lectabiliter
et ex electiōn Scdo hc patet ex eo q
rex ē aliorū directiuus quia si sa
gitta signū nō pcipit. tn̄ nō pt h
impeditr qn signū pcuciat quia
a sagittante in signū dirigitr Sic

enī magis expedit sagittatorē sig[m] prius ꝙ sagittam. eo ꝙ sit sagitte director. Sic magis expedit regiam maiestatē et felicitatē et finem cognoscē ꝙ ppłum eo ꝙ sit ppli directiua. Ca[m] vj. ꝙ nō decet regiam maiestatem suaz felicitatē ponere in voluptatibus

Vulgus qnit nō ꝑcipit nisi delectationes sensibiles. et inde ē ꝙ qm̄ noīe ut qnit ponit solās delectatōes maxīe sensuales ut sūt dlectatōes tactus et gustus absolute appellaꝯ voluptates et delectatōes. cū tn̄ simpl loqndo delectatōes intelligibiles et ꝑ spuales sine ꝯpatōe sunt ꝑfectiōes et excellenciores ꝙ uoluptates sensibiles In huiusmoi aūt voluptatibꝫ sēsibilibus nō esse felicitatē ponendā tplici via uenari possumꝰ. Quātū enī ad pn̄s spectat. felicitas tā ꝑortaē videt. felicitas enī dicit ꝑfm̄ et ꝑse sufficiens bonū Nam tn̄ dicimꝰ aliq̄ esse felicē. qn̄ assecutꝰ ē id in quo ꝯsistit suū ꝑfm̄ bonū Vn̄ phs i° 1° eth' dscribens felicitatē ait. ꝙ felicitas ē finis opatoꝶ. ꝑfm̄ et ꝑse sufficiēs bonū Ex hc aūt p° seqt. ꝙm s. ꝙ felicitas sit aliq̄ sc̄dm rōm et ut rō dictat dictat. cū enī bō sc̄dm rōm et sc̄dm itellcm sint bona ꝑfcte et simpl. bona vō sc̄dm sensū sūt bona sc̄dm q̄ et ut nūc. si g° felicitas ponit eē ꝑfm̄ bonū oportet q' sit bonū sc̄dm intellcm et rōm. ul' ꝙ idē opoꝛt ꝙ sit tłe bonū q̄le recta rō ꝑsequendū iudicet. ¶ Ex his aūt seqt tr̄m vzt ꝙ felicitas ꝯsistit ī bōis aīe. et ī bonis corporis nō. cū enī corpꝰ ordinet ad aīam sic' m̄a ad formā. et sicut ꝑfm̄ ad suā ꝑfcōz bona corporis sūt ipfcta resp' bonoꝝ aīe pt ꝙ huiꝰ bona nō dictat rō sic ꝑsequēdi esse ut bona aīe. Felicitas g° cū q̄ dicat

bonū ꝑfm̄ dicat bonū sc̄dm aīaz et sc̄dm rōm. nā ī opatiōn aīe sc̄dm rōm ꝯsistit ꝑfm̄ bonū huānū ut dclarat ht 1° eth' Cum igit' uoluptates et delectationes sensibiles appetitū nō sint bom ꝑfcm nec bonū sc̄dm aīam et sic sc̄dm rōm ꝯstat in talibus felicitatē nō eē ponendā ꝙ aūt huiꝰ voluptates nō sūt bonū ꝑfm̄ et sufficiēs deleui patet Nam q' sic est bonū saciat appetitū sed uoluptates et delectationes sensibiles appetitū saciaē nō possūt ut in seipō quilꝫ experiri pt Vn̄ phs iii° eth' loqns d' talibꝫ dlectationibꝫ ait. ꝙ insaciabilis ē delectabilis appetitꝰ Sc° ī talibꝫ nō ē ponēda felicitas q̄a nō sūt bona sc̄dm rōm sed magis sūt bona sc̄dm sensū bona enī sc̄dm rōm quāto maiora sūt tāto magis reddūt rōm liberam et expeditam Nā quod sc̄dm rōm existit. inꝯueniens est. ꝙ rōm impediat sed huiꝰ delectatōs sensibiles si uehementes sint rōm obnubilāt iuxta illud iii eth' Si tales delectatōes magne et uehemētes sint cogitatōm .i. rōm impedīūt prius aūt Tercio nō ē ponēda felicitas in uoluptatibꝫ sensibilibꝫ quia talia magis sūt bona corporis ꝙ aīe Cū igit' corpus ordinet' ad aīam et nō econūso si felicitas sit finale bonū ad q' oīa ordinat' alia bona huiꝰ bonū nō est ponēdū in uoluptatibꝫ sensibilibꝫ quia sūt bona corporis s; magis ī opibꝫ ūtutū que sūt bona aīe ¶ Possumꝰ enī dicē q' licet. sicut delectationes alique licite et honeste eo ꝙ ipā opa ūtutū hōi bono et ūtuoso magnā delectationē conferat Nulla tn̄ delectacio ē cēnlt ipā felicitas licet possit aliq̄ felicitatē ꝯsequens s; hc declarare nō est pn̄tis negocii

forte tn aliqd d' hs infra dicet
Ad p̄ns aut sic sufficiat q no
decet aliq hoiem sua felicitate
pone in delectacoibs sesibilibus
Est igit detestabile cuilibz hoi
pone sua felicitate in volupta
tibz. sed maxie hz detestabile
regie maiestati. qd tripliciter via
uenari possumus. p^o eni talia
sut detestabilia regi qa ipm ma
xime depmut. S^o qa reddunt
ipm contemptibile. Tcio qa ipz
faciut ee indignu pncipati.
Dicebat sup q in vita volupttu
osa quenimg cu brutis. et de
siderantes sic uiue sut vita pe
cudu eligentes. Quato go q's
i alaoi gradu existit tanto p
hac vita magis depmit. Dtm
e eni q decet rege et pncipem
ee supra hoiem et totalit diuin
Nam ut dic v^o pol' principatus
correspondz magnitudini et dignitati
ut qnto qs maior pnceps existit
tanto magis alios excelle debet
in digte vite et in magtudie
bonitatis In tanto igitur gdu
existens indignu e ut vitam
pecudu eligat. qa p eam valde
depmit. ¶ S^o hz e detestabile regi
quia seipm qteptibile reddit Vn
phs v^o pol' ait. q maxie expedit
pncipibs ee moderatos in delectacoibs
corporalibus Innuit eni ipeide
q dantes se delectatoibs talibs
sut siles dormientibs et ebriis
Na dediti huiq voluptatibs usu
rois amittut. Sic dormientes et
ebrii usu uti roe no put Cu
sdm eunde phm no facile sit
qteptibilis q sobrius e q ebrius
nec q uigil sed q dormies Decet
go regia maiestate tales delecta
tiones imoderatas fuge ne co
teptibilis videat ¶ Tercio decet
pncipe talia detestai ne pncipai
efficiat indignus. Na nullus digt
iuuenes iudices. Indignu est
eni puer pncipai Sz ut dicit
in p^o eth Differt at nihil iu
uenis sdm etate q sdm more
iuuenu uiues Deginis eni de
lectacoes sensibiles dato q sit se
nex tpe tn qa e puer moribus
indignius e pncipai Est go di
ligenter nondu q sic no diff ee
puez etate et moibs. sic nt
refft ee sene moribs et etate
pt qd sicut si sit senex tpe et
puer moribs indigne pncipat
sic si sit et puer etate et senex
moribs dignus est pncipai Naz
eni ait phs q no eligit iuue
nes iudices eo q qstet ipos ee
prudetes Sed eo q no qstat ipos
esse prudetes. Quare si qstat eos
hre mores seniles et vigere pruden
cia digni sut pncipai Sic ergo
qclu^o cali q ne pns depmatur
et ne qtepnat et ne sit dignus
pncipai. dec imoderatas volupta
tes despice

Capitulum vii Q no decet regiam maiestatem sua felicitatem ponere in diuiciis

Phs p^o pol' distiguit duo
gna Nam sdm ipm qda
sut diuicie nales qda arti
ficiales Diuicie nales esse dicut
que nalt ex rebus nalibs pdu
cut. cuiusmoi sut q accipiunt ex
agris ul ex arboribs ut frumta
et vina. ul et ex aialibs. et vi
dsalit qcuq ad victu et vestitu
deseruiut int nales diuicias copu
tant Artificiales at diuicie st
q p arte et industriam hoium st
inuente. he nales diuicias comi
tant cuiusmoi sut auru et ar
gentu et vniusalit oma num
musma q i me^te indigentias cor
porales no suplent. Sed p qmu
tatoem deseruiut indigetie corpo
rali Aurum et argentu licet sint
nalia metalla. sut tn artifi
ciales diuicie In neutris at
diuitiis e poneda felicitas
Tangit eni phs p^o pol' tria pt
q uenari possumus in artificia
libs diuitiis felicitate no esse
ponedam ¶ P^o qa artificiales diuicie

ad n̄ales ordinat̄ 2º q̄a talia n̄
hn̄t q̄ sint diuitie n̄ ex ordina
tiōn hoim 3º q̄a sc̄dm se ipas in
digencie nō satisfaciūt ¶ Dicebat
enī sup̄ felicitatē esse ponendam
illud bonū ad qd' hō aliq̄ ordinat̄
p̄t qd' diuitie artificiales ex eo ipo
q̄ ordinat̄ ad diuitias n̄ales rōm
felicitatis hr̄e nō p̄nt ¶ 2º in hiis
nō ē cōstituenda felicitas q̄a nō hn̄t
q̄ sint diuitie n̄ ex ordinatiōn ho
im Vera enī felicitas n̄ra ē bōn
nēm scdm se s; nō ē bōm nēm
ex ordinatiōn hoīm tn̄ Numisma
ta aūt nō hn̄t q̄ sint diuitie nisi
ex ordinatiōe hoīm Vn̄ 1º pol' dr̄
q̄ transmutatis utentibus et trāsmu
tata dispositiōn utenciū. siue trās
mutato ordine ex dispōniōn hoīm
huius diuitie nullā hn̄t dignitatē
nec utilitē q̄ enī tantū auri ul'
tot numismata tm̄ ualeat ē ex
hc̄ ē q̄ numismata reputant̄ ma
gna in opiniōn hoīm et q̄a sit tal'
ordo et dispositio utenciū eis 3º
in hiis nō ē ponenda felicitas q̄a
aurū et argentū et oīa numisma
ta nō sōm aiām nō faciūt satiam
n̄c sūt p̄fcīm bōm sed et p se ipa
nō satisfaciūt indigencie corporali
potest enī cōtinge ut dr̄ i 1º pol'
q̄ aliq̄s ē diues pecunia fame mo
riat̄. Recitat̄ enī ibi d' quodam
cuius nōm erat mida q̄ cū nimis
esset auidus auri ut fabulose dr̄
impetrat̄ a dō ut q̄cq̄d tangeret fi
eret aurū Cū g° tactus residua
rat̄ in singlis p̄tibus corporis et
ore n̄ tange poterāt q̄n quiteret
in aurū. Erat enī ei magna co
pia auri cū tn̄ fame periret q̄
esse nō posset si aurū ul' cetera
numismata uē essent diuitie et
uē satisfacerent indigencie corpali
Cum g° q̄a numismata sūt diui
tie i ordine ad aliud. cū q̄a sūt
diuitie i existimatiōn hoīm. cū
q̄a ipi indigencie corporali p se
nō sufficiūt In eis nō ē ponenda
felicitas q̄ aūt in n̄alibus di
uitiis cuiusmōi sūt cibus et po
tus et ea q̄ p se indigencie corpo
rali satisfaciūt nō sit ponenda
felicitas. d'leui patet Nā cū fe
licitas sit bonū optimū in optimo
nrō q̄rj debet Cū g° aiā sit
pocior corpoē felicitas nō ē po
nenda in hiis diuitiis q̄ sūt bō
corporis Sed ut supius dicebatur
ponenda ē in actibus uirtutū q̄ sunt
bona aiē Cuius ergo hoī d'testa
bile ē ponē suā felicitatē i diui
tiis. s; maxie d'testabile ē regie
maiestati Nam si rex aut p̄n
ceps ponat suā felicitatē i diui
tiis tria maxia mala ind' sequūt̄
¶ Primū q̄a amittit maxia bona
¶ 2º q̄ efficit tirānus 3º q̄ ef
ficit popli d'pdator Diligēs enī
pecuniā ut finē et timēs pecuniā
elargiri nuq̄ p̄t ēē magnificus
cuius ē facē magnos sumptus n̄c et
p̄t ēē magnanimus q̄a metuēs
pecuniā pdē nihil magnū atte
ptabit. imo cū ille ē magnanimus
cui nihil corporale ē magnū ut
uult phs iiiiº eth' caº d' magnitē
quia i opiōe auari et i opiōe
ponētis suā felicitatē in diuitiis
diuitie sūt qd magnū. ipossibile
ē talem magnanimū ēē Si g°
magnificēcia et magnanimitas sunt
maxia bona. et maxie decet re
giā maiestatē ēē ornatā talibus
uirtutibus d'testabile ē ei suā feli
citatē in hiis ponē ¶ 2º d'te
stabile ē regi ul' p̄ncipi suā fe
licitatē ponē in diuiciis q̄a h̄c
facto tirānus efficit Est enī dra
unt regē et p̄ncipē tirānū ut
patebit in 3º libro ubi d'termina
bit' d' regie uel regni Nā rex
p̄pe ē qui intendit bonū regni
et bonū cōe Si aūt intendat
p̄uatū bonū h' ē ex q̄nti. tirānus
uō e° p̄n' intendit bonū p̄uatū
Si uō intendit bonū publicū hc̄ ē
ex q̄nti. ut inquiū ex bono qū
cuenit ei aliqd' bonū p̄priū. Si g°
finis diligat̄ ponēs suā felicitatē

et in numismate pri(n)c(ipali)t(er) intendit
thesaurisare sibi et congregare
pecuniam Non ergo est rex sed tira
nus. cum non intendit principaliter
bonum publicum sed privatum Tercio
hoc posito sequitur quod rex est populi de
predator Nam finis adeo intense
diligitur quod quilibet studet omni via omni
modo quo possit consequi finem suum
Ponens ergo suam felicitatem in divi
tiis non erit sibi cure si opprimat
viduas et pupillos si depredetur
populum et rem publicam dum tamen pos
sit pecuniam congregare Qui enim
bene intelligit quid importat nomen
finis non potest eum latere omnis via qua
potest consequi finem suum Est ergo rex
tirannus si sit esse vult dominus quod
bonum tamen reipublice non curet Sed
et est depredator quoniam non solum non
procuret bonum sed et infert malum
Si quidem si detestabile est regem
amittere in maxima bona non esse
tirannum et predatorem est detestabi
le et suam felicitatem ponere etiam
in divitiis **Capitulum vi quod non de
cet regiam maiestatem ponere
in honoribus suam felicitatem**

Forte multi iuvenes vita
politica credunt felicitatem
ponendam esse in honoribus
eo quod ut plurimum cives maxime ho
norari desiderant Sunt autem in
honoribus tria attendenda per que tripli
ci via venari possumus felicitatem
in eis non esse ponendam Primo
enim honor est bonum ad aliud ordi
natum Secundo est bonum extrinsecum Tercio
est magis in honorante quam in ho
norato. felicitas autem econtrario non
est bonum ad aliud ordinatum sed
est bonum ad quod alia ordinantur
Non est bonum extrinsecum sed intrinse
cum hoc est maxime in ipso felice si
ve in eo cuius est felicitas Quod enim
honor sit bonum ad aliud ordina
tum patet per philosophum primo ethicorum quod vult ho
norem esse exhibitionem reverentie in
testimonium virtutis Causa enim quare
homines volunt maxime honorari est

ut appareant sapientes et virtuosi quibus
maxime debetur honor Ideo secundum philosophum
nullus curat venerari a pueris quia
reverentia puerorum talium non est
debitum testimonium sapientie et virtutis
Quare si honor est bonum ordina
tum ad virtutem in honore non erit
ponenda felicitas sed potius in ipsis
virtutibus et actibus eorum Secundo non
debite ponitur felicitas in honoribus
quia honor non est bonum intrinsecum
sed extrinsecum Verum est enim quod
honor est reverentia exhibita in
signum virtutis Et signum autem vel te
stimonium si plene vult manifestare
ipsum signatum oportet quod sit quid notum
et manifestum. intrinseca autem non sunt
nobis nota et manifesta sed extrin
seca Non enim cognoscimus que quis
in corde cogitat sed que extrinsecus
repraesentat Reverentia ergo que est honor
si debet manifestare virtutem eius cui
exhibetur non sufficit quod sit cogita
ta in corde sed requiritur quod extrinsecus
proferatur. honor autem hoc modo existens ex
trinsecum intrinseci boni cum sit reve
rentia exhibita per quedam extrinseca
signa Quare si felicitas non est
ponenda in bonis extrinsecis que
sunt bona minora. sed intrinsecis que sunt
bona maiora In honoribus felicitas
poni non debet Tercio hoc idem patet
ex eo quod honor magis est in hono
rante quam in honorato ut plane
vult philosophus primo ethicorum Quare si in hono
ribus ponatur felicitas sequitur illa de
testanda felicitas perversitas quod fe
licitas magis sit in alio quam in eo
cuius est Sicut enim publice dicitur
curialitas est eius qui facit eam
sic honor magis est in eo qui
facit ipsum quam in eo qui facit per
huius reverentiam honoratur Appa
ret hoc autem esse sensibiliter mani
festum Nam si aliquis inclinans
se et veneretur alium vel honorat
ipsum constat inclinationem proprie esse
in inclinante non in eo cui inclina
tio exhibetur Actus enim proprie est
in suo subiecto non autem in obiecto

vel si aliquo° ē in obito magis
tñ ē in subīto Inclinacio ergo
illa et reuerēcia magis ē in in
clinante ut in sbīto q̄ in eo cui
inclinat' in quo ē ut in bono
bn̄ igi' dcm̄ est q' reuerēcia siue
honor magis ē in honorāte q̄
in honorato Sed cū felicitas ma
xime sit in ipō felicitato ul' in
ipō bn̄ficiato In honoribꝫ nō ē
ponēda felicitas Indecens g° ē
cuiꝫ hoī ponē suā felicitatē in
honoribꝫ ut credat se esse felicē
si ab omibꝫ honorat'. maxīe tñ hꝯ
ē indecens regie maiestati Qḋ t'
plici via uenaī possumꝰ Si em̄
rex suā felicitatē in honoribꝫ po
nat. sequit' ipm̄ tria mala. erit enī
supficialit' bonꝰ. erit p̄sumptuosꝰ
et erit iniustus. et erit inequalis
Nam si p̄nceps suā felicitatē in
honoribꝫ ponat cū sufficiat ad hꝯ
q' quis honoēt' q' uideat' esse bo
nus. nō curabit eē bonꝰ existēn
t' sed appcīt' et supficialit' Vn̄
phs ī pol' ciuitātes de honore tm̄
dicit esse fictos et supficiales
Si g° maxīe decet regem exist'
esse bonū. maxīe indecēs ē ipm̄
ponē felicitatē in honoribꝫ ne sit
fictus et supficialis ¶ Sc̄ō incon
ueniens est regi ponē suā feli
citatē in honoribꝫ. quia ex hꝯ
pclitator populi ē et p̄suptuosꝰ
Nā cū finis maxīe diligit' si p̄n
ceps suā felicitatē ī honoribꝫ po
nat ut possit honorē ɔsequi pre
sumet suā gentē exponē cū p'iclo
Exm̄ huiꝰ hemꝰ d' filio cuiusdā
romani p̄ncipis noīe torquatꝰ
q̄ nimii honoris auidꝰ ɔ̄ imꝑiū
pris ut honorē ɔsequeret' se
exposuit p'iculis bellicis Vn̄ tor
quatꝰ romanꝰ p̄nceps ne alii
hoc exm̄ assūpt'et assumerent
et ne esset nimii honoris auidꝰ
filiū sit p̄sumptuosū occidit nō
obstante q' dcūs filiꝰ victoriā
obtinuerat ab hoste. ne g° p̄nꝰ
se p'iclitet et ne nimis p̄sumat

fictos

nō expedit ei suā felicitatē in ho
noribꝫ ponē ¶ Tercio hꝯ ē indecēs
ei ne sit iniustus et ineq̄lis de
cet enī p̄ncipē sua bona distribuē
scdm̄ dignitatē psonarū ut pluīa
bona det dignis ut sapientibꝫ
q̄ indignis et histonibꝫ Sꝫ si
p̄nceps suā felicitatē in hono
ribꝫ ponat quia finis summo ar
dore diligit' nō curabit remūe
rare psonas scdm̄ ꝓpetatē sed
scdm̄ eodē mō bn̄ficia diuidet q°
plus honoīs ɔsequi possit Si g°
rex suā felicitatē in honoībꝫ po
nat erit malus in se quia nō cu
rabit esse nisi supficialit' bonus.
erit malꝰ in poplō sibi ɔmisso
quia nō curabit cū p'iclis pre
sumptuose et p'iclitant' exponē
erit malus in bonis suis quia
ea nō distribuet equalit' scdm̄
psonarū dignitatē Cam̄. ix. Qđ
nō decz regiam maiestatē suā
felicitatem ponere in glā ꝛ ī fama

Differūt aūt fama et glā
ab honore et laude q̄a
honor et laus sūt causa
fame et glē Ex hꝯ enī ē aliq̄s
in fama et glā quia laudat' et
honorat' honor aūt differt a lau
de. quia ē vniu'salior ea Nam
laus ꝓpe nō est nisi p signa uo
calia. sed honor eē hꝯ p quecūqꝫ
signa extiorā Vn̄ dr̄ j° eth' q'
ptes honoris sūt sacrificia et re
cordaciones in metris antiq̄ p̄nor
ditas sedis ad ꝛōnes et cetera alia
signa extiora ptinēcia ad reue
renciā Glā qdez et fama ꝓ eodē
accipi ɔsueuerūt Nā glā ē qdā
clara noticia d' aliquo Est enī
glā claritas quedā hꝯ et ē fama
quia fama ē quedā clara cū lau
de noticia Si aūt uelimꝰ aliquo°
distinguē int' glām et famam
dicēmꝰ q' fama orit' ex s'mone
honoē Nam ex hꝯ q' aliq̄s est
in magno honore et in magno
appatu ex hꝯ apparet clarꝰ et
gloriosꝰ. fama. aūt oritur et ex

honore et gl'a . q'a ex h' q' aliq's est in honore et gl'a h'etur in fama et p'ro . accipiendo sic gl'a et fama large . et p'eo posset forte alit' uideri felicitate pon'do dam esse in fama eo q' ea esse possunt magne latitudinis cu' ad diuisas p'tes diuulgari possit et magne diuturnitatis cu' per multa t'pa ?tigat ip'am ind'libe' ee' Videt' et q' maxi'e p'ncipes in hac sua felicitate pone' deant Dicit'e ph'o .x'. eth' q' ?tes q'da' danda est p'ncipib' . h'et e' aut honor et gl'a q'b' si ?tenti no' sit tyranni fiu't et h' stare no' p't q' t'plici uia uenari possumus q'. tu' enim ad p'ns spectat ut satis p't h'ri ph'ita felicitas . no' est tm' signu' boni sed est et p'fm' et p' se sufficiens bonu' ¶ Scd'o felicitas inest tm' bo'is et beatis no' infelicib' et prauis ¶ T'cio est in interiorib' bo'is no' in his que ext'ius existu't . fama aut' e't'rio magis est signu' bo'itatis q' sit ip'a bo'itas . no' so'm e' co' petit bonis sed et ut plurimu' ?petit ip'is malis . rursus magis inniti' exteriorib' signis q' i'teriori bonitati . Si e'm fama alicui' existit . Ideo existit quia d' ip'o apud ho'ies h'et queda' laudabilis et clara noticia . cu' ?sta' n'ra no' sit ip'a res n' sit causa rei . sed magis sit signu' earu' . et q'd' tanta ab eis fama ut est bonitas n'ra . n' ab ea dependet bo'itas n'ra . sed solu' est q'd'da' appa'ens signu' n're bonitatis In ea e'm n'ra felicitas esse no' p't . quia gl'a et fama apud ho'ies . no' solu' h'et d' bo'is . sed e' d' o'ib' p'uis . Quia enim m'tons i' iudicado d'cipiu't Co'tigit aut' plurimu' illa d'testanda p'u'sitas q' bo'i et digni non h'ent in p'rio . et praui et infelices su't in gl'a et in fama . T'cio in fama no' est poneda fe

licitas . q'a magis innit' exteriorib' signis q' i'teriori bonit' Na' ho' no' intuet' ea n' que foris patet No' e'm uidemus ip'as cogitac'o'es m'tis ut ip'as u'tutes ul' malicias in a'io existantes Sed nos iudicamus aliq' bonu' et u'tuosu' h' est ex his q' nobis ext'ius i'notescu't . sicut e'm ad h' q' aliquis honorat' sufficit q' ext'ius bonus appa'eat . sic ad h' q' aliq's sit ap'd ho'ies in fama et gl'a sufficere ui det' . q' ext'ius bona p'tendat . ?tra tu' regem decet totu' esse diu'm et quia semideu' Sed inquiens est felicitate in eo pone' q' e' magis signu' bonitatis q' sit bo'itas et q' ip'i s'ui p'ncipaliter p'ut et q' magis innit' exteriorib' signis q' interiori bonit' Inquiens est q' rex credat se esse felice' si sit famosus apud ho'ies ul' si sit in p'plis gloriosus No' igit' debet rex se crede' bonu' ee' . si sit in gl'a ap'd ho'ies . actu' beat' est si sit in gl'a apud deu' Veru' est e'm q' gl'a et fama est queda' cla' dei noticia . Dei aut' noticia ut ad p'ns spectat nimis diff't a noticia n'ri Na' noticia dei causat res . n'ra aut' noticia causa' a rebus ut uult co'mentator xii° meth' Rursus noticia dei est infallibilis n'ra noticia plures fallit' Amplius noticia dei e' d' ip'is intimis n'ris . noticia no' n'ra p' se et directe solu' exteriora ?p'hendit bo'itas n'ra p' se dependet a noticia dei tanq' effect' a sua causa Rursus eta' bo'it' i' noticia d'us no' fallit' cu' sua' sua falli no' possit Amplius bonitate et malicia' n'ra' intima' deus clare no' uidet et p'cipit . No' igi' ee' p't q' aliq's apud deu' sit in gl'a et in fama . ul' sit apud ip'm in clara leticia cu' laude n' sit bon' et beat' ut exigit status suus Licet g'o sic sit de noticia dei et de fama et de

gl'a apud deu ip'm. nequaq' tn in fama et gl'a hoim felicitas e ponenda Et uo dicebat q est diuturna et lata. dici possit eg' q est modica et arta Nam sedm boecau fama romani popli nuq' trasiuit tanta sine mote Quo igit' fama vnig hois p uniusam t'ra se extendet Sed cu tota t'ra sit quasi puctus resp' celi. et sedm astronomicos queb; stella fixa visu notabilis sit maior tota t'ra arta et exigua e fama aug lib; hois Rursus hug fama e buis no diuturna cu totu tps uite presentis sit q' pnc' resp' eternitatis cu enu ho sedm intellecm sit immortalis. in eo no det felicitate pone quia imortalit' et ppetue durac' no possit Et uo dicebat intede tribuenda esse regibg et hanc ee honoes et glaz. no est itelligenda textg ph'i q reges pn' p suo mito quere deant gl'am et famam hoim. quia modicg esset eoru fructg. sed h' p tato d'r me quia deg reges et pncipes esse magnificos et magnanimos Magnanimi aut' licet no intedant pncipalit' honore sed bonu hois tn eos sequit'. et decet eos acceptare hoirez sibi exhibitu non huntibg hoibg aliquid magis quod eis tbuat ut d'r iiii° eth' no q' honor sit cdigna retributio eis ut ibide d'r Acceptac' go honore tangu retributoim cdigna pt intelligi dupliat ul' roe ipig honoris in se ul' ut pcedit ex affecoe danciu Honor enu in se cu no sit nisi quodda signu et quodda testimoniu bonitatis ut patz n e cdig' retributo. acetr ut hug honor pcedit ex affectoe danciu ht ibi ee cda cga remuneraco na eo ipo. q dantes no hnt magis aliud quod retbuat cgcit pncipi h' mo honore exhibitu acceptare. pt q' ut plane patet in hug retbucon acceptat' affecto danciu. et no honor p'e datus Et si cu pncipes no acceptarent hanc affecom danciu sed requirent a gete sibi cmissa alia extriora bona ut puta argentu et auru ul' diuicias alias tirani essent. quia ex h' efficerent' popli predatores

Cam. x. Et no deg regiam maiestatem felicitatem eius ponere in ciuili potencia

Vegecius in l'o d' re militari sup oia cmedac' videtur bellorum industriam. h' em sedm ip'm est q roma maxime exaltauit quia maxie dederant opaz rebus bellicis. et sumo ope studuerut quo sibi possent subice nationes propt' q' sedm eunde uegecium h' esse debet pncipalissim et in intencoe pncipis q habudet in ciuili pon' et q p ea sibi subiciat nationes et gentes. q si h' esset felicitas regia videtur ee poneda in ciuili potecia Prima via sumit ex eo q' falsu est. Probat enu ph's in vii° pol' v ro nibg felicitate no esse poneda in ciuili potencia Prima via sumit ex eo q talis pncipatg no mltu durat Sa ex eo q esse pt sine felicitate boe vite Tcia vo ex h' q est indignus Qrta q no ordinat hoies nisi ad exteriora bona Prima est q ex eo tale dominiu ut pluim inft notum tn Prima via sic patz Nam p ciuile potentia uelle sibi subici nationes. hoc est dnari p uiolentia Violencia aut' ppetuite nesat Cum igit' violentia no diu durat talis pncipatg diu durac' no pt Imo sic' ignis qui est natue calide naturalit agit tn calefciat sic quia homo nalit' e liberi arbitrii tnt ho nalit' dnat' hoibg. qn eis libe et uolutarie pncipat' q' contingit si popl'g libe et volutac' pcepta pncipis exequat Non go rex det crede se esse felice

si p violenciā et p ciuilē potēciā
ducet quia tale dominiū cū sit
violentū et ɔtra nām diu durā
re nō pt felicitas enī nō est po
nenda in aliquo trāsitorio sed ma
gis in aliquo sempitno Sʒo in
ciuili potencia nō ē ponenda
felicitas quia hʒ pt inesse alicui
et absqʒ boītate vite. felicitas
enī ut sup dicebat et psīm et p
se sufficiens bom Impo̳le ē aūt
in aliqo eē maxim bonū ubi
bn̄ uiuat et sit maxie bon9. Sic
impo̳le ē in aliq eē intēsā albe
dinem nisi ille sit intense alb9
Qȝ aūt ciuil potēcia possit inēē
alti absqʒ boītē vite ex his patʒ
qȝ ex temporib9 retro actis facta
ɔspexim9 Vidim9 enī mltos ti
rānos pessimos maxīe habūdas
se in ciuili potēcia Nam dioni
sius siracusan9 siue Sicilianus
ut phs recitat in pol maxīe ha
būdabat in ciuili potencia et tn̄
pessim9 erat tirānus Nero aūt
et cesar q fuerūt pncipes romai
et hūdauit in ciuili potēcia pes
sime tn̄ viuebant Nam tante
fuerūt luxurie ut oēs videnť eē
muliebres. tāte fuerūt crudelitatis
ut nō videtť in eis esse aliquid
molle nt clemēcia aliqua Vn̄
phs vijo pol ait. Qȝ ridiculū
est aliq putarē esse felicē si ab
inat bn̄ viuē Non g̊ i ciuili
potēcia ponēda est felicitas qȝ
sine boītate vite esse nō pt.
Tercio in hui9 pōn nō est po
nenda felicitas quia hui9 pnci
pat9 nō est optim9 nt ē dign9
Si enī felicitas in aliq pncipatu
esse det. ponēda ē in pncipatu
optīo et digno Principal aūt

pōi

p ciuilē potēciā est pncipal suis
non liberis Nam talis pncipa
tus est p coactiōm et violenciā
Cū g̊ pncipat9 se extendant
ad inuicē scdm eos quib9 aliqs
pncipaṫ ut vult phs in pol q̄nto
liberi sūt meliores suis tanto

pncipari liberis est meli9 et digni9
qȝ pncipari suis Principat9 g̊ p
coactiōm et ciuilem potenciā cum
nō sit liberorū sed suorū nō est
optim9 neqʒ dign9 Idō vijo pol
dicitť qȝ pncipat9 liberorū qui est
cū vtute ē melior qȝ pncipari de
spotice r suilit Quarto nō est po
nēda felicitas in ciuili potencia
quia si pnceps se credet eē feli
cem si hūdet in ciuili potencia
nō ordinabit ciues ñ ad exercitiū
armorū et ad ea p que sibi pos
sit subici naciones. inducet igi
ciues nō ad vtutē iusticie sed ad
vtutē fortitudinis Iusticia aūt ut
dicit phs vijo pol est maius
bonū qȝ fortitudo Nō g̊ ordina
bit ciues ad bona maiora ut ad
iusticiā sed solū ad minora ut ad
fortitudinē Ne g̊ pulcrius bom
gentis qd est diuini9 qȝ aliqd
bonū singulare nō debet pncipe
suā felicitatē ponē in ciuili potē
cia ¶ Quīto hʒ nō decet ipm qa
huiusmoi pncipat9 inest ut pluim
nocumētū Nā cū felicitas sit finis
oīm opatorū quib9 totā vitā suā
et oīa opa sua ut pluim ordiat
ad id in quo suā felicitatē ponit
Ponēs igiť suā felicitatē in ciuili
potenciā et in subiciēdo sibi nacio
nes forte se bn̄ hēbit tpe belli
tpe aūt pacis nesciť bn̄ viuē Nā
cū ut pluim nō studuerit ñ in ex
ercitiis bellicis et totā vitā suam
ordinauerit ad fortitudinē nō ad iu
sticiā et tēperanciā tpe pacis in
quo op9 ē iusticia et tēpancia ne
sciat viuē fiet f viciosus et inferet
nocumētū scdm aiam Propť qd
phs vijo pol vituperans Lacedemoēs
ponētes felicitatē i ciuili potēcia
ait. Turpe esse cū bellam9 pti
cipare de bonis Cū vō uiuim9
et sum9 in pace fieri viciosos
Quare si inconueniens est ponē fe
licitatē in aliqo nō durabili sed et
in eo qd pt esse sine bonitate vite
et ē qȝ indignū et p qd ordinantť

ciues ad minora bona et ut plurimum in∫t notum tu∫ lingueni∫ est principe suam felicitatem pone in cuiuli potentia. et quod credat se esse felicem si sibi posset subicere nationes Cap. xi Quod non deceat regiam maiestatem suam felicitatem ponere in corporali robore vel in pulcritudine vel in aliis bonis corporis

Secundus est phita manifestum quod in bonis corporalibus non est ponenda felicitas Sunt enim tria bona corporis que homines maxime considerare videntur videlicet sanitatem pulcritudinem et robur Immo non nulli in talibus suam felicitatem ponunt Videtur enim non esse verum de bonis corporis et anime. bona enim corporalia quanto minus habent magis desiderant. prius enim quam talia bona pergustent credunt esse maiora quam sint. eis autem adeptis apparent non esse tanta quanta credebantur Virtutes autem et bona intellectualia modum contrarium tenent. nam eis adeptis inueniuntur maiora quam credebantur Ideo ignorantes dulcedinem sapientie aliquando reprehendunt ueritates philosophie et negacio scientificos quia ignorant bonitatem et dulcedinem virtutum et scientiarum quod si eam bene cognoscerent non sollum et non compararet diuites se scientiis et virtutibus. sed et derident quicumque talibus non vacarent. bona ergo corporalia quia bruta reputant maiora quam sunt. multi carentes corporalibus bonis adeo affectant ea et credunt ipsa esse tante excellencie ut si haberent illa reputarent se esse felices Ideo dicitur in primo ethicorum Infirmi egentes ut sint sani felicitatem ponunt in sanitate et mendici in diuiciis. turpes vero in pulcritudine. debiles in robore. sed quod non sit felicitas neque in robore neque in sanitate neque in pulcritudine triplici via uenari possumus Primo quia talia bona sunt corporalia Secundo quia sunt quodammodo exteriora Tercio quia de facili sunt mutabilia Corporalia enim sunt quia habent esse in corporibus ut in subiecto Nam sanitas est et in humoribus. pulcritudo in membris. robur in ossibus et neruis Nam ut vult philosophus iii° de legendis Sanitas est debita equacio humorum pulcritudo debita commensuracio membrorum. robur debita proporcio ossium et neruorum Quare enim humores membra nerui et ossa sunt corporalia. sanitas pulcritudo et robur corporalia esse dicuntur. non ergo in eis ponenda est felicitas Secundo in talibus felicitas poni non debet quia sunt quodammodo exteriora bona Nam homo secundum philosophum est magis intellectus quam sensus et anima que est plus de racione homines quam corpus et semper forma magis dicit naturam rei quam materia, Illa igitur sunt maxime bona interiora nostra que se tenent ex parte anime. ponenda est igitur felicitas non in sanitate et pulcritudine corporis sed anime Non igitur aliquis credit se esse felicem si habeat equatos humores et sit sanus corpore vel si habeat conformia membra et sit pulcer vel habeat proporcionem ossium vel neruorum et sit robustus corpore Sed si habeat equatas potencias ut quod inferiores potencie subsint racioni et sit sanus et fortis mente et si huiusmodi potencias habeat ornatas virtutibus et bonis operibus ut sit pulcer in anima. tunc ut exigit suus status credit se esse felicem Veruntamen ut exigit suus status. quia plena felicitas in hac vita haberi non potest In sanitate igitur fortitudine et pulcritudine corporali quia quodammodo sunt bona exteriora felicitas poni non debet. horum autem ipsius in interioribus bonis sit ipsa felicitas patet per philosophum virum spol dicentem Quod testis est nobis deus

q felicitas in bonis interioribus est
ponenda. hoc est testificatur
enim deus per seipsum ut idem ibidem
innuit Nam deus non est bea
tus per aliqua exteriora bona sed
per ea que sunt in seipso Si igitur
anima beata assimilatur deo non erit
beata nisi per bona que sunt in seipso
Tercio in talibus bonis non est ponen
da felicitas quia sunt valde muta
bilia. Equacio enim humorum cum
subsit motui supercelestium corporum
variacionem aeris. mutacionem corporum
variacionem recipit. Quia amissa
sanitate amittitur et robur corporis
quia lassantur membra debilitantur
nervi. propter quod tollitur proporcio
illa nervorum et ossium in quibus
habet esse corporalis fortitudo. sic
etiam tollitur fortitudo et pulcritudo
quia amissa sanitate fiunt membra
macilenta. non remanet in eis
color debitus. amittunt conformi
tatem illam in qua resultat decor
et pulcritudo Non decet ergo
regem nec aliquem hominem in talibus
suam felicitatem ponere. quia cor
poralia sunt quodammodo exteriora
de facili mutabilia Dictum est
igitur ad intelligenciam omnium dictorum
quod non decet principem suam felici
tatem ponere in voluptatibus cor
poralibus neque in diviciis neque in ho
noribus neque in fama neque in civili
potencia. nec in sanitate nec
in robore corporali nec in pul
critudine. omnibus tamen his debet
uti ut sunt organa ad felicitatem
debet enim uti cibis propter con
servacionem individui sive propter conserva
cionem proprie persone Nam cum ipse
sit caput regni ex defectu eius
potest consurgere malum genti. debet
uti actu matrimoniali propter con
servacionem speciei sive propter creacionem
prolis Nam ex defectu filiorum
multa regna passa sunt diminu
cionem et scandala Decedentibus
enim principibus absque liberis plures
insurgunt et faciunt dissensionem
in populo Debet et princeps posside
re sufficientes divicias ut possit re
gnum defendere et exercere operaciones
virtutum. decet enim regem esse
magnificum et beneficiare personas
dignas quia sine diviciis hec
non potest. Sic etiam ne vilipendatur
maiestas regia cum rex dignus
honorare et expedit ei habere
civilem potenciam Nam propter
impotenciam principis ut plurimum
aliqui operantur mala et offendunt
alios quod regno non expedit Sic
etiam debet esse cure ipsi principi de
debita fama quia per hoc subditi
inducuntur ad virtutem Nam ut plurimum
qualis est princeps talis est populus
Cum igitur princeps predicatur
bonus subditi suscipiunt materiam bene
faciendi. Et sic eciam sanitas pul
critudo et fortitudo competunt prin
cipi. non quod in eis sit ipsa felici
tas. sed quia possunt esse organa
ad felicitatem. talia ergo diligenda
sunt ut sunt organa ad felicitatem
et ut faciunt ad quandam claritatem
felicitatis. Propter quod de his quo
diligenda sint hoc breviter per
transimus quia de eis inferius su
mo aliqua tractatur. Capitulum
xii quo in actu prudencie est
ponenda felicitas.

Duas autem felicitates philosophus posuit
unam politicam aliam conte
mplativam Vult enim felicitatem
non esse ponendam in viribus sive
in potenciis anime quia his non
solum boni sed mali participant
Nec etiam voluit ponendam eam esse
in habitibus. quia habens habitum et non
operans quasi assimilatur dormienti
Quamdiu autem homines dormiunt
non videntur distare felices a mi
seris ut innuit philosophus primo ethicorum In
actu sive in operacione anime est
ponenda felicitas non in operacione
vicii sed in operacione virtutis. non
cuiuslibet sed virtutis perfecte. Felici
tas ergo ut dicitur primo ethicorum est operacio
anime secundum virtutem perfectam Cum ergo

pfcā v̉tus scd̉m ph̉m in vita po
litica sit prudēcia. et in vita cō
templatiā sit pfcā v̉tus sapiē
siue mathe̊ca scd̉m ipm̄. Qui
cūq3 scit alios bn̄ regulare scd̉
prudētiā est felix politice Q̄
vo scit bn̄ speculari scd̉m mathē
est felix contēplatiē. De his
igit̉ duabꝫ felicitatibꝫ mētioꝫ
fecit quātū vna d̉tminat in x°
eth. et vtrū sit vna psona ph̄i
ul' nō est p̄ntis speculacōis tn̄
ut appareat quō decet. dece
at regiā maiestatē felicitatē
suam ponē in actu prudēcie
Sciendum q̄ decet regē maxīe
suā felicitatē ponē in ipō deo
qd' t̉plici via venari possumꝰ.
Rex enī est hō. et dei est minīst
et est rector multi^tudi^nis Inquantū
aūt ē hō p̄ticipat intellcū et
voē. Cū igit̉ bonū rōnis nō
sit aliqd' bonū p̄ticulare. quia
ht̉ est bonū scd̉m sensū. Sed bo
nū rōis sit bonū vniūsale et
intelligibile. decet regiā ma
iestatē eo ipō q̄ hō est et rōꝫ
p̄ticipat ponē suā felicitatem
in bono maxīe vniūsali et ma
xīe intelligibili hoc aūt ē ipē
deus qui est bonū maxīe vni
ūsale. quia ē bonū oīs boni
in eo enī omīs bonitas repit̉
Est enī et bonū maxīe intelli
gibile q̄a ē maxīe simplex et
maxīe a mā sepatus. Sc̉do decet
p̄ncipem ponē suā felicitatem
in ipō deo nō solū quia hō ē
sed et spali mō ē dei minīster
Nam illud qd' ht̉ aliq̄ p pfca
patōm et impfcte est instrumētū
et organū eiꝰ qd' ht̉ illud esse
nalit̉ et pfcte Quia igit̉ virt̉
regitiā p̄otm̄ regnandi ht̉ p̄n
et pfcte solus deꝰ oēt q̄ quicūꝫ
p̄ncipat siue regnat sit diui
nū organū siue sit minīst dei
Quare si minīst suā intēdē et
suū p̄miū det ponē in suo
dn̄o et det ipaꝫ exptaē ab ipō

decet regē qui nūc est dī minīst'
suā felicitatē ponē in ipō et
suū p̄miū expectaē ab ipso
Tercio hoc decet regē ex eo
q̄ ē multitu^nis rector. nam reges
multinē debet intendē cōē bonū
in eo ergo debet suā felicitatē po
nē qd' ē maxīe vl'e et cōē bonū
huiꝰ aūt est ut dicebat est
ipē deus R. ex igi. tū q̄a est
dei minīst'. nam et q̄a ht̉ intellcm̄
et tū q̄a intēdit bonū cōē det
suā felicitatē ponē in deo cui s'uit
qui ē bonū maxīe intelligibilē
et maxīe vniūsale et cōē. Si
igit̉ rex det ponē suā felicitatē
in deo ōꝫ ipm̄ huiꝰ felicitatē
ponē in actu illiꝰ v̉tutis p
quā maxīe deo cōiungim̄. huiꝰ
aūt ē actꝰ. actus dilectōnis
siue caritatis Nam amor et
dilectō maxīe vim vnitā et
cōiunctam ht̉ Vn̄ dionisiꝰ
in libro d̉ diuinis noībꝫ ait
Qr amorē siue nālem siue ar
tificialē siue hūanū siue an
gelicū siue diuinū vnicam
quandā dicīꝰ esse v̉tutē In
amore ergo diuīo est ponēda
felicitas. Sed cū p̄bacio dilcōis
sit exhibicio opis. et ex hoc
aliquis probetur eē dilectus
alteriꝰ si agat que ipē vult.
Sed quia p̄nceps est felix di
ligendo deū. det credē se eē
felicē in opando que deus vult
maxīe igitur dn̄s deus reqīrit
a regibus et p̄ncipibꝫ ut per
prudenciā et legem poplū sibi
comissū iuste et sancte regat
Regibꝫ ergo et p̄ncipibꝫ po
nenda est felicitas in actu pru
dencie nō simp' sed ut est
impatꝰ a caritate. Propt' qd
in ipō actu caritatis p q̄ et
īmediatꝰ cōiungim̄ ipi deo ma
gis ponēda ē felicitas q̄ in
actu prudencie Lꝫ ī huiꝰ actu
mō q̄ dcm̄ ē aliqualiter felici
tas sit ponenda

Cap^m xiii quantum sit premiū regis
bn̄ regentis ppl'm sibi commissum

Magnū aut̄ eē p̄miū regis
et magnā esse eius felicitatē
si p prudentiā et legem
poplū sibi ɔmissū recte regat
ex v venari possumus Nam mīces
regis ut ad p'ns spectat ad qnq
ɔparari videtur · scz ad d'ū a q
redditur · ad regē cui tribuitur · ad
actū ex quo ɔsurgit · ad v'tutē
ex qua efficit' · ad mām cca q̄
v'satur Deus enī est remune
rator omniū bonorū et qa no
remunerat nisi ex amore · cū
sp amor sit ad siles et ɔformes
oz eē silem et ɔformē d'o qui
ab eo remunerari desiderat Qua
to ergo quis magis gerit ima
ginē eius · et plus se ɔformat
ei maius meritū ab ipo suscipiet
Principis aut̄ status requirit
ut ipe sit deo ɔformior q̄m
eius subditi Imo eo ipo q rex
studet p legē et prudenciam
suū regnū regē · quo deus to^m
vniuersum regit et gubnat · rex
maxīe ɔformat' ei Ergo re
spectu dei a quo p̄miū expectat
Magna ē mīces regis si regnū
suū recte regat quia ex hoc
ipi deo maxīe ɔformat ¶ Sc^o ma
gnū est p̄miū regis si referat'
ad ipm̄ regē cui huius p̄miū
ē reddendū Nam ois actus ex
ipa difficultate quadā bonitē
assumit Potentes enī trans
gredi et no transgrediant' lau
dabiliores fiūt Multi enī no
existentes in statu q^o possit ma
la facer' p'suant se a malo · q
si tn̄ ad statū dignitatis assu
merent' multas transgressiones
efficerent Propt' qd' v^o eth' scbit'
Qz principatus virū ondit · tc̄
enī apparet qualis ho sit cū
in principatu exns in q^o pt bn̄
et male facer' · cogitat qualit'
se habeat Si ergo mīces regia
comparet' ad ipm̄ regē cui red

denda ē quadā mag^l nē hīc vi
Reges enī vacantes cūi bono
si no transgrediant' cū possint
transgredi maioris meriti esse
vident' Primo enī vacantes
cūi bono · quia si bono cūi no
vacarent no oporteret eos esse
maioris meriti ex hoc q trāsgredi
possit · quia si pro ɔsiderato cūi
bono quis piclo se exponat da
to q no transgrediat' qa iudi
recte agit suū meritū no augme
tat ¶ Tercio magnū est meritū
principū ɔsiderato actu p q tale
meritu h't esse · nā ex hoc actus
ē viciosus inquantū ē ɔ naturā
et ɔtra ordinē rōnis Ex hoc at
bonus est ut v'tuosus inquantū
est scdm naturā et ordinē rōis
Quato igit' actus est scdm nām
et ordinē rōis tm̄ ē magis
bonus et magis meritorius
Valde aut̄ scdm nām esse vide
q pars exponat se p toto Vi
demus enī q piclato capite picli
tatur et corpus totū brachium
quia et ps capitis expoit stati
se totalit' pro capite · ne totū
corpus peat Reges igit' si bn̄
regant gentē sibi ɔmissā ex
opibus eorū ɔsequut' mercedem
magnā quia p bono gentis et
pro bono totali se exponant
¶ Quarto magna ē mīces regū
rōn v'tutis p quā quis meretur
huius meritū · Nam maior v'tus
requirit' ad regendū seipm q
ad regendā familiā et ad re
gendū familiā q ad regendā
ciuitatē et regnū Magna
igit' debet esse v'tus regis ad q
spectat regē no solū se et suā
familiā sed et totū regnum
Cum igit' maxīe v'tuti habeant'
debeat magna mīces magnū
erit meritū regū bn̄ regenciū
regnū suū ¶ Quinto magnū
erit p̄miū ipōrū regū si co
siderent' mā cca q opant' Lau
dat' enī qs si diligat psonam

aliquā singlarē Cum enī bonū
gentis sit diuinius q̄ aliqd' bonū
singulare ipa mā circa quā opa
que est gens et multitudo indicat
eius p̄mium esse magnum Incipi
unt capitula primi libri secunde partis
de regimine principum: primo
¶ Quo diuidunt potentie aīe
et in qbus potentiis hnt ēē vtu
tes ¶ Quo distinguunt vtutes
et quo hnt esse in intellectu
et appetitu ¶ Quot sūt vtutes
morales et quo earū nūs est
sumendus ¶ Qr bonarū dispo
sitionū quedā sūt vtutes quedā
sūt supra vtutē quedā sunt
ancillantes vtutibus et preparātes
ad vtutem ¶ Qr vtutū quedā
sūt principales et cardinales
quedam vero annexe ¶ Quomo
dusimode pt notificari qd est
prudencia ¶ Qr debet reges
et principes esse prudentes ¶ Qr
et que oporteat hre rege si
debeat esse prudens ¶ Quo re
ges et principes put seipos pru
dentes facere ¶ Quot sūt mō
iusticie et ita que iusticia ht
esse et quo ab aliis vtutibus
est distincta ¶ Qr absq̄ iusticia
nequeunt regna subsiste ¶ Qr
maxīe debet reges esse iustos
et in suo regno iusticiā vtam
obsuare ¶ Quid est fortitudo
et ita que ht esse et quo pos
sumus nosipos facē fortes ¶ Qr
sūt spēs fortitudinis et scdm q̄
fortitudinē debet reges et princi
pes esse fortes ¶ Quid sit te
perācia et ita que ht esse et
q sūt spēs eius et quo nosipos
possumus facē temperatos ¶ Qr
detestabilius ē esse intēpatū
q̄ timidū et q maxīe debet
reges et principes esse tēpatos
¶ Quid ē liberalitas et ita q
ht esse et quo possumus nosipos
facē liberales ¶ Qr reges et
principes quodāmo impossibile est
esse prodigos et q maxime

¶ Qr maxīe detestabile est reges et
principes eē puificos et decet eos
esse magnificos
detestabile est eos auaros esse
et q potissime debet eos esse
liberales ¶ Quid est magnificentia
et ita que ht esse et quo pos
sumus nosipos facē magnificos ¶
¶ Que sunt pprietates magnifici
et q pprietates illas reges et
principes hre debent ¶ Quid est
est magnanimitas et ita q
ht esse et quo possumus nos
ipos magnanimos facē ¶ Que
sūt pprietates magnanimi et q
debet reges et principes esse ma
gnanimos ¶ Quo debet re
ges et principes esse amatores
bonorū et qualis ē vtus illa
que dr honoris amatiua ¶
Qr humilitas pt dici honoris
amatiua et q oīs magnanimus
est humilis ¶ Quid est humili
tas et ita que ht esse et q
debet reges et principes humiles
esse ¶ Quid est mansuetudo
et ita que ht esse et q debet
reges et principes mansuetos ēē
¶ Quid ē amicabilitas et ita
que ht esse et quo debet reges
et principes esse amicabiles ¶
Qd est veritas et ita que ht ēē
et q debet reges et principes
esse veraces ¶ Quid ē iocu
ditas et ita que ht esse et
quo debet reges et principes ēē
iocundos ¶ Qr maxīe debet
reges et principes omīs vtutes
hre quia si vna careat nullā
habeant ¶ Qr duplices sūt gradus
bonorū et malorū et in quo
gradu reges et principes ēē debēt
¶ Qr sunt gradus vtutū et
augi vtutes hre debeat reges
et principes ¶ Quo bonarū
dispositionū quedā sūt vtutes
quedā sūt supra vtutes quedā
annexe vtutibus quedam dis
ponentes ad virtutem

POSTQVAM auxilia(n)-
te deo co(m)pleuimus p(ri)ma(m)
partem huius p(ri)mi libri
in quo agit(ur) de regi(min)e
sui. in quo reges et
p(ri)ncipes felicitate(m) pone(re) sua(m) de-
beant. quia n(on) decet eos suu(m)
fine(m) pone(re) in diuitiis nec in
cumuli potentia nec in aliquibus
talibus. sed in o(mn)ibus his ut sup(ra)
plenius proba(tur) de(be)nt uti tanq(uam)
organis ad felicitate(m). Sua(m) aut(em)
felicitate(m) pone(re) de(be)t in actu pru-
dentie prout talis actus est
imp(er)atus a caritate. Nam tunc
reges h(abe)nt felicitate(m) suo statui
debita(m) et co(n)digna(m), q(ua)n(do) instiga(n)-
te dei dilectio(n)e s(e)c(un)d(u)m prudencia(m)
regnatiua(m) sibi (uel) gente(m) co(m)missa(m)
s(e)c(un)d(u)m legem et r(ati)o(ne)m recte et
iuste regu(n)t. Principaliter igi(tur)
regu(m) felicitas ponenda e(st) in ip(s)o
deo et ex cognitio(n)e et dilectio(n)e eius
suu(m) studiu(m) et sua(m) vita(m) ad h(oc)
ordinare debea(n)t ut cognoscen-
tes et diligentes deu(m) tanq(uam) veri
ministri eius s(e)c(un)d(u)m ordine(m) r(ati)o(n)is
dirigant populu(m) sibi com(m)issu(m).
¶ His ergo p(er)actis ostendendo in
quo reges pone(re) de(be)ant suu(m)
+ ostende(re) fine(m) s(e)c(un)d(u)m ordine(m) sup(er)ius p(re)taxa-
tu(m). restat dice(re) quibus v(ir)tutibus
reges polle(re) de(be)ant. Virtutes
q(ui)de(m) su(n)t q(ue)da(m) ornatus et q(ue)da(m)
p(er)fectio(n)es a(n)i(m)e. Oportet igit(ur) o(sten)-
de(re) q(ue) su(n)t potentie a(n)i(m)e et in q(ui)bus
potentiis h(abe)nt esse v(ir)tutes. co(n)se-
quenter aut(em) manifestabi(tur) quo(modo) v(ir)-
tutes su(n)t diligende distinguende.
postea v(er)o ostendemus q(uo)t su(n)t nu(mer)o
huiusmodi v(ir)tutes et que illaru(m) sunt
p(ri)ncipales et que sec(un)d(ari)e. deinde a(utem)
declarabi(tur) singulariter q(ui)d sit vna
queq(ue) illaru(m) v(ir)tutu(m). et quo(modo) de-
cet reges et p(ri)ncipes tales v(ir)-
tutes h(abe)re. Potentie aut(em) a(n)i(m)e
sic distingui possu(n)t. quia que-
da(m) su(n)t n(atura)les q(ue)da(m) cognitiue sensi-
tiue q(ue)da(m) appetitiue et q(ue)da(m) intel-
lectiue. Naturales potentie su(n)t

ille in quibus co(m)municamus cu(m) vege-
tabilibus et plantis. ut potentia
nutritiua augmentatiua generatiua et
talia q(ue) et ip(s)is arboribus co(m)petu(n)t.
Potentie v(er)o cognitiue sensitiue sunt
visus. gustus. tactus et talia in
quibus co(m)municamus cu(m) brutis.
¶ Appetitiue v(er)o distinguu(n)tur. Na(m)
appetitus quida(m) e(st) in ho(m)i(n)e in quo
no(n) co(m)municat cu(m) brutis ut appeti-
tus seque(n)s intellectu(m). Quida(m) v(er)o
est in quo co(m)municat cu(m) eis ut ap-
petitus seque(n)s sensu(m). Appetitus
aut(em) seque(n)s sensu(m) p(otes)t no(m)i(n)ari sen-
sualitas. seque(n)s intellectu(m) no(m)i(n)at(ur)
voluntas. s(e)c(un)d(u)m q(uem) modu(m) loque(n)di
bruta h(abe)nt sensualitate(m) et ap-
petitu(m) sensitiuu(m). sed no(n) h(abe)nt vo-
luntate(m) (uel) appetitu(m) intellectiuu(m).
Virtutes ergo de q(ui)b(us) i(n)tendimus
loqui que su(n)t q(ui)da(m) habitus lau-
dabiles vel erunt in potentiis na(tura)-
libus vel in ip(s)is sensibus vel i(n) ap-
petitu sensitiuo vel in appetitu
intellectiuo vel in ip(s)o intellectu
vel in his o(mn)ibus vel in aliquibus
horu(m). In potentiis n(atura)libus esse
no(n) p(ossun)t q(uod) triplici(ter) p(ate)t. Primo
quia ex n(atura)libus nec laudam(ur)
nec vituperam(ur). Vnus enim dicit(ur)
bonus homo ex eo q(uod) h(ab)eat bona(m)
digestiua(m) vel bona(m) augmentatiua(m).
¶ Si in talibus no(n) h(abe)nt esse huius
v(ir)tutes quia v(ir)tus est aliq(ui)d s(e)c(un)d(u)m
r(ati)o(ne)m q(uo)d potest p(ro)bari 11° eth(icorum).
Potentie aut(em) n(atura)les 2° q(uia) huius
su(n)t r(ati)o(n)i no(n) obediu(n)t. Na(m) siue
nolit ho(mo) siue velit no(n) propt(er)
p(er) se loquendo potentie n(atura)les vari-
ant(ur) in actibus suis sed semper
s(e)c(un)d(u)m modu(m) sibi possibile(m) suas
actio(n)es efficiu(n)t. ¶ Tertio quia in
talibus potentiis no(n) su(n)t habitus et
v(ir)tutes q(uia) habitus su(n)t ad determinandu(m)
potentias ut bene vel male aga(n)t
ut p(er) habitus vitiosos determina(n)t(ur) po(tentie)
ad agendu(m) male. et p(er) virtuosos
ad agendu(m) bene. Cum igit(ur)
natura sit determinata ad vnum
et potentie n(atura)les sufficienter determi(n)ent(ur)

ad agendū ex natuā sua sedm
eas nec sūt viciosi nc ὐtuosi ut
hic de ὐtute loqm quae in eis
huiꝰ ὐtutes esse nō possūt his
igit tribꝰ rōnibꝰ ꝑ quas ꝓbatū
est ὐtutes nō esse in potētiis
n̄alibꝰ pt ꝓbari eas nō esse in
cogniōn sensitiua siue ī potētiis
sensitiuis Nam sicut nō laudam
nec vituꝑam ex potētiis n̄alibꝰ
sic nec laudam nc vituꝑam ex
sensibus Nam sicut nllus laudā
tanq̄ bonus hō. ex eo q̄ bene di
gerit bn̄ cerebat Sic nō laudat
q̄ acute videt ul' subtilit audit
nisi forte hoc esset ꝑ accidens
ul' si q̄s ex comestiōn supflua ul'
ex nimia potatiōn incurisset obcali
uiā oclorū ne bn̄ videt ul' debi
litatē stomachi ne bn̄ digētur
increparet ille nō quia male di
gerit ul' quia nō clare videt qa
bn̄ digerere ꝑse loqndo nō est in
ꝑtate hoīs sed increparet ex ni
mio potu ul' ex supfluo cibo:-
Nam erat in ꝑtate sua ut possit
vti cibo et potu moderate ¶ Sꝫ
in sensibꝰ nō est ponenda ὐtus mo
ralis quia sicut potētie n̄ales n̄
obediūt rōni Nullꝰ magis ul'
minꝰ auget ul' magis et minꝰ
digerit sic nc sensꝰ obediūt rōi
Non enī est in ꝑtate hoīs vidē
clarius ul' minꝰ clare. quare
si ὐtus moralis est aliq̄ sedm
rōm huiꝰ ὐtus ī sensibꝰ poni
nō debet ¶ Tercio in talibus
nō est moralis ὐtus qa sicut
potētie n̄ales sufficiēt d'ⁱan
ad acciōes suas ꝑ suā naturam
sic et sensꝰ Nam sicut ignis
tm̄ calefacit quātū pt calefacē
pt qd' qa d'ⁱat in acciōn sua
nec laudat nec vituperatur nc
est in eo ὐtus moralis sic qa
pōn digestiua tm̄ digerit qntu
pt digerē ut oclus videt quā
tū pt videē in eis ὐtus mora
lis esse pt Nam ꝑ ὐtutē mo
ralem detⁱat pōn ad agendū

Sed h' aūt sufficien' detⁱmiatur
ad acciōes ꝓpas ꝑ nām. nō igi
indiget ὐtute morali. si nec
in potētiis n̄alibꝰ ē ὐtus moāl
cū pt potētias n̄ales et sensus
nō sit n̄ intell'cus et appetitꝰ
intellⁱtiuꝰ et sensitiꝰ opoztet
in tlibꝰ eē ὐtutes morales
Cam 2m Qrō distinguuntur
ὐtutes et quō hnt eē in intelle
ctu et appetitu
Onsō q̄ nc ī
potētiis n̄alibꝰ nc ī sensibꝰ
hnt eē ὐtes. restat ondē
quō distiguūt ὐtutes quō in
intellcū et appetitu existunt
distiguendū ē d' ὐtutibꝰ et d'
his potētiis Nā ὐtutū quedā
sūt intellectuales qdā morales
¶ Vtutes intellectuales dicu
ille q̄ sūt ī intellⁱtu speculatiō cuiꝰ
mōi sūt sciē speculatiē ut n̄al'
ꝓhia geometⁱa methaⁱca 2ᵉ tⁱia
Vtutes vō sim' morales sunt
ille q̄ sūt ī appetitu siue appe
titꝰ ille sit sensitiꝰ siue intelle
ctiuꝰ cuiꝰ mōi aūt sūt iusti
tēpancia fortido mansuedo et ce
tera tⁱia d' qbꝰ sumꝰ singlarit
tractaturi Vtutes aūt media
int' intellectuales et morales
sūt ὐtutes existētes ī intellectu
practico ut ꝓdēcia et alie ὐtes
sibi admixte Prudēcia enī sedm
comentatoēz sup libⁱū eth' media
ē it' ὐtes moāles et intelltuales
cōputai tn̄ pt cū ὐtutibꝰ moā
libꝰ Nā ꝓdēcia nō iest n̄ hoibꝰ
bōis. sicut ὐtes morales. Praui
enī hoīes et si possēt eē scietes
astuti et ὐsipelles. prudētes tn̄
eē nō pūt ut suo loco patebit
Ind' ē igi' q̄ dr' vjº eth' Impossibile
ē ꝓdētē eē nō existem bonū
Omissis igi' ὐtutibꝰ ītellectua
libꝰ et dimissis sciis speculatiuis
d' ꝓdēcia et d' ὐtutibꝰ moralibꝰ
ē tractād' Suscepimꝰ enī ut
plures ut ꝓh' diximꝰ p̄ns opꝰ
nō ut sciamꝰ sed ut bōi fiamꝰ
que boītas sine ꝓdēcia et sine

virtutibus moralibus nobis inesse non
pt. Has aut virtutes in appetitu
sit esse contigit. Virtutem est enim virtute
esse aliquid secundum rationem. oportet ergo esse
rationalem potentiam in qua potest esse virtus
Rationale aut duplex est secundum philosophum per
essentiam et per participationem. Intellectus
aut est rationalis per essentiam appeti
tus vero per participationem. Nam appe
titus licet non sit ipse intellectus
vel ipsa ratio essentialiter. dicitur tamen participare
rationem quia appetitus aptus natus
est rationi obedire. Potentie aut
naturales et sensitive nec sunt rationales
per essentiam quia non ipsa ratio sunt
neque per participationem quia nec rationem par
ticipant. quia per se. et secundum quod huiusmodi
non obediunt rationi. Igitur in sensitivis
et in potentiis naturalibus ut supra dice
bat non habent esse virtutes sed solum
habent esse in intellectu et appetitu
In nobis aut duplex est appetitus
intellectivus et sensitivus. Nam sicut
appetitus naturalis sequitur formam naturalem
adeptam. sic appetitus naturaliter
cognitivus sequitur formam per cognitionem ap
prehensam. Sicut enim gravia ex eo
quod habent formam gravis sequitur
quedam naturalis inclinatio et quoddam
appetitus naturalis ut naturaliter deside
rant esse deorsum. Sic habentia co
gnitionem prout habent in se ipsis formam
apprehensam sequitur quedam inclinatio
et quidam appetitus secundum formam
illam. Propter quod sicut in nobis est
duplex cognitio sensitiva et intelle
ctiva sic est in nobis duplex appeti
tus videlicet sensitivus qui sequitur formam
apprehensam per sensum et intel
lectivus qui sequitur formam apprehensam
per intellectum. Appetitus aut sen
sitivus duplex est. Nam cum animalia sint
supra inanimata Si natura essentialis
et rebus inanimatis dedit duplicem
potentiam. unam per quam tendunt in propriam
quietem. et aliam per quam resistunt
et agunt in prohibentia et contraria
Multo magis hanc duplicem po
tentiam natura dedit ipsis animalibus
que sunt perfectiora illis Videmus

enim quod ignis naturaliter est calidus
et levis. per levitatem enim tendit
ad locum proprium et quietem sibi con
venientem. per caliditatem enim agit
in contraria. Habet ergo ignis per quem tendit
agentia contraria in prohibent ne per
levitatem in proprio loco quiescat
Dedit enim natura potentiam calefa
ctivam ut per eam resistat et agat
in contraria corruptiva. Si igitur igni
et rebus inanimatis natura dedit du
plicem formam unam per quam adi
piscitur propriam quietem et aliam
per quam agit in prohibentia et contraria
Multo magis hoc dedit animalibus
tribuit ergo eis duplicem appetitum
sensitivum unum per quem prosequuntur
propriam quietem et propriam delectationem
ut concupiscibilem et alium per quem
resistunt et aggrediuntur prohibentia
contraria et irascibilem ita quod concu
piscibilis se habet sicut levitas vel
gravitas in levibus et gravibus
Irascibilis vero se habet quasi cali
ditas vel frigiditas in eis Nam
sicut gravia per gravitatem recedunt
a loco sursum tamquam a non quietente
et tendunt in locum deorsum tamquam
ad locum quietentem et conformem
per frigiditatem vero resistunt contrariis
ne corrumpant, a propria natura et
conservant in propria loca et propriam
quietem sic animalia per concupiscibi
lem fugiunt mala tristia et pro
sequuntur mala delectabilia per ira
scibilem vero aggrediuntur contraria que
possent ea ad huiusmodi delectationem
prohibere ut leo per concupiscibilem
prosequitur ut prosequatur cibum tamquam
aliquid delectabile per irascibilem
vero aggreditur animalia volentia ipsum
prohibere in cibo adepto propter quod
breviter dicendum est quod concupiscibilis re
spicit bonum et malum secundum se
Irascibilis vero respicit bonum
et malum inquantum habent rationem
difficilis et ardui Nam cum
bonum secundum se dicat quid pro
sequendum malum vero quid fugi
endum Concupiscibilis que secundum se

tendit in quietem et in bona delectabilia et fugit mala tristia pro obiecto habet bona et mala sensibilia secundum se considerata Irascibilis vero secundum quam aggredimur et resistimus prohibentibus et nociuis et tendit in bona et mala sensibilia secundum non se considerata. sed ut habent rationem ardui et difficilis Nam arduitas et difficultas potissime sunt repugnantia et prohibentia ne possimus consequi bonum et vitare malum Imperfecte ergo egisset natura si dedisset animalibus concupiscibilem per quam vitarent mala et prosequerentur bona non dedisset eis irascibilem per quam aggrederentur impedimenta delectationis illam igitur ut animalia secundum modum sibi convenientem plene possint delectari per concupiscibilem data eis est irascibilis per quam resistant et aggrediantur impedimenta delectationis illam Duplex est igitur appetitus sensitiuus irascibilis et concupiscibilis Appetitus autem intellectiuus qui dicitur voluntas remanet indiuisus Nam cum intellectus vniuersaliori modo respiciat suum bonum quam sensus appetitus intellectiuus qui sequitur intellectum vniuersaliori modo fertur in bonum quam appetitus secundum sensum Et quia quanto aliquis superiori modo accipitur tanto vnum et idem existens ad plura se extendit licet appetitus sensitiuus sit alius et alius secundum quod prosequimur delectabilia secundum sensum et aggredimur terribilia :- Appetitus tamen intellectiuus vnus et idem existens fertur in omne bonum intelligibile Non ergo est alius appetitus intellectiuus secundum quod prosequimur bona delectabilia per intellectum et aggredimur bona ardua. sicut est appetitus alius sensitiuus. secundum quod prosequimur bona sensibilia et delectabilia et aggredimur terribilia Quare si omnis virtus moralis vel est in intellectu vel in appetitu Et appetitus alius est intellectiuus vel voluntas alius sensitiuus et hic duplex irascibilis et concupiscibilis Oportet enim omnem virtutem moralem vel esse in intellectu vel in voluntate vel in irascibili vel in concupiscibili accipiendo virtutem moralem large prout ipsa prudentia dicitur quedam virtus moralis Dicere possumus quod secundum has potentias quatuor que in quibus habet esse virtus supra sunt quatuor virtutes cardinales scilicet prudentia iusticia fortitudo temperantia Nam prudentia est in intellectu iusticia in voluntate. fortitudo in irascibili. temperantia in irascibili concupiscibili

Capitulum tertium. Quot sunt virtutes morales et quomodo earum numerus est sumendus

Philosophus circa finem secundi ethicorum post prudentiam et iusticiam enumerat x virtutes morales videlicet fortitudinem temperantiam honoris amatiuam. magnificentiam largitatem magnanimitatem mansuetudinem virtutem affabilitatem et eutrapeliam quam bene veribilem vel iocunditatem appellare possumus igitur computata prudentia et iusticia xii sunt virtutes morales. de quibus omnibus quid sunt et quomodo decet eas regere et quas partes habent vel virtutes annexas singulariter est dicendum Numerus autem ipsarum sic potest accipi nam cum subiectum virtutis sit vel intellectus vel voluntas vel appetitus sensitiuus Nam si enim virtus moralis vel est in intellectu ut prudentia. vel in voluntate ut iusticia vel in appetitu sensitiuo ut ille x virtutes morales quas enumerauimus quas tangit philosophus secundo ethicorum possunt autem aliomodo accipi sic hee virtutes Nam virtutes sunt medietates quedam et non habent fieri nisi circa ea que sunt in potestate nostra in quibus decet nos ponere medietatem vel equalitatem siue rectitudinem Huius autem talia sunt videlicet res passiones et opera

extriores. P̄ v̄tutes en̄ debe
h̄re r̄oes r̄tas passiones mo
deratas et op̄ationes extrioes
equatas et mensuratas. Sm̄ ḡ
q̄d h̄em9 r̄oes rectas sumit[ur]
prudencia. P̄ut u̇o h̄em9 exti
ores op̄ationes msuratas
et eq̄tas h̄t eē iusticia. Sed
p̄ut sūt in nobis passiones
modeāte accipiūt[ur] ille decē
v̄tutes moāles de quib9 in
p̄mo hui9 capli fecim9 mēcoēz
Iusticia igit[ur] q̄ sit i volūtate
sit dūt ab aliis illis x v̄tu
tib9 que sūt i appetitu sēsitiuo
V̄treq; em̄ moderat et eq̄nt
operationes extriores passioes
exentes i appetitu alit[er] tn̄ et
alr̄. Nam ille decē v̄tutes p̄
se et p̄o modeant et r̄ctificat
passiones. Si aūt r̄ctificat opa
tiones extriores h̄ ē ex gnti
inquātū modeātis passioib9
modeāte fēim in operationes
extiores. Iusticia aūt ecō
p̄ p̄us equat et modeāt opa
tes ul' ipās operationes extri
ores. facit em̄ q̄d quilz tribuit
q̄d debet ul' q̄d ei tribuit debē
ul' q̄d suū ē. Si aūt modeāt
et r̄ctificat passiones et mot9
exentes in appetitu h̄ ē ex
gnti. inquātū moderatis et
equatis reb9 et opib9 extio
rib9 passiones in nobis r̄ti
ficant[ur] et moderūt[ur]. Tercio a
h̄ eadē diuisio sic sumi p̄t.
Nam oīs v̄tus moralis tēdit
i bonū r̄ois. Tendē aūt in
bonū r̄ois p̄t esse tripliciter
ul' q̄a hui9 bonū r̄om pficit
ul' q̄a ipm̄ bonū efficit ul'
q̄a ipm̄ custodit et ōsuat.
Pruden̄ aūt tendit i bonū
r̄ois q̄a ipām r̄om pficit. Est
enī p̄dencia i ip̄o intellectu
tanq̄ pfino in ip̄o pfectibili.
Iusticia v̄o intēdit in bonū
r̄onis quia hui9 bonū efficit.
Nam iusticia in opibus extioribus

et in ip̄is rebus efficit illud bo
nū et illā equalitatē quā r̄o
dictat. Ille aūt v̄tes morales
ut gnit' p̄oīt tendūt in bonū
r̄ois q̄a illud custodiūt et ōsuāt.
Nam hui9 v̄tes moderātes pas
siones agūt ne p̄ eas hō ab
ducat[ur] et recedat a bono r̄ois
p̄t q̄d hui9 bonū dicit custodirē
et ōsuare. Dicam9 igit[ur] q̄ v̄tus
moralis ul' r̄ctificat r̄om et
ē in r̄one et ē r̄ois pfectiua et
sic ē p̄dētia ul' ē i volūte et
adequat opaāoēs extiores et
bone opaciōis effectiua et sic
est iusticia ul' ē in appetitu sē
sitiuo et modeāt passiones et
est boni sc̄dm̄ r̄om custoditiua
et ōsuatiā et sic sumunt[ur] ille
x v̄tes morales sup9 nūate
quarū nūs sufficiencia sic p̄t
accipi. Dcm̄ est enī v̄tutes illas
eē circa passioēs q̄s p̄ se h̄nt
moderare et equare. Prout
igit[ur] ex aliis et aliis obiectis
surgūt alie et alie passiones
accipi poterūt alie et alie v̄tu
tes prout in illis passioib9 sūt
sc̄dm̄ ordinē r̄onis aliud et
aliud mediū requit[ur]. Vt ḡo liceat
typo et superficialit' dicē p̄ntiē
dicam9 q̄ passiones ul' surgūt
ex bono ul' ex malo. Si ex malo
ul' ex futuo ul' ex p̄nti. Si ex
futuo sic fiūt i nobis passioēs
timor et audacia. timor tn̄ ab eo
refugiam9 audacia tn̄ illud
aggredim9. Int' has aūt duas
passioēs sumit[ur] vna v̄tus me[di]a
.s. fortitudo. Erit ḡo fortitudo
que ut medietas timoris et
audacie i irascibili h̄t esse.
Si u̇o hui9 passioēs oriūt[ur] ex
malo p̄nti q̄ ē nobis iā illatū
ul' insurgim9 ad puniēdū et
tūc ē ira q̄ p̄t pupesionē ul'
p̄t malū illatum appetit penā
et vindictā. Si aūt ab hac pu
niciōe et vindicta deflam9
sic ē mansuetas. Mediū aūt horz

est virtus que dr̄ fortitudo mā
suetudo Mansuetudo tn̄ nō
p̄p̄e noīat vtutē mediā int
mitiditatē et irā imo magis
noīat ipām passionē q̄ ē miti
ditas dictū ut dr̄ iiii° eth' qa
nō hēmꝰ p̄p̄ū nomē respectu
virtutis · noīat noīe passiōis
deficientis et dr̄ mansuetudo
Erit aūt mansued° ī irascibili
qa ī eo sūt mitiditas et ira
cir̄a q̄s v̄tus huiꝰ videt̄ ꝯsistē
Due igitur v̄tutes existētes ī
irascibili sumt̄ cir̄a passiones
q̄ oriūt̄ ex malo ut fortitudo ē
cir̄a passiones ortas ex malo futō
mansued° vō cir̄a ortas ex ma
lo p̄nti Si aūt sumāt̄ passiōes
v̄tutes cir̄a passiōes q̄ oriūtur
ex bono tūc distinguēdū ē de
bono · qa qddā ē de bono hoīs
in se qddā vō ē bonū eiꝰ ut h̄t
ordinē ad alios Bonū hoīs in
se t'plex ē · qa qddā ē delectabile
ut cibi et potꝰ et talia · qddā
ē bonū utile ut pecuā qddā
ē bonū honestū ut hor̄ · hone
stū enī ab ipō hore sumit ori
ginē Est enī honestū honoris
status cir̄a passiones ortas ex
bono delectabili nō sumit̄ nisi
vna v̄tus ut t̄p̄ncia q̄ est ī
ꝯcupiscibili cir̄a passiōes ortas ·
ex bono utili sumūt̄ due v̄tutes
qa huiꝰ bonū vl' ē mediocre
et ꝯnē et t̄ sumit̄ liberalitas
q̄ est cir̄a mediocres sūptꝰ · vl'
est illud bonū arduū et sic
est magn̄ficēcia q̄ ē cir̄a medi ^magis
ocres sūptꝰ Est enī magn̄ficēcia
quasi magna faciens eīt libeā
litas ī ꝯcupiscibili Magn̄ficēcia
vō rōn arduitatis erit ī irascibi
li nō illud bonū sit honestū
siue honor tūc hor̄ ille vl' ē
mediocris et t̄c est qddā v̄tus
que ꝯmūi noīe dicī p̄t honoris
amatiā siue horis amatiua
amor Si aūt hor̄ ille sit ma
gnus sic ē magnitas q̄ est

cir̄a magnos honoes Est aūt
horis amatiā ī ꝯcupiscibili Ma
gn̄itas vō ī irascibili ex quo patꝫ
qa bona d'lectablia nō sic p̄nt
h̄re rōnē ardui sicut vtilia et
honesta licet tn̄ ex boīs vtili
bꝰ q̄̄ honestis sumātur due
v̄tutes quarū vna ē ī ꝯcupiscibili
alia in irascibili Ex boīs tn̄ de
lectabilibꝰ nō sumit̄ n̄ vna v̄tꝰ
q̄ ē ī ꝯcupiscibili ut t̄p̄ncia
Si enī huiꝰ v̄tutes sumūt̄ cir̄a
passiōes q̄ oriūt̄ ex boīs ut co
mūicamꝰ cū aliis sicut dicit̄
ii° eth' sumūt̄ tres v̄tes Na
et ꝯmūicamꝰ aliis ut in v̄bis
et opibꝰ Opa aūt et v̄ba ut
ꝯmūicāmꝰ nō aliis d'seruīt nisi
ad v̄itatē vita et ludus Erit
igit̄ v̄tꝰ t'x scꝫ v̄itas et affabi
litas et eut̄apelia que p̄t dici
bona v̄sio Est aūt v̄itas ut h'
de ea loqm̄ et nō ut ē v̄tus
spēcialis Sumit̄ h' v̄itas p̄ut
aliq̄s nō ē ypocrita nc iactator
sed apptꝰ in v̄bis et f̄cis ondit
se talem qualis ē Affabilitas
vō q̄n aliq̄s bn̄ se h̄t cir̄a ꝯuersacōꝫ
vite d· ut q̄n nō est adulator
nec ē discolus sed affabilis et
curialis Eutrapelia nō siue
bona v̄sio ē q̄n aliq̄s bn̄ scit se
h̄re in ludis q̄ nō sit histrio
q̄ de omibꝰ vellit lude' nec sit
agrestis q̄ d' nullo vellit lude'
sed ut eutrapelus et bn̄ se v̄tens
ut se bn̄ habeat cir̄a ludos pro
ut expedit Oēs aūt he tres
v̄tes q̄ nō sūt cir̄a aliqd arduū
sūt ī ꝯcupiscibili Patet igit̄ q̄
cū q̄or potēcie sūt susceptibi
les v̄tutū d' quibꝰ loqm̄ xii
sūt huiꝰ v̄tes quia vna est in
intellectu et vna ī volūte iiii°r
ī irascibili et vi in ꝯcupiscibili
In intellectu ē p̄dēcia In volūte
ē iusticia In irascibili ē fortitudo ·
mansued° · magn̄itas et magn̄ficēcia
que sic accipiūt̄ qa fortido et
mansued° sūt cir̄a passiones ortas

ex malis pn̄tib[us]. Magnificēti vo
et magnitas sunt circa bona ardua
aliter et aliter. qa magnificēti[a] ē circa
magna bona vtilia ut circa magnos
sumptus. Magnificēti[a] vo circa magna
bona honesta ut circa magnos ho
nores. In cōcupiscibili aūt st̄ vi vtes
s. tēpn̄cia liberalitas hōris amātia
veritas affabilitas et eutrapelia q̄
sic accipiunt q̄a tres harū ut tē
pan̄ liberalitas et hōris amātia su
munt sc̄dm bō hois in se. Alie
vo tres sc̄dm bō hois ī ordine
ad aliū. Sc̄dm utraq̄ bona sūt
tres vtutes. Nam bona hois ī se
ta st̄ q̄dā st̄ dlectabilia circa q̄ ē tē
pan̄ q̄dā vtilia circa q̄ ē liberalitas
et q̄dā honestas circa que st̄ hōris
amātia. Sūt et bona ī ordine
ad aliū cōplicit pūt cōsiderari uel
ut dsuiunt nob ad manifestacōem
et sic ē veritas ul' ad vitā et sic
ē affabilitas ul' ad ludū et sic
ē eutrapelia. Manifestum ē ergo q̄
sūt vtutes et quo distinguuntur

Capl'm xū. ex bonarū disposicōnū q̄dā sūt ī vtutes. q̄dā sup̄ vtutez. quedā āexllātes st̄ vtutib[us] ⁊ p̄paracōes ad vtutē

Distinximus in p̄cedenti c̄ st̄
duodecī vtutes q̄rū vna ē
in intellectu ut p̄dēcia vna
ī volūtate ut iusticia iiij or ī ira
scibili ut fortitudo māsuetudo magnitas
et magnificēcia et vi ī cōcupiscibili
ut tēpan̄ et alias q̄s sup̄ enumāvimus.
Ne ergo aliq̄s credat nō eē aliquas
alias disposiciones p̄t vtutes
enumātas declarāvimus ondē et loqndo
d' bois disposicōib[us] d' q̄b[us] locuti st̄
phi d' aliis ad p̄ns nō īt̄dimus
tractatū cōstē. quedā st̄ vtutes
q̄dā āexllātes vtuti q̄dā p̄paracōes
ad vtē q̄dā sup̄ vtutē large ac
cipiēdo vtutē. oms huiusmōi dispo
sicōes vtes appellari possūt. Nichi
lominus tn̄ q̄dā bone disposicōes
āexllant vtuti ut bn̄ cōsiliari et
bn̄ iudicare de cōsiliatis āexllan
prudēcie. Qui ergo bn̄ dispositus
est ad h' apt[us] est ut sit p̄des

Quedā vo disposicōes bone nō
sūt cōpleta vtus sed sūt disposicōes
ad vtutē ut p̄seūcia et cōtinēcia
q̄ ut d' eis ph's loq'r nō sūt cōple
ta vtus sed disposicio ad vtē. Nam
ille p̄seūare dicit' q̄ nō cadit
et si nō tēptet'. h' aūt et ē nō
vtuosi. aliqn̄ eni q̄ nō sūt passionati
nō cadūt. Continēs aūt d' qui
passionat' et h't passiōes fortes tn̄
cōtinet se et nō cedit passioni s[ed]
vinci. Nō ergo cōtinēs ē cōplete v
tuosus q̄a p̄p't passiōes fortes lic3
bn̄ agat nō tn̄ est ei delectabile
bn̄ agē. Continēcia ergo et p̄seue
ran̄ sic accepta q̄uis sit q̄dā
bona disposicio nō tn̄ est vtus
sed disposicio ad vtutē. Sunt
et q̄dā bone disposicōes q̄ sūt sup̄
vtutē cuiusmōi est vtus diuīa sive
vtus heroica et sup̄ iusta d' q̄
d'tminat' vii° eth. Nā sicut aliq̄
hoies sūt q̄si bestie et sūt mali
vltra modū hoīm. sic aliq̄ sūt
q' diui et sūt boi sup̄ modū hūa
nū p̄p't q' tales sup̄ vtuosi dici
pūt. Huiusmōi aūt vtutē diuinam
q̄ ē quodamo sup̄ vtes maxie h'r
dent reges et p̄ncipes q̄ ut d'm
est semi dii esse dent. Octo q̄dā
bone disposicōnes sūt ip̄e vtes
cuiusmōi sūt iusticia p̄dēcia et alia
d' quib[us] ī p̄cedēti c'lo fecimus mēcōem
de oib[us] ergo his q̄'or suo loco de dites
t'minabimus eni d' vtutib[us] ondētes
quo reges et p̄ncipes decet hr̄e
vtutes. Determinabi[mus] et d' amini
culatib[us] vtuti et disposicōib[us] ad
vtutē et d' his que fiūt supra
vtutē ondentes quo reges et
p̄ncipes oz' talib[us] esse ornatos
sed p'o d' ipis vtutib[us] ē dicend[um].

Ca'm q'ntū. ex vtutū q̄dā st̄ p'nc'ales ⁊ cardiales. quedam annexe eis.

Enumerauimus sup̄ xii vtutes
sed nō oms ille duodecī
sūt eq̄lis p̄fectōis nec sūt
eque p'ncipales. Consueuīt eni
apud sāctos et et ap'd ph'os disti
gui int' vtutes q̄a quedā sunt

cardinales et principales, quedam vero annexe. Cardinales autem sunt quatuor, videlicet iustitia, prudentia, fortitudo, temperantia. Annexe autem et non principales sunt octo alie de quibus superius fecimus mentionem. Has autem quatuor virtutes esse cardinales et principales triplici via venari possumus. Prima via sumitur ex parte materie circa quam versantur. Secunda ex parte subiecti in quo existunt. Tertia ex parte conditionum que ad virtutes requiruntur. Prima via sic patet. Nam omnis virtus vel est circa rationes vel circa passiones vel circa operationes. Cum enim contingat rationari recte et non recte, oportet dare aliquam virtutem que sit recta ratio per quam de ipsis agibilibus rectas rationes faciamus. Rursum cum contingat operari recte et non recte, sicut est dare virtutem per quam dirigimur ratiocinando de agibilibus, sic est dare rationem virtutem in operando ipsa agibilia. Amplius quia contingit nos passionari recte et non recte, oportet dare virtutes aliquas per quas modificemur in ipsis passionibus. Cum ergo passiones quedam impellant nos ad malum ut passiones concupiscibiles quia proni sumus ad agendum illa, quedam vero retrahunt nos a bono ut passiones irascibiles, circa passiones oportet dare virtutes aliquas per quas modificemur in ipsis passionibus ne passiones nos impellant ad illud quod ratio vetat et oportet dare virtutem illam ne passiones nos retrahant ab eo quod ratio dictat. Omnis vero virtus vel rectificat rationes vel corrigit operationes vel etiam modificat passiones ne nos impellant ad id quod ratio vetat vel modificat eas ne nos retrahant ab eo quod ratio dictat. Et quia prudentia principaliter rectificat rationes, iustitia principaliter equat operationes, temperantia principaliter modificat eas ne nos retrahant ab eo quod ratio dictat, fortitudo modificat ne nos impellat ad illud quod ratio non dictat. In eo ratione materie circa quam versantur huiusmodi virtutes dicuntur hee quatuor cardinales et principales quia sunt circa materiam illam circa quam principaliter

versatur humana vita. Secunda via ad investigandum has virtutes esse cardinales et principales sumitur ex parte subiecti in quo existunt. Dictum est enim supra virtutes de quibus loquimur esse in quatuor potentiis anime, videlicet in intellectu, in voluntate, in irascibili et in concupiscibili. Cum igitur in intellectu practico principalior virtus sit prudentia, in voluntate loquendo de virtutibus acquisitis principalior est iustitia, in irascibili vero principalior sit fortitudo, in concupiscibili temperantia, ideo hee quatuor virtutes scilicet prudentia, iustitia, fortitudo et temperantia principales et cardinales esse dicuntur. Tertia via sumitur ex parte conditionum que ad qualemlibet virtutem requiruntur. Nam omnis actus si virtuosus debet esse oportet quod fiat prudenter, iuste, fortiter et temperate. Ideo hee quatuor virtutes principales simpliciter esse dicuntur. In aliis ergo virtutibus moralibus potest esse aliqua principalitas, sicut et magnanimitas principalitatem quandam habet super virtutes aliquas. Quia secundum philosophum quarto ethicorum magnanimitas videtur esse ornatus quidam omnium aliarum virtutum. Sic et magnificentia principalitatem quandam habet propter magnitudinem sumptuum circa quam versatur. Habent ergo alie virtutes principalitatem quandam, sed hee quatuor virtutes simpliciter principales et cardinales esse dicuntur, quod quomodo sit in prosequendo de eis singulariter plenius ostendetur. Si ergo hee quatuor sunt principales et cardinales respectu aliarum, postea de eis quatuor est dicendum. Rursum quia prudentia est principalior aliis omnibus cum sit directiva omnium aliarum, et iustitia est principalior quam fortitudo et temperantia cum iustitia sit circa commutationes rerum et circa distributiones bonorum circa que principaliter versatur vita nostra. Et quia fortitudo est potior quam temperantia cum fortitudo magis ordinetur ad bonum gentis quam ipsa temperantia, ideo erit hic ordo quia primo dicemus quod est prudentia et quod decet reges et principes esse prudentes. Secundo determinabimus de ipsa iustitia ostendentes quod decet reges et principes esse iustos. Tertio inde determinabimus

de fortitudine et temperantia declarantes quod decet reges et principes esse fortes et temperatos. Consequenter vero determinabimus de magnanimitate et magnificentia et aliis virtutibus manifestantes quomodo decet reges et principes talibus virtutibus esse perfectos.

Capitulum vii quomodo diversimode notificari potest quid sit prudentia

Prudentia autem de qua primo tractare intendimus ad diversa comparari habet et prout ad diversa comparatur aliam et aliam notificationem suscipit. Quantum enim ad praesens spectat prudentiam ad quattuor comparare possumus videlicet ad virtutes morales quarum est directiva, ad virtutes intellectuales respectu quarum est praeceptiva, tertio ad materiam circa quam versatur, quarto ad scientiam et ad artem a quibus distinguitur. Est enim prudentia virtutum moralium directiva. Nam virtutes morales de se inclinant in finem sibi convenientem ut temperantia inclinat in sobrietatem et detestationem venereorum. Sed non sufficit inclinari in finem debitum temperantiae vel in finem aliarum virtutum moralium nisi sciamus quomodo possumus consequi talem finem quod fit per prudentiam. Per virtutes ergo morales praestituuntur nobis debiti fines sed per prudentiam dirigimur in fines illos. Accipit autem prudentia fines a virtutibus moralibus. Sic ergo potest comparari prudentia ut per ea quae sunt ad finem recte dirigat ad fines illos. Quare prudentia ut comparatur ad virtutes morales sic diffiniri potest quod est perfectio intellectus sive quod est bona qualitas mentis directiva in fine virtutum moralium. Secundo potest comparari prudentia ad virtutes intellectuales respectu quarum est praeceptiva. Prout enim ad praesens spectat si circa agibilia bene procedere volumus tria habere debemus. Primo debemus diversas vias invenire. Secundo de inventis debemus iudicare. Tertio debemus praecipere ut fiant opera secundum inventa et iudicata. Ut si vellemus secundum opera bellica castrum aliquod capere primo invenienda essent viae et cogitandi essent modi per quos castrum illud capi posset. Secundo iudicandum esset de viis inventis utrum bonae essent ad propositum consequendum. Tertio praecipiendum esset ut fierent opera secundum inventa et iudicata. In intellectu ergo nostro esse debent tres virtutes. Una per quam invenimus ut bene consiliemur quam philosophus vi ethicorum appellat eubuliam vel bene consiliativam. Aliam vero per quam bene iudicemus de inventis quam philosophus appellat synesim vel bene iudicativam. Tertia per quam praecipiamus ut fiant opera secundum inventa et iudicata et hanc dicimus esse prudentiam. Prudentia ergo respectu virtutis inventivae et iudicativae dicitur esse praeceptiva quia quod illae inveniunt et iudicant ista praecipit ut fiat. Prudentia igitur immediatius dirigit in opera fienda eo quod praecipiat illa fieri quae fuerat virtus inventiva et iudicativa. Cum ergo in moralibus actus et opera dicantur esse potiora, prudentia quae immediatius se habet ad ea est potior virtute inventiva et iudicativa. Prudentia igitur respectu virtutis inventivae et iudicativae quae sunt virtutes intellectuales sic diffiniri potest quod est praeceptiva inventorum et iudicatorum. Unde dicitur vi ethicorum quod sicut eubuliae est invenire et synesis est iudicare sic prudentiae est praecipere. Tertio comparari potest prudentia ad materiam circa quam versatur. Cum enim prudentia sit circa agibilia et agibilia sint singularia oportet prudentiam esse circa particularia applicando universales regulas ad singularia negotia ut vi ethicorum declaratur. Comparata ergo prudentia ad materiam circa quam versatur sic describi potest quod prudentia est virtus secundum universales maximas particularia circa gerens. Huiusmodi autem universales regulae sunt bonae leges debitae consuetudines et alia per quae regulari possumus possumus imaginari. Quarto habet comparari prudentia ad ipsam scientiam a qua distinguitur. Nam scientia proprie est de rebus necessariis iuxta illud Boetii in arismetica: scientia est eorum quae immutabilem substantiam sortiuntur. Prudentia est autem actuum

huanorum et rerum contingentium que
sunt in potestate nostra facere vel non
facere illa. propter quod ut differret prudē
tia a scientia sic describi potest. quod est recta
ro contingentium existentium in potestate
nostra. Tertio comparari potest prudentia ad
artem a qua licet distingui habet
Nam ars est recta ratio factibilium et
non presupponit rectitudinem voluntatis
Prudencia vero est recta ratio agibilium
et presupponit rectitudinem appetitus propter
quod scribit vi° ethicorum quod artifex vo
luntarie peccans est melior quam peccans
involuntarie. prudens vero volunta
rie peccans est peior. In operibus
igitur consuetudinibus arti melius est peccare
voluntarie quam involuntarie. Sed
in operibus consuetudinibus ad vitam circa
que versatur prudentia peius est peccare
voluntarie quam involuntarie. Prudens
ergo quia nullus potest esse prudens nisi
sit bonus et habeat voluntatem rectam
non est hec virtus. Prout igitur prudentia
comparatur ad artem a qua distinguitur
sic diffiniri potest. quod est recta ratio agi
bilium presupponens rectitudinem voluntatis
Ex omnibus ergo his de ipsa prudentia quandam
descriptionem formare possumus dicendo
quod prudentia est virtus intellectualis directiva
etiam virtutum moralium. precepta sua
inventa et iudicata. secundum universales
maximas particularia contingentia
agibilia concernens presupponens recti
tudinem voluntatis Cap. vii. quod
decet reges et principes esse prudentes

Viso quid est prudentia et ostenso quod
per prudentiam dirigi videmur in bo
num finem in quem inclinant vir
tutes morales. restat ostendere quod de
cet reges et principes esse prudentes
Sunt autem in quantum ad principes spectat
tria que maxime rex debet attendere
Primo enim spectat ad ipsum summe
intendere ut sit rex secundum rei
veritatem et non nomine tantum Secundo stu
dere debet ne suus principatus in tira
nidem convertatur Tertio tamen studere debet
ut naturaliter dominetur Triplici ergo via
investigare possumus quod regem
decet esse prudentem Primo quia
sine prudentia non est rex secundum rei
veritatem sed nomine tantum Secundo quia
sine ea de facili vertitur in tirannidem
Tertio quia sine ipsa non potest naturaliter
dominari Prima via sic patet nam
rex est nomen officii et dignitatis
Est enim regis officium ut suam
gentem regat et dirigat in debitum
finem quod ipsum nomen regis ostendit
Nomen enim regium a regendo dicitur
et sumptum est Regere autem alios et
dirigere ipsos in debitum finem facit
per prudentiam Unde dicitur vi° ethicorum quod
illos estimamus esse prudentes qui sibi
et aliis speculari bona possunt
et providere. prudentis est ergo quendam ordi
nem bonum et debitum finis considerare
Qui ergo hoc ordine caret non suffi
cienter videre potest ipsum bonum nec
ipsum debitum finem in quem est populus
dirigendus Sicut ergo sagittator non
posset sagittam sufficienter in signum
dirigere nisi ipsum signum videat ordo
sic nec rex potest populum regere nisi
ipsum finem per prudentiam speculetur
Si ergo sine prudentia nullus potest suffi
cienter regere gentem et ipsam dirigere
in finem debitum sine ea nullus
erit rex secundum rei veritatem et ut decet
Licet forte sit rex appellatione
et non nomine Videtur enim quod vir
sine prudentia positus in dignitate re
gia sit denarius eneus vel plu
beus in computo mercatorum. Mer
catores enim cum computando computant
aliquem unum denarium eneum vel
plubeum ponunt loco mille librarum
quod non valet. Ergo unum omnino re
presentat valorem magni precii
denarius ergo ille magis est signum
valoris quam valeat Ergo si vir
prudentia careat et regia dignitate
fungatur cum ipse parvi valoris sit
est loco magni precii. Est ergo magis
signum regis quam sit rex Cum
ergo sit rex non solum nomine sed re
decet ipsum habere prudentiam Secundo hoc
decet eum ne de facili in tirannidem
convertatur Verum est enim quod per prudentiam
dirigimur in bonum finem in quem inclinant

vtutes morales Est enī pdeñ p
uideñ bō sibi et aliis et dirigē se
et alios in optim̄ finē Si aliq̄s p
deñ careat p quā dirigūt in optia
bō sedm̄ vitatē de facili efficiet
tirann̄ q̄a diuitias et bona exterio
ra q̄ sunt bō optiā sedm̄ apparen
tiā credet esse optiā simp̄ Imo
q̄a īpdentes nō cognoscūt nisi
sensibilia bō eius maioꝝ sut diuicie
et exteriora bona · Rex pdencia
cares q̄re nō cognoscet nec repu
tabit nisi sensibilia bona dimis
sis vtutibꝫ totum studiū suū ponet
ut affluet diuiciis et bonis sensibi
libus · efficiet depdator popli
dnabit tirannice nō curabit qua
cūq̄ posset pecuniā extorquē ·
Tercio decet reges et pncipes hr̄e
pdenciā quia sine ea nō possut
nalit dnari Nā ut declarari
hr̄ p° pol Ex hr̄ est aliq̄s nalit
suus q̄a deficit intellectu et ne
scit seipm regē Ex hr̄ aut est
nalit dn̄s q̄a viget intellectu
et pdeñ et nouit se et alios
in debitū finē dirigē hanc n
vtē nō solum apprbant philia dicta
sed et magis ofirmat singula
regimina nalia Videmꝰ nalit
enim hoīes bestiis · viros femīs
senes pueris dnari hoīes enī na
dnant bestiis quia hoīm genꝰ
viget pdeñ bestie vo pdeñ et
arte paru pticipat Sic et viri
dnant femīs quia ut declarari
hr̄ p° pol · Femīa hr̄ psiliū in
validū qm̄ enī fere deficiut
a virorū pdeñ · ꝙ si reperiant
mulieres aliq̄ pdenciores viris
hr̄ est ut raro et in paucioribꝫ
Vt plurimū ꝙ fēia vir nalit
det esse subiecta eo ꝙ nalit deficiat
a virili pdencia Hoc et mō
iuuenes nalit decꝫ antiquoribꝫ
esse subditos · q̄a īexperti agibiliū
nō sic abundant pdeñ ꝙ senes
illi Vbicūq̄ ꝙ hr̄ nalit sunt
et illud nalit dnat̄ semp pncia
pas vallet et pdeñ et itellectu

Capitm viij · quod et ꝙ oporteat
regē hr̄e si debeat esse prudens
Om̄ nūq̄ pfīē hēt totū nisi
habeant om̄s ptes eius · si
debeat aliq̄s esse pfcē pdens
ozt ipm̄ hr̄e oīa q̄ requirut ad p
deñ et om̄s ptes eiꝰ Consueuerāt
aūt assignari octo ptes pdeñ e
vzt · memoia · puideñ · intellectꝰ ·
rō · solercia · docilitas · expeñ et
cautio Quare si rex et pnceps
debeat eē pdens ozt ipm̄ esse me
morē puidū itelligētē rōnabilē
solertem docilē exptū et cautū
Het aut hr̄ octo q̄ eē dnt pdeñ
ptes sic accipi possūt Nam ut
patꝫ ex hitis Ex hr̄ dr̄ aliq̄s esse
pdens quia ē sufficiēs dirigē se
et alios in aliqua bona siue in
aliq̄s bonos fines Est igit̄ hec
iiijor psiderare scꝫ bō ad que dirigit
modū p q̄ dirigit psona dirigentē
et gentē quā dirigit Rōne bo
norū ad que dirigit ozt regē eē
memorē et puidū · Propt̄ mō
sedm̄ q̄ dirigit oportet ipm̄ esse
intelligibilē et rōbilē Rōne ipē
psone quia ē alios dirigens ozt
ꝙ sit solers et docilis Rōn vero
gentis quā dirigit ozt ꝙ sit ex
ptus et cautus Si enim rex aliq̄s
gentē aliquā bona det ad bona
dirigē ozt ꝙ hēat memoiā pteritoꝝ
et puidenciam futuroꝝ Debet
hr̄e memoriā pteritorū nō ꝙ pos
sit pterita ī numerāre q̄a nulli agēti
ē hr̄ possibile Sed decꝫ regē hr̄e
pteritorū memoriā ut possit ex p
teritis cognoscē quid euenē debeat
in futurum Nam ut scribit̄ ij° ethi
pcurrentibꝫ agibilibꝫ ut plurimū
futura sunt silia pteritis Sic decet
ipm̄ hr̄e puidenciā futurorū q̄a
oīa puidenciā futurā bona excoc
gitant vias p quas facilit̄ illa
adipisci valeant Ergo rōn boꝝ
ad que rex suā gentē dirigē
debet expedit ut hēat puideñ
futuroꝝ ut facilius illa futura
bona adipisci possit et ut hēat

memoriam preteritorum ut ex actis preteritis sciat quid agere debeat in futurum. Secundo ratione modi per quem dirigit oportet quod habeat intellectum et rationem sive oportet quod sit intelligens et rationalis. Modus quo rex suum populum dirigit oportet quod sit humanus. quia rex ipse homo est. homo autem intelligit ratiocinando et discurrendo. Accipit enim aliqua principia et aliquas premissas ex quibus intentans elicit conclusiones. et sic tam in speculabilibus quam in agibilibus. Nam sicut sunt rationes ut demonstret quid sit verum cognoscendum sic sunt rationes ut persuadeat quod sit bonum prosequendum. Ratione ergo huiusmodi cognoscendi quod est industrius hominis volens alios dirigere oportet quod sit intelligens cognoscendo principia et premissas Et sit rationalis ratiocinando et eligendo ex illis premissis conclusiones intentas. vel oportet quod sit intelligens sciendo leges et consuetudines bonas et alia que possunt esse principia et regule agendorum. Oportet autem quod sit rationalis speculando ex illis legibus et regulis quid agere congruit. Sicut ergo ratione boni finis ad quem dirigit oportet regem esse memorem et prudentem. sic ratione modi per quem dirigit oportet ipsum esse intelligentem et rationalem. Sed ratione persone propter quam est alios dirigens oportet quod sit solers et docilis. Nam quia in tanto culmine est positus ut totam gentem dirigere habeat oportet vel quod sit industris et solers ut sciat ex se invenire bona gentis sibi commisse. Verum quia nullus homo sufficit ad excogitandum omnia que possunt esse utilia toti regno tunc sic quod expedit regem esse solertem ex se bona que sunt regno utilia excogitando oportet ipsum esse docilem aliorum consiliis acquiescendo. Possumus enim dicere de rege quod dicitur de magnanimo iiii ethicorum quod non decet ipsum fugere commonentem. Non enim decet regem in omnibus sequi caput suum nec inniti sue solertie proprie sed oportet ipsum esse docilem ut sit humilis ad capiendum doctrinam aliorum acquiescendo doctrinis vel consiliis baronum seniorum sapientum et diligentium regnum. Patet ergo quod ratione persone que est alios dirigens oportet regem esse solertem et docilem. Sed ratione gentis quam dirigit oportet ipsum esse expertum et cautum. Experientia enim est circa particularia. prout sibi sunt alia et alia particularia et prout aliquis negociatur circa aliam et aliam gentem. sunt alia et alia exquirenda. Oportet igitur principem respectu gentis cui preest esse expertum cognoscendo particulares conditiones gentis sibi commisse ut possit eam melius in debitum finem dirigere. Ultimo oportet ipsum esse cautum. Nam sicut in speculabilibus falsa aliquando admiscentur veris. propter quod videntur vera que non sunt vera sed apparent vera. Sic in agibilibus mala miscentur bonis propter quod videntur bona que non sunt bona sed apparent bona. Oportet ergo regem esse cautum in respiciendo apparentia bona et eligendo bona simpliciter ad que debet dirigere.

Capitulum ix. Quomodo reges et principes possunt seipsos prudentes facere

Anima in sedendo et quiescendo fit prudens ut vult vii physicorum. Reges ergo et principes si desiderant esse prudentes non debent vanitatibus intendere sed maiorem partem vite sue debent expendere in cogitando que possent esse regno proficua. quod non sic intelligendum est ut nullas recreationes corporales habere debeant sed debent eis adeo moderate uti ne impediantur in regimine regni. Seipsos ergo poterunt prudentes facere ut melius regnum regant excogitando primo tempora retroacta sub quibus temporibus regnum melius regebatur propter quod habebunt memoriam preteritorum ex quibus scire poterunt quid agendum sit in futurum. Nam si debet suum regnum conformare regimini retroacto sub quo regimine tutius et melius regebatur. Nam sicut in speculando

recogitando que antiqui plus constipse runt summa sapientiores in speculationibus spectabilibus sint reges et principes recogitando acta suorum predecessorum fuit magis sapientes in agibilibus. Secundo debent diligenter intueri futura bona que possunt esse proficua regno et mala que possunt esse nociua Nam ex hoc hebunt prudentiam futurorum ut possit mala expediens vitare et bona facilius adipisci Tercio debet recogitare bonas consuetudines et bonas leges. nam talia sunt maxime principia agibilium. intellectus enim principiorum est Tanto ergo rex magis intelligens est in agibilia quanto plures bonas leges et bonas consuetudines in mente habet ex quibus potest habere quod in quolibet negocio est agendum Quarto sepe et sepius excogitare debet quomodo per huiusmodi bonas leges et consuetudines debite regnum regat eliciendo ex eis debitas conclusiones agibilium Non enim sufficiat intelligentem esse secundo cognitionem legum et consuetudinum que sunt principia agibilium nisi quis sit sollicitus ex illis legibus et consuetudinibus debitas conclusiones agibilium eliciendo. quod quomodo fieri debeat infra libro ubi agetur de regimine regni plene ostendetur Reges ergo dando operam illis octo que ad prudentiam requiruntur de quibus in precedenti capitulo fecimus mentionem poterunt prudentes se ipsos facere Verum quia malicia est corruptiua principii Sicut enim qui habet corruptum gustum male iudicat de saporibus. credit enim dulce quod est amarum et econtra. Sic habens infectam et depravatam voluntatem excecatur in intellectu ut male iudicet de agibilibus Iudicat enim esse agendum quod est fugiendum et econtra. Unde enim dictum est quod scribitur vi° ethicorum quod impossibile est prudentes esse non entes bonos depravat enim malicia iudicium ut aliquis imprudenter agat propter maliciam depravate voluntatis Quare si reges et principes volunt esse prudentes

cum hoc quod debent esse memores prouidi solertes et dociles et alia que supra diximus oportet ipsos esse bonos et non habere voluntatem depravatam ne propter maliciam appetitus imprudenter agant et iudicent esse agenda que sunt fugienda

Capitulum x. Quot sunt modi iusticie et quod ea que iusticia habet esse et quomodo ab aliis virtutibus est distincta

Philosophus in quinto ethicorum distinguit duplicem iusticiam legalem et equalem Legalis enim iusticia est quod generale et est quodammodo omnis virtus Iusticia vero equalis est quid speciale. et est quedam particularis virtus Nam ex hoc aliquis iustus et legalis quia adimplet precepta legis Secundum ut dicitur forte magnorum moralium. Lex precipit actum omnium virtutum Precipit enim lex operari fortia et temperata vniuersaliter omnia que dicuntur secundum virtutes Unde ibidem dicitur quod iusticia legalis est perfecta virtus Sic igitur v ethicorum scribitur quod lex precipit non delinquere aciem neque fugere neque abicere arma quod spectat ad fortitudinem et precipit non mechari quod pertinet ad temperantiam et non percutere neque contendere que sunt opera mansuetudinis Lex igitur iubet vniuersaliter omnem virtutem implere et omnem maliciam fugere quare iusticia legalis .i. impletio legis est quodammodo omnis virtus Iusticia autem equalis est quedam virtus specialis per quam redditur cuilibet quod est equum .i. quod sibi debetur Differencia autem harum iusticiarum sic potest accipi Nam ut scribitur v° ethicorum Iusticia est in ordine ad alterum. prout igitur cives habent ordinem ad se invicem et ad rempublicam et ad legis latorem sive ad ipsum regem hoc est esse in eis iusticia legalis et equalis Nam in ipsis civibus ex eo quod habent huius ordinem vel queritur bonum commune vel bonum speciale et proprium Si queritur commune bonum sic est in eis iusticia legalis Si autem queratur in eis bonum aliquod privatum erit in eis iusticia

equalis. Bonu enim qne resultat
ex omni bono ciuium. Res enim pub
lica et tota ciuitas melior est
quanto ciues meliores sunt. Siue
ciues sunt boni in se siue in ordine
ad alios semper ciuitas melior est
que ex melioribus ciuibus constat et
quanto pluribus modis sunt boni ciues
tanto magis est bona ciuitas.
Leges igitur que intendunt comune bonum
precipiunt omnem modum bonitatis. Esse
igitur iustum secundum legem implere lega
lem iusticiam est sequi omne bonum
fugere vicium et habere quodammodo omnes
virtutes. Propter quod legalis iusticia
dicta est quodammodo omnis virtus quia exer
cet opera omnium virtutum. Non est autem simpliciter
legalis iusticia omnis virtus. quia est
virtus distincta a qualibet virtute in
duobus. Sed dicitur esse quodammodo omnis virtus
quia non determinat sibi specialem materiam.
Differt autem huiusmodi iusticia iusticia a
qualibet virtute in duobus. Nam licet easdem
opera agat iustus legalis que ageret
fortis et temperatus non tamen agit ea secundum
eandem intencionem vel secundum eandem
racionem formalem. Nam qui agit opera
fortia quia delectatur in talibus
fortis est et agens temperata quia de
lectatur in ipsis temperancia est. Sed agens
talia non quia delectatur in eis sed
quia ea lex precipit et vult implere legem
iustus legalis est. Iustus ergo legalis
per se et secundum quod huiusmodi delectatur
in implecione legis. Si autem dele
ctatur in operibus singularum virtutum
hoc est consequenter prout alia omnia
opera talia sunt a lege precepta.
Fortis autem et temperatus vel alius secundum
virtutes alias per se et primo delectatur
in operibus conuenientibus virtutibus quibus
ornatur. Si autem delectatur in imple
cione legis hoc est consequenter prout videlicet
agendo talia opera legem implent.
Ex ista autem differencia sequitur secunda. Nam
cum fortis et temperatus delectetur in operi
bus talium virtutum secundum se virtutes
ille perficiunt habentes eas ut est
aliquis secundum se. Sed iustus legalis quia
delectatur in operibus illis prout implet

legem. Iusticia legalis non perficit ho
minem secundum se sed perficit eum ut
habet ordinem ad leges. Leges autem
sunt que adduntur ab ipso principe
et sunt tradite ipsis ciuitatibus sub
ditis ipsio principis cuius est leges
ferre. Perfici igitur in ordine ad
leges est perfici in ordine ad principem
cuius est legem ferre vel in ordine
ad totam ciuitatem cui lex imponitur.
Iusticia ergo legalis licet faciat illa
eadem opera que faciat temperancia et fortitudo
perficit tamen ipsum habentem in ordine
ad alium vel in ordine ad principem
non obstante quod temperancia et fortitudo et
alie virtutes huiusmodi perficiunt virtute
habentem secundum se. Patet igitur quomodo
iusticia legalis est quodammodo omnis virtus
et quomodo non determinat sibi specialem materiam
sed agat opera singularum virtutum.
Iusticia vero equalis non est omnis
virtus nec agit opera singularum virtutum
sed determinat sibi specialem materiam eo
quod in ea intendat speciale bonum. Nam
qualitercumque ciuis bonus sit ex hoc
resultat comune bonum et fit inde
melior ciuitas et qualitercumque malus
sit fit inde peior ciuitas. Non
tamen ex quacumque bonitate huius ciuis
per se et secundum quod huiusmodi resultat
bonitas alterius ciuis. Nec quecumque
prauitas vnius ciuis per se loquendo infert
malum alteri ciui. Sed si in bonis ex
terioribus aliquis malus sit ut quod velit
plus habere de eis quam deceat ex hoc
infert detrimentum his ciuibus
quia si ille habet inde plus alii
habent inde minus. Iusticia ergo specialis
per quam vitatur malum aliquod speciale
prout malicia vnius ciuis infert
nocumentum alteri determinat sibi specialem
materiam et habet esse circa hec bona exteriora
in quibus ciues communicant. Dicta
est igitur hec iusticia equalis quia
potissime intendit equalitati ut
quod vnusquisque in huiusmodi exterioribus
bonis habeat quod equum est. Inde
est ergo quod hec iusticia dicitur virtus
suum ius tribuere quia ius in
quadam equalitate consistit

hec autem vnicuique tribuit quod equum
est. Dicitur etiam tribuere vnicuique quod
suum est, quia equum est quemlibet
possidere sua. Si igitur hec iusticia
specialis equalis dicitur et equalitati in-
tendit, tamen bona exteriora dupliciter
ciues inequaliter participare possunt,
duplex erit huiusmodi particularis iu-
sticia. Contingit autem aliquos parti-
cipare bona inequaliter in commutacionibus
ut in empcionibus vendicionibus permu-
tacionibus et locacionibus. Contingit
enim in vendendo emendo locando
permutando dare parum et reci-
pere multum vel econverso quod sine in-
equalitate esse non potest. Rursus con-
tingit inequalitas in distribucionibus
quia aliquando aliqui plus laborantes
publica minus recipiunt. Immo hec
iusticia quandoque depravata est ut plu-
rimum cum homines acceptores sunt
personarum et distribuentes honores
et bona indignis et repellentes
dignos. Erit enim duplex specialis
iusticia commutativa et distributiva.
Omnis ergo iusticia siue sit legalis
siue commutatiua siue distributiua
semper perficit hominem in ordine ad alium
magis in iusticia commutativa et
distributiva perficit hominem in or-
dine ad alium quam legalis. Sed hoc forte
alibi erit locus. Ad presens autem
intentum dictum est quod declarata sunt
illa tria que in primo capitulo declarabantur.
Ostensum est enim quot sunt modi iu-
sticie, quia quedam est iusticia generalis
que dicitur legalis et quedam specialis
que dicitur equalis, et hec est duplex, quia
quedam est distributiua quedam commu-
tatiua. Rursus declaratum est circa
que habet esse iusticia, quia iusticia legalis
habet esse circa totam materiam moralem
et circa omnia opera virtutum non secundum
se accepta sed prout per ea est im-
plecio legis. Tercio ostensum est quomodo
differt iusticia a virtutibus aliis, quia virtutes
alie magis perficiunt hominem in se,
iusticia vero siue sit legalis siue
distributiua siue commutatiua perficit
hominem in ordine ad alium.

Capitulum xj. Quod absque iusticia nequeunt regna subsistere

Dicebatur in precedenti capitulo duas
esse iusticias, vnam generalem,
aliam specialem. Quod hec autem
ut regna subsistant et pacifice ma-
neant, vtraque iusticia est necessaria. Quod
quidem absque iusticia generali regna
stare non possunt duplici via
investigare possumus. Prima sumitur
ex parte ipsius iusticie generalis. Secunda
vero ex parte regni in quo valet talis
iusticia obseruari. Prima via sic
patet, nam ut in precedenti capitulo
dicebatur, legalis iusticia est quedam
virtus. Hec re igitur huius iusticiam
est implere legem. Si ergo lex iubet
omne bonum prohibet omne malum, im-
plere legem est esse perfecte virtuo-
sum. Ideo primo Magnorum mo-
ralium capitulo de iusticia dicit quod le-
galis iusticia est perfecta virtus, ergo
per locum ab oppositis legalis in-
iusticia est integra et perfecta ma-
licia. In nullo ergo obseruare leges
et ciues non participare in aliquo
legalem iusticiam est eorum esse in-
tegre et perfecte malos. Sed ut dicit
Philosophus Ethicorum capitulo de mansuetudine: Malum
seipsum destruit, et si integrum sit
intolerabile fit et importabile. Ergo
esset illud regnum et durare
non posset illa ciuitas cuius ciues
essent integre mali et in nullo
vellent implere legem nec vellent
in aliquo participare legalem iusticiam.
Ex parte igitur legalis iusticie que
est perfecta virtus, cuius oppositum est
perfecta malicia, probari potest quod ab-
sque legali iusticia non valent
regna subsistere. Secunda via ad
investigandum hoc idem sumitur ex
parte ipsius regni. Regnum enim
et omnis policia est quidam ordo
et quidam principatus. Cum ergo
ordo et principatus eorum sit per sub-
ditorum respectum ad leges et ad
principem cuius est leges ferre,
ut declarauimus hic in politicis,
si ciues non essent participantes

legalē iusticiā nō resuaret in eis
respectus nec ad leges nec ad princi-
pem. Non ergo ulterius nō resuaret
pollitica in eis ut esset ulterius re-
gnum. finale ergo est unde quod absque
legali iusticia regna durare nō
possunt Sed quod absque legali iusticia
speciali que dividitur in iusticiā comu-
tatiuā et distributiuā nō subsistat
regnū sic declarari potest Quodlibet
enim regnū et quelibet congregatio assimi-
landa corpori naturali Sicut
enim videmus corpus aliquod constare
ex diversis membris connexis et
ordinatis ad se invicem. sic quodlibet
regnū et quelibet congregatio constat
ex diversis personis connexis et ordina-
tis ad unum aliquid Ut ergo liceat
figuraliter loqui In membris eiusdem
corporis est quodammodo duplex iusticia
comutatiua et distributiua Iusticia
enim proprie sumpta nō est nisi ad alterum
et nō est nisi diversarum personarum.
Methaforice tamen et per quandam similitudinem
est iusticia ad seipsum eiusdem et in
membris eiusdē corporis possumus
aliquomodo contemplari iusticiā Unius
enim et eiusdem corporis membra
habent ordinē ad se invicē et or-
dinantur ad unum aliquid ut ad cor
a quo recipiunt motū et vitalē
influentiā. ut ergo membra habent
ordinē ad se invicē quodammodo est
in eis iusticia comutatiua sed ut
ordinantur ad cor aliquomodo in his
resultat iusticia distributiua Ex hoc
enim est inter aliquos comutatiua iusticia
quia unus abundat in uno in quo alter
deficit. et alter deficit in aliquo in quo
ille abundat Ideo ut quilibet sue
indigentie provideret inventa fuit
comutatiua iusticia Contingit enim
aliquem abundare in pecunia in qua
alter deficit et deficere in frumento in quo
ille abundat per comutatiuā ergo iu-
sticiā huius superabundantia et defectus
reducitur ad equalitatē. quia unus
dat pecuniā qua abundat et re-
cipit frumentū quo indiget. alter vero
tribuit frumentū quo affluebat et

suscipit pecuniā qua carebat Est igitur
comutatiua iusticia prout unus
ordinat bona sua in utilitatē
alterius et econverso Hunc autem modum
reperimus in membris eiusdem corporis
Oculus enim pollet acumine visus
deficit tamen a potentia gressiva quia
nō potest progredi. Pes enim abundat
in gressiva potentia deficit tamen in
visione quia nichil videt Oculus
ergo secundum visionem qua abundat
subvenit indigentie pedis quia dirigit
ipsum Pes autem secundum potentiam gressivam
qua pollet subvenit indigentie
oculi quia portat eum Nisi ergo
membra sic sue indigentie subve-
nirent ut si manus purgaret
oculum et oculus dirigeret manum
et nisi pedes portarent caput
et caput dirigeret pedes corpus
naturale nō posset subsistere Sic
quia nullus homo sufficit sibi
ad vivendum nisi cives per comutatiuā
iusticiā sibi invicē subvenirent
Ut quod unus comutaret alteri illud
in quo superabundat et acciperet
illud in quo deficit civitas du-
rare nō posset Sicut ergo in mem-
bris eiusdē corporis prout habent
ordinē ad invicem et sibi invi-
cē sue indigentie subveniunt. est
in his quedam comutatiua predicta
vel iusticia sine qua corpus naturale
durare nō posset. Sic prout cives
eiusdē civitatis vel regni habent
ordinē ad se invicē et sibi in-
vicē secundum quandam comutationē suis
indigentiis satisfaciunt. est in eis
comutatiua iusticia sine qua civitas
vel regnum nō posset subsistere Sic
in membris est quedam distributiua
potentia iusticia prout habent ordinem
ad ipsum cor. Nam cor singulis
membris secundum proportionē suam et
dignitatē influit eis spiritum vitalē
et motū Ita quod principium vite et
principium movendi est in corde Sed licet
forte principium sentiendi est in
cerebro sic et in cordibus est distribu-
tiua iusticia prout ordinatur ad aliquid

vniū ut ad regē uł ducē q̄ sūi
corū v̄tē et dignitatē dent eis
hōres et bona tribuāt Sicut ergo
corpus n̄ale nō subsistet n̄i in eo
reseruaret̄ quedā distributiua iusti
ut q̄ cor in oīs membris d̄buit influeret
sic regnū uł ciuitas nō pt sub
sistē nec reseruat̄ in ea distributiua
possit n̄i rex siue p̄nceps d̄bite
hōres et bona distribuat Est
tn̄ diligent̄ nōndū q̄ sicut nō
quelz inequalitas tollit vitā cor
poris n̄alis · tn̄ q̄lz inequalitas
egrotat et infirmat ipm̄ Sic
nō quelz iniusticia corrūpit
totū regnū et politicā · tn̄ p
q̄mlibet iniusticiā regnū et poli
ticā infirmat et disponit ad cor
ruptionē Patet igit̄ q̄ prout
ciues hn̄t ordinē ad se inuicē
est in eis iusti commutatiua put
uō hn̄t ordinē ad regē uel ad
p̄ncipē reseruat̄ in eis et iusti
distributiua · prout uō adimplet
leges ē in ipis et iusti legalis
quocūq̄ tn̄ mō sumat iusticia
sine ea ciuitas uł regnū durare
nō pt Vn̄ ergo dcm̄ est qd̄ dr̄
in 1° magnorū moraliū ca° lo
d̄ iusticia q̄ iusti est qd̄dam
p̄porcionale et continet vrbanitates
Nam sicut aīa continet corpus q̄a
recedente ea dissoluit̄ corpus et
marcescit Sic iusti continet vr
banitates · ciuitates et regna
q̄a sine ea dissoluunt̄ ciuitates et
nō p̄nt regna subsistē Valde
igit̄ iniuriant̄ regno et regi q̄
iusticiā nō obseruant Si igitur
iusti est tm̄ bonū regis et regi
simo p̄e rex suadē dēt ut in
suo regno sileat iusti nō solū
his q̄ in regno nati sūt · sz etiā
p̄egrinis et aduenis cuicūq̄ eīn
negat̄ iusti manifeste regi et
regno infertur iniuria Cam̄ .xij.
q̄z maxi° dēt reges ēē iustos et
in suo regno iusticiam obseruare
Satis p̄ p̄cedens ca°lū suadet
p̄ncipibz et regibus ut sint

iusti et ut obseruent iusticiā cū si
ne ea ciuitas et regna durare nō p̄nt
tn̄ q̄a ē aīmus oīs curiosus et sp̄
ē auidus nouas rōnes audiē ad
ducemus nouos mōs q̄bz ondi po
terit q̄ maxīe debet reges et
p̄ncipes esse iustos Possumus aūt
hāc v̄tutē qdrupliciter via venari sed͡
iiii°r q̄ tangunt̄ d̄ iusticia v° eth
Prima via sumit̄ ex p̄te p̄sone
regie Sc̄da ex p̄te ipius iusticie T̄cia
ex p̄feccōe bonitatis q̄ ex iusti
inotescit · et q̄rta ex ipa malicia
q̄ ex iniusticia consurgit Prima
via sic patet Nam lex ē regla
qua oz̄t dare v̄tutē et fortē age
dorū ut et hīi pt̄ ex v° eth
ipē iudex et multo magis ipē rex
cuius est leges f̄re dēt esse quedā
regla in agendis Est enī rex
siue p̄nceps quedā lex et lex
ē qdē rex siue p̄nceps Nā est
lex quidē inaīatus p̄nceps · Princeps
uō est quedā aīata lex · q̄ntū ergo
aīatū est inaīatum supat tm̄ rex
siue p̄nceps dēt supare legē
Debet enī rex esse tāte iusticie
et tante equalitatis ut possit
ipās leges dirige · Tn̄ in aliquo
ca° leges obsuai nō debeant ut inf̄
patebit Dubitare ergo vtrū rex
debeat ēē equalis et iustus ē dubi
tare vtrū ipa regla debeat esse
regulata · Si enī regula ab eq
litate deficiat nihil regulatū erit
tn̄ oīa p̄ re°lam regulant̄ · et sic
si reges sint iniusti disponunt re
gnū ut in eo nō obseruetur iusticia
Ergo maxīe studē debent ne sint
iniusti et inequales q̄a corum i
iusticia et inequalitas tollit ab
eis regiā maiestatē et dignitatē
Nam reges iniusti et si dicunt̄
p̄ciule possint tn̄ digni nō sunt
ut sint reges Cum enī debeat
regulā esse rectam et equalē · rex
quia ē quedā aīata lex et quedā
aīata regula agendorū ex p̄te
ipius p̄sone regie maxīe debet
suare iusticiā Sc̄do possumus in

vestigare licet idem ex parte ipsius iu-
stitie. nam ipsa iustitia est quoddam
bonum magnum et preclarum. perficit
enim ut dictum est hominem in ordine
ad alium. tunc autem maxime clarescit
bonitas nostra cum usque ad alios se
extendit. Unde v° ethicorum dicitur. Quod pre-
clarissima virtutum videtur esse iustitia
Et neque vesperus neque lucifer est
ita admirabilis sicut ipsa. Vesperus
enim et lucifer est una et eadem stel-
la que est valde pulcra et clara
et propter suam pulcritudinem et venustatem
quodam nomine appellatur venus. Hec autem
stella aliquando precedit solem et tunc
apparet in mane et dicitur lucifer.
aliquando vero sequitur ipsum et tunc apparet
in sero et dicitur vesperus. Est ergo
intentio philosophi. Quod cum venus que est tam
pulcerrima stella et que aliquando
dicitur lucifer et aliquando vesperus non est
ita pulcra nec ita preclara sicut iusti-
tia. Pulcritudo enim stellarum non est ita
admirabilis sicut pulcritudo eius. Stel-
le enim pollent pulcritudine corporali
et illuminant nos luce corporali. Sed
iustitia pollet pulcritudine honesta et
spirituali et ornat nos virtuali perfectione.
Quanto igitur pulcritudo spiritualis ex-
tollit pulcritudinem corporalem tanto
pulcritudo iustitie et claritas eius ad-
mirabilior est claritate stellarum. Si
igitur decet reges et principes habere cla-
rissimas virtutes ex parte ipsius iustitie
que est quedam clarissima virtus probari
potest quod decet eos observare iustitiam.
Tertio probari potest ex ipsa perfectione bonitatis
que ex iustitia innotescit. Iustitia
enim non solum est perfecta virtus in se sed
si sit in regibus et principibus ostendit eos
perfecte esse bonos. Sicut enim videmus
in aliis rebus quod unumquodque perfectum est
cum potest simile producere et cum actio sua
se ad alios extendit ut tunc aliquid
est perfecte calidum quando potest alia cale-
facere et quando actio sua ad alia se
extendit. et tunc est aliquis perfecte sci-
ens quando potest alios docere et quando sua
scientia ad alios se extendit. Ideo
scribitur iiii° metheororum quod signum omnino
sciens est posse docere. Ergo a simi-
li tunc aliquis perfecte bonus quando bonitas
sua usque ad alios se extendit. Manifestum
est ergo quod non cognoscitur perfecta bo-
nitas hominum nisi constituatur in ali-
quo principatu. Nam quamdiu aliquis
non habet regere nisi seipsum non plene
apparet qualis sit nec perfecte co-
gnoscitur bonitas eius. Sed quando con-
stituitur in principatu aliquo oportet
quod bonitas sua ad alios se
extendat et tunc melius apparebit
qualis sit eo quod opera sua ad ex-
teriora se extendant. Si ergo
exteriora magis nota sunt hominibus
nobis quanto aliquis in maiori sta-
tu constituitur quia opera sua ad plura
se extendunt magis apparet
qualis sit. Ideo dicitur quinto ethicorum
Quod principatus virum ostendit. propter
quod proverbialiter dicitur. Si quis vult
cognoscere virum ponat eum in aliquo
principatu. Ex iustitia igitur quia
est ad alterum innotescit perfecta
bonitas. Nam excepta prudentia
que aliis virtutibus perfectior est
quia est earum directiva. Omnes
autem alie virtutes morales que
perficiunt hominem in se videntur
habere ad iustitiam que perficit hominem
in ordine ad alterum. Sicut subditi
qui quodammodo solum habent regere seipsos
habent se ad principem cuius bonitas
et regimen ad alios se extendat.
Sicut ergo in principe magis ma-
nifestatur perfecta bonitas quam in aliis
virtutibus moralibus. Decet ergo
reges et principes esse iustos. tum
quia debent esse regula agendorum
tum quia iustitia est preclara virtus. tum
etiam quia ex ea manifestabitur perfec-
tio bonitatis. Quarto hoc decet
reges et principes ex magnitudine
malitie que ex iniustitia consurgit.
Nam sicut dicitur in quinto ethicorum Sicut
melior est qui non solum bonus in se
sed etiam bonitas sua se extendit
ad alios Sic peior est qui non
solum malus est in se sed et
malitia sua se extendit ad alios

et quanto ad plures se extendit ma
licia eius tanto peior existit.
Tanto igitur summopere studere debent i
reges et principes ut sciant iusti
ciam et iniusticiam vitent quantum
ex eorum iniusticia possent sequi maius
malum et posset inferri pluribus no
cumentum Esset autem ultius decla
randum quomodo reges et principes pos
sint iusticiam acquirere et quomodo de
beant iusticiam observare sed hoc in tercio
libro ubi agetur quomodo regnum iuste
debeat regi plenius ostendetur

Capitulum xiiij quid sit fortitudo et circa
que habet esse et quomodo possu
mus nos ipsos facere fortes

Circa quod cumque contingit recta
re et bene agere oportet dare
virtutem aliquam per quam
regulatur homo in agendo Cum
igitur circa audacias et timores
contingit aliquos se recte habere et
non recte oportet dare et non dare vir
tutem aliquam circa timores et au
dacias. Accidit enim aliquos timere
timenda et non timenda. Sunt enim
aliqui adeo timendi pavidi ut etiam
tactus mures timent. alii vero
adeo fatue audent ut etiam deum
non timeant quod non est fortitudinis
sed insanie. Propter quod philosophus in moralium
libro scribitur Quod si quis valde impavi
dus existit quod deum non timeat non
est fortis sed insanus. Spectat
igitur ad fortem timere timenda et
audere audenda. Erit ergo fortitudo
virtus quedam reprimens timores
et moderans audacias. Reprimit
enim fortitudo timores ne per eos quis
retrahatur ab eo quod recta ratio dictat. Mo
derat autem audacias ne quis
audendo aggrediatur quod ratio vetat.
Viso quid est fortitudo restat videre
circa que habeat esse talis virtus
Sciendum autem quod timere et audere
proprie respiciunt pericula. Nullus autem
timet nisi imaginetur sibi im
minere periculum Nec aliquis dicitur au
dax nisi aggrediatur aliquid terribile
et periculosum. Periculorum autem

quedam sunt bellica quedam autem
ex aliis causis exponuntur autem pe
riculis non solum bellis sed etiam in mari
et in egritudinibus et in aliis circa
que contingit esse pericula. Rursus
in periculis bellorum homines diversimode
se habent. Nam quidam timent quidam
audent. audentes autem di
versificantur. Nam quidam de levi ag
grediuntur sed cum aggressi sunt si
invenerint resistenciam non susti
nent sed fugam arripiunt. quidam
autem non de levi aggrediuntur bellum
sed cum aggressi fuerint fuerit su
stinent et tollerant pericula bellorum
Cum igitur virtus sit circa bonum
et difficile. quia difficiliora et ter
ribiliora sunt pericula bellica quam alia
et etiam quia in periculis bellicis diffi
cilius est reprimere timores quam mode
rare audacias Rursus vero quia in
audendo non tam difficile est aggre
di pugnam sicut sustinere et tolle
rare pugnantes fortitudo ergo que
est virtus circa pericula principalis est
circa pericula bellica alia et principa
lis est in reprimendo timores contingen
tes circa pericula talia quam in moderando
audacias circa ipsa sit et principa
lis est huius virtus in sustinendo pugna
tes quam in aggrediendo eos. Quod
autem pericula bellica sint difficiliora
ad sustinendum quam pericula alia triplici
via ostendi potest. Primo quia huius
pericula sunt magis perceptibilia et ma
gis senciuntur quam alia Non enim
sic aperte apprehendimus mortem
cum egrotamus quia egritudines
intrinsecus latent nec sic sentimus
pericula maris nisi ex tactu aque sic
sentimus et imaginamur lesionem sicut
ex tactu gladii. Pericula ergo belli
ca tum quia manifesta sunt tum
etiam quia maxime senciuntur et ima
ginamur ea maxime dolorem inferre
difficiliora sunt ad sustinendum
quam alia. Secundo talia difficilius susti
nemus quam alia non solum quia sunt
magis manifesta et doloris illa
tiva sed quia imaginamur quod per fugam

ea d'facili vitaē possumꝰ Non
enī sit ꝑ fugam uitaē possumꝰ
egritudinēs. qa tū egritudo sit aliq
in nobis ꝯtēnꝰ eam vitaē nō
possumꝰ / pićla g° maxīe nō sit
ꝑ fugā vitaē p̄nt sicut pićla
belli Cum g° difficiliꝰ sit uitaē
et sustinē pićla illa q ꝑ fugā
vitaē possumꝰ q̄ ea ad que
sustinēda necessitām eo q ꝑ fugā
ea vitaē nō possumꝰ. difficilius
sustinēt pićla bellica q̄ alia. I.
Tcio pićla b'lica difficiliꝰ sustinēt
qa ꝑ ea maxīe apphēdimꝰ mortē
violentā tū mors ibi illata sit
ꝑ mutilacōm mēbrorū et incisura
corporis. ꝑ quā maxīe apphēdiꝰ
violētā mortē Mori ant ꝑ egri
tudinē ul' ꝑ aliq aliū modum
nō sit repugnaē vide natē corporis
sic mors bellica ꝑ q̄ corpꝰ mutilat'
et inadit' Est igi vtus fortis p̄n
cā pićla bellica. exgnti autem
est ca pićla alia / ꝓpt qd' dr
iii° eth q p̄p' vtiqꝫ dr fortis. q
ē ipauidꝰ ca bonā mortē et
maxīe ca eam q est sedm bellū
Sꝫ ad huc ī mai et in egritudinibus
intimidꝰ est q est fortis / ad fortē
ido spectat nō timē quecūqꝫ pićla
q īducāt vō nō esse timēda. p̄n
cipaliꝰ tū est fortdo ca bellica pićla
tanqꝫ difficiliora Amplius licet
fortdo sit ca pićla bellica rep'mēdo
tiōres et moderando audacias in
ea. p̄ncipaliꝰ tū est ca repssioz
tiorū q̄ ca moderacōm audaciarum
Nam pićla terribilia ut plūm sūt
tristia. q nālr q'lꝫ refugit sic nā
psequt delectabilia Cum g° nā
tristia fugiamꝰ difficile ē rep'mē
vtutes ꝑ quos tristia fugimꝰ Nō
aut difficile ē moderaē auda
cias ꝑ quas tristia aggdimr quaē
si vtus p̄ncipaliꝰ sit ca difficile
bn dcm est fortne p̄ncipalius
esse ca repssiōm tiorū q̄ ca
moderatiā audaciarū Ex ad
fortitudo p̄ncipaliꝰ sit ī sustinēdo
q̄ aggrediendo ut gnit ponitur

typhā via pluī pt. Prio qa aggre
di ē fortiores. sustinē aut est
debilioris ī aggrediēs aut ꝯpat
ad alios sicut ad debiliōes sed su
stinēs sicut ad fortiores diffici
liꝰ aut ē inici ꝯ fortiōes q̄ ꝯ
debiliores ꝓpt qd difficiliꝰ est
sustinē pugnā q̄ aggredi ad
pugnātes Scdo hꝰ est difficilius
qa aggrediēs imaginat' malum
ut futurū. sed sustinēs ht malū
ꝑ oculis et p̄ns difficiliꝰ est aut
initi et hrē se fortit' ꝯtra mala
p̄ntia q̄m ꝯtra mala futura Tcio
hꝰ difficiliꝰ ē quia aggdi pt subi
to sꝫ sustinē requirit diutā diuābili
tatē et tpꝰ. difficiliꝰ est ergo
hrē se fortit' et ꝯstant' in sustinē
do bella qd' requirit diuābilitatē
et tpus q̄ in aggrediēdo ea qd'
subito fieri pt Vn phs iiio eth
ca° d' fortitne ait q fortdo est
ca timoēs et audacias magis
tn ca tiōres rep'mēdo eos q̄
ca audacias moderādo eas, et
subdit fortne esse ī sustinēdo t'
stia declaratū est igit' ca que
ht esse fortdo Notādū g° q plꝰ
vtus opponat' duabꝫ malitiis
quarū vna supabundat et altā
deficit ut largitas oppoīt' pro
digalitati q supabundat in ex
pendēdo et auaritiae q deficit
et fortitdo q oppoīt' audaciae que
supabundat in aggrediēdo et ti
miditati que deficit Sꝫ tū vtꝰ
oppoīt' malitiae vni plꝰ q̄ alii
Vt qa difficiliꝰ ē rep'mē timoēs
q̄ moderaē audacias. fortdo
magꝰ insistit ut rep'mat tiōes
q̄ ut moderat' audacias et plus
pugnat et ꝯdicat timor fortitudi
q̄ faciat audacia Quia ergo
nō possumꝰ punctualr attīgere
mediū int' audaciā et timorē
declarādū est ad audaciā q minꝰ
repugnat fortitudi q̄ timor si no
lumꝰ facē nosipos fortes Decla
rata sunt g° illa ca q in p̄n°
cāli ꝓponebant Volsimꝰ et ci

quid est fortitudo q̃a est v̓tus
reprimens timores et moderans au
dacias Rursus manifestū est q̄
q̄ fortitudo p̄n̄ est q̃a p̄n̄ est circa
p̄icl̄a bellica et in reprimendo ti
mores et in sustinendo pugnā
ex qūn aut est circa p̄icl̄a alia et
i moderando audacias et i aggre
diendo pugnātes Tercio fuit de
claratū quō possumus nosipos
facere fortes quia maxīe h̄ facim9
declinando magis ad audaciā q̄
nō tm̄ repugnat fortitudi sicut
tīor Ca^m xiiii docet sūt spēs
forti^ms et 2^m quā fortitudīne decet
reges et p̄incipes esse fortes

Distinguit ph̄s iiio eth̄
ca^lo d̓ fortitudīne vii spēs siue
vii maneries fortitudīs
p̄ma ē fortitudo ciuilis · sc̄da simil
itia militaris · q̃rta furiosa · q̄nta
consuetudinalis · sexta bestialis · septīa
ē v̓tuosa · Fortitudo enī ciuilis est
qn̄ aliq̄s timens v̓ecundiā et volens
honorem adipisci aggredit̄ aliq̄d ter
ribile Vn̄ ait ph̄s q̄ scdm̄ hanc
fortitudīnē fortissimi videntur apud illas
gentes ap̄d quas timidi in hono
rati sunt / fortes vō honorant̄
h̄ mō ut idē ph̄s ait hector
fortis erāt q̄ timens increpaciones
polimadis aggrediebat̄ terribilia
dicebat enī q̄ si fugeret polima
des q̄ erat ex p̄te ad v̓sa p̄m sibi
increpacōes imponeret Sic et
ut ph̄s recitat dyomedes h̄ mō
fortis erāt dicebat enī q̄ si non
strenue bellaret hector laudans
se infamis deberet dyomedē ab
eo deuictū esse Hec aut for
titudo dr̄ ciuilis q̃a int̄ garnes
et notos q̄s maxīe fugit obp̄
bria et q̄rit honores Videm9
enī aliq̄s tn̄ sunt in ignotis p̄
tib9 committunt aliq̄ turpia que
int̄ garnes et notos nullaten9
attemptaret Sc̄da fortitudo dr̄ similis
et hec peior est q̄ p̄a ut tn̄
aliq̄s nō ut vitet obp̄bria uel
ut consequat̄ honores uel timore

pene uel aliq̄ necessitate ductus aggredi
pugnā h̄ mō multi troianorū time
tes honore fortes erāt Nā ph̄s
ait hectorē statuisse q̄ si q̄s troianorū
d̓ bello fugeret ꝯ̄ aptaret q̄ nō
esset sufficiens fugere canes Ad hanc
fortitudīnē inducunt p̄plm̄ duces ex
excitus statuentes penā fugiendo ·
faciendo foueas ne possint excitus
fugere s̄z quadā necessitate bellare co
gant̄ Hoc aut mō quidā dux dr̄
suū exitū coegisse ad fortitudīnē nā
cū nauigiis tn̄ toto suo exitu
transfretaret ne aliq̄s d̓ suo exitu
h̄ret viām fugiendi omnes naues
confregit Tercia fortitudo dr̄ militaris
et h̄ est fortitudo experiencie Milites
enī p̄pt̄ experienciā q̄ hn̄t de
bellis multa aggrediunt̄ que vi
dent̄ esse terribilia Nā ut dicat ph̄s
vegecius i libro d̓ re militari Nullus
attemptare dubitat qd̓ se bn̄ didi
cisse confidit Videm9 enī aliq̄s
audientes solū strepitū armorū
fugiunt nescientes discernere q̄ sunt
p̄icl̄osa in bello et que nō Mi
lites vō bellorū experti confidentes
d̓ sua experiencia et cognoscentes
bellorū p̄icl̄a et aggrediunt̄ aliqua
terribilia ut videant̄ esse fortes
Non tn̄ p̄t h̄ p̄p̄e fortes sūt · nā
cū adeo invaluerit bellū q̄ excedat
eorū experienciā in fugā conuertunt̄
Quarta fortitudo dr̄ furiosa nā aliq̄
p̄pt̄ furorē et passionē in qua ex
istunt aliq̄n aggrediunt̄ pugnam
ita ut videant̄ fortes · nō tn̄
p̄p̄e t̓les fortes existunt quia fortitudo
vā aggredit̄ pugnā ut ph̄s innuit
nō p̄pt̄ furorē s̄z p̄pt̄ bonū quē
imo si ex furorē pugnā aliq̄s ag
greditur ~~timens~~ inueniens se resi
stenciam · pugnā nō sustinet quia
si sit ~~furiosus~~ intrepidus p̄pt̄ furorē
tranquillato furore incipit timere et
nō sustinet bellū sed accipit fu
gam Quinta fortitudo est consuetudinal̄
aliqui enī quia in plurib9 bellis
fuerit i quib9 forte bn̄ accidit
eis ex hac consuetudinē assumunt

quandā spem victorie et quādā
et quādā audaciā accipiūt bellā
di. tales ergo fortes eē videntˀ q̄a
aggrediūtˀ pugnā sperantes d'victoriā
et nō credētes aliquid mali pati
Non tn̄ vē fortes sūt quia si inue
niāt resistēciā et contra speāta ma
lū aliqd patiantˀ fugiūt. Sexta
fortido dē esse bestialis cū aliquis
ignorās fortine adu'sarii bellat
Vt puta si habitantes i septētione sūt
fortes et audaces In meridie uero
sint debiles et timidi ipi meridio
nales aggredientes pugnam cum
septētonalibꝰ credēdo eos esse meri
dionales hnt fortine bestialē. Sūt
enī tales quasi bestie i sensate ag
gredientes bellū nō cogitantes adu
sariorū potēciā Septiā fortido dicitˀ
virtuosa ut cū aliqs nō coactiōe uel
furoe ul' ppt exigenciā ul' pptr
ignorantiā aggredit bellū ex electiōe
Reges u° et principes licet hat ma
nerie fortitudinū scire debeant ut
cogitāt qualit hius prius fortis
est et quo possūt cū adu'sariis bel
lare ipi tn̄ debent esse fortes fortine
virtuosā ut nō exponāt gentē suā
periculis bellicis nisi hēant iusta bel
la et nisi videāt qd magnū bonū
patrie ul' regni ex tali bello consequi
possit Capm xv. Quid sit tempantia
et circa q̄ hēt eē et q̄ sūt spes eius
et quomō nos ipos possumꝰ facere
temperatos

Temparantia int
virtutes cardinales ultimū gdū
tenet Pruden enī et iusticia
principaliores sunt virtutibꝰ moralibꝰ
qa prudēn est i intellectu. iusticia
in uolūtate virtutes uo moāles sūt
in appetitu sensitiuo ut i irascibili
et concupiscibili Appetitꝰ aūt sen
sitiꝰ deficit a volūte et intellectu
Ideo prudēn et iusticia sūt vtes prin
cipales Est aūt prudēn principalior
iusticia qa ipa est directiua oīm ali
arū virtutū. fortido aūt et tempan
licet nō sit adeo principales sicut pru
den et iusticia tn̄ int virtutes principales
computantˀ Nā virtutes moderantes

passiōm duplicatˀ rōni obsistūt pnt
passiōes duplicatˀ rōni obsistūt
Passiōes u° ul' obsistūt rōni q̄a
alliciūt nos ad illud qd' rō uetat
ul' ut sup' dicebat qr obsistūt ei
qr retrahant nos ab eo qd rō dictat
Int' cetēā que possūt nos retrahē
a bono rōnis sūt timores belli
et pictā mortis circa q̄ est fortido
sic et int' cetā alliciēn nos ad illd
qd rō uetat sūt venerea et de
lectabilia scdm gustū circa que ē
tepan. fortido igit et tepan int'
principales virtutes reputanˀ debent
Est aūt fortido principalior potēn
tepan. quia fortido magis ordināt
ad bonū cōe ut ad tuicōm regni
et ad defensiōm patrie Tepantia
u° magis ordināt ad bonū pp̄ū
ut ad moderatiōm sui ipius Bonū
aūt cōe diuinius est bono pp̄o
postq̄ ergo diximus d' prudēn que
est principalior q̄ iusticia et d' iu
sticia q̄ est principalior fortitudiē
Restat dicē de ipā tepan que
int' vtes principales ultimū gradum
tenet Sciendū ergo est q̄ sicut
fortido media ē int' timores et au
dacias q̄a q̄ oīa timet nō est forti
net q̄ oīa audet. sz qui timet ti
menda et audet audenda Sic
tepan est media int' delectaciōes
et insensibilitates Vocamus enī
insensibilē et agrestē q̄ omēs
delectaciōes corporales fugit In
sensibilitas ergo est vitiū qr ratio
dictat fugē delectationes sensi
biles Qui ergo omēs delectaciōes
insequitˀ intepatꝰ est. qui aūt oēs
fugit insensibilis et agrestis est
Qui ergo fugit fugiēda et
prosequitˀ psequnda virtuosus est et tepatꝰ
Contigit enī peccare nō solū de
lectaciōes sensibiles psequendo sz etiā
eas fugiendo Nam q̄ adeo sustinet
et abstinet a cibo et potu et aliis
delectaciōibꝰ sensibilibꝰ qr cū tali
abstinēn eius natura stare nō pos
set q̄a huiꝰ rēm rēā rō dictat
virtuosus dici nō posset. patꝫ igitur

quod e tepan Nam sicut fort est refrenens timores et moderans audatias int qs ipa fortitudo ht esse. Sic tepan est refrenes delectatoes sensibiles et mode rans i sensibilitates int qs ht ee Si igit tepan refrenit delecta toes sensibiles Videndu est go cira qs delectatoes sensibiles ht esse Delectatonu aut sensibiliu queda sut fortes et queda debi les. queda nos magis alliciut queda ming. Lig enu sut quqz sensg et ita sensibilia oim sensi biliu ptigat nos delectari. forti oes tn delectatoes sut scdz gustu et tactu qz scdm visu auditu et odoratum qz du patz Pmo quia quto magis vnim delecta tonibg tato ardetig et frequetig delectam mag et vnim delecta tonibg gustg et tactg qz delectabi lig aliorũ sensuũ Possumg em vide audie et odorae distantia h no possumg gustae et tange n nob iuncta Jdo in hug sensibi libg ardetig et fuetig delectam Sco ht ide patet quia sensibilia gustus et tactg magis durite et i mete videntr ordinai ad gsua tom nram ut delectabilia gustg ordinat ad obsuatom in diuidui h delectabilia tactg ut matmoia ordinat ad gsuatom spei Jdo for te natu tata delectatom posuit in delectabilibg gustg et tactg ne pieret in diuiduu et ut saluaret spes Ex si vtg est ita bonu et ita difficile poneda est pncipalit tepan ita delectatoes illas a qbg est difficilig abstinere Tempancia igit est pie ita delectationes gu stus et tactg Si aut est ita de lectatoes aliorũ sensuũ hs est patides. quia alii sensg patides attigut seu pparat paput bo delectabilia gustus et tactg Est enu hug vtg ut vult phs i iiio eth ita delectabilia illa i quibg reliq aialia gmitant Reliqua at aialia in gustu et tactu delectan pse i m aliis vo sensibilibg dele ctant patidens. propt qd i eode tuo diat qz canes no gaudent odo ribg leporu sed cibacon Si aut gaudent odoe eorũ hs est quia credut se cibae ex illis Et leo no gaudet voce bouis ut vison eiu nisi in qntu puisu et auditu co gscat eos ppe esse et credit se sa tiuat ex eis Est ergo tepancia ita delectatoes gustg et tactg. pncipa lig tn est ita delectatoes tactg quia i illis hoies pncipalig delectantur qz ut videt rõbilitr attidit Na delectatoes nutritales qz sut per gustu ordinat ad gsuatom ppe psone h delectatoes matmoiales que sut ptactu ordinat ad pro creatom filiorũ et ad gsuatonem spei Si go ut plures dem est bom gne diuinig est qz ppu. rõbilit videt egisse natura si i opibg ma tmoialibg vehemtioes delectatoes posuit qz in opibg nutrmeti. uel forte hs ide fecit natura qa vnus quisqz magis solicitg est d bono ppo qz d bono alteg No igit op portuit ita uehemitioes delectatoes pone i nutrito qd ordinat ad bonu ppu et ad gsuatom i diuidui sicut in matmoio qd ordinat ad bonu alteg et ad gsuatom spei Si go qf difficilig magis bellandu est. pncipalig insistendu est ut p tepam refrenemg delectatoes ue nereas que sut p tactu qz nut metales que sut p gustum imo i ipis delectatoibg nutrimtalibg ma gis delectam in tactu qz in gustu Comededo enu et bibendo ut vnqquisqz in seipo expit delectam in lingua vbi gustg regnat in gutture vbi no est gustg h tactg et ut maifeste expiam magis delectam cu cibg aut potg attigit guttur qz cu qtingit lingue Credendu est enu in talibg iudico gulosoru Recitat aut phs i iiio eth d quoda noie philosenus cu

esset pultuorax orauit ut guttur eius longius ceteris fieret. Non enim orauit ut lingua eius esset latior lingua bouis ut magis delectaretur in gustu sed ut guttur eius esset longius gutture gruis ut comedendo et bibendo diutius delectaretur per tactum. Patet igitur ex habitis quod temperantia primo est circa tactum consequenter circa gustum. Per accidens autem est circa delectabilia aliorum sensuum. Species autem temperantie de levi sumere possumus. nam si spectat ad temperantiam reprimere delectationes nutritivales reprimimus si sumus sobrii et abstinentes venereas vero si fuerimus casti et pudici. Quatuor erunt partes temperantie sive quatuor erunt species ipsius videlicet sobrietas abstinentia castitas et pudicitia. Nam si volumus nutritivales delectationes reprimere oportet nos temperari a potu et cibo. temperando nos a potu sumus sobrii sicut qui excedunt in potando sunt ebrii. temperando vero nos a cibo sumus abstinentes. Abstinentia ergo et sobrietas deserviunt in reprimendo delectationes nutritivales. sic castitas et pudicitia venereas delectationes refrenat. Videtur enim vere temperatum non exercere opera venerea neque gestus. Prout ergo abstinet ab operibus venereis dicitur esse castus. Sed prout vitat ipsos gestus inclinantes ad venerea dicitur esse honestus sive pudicus. His visis de levi patet quomodo nos ipsos facere possumus temperatos. Nam temperantia et fortitudo quasi e contrario se habent. fortitudo enim est in aggrediendo terribilia. Sed temperantia est in retrahendo se ab hiis que sunt delectabilia. Sicut ergo fortitudo magis convenit cum audacia et si volumus esse fortes debemus magis esse audaces quam timidi et sic temperantia plus convenit cum insensibilitate. Si ergo nos ipsos volumus facere temperatos ad illam partem declinandum est ut a delectationibus sensibilibus caveamus. Melius est enim aliquas delectationes et licitas vitare quam aliquas illicitas consequi. Declarata sunt ergo illa

maior que in principio tali proponebatur. primo enim ostendebatur quid est temperantia quia est virtus reprimens delectationes sensibiles et moderans insensibilitates. Secundo vero declarabatur circa quid habet esse quia primo est circa tactum consequenter circa gustum. per accidens vero circa alios sensus. Tertio autem manifestabatur que et quot sunt species eius quia sunt due moderantes delectationes nutrimentales ut sobrietas et abstinentia et due refrenantes delectationes venereas ut castitas et honestas sive pudicitia. Quarto vero declaratum fuit quomodo possumus nos ipsos facere temperatos quia hoc maxime faciemus a delectationibus abstinendo. Debemus enim secundum philosophum II ethicorum hoc pati quod senes troie patiebantur ad helenam dicentes abiciamus eam et non respiciamus in eam.

Capitulum xvi. Quod detestabilius est esse intemperatum quam timidum et maxime decet reges et principes esse temperatos.

Probat autem philosophus III ethicorum maioribus rationibus quod detestabilius est esse intemperatum quam timidum. Nam quanto aliquis magis voluntarie peccat tanto magis est increpandus. Rursus quanto aliquis facilius potest bonum facere et non bonum faciat magis est detestandus et reprehensibilis. tum quia magis voluntarie peccat tum quia facilius est ei facere bonum et acquirere temperantiam quam sit acquirere fortitudinem. Quod autem magis voluntarie peccat intemperatus quam timidus dupliciter potest ostendi. Primo quia insequi voluptates intemperantis est delectabile. timidis autem fugere et timere est tristabile. magis autem voluntarie agit quod fit cum delectatione quam quod fit cum tristitia. peccans igitur per intemperantiam magis voluntarie male agit quam qui peccat ex timore. Secundo hoc idem patet ut ait philosophus. timor obstupefacit et reddit naturam immobilem et attonitam quod non facit delectatio per intemperantiam. Sed quando aliquis est in stupore est quasi extra se nec voluntarie et deliberate

agit q̄ agit Tollerabilius igit̄
est peccare p̄iorem q̄ p̄ intem
pantia eū ergo h' sit magis volū
tariū q̄ sit illud. Patz ergo intē
patū duplicit' esse et mag' increpā
dum q̄ timidū q̄ mag' volunta
rie male agit Dic et pt̄ ondi
ipm̄ esse magis increpandū qui
pt̄ bn̄ facere. facilius eni pt̄ acq̄ri
tēpan̄ q̄ fort̄do Nam ut in p̄cede
ti ca̅ dicebat̄ tēpam̄ acq̄rim'
abstinēdo et retrahendo nos a
delectacōib' sensibilib'. fortitu'ne
vō acq̄rē possum' agg̃diendo
t'ribilia et experiendo pugnā
retrahi aut a delectacōib' pt̄ fieri
sine omī p'iclo s; aggredi t'ribi
lia et experiri bella sine p'iclo
fieri nō pt̄ Vald' est ergo increpā
dus carens itempan̄ cū s' eam
sine p'iclo possit acq̄rē Nō at
ad'o increpand' est carēs forti'ne
quia illa difficili' et cū maiori
p'iclo acq̄rit' Rursus facili' acq̄ri
pt̄ tēpan̄ q̄ fort̄do q̄a m'lta talia
experimur in vita Multo's eni
nobis occ̄rrūt delectabilia a q̄b'
abstinēdo deponim' ut sim' tpati
Nō aut' sic ē d' forti'ne Nā nō
queli; agg̃ssio bellorū facit nos
fortes nisi bella illa sit iusta
sed toto tpe forte vite hoīs nō
occ̄rit ei vnū iustū bellū Non
eni sic possum' asuefieri ad opa
forti'nis sicut ad opa tēpan̄e q̄re
exp'brabilius ē nos esse itēpatos
q̄ nō esse fortes Si igit' regem
nō esse vilem et nō esse cōstātē
aīo exprobrabile est p;t q̄d est
exp'brabilis ipm̄ esse itempatū
et insecutorē passionū Possu'
in novas rōnes adducē ondētes
q̄ d'testabile sit regē itēpatū eē
Tangit eni ph'S t'cio eth' d' ipā i
tēpan̄ t'a ex quib' tres rōnes su
mi p'nt q̄ maxiē decet reges
et p'ncipes tēpatos esse Est eni
intēpantia ut ibidē tangitur
viciū maxiē bestiale puerile t'pe
sive exp'brabile Q' aut sit viciū

bestiale
exp'brabile patet Nam ut supra
dicebat' tēpan̄ et itempan̄ fieri
h't circa delectabilia tactus et gust'
sc'dm q̄d delectari cōnē est nobis
et brutis. Vn̄ d' iii° eth' dū quia tē
pan̄ et itempan̄ est circa delectacōes
quib' reliqua aīalia cōicāt ideo
itēpati sūt s'uiles et tēpales besti
ales Bestia eni quia deficit intel
lectu n'alit' est quid s'uile Si ergo
indecens est regē aut est aliis dn̄ari
esse bestialē et s'uilē indecēs est
ipm̄ esse itēpatū Sc'o intēpantia
ē viciū maxiē puerile. pueri eni
q' vsum rōnis nō h'nt nō vivūt
rōne sed passione ergo maxiē videt'
eos seq' d'lectabilia et eē insecutores
passionū Vn̄ ph'S iii° eth' vim
cōcupiscibilē sc'dm q' h't esse viciū
itempan̄e assimilat pueri. Sic' puer
decet regi p̄ pedagogū sic vis cō
cupiscibilis est regēda et regulā
da p̄ rōm Si igit' est regē esse pu
erum morib' et nō sequi rōm s;
passiom̄ īdecēs est ipm̄ eē itēpatū
T'cio h' est indecēs regi q' hui' vi
ciū maxiē est t'pe et cōtēptibile:
Hoīes eni itempati q̄a appetūt
vilia et t'pia ideo si in p'ncipatu sit
maxiē cōtēmitur q̄a q̄li; īdignat'
ab eo q' ē itēpat' et nō sequitur
rōm sed passiom̄ q̄re si decet p'sonā
regiā ondē' se reuerēndam et hoē'
dignā maxiē est indecēs eā esse
intēpatā Exemplū aut hui' hēo'
i Sardanapolo rege q' cū esset tot'
muliebr's et dedit' itēpan̄e ut reci
tat' in antiq's historiis nō exibat
extra ut h'ret colloq̄a cū baroib'
regni sui s; oēs collocucōes ei'
erant in camis mulieu' ad muli
eres. et p' lr̄as mittebat baronibus
et ducib' q̄d vellet eos facē Acci
dit eni q' cū quidā dux exercit'
dni ei fuisset et fidelit' rex volēs
cōplacē illi dnō p'cepit ut duceret'
ad ipm̄ Dux aut ille asuet' reb'
bellicas vidēs regē suū totū eē
muliebrē et bestialē statī ipm̄
h'uit in contēptu et indignatus

de sp(re)tudine eius voluit eum invadere rex autem timens fugit et quia non credebat se posse fugere manus illius duas clausit se in domo quadam et cum toto tesauro suo et omnibus suppellectilibus suis se combussit

Sensibilis Sicut enim videmus quod dediti voluptatibus sensibilibus et contenunt imo quia intemperati iniuriant aliis in personis quod maxime contingit ut in uxoribus et in filiabus maxime provocant alios contra se et quia potissime timendum est regibus et principibus ne furor populi incitetur contra eos maxime expedit eos esse temperatos

Capitulum xvii. Quod est liberalitas et circa quid habet esse et quomodo possumus nos ipsos facere liberales

Numerabantur superius septem virtutes inter quas ut dicebatur septem erant cardiales et principales videlicet prudentia iustitia fortitudo temperantia. Postquam ergo diximus de his quatuor virtutibus et ostendimus quomodo reges et principes illis virtutibus decet esse ornatos Reliquum est prosequi de virtutibus aliis. Virtutes alie que sunt vel respiciunt exteriora bona vel mala Si exteriora bona illa vel sunt bona secundum se vel in ordine ad aliud. Primo ergo dicemus de virtutibus respicientibus exteriora bona secundum se postea de tractabimus de virtutibus exteriora mala respicientibus et de respicientibus exteriora bona in ordine ad aliud. Bona exteriora vero vel sunt utilia ut pecunia et divicie et omnia que numismate mensurari possunt vel sunt honesta ut honores. Primo ergo dicemus de virtutibus respicientibus bona utilia et postea de respicientibus bona honesta. Incipit enim nostra cognicio a sensu. Cum ergo bona utilia sensibiliora sint quam honesta Primo determinandum est de virtutibus bona utilia respicientibus. Cum autem bona utilia ut determinavit iiii° ethicorum est dux virtus liberalitas et magnificentia he enim due virtutes respiciunt sumptus et pecunias sed non eodem modo. Nam liberalitas que alio nomine largitas nuncupatur dicitur respicere mediocres. Magnificentia vero dicitur respicere magnos sumptus quod quomodo sit intelligendum in prosequendo patebit. Si ergo in faciendo sumptus contingit deficere quod facit avaricia et superabundare quod facit prodigalitas quia utrumque est contra rectam regulam rationis oportet dare virtutem mediam inter avariciam et prodigalitatem. Huius autem virtus est liberalitas Nam sicut fortitudo que est media inter timores et audacias est virtus reprimens timores et audacias moderans ita liberalitas que est media inter avaricias et prodigalitates proprie est virtus reprimens avaricias et moderans prodigalitates. Consistit autem huius virtus in toto usu pecunie. Quod consistit autem usu pecunie tria requiruntur. Primo quod non accipiat unde non debet. Secundo quod accipiat unde debet. Tercio expendat prout debet. Spectat enim ad liberalem non usurpare alienos redditus et custodire proprios Nam licet liberalis non diligat pecuniam secundum se ut eam ordinet ad debitos sumptus tamen ut possit debitos sumptus facere non debet proprios sumptus redditus inaniter dispergere Non ergo usurpare debet redditus alienos. Sed habere debitam curam de propriis et ex eis debitos sumptus facere sunt illa tria circa que liberalitas esse videtur. Non autem est circa hec tria primo et principaliter. Nam circa expendere et debitos sumptus facere est liberalitas primo et principaliter circa proprios redditus custodire et non circa accipere alienos est ex consequenti. Usurpans enim bona aliena utilia et non accipiens ea sicut debet nimis cupidus videtur pecunia. Propter quod philosophus iiii ethicorum dicit usurarios lenones et huiusmodi de meretricio expoliatores mortuorum et aleatores dicit esse turpia lucra. et omnes tales appellat illiberales. Aleator enim et omnis lusor taxillorum illiberalis est. Lucratur enim ab amicis quibus oportet bonum facere. Est ergo circa non accipere liberalitas unde non debet Non tamen est circa hoc principaliter

Nā accipiētes vn̄ nō deēt mag̃
sunt iniusti q̄ illibeāles vt vult
phs iiii° eth. Q̄rto nō est liberali
tas pn̄ circa accipe vn̄ nō debet
nec circa accipe vn̄ debet ȝ est
pn̄ circa expande quo° deēt Nā
ppt vnū qdq; ȝ illud mag̃ Si
enī libeālis custodiat p̄pos redditꝰ
et accipit vn̄ h̄t dēt h̄ ido facit
ut possit ex ppriis redditibꝫ de
bitos sūptꝰ face et expende
sicut deēt · immo libeālitas pn̄ci
palit est in expendēdo et i bn̄
faciendo aliis. Sc̄ḡnt aut circa
custodire p̄pos redditꝰ et circa
nō vsurpare alienos · Probat
enī phs iiii° eth v rōnibꝫ libe
ālitātē magis ēē circa expende
et circa bn̄face aliis q̄ circa p̄pos
redditꝰ custodire. Libeālitas ut
: ē dcm̄ ēē h̄t circa debitū vsū pe
cunie. Vti aut pecunia ē expē
de eam et tribue eam aliis Cu
stodire aut p̄pos redditꝰ nō ē
vti pecunia sed mag̃ accipe est
et s̃uare ipam · propt q̄d patet
libeālitātē magis ēē circa expē
de et circa tribue pecuniā aliis q̄
circa p̄pos redditꝰ custodire. Sc̄do
h̄ idem patet q̄a ad v̄tutē pn̄
cipalit spectat face maiꝰ bonū
Maiꝰ aut bonū est bn̄ face q̄
bn̄ pati et bn̄ opari q̄ turpia
nō opari. Qui aut debite ex
pendit et aliis bona largitur
bn̄facit Custodiēs vō p̄pos re
ditꝰ et accipiēs pecuniā a ppriis
possessionibꝫ bn̄ patit siue s̃uā
recipit eo mō quo deēt · nō usur
pans aut aliena nō opat turpia
Si ergo meliꝰ ē bn̄ agē q̄ nō
male face ul q̄ bn̄ pati Me
liꝰ est bn̄ expende q̄ aliena
nō subripe ul q̄ p̄pa custodire
Tcio h̄ idem patꝫ q̄a circa illud mag̃
cōsistit v̄tꝰ circa qd̄ cōsurgit maior
laus Maior aut laus cōsurgit
in bn̄ expendēdo et aliis bn̄ fa
ciendo q̄ in custodiēdo p̄pa ul
in nō vsurpando aliena Libe
ralitas q̄o cōsistit cōsistit in debite
expendendo et bn̄faciendo aliis
Q̄rto h̄ idē patꝫ q̄a v̄tus pn̄cipa
liꝰ ē circa difficiliꝰ Difficiliꝰ aut
est bona aliis tribue q̄ p̄pos red
ditꝰ custodire ul aliena nō sub
ripe Nā custodire p̄pa sc̄dm̄ se nō
est difficile q̄a vnusq̄sq; n̄alit in
clinat ut se diligat et ut bona
sua custodiat Dare aut p̄pa sc̄dm
se difficultatē h̄t q̄a p̄pa bona ȝ
aliqd ad nos ptinēs et n̄alit affi
cim̄ ad illa Immo auari adeo affici
unt ad ista exteriora bona ut pe
cuniam q̄ h̄nt reputāt aliqd in
corruptū sibi Videt enī eis q̄
q̄n accipit pecuniā ab illis q̄ acci
pit ab eis aliqd a p̄po corpore Ca
go p̄pa bona sūt quasi nob cōiuncta
aliena vō sūt disiuncta · nō est dif
ficile adeo nō vsurpare aliena ad
que nō ita afficim̄ q̄a nō sūt nob
cōiuncta Sic ē difficile dare p̄pa ad
que magis afficim̄ q̄a nob cōtō
iuncta sūt et cōiugunt q̄e circa
debite expende et circa aliis bona
tribue pn̄cipaliꝰ cōsistit libeālitas
tanq̄ circa magis difficile Q̄nto
h̄ idē patꝫ · q̄a et cū libeāles ma
xime amant circa illud maxiē
cōsistit libeālitas qd̄ q̄s agendo
maxiē amat Non aut maxiē
amat q̄s si aliena bona nō sur
ripiat ul si p̄pos redditꝰ custodi
at Sȝ maxiē diligit si ex p̄piis red
ditibꝫ debitos sūptꝰ faciat · et boīꝰ
et dignis maxiā bona tribuat
q̄e in expendendo bn̄ et aliis
bona retribuendo pn̄ libeālitas
consistit Viso qd̄ est libeālitas
q̄a v̄tꝰ ē ex mēs auaricias et mo
deras pdigalitates et cōsō circa
q̄ h̄t ēē q̄a pn̄ ē circa debitos
sūptꝰ et circa debitas expensas
Sc̄ḡnt aut est in custodiendo
redditꝰ p̄pos et nō in vsurpādo
alienos Delcui patꝫ quo° nos pos
sumꝰ face libeāles Nam sicut
forcio° plus oppoit timor q̄ au
dacie facilꝰ nos ipos ēē fortes

declinando ad audaciã ita q' potius
plus audeamus q' minus q̃a sic ma
gis liberalitas opponitur auaritie q'
prodigalitati declinandũ est magis ad
prodigalitatẽ q' ad auaritiã et ma
ł dando gis debemus superabundare q' inde
ficere Cap^m. xviij Qđ reges et prin
cipes quodammodo impossibile est ee
prodigos et qđ maxime detestabi
le eos ee auaros et q' potissime deceat eos ee li
berales

Vult enim phs iiij° eth liberali
tatẽ ee i multitudine datorum s3
i habitu et i facultate et i volu
ntate dantis. nam ut ibidẽ scribitur
Nichil prohibet minora datẽ uel
liberaliorẽ ee si a minoribus accipiat
Liberalitas ergo mensuram recipit
ex proportione datorum ad possessiones
dantis Vnde phs ait tyrannos n
ee prodigos q̃a nõ videntur posse su
perare multitudine possessionũ datores
et expense Cuiusque ergo tot habet
et recipit q̃a datores et expense
possessionum multitudinem superare nõ possunt
quodammodo prodigos ee nõ possunt Reges i
et principes q̃a multitudine possessionum super
habundant nõ solum q' possint esse
prodigi s3 vix possunt attingere ut sint
liberales semper cogitare debent q' mi
nora faciunt q' deceat Ex hoc autẽ
apparet p't q' indecens sit eos ee
auaros Nam si regnum aliquod
debet esse naturale debet proportionari
omnibus que sunt i natura In naturalibus nichil
e otiosum ut probant philosophi dicta ergo
nec i regimine vite humane aliquid oci
osum ee debet. q̃a cum natura humana mo
dicis contenta sit q̃a vni persone mo
dica sufficiunt si vna aliqua persona
multitudine diuitiarum superabundat oci
ose sunt ille diuitie si ordinant ad
bonum aliorum. quanto igitur reges
et principes pluribus diuitiis superabun
dant tanto detestabilius e eos aua
ros ee Probat autem phs iiij°
eth' triplici ro'e q̃a auaritia peior
e prodigalitate p't qđ oĩo detestabile
e reges et principes ee auaros.
tam enim fugienda e auaritia a prin
cipibus s3 q' possint esse prodigi

Melius est eos esse prodigos q'
auaros. Primo enim q' melius
est infirmari morbo curabili q'
incurabili prodigalitas autem
est morbus curabilis uel ab etate
Nam q' prodigi sunt i iuuentute q̃a
senes auariores sunt iuuenibus cum
veniunt ad senectutẽ ut plurimum
curatur eorum prodigalitas desinunt
ee prodigi Curari etiam p't ab ege
state Nam q' prodigi sunt ut plurimum
egent q̃a expense superabundant red
ditibus Expendendo igitur indigentiã
inducunt et nõ sunt prodigi Est
igitur secundum phm prodigalitas mor
bus curabilis uel ab egestate uel
ab etate Sed auaritia est morbus
incurabilis. quia quanto quis plus
procedit in auaritia et quanto plus
se necessitat tanto magis auarus effi
citur Si ergo caput regni a quo
totum regnum debet dirigi indecens
est egrotare secundum mores morbo
incurabili. omnino detestabile est
regem ee auarum Patet enim
q' melius esset eum esse prodigum
Secundo hoc idem patet q̃a prodigalitas
magis e propinqua virtuti q' auari
tia Nam liberalis nõ libenter reci
pit s3 libenter dat quorum vtrumque
facit prodigus neutrum tamen facit
auarus Non ergo differt prodigali
tas a liberalitate nisi q̃a prodigus
nõ dat ut debet et quibus debet et
cuius gratia dat Unde cum prodigus
nõ sit amator pecunie sicut nec
liberalis de leui quasi cum sit prodigus
fieri potest liberalis Si ergo omnino
detestabile est regem ee vitiosum tanto
detestabilius est ipsum esse auarum
q' prodigum quanto auaritia plus
distat virtuti q' prodigalitas
Tercio hoc est detestabilius q̃a rex po
situs est i regno propter salutem re
gni ut prosit hiis qui i regno sunt
Auarus autem nulli prodest q̃a
nec sibi ipsi nec prodigus autem
multis prodest Omnino ergo detestabile
est regem esse auarum Viso q'
quasi impossibile est reges esse

pdicos et q̄ detestabile est oīo eos esse auaros Restat dicē q̄ de cet eos esse largos liberales et gratiosos hec est enī v̄tus q̄ est ī sumptis p quadā silie dr largitas liberalitas et gratuitas Largitas enī dr ad silitudie vasorum Vasa enī hn̄tia os arctū nō habūde amittūt qd̄ est ī eis abundās go ī sūptibꝫ et donationibꝫ dr largꝯ q̄a ad mōm largi vasis abunde emittit q̄ cōtinet Cum go tāto debeat fortez hr̄e os largiꝯ q̄nto exeo plures pticipare debēt tanto debet rege largiore esse q̄nto influētia eiꝯ ad plures extēdēda est q̄ influētia aliorū Scd̄o huiꝯ v̄tꝯ dr liberalitas q̄a pollētes ea sūt ad silitudie liberorū Auari enī nō sūt liberi sed sūt serui pecunie · q̄re si īdecēs est reges et p̄ncipes ēē suos ꝯ uenens est eos ēē liberales Tercio huiꝯ v̄tꝯ dr gratuitas q̄a p ea hoies gratificant sua bona p quā gratificacōm ab aliis potissime diligunt Liberales sūt potissie amabiles q̄re si maxīe debet reges et p̄ncipes ut sīt dilecti ab aliis qui sūt in regno maxīe debet eos esse liberales Spectat aūt ad liberalē p̄mo respicē q̄ntitatē dati ut nō det minꝯ ul' plus q̄ debeat Scd̄o det respicē quibꝫ det nō ut det q̄bꝫ nō oportet Tercio videndū est cuiꝯ grā det ut boni grā nō ppt' aliā aliq̄ causam Reges aūt et p̄n̄es vix pos sūt deviare a liberalitate ī dando plus q̄a magnitudo expensarum vix pt̄ excedē multitudinē redditū ymo si ꝯtigat liberalē dare plus q̄ debeat ut vult phs moderate tristabit' Nā magis ꝯtristat' liberalis q̄n si det minꝯ q̄m debeat ul' si nō expendat ū oꝫ Deviant aūt a liberalitate reges et p̄n̄es in dando q̄bꝫ nō oꝫ ul' cuiꝯ grā nō oꝫ Dant enī ut phs aīt histrionibꝫ et adulatoribꝫ ul' aliis

quibꝫ nō oꝫ dare q̄a magis decet eos esse paupes q̄ diuites sīt et dāt cuiꝯ grā nō oꝫ Nō enī dāt boni grā sꝫ magis dāt ut laudent' ul' ppt' vane glām ul' ppt' aliq̄ aliā causaz Decet go reges et p̄ncipes esse liberales et ut liberales sīt oꝫ eos beneficare bonos et boni gracia Cam̄ xix · Quid sit magfi̅c̄a et circa q̄ sit ēē et quo' possuꝯ nos ipos facere magnificos

Dicebat sup' circa sumptꝯ duplicē esse v̄tutē vnā q̄ respiat moderatos sūptus quā liberalitatē vocāt aliā que respiāt sūptꝯ alios magnos quā magnificēciā vocat Sꝫ cū magis et minꝯ nō videat' diuersificarē spēz et nām eorū ut vult phs 1º pol' Non videt' sufficiēt' distigui magnificēcia a liberalitate ppt' hoc q̄ hec est circa magnos sūptꝯ illa vō circa mediocres Sciendū go q̄ ꝯ rōne v̄tutis ē q̄ circa bonū sit et difficile q̄re cū in maioribꝫ sūptibꝫ repiat' spāl' rō bonitatis et difficultatis q̄ nō repit' in mediocribꝫ sūptibꝫ debet dici magnificēcia q̄ est circa magnos sūptꝯ et ēē v̄tutē aliā a liberalitate q̄ est circa mediocres sūt' possumꝯ dicē q̄ sūptꝯ ad duo ꝯpari p̄nt vꝫ ad facultates eiꝯ qui facit sūptꝯ et ad opa ī que illi sūptꝯ expendunt' Erit ergo circa pecuniaꝫ dux v̄tus vna que equat dacōnes et expensas facultatibꝫ et hec est liberalitas Et ideo debet esse liberalitas circa mediocres sūptꝯ nō scd̄m se sed p ꝯparacōm ad dantem et ad facientē sūptꝯ Ideo largitor multorꝫ posset esse auarꝯ si illa multa nō equaret' facultatibꝫ dantis Dicebat' sup' nō esse liberalitatem in multitudine datorū Liberalis go adequat dacōes et sūptꝯ facultatibꝫ sꝫ magnificꝯ vult pporcionarē sumptꝯ opibꝫ · vn̄ et nomen

accepit. Ab ipa eni sumptuositate et ab
ipso ope denoiat magnificentia. Ma
gnificus eni dr qui magna faciens
Inde e ergo q qa in quotuq statu
homo sit et quascumq facultates
habeat siue multas siue mediocres
difficile est bn uti illis et bn exercere
sumptus facultatibus. Ideo liberalitas
se extendit ad mediocres sumptus :-
Sumptus eni vel pnt considerari scdm
se vel ut pportionat facultatibus
Si aut consideret sumptus scdm se sic
liberalitas e circa magnos sumptus
si faciens eos multas habeat fa
cultates. et est circa mediocres
si faciens sumptus illos mediocriter
facultatibus abundet. Sz si sumptus
no considerant scdm se sz ut ppor
tionant facultatibus sic liberalit
semp est circa mediocres sumptus
Nam sicut parui sumptus sunt circa
mediocres et pportionati pauperibus
sic magni sunt mediocres diuitibus
Cum ergo liberalitas respiciat sumptus
scdm se sed pportionat facultatibus
no dr ee circa maximos et magnos
et mediocres sumptus sz circa medio
cres tm. Liberalitas ergo q respi
cit sumptus pportionatos facultatibus
se extendit ad quascumq facultates
qa est in mediocris facultatibus
difficile e bn se habere i illis Mag
nificentia eni respiciens sumptus ut sunt
decentes opibus no respiciat quecumq opa
qa no est difficile facere decentes
sumptus i quibuscumq opibus sz i magnis
Ideo magnificentia a magnis sumptibus
et a magnis opibus sumpsit nomen
In magnis at opibus contingit aliquos
deficere qa no intendunt quo magna
opa faciunt sz quo paucum expe
dant et tales vocantur paruifici
aliqui vero et in magnis opibus plus
expendunt q illa opa requirant
et tales vocant consumptores. phs u
vocat eos banausos i. ignes
et fornaces qa tales sicut fornax
oia consumunt qa quida vero magnis
opibus faciunt decentes sumptus et tales
sunt virtuosi et vocant magnifici :-

Erit igit magnificentia media int parui
ficentiam et consumptionem sicut liberali
tas e media int auariciam et p
digalitatem. Patz ergo qd e magnificentia
Nam sicut liberalitas e respectu ava
ricias et moderans prodigalitates
sic magnificentia est respectu paruificentiam
et moderans consumptionem. Et sic libe
ralitas e faciens sumptus et dationes
pportionatas facultatibus sic et
magnificentia est faciens sumptus decentes
magnis opibus. Viso qd e magnificentia
restat videre circa q hz esse. homo
eni quantum ad pns ad duo pt compari
videlicet ad ipm deum ad totam comuni
tatem sed ex consequenti ad aliquas speciales
psonas et ad seipm. Magnificus
aut circa oia ista decet se habere
debet no tn eque pn intendere debet
circa oia ista. Nam pn et po ho
debet esse magnificus circa diuina co
stituendo si facultates habeat
templa magnificentia sacrificia honorabi
lia pportionationes dignas. Ideo
dr iiiio ethicorum q honorabiles sumptus
quos debet facere magnificus sunt circa deum
Secundo spectat ad magnificum si assit
facultas facere decentes sumptus circa
comunitatem Nam ipa opa comunia quodammodo
diuina sunt. Vn phs ait Et do
na comunia hnt aliquid simile donis
deo sacratis Bonum eni diuinum
i vna psona singulari vald debiliter
reperitur sz i tota comunitate pulcrius
lucescit diuinum bonum Tercio ma
gnificus se decet habere debet circa aliquas
psonas speciales ut circa psonas honore
dignas Nam i his potissime apparet
magnificentia quando quis et magna facit
his qui sunt magnis digni Quarto
debet se habere decet magnificus circa psona
nam ppriam Decet eni magnifice se
habere circa magna opa respectu ppre
psone Magnifici aut pnt ibidem
dici illa q vel durant p totam vitam
cuiusmodi sunt domus et edificia
vel q fiunt raro i tota vita cuius
modi sunt nuptie vel milicie Decet
eni magnificum ut dr iiiio ethicorum hmoi
pparare decent. magis qz debet

intendere quomodo debet facere admirabi
les et diuturnas domus quam quomodo fa
ciet eas sophisticas et apparentes
sic etiam decet magnificum nuptias conuiuia
militias et talia que contingunt magni
fice facere. Patet igitur circa quid
est magnificentia quia est circa sumptus decentes
magnis operibus. Principaliter tamen est circa ma
gnos sumptus et expensos erga
diuina et erga totam communitatem. Consequenter
uero est erga magnos sumptus impensos
circa personas dignas. Uiso quid est magnifi
centia et circa que habet esse decens est uidere
quomodo possumus nos ipsos magnificos
facere. Nam sicut liberalitas plus contrari
atur auaricie quam prodigalitati sic ma
gnificentia plus contrariatur paruificentie quam
consumptioni. Nos ergo ipsos si fa
cultas assit faciemus magnificos
declinando ad consumptionem ut etiam
in magnis operibus potius superabun
dent sumptus quam deficiant. Capitulum

xx. Quod maxime est detestabile reges
et principes esse paruificos et quod eos de
cet magnificos esse. rubrica

Tangit autem Philosophus iiii° ethicorum sex
proprietates ipsius paruificentie que
si inesset regibus et maxime
derogaret regie maiestati. Prima
proprietas quia circa omnia deficit quod ex
ipso nomine patet. Ille enim paruificus
est facere parua et defectiua. Secunda pro
prietas est que si contingat paruificum
etiam magna expendere pro paruo perdit
magnum bonum. Unde et prouerbialiter
dicitur quod uiles homines nuptias et con
uiuia perdunt pro denariata piperis.
Unum enim circa magna conuiuium non fa
ciunt decentes sumptus uolentes propter
modicas expensas totum conuiuium in
decens reddunt. Tertia est quod quamuis
faciat paruificus semper facit tardans.
Uidetur ei quod remouere pecuniam a se
est abscindere membra a proprio corpore.
Ideo sicut dato quod necesse sit aliquem
mutilari et tradi mutilatori
illam et incisuram tardat et subter
fugit quantum potest sic dato quod parui
ficum oporteat expensas facere
circa illos sumptus tardat et subterfugit
quantum potest. Quarta est quia paruificus
non intendit qualiter faciat magnum
opus uel qualiter faciat debitas largi
tiones uel quomodo faciat decentes nu
ptias sed tota sua intencio est quomodo
faciat paruos sumptus. Est enim pro
prietas paruificentie ut appreciet plus
pecuniam quam opus ideo maiorem di
ligentiam ponit quomodo modicum expen
dat quam quomodo faciat magnum opus.
Quinta proprietas eius est ut semper
expendat cum tristicia et dolore.
Dicebatur enim quod paruificus reputat
exteriora bona que habet quasi sibi in
corporata et quasi continuata ad substantiam
suam et quia sic afficitur ad ea et
ita continuat se illis. Ideo sicut in
incisione corporis propter diuisionem
continui resultat ibi tristicia et do
lor sic in separacione pecunie quod fit
per expensas quia est ibi quasi quedam
diuisio continui eo quod paruificus repu
tat pecuniam suam quasi sibi incor
poratam et continuatam non potest eam
expendere et eam a se remouere
sine tristicia et dolore. Participat
enim in hoc paruificus cum auaro quia
omnis paruificus auarus est sicut omnis
magnificus est liberalis. Sexta est
quia cum paruificus nil faciat uidetur
tamen ei quod semper agat maiora quam
deceat. Uerum est enim plus appreciat
pecuniam quam daciones et sumptus que
sunt opera uirtutum. Pecuniam enim repu
tat quid carum opera uero uirtutum
estimat quid uile et non appreciat
ea. Cum ergo uix posset aliquis ita
modicum dare de caro dato et quod
multum reciperet decens quin uideatur
ei plus dare quam debeat. Non potest
paruificus ita moderatam dare uel sumptum
facere erga quantumcumque opus quin semper
uideatur ei quod agat maiora quam deceat.
Ualde si detestabile est regiam
maiestatem circa omnia deficere magna
bona pro modico perdere semper tardare
et nichil prompte facere numquam inten
dere quomodo faciat magna opera sed
quomodo modicum expendat semper facere
sumptus cum tristicia et dolore et cum

nichil faciat credit se magna o
pari . q'a oia hec valde derogent
regie maiestati oio detestabile
est regē esse pusillanimē Uc aut
debet ipm esse magnificū sufficiēt
pbāt supiora dicta in quibus ondi
tum que magnificēcia hēt esse Di
cebat enī magnificēciā esse p'n
cia opa diuina et cōīa . exequēti
vō circa psonas dignas et circa se
ipm Cū igit' rex sit caput re
gni et sit psona honorabilis reue
renda et publica et ad ipm p
tineat distribuē bona regni ma
xīe debet ipm magnificū . nā qui
est caput regni et nichil gerit
diuini officii x dei uestigiū q
est caput et princeps vniu'si ma
xīe spectat ad ipm mag^ce se hēe
ad tēpla et sacra et circa opacōēs
diuiorū . quia vō est psona pub
lica ad quā ordinat' tota ciuitas
et totū reg^m maxīe spectat ad
ipm magnifice se hēe tota bona
et tota ea que totū regnū respi
ciūt Rursus q'a ad eū maxīe
spectat distribuē bona regni oio
debet eū magnifice se hēe erga
psonas dignas quibus digne competūt illa
Amplius quia ut dcm est regia
psona debet esse reuerēda et honorē
digna spectat ad regē magnifice
se hēe erga psonā ppriā et erga
psonas sibi coniūctas et erga uxo
res et filios tradendo habitacōēs ho
norabiles faciendo nuptias decē
tes extendo miliciās admirābiles

Cap^m xxj. Que sit pp'etates magnifici et q pp'etates ad reges et p'n^e hēe debent

Ph's iiij^o eth' tract' de magnificēcia
P tangit sex pp'etates magni^ci
quas hēe debet reges et p'n
cipes . Prima ē q'a magnificus as
similat' sciēti . decebat enī spectaē
ad magnificū i magnis opibus face
decētes sumptus . cognoscē aut quibus
magnis opibus q sumptus sint conueni
entes eē nō pt nisi qui pollet
sciā et intellectu Secunda ppetas
magnifici ē facē magnos sumptus

ut nō ondat seipm sed boni gr'a
Sit enī hō cōē aut v'tuti agē
nō ppt' fauorē ul' ppt' gl'ām ho
īm sed gr'a boni Spectat tn' hoc
dē esse ppu magnifice Na tn
in opibus magnificis ut cū aliqs
magnifice se hēt erga cultū diui^m
et erga rē publicā et circa psonas
dignas maxīe ut q's appareat
gloriosus et maxīe ut q's ab
hoībus laudet' . difficile est in
talibus nō querē humanā laudē
et q'a v'tus est circa bonū et dif
ficile Ideo maxīe spectat ad
magnificū in suis magnificis opibus
et distribucōibus finalit' intēdē
bonū et nō fauorē et gl'ām hoīm
Tercia pp'etas magnificēcie facē
sumptus et distribucōēs delectabilit'
et prompte Nam q pius qm sumptus
faciat diu rōnat' et oms mi
nutas expēsas inq'rit et nō
delectabilit' et prompte largit'
que largiri debet nō est ma
gnificus sed pusillus Ideo dē iiij^o eth'
q diligēcia rōciocinii est pusilli
Quarta est modus qui intēdē
dēt qualit' faciat opus optimū
et decētissimū qm qualit' et quātū
sumptū faciat ad opus illud / ut
si dēt magnificus aliqd' tēplū cō
stitue ad honorē diuini ul' aliqua
dona cōfēre psonis dignis magis
intēdat quō tēplū sit admirabilē
et quō pulcrū et quō dona
illa sit magna et decencia
quā quot et quāta numismata
oporteat ipm cōsumē ppt' huius
opa Quinta ppetas est q ma
gnificus est excellēt' liberalis
Est enī esse magnificū qd' est ab
vndant' liberalē nā ut infra
patebit magnificēcia est quedā
pfectio et quedā ornatus liberali
tatis . sicut magnanimitas ē qdā
pfectio et qdā ornatus oīm v'tu
tū Cum enī magnificus sit qui
i omnibus opibus facit decētes
sumptus sic facē decētes sumptus
qd' facit magnificus ē eē maxīe

libealem Sexta pprietas mag̃fici est ab equali sumptu facere opus magnificat̃. puificus enim quia semper intendunt qualiter possint minimo pro modico multum perducunt Magnificus vero cui non est cure de pecunia ab equali sumptu facit opus magis magnificum quam non possit decere tibus sumptibus Contingit enim aliquem auarum plus expendere in aliquo negocio quam liberalem tamen quia semper intendit auarus aliquos decentes expensas subtrahere sed ut modice sit et parue et parui valoris sed opus ubi talis tamen expendit indecenter facit ab equali quam sumptu vel etiam aliquam a minori libealis vel magnificus facit decentius opus quam puificus et auarus

Has autem pprietates debere inesse regibus et principibus videre non est difficile. Ipsi enim maxime dum sciences et cognoscentes quos sumptus opibus decerant. Ad eos autem maxime spectant facere magis largiciones et excellentes sumptus bonum gentes Nam maxime debet bonum intendere qui totum regnum debet in bona dirigere. sic etiam ad eos spectat delectabiliter et prompte sumptus facere Nam ut supra dicebatur quia modicas non attenta est et onose sunt diuitie nisi ex eis fiant debite largiciones et decentes sumptus Quanto reges et principes magis abundant facultatibus et diuitiis tanto magis decet eos ampliores retributiones facere et magis delectabiliter et prompte expendere Decet enim reges et principes magis intendere quomodo faciant excellentia opera quam quomodo possint nummis et expensis Sed et oportet eos excellentes esse libeales et semper facere magnifica opa Omnes ergo pprietates magnifici amplius et pfectius decet ipsos reges habere Unde philosophus iiii° ethicorum vult quod non quilibet possit esse magnificus quia non quilibet potest facere magnos sumptus. sed ut idem dicit tales oportet esse nobiles et gloriosos quare quanto rex est nobilior aliis tanto decet ipsum magis posse magnificentia et habere pprietates magnifici

Capitulum xxii quid est magnanimitas et circa que habet esse et quomodo possumus nos ipsos facere magnanimos

Bonorum exteriorum ut supra dicebatur quedam sunt utilia ut pecunie et utilitates que possunt mensurari numismate quedam vero sunt honesta ut honores sicut igitur circa ipsa bona utilia duplex est virtus una respiciens magnos sumptus ut magnificentia et alia que respicit mediocres ut liberalitas sic circa bona ista honesta duplex est virtus una que respicit magnos honores ut magnanimitas et alia que respicit mediocres in nomine nomine potest dici honoris amativa In magnis operibus autem honoribus complectitur quos se habere possunt nam quidam in talibus deficiunt ut pusillanimes quidam vero superabundant ut presumptuosi quidam autem se habent ut decet ut magnanimi Videmus enim aliquos esse aptos ad magna potentes magna et ardua exercere quadam tamen pusillanimitate ducti retrahunt se ab huiusmodi magnis ergo in talibus deficiunt. sed quidam econtrario superabundant ingerentes se ad aliqua que complere digne non possunt quos philosophus vocat chaunos stinosos et ventosos Nos autem eos presumptuosos vocare possumus Magnanimus ergo medius est inter pusillanimem et presumptuosum Non enim se retrahit ab arduis operibus que potest digne agere ut pusillanimis nec se ingerit ad ea que digne complere non potest ut presumptuosus quod manifeste patet quid sit magnanimitas Nam sicut liberalitas est media inter auaricias et prodigalitates id est virtus quedam reprimens auaricias et moderans prodigalitates. sic magnanimitas que est media inter pusillanimitates et presumptiones est virtus quedam reprimens pusillanimitates et moderans presumptionem Viso quod

sit magnitas patet declaui cca
que hẽt ẽẽ Videt' phs iiiiᵒ eth
velle magtatẽ esse cca honoẽs,
cca diuicias et pncipatꝯ et vniu
salr cca oia fortunia et ifortu
nia nõ tñ est pn' cca ista nam
magnitas pn' ẽ cca hoĩes et nõ
cca hoĩes quoscũq3 ꝫ cca hoĩes
magnos exẽplũ aut est cca diui
cias et minꝯ pn' cca fortuiã et
nõ fortuiã Nam sc̃dm phm it'
bona exteriora maxim est hoĩ
Diuicie enĩ pncipatꝯ et alia ex
teriora bona nõ sũt tantũ bom
sicut hoĩ quia et plurimi hoĩes
h' ordinãt ut ɔsequãt' hoĩes Sic'
gͦ dicebat' d' fortitu͂e q pn' erat
cca pic͂la bellica q̃a illa sũt dif
ficiliora exẽplũ aut erat cca p
ic͂la alia ita q fortes et i aliis
piclis decent' se hñt . sic magnitas
est cca hoĩes tangi' cca ma
xĩa bona exteriora exẽplũ aut
cca diuicias et pncipatꝯ et cca
alia bona exteriora Ita q ma
gnanimꝯ se decẽt' hñt in pos
sidendo diuicias et pncipatus
et in tollerãdo fortuiã et ifortu
nia Magnimꝯ enĩ est sic' bonꝯ
tetragonꝯ qui nuq̃ deiicit' Si
enĩ honorat' et mag' infortu
nia veniũt sup ipm nõ deiicit'
Inquolz enĩ statu nouit magnimꝯ
se decent' hñe Ad pusillamitez
fꝛe ptinet fortuias nescie Ideo au
donicꝯ pypateticꝯ ait opa pu
sillamitis q nec3 honorem nec3 in
honoracõm nec3 bonã fortunã nec3
infortuniũ3 possũt ferre ꝫ hono
ratũ quidẽ intumescẽ et perf
fortunatũ extolli Ondso quid
sit magnitas et cca que hẽt ẽẽ
restat dicẽ quõ possumꝯ nos
ipos facẽ magnos Int' cetera
aut que nos ad magnitẽ ducũt
est parũ amare exteriora bona
quecũq3 sit illa siue hoĩes siue
pncipatꝯ siue diuicie siue qlz
alia huiꝯ bona Dem est enĩ
pusillamitez nescie fortuias fre

sed ex modico fortuio extollitur
ex infortuiõ uõ d'pmit' Magn'
nimꝯ quidẽ nõ sic sed ut dicebã
nouit fortuias fre et i quolz sic
se decent' hre Causa aut qr
qs nescit fortuias ferre ẽ qa
nimis amat exteriorã bona Ideo
qñ aliqd d' huiꝯ bonis acqsiuit
videt' ei totũ acqsiuisse et in
tumescit qñ võ d' eis aliqd p
didit videt' ei bonũ pdidisse
et d'iicit' Sic si amemꝯ opa
vtutũ et nõ appciam exteriorã
bona nisi inquãtũ sũt organa
ad vtutes oio exigꝯ magnam
et sciemꝯ fortuias ferre Nam
si augebunt' diuicie et exteriorã
bona nõ extollem̃ cũ nõ repu
temꝯ talia esse simplicit' maxia
bona et si ɔtigat nos infortu
nar' cca ea decent' tollerabiꝯ
cũ nõ multũ reputemꝯ ipa

Cam xxiiij Que sũt ppetes ma
gnimi et q decz reges et prin
cipes esse magnanimos

Recitat aut phs iiiiᵒ eth
multas pprietates magnitis
int' quas possumꝯ iuuaẽ
sex qs reges et pncipes hre
dent Vt sic pa ppetas mag
nimi hre cca pic͂la et bñ se hre
cca ea et nõ esse amatorem
picłorũ nec3 se expone' p puis
piclis siue phis p magnis ii
p his ex quibꝯ pt ɔsurgẽ ma
gna vtilitas Cũ aut expoit
se piclis adeo debet esse ɔstãs
in suis negociis vt et si videit
expedie' nõ parcat vite ut phs
ait qrto eth 8ᵒ ɔperit ma
gnanio se hre bñ cca retribu
cões Magnꝯ enĩ parũ app
ciat' exteriora bona et mltũ ap
ciat' opa vtutũ ppt' qd' q̃a
esse plurimũ retributm est face'
opa vtutũ ɔtigit magnio ẽẽ
plurim retributm est face' opa
vtutũ ut dẽ iiiiᵒ eth Tercio spe
ctat ad ipm esse paucorum
opatiꝯ Dem est enĩ magnim

esse ita magna ut circa ea ex quibus
euenire possunt magni honores
Talia autem non multociens occurrunt
ideo debet magnanimus esse paucorum
operatiuus ¶ Quinto debet magnanimus
esse appertus ut sit videlicet et sit
manifestus oditor et amator et
magis curare de veritate quam de op
positione ut vult philosophus iiiio ethicorum ¶ Quarto
spectat ad magnanimum quod non sit
ei cure quod laudetur quod alii vitupe
rentur cum talia sint exteriora bona
que reputant ipse non multum curat de
eis quia ut dicebat modicum ap
preciat exteriora bona ¶ Sexto spe
ctat ad ipsum non esse plangitiuum
neque deprecatiuum et maxime non
debet esse talis circa exteriora bona
qui enim conqueruntur de exterioribus
bonis vel alios deprecantur ut ea
acquirant quodammodo pusillanimes sunt
quia nimis appreciantur exteriora bona
Seneca dicente quod nichil carius
emitur quam quod precibus comparatur has
autem proprietates narratas a philosopho
si bene intelligantur habere debent
reges et principes Debent enim
reges non se exponere pro quibuscumque
periculis nec pro negociis arduis ut
pro defensione fidei vel pro tuitione
regni Si vero occurrat casus adeo
arduus quod rex gentem suam vel
et seipsum debeat exponere periculis ita
debet esse constans et magnanimus ut
pro bono diuino et communi paratus sit
vitam exponere ¶ Secundo debent re
ges et principes esse plurium retri
butiuos quia quanto sunt in altiori
gradu quam alii et quanto plus af
fluunt diuitiis quam alii in operibus
virtutum et in retribucionibus debent
alios superare ¶ Tercio debent eos pau
corum esse operatiuos Negocia enim
ardua sunt pauca sicut aliorum
Non autem debent reges et principes
omnia negocia quantumcumque modica
expedire per seipsos nec ut eos esse
omnium operatiuos sed ut possint liberius
intendere expeditioni magnorum
negociorum que sunt pauca debent

alia minora negocia aliis committere
que sunt multa ¶ Quarto debent eos
esse apertos et esse videlicet circa sit
veritas aliorum quia falsificacio et ob
liquacio non decet Decet et eos
esse manifestos oditores et amato
res ut manifeste odiant vicia et
viciosos inquantum malos et non
permittant maleficos viuere et ap
perte diligant bonos et honorent
eos quia hoc modo inducent totum populum
commissum ut sit iustus et virtuosus
¶ Quinto debent reges et principes non
curare ut laudentur ab hominibus Nam
positi in dignitatibus multos habent
adulatores et loquentes eis pla
cencia Si autem talibus adulatoribus cre
dant contingit eos non agere secundum
legem et racionem sed secundum passionem et
voluntatem Tanto igitur reges et
principes et uniuersaliter omnes existentes
in dignitatibus minus debent curare
de laude hominum quanto habent adu
latores qui laudando conantur
eos extollere ¶ Sexto quia reges et principes
debent sibi esse sufficientes. et in
exterioribus bonis non delectabuntur ut
dicetur in tercio libro vbi agetur de cura
regni Igitur non debent eos esse pla
gitores pro exterioribus bonis Omnes
ergo assignate proprietates competere
debent regibus et principibus quare
debent eos esse magnanimos

Capitulum xxiiii. Quod reges et principes
debent esse amatores honorum et quod
est virtus illa que dicitur honoris amatiua

Amatores honorum alii vitupe
rant alii vero laudant ut
vult philosophus iiiio ethicorum Increpamus
enim si quos dicimus videmus non cu
rare de honore suo vicissim quia
vituperamus ambiciosos laudamus
vero curantes de honore suo Curare
igitur de proprio honore suo vno modo
est laudabile et alio modo est vitupera
bile Non enim curare de honore circa
non vult facere opera honore digna
est vituperabile Nobis igitur debet
esse cura de honore non quod simus
ambiciosi nec quod finem ponamus

mēm in honoribꝫ ſꝫ ꝙ agamꝰ
opa honore digna Opa aūt
honore digna dupliciť ꝯſiderari
pñt ul' ut ſiṫ pporcionata nob
ul' ut ſiṫ digna magno hōre
Sic' enī circa ſumptꝰ ſunt due v
tutes vꝫ liberalitas q̄ reſpicit
ſūptꝰ ut ſūt mediocres ut ſūt
pporcionati nobis/ et magnificencia
q̄ reſpicit ſūptꝰ ut ſūt magni et
ut ordinātur ad magna opa Sic
circa honoēs est dux ita vna que
reſpicit hōres mediocres ut ſūt
pporcionati nobis et h̄ a phō dr̄
hōris amatiua Alia est q̄ reſpicit
magnos hōres ut magnitas ::
Eadem g° opa poſſūt eē diuerſarū
vtutū Nā agens opa magnitis
et aggrediēs pugnā ſi h̄ facit qa
h̄ delectat in talibꝫ fortis est Si
aūt h̄ agat quia ſūt opa mag
hōre dig̃ magnimꝰ est Sic et ſi
agat opa caſtitatis et delectat
in eis caſtus et tpatꝰ est ſi hoc
agat quia ſūt magno hōre di
gna magnimꝰ est Jdo p'a mīa ma
gnanitis nō ſūt piclā bellica
ſꝫ tlia ſūt mīa fortitis nec dele
ctabilia ſūt ſcdm ſe qa circa tlia
v'ſat tpāa Sꝫ p'a mīa magnitis
dicūt eē hōres qa quicqꝫ agit ma
gnimꝰ agit ea pūt ſūt magno
hōre digna Magnitas g° ut dr̄
iiiiº eth' est ornatꝰ oīm vtutū Nā
ſicut magnificencia est quedā orna
tus liberalitatis ſic excellencior
mō magnitas est ornatꝰ oīm
vtutū quia opa oīm vtutū ſūt
hōre digna qa magnimꝰ opatur
opa oīm vtutū Jdo dr̄ iiiiº eth
ꝙ magnimꝰ nō ꝯgit fugere commo
uentem ꝙ est actus ꝓdencie nc
facere iniuſta ꝙ ptinet ad iuſticiā
Opat g° magnanimꝰ opa diuerſarū
vtutū ut ea facit excellent' Nā
cū int' exteriora bona ſit bonū plꝰ
excellēs opa vtutū magnitū ſūt
hōre digna facere ꝗ ſi agerent
opa°ᵛ quia d'lectat in eis Recte
g° magnitis v'ſat circa oēs vtes

maiores et dr̄ eas pficere et ho
nore qa actꝰ oīm earū p ma
gnanimitatē fiūt excellētiꝰ ꝯ ma
giꝰ et magis pfcte Viſo ergo
qd est magnanitas et quō ſe h̄t
ad alias vtutes d'leui patet quis
ſit illa vtus d' q̄ nūc intēdimꝰ
que dr̄ hōris amatiua Nam ſic'
eadē opa pūt eſſe diuerſarū vtu
et magnitis ſic eadē pūt eſſe
diuerſarū vtutū et hōris amatiue
Opa enī diuerſarū vtutū ut ſūt
magno digna ptinēt ad mag
nitis ſed ut ſūt pporcionata nob
et ordināt ad mediocres vtutū
ptinēt ad vtutē que dr̄ hōris
amatiua Sicut ergo decet reges
et pn̄cs eē magnificos et libera
les ſic decet eos eſſe magnimos
et hōris amatiuos Reges enī
et pn̄cs decet hōre diligere illo
videlꝫ ut diligāt et cupiāt fa
cere opa que ſūt hōre digna ::
Videt' enī hōris amatiua ſe hr̄e
ad magnitem ſicut formoſitas
ſe h̄t ad pulcritudinē/ parui enī
ſi h̄nt mēbra bn̄ pporcionata
et ꝯformata ſūt formoſi nō tn̄
ſūt pulcri quia pulcritudo nō est
ñ in magno corpoē Sic faci
entes opa mediocri honoē dig
dicūt honoris amatiui tn̄ nūc ppe
ſūt magnimi qn agāt opa ma
gno hōre digna Licet g° reges
et pncipes nc in negociis arduis
nec mediocribꝫ faciāt aliqd tpe
ſꝫ ut ſe agāt opa hōre digna
bn̄ dcm est ꝙ decet eos eſſe
magnios et hōris amatiuos

Cap' xxv. Qr humilitas dici po ſſit honoris amatiua et ꝙ oꝫ reg̃ ēe humiles

Phs iiiiº eth' mediocrē
ſe ingerentem honoribꝫ nō
appellat magnanimū ſed
tpatum Cū g° hr̄e tpamtū
in honoribꝫ ſit idē ꝙ hr̄e humili
tatē vtus illa d' qua loqt' phs
quia tendit i mediocres ut nā
queda humilitas dici pt ſed ſi
ſic dr̄ quedā dubitationes īſurgūt

Nam sicut oīs magn̄s ē hōis
amatiūs sicut oīs magn̄ficus est
libealis quaē si hōis amatiā
esset quedā huilitas oīs mag
nim̄s esset huilis qd̄ videt̄ ēē
oppoitū in adiecto q̄a huilis ali
os veneret̄ Magnim̄s v̄o ut
dē iiiᵒ eth̄ alios despiat Dam̄
ergo q̄ si oīs magnim̄s nō eēt
huilis nō dedissem̄s p̄ncipibus
ōgium docum̄tū q̄a docuissem̄s
eos esse sine v̄tutib̄s cū v̄tutes
sine huilite ēē nō p̄nt. Ād ple
nam ḡo delectacōm̄ vitatis ōn
dendū est q̄ sine huilite nll̄s
p̄t ēē magnim̄s Magn̄itas
āt et huilitas et huiūs v̄tutes
morales esse h̄nt cū passiōēs
Intantū enī dicte v̄tutes sūt
bonū sc̄dm r̄om quia moderāt
passiōēs ne deuiem̄s a bono
r̄onis/ h̄ q̄ passiōēs nos deviaē
faciūt a bono r̄onis dū p̄t
ōtingē ut sup̄ dicebat̄. p̄ᵒ pūt
passiōēs nos inclināt ad id qd̄
r̄o uetat sc̄dō pūt nos r̄ethūt
ab eo q̄ r̄o dictat q̄a cū passi
ones nos inclināt ad illud qd̄
est ōtra r̄om indigem̄s v̄tute
rethente ut pat̄ i tēpāa p̄ quā
rethim̄ a delectacōib̄s sensibilib̄s
Cū v̄o passiōēs nos rethūt ab
eo qd̄ r̄o dictat nō indigem̄s
v̄tute rethente h̄ mag̃ īpelle
te ut pat̄ i forᵗⁿᵉ q̄ magis nos
impellit ad p̄clā bellica q̄ nos
retrahat ab illis Cū ḡo re
thē et impellē sit quodāᵒ op
posita et formā dicāt ēā p̄se
nō est eadē v̄tus rethēs et im
pellēs nō est eadē v̄tus p̄ncⁱ
moderās passiōēs īpellētes nos
ad ea que r̄o uetat et r̄ethē
tes ab eo qd̄ r̄o dictat Inde
est ergo q̄ si vnū et idē aliū
et aliū acceptū nō r̄ethit et im
pellit oportebat ēā idē dīre
duas v̄tutes vnā impellentē
et aliā rethentē Videm̄s enī
q̄ magn̄itas h̄t esse cā mag̃s

hōies Magnus ā hōie q̄dāᵒ ē
magnū bonū. magnū aūt bōm
r̄one qua magnū est nos r̄ethit
ut p̄seq̄m illud r̄ōn difficultatis
p̄ūt v̄o bonū est alliat ut ten
dam̄s in ip̄m Ergo cā magnos
hōies et cā magna bona dū
ōtigit p̄cacē. p̄ᵒ si sup̄ q̄ r̄o
vetat p̄sequit̄ ea in quantū
bona sunt. sc̄dō si infra q̄ r̄o
dictat rethām̄s nos ab illis eo
q̄ ardua et difficilia sūt q̄e cā
talia duplicī v̄tute indigem̄s
vna impellēte nos ne rethām̄s
nos p̄p̄t difficltatē ut h̄ mā
ḡnitas et alia rethēte nos ne
vltra r̄om tendam̄s ī illa r̄ōn
bonitatis et h̄ est huilitas Oīs
enī magnim̄s huilis est Nā
cum impossiblē sit esse mag
nimū nō existentē bonū ut
p̄bat p̄hs iiiiᵒ eth̄ Nullus āt
bon̄s sit q̄ si vlt̄ q̄ r̄o dictet
p̄sequat̄ honoēs cū magn̄itas
impellat nos in magnā bona
ardua rethām̄ ne r̄ōn diffi
cultatis ōt q̄ ei sit anexa hu
litas ne vltra q̄ r̄o dictet in
eam tendam̄s r̄ōn bonitatis
aliās enī eēt magnim̄s viciōs
Tendē enī in magnos hōies et
in mag̃ bona p̄cedit a magn̄ite
et ab huilite nō tn̄ sc̄dm eadē
r̄om nā pūt tendēdo in illa
bona nō rethim̄ r̄ōn difficl
tatis sum̄s magnimi sed pūt
rethim̄ ne ea p̄seq̄m ultra
q̄ r̄o dictat r̄ōn bonitatis sum̄s
huiles Differt āt huilitas a
magn̄ite in duob̄s. p̄ᵒ q̄a ma
ḡnitas ut magn̄itas p̄ⁿ im
pellit ex̄ḡnti rethit ideo ma
ḡnim̄s aliq̄s dē despicē nō q̄a
viciose iniuriet̄ h̄ q̄a est tanti
cordis et sic impellit̄ a v̄tute
ut pot̄s despiciat op̄a et v̄ba
q̄ velit p̄p̄teā desistē ab opib̄s
v̄tuosis huilitas aūt ēōūo p̄n
retrahit h̄ ex̄ḡnti aūt īpellit
sc̄dō huilis dē alios venerari

qua ꝯsideras ꝑpos d'fectꝰ ī relig
honestis alios reuereret᷑ Sꝫ dif
fert h̄ ab illa q̄a magn̄itas ꝓpus
modeāt despaꝯm ne aliq̄s ꝓpt
difficultatis desperet tendendo ī
opa magna hōre dig̃ humilitas
vō ꝓpri᷑ modeāt ipām spem ne
aliq̄s nimis speras d' ipō bono vlt̃
rōm ꝓsequat᷑ ꝯta hōres mag̃s
Est igit᷑ ōis magn̄ificꝰ magnꝰ hu̇l̃
mō quo dām est qua humilitas
ꝯsidāº ī eo est īō q̄ medioc̃s est
hōris amatiā q̄a ille dr̃ humilis
q̄ moderas spem adipiscēdi ho
nores mag̃s mediocrit᷑ se h̃t
ī honoc̃s illos Vtrū aūt humilitas
sit idem simp̄ qd' dilige͂ medi
ocres hōres vl' vtrū sit simp̄
idem cū v̄tute illa quā ph̃s di
stinguēs magnā v̄tutē appellat
eam hōris amatiū ꝫ nō est p̄nt̃s
speculacōis ꝫ si ꝯtigeret nos ī mo
ralibꝫ vlt̃ exponē ꝯdeams v̄tē
d' qua loq̄t᷑ ph̃s q̄ ut dcm̄ est te
dit ī mediocres hōres magis
est ī appetitu sensitiō humilitās vō
magis est in intellectiuo **Cam**
xxvj Quid ē humilitas et q̄ta q̄
h̃t esse et q̄ decet reges et ꝑn̄c̄ꝰ

Satis est ꝓhibitū **ee humil'**
humilitatē a magn̄itē dif
ferre Nā licet vna et
eadem v̄tus reprimat supabun
dancias et modet̃ defectus
nunq̄ tn̄ eꝫ ꝓus h̄ duo eidē
ꝯpetē ꝑnt Spectat enī ad mag
nitē reprimē despacōm ne de
speremꝰ d' bōis arduis et spe
ctat ad ipām moderaē spem
ne vlt̃ q̄ rō dictet tendamꝰ
ī illa nō tn̄ eꝫ ꝓri᷑ opat᷑ vtrūq̄
Nam cū magnanimi sit opari ma
gna magn̄itas est magis v̄tꝰ
īpellēs ad mag̃ q̄ retrahēs nōs
ab illis Ppri᷑ ergo magn̄itas
reprimit despacōm ne retrahām
ab arduis et exq̄nti moderat
spem ne vltra rōm tendamꝰ
in illa humilitas ḡo ꝯūo ut
sup̃ diffusiꝰ dicebat᷑ q̄ cum

distincta sit h̄ v̄tus ab illa vidē
dū est ꝯta qd' hui̇ꝰ v̄tus sit quā
humilitatē vocamꝰ Sciendum
igit᷑ q̄ sicut ꝯta magn̄itē ꝯtingit
supabundaē et d'ficē sic et ꝯta
humilitē h̃t esse Nā ut patꝫ ex
dcīs magn̄itas est v̄tus nos im
pellēs ne ꝓpt difficultatis retra
hamur ut nō ꝓsequām opa magno
honore digna q̄a in h̃s ḡo aliq̄
supabundat ut ꝓsumptuosi ꝓse
quentes p̃t ardua et magna q̄
dictāt quidā vō deficiūt ut pusil
lanimes ideo magn̄itas est media
int᷑ ꝓsumpcōes et pusillanimitēs
Sic ḡo ex dcīs patet q̄ humilitas
est v̄tꝰ nos retrahēs ne ꝯcone
bonis et delectacōis q̄ ē ī rebꝫ
hōrificatis ꝓsequām ea vltra q̄
rō dictat In hoc enī aliqui
supabundat ut supbi ꝓsequētes
excellēcias et hōres vltra q̄
decāt · aliq̄ vō deficiūt quia se
deiiciūt vlt̃ q̄ decet ut illi
qui nec q̄rūt hōres nec ꝯrūt
opa hōre digna qd' nō est hu
militatis ꝫ magis est vilitatis et
miserie Dr̃ ḡo humilitas mēa
int᷑ supbiā et deieccōm sicut ma
gn̄itas est mēa int᷑ ꝓsumpcōm
et pusillanimitē Viso qd' sit hu
militas d'levi p̃t videri ꝯta que h̃t
esse · intendit enī humilis reprimē
supbias et moderaē deiectiōes
nō tn̄ est ꝯta h̃s ꝓus eꝫ nam
humilitas ꝓus reprimē intendit
supbias exq̄nti vō moderaē
deiectiones Erit igit᷑ notabilit᷑
attendēdū q̄ cū v̄tus sit mag
retrahēs q̄ impellēs ꝓri᷑ opponit᷑
supabundancie ꝑ quā impellim̄
et exq̄nti ꝯtm̄ defectui q̄ ꝑ q̄
retrahim̄ Sꝫ cū magn̄itas v̄tꝰ ē
magis īpellēs q̄ retrahēs ꝯūo
se h̃t quia tūc ꝓri᷑ opponit᷑ de
fectui ꝑ q̄ retrahim̄ exq̄nti vō
supabundancie ꝑ q̄ impellim̄ Ma
gn̄itas ḡo q̄a ē v̄tus īpellēs
in bona ardua magis opponit᷑
pusillanimitati q̄ ē d'fcꝰ nos retrahēs

talibꝰ bonis q̄ presumpcioni que est ex
cellentie impellens nos in illa ƺ
humilitas e contrario que est virtus re
trahens ne ultra racionem prosequi
in excellencias et honores principaliꝰ
opponit superbie que superabundat in
talibꝰ ex quam vero repugnat deiec
cioni in agendo opera honore dig
na non solum contingit peccare superbia ƺ
per deiectionem. Nam si quis ultra quam suus
status exigat preter racionem et notabi
liter se deiceret uel esset vilis seu
deiectus et hoc est quia suum statum
non cognoscit uel esset superbus et
iactator. Nam aliqui ex hoc quod volunt
excellenciam ad iactanciam descendo
se ultra quam deceat. Vnde philosophus iiii° ethicorum
quandam gentem quam laconenses
scilicet iactatores et superbos appellat
quia ultra quam eorum status exigeret indue
bant vilibus credentes ex hoc in
quandam honoris excellenciam consurgere. Vnde
ibidem scribitur quod superabundancia et val
de defectus est iactanciam. Visum quod
est humilitas quia principalis est contra repressiua
superbie ex quam vero contra moderatiua
deiectionis. Restat videre quod decet reges
et principes esse humiles quod duplici via
probari possumus prima sumitur ex parte
magnanimitatis secunda vero ex parte operum fi
endorum. Dicebat enim supra quod nullus
esset vere magnus nisi esset bonus et hu
milis quia magnanimitati est annexa humili
tas quare si decet reges et principes
esse magnanimos decet eos humiles esse.
Decet enim sic reges quere opera ho
nore digna non ultra quam ratio dictet
sed ut decet eorum statum quod faciunt
humiles sic quod tamen suam felicitatem
non ponant in excellencia honoris quod
faciunt superbi. Decet enim agere bona
opera et honore digna boni gratia et
non ut ostendant se ut videantur
excellere. Secundo decet eos humiles esse ex parte
operum fiendorum. Nam superbus quaerens
suam excellenciam ultra quam deceat ut
plurimum tendit ad ea que preter suas
vires excellunt. Ideo decet homines
esse humiles ut considerata propria virtute
uel propria felicitate (?) non tendat
in ardua ultra quam deceat ut plurimum
enim superbi et ultra racionem excellenciam
querentes sed et alios exponunt periculis
non valentes adimplere quod inchoant
tanto ergo reges et principes decet a
se superbiam removere quanto peius
est quam bona publica exponere superbꝰ
est dominus ut propter ipsum periclitatur
efficitur populorum. **Capitulum xxxvii quod**
est mansuetudo et circa que habet esse
et quod decet reges et principes
esse mansuetos

Postquam determinavimus de virtutibus
respicientibus exteriora bona
et ostendimus quomodo reges et
principes decet ornari virtutibus illis
restat dicere de mansuetudine que
respicit exteriora mala. Dicebat
enim supra quod circa quamlibet contingit peccare
et bene agere uel contingit abundare et
deficere. Oportet igitur dicere virtutem aliquam
per quam dirigamur ad bene agendum
reprimentem defectus et moderantem
superfluitates. In vindicando exteriora
mala quidam enim superabundant
ut iracundi nimis sicientes vindi
ctam. Nam ex hoc prouenit ira quia
petimus vindictam que est propter mala
aliqua illata. Vindicta autem punicionem
appetit dum hoc vehementer desiderat
accenditur enim sanguis circa cor quod
accenso irascitur. Quidam vero sunt ira
scibiles et superabundant in appetendo
vindictam. Quidam vero sunt irascibiles
omnem iniuriam dissimulantes quorum
neutrum bonum est irasci enim videlicet
super omni iniuria et de quolibet vin
dictam expetere quod faciunt iracundi
intemperabile est. Rursum numquam
irasci et nolle aliquem punire non est
laudabile quia est agere preter ordinem
racionis. Racio enim dictat puniciones
aliquas esse fiendas et quod est irasce
dum cui debet et quando et quomodo. Ira
sci enim loco et tempore est virtutis
opus quare si passionibus ire et in
appetendo vindictam et punitiones
contingit superabundare et deficere oportet
dare virtutem aliquam reprimentem
superabundancias et moderantem

defectus h aut est masuetudo :-
Patet aut q est masuetudo q sicut
fortdo e mea int timores et audacias
sic masuedo e mea it ira p q cu
pimus vindicta et irasabilitate
p qua codonamus mala nobis il
lata Ille est mitis qa nec de
omibus cupit vidicta nec dsiat
i tatu a puitaon q nullo mo ve
lit alios puiri s est donatio et
puitio sedm ordine rois sicut
fortido repmit timores et modeat
audacias sic masuedo modcat ira
et repmit irasabilite Viso qd
est masuedo d leui patz qu que
ht ee. e eni sicut dtm est ca iop
positu ire et ca irasabilites pnci
palis tn est ca iras Masuedo n
pn et po intedit repme iras
exnn aut itendit moderne pas
sioes oppositas ire. nale nobis
est ut ex malis nobis illatis ap
tamus vindicta et puitaom Rursus
qa malu ppu vix pt ee ita mo
dicu qn videat nobis mltu no
solu nalit inclinam ut melius
puitom de ifentibus nobis pui
com aliq mala sed qdao e nob
appete puitom ult qdignu na
qua malu illatu nalit maius
est q sit i uitiatores nros uolus
plus puire q sint puiendi Dif
ficile est go valde repme iras
et appete vindictas iniurie ult
q ro dictat plures go peccat in
appetedo pauci vo delinquunt i
appetedo minus ppt qd si vtus
est ca minus bonu et difficile ma
suedo pn oppoit ire et itendit
iras repme exnti aut oppoit
irasabiliti et itendit ca modeare
q ipm nom dsignat Si eni vi
nois desideamus masuedo noiat
tepamtu ire Q aut debeat re
ges et pnaes ee masuetos onde
no est difficile Na cu ira puitat
rois modu no decet reges
et pncipes ee iracudos cu i eis
maxie vige dbeat ro et itellectus
Sicut eni videmus q lingua in

fecta p ul aliqs humores
no recte iudicamus d saporibus sic
infecto appetitu p imoderata
iram ul p alia. indecetes modea
tas passiones puitr rcm iudicau
rois Si igit indecens est recta
puti et obliquai Rex qa debet
esse specilm et forma uiuedi et
recta agendoru i queiens est
ut sit iracudus ne p ira puita
et obligtur sic et esset si nullo
irasceretur et nullo comoueret
ad puitom facienda. indecens
esset si eni puitioes no fierent
in regno omis fierent iniuria
tores aliqre et politica durare
no posset Nullus igit det irasci
p modu et puitaoes appete ppt
odiu s ppt amore et zelu Et ira
scendu et sut puitiones appetede
Est eni puitio ppt zelu et qsua
tiom iusticie ul ppt qsuacom
reipublice qa sine ea respublica du
rare no possit qr si quis i tm
eet mitis q potius vellet iusti
puire q vindicta exposcet vtuo
sus no eet Tanto igit debet
magis reges et pncipes moueri
ad puitaones faciendas qnto
magis ptinet ad ipos ee custo
des iusticie et qsuatores rei publice
qr si reges no dent ee iracu
di et dent moueri sedm ordine
rois ut fiat puitioes et vi
dicte cu hoc faciat masuetudo
debet eos ee masuetos Capm
.xxviii. Qd e amicabilitas et
qta q ht ee et quo debz reges et pncipes
amicabiles ee

Ut postulat pns negociu
sufficient dixmus d uirtutibus
respicientibus bona sedm se et
de respicientibus mala extiora Re
stat dice de vtutibus respicientibus
bona extiora ut qmicamus cu
aliis Comunicamus aut cu aliis
vbis et opibus. Vba aut et opa
i quibus aliis qmicamus ad tria
nobis dsuiunt videlicz ad amica
bilitate ad uitate et ad ioco
sas delectacoes Na puit vbis et

opibꝰ debite cū aliis gūsamꝰ
honorando eos et recipiendo eos
ut debemꝰ sumꝰ affabiles et
affabiles Nichil est aliud ergo amicabilitas
siue affabilitas de qua
hic determinare intendimꝰ quam debite
conuersari cū hoībꝰ et ordinare opera
et uerba nostra ad debitā conuersationem
Secundo opera et uerba nostra deseruiunt nobis
ad veritatem quia per ea indicamus quales
sumꝰ Veritas enim de qua hic determinare
intendimꝰ nichil est aliud nisi quod homo
nō sit iactator quod de se verbis et factis
maiora ostendit quam sit Nec sit etiam
despectator ut operibus et verbis vltra
quam dictat se contemptibilem ostendit
sed sit operator et verax ut talem
se ostendat qualis est Tercio verba et ordinare
possunt ad iocosas delectationes
ut homo sit debite iocundus Igitur
ut supra dicebamꝰ circa verba et
opera in quibus cū aliis conuersamus habet
esse triplex virtus scilicet amicabilitas que alio
nomine affabilitas dicitur, per veritas
que operatio principat et debita
iocunditas quam philosophus eutrapeliam vocat
Communicando igitur cum aliis et bene
conuersari volumus debemus esse iocundi
debite veraces et affabiles de quibus
omnibus dicendum est. Sed primo de amicabilitate
Videmus enim quod conuersando cum aliis
alii superabundant quia se ostendunt
nimis amicabiles cuiusmodi sunt blanditores
et placidi hii adeo se ostendunt
amicabiles et sociales ut nullum
contristare velint sed omnia dicta et facta
aliorum velint laudare Alii vero
ab hac conuersatione nimis deficiunt
sunt enim discoli et agrestes nō valentes
cū aliis conuersari vtrique autem
a recta ratione deficiunt Rursum nec
quis debet se totum ostendere sociale ne
videatur placidus et blanditor nec
debet se tamen a societate retrahere
ut videatur discolus et agrestis et
littigiosus Cum igitur virtus sit quoddam
medium inter superfluum et diminutum
et conuersationem hominum circa quam
contingit abundare et deficere oportet
dare virtutem aliquam reprimentem super

abundantias et moderantem defectus
huiusmodi autem est amicabilitas siue
affabilitas Nihil enim aliud est
affabilitas ~~ut~~ est virtus que medio
modo se habere circa conuersationem hominum
ut nō superabundemus in huiusmodi conuersatione
quod faciunt blanditores nec
defficiamus quod faciunt littigiosi et
discoli Viso quid sit amicabilitas
ut hic de ea loquimur quia est virtus
reprimens littigia et moderans blanditias
ut potest haberi ex philosopho iiii° ethicorum
de leui apparere potest circa quod habet esse
quia est circa opera et verba ut ordinantur
ad debitam conuersationem in vita Si
enim homo est naturaliter sociale ut patet
per philosophum primo politicorum oportet circa verba et opera
in quibus communicat cum aliis dare virtutem
aliquam per quam debite conuersatur aliis
cum recta ratio dictat quod secundum diuersitatem
personarum diuersimode sit conuersandum
licet omnes homines volentes viuere
politice debeant esse amicabiles nō
tamen eodem modo sunt omnes uel debent esse
amicabiles Nam quia nimia familiaritas
contemptum parit Reges ergo et principes
ut in reuerentia habeantur et ne
dignitas regia vilescat maturius
se habere debent quam alii Unde philosophus v°
politicorum dando cautelas regum et
principum ait quod decet reges et
principes apparere personas reuerendas
ne contemptibiles habeantur
Sicut enim in sumptione ciborum in
aliis et aliis recta ratio dictat nō sed
diuersitatem personarum diuersimode fiat
quia aliquis cibus est multis infirmis
qui esset modicus sano sic in conuersatione
hominum aliquando enim familiaritas
imputatur regi ad virtutem et ex
hoc amicabilis est quod si vna alia
persona communis nō plus de familiaritate
participaret reputaretur ei ad vicium
nō ad virtutem et nō diceretur amicabilis
sed siluestris Capitulum xxviii.
Quid est veritas et circa que habet esse
et quomodo decet reges et principes esse

Sicut circa conuersationem veraces
in vita contingit abundare
et deficere ut supra ostendebatur

sic in vitate ptingit abundare et
defice Veritas enim in quadam adeq
tione psistit Qui ergo plus dicat
q̄ sit a vitate recedit ron sup
abundantie Qui vo q̄ sunt negat
et mioa psitet a vitate recedt
ron dfectus qd cum mediatum sit
p se fugiendum ut dr iiii eth qa
non sunt veraces nec apte ondunt
se quales sunt reprehensibiles erunt
qdam enim mentiri est non esse aptum
et non onde se talem qualis est ab
hac ergo vitate vte p quam qs red
dit se esse veracem et medium ali
qui deviat p supabundantiam on
dentes se vbis ul factis maiores
q̄ sint et tales vocat iactatores
Alij vo ab hac vte declinat p
defectum fingentes de se aliqua vilia q
in ipsis non sunt ul negantes de se
ipsis aliqua q in ipsis sunt qs phus
vocat yrones i irrisores et
peccatores oz ergo dare aliquam vte
mediam p qm moderent diminuta
et reprimant supflua hec autem
noie pprio vitas nuncupat Patz
igit qd est vitas qa est vtus mode
ratiua despectionum et reprimens iacta
tias Viso q est vitas restat vi
de ita q ht esse Sciem ergo q neg
affirmare de se qd non est ul nega
re qd est absq mediaco fieri pt vo
les ergo esse verax nec det de se fi
gere bonitates q non ht nec ht preide
in se esse maledictionem q esse non est
non tamen oz ul de se bonitate qua
si et in esse cogitat qa lig vitas sit
p nullis mentiri debat non tamen supillo
qd est vitas est dicendum qa loco et
tpe sedm dictamen rois possumus
tacere Est ergo vitas vta reprehensiz
iactantiarum et vta moderatiuz de
spectionum non tamen est ita ea pnr
sz pncipalius vitas oppoit iactantie
et intendit iactantias reprimere ex
pnti aut oppoit dspectum et inte
dit despectiones moderare Ideo
phs iiii eth cum dr de vitate aut
Ut declinare ad minima et deside
rare minora q̄ sint opus est
pdentis Spectat igit ad vitatem
de se nulla dicere maiora q̄ sit
qd mlti faciunt pcedunt enim de se
aliq dicta magis bonitates cum tamen
ipsa taceat et pmittunt amicis
et notis magna bona et au
xilia de quibus modicum al nullum
ope implet tales at patz esse
iactatores et albedo non aptos
et veraces nullo in talibus est
excedendum in plus sz magis de
clinandum in minus dum tamen si media
tum fiat et non nobilit recedat
a medio qa si nobilit a medio
recederet non in hoc appareret verax
sed derisor ut si aliqs adeo esset
fortis et strenuus q pstaret alijs
q bellare plus q̄ centum possit
si ille non plus de se pcederet nisi
q pt vnicum et debile bellare
dms vtique cogitaret et derisione lo
queret Inde igit sumptum est nomen
yronie et derisionis cum aliqs
nobilit de se minora pcedit q̄
sint Ad vtutem igit spectat
huius moderare derisiones et
iactantias reprimere q derisiones
moderare qa ut dcm est in
talibus magis est declinandum in
minus dicendo de se minora Pos
sumus aut assignare duplicem cam
qre in talibus magis est declinandum
in minus semp pma sumit ex pte
sui 2a ex pte aliorum qbus est ita
naturalem affectum ad ppium bonum ut
semp ipm credat plus esse q̄
sit ideo homines pmuniter decipiunt
de ipsis credentes se plus valere
q̄ valeant In narrando enim p
pa bona semp declinandum est in
minus qa estimare debemus af
fectum vta ppia bona ipsa videntur
nobis esse maiora q sit hanc
aut ronem tangit phs in auctori
tate ptacta cum ait q pdentis
est declinare in minus Nam magne
pdentie est cognoscere seipm et
scire q ppia bona sep estimant
maiora q̄ sint 2a sumit ex
pte psonarum Nam ut declinantes

in minus sint laudatores siue iacta
tes se de bonis que habent quam homines
communiter exerceant laudantes seipsos Iudi
cium extraque aliorum decet in talibus
declinare in minus ne homines sint
aliis onerosi. hanc autem rationem tan
git phylosophus in eodem iiii° ethicorum dicens de
clinandum esse in minus propter onero
sas esse superabundantias. Uiso quid
est veritas de qua hic loquimur et quanta quam
habet esse de leui patet quod decet reges
et principes esse veraces Nam de
clinantes naturaliter in minus et dicen
tes de se nobiliter minora et vili
ora quam sint dicuntur esse derisores
et contemptibiles Excedentes vero in
plus dicentes de se maiora quam sint
videntur esse iactatores et onerosi
Cum ergo si decet esse non contemptibiles
sed reuerendos nec onerosos sed
graciosos et amabiles decet eos esse
non iactatores nec derisores sed
aptos et veraces non ostendendo
nec iactando de se maiora quam sint
vel permittendo aliis maiora quam
faciat Immo tanto magis decet
reges et principes cauere iactantias
quanto plures habent incitantes ipsos
ad iactantias et de pluribus se iactare
possent Capitulum xxx Quid est iocun
ditas et quanta quam habet esse et quomodo decet reges
esse iocundos

Credunt autem aliqui
omnia verba vel facta consueta
iocis esse ociosa non tamen
sic se habet Nam ociosum est illud
quod caret debito fine Quicquid ergo
de se est ordinabile in debitum finem
non est ociosum Ludus autem si sit ha
bens modestiam et honestus ordi
natur habet in bonum finem quia est quedam
necessarius in vita Ideo dicitur iiii° ethicorum
quod requies et deductio esse quodam necessarium
in vita Sicut ergo sensus corporales
ut visus et auditus quia laborant
in sentiendo natura ordinavit sompnum
propter eorum requiem et est necessarius
sompnus in vita. sic quia studendo
vel negociis regni insistendo
vel alia faciendo contingit laborare
aliquas delectaciones ociose si sit mo

derate et honeste non ociose inter
ponuntur curis et laboribus nostris
quare si in talibus contingat peccare et
bene facere oportet circa ipsos iocos dare
virtutem aliquam per quam debite nos
habeamus ad ludos In ipsis iocis
quidam superabundant desiderantes
omnimodum risum facere de quibus dicitur
quarto ethicorum quod magis conantur risum
facere quam decora dicere huiusmodi autem
sunt histriones quos phylosophus vocat bomo
lochos Phylosophus et tales assimilantur aui
bus capientibus predam sacrificatam
in templis gentilium Sicut enim aues
ille non curabant qualiter possent aliquid
de dicta preda capere sic volentes omnino
facere risum et prouocare alios ad
cachinnum non curant qualiter possent
capere dicta vel facta aliorum et conuertere
ea in cachinnum. hii ergo superabundant
in ludis alii vero econtrario deficiunt et
vocantur duri et agrestes huiusmodi autem
sunt non sustinentes aliquem ludum nec
dicentes aliquod ridiculum immo dicentibus
sunt molesti Patet igitur quod est iocun
ditas vel eutrapelia proprie est virtus
ut hic de ea loquimur quia est reprimens
superfluitates ludi et moderans
duricias huiusmodi autem virtus habet esse
tam circa moderacionem duricie quam circa
repressionem superfluitatis In ludo vero
non est ita principaliter quia virtus semper est prin
cipalius circa difficilius reprimere autem
superfluitates ludorum est difficilius
quam moderare defectus habet enim ipse
ludus quandam delectacionem annexam
propter quam magis inclinamur ut sequamur
delectaciones iocosas quam ut fugiamus
illas Viso quid est eutrapelia siue
iocunditas et circa quam habet esse quia principaliter
est in reprimendo superfluitates
ludi exquantum moderando defectus
Restat ergo videre quomodo reges et
principes decet esse iocundos Ut enim
ex habitis patere potest semper extrema
vituperantur medium autem laudatur
huiusmodi autem medium quod est in virtutibus
reprimentibus passiones et motus non
est accipiendum secundum rem sed quo
ad nos Nam ut in precedentibus ca lis

dicebat aliquid est superfluum vini
quod est medium alii et cetera Sic igitur
decet omnes homines reprimere superflui-
tates huiusmodi ludorum multo magis hoc
decet reges et principes adeo mo-
derate uti iocosis delectationibus
quod si hoc facerent personae communes vide-
rentur dignum agrestes Non ergo intel-
ligendum est reges et principes non
non debere recreari aliquibus solatiis
vel aliquibus iocosis Sed quia ludis
quibus uti debemus secundum philosophum in quarto
ethicorum debent esse liberales et honesti
illis debent reges et principes adeo
moderate uti ut super semper vide-
antur maturi et nullo modo appareant
pueriles ab ipsa enim infantia con-
naturale dicitur esse pueris delectari iocis
quare si ludus non sit moderatus
et honestus aliquid puerilitatis videtur
habere annexum Tanto igitur decet
reges et principes moderate uti
delectationibus ludorum quanto detesta-
bilius est eos esse pueriles Amplius
ut patet ex habitis ex hoc iocosa de-
lectatio non est otiosa si ordinatur
in bonum finem quia interposita nostris
curis quandam recreationem accipimus
ut postea ardentius insurgamus ut
insistamus bonis operibus quorum curam
habere debemus quare cum iocus inmode-
ratus vel inhonestus distrahat nos
a bonis operibus et a debitis curis
ce̅ tanto detestabilius est reges et principes
inmoderate et inhoneste in dele-
ctationibus ludorum quanto cura boni
communis quae spectat ad principem excel-
lentior est quam sit cura alicuius parti-
cularis boni Non ergo omnia huiusmodi
sunt verba vel facta iocosa si sunt
honesta et moderata et hoc magis
et minus prout requirit diversitas
personarum Capitulum xxxi Quod decet
reges et principes omnes virtutes
habere quia si una carent nulla
habent

Tamen sciendum quod philosophi in hoc singulariter
convenerunt quod oportet virtutes
connexas esse dixerunt enim quod
qui unam virtutem habet omnes habet et qui
una caret omnibus caret Cum ergo
omnino manifestum sit quod decet reges
et principes aliquas virtutes habere quia
ut plane patet oportet eos esse pruden-
tes et iustos omnino manifestum esse
debet quod omnes virtutes habere debent
quia prudentia et iustitia sunt virtutes
quae sine aliis virtutibus haberi non
possunt Immo nunquam est aliqua una
virtus quae sine aliis virtutibus haberi non
possit perfecte Sicut enim tractato-
res veritatis consueverunt dicentes vir-
tutes connexas esse ad sensum autem non
apparere contrarium Videmus enim aliquos
liberales esse non existentes temperatos
sed dantes operam venereis ge-
stibus aliqui vero econtrario sunt casti sed
tamen avaritiae student Non enim qui
unam virtutem habet omnes habet nec oportet
si aliquae virtutes sint necessariae regibus
quod omnes virtutes sint eis necessariae
Rursus videmus aliquos esse libe-
rales qui tamen non possunt esse magnifici
quia nesciunt magna facere eo quod
non habent magnos sumptus Sed tamen
ergo philosophum circa finem vi ethicorum mani-
feste probat virtutes omnes connexas
esse sed ut solvat huiusmodi obiecti-
ones ait quod virtutes dupliciter considerari
possunt vel ut sunt naturales et imperfectae
et sic non oportet eas esse connexas
Videmus enim aliquos naturaliter habere
quandam industriam et quandam subtili-
tatem mentis propter quod habent quandam pru-
dentiam imperfectam hi tamen non sunt
casti nec liberales nec habent virtutes
morales alias Sic etiam ex ipsa
pueritia videmus aliquos mox incli-
nari ad opera largitatis qui non
sunt casti alii vero econtrario habent naturalem
prudentiam non tamen liberales existunt
Sic ergo virtutes non connectuntur Virtu-
tes vero quae dicuntur esse perfectae et perfecte
vel in se vel in quadam valde propinqua
dispositione de necessitate habent esse
connexae Dicamus enim in propinqua
dispositione quia pauperes propter caren-
tiam exteriorum bonorum secundum philosophum
non debent dici magnifici Attamen
si pauperes secundum suam facultatem

sut vē pfēte libeāles ppriissim
est ut sint magfici quia si bois,
extioribꝫ abundarēt statū mag
fici facerent Declarandū est igit
ad plenā intelligētiā dictorū q
mo nulla vtꝰ hrī pt pfēte n
omēs vtes alie habeant Notā
dū gō ad hō nos indigē vtuti
bus ut pponētes nobis bonos
fines recte et debite tedamꝰ ī
illos fines Vnpˢ gō ī talibꝫ pec
caē ↄtigit Primo si pponamꝰ
nobis malū finē ut viciosi fa
ciūt Auari enī pponūt sibi ut
finē studēnt ḣ auaricie Intēpati
vō venerea ↄtiys Scdo ī talibꝫ
peccaē ↄtigit si nō debite tedaꝰ
in bonū finē volūt enī aliqui
esse distributoēs bonorū et ppo
nūt sibi ut finē actū nō curat
vndiqꝫ accipiat dū tm̄ possit ali
is bona aliqua elargiri tales
enī aliqn̄ p furtū aliqn̄ vō p
manifestā oppssionē alios dpda
tur ut exerceant opa largitatis
hi igit licet pponat sibi bonū
finē nō tm̄ recte tendūt in illū
finē Nō gō peccāt in tmīo nec
ī intēcionē ḣ peccāt ī via et
in intēcionē modo adipiscendi
finē intentū ppt qd tales et
si aliqn̄ nō sūt libeāles nō tn̄ p
fēte dicā libeāles dicūt qā ad p
fectam vtutē spectat nō solm̄ ppo
neē debitū finē sed et debite te
deē in finē illū Indigemꝰ et
pdencia qā p ipam pdēciā recte
raciocinanī de his q sūt ad finē
Vtutes gō moāles p se et pmo
rectificāt finē quia sicut videt
qlis est ligua talis est sapor et
si ligua est multū infecta colea
oīā vident amara si vō sit multū
infecta fleumate dulci omia
pticipare vident quadā dulcedie
Sic quales sumꝰ scdm volūtatē
et appetitū talē finē nobis
pponimꝰ ut itēpatꝰ ppoīt sibi
finē venerea et tēpatꝰ casta
et libeālis casta libeālit ipēdē

auarꝰ ↄsuaē Qr vtes libeāles
moāles pficientes appetitū recti
ficāt finē qā hntes appetitū
bonū p vtute illā pponimꝰ nob
bonū finē pdēciā vō p se et
pmo rectificat ea que sūt ad fi
nē Nā pponētes bonū finē nob
p vtutes moāles p pdēciā recte
raciocinam de his que sūt ad finē
et eligimꝰ nobis rectam viam
ut debite tedamꝰ in illū finē
Ideo dr vjº eth q vtutes mo
rales rectificāt finē pdēcia vō
facit recte opari ea que sūt ad
finē Loquendo igit pn et pmo
vtꝰ moālis pº et pn rectificat
tm̄ pdencia vō rectificat finem
viam ḣ tm̄ cū nō sit pfcā via n
ordinet ad bonū finē et tm̄
nūqā hebit pfēte pdencia n
sit ↄiuncta vtutibꝫ moālibꝫ p qs
pponimꝰ nobis bonū finē et bon
tm̄ sit et nūqā pfēte et debite
bonꝰ hēt finis nisi tendamꝰ ī
ipm̄ p bonā viā Nūqā pfēte
hēmꝰ aliqā vtutē moralē nisi
sit ↄiuncta pdencie Talē gō roz
intendit invenie phs circa finē
sexti eth hns pfēte aliqā vtez
moālē ht pfectam pdenciā sed
hns pfectam pdēciā ht omēz
vtutez Sic gō vtutes moāles et
pdencia sūt ↄnexe q et nullꝰ
est bonꝰ p vtutes nisi sit pden
Nā cū vtꝰ moālis sit hitꝰ bonꝰ
et rectꝰ et pficiat hntem et opꝰ
suū bonū sicut sufficiat ppoīt
bonū finē n p bonā viam eat
in finē bonū Vtus gō p quā
nobis pponimꝰ bonū finē nō
pt eē p quā recte intēdimꝰ ī
finē illum Sic et pdēcia esse
nō pt sine vtute moāli Dif
fert enī pdēcia et industria
qā phs appellat deynoticā Ille
enī dr deynos et industs q
pposito quocūqꝫ fine īvenit vias
ut cicius ↄsequat finē illum
ppt qd ītempati et industrios
viciosi pnt esse idustres et deynotes

sz q̄ sciat excogitare vias p̄ q̄s
consequat̃ venerea et c̃tra q̄
sibi pponit ut fines p̄des tn̄
nullo dr̄ nisi ad bonū finē inve
niat bonas vias ad bo^m finē
sine v̄tutib9 moalib9 p̄ q̄s nob
pponim9 bonū finē Sed diceret
aliq̄s v̄tutē moalē nō posse ee
sine p̄dencia nc eē ita q̄ oīs
bon9 est p̄dēs et eē Vn̄ nō ꝯt
q̄ hn̄s pfc̄te vnā v̄tutē moa
lem hēat oēs v̄tes moales pt
enī q̄s hr̄e pfc̄te tēpām et hr̄e
p̄dēm ut d̄r tēpānc nō tn̄
hēbit v̄tutes alias nc hēbit p̄
dencia ut d̄r ut v̄tutib9 illis
Erit g° ille pfc̄e tēpat9 nō tn̄
erit fortis sed timid9 nec erit larg9
sz auar9 sed hc stare nō pt̄ Nullus
enī pt̄ pfc̄e eē tēpat9 n̄ sit fortis
et larg9 et n̄ hēat v̄tes alias nc
pt aliq̄s hr̄e aliq̄ v̄te n̄ hēat oēs
v̄tes quia ille q̄ est pfc̄te tēpat9
nullo° pt̄ vōm opāret venerea
q̄t si ille sit timid9 ħ9 facte nō
placēnt sibi venēa sedm̄ se ut
fugēt v̄beratōm ul mutilatōz
ul mortē eligēt venēa opari
Sic et si eēt auar9 q̄a finē suū
ponēt ī pecunia hn̄da licet forte
sedm̄ se ei displicēnt venerea
tn̄ si posset lucrai pecuniam q̄
intēdēt ut finē nō cavaēt me
chari Incōplete g° et īpfc̄te pt̄
hr̄i vna v̄tus sine aliis sed cō
plete et pfc̄e nullaten9 pt̄ hr̄i
fieri Cū si decet reges et pn̄cs
esse q̄si semideos et hr̄e v̄tutes
pfc̄as dec9 eos hr̄e oēs v̄tes q̄a
pfc̄e vna v̄t9 sine aliis nō pt̄
hr̄i Imo expedit regib9 et pn̄
cipib9 tn̄ nō pūt sese excusari
p̄ defcm̄ exterior9 bonorū hr̄e
oms v̄tutes nō solū ī ppiq° dispōm
sed et sim̄ sedz se. pt enī aliq̄s
esse paup pfc̄us et si nō opet
mag̃fica q̄a nō hr̄ vn̄ faciat ma
g̃s sūpt9 Rex aūt nūq̄ pfc̄us
esse pt n̄ operetur mag̃fice nisi
ī oib9 v̄tutibus polleat :~

Cam xxxij Qd duiti sit gd9 bono
rum et malorū et ī q° gdu reges de

Si v̄ba phi in vii° eth' dbet ee
diligēt9 ꝯsideret distiguē
possum9 iiiior gradus ma
lorū et iiiior bonorū Mali vō
hoīes sūt ī q̄druplici gdu quia
quidā sūt molles et quidā sūt
ī cōtinētes quidā ītēpati q̄dā
vō bestiales Sic et et boī sūt
in q̄druplici gdu q̄a q̄dā sunt
pseuerātes q̄dā sūt ꝯtinētes
quidā tēpati q̄dā vō diuini Mol
los aūt dic̄ illi q̄ modica pas
sion ul pua tēptatōe cedūt qd
ipm̄ nom̄ d̄signat Nā sedm
phm̄ in lib° de ꝯtione Molle
est illud qd̄ de facili cedit dic̄
g° molles sedm phm̄ q̄ nolūt
laborare et sūt nimis delicati
Nā ut vii° eth' scribit̃ delecta
cō quedā mollicies est Tales
g° nihil difficile volētes susti
nē stati cū passionat̃ ul tēp
tant̃ cadunt In alio gradu
dic̄ ee ī cōtinētes hi aūt dif
ferūt a pmis Nā molles nllā
pugnā nec aliq̄ difficile sustinē
pūt Incōtinētes vō pugnam
sustinēt sed ī sustinēdo deficiūt
Continēe enī ut ipm̄ nom̄ de
signat hc est q̄a aliud se tenē
g° corū est aggdi pugnā et
in pugna nō posse se tenē sz
deficē In t'cio gdu sūt ītēpati
Intēpat9 enī dr̄ aliq̄s q̄n nō
solū passionat9 cadit et p tēpta
cōes deiiat̃ sed d̄lectabile est
ei male facē Incōtinētes vō
et molles nō delectātr̃ male facē ī
imo aliud eligūt et aliud agūt
Existētes enī ꝯt passiōes cā
ī cōtinētes quā molles eligunt
bn̄ facē et pponūt sibi optīas
leges Passionati vō cadūt et nul
lam de his legib9 obsuāt Tales
aūt phs assilat paraliticis q̄ eligē
tes ire ī dextrā ppt dissolucōz
corpois et nō valētes corpus
regē vadūt in sinistrū Sic

molles et icontinētes pponūt
bn̄ facē et eligūt ītē in dextrā
tn̄ qa hn̄t potēcias aīe dissolu
tas nt hn̄t eas bn̄ reglātas et
ordīatas sc̄dm ordinē rōnis nō
cadūt in dextrā sed cadūt et
intendūt in sinistrā Alit ca
dūt molles alit cadūt icōtinētes
qa molles modica pug̃ vincūt.
icōtinētes vō maiori pug̃ sucū
būt Intēpati vō peiores sūt
q̄ icōtinētes et molles qa in
tēpati sūt adō hītuati ī malo
quia dētestabile est mala facē
In q̄rto aūt g̃du sūt bestiales
hi aūt sūt peiores q̄ itēpati
illi aūt bestiales ēe dicūt qui
vlt̃ modū hoim̄ male faciūt
Sūt aūt bestiales opantes ea
q̄ ipā nā horret sicut sūt q̄dā
barbari comedētes carnes hūa
nas et bibētes hūanū sangnē
talia enī nō nī a bestialitate
puenīe pūt Narrat enī phs̄
viio eth̄ mltas hui⁹ bestialita
tes dicūt enī q̄ cū quedā preg
nans eēt et nō potuisset parē
ex hc tn̄ dolorē ocepit et sic ī
bestialitate gūsa est ut oms
p̄gnātes rescindēt qa ḡo ipā
parē nō poteāt volebat ut illā
detectō pturiret Sic ēt ut aūt
ēca quidā insulā maris ut ēca
pontū existebat cuc tp̄is q̄dā
gentes oīo bestiales comedētes
carnes crudas deuorātes car
nes hūanas et qd peius est p̄
stabāt sibi filios ī quiuiū Cū
enī q̄s alios ī ciuitatē volebat si
filius suus domi nō eēt a vicino
suo mutabat filiū et ipm̄ p̄
stabat ī quiuiū spondēs eū
q̄ cū vellet quiuiū facē ei suū
filiū tribuēt Sicut ēt ēca philo
rum vt aūt q̄dā gētes bestiales
morabāt sacrificantes matres p̄
pās comedētes epata hoim̄ Illi
ḡo sūt bestiales qui ultra mo̅m
hoim̄ male agūt Dicto de
q̄or gn̄ib⁹ hoim̄ malorū Restat
dicē de q̄or gn̄ib⁹ bonorū Nā
sicut q̄dā mali sūt molles qui
modica passione vincūt Sic q̄dā
boni dicūt esse pseuerātes hui⁹
aūt sūt q̄ stant et ex modica
tēptacōn nō cadūt Loq̄ndo ḡo
de pseuerāntia ut phs̄ loqtur nil
est aliud q̄ q̄dā bona disposicō
opposita molliciei ḡo ī pō gradu
dicūt ēe pseuerātes In scdō vō
dicūt cōtinētes Cōtinē enī est
plus q̄ pseuerāe Nā siq̄s nō
est tempatus vl modicū tēpatus
nō vincit dr̄ pseuerāe s3 dr̄
cōtinē nī fortit̃ passionatus passi
ones vīcit Nā nullus cōtinet
nī q̄ passiōes se teneat Ideo viio
eth̄ dr̄ q̄ cōtinēcia eligibilior
est q̄ pseuerācia In tcīo aūt
g̃du bonorū sūt tēpati Illi enī
tēpati dicūt q̄ nō solū modicū
passionati pseuerāt qd faciūt
pseuerātes vl cōtr̃ fortes passiōes
se tenēt qd faciūt cōtinētes s3 sūt
ita castigati appetitu et hn̄t ita
moderatas passiōes q̄ q̄si pugnā
nō sentiūt sed delectabile est
eis p̄ bn̄ facē Sicut ḡo pseue
rātes opponūt mollibus et cō
tinētes icōtinētibus sic tēpati
opponūt intēpatis Nā sicut
delectabile ē intēpatis male
facē sic delectabile est tēpatis
bn̄ opari In q̄rto enī et ī summo
g̃du bonorū sūt hoīes diuini
Nā sicut aliq̄ hoīes sūt bestiales
et sūt mali vltra modū hoim̄
sic aliq̄ sūt q̄ diui et sūt boni
vltra hūanū modū Vn̄ et phs̄
cīca pn̄m viī eth̄ dicit q̄ homerus
refert de hectore q̄ rex priamus
p̄ter suus dicebat de ipō q̄ erat
valde bonus ppt qd nō videbat
existē puē viri mortalis s3
dei Virtus aūt illa p̄ quā q̄s dr̄
esse bonus ult̃ modū hūanū ap
pellat a phō heroica vl principas
et dominatiua Ex hc ḡo manifeste
patet q̄ reges et pnapes si dn̄t
rēcte dicari nō sufficit eos fugē

omnes gradus malorum ut quod non sint molles nec incontinentes nec intemperati nec bestiales sed oportet eos esse in summo gradu bonorum. Qui enim dominari et principari aliis desiderat oportet quod habeat virtutem illam que est dominans et principans respectu aliarum quia habentes sunt boni ultra modum aliorum et sunt quasi homines divini. In hoc casu decet reges et principes esse in tali gradu et sic bonos et perfectos esse decet seculares principes. Quales ergo esse debent ecclesie principatus iudicio relinquatur.

Capitulum xxxiii. Quot sunt gradus virtutum et cuiusmodi virtutes debent habere reges et principes.

Distinguunt ergo tamen in moralibus quidam et Plotinus quatuor gradus virtutum. Nam quedam sunt politice, quedam vero purgatorie, quedam vero purgati animi, quedam exemplares. Divinas autem quasdam exemplares in ipso deo esse. Politicas autem virtutes esse virtutes acquisitas per quas homines bene se habent in rebus humanis. Sed virtutes purgatorias et purgati animi dicunt esse virtutes infusas per quas quis bene se habet ad divina. Circa divina autem ut aiunt est duplex gradus. Nam sunt aliqui contendentes et euntes in divinam similitudinem et tales dicunt habere virtutes purgatorias. Alii vero sunt iam assecuti similitudinem illam et tales dicunt habere virtutes purgati animi. Sed hi licet secundum se vera dicant non tamen habent attendere ad intentionem eorum qui hoc modo de virtutibus sunt locuti. Nam philosophi non loquebantur nisi de virtutibus acquisitis; virtutes autem infusas non posuerunt. Omnem ergo virtutem quam posuerunt dicebant esse humanitus acquisitam. Sectando igitur philosophie viam dicere possumus quod sicut est dare diversos gradus bonorum sic est dare diversa virtutum genera ita quod secundum quod aliquis excellentius bonus excellentiorem gradum virtutum habet. Sicut enim philosophus innuit iiii genera bonorum ut patet in capitulo precedenti quia dicit aut aliquos esse perseverantes aliquos continentes aliquos temperatos aliquos vero divinos. Sic possumus distinguere iiii ordines virtutum ita quod cuilibet generi bonorum damus suum ordinem virtutum. Dicemus igitur quod perseverantes habent virtutes politicas, continentes purgatorias, temperati vero habent virtutes purgati animi. Sed divini habent virtutes exemplares propter quod sicut divini sunt meliores temperatis, temperati continentibus, continentes perseverantibus, sic virtutes purgati animi excellunt purgatorias et purgatorie politicas. Quomodo autem hec genera virtutum adaptari debeant predictis generibus bonorum patet per Plotinum dicentem quod prime virtutes scilicet politice molliunt id est ad medium reducunt. Secunde scilicet purgatorie auferunt. Tertie que sunt purgati animi obliviscuntur. Sed quarte scilicet exemplaribus nefas est aliquid nominari. Que bene est dictum quod perseverantibus competunt virtutes politice quia perseverantes ut dicebatur opponuntur mollibus et sufficit ad hoc quod aliquis perseveret quod teneat se in medio virtutis. Ergo politice que molliunt id est disponunt animum ad bene faciendum et reducunt ipsum ad medium competunt perseverantibus. Sunt enim huiusmodi virtutes alias et perseverantes loquendo de perseverantia ut de ea philosophus loquitur tenent gradum infimum in genere bonorum. Congrue igitur huiusmodi virtutes competunt perseverantibus. Nam ex hoc est aliquis continens quia tenet se et abstrahit se a delectationibus et delectationibus sensibilibus. Continentes enim sunt existentes in passionibus et pugnant contra ipsas. Modus autem vincendi eas est auferre et removere se ab eis. Ideo continentibus dicuntur competere virtutes purgatorie quorum officium est auferre et abstrahere nos a passionibus immoderatis. Virtutes vero purgati animi competunt temperatis. Nam iste non auferunt sed obliviscuntur. Temperatus enim si pugnam habet appetitum castigatum quasi pugnam non sentit sed obliviscitur pugnam passionum

in moderatam et quodammodo delecta-
bile est ei bene facere. Mito ergo talis
dicitur habere virtutes purgati animi [illegible]
ipsum oblivisci passiones illecebras
quia iam habet animum purgatum et casti-
gatum ut non sit ei quies de talibus
passionibus. Recte ergo virtutes sic
exemplares adaptari possunt hominibus
divinis. Tales enim adeo perfecte esse
debent ut sint aliorum regula et ex-
emplar. Declaratum est igitur primum
quod in principio capituli istius proponebamus,
videlicet diversos esse gradus virtutum.
Declarare vero secundum et ostendere quomodo
virtutes regibus et principibus compe-
tere debeant si intelligantur superius dicta
nullam difficultatem habet. Dicebatur
enim supra quod reges et principes
non sufficit esse perseverantes con-
tinentes et temperatos sed decet
eos esse quodammodo divinos. Virtutes igitur
competentes eis possunt dici exemplares
quia ipsi aliorum debent esse regula
et exemplar. Tante enim bonitatis
debent esse ut quilibet civis subditus
accipiat inde formam vivendi et
cognoscens defectum suum videns vitam
et perfectionem principantis. Recte apud
reges et principes non solum detestabile
esse debet turpia operari sed etiam
nominare et audire turpia nefas esse
debet. Bene ergo eis competunt virtutes
exemplares in quibus secundum Plotinum
nefas est turpia nominari. Sed tamen tan-
te bonitatis nullus esse posset ab-
sque gratia et eius auxilio. Quanto reges
et principes alios excellere debent,
tanto ardentius debent eos divinam gra-
tiam postulare. In hoc ergo concluditur
philosophorum elatio volentium quod ex puris
naturalibus possemus omnia vitare et per-
fectam bonitatem acquirere. Capitulum
xxxiiii. Quod bonarum dispositionum
quedam sunt virtutes, quedam sunt supra virtutes,
quedam annexa virtutibus et disponentes ad virtutes.

Dicebatur enim supra quod licet lar-
ge modo accipiendo virtutes omnis
bona dispositio mentis possit
dici quedam virtus, attamen bonarum di-
spositionum quedam magis sunt anne-
xe et annectantes virtutibus et dispo-
nentes ad virtutem quam sint virtutes. Sunt
et quedam dispositiones bene magis
dici possunt debent supra virtutem quam virtus.
Sed quomodo hoc esset non probabatur
quia non dum declarata erant ea
per que hoc omnia innotescunt. Sed visis
superius dictis ostendere quomodo hoc se habeat
non est difficile. Nam eubulia et
synesis sive iste [illegible] iudicativa et consili-
ativa virtutes sunt accipiendo virtutes
large. Unde et philosophus vi° ethicorum eas
virtutes appellat, accipiendo tamen
virtutem ut hic de virtute loquimur aliquid
deficiunt a ratione virtutis. Nam
ut dicitur ii° ethicorum quod ad virtutem pertinet
primo scire, deinde eligere et tercio firmiter
et immobiliter operari. Quare autem eubu-
lia consilietur, synesis iudicet, prudentia
precipiat firmiter immo operari fieri scilicet
consiliata et iudicata. Prudentia quasi
in mediam se tenet. Ex parte operis
est potior et magis habet rationem virtutis
quam consiliativa et iudicativa. Ille
ergo sunt magis annectantes et de-
servientes virtuti quam sint virtutes. Bene
ergo dictum est quod bonarum dispositionum
quedam sunt annectantes virtutibus
et annexe, sed quedam sunt dispone-
tes ad virtutem ut perseverantia et
continentia. Continentia enim non
est proprie virtus quia virtuosi est delecta-
biliter bene facere. Continens autem licet
non sequatur passiones sed rationem, tamen
quia non est continens nisi quia contra
passiones se tenet cum pugna quod
sentit non est ei delectabile bene
facere. Quamdiu ergo aliquis est continens
et quamdiu habet passiones fortes non
habet perfectam virtutem [illegible] et virtutis
actum exercendo passiones illas dis-
ponit ut sit virtuosus. Recte continentia et
licet possit dici virtus large accepta
pro virtute, magis tamen videtur esse
dispositio ad virtutem quam virtus. Sed cum
continentia sit potior quam perseverantia acci-
piendo perseverantiam ut de ea philosophus
loquitur, deficit a ratione virtutis propter
quod non est virtus sed vel est dispositio
ad virtutem vel est quedam conditio sequens

v̄tute nō est ptis speculatōis suf
ficit autē ad p̄ns scire q̄ p̄seue
rātia loquēdo d' p̄seuerātia ut
supius loq̄bam̄ et ut d'ea ph's
loquit' est quedā dispōitō ad v̄tē
Vtus v̄o heroica est quā diui
nā vocare possum⁹ magis est
sup' v̄tutē q̄ est v̄tus Vn̄ ph's
viiº eth' loquēs d' hac v̄tute ait
q̄ nō est v̄t⁹ sed est qdda hono
rabili⁹ v̄tute Cū g° p̄dentia
iustitia et alia d' quib⁹ supi⁹
tractaui⁹ sīt v̄tutes consiliatiue
et iudicatiua sūt anexe v̄tuti
b⁹ sc̄ p̄den̄ce Continētia v̄o et
p̄seuerātia dispōitões sūt ad
v̄tute — heroica est sup' v̄tutē vndiū
est q̄ bonarū dispōitonū quedā
sūt v̄tes qdā anexe v̄tutibus
quedā disponētes ad v̄tutes qdā
v̄o sūt supra v̄tes Vt g° reges
et p̄ncipes possīt bonas dispōitō
nes mētis hr̄e decet eos hec gn̄a
bonarū dispositionū cognoscē

Incipit cap̄ⁱᵐ 3ᵉ ptis p̄mi li
bri de regimine p̄ncipum

Que sūt passiōes aīe et quō acci
piendū est earū nūs ¶ Que
p̄dictarū passionū sūt p̄ores et
q̄ p̄steriores et quē ordinē hn̄t
ad inuicē ¶ Quō decet reges
et p̄ncipes se hr̄e ad odiū et
amorē ¶ Quō et q̄ p̄ncipes et
reges deīt desiderare et h'abho
minari ¶ Quō reges et p̄n̄cs
se hr̄e deīnt circa spem et despe
rationē ¶ Quō reges et p̄ncipes
se hr̄e deant circa audaciā et
timorem ¶ Quō differt ira ab
odio et quō reges et p̄ncipes
se hr̄e deant ad irā et ad eius
oppositum ¶ Quō reges et p̄n
cipes se hr̄e deant circa delecta
tiones et tristicias ¶ Quo harū
passionū quedā sūt magis p̄n̄les
qdā minus ¶ Quō passiōes aīe
ad passiōes hūi⁹ reducūt' ¶ Que
p̄dictarū passionū sūt laudabi
les et q̄ vituperabiles et quō re
ges et p̄n̄cs ad eas deant se hr̄e

Cap̄ⁱᵐ j Que sūt passiōes aīe et quō acci
piēdū est earū nūs

Expedientes duabus
p̄tib⁹ hui⁹ op̄is q̄a
ostensum est ī quo reges
et p̄ncipes suū finē
ponē deant et quo
ozt eos v̄tuosos eē Restat de
equi d' tercia p̄te hui⁹ p̄mi lib'
ostendendo quas passiōes ꝛ quos
mot⁹ aī reges et p̄ncipes deīnt
imitari sed cū hoc sc̄i nō possit
n̄ p̄us sciueri⁹ quot sūt hui⁹
passiōes et que illarū sūt mag
p̄n̄ales et que sūt laudabiles
et q̄ vituperabiles ideo d' his p̄o
tractabim⁹ accipiēdo aūt nūm
passionū sicut dicebam⁹ p̄ii xii
v̄tutes eē sic dicē possumus
q̄ sūt duodecī passiōes videlz
amor desideriū delectatio odiū
abhoīatio tristicia spes despatō
audacia timor ira et masue'do
9putabat enī sup' masuetudo
int' v̄tutes sed hoc p̄pt' vocabu
lorū penuriā ut ait ph's iiiº
eth' Masuetudo enī p̄p̄e noīari
videt' passio opposita ire sed cū
sit quedā v̄tus int' ip̄am irā
et masuetudinē q̄a v̄tute illa
p̄p̄o noīe masuetudīs vocam⁹
eo q̄ illa v̄t⁹ plus cōuenit cū
masuetudīe q̄ cū ira Erit g°
masue'do equiuocū ad v̄tutem
et ad passiōm opposita ire Si
q̄s aūt laborare uellet aliq̄z
posset īuenire nom p̄p̄u sed
cū p̄stat d' re et d' v̄bo nimie
est exemplū curādū Enūatis
g° passionib⁹ sic p̄t accipi earū
nūs q̄ passiones p̄p̄e esse nō hn̄t
nisi in appetitu sensitiuo appe
tit⁹ enī intellectiu⁹ q̄a nō ē
v̄tus ī corpore siue nō est affixa
v̄t⁹ organo ab hui⁹ passionib⁹
est remot⁹ Erit g° oīs passio
ut h' d' passionē loq̄mur ī appeti
tu sensitiuo Sensitiu⁹ aūt appe
tit⁹ ut sup' diffusi⁹ diximus
diuidit' ī irascibile et cōcupiscibile

Predicte igit passiões sūt distīgu
quia p̄e sex sꝫ aōr odiū d'side
riū abhoiatō delectatō tristicia
ptinēt ad cōcupiscibilē Reliquē
vō sex ad irascibilē spectāt Istis
aūt passionū ɔcupiscibilis sūt
accipi pt̄ Oīs passio et omnis
mot⁹ aīe ptines ad ɔcupiscibilē
ul' sumūt respctu boī ul' respctu
mali Si respctu boī hꝫ est tplicī
Nam qa p̄e bonū p concupiscibi
lē tplicat passionari nā bonū
apphensū p⁹ nobis placet scdō
tendim⁹ ī ipm̄ tcio eo adepto
quiescim⁹ ī eo Put g° nobis
aliqd bonū placet ē ī nob aōr
sed put intēdim⁹ ī ipm̄ hꝫ in
nobis eē desideriū put ūo qui
escim⁹ in eo exigit in nob gau
diū et d'lectatō Amor igitur
desideriū et delectatō sumūt
respctu boī Odiū vō abhoīatō
et tristicia sumūt respctu mali Nā
put malū nob displicet ē odiū
put vō ipm̄ fugim⁹ ē abhoīatō
put eo adepto dolem⁹ hꝫ eē tristicia
Viso q̄lr̄ et quō accipiūt pas
siones ɔcupiscibiles restat vidē
quō sumēde sūt passiōes irasci
biles Differūt aūt he passiōes
ab illis qa passiōes ɔcupiscibiles
respiciūt bonū ul' malū absolute
sūptū Sꝫ passiōes irascibiles
respiciūt bonū ul' malū ī eo q
arduū huiq enī passiōes uel
sumūt respectu boī ul' respectu
mali Quia respctu boī hꝫ est
du' ul' qa ī ipm̄ tēdim⁹ et sic
est spes Nichil enī aliud ē spes
q̄ tendē in aliqd bonū arduū
Circa enī bona absolute sūpta
pt̄ eē aōr et d'sideriū ul' delectatō
Nō tn̄ est spes cā aliq bona n
hēant rōm ardui q̄e si tēdim⁹
in bonū arduū dr̄ esse spes
Si a tali bono deficim⁹ hꝫ eē
desperatō Spes g° et desperatō su
munt respectu boni Alie vō
passiōes irascibiles sumūt respctu
mali Nā malū du' pt̄ ɔsiderari

ul' ut futurū ul' ut p̄ns Si ɔsidēt
ut futurū et sic du' ul' ut ipm̄ ag
gdim̄ et sic est audacia ul' ut
ab eo refugim⁹ et sic ē tīor Si
vō malū est p̄ns hꝫ ē et du'
qa ul' ex hꝫ ɔsurgim⁹ ad inferēdā
vindictā et sic est ira ul' a tali
vindicta d'ficim⁹ et sic est ma
suetudo Cū g° nō possit narrari
plurib⁹ mōis mot⁹ et nr̄e affecti
ōes in vniuso xii erūt passiōes
sex ptinētes ad ɔcupiscibilē et
sex ad irascibilē d' quib⁹ omnib⁹
in ethi diffusi⁹ hr̄ aūt sufficiat
supficialr̄ ptransire Ca^m xi^m

Quot sūt passiones aīe et que ordine hn̄t ad īm et q̄ sūt magis p̄ncipales et q̄ mi⁹

Quia nullus seipm̄ bn̄
regē nō pt̄ nisi sciat q̄
passiōes sūt fugiēde et q̄
sequēde Sꝫ in hꝫ p⁹ lib° d'terminare
intēdim⁹ d' regimīe sui videdū
est q̄t sūt passiōes et q̄ ordinē
hn̄t ad inuicē et q̄ sūt magis
p̄nles et q̄ min⁹ et quō vna pas
sio reducit ad aliā Et ex oīb
hꝫ magis ī notescat nob natura
ipaꝝ passionū qua inspecta co
gnoscem⁹ q̄ sūt laudabiles et
q̄ sūt sequēde et q̄ fugiēde Viso
g° q̄t sūt passiōes et quō accipit̄
earū nūs videndū est q̄ ordinē
habiant ad inuicē Ordo aūt earū
du' pt̄ accipi ul' singlarr̄ ul'
p cōbinatōm Accipiēdo igit huiq
ordinē scdm ɔbinatōm dicēe pos
sum⁹ p̄mas passiōes eē amorē
et odiū In scdo et gradu sūt
desideriū et abhoīatō In tcio vō
spes et desideriū desperatō In q̄rto
aūt tīor et audacia In q̄nto at
ira et mansuetudo Vltīe passiōes
sūt delectatō et tristicia Delectatō
enī et tristicia sequūt ad oīns alias
passiōes Nā quācūqꝫ passiōe
quis passionet ul' delectat' ul'
tristat' Jdō he due passiones
p⁹ oēs alias collocande sūt
Amor et odiū sūt passiones p̄me
nā sicut d'lectatō et tristicia oēs alias

passiões sequunt^r

passiones sequuntur quia omnes aliae passiones terminantur ad delectationem vel ad tristitiam. Sic amor et odium praecedunt omnes alias passiones quia omnes aliae passiones sumunt originem vel ex amore vel ex odio. Quicumque enim passionatur aliqua passione vel sic passionatur quod amat vel odit. Post amorem autem et odium habet esse desiderium et habhominatio. Nam desiderium in mente immittitur amori. Cum enim amamus aliquid vel desideramus ipsum habere vel si ipsum habeamus desideramus conservari in tenendo ipsum. Abhominatio vero in mente immittitur odio quia statim cum odimus aliquid habhominamur illud. Quare sicut amor et odium sunt primae sic desiderium et abhominatio sunt passiones secundae. In tertio loco ponendae sunt spes et desperatio. Nam spes et desperatio cum sumantur respectu boni praecedunt timorem et audaciam, iram autem et mansuetudinem quae sumuntur respectu mali. Timor autem et audacia praecedunt iram et mansuetudinem. Nam cum aliquid prius sit futurum quam sit praesens, timor autem et audacia quae sumuntur respectu mali futuri praecedunt iram et mansuetudinem quae sumuntur respectu mali praesentis. Plenarie ergo patet quem habent ordinem dictae passiones si sumantur hinc et hinc. Acceptae singulariter sic ordinari debent quia amor est prior odio, desiderium abhominatione, timor audacia, ira mansuetudine, delectatio tristitia. Amor enim est prior odio quia odium est passio sumpta respectu mali. Nam appetitus per se primo tendit in malum bonum. Si autem refugit malum hoc est ex consequenti, quia fugere malum habet rationem boni. Amor igitur est omnino primus motus et prima passio. Nam ipsum odium ex amore sumit originem. Nisi enim amaremus aliquid nihil abhominaremur vel haberemus odio. Nam quia diligimus bonum et iustitiam odimus et abhominamur fures et iniustos. Desiderium autem quod immittitur amori praecedit abhominationem quae immittitur odio.

Spes vero praecedit desperationem. Nam si primum volitum est bonum et (quasi?) est volitum et nolitum respectu boni sub ratione boni, passio quae magis adiungit nos bono secundum quod huiusmodi praecedit alias passiones. Et quia tendere in bonum magis est iungi bono quam deficere ab ipso, spes per quam tendimus in bonum praecedit desperationem per quam deficimus ab ipso. Timor autem praecedit audaciam. Nam quia appetitus per se primo intendit iungi bono, ideo passio quae tendit in bonum est prior passione quae deficit ab ipso. (Sic?) quia refugere malum habet rationem boni, ideo timor, ideo timor per quem refugimus malum prior est audacia per quam aggredimur ipsum. Ira autem in genere passionum est prior mansuetudine. Nam mansuetudo non est passio sed magis est defectus a passione. Ideo in genere passionis ira praecedit mansuetudinem. Utrum autem secundum aliquem alium modum mansuetudo praecedat iram investigare non est praesentis negotii. Delectatio autem quae est respectu boni est prior tristitia quae est respectu mali. Quia ergo visum est quot sint passiones et quomodo ordinantur ad invicem, ex his quae dicta sunt aliquo modo figuraliter et sub typo innotescit nobis, nam ex parte qua cognita cognoscere possumus quomodo sint perquirendae et investigandae passiones praedictae, quas scire tanto magis decet reges et principes quanto per passiones ex parte maius malum valet induci et praeter bonum excellentius impediri. De hoc tamen diffusius infra tractabitur.

Capitulum iii continens quomodo debent reges et principes se habere ad odium et amorem.

Passiones autem quia diversificant regimen et vitam nostram, ideo necessarium est ostendere quomodo debeamus nos habere ad illas. Oportebat ergo enumerare omnes passiones ut sciremus numerum passionum de quibus determinare debemus. Oportebat et ostendere ordinem earum ut sciremus quo ordine determinaremus de ipsis. Quare cum amor et odium

sint passioēs pme p̉o videndū ē
que deceat reges et pncipes ēē
aātiōs et oditiuos et ut cognoscamꝰ
nōm aōris nō solū ut est passio
q̄ est supra sed et ut repit̃ in
appetitu sensitiuo ul' intellectiuo
dic̃e possumꝰ q̄ sp obiectū amo
ris est bonū vbi g° repit̃ ma
gis rō bonitatis ibi ēē dēt ma
gis pncipalis et magis intensꝰ
amor In bonis aut̃ diuinis et in
bonis gnīibꝰ magis repit̃ rō bo
nitatis q̄ in bono puato Mo
dus aut̃ quo ql'z pt ēē aātiuꝰ
est ut p̉o et pn̄ diligat bonū
diuinū et gn̄e nā in bono diuino
magis hēt ēē bonitas vnusquisq3
q̄ in seipso . bonū enī diuinū est
qsuatiūm boni nr̄i Jmo et si ad ni
chil latū eēt bonū nr̄m deus
si uellet posset ipm̄ refice Vn̄
tm̄ nullꝰ hō sine diuino auxilio
ēē possit bonꝰ ul' aliq̄ ipm̄ bōi
face ul' se ī bonitate qseruare Di
ctat nālis rō ut magis deum
diligat q̄ seipm̄ q̄a bonū vnius
cuiusq3 pn̄ est a dō et excelleciꝰ
reseruatur in dō q̄ in seipso et
q̄a gn̄e bonū est diuiꝰ q̄ singlare
ut dr̄ ī p̉o eth' et q̄a bono gnīi
cedat bonū puatū sp bono pua
to pponendū est bonū gn̄e Nālit̃
enī videmꝰ ptē se exponē pic'lo
p toto corp̉e ex nāli enī essēt in
stinctu cū qs timet pcuti ne vul
nerent̃ mbra a q̄bꝰ dependēt
pncipalr̄ salus corp̉ois et ne totm
corpꝰ peat brachiū pic'lo se ex
ponit Sic et antiqtꝰ si psperis
ciuitate aliq̄ ducari et tene mo
narchiā hoc erāt q̄a ciues pro
republica nō dubitabāt se morti
exponē dilectōi enī q̄ habebāt
romāi ad rēpblicā fecit romā
ēē pncipatē et monarchā hoc
g° mō qsl'ibz hoies decet esse
aātiōs ut p̉o et pn̄ diligāt bonū
diuinū et gn̄e exginti vō bonū
ppu et puatū Maxie aut̃ h'
decet reges et pncipes qd̄ tripli
ci via declarari possumꝰ Regia enī
dignitas qm̄ ad pn̄s ad tria cpari
pt videlicꝫ ad tirānidē cui ctriat̃
ad v'tutēs q̄bꝰ dēt ornari et ad
vicia que debēt fuge Prima
via sic patet quia ut dicebatur
supiꝰ et ut phs in pol' pbat dria
est int' regē et tirānum quia
rex pn̄ intēdit bonū gn̄e et in
tendēdo bonū gn̄e intēdit bonū
ppu q̄a saluato regno saluat̃
et rex Tirānꝰ aut̃ ecōtrio nō
intēdit bonū gn̄e nisi inqntū
ex bono gnīi qsurgit sibi aliqd'
bonū puatū Si g° opposito mō
se hn̄t regnū et tirānides tūc
modꝰ amoris tirānidi sit ut bonū
puatū pponat bono gnīi Modꝰ
aut̃ amoris regi ēē dēt Vt
bonū gn̄e pponat puato bono
Jmo quia spāli mō rex et qulz
pncipans est minister dei et psona
publica et gnīis mō spectat ad re
ges et pncipes bonū diuinū et gn̄e
pponē cuilꝫ bono puato . Sc̉o h'
idem patꝫ si qsiderent̃ v'tutes
quibꝰ decet reges et pncipes ēē
ornatos Sicut enī detestabilis
est in magro carē sciā q̄ discipl'o
quia magr̄ est in statu ī quo dēt
sciām aliis trade sic detestabilis
est ī rege carē scīa v'tutibꝰ q̄
in subditis . q̄a statꝰ regis reqrit
ut inducat alios ad v'tutem Int' ce
tera aut̃ q̄ induc̃ pnt reges
ad v'tes ē ut bonū diuinū et gn̄e
pn̄ diligat Nam si rex pn̄ bonū
gn̄e intendit studebit ut hēat
meōriā ptitorū puidēciā futuroꝝ
et sit exptꝰ cautꝰ ut hēat oia
q̄ ad pudēciā req̄runt̃ p quā pos
sit meliꝰ suū poplū rege Jmo
si bonū gn̄e pponat bono puato
tātō magis studebit ut pudēcia
polleat q̄ntō maior pudēcia re
qrit̃ ad custodiēdū bonū gn̄e q̄
ppu Erit g° pudēs sit et erit
iustꝰ quia bonū gn̄e potissime
p iusticiā qsuat̃ Erit magnimꝰ
q̄a bona gnīa maxie sūt ardua

et magno honore digna ī que
magnum⁹ tendit exit magnificus
quia sedm phm tra eth magnifice
na potissime se ht ⁊ca bona diuina
et gnia eit fortis qa cu bonu gne
pponat bono puato no dubitab
et psona expone si videit q
expediat regno eit tepaty qa
si intetio sua pn^us vsat ca bo^m
regni aspnabit delectatioes sen
sibiles imodeitas ne p eas ipedia
debita cura regni Vt go sit ad
vnu dice amor boi et diui et
gnis inductiuus est ad vtutes sin
gulas. Considerado go vtes qby
debet reges ee amatoes pn deb
dilige bonu diui^m et gne Tao
hoc ide patet si tosiderat vitia q
deb fuge na sicut aor diui et
gnis iduat ad omez vtute sic
inordinaty ppe induat ad ome
viciu Tales enu sut tirani vole
tes exple ppa voluptate et qre
tes excellenciā singlaru ppt qd
fiut inuiatoes alior depdant
sacra expoliat poplu omez in
iusticia exerent Vn Valarius ma
ximus d' dionisio ecaliano recitat
qui cu esset tirann et aator ppii
comodi d'poplaba vrbes expoli
abat ciuitates d'pdabat sacra
Viso quo reges et pncipes se hre
deant ad amore qui pn dent
aare bonu diui^m et gne d'facili
pate pt quo se hnt ad odiu.
Nam amor est pma motus et pa
passio ex quo ois alia sumit oi
gine ut si ho diligit iusticiā et
vitate odit fures q cotriant iustic
et detractoes q cotriat vitati
et qa diligit corpoale vita timet
gladiu q ea tollit Timor ergo
et odiu et bñt ois passio et ois
motus ai ex amoe sumit oigine
Potissimu igit in intēcon cuiuslibz
ee deb qd sit amadu Onso igi
q reges et pnaes qda spali mo
paliis dent dilige bonu diuim
et gne. Et q spali mo dent odir
q criant bono diuio et gnī huigi

aut sut opa iniusta et gtumeliosa
et vniusalit oia vicia Qre au
d' von odii sut extimiati et nuq
saciai possit ii extimiet ut dr ii o
eth Debet reges et pn^es sic sine
iusticia et odie vicia ut no sa
cient ii ca extpent et extimiet
pse enu hoies no sut extimiandi
et odiendi. sed qa vicia sut ex
tpanda et odienda. si no possut
alit vicia extpai nt possut alit
ducere gne bonu ii extimiando
maliciosos hoies Extpandi enu
sut tales ne peat gne bonu et
odie malefitia q ei criant tato
magis debet reges et pn^es qnto
magis sut psona pub^ta et gnis

Cam iiij Quo et que debeat
reges et pncipes considerare

Dicto d'amoe et odio que
sut passioes pme dice re
stat quo reges et pnapes
se hre deant ad desideriu et ab
hoiacom q sut passioes sede dr
aut desideriu ab amoe et ab
hoiaco ab odio Na gesta moralia
qdao rebus nalibz sut silia Na
sicut corpoa nalia p suas fors
sz grauitate et leuitate tedunt
i loca ppa sic p amore tendit
qsqz in bonu sibi pporonatu et
queiens Ingruibz go ul leuibz
est ca gsideraē p^o form grauis
ul leuis p qua gformat loco
sursu et deorsum Sc^o est ibi co
sideraē motu p q intendunt i
tale locu Tao siacom et qete
p qua quiescut i dicto loco sic
et ingestis moalibz ut gnut po^i
ē hec ca gsideare Nam cum
bonu aliqd apphendimus pmo
p aorem et p quanda cplaceciā
ei gformam Sc^o p desideriu i
ipm tendimus Tao p delectacom
quietam in ipo Dr go nos gfort
desideriu nos mouet. delectacio
nos qetat Et qd dcm est d'bono
respu amois et desiderii et de
lectacois ut sup^a tagebat itellige
du est d' malo respu odii ablhoiacois

et tristari. Nam sicut bonum ut est amatum ei conformamur, ut desideratum in ipsum tendimus, ut est adeptum delectamur in ipso. Ergo malum ut est odium est aliquid displicens et difforme voluntati nostre. Ut est abhominatum ab eo refugimus et ut contingat ipsum adipisci dolemus et tristamur. Desiderium ergo licet non sit idem quod amor mensuram tamen et modum debet suscipere ex amore. Sic et abhominatio licet non sit idem quod odium tamen ex odio debet mensuram suscipere. Sic enim in naturalibus videmus quod licet motus deorsum non sit idem quod forma gravis, naturaliter tamen motus deorsum mensuram et modum ex gravitate sumit ut quanto aliquid sit gravius tanto velocius movetur ad medium. Ex hoc si videre possumus volumus quomodo reges et principes debeant aliqua desiderare et abhominari videndum est quomodo debeant amare et odire. Videmus enim in singulis actibus ut probatur primo politicorum quod finis appetitur infinitum. Ea autem que sunt ad finem appetuntur secundum modum et mensuram ipsius finis ut medicus intendit inducere sanitatem in quantum potest meliorem et maiorem et sanitas ab eo intenditur ut finis. Potionem autem suam et fleubotomiam non intendit quanto maiorem potest quantum existimaret infirmum sed intendit talia secundum modum et mensuram sanitatis. Cum ergo in arte regnandi et principandi principaliter intendatur salus regni et principatus sicut in arte medicandi principaliter intenditur sanitas corporis naturalis, debent reges et principes principaliter intendere et amare bonum regni et gentis. Ex hoc si desiderium debet mensuram sumere ex amore principaliter reges et principes debent appetere bonum statum regni et quod qui in regno sunt bene se habeant ad divina et quod agant opera virtuosa quod sit in eis pax et tranquillitas quod inter eos debita servetur iusticia et cetera talia ex quibus ipse et cetera dependet bonus status regni. Alia autem desiderare debent ut habent

ordinem ad ista. Divitias ergo et civilem potentiam et cetera talia desiderare debent in quantum per ea possunt cohercere malos, punire iniusta et facere alia a quibus salus regni dependere videtur. Viso quomodo et quo reges et principes desiderare debent bonum quia sic debent appetere primo et principaliter bonum divinum et gentis, alia autem appetere debent in quantum habent ordinem ad ista, sic desiderare debent principaliter et bonum gentis et divinum, alia autem sunt desideranda ut ordinantur ad ista. Volumus ergo patere potest que et quomodo abhominari debent quia principaliter sunt abhominanda que expressius contradicunt bono divino et gentis. Alia autem abhominanda sunt secundum quod huiusmodi aut abhominationem et desiderium tanto magis debent reges et principes quanto magis debent eos habere curam de bono regni et gentis. Que sunt autem illa que regnum conservant in bono statu et quomodo rex debeat se habere ad ipsum regnum in tertio libro diffusius ostendetur.

Capitulum quintum. Quomodo reges et principes debeant se habere circa spem et desperationem.

Dum determinavimus de ordine passionum, diximus quod amor et odium erant passiones prime, desiderium et abhominatio erant secunde. Post has autem tertio loco collocande erant spes et desperatio. Restat ergo videre quomodo reges et principes se habere debeant circa spem et desperationem. Sed si considerentur dicta philosophi non est difficile scire quomodo reges et principes ad hec se habere debeant. Dicebatur enim supra quod debent eos esse humiles et magnanimos. Tum ergo humilitas moderat spem quia et humiles cognoscentes defectum proprium non superant ultra quam debeant. Magnanimitas ergo reprimat desperationem quia magnanimi propter difficultatem operis non desperant. Sed si reges et principes fuerint humiles et magnanimi superabunt speranda propter magnanimitatem et non sperabunt non speranda propter humilitatem. Possumus autem quadruplex ostendere quod debent reges et principes debent se habere circa spem et sperare speranda et aggredi aggredienda

Nam et si reges nichil sperent
nichil aggredient et erunt pusilla
nimes et no debite ptractarent
regni negocia. sunt aut in hac ma
teria loqui et ponunt inuor conside
randa ppt que arguere possumus
quo reges et principes debent esse
sperantes Spes enim primo est de ma
bono Nam de malo no est spes s3
timor / sed tamen de arduo Nam licet circa
quodcumque bonum possit esse amor ul de
siderium spes tamen esse no habet nisi circa bonum
arduum et difficile Tercio spes habet
esse circa bonum futurum de presentibus
enim bonis no est spes licet possit
esse gaudium et delectatio Quarto
spes esse habet circa bonum possibile quia
impossibile nullus sperat sed desperat
hec aut inuor vzt bonum arduum
futurum et possibile potissime competere
debent regibus et principibus Nam
cum reges sint latores legum quia secundum
philosophum proprie spectat ad reges et principes
legem ponere spectat ad eos spe
rare bonum Rursus enim quia principaliter
intentum a legislatore et a rege
ut supra ondimus debet esse bonum
diuinum et commune omnia talia sint bona
excellentia et ardua no solum spe
ctat ad reges et principes tendere in
bonum sed etiam debent eos tendere in
bonum arduum Amplius quanto ma
ior est ciuitas tanto plura sunt ci
contingencia Ideo maiori indiget pro
uidencia et consilium no est nisi de
rebus futuris et nullus consiliatur nisi
in possibilibus ut vult philosophus iiio ethicorum
preterita et presencia et immutabilia sunt
ut habetur pt ex vio ethicorum no cadunt
sub consilio necessario et cadunt sub
prudencia Debent ergo reges et principes
considerare bona no solum ut sunt
ardua sed etiam ut sunt futura Co
guit eos etiam considerare talia ut
possibilia Nam pauperes impotentes et
ignobiles si no sunt magnanimi
et subtrahunt se ab aliquibus bonis
arduis videntur mereri indulgenciam
quia diuicias pon diuiciae et no
bilitas no administrant eis ut
possit prosequi talia bona Reges
aut et principes quibus obsequntur
nobilitas generis potencia multis
abundancia diuiciarum inexcusabi
les esse videntur si sint pusillanimes
et no credunt eis esse possibile bona
ardua et magno honore digna quantum
cum reges et principes tendere debeant
in bona ardua et debeant prudenter
bona futura possibilia ipsi regno
debent eos esse bene sperantes per ma
gnitudinem quia habent omnia que ad spem
debitam requirunt Viso quod re
ges et principes bene se habere debeant
in sperando sperandum debent et eos
cum magna diligencia inuestigari
quid sperent et quod aggrediantur Nam
sicut per magnanimitatem debent esse prompti
ut aggrediantur aliquid ultra vires
proprias et ut sperent speranda sic
per humilitatem debent se moderari ut
no sperent insperanda Possumus autem
duplici via inuestigare quod no
debent reges et principes aggredi
ultra vires et sperare quod sit speran
dum prima sumitur ex parte officii
regii Secunda ex parte gentis sibi
commisse Sperare enim ultra quod sit
sperandum et aggredi opus ultra vires
suas videtur ex imprudencia procedere
ul aliqua passione inmoderata unde
secundo ethicorum scribitur quod iuuenes sp
sunt bone spei de quorum causa ne
gocio est si sit ultra vires iuue
nes bene sperant quod contingit ex
ignorancia Inexperti enim no putant
cognoscere arduitatem operis Con
tingit etiam hoc ex moderacion pas
sionis Nam quia nimis abun
dat in eis calor prorumpunt et atte
mptant aliquid que consumare no possunt
sic etiam dicere possemus quod et ebrii
plus sperant quam debent quia ca
lefacti ex vino et ebrietate amitten
tes racionis usum attemptant aliqua
que no valent perficere Cum ergo
regium officium requirat hominem prudentem
tem et no passionatum inmoderata
passione debent reges et principes
non aggredi aliquid ultra vires et

sperare non sperandum. Secundo hoc decet
eos ex parte populi sibi commissi ut
plurimum enim exponit se periculo qui
aggreditur aliquod arduum ultra vires
Si non conveniens est ergo totam gen-
tem et totum regnum periculis exponere
diutino consilio magis diligenter exco-
gitare debent reges et principes quod
aggrediantur ut assumant arduum
aliquod ultra vires et ne sperent aliquod
non sperandum. Capitulum vi quomodo reges
et principes se habere debeant circa audaciam et
timorem.

Secundum philosophum iii° ethicorum circa mores
singulares consideratos magis
perficiunt verum quia sunt nobis
nota confusa magis ut dicitur i° ethicorum
ideo in hoc primo de moribus regum
oportet pertransire universaliter et typo
quia in secundo et maxime in tertio plus
descendemus ad particulares circumstan-
tias. Expedit tamen haec universalia
pertransire quia horum cognitio faciet
ad cognitionem sequentium. In tertio ergo
libro magis particulariter tractabimus
facta regni non tamen et in illo libro
expediet penitus usque ad particularia
descendere quia experti in agendis et
maxime reges et principes propter ne-
gociorum frequentiam satis particularia
gesta noverunt. Verum si aliqua uni-
versalia in morali negotio eis tra-
dantur suffragante experientia
quam habent de moralibus gestis suffi-
cienter instrui poterunt in cognitione mo-
ralium. His ergo prelibatis dicamus
quod sicut universaliter et typo instruimus
reges et principes quomodo se habere debeant
circa spem et desiderium desperationem
que respiciunt futurum bonum sic secundum
eundem methodum eos instruere possumus
quomodo se habere debent circa timorem et
audaciam que respiciunt futurum ma-
lum. Videtur autem forte aliquibus reges
et principes in nullo debere esse timidos
quia talia regie maiestati derogare
videntur. Multos autem sic inclinatos
reges habere contingerunt persuadentes
eos ut omnia audeant nichil timeant
Sed tales sunt adulatores non vidi-
ci decent enim reges esse fortes
Nam qui omnibus audet et nichil timet
ut dicitur i° magnorum moralium non est
fortis sed fatuus. Oportet ergo videre
quomodo eos esse deceat timidos et
audaces. Timor autem si moderatus
sit expediens est regibus et
principibus. Moderatum enim timorem omnes
principantes habere debent ne aliquid
insurgat quod eius bonum statum
depravare possit. Possumus enim
quantum ad presens spectat duplici
via investigare quod moderatus timor
necessarius sit regibus et principibus. Prima
via sumitur ex parte consilii habendi
Secunda ex parte operis fiendi. Prima
via sic patet. Nam ut dicitur ii° ethicorum
capitulo de timore timor consiliativos facit.
Ex eo enim quod aliquis timet consiliatur
quomodo effugere possit malum quod du-
bitat. Cum ergo unum totum regnum
absque magno consilio debite gubernari
non possit expedit regibus et principibus
ut consiliativi reddantur habere aliquem
moderatum timorem. Secundo hoc idem
investigare possumus ex parte operis
fiendi. Nam non sufficit sollicitari
circa consilia et iudicare de consiliatis
nisi consiliata et iudicata per opera
debite et diligenter exequimur. Mo-
deratus enim timor non solum consiliativos
facit. sed etiam agit ut opera diligen-
tius operemur. Nam si moderatus assit timor
diligentius agimus opera per que fugere
credimus timorem illum. Omnium est
ergo quod decet reges et principes esse
moderatos et habere timorem. Contra
immoderate timere nullo modo decet eos.
Immoderatus autem timor iiii^or habere
videtur quod omnino derogat regimini
regni. Nam timor immoderatus primo reddit
hominem immobilem et gelidum. Secundo facit
eum inconsiliativum. Tertio facit cum
tremulentum et quarto facit eum in-
operativum. Cum enim aliquis timet ca-
lor ad interiora progreditur. Modum
enim quod videmus in hominibus aspicere
possumus in calore corporis naturalis.
Cum enim homines existentes in castris
timent statim confugiunt ad castra
vel ad artem. Sic tamen quis timet calor

existes i exterioribus mebris statim
ofugit ad interiora ppt qd homo
in se ipo ophet et reddit imobi
lis Ꝗre si indecens est caput
regni siue rege ee imobilem
et otractu indecens est ipm time
imoderato tiore ¶ Sc̃o hoc est
indeces qa imoderatus tior facit
hoiem i consiliatiu Cu eni qs
imodeate timet totus obstupescit
et est i agonia et ignorat quid fa
ciat ppt qd no recordat osiliari
et si consiliu ei det ppt obstu
pefactiom no apphendit illud
quare si indeces est ut facta regni
sine osilio gerant et ut rex sit
iosiliatiuus indeces est ipm tiere
imoderato timore ¶ Tercio imodeatus
tior reddit hoiem tremulentu
Nam ppt tiorem calore pdicte
ad interiora exteriora mebra frigi
da manet Nexim ergo sunt frigi
di facta no valetes sustine me
bra quare accedit eis tremor ergo
si icouenies est rege ee timule
tu qui det ee virilis et ostas
icouenies est ipm time imodeato
timore ¶ Quarto imodeatus timor
reddit hoiem i opatiu Na ho
ppt tiorem imoderatu times et
obstupescens imobilitat et nescit
qd faciat Cu ergo totu regnu
sit i rege tanq i mouete et ex
pectet imperiu eius si rex sit in
opatius et impare no valeat
ppt imodeatum tiorem toti
regno piudiciu gignit quare
si hoc est indeces no decet rege
time imoderato tiore Viso
quo reges se hre deant ad ti
more qa difficilis est reprime
tiorem q modeare audacia
ut dcm fuit sup ca^lo d fortitudine
defacili videri pt quo se hre
deant ad audacia Decet eni eos
no hre audacia imodeatam sed
moderata Na si audacia sit mo
derata ho plus psumit q de
beat qd regibus no expedit qa
tuc piclo exponent totu regnu

Si vero qs nulla audacia ht est
indeces qa tuc nichil aggredit
moderate ergo se ad timore hre
et audacia regibus et pncipibus
cogruit Ca^m vij. Quo dr̃t ira ab
odio et quo reges et pricipes se ha
bere deant ad ira et ad eius opposituм

Quia ira maxima affini
tate videt hre cu odio
pus qm ondamus quo reges
et pncipes se hre deant circa
ira et masuetudine Videndu
est quo ira drt ab odio et qd
est detestabilius an odiu an ira
i ordinata Est eni vna pri
dra int ira et odiu qa odiu
est appetitus mali simplr no ab
solute Na odiu opponit amori
Amare eni ut dr 11° eth est
ide qd velle alicui bonu sit odire
aliq est velle malu ei simplr
et absolute Ira aut no sic Na
ira no est appetitus mali scdm
se sed i ordine ad vindicta Pt
eni diffiniri ira q est appetitus
i vindictaz Ex hac aut dra
pncipali int ira et odiu sumunt
octo dre qs assignat phs 11°
eth Prima dra est q ira est
ex his que sut ad seipm ul de
ptinetibus ad ipm Odiu aut ee
pt ul de ptinetibus ad ipm et
ad aliu Nam nullus irascit ali
cui ni credat ipm forefecisse
ul i se ul i filios ul i amicos ul
i aliqs ad se ptinetes Verum est
eni iram ee appetitu pene no
simplr sed i ordine ad vindictam
Nullus eni adulrsa desideat ni
de forefacientibus ul i ipm ul in
ptinetibus ad seipm Sz odire
q est malu scdm se ee pt ul
de ptinetibus ad se ul ad aliu
scit eni cu scimus aliq ee ma
lu ut cu scimus aliq esse fure
possumus ipm siue fure ee scimus
i nos siue i alios Scda dra e
qa ira sp est i singlari odiu at
pt esse in gnli pt aut aliqs
odire gnlr omes fures et detractores

sed irasci nō pt̄ n̄ alit' in spāli
Nam cū h'ō in gnū nō inueniet'
nob sed sp̄ comitat' iniuriā p̄
aliq' hoiem spālem odiē possim᷒
fures vniu'sālit nō tn̄ irasci
n̄ alit' in singlu Tcia dr̄a est
q'a odiū est q' isatiabile s3 ira
saciat' Nam si odiū est appetit᷒
mali simp' ille q' odim᷒ nō pos
set tn̄ hr̄e d' malo qn̄ vellem᷒
q' hr̄ent plus sed ira q̄ est ap
petit᷒ pene nō supliat' sed ut
ordiāt' ad vīdictā est q' sacia
bile q'a cū aliq's tātū passus est
q' uideat' irato vltōm decētem
statim eē saciat' ira q̄sat irat᷒
Q'rta dr̄a est quia irat᷒ appe
tit cōt'stāe sed odiēs appetit no
cere Wlt enī irat᷒ iferre do
lorē et t'sticiā sed odiēs wlt īfre
damnū et nocumtū Q'nta dr̄a
ē q'a sp̄ q'd wlt irat᷒ odienti aut dif.
nichil dīt Nā enī sufficit irato
q' alt' paciat' n̄ sentiat et n̄ ma
nifeste appareat q'd ip̄e ei īfecit
illud malū q'a alt' nō eēt vīdicta
sed odienti q'd nichil dīt Nā cum
odiū sit mali s'dm se et absolute
sufficit odienti q' alt' paciat' malū
q' licet ei accidat malū illud:-
Sexta dr̄a est. q'a ira sp̄ ē cū t'
sticia. Tanta enī est āxietas ira
ti ut vīdicta fiat q' donec facta
sit vlao q' ɔtinue est ī t'sticia
Sed odiū sine t'sticia eē pt̄ Nā
esse vellet aliq' in gnū Odiē enī
possum᷒ vniu'saliter ōēs fures. nō
tn̄ ozt q' t'sticia ɔmittet huiq' odiū
Septīa dr̄a est q'a ire videt' eē
ānexa mīa nō aūt odio Nā tn̄
ira saciet' siue mlta mala īferat
alti irat᷒ miset' ei q'a odiū pro
nullo miserebit' cū sit q'd īsacia
bile Octaua dr̄a est q'a ira wlt
ɔ' pati. Sufficit enī irato q' alit' ɔ'
paciat' donec fiat dig' vlao Sed
odiū ext'minat ut wlt nō esse
Nō enī sufficit odienti q'd alit' ɔ'
paciat' sed wlt eū in t'm non
esse Cū g° ɔdiciones odii sunt

mlto peiores q' ɔdiciōes ire Ma
gis cauedū est odiū q' ira Imo
iram t'nsire in odiū s'dm augusti
nū hoc ē t'be facē d' festuca Est
g° odiū hoim cauedū a quol3 et
magis tn̄ cauedū est a regib᷒ et
p̄ncipib᷒ q'a īfre pūt plurib᷒ nocu
metū Sic igit' sentiedū est d' odio
et d' ira q'a odiū d'testabili᷒ est
q' ira Nichilomi᷒ tn̄ si ira ī ordiāta
sit d'testabili᷒ est q' odiū ut g°
appareat quo reges et p̄ncipes se
hr̄e debeāt circa irā et mansuetudinē.
Sciendū est q' ira aliqn̄ rōm p̄ce
dit et tūc ē inordiāta et caueda
aliqn̄ et seq't' ordine rōnis et sic
pt̄ esse ordiāta et imitāda Si enī
ira rōm p̄cedat dic' esse du' est
caueda Primo q'a nō pfc̄e rōz
audit Sc'o q'a eā obnubilat Ira
enī rōm p̄cedēs s'dm ph'm vij°
eth' assilat' canib᷒ ul' assilat' suis
velocib᷒ Siu' enī velores statim
cū audiūt v'bū dni anteq' plene
pcipiāt v'bū ei᷒ currūt ut exeqnt'
mādatū ei᷒ q̄re ɔtigit eos de
ficē q'a nō pfc̄e p̄ceperūt quō
exeq'ndū sit illud mādatū Sic et
et canes statī cū audiūt sonitū
venientis latrāt nō distiguentes
an veniens sit amic᷒ an inimic᷒
Sic ēt ira facit statī enī cum
rō dictat vīdictā esse ī eudam
statī wlt ire ut vīdictā exeq't
nō expectās sup h' iudiciū rōnis
q̄lit' vindicta illa fieri debeat Est
g° caueda ira ī ordiāta q'a nō
pfc̄e rōm audit Sc'do caueda ē
q'a rōm obnubilat Nā corpore
nō existēte ī debito tēpamto ip̄e
dim ab vsu rōnis q'a cū p̄ iraz
accedat sanguis circa cor corpus
reddit' itempatū ut nō possit
debite rōn vti. rō enī est intel
lect᷒ licet nō sit v'tᵍ corporalis
organi ppt' q'd corpore existēte in
disposito nō pt̄ libe' vti actu suo
q̄re si ī quolibet hoie cauedum
est hr̄e rōm obnubilatā et nō
plene rōni obedie' a q'l3 caueda

est ira inordinata Magis tamen cauenda est a regibus et principibus quia eos maxime decet sequi imperium rationis Cauenda est ergo ira inordinata et rationem precedens sed si sequitur imperium rationis potest esse ordinata et imitanda Nam cum ira est rationis organum et agit secundum imperium rationis viri aliquando exequimur opera virtutum virtuosa Unde iiii^o ethicorum approbatur laudatur dampnum homini dicentis virtute immitti furori Tunc enim utitur furore vel ira immittit modo debito et ut decet quando ira est organum virtutis et rationis patet ergo quomodo nos habere debemus circa iram et mansuetudinem Nam per mansuetudinem reprimenda est ira ne precedat iudicium rationis et per iram reprimenda est mansuetudo ne impediat virtutum opera et rationis actum Ante igitur quam per rationem iudicemus plene quid agendum debemus esse mansueti sed postquam plene visum est quid facturi sumus possumus assumere iram tamquam suam et ancillam rationis ut per eam exequamur velimus quod ratio iudicabit Sic ergo se habere circa iram et mansuetudinem tanto magis decet reges et principes quanto magis decet eos non impediri in usu rationis et velut exequi quod ratio iudicat

Capitulum viii Quomodo reges et principes se habere debent circa delectationes et tristicias

Dicebat supra delectationes et tristicias tenere ultimum gradum in ordine passionum quia ad eas tamquam ad passiones ultimas omnes alie terminantur Nulla enim passio est quod non terminet vel ad tristiciam vel ad delectationem Dicto ergo de omnibus aliis passionibus restat dicere quomodo reges et principes se habere debeant circa delectationes et tristicias De delectationibus autem fuit duplex opinio antiquorum ut patet per philosophum x^o ethicorum Eudoxius autem posuit omnem delectationem esse bonam quia quod ab omnibus appetitur maxime videtur esse et eligibile Omnia autem appetunt delectari quod non esset nisi delectatio simpliciter esset de genere bonorum Adducebat autem Eudoxius ad hoc rationem aliam ex ipsa tristicia que est contraria delectationi Nam si tristicia quelibet est fugienda et habet rationem mali delectatio quelibet est eligenda et habet rationem boni Alii autem econtrario dicebant omnem delectationem esse fugiendam sed hii omnem delectationem condempnantes statim suam positionem condebant reprehensibilem quia secundum philosophum absque delectatione aliqua nullus vivere potest Sic ergo negans loquelam ut patet per philosophum iiii^o metaphysice sic ponens omnem delectationem esse fugiendam Nam cum loquela negari non possit per loquelam negans loquelam loquitur loquendo autem concedit loquelam quare negando loquelam concedit loquelam Sic quia nullus omnem delectationem fugit nisi delectabile ei sit omnem delectationem fugere Inter has autem duas vias est via philosophi media quod non omnis delectatio est simpliciter bona nec omnis mala simpliciter Sed aliqua delectatio est bona existit aliqua apparenter aliqua simpliciter aliqua secundum quid aliqua est bona uni alia est bona alteri Sicut enim videmus in gustu sic et in appetitu et iudicare possumus aliqui enim habent gustum infectum ut infirmi aliqui habent bene dispositum ut sani Sic aliqui habent appetitum infectum ut viciosi aliqui habent ipsum bene dispositum ut homines boni et virtuosi Sicut ergo non sunt dicenda vere dulcia que videntur dulcia infirmis et habentibus gustum infectum Sed que videntur dulcia sanis et habentibus linguam bene dispositam Sic non sunt dicenda vere delectabilia que sunt delectabilia viciosis et habentibus appetitum infectum sed que sunt delectabilia virtuosis et bonis et habentibus voluntatem rectam Erunt ergo aliqua delectabilia vere et simpliciter aliqua apparenter et secundum quid et sic erunt aliqua delectationes bene existentes et simpliciter alique apparentes et secundum quid Rursus per delectatio contingit ex coniunctione convenientis cum conveniente Cum ergo aliqua conveniunt bestiis aliqua hominibus aliqua delectationes sunt convenientes bestiis aliqua vero hominibus Delectationes autem intelligibiles et virtuose sunt

quietentes hoibus Sed delectacones
veneree et sensibiles sunt quiete
tes bestiis Si aut hoies talibus de
lectacoibus uti debent hoc non est sz
plicat et sedm se sz put hnt ordi
ne et put deseruiut accionibus virtuo
sis Patet ergo quo nos hre
debemus ad ipas delectacoes Nam
cu detestabile sit cuilibz qp sit vi
ciosus et q mores ht bestiales.
spectat ad qlibz seq non q sunt de
lectabilia bestiis et hoibus viciosis
sed q sunt delectabilia ronabilibus
et hominibus virtuosis Omis ergo de
lectao bo est ut arguebat rones
pmisse Sed non ois delectao e bo
cuilz sed aliq e bo bestiis aliq ro
hoibus Quanto ergo detestabilius re
ges et pncipes elige vita pecu
du tanto detestabilius e eos sequi
delectacoes bestiales Patet ergo
quo reges et pncs ad delectacones
se hre debent qa pn et p se dele
ctai debent i opibus virtuosis Nam
delectao sp pficit et expeditorem
reddit opatom quietente Si ergo
reges et pncs delectabunt i actibus
pruden et i opibus virtuosis expedi
cioi mo et magis pfite efficere
potunt huiqi opa Nam qnto quis
vehemencioi mo delectat in actibus
virtuosis tanto excellencius efficit illos
actus In delectacoibus aut sensibilibus
delectai non debent pn et p se sed uti
debent eis moderate et put hnt or
dine ad opa virtuosa Nam si tales de
lectacoes vehementes sint rones ob
nubilant et opacoes obedunt virtuo
sas Viso quo reges et pncs se
hre debeant ad delectaces Restat vide
quo se hre debeant ad tristicias Tristi
aut nunq est sui assumenda nec est
laudabilis nisi supposito turpi Si quis
videt se i aliq turpi debet dolere
et tristai de turpibus ergo e tristandu sed
ois talis tristia e moderanda. et dada
sunt remedia p q huiqi tristia vi
tai possit Videt aut phs tangere re
media tange p que tristia vitat vzt
virtutes. amicoru consolacio et consideraco
vitatis Per virtutes enim vitat tristia
ut vult phs viiio Mali enim et viciosi
si de seipis non gaudent non enim in
veniut vn delectai put in seipis
Nam mali sibiipis inimicant et in
seipis dissenciunt ut ibidem innuitur
Nam aliud ron iudicant et aliud
passion agunt qr cum in seipis pa
ce non hnt de seipis non gaudent Ma
gnu enim remediu e ut i nobisipis
delectaz ineniamus est fuge vicia
et hre virtutes Sm remediu est
consolaco amicoru ut i eodem viiio eth
tradit Videt enim tristia quodda po
dus agrauans aiam Sicut ergo i pon
dere corporali cum multi iuuant nos ad
portandu illud minus grauam Sic
cum videmus multitudine amicoru condolere
alleuiam a dolore illo et minus t
stam hz est ro licet tangat nono
eth tn dr fuisse platonis nec vi
det usqz qr vera Nam cum de dolore
amicoru est dolendu cum nos doleus
et videmus amicos dolere ut videtur
non debet dolor minui sz augeri pos
sumus ergo dicere q videmus amicos do
lere de dolore nro non qa illi doleat
minuit dolor nr sz qa videmus illos
dolere augmentat nobis qda firma fan
tasia q sit amat et qa delectabile e
hre amicos delectam et dolor nr de
lectando minuit qa ois delectaco
ul omez tristiam tollit ul saltem ea
minuit Tciu remediu est conside
raco vitatis Nam licet de turpibus
sit doledu de bonis tn fortune uel
de aliis q nobis contige possunt absqz
eo q opem turpia dolere non debemus
cu ad hoc aut maxim remediu est
consideracio vitatis Nam p huiqi co
sideracom cognoscimus talia ee modica
bona ideo eis ammissis non doleus
nisi forte p accidens i qntu p amissioz
eoru impedim ab opibus virtuosis
Patet ergo non ee dolendu nisi de turpibus
et opibus virtuosis viciosis Si aut
ppt alia dolor et tristia contingat
fugienda e ul p virtutes ul p amicos
ul p cogitom vitatis Consueuit
et ad hoc dari qrtu subsidiu videlz

remedia corpo^lia ut sopn9 balne
um q tristicia fugare solet Cu g°
tales tristicie impediat operaciones
virtuosas tanto magis debent reges
et principes tristicias moderare quanto
decentius est eos excellere in operibus
virtuosis

Cap^m. ix. Quo harum passionum q sunt magis principales quedam minus principales

Sicut enumerabatur supius
duodecim virtutes quarum quatuor erant
principales et octo que annexe
Ita inter has duodecim passiones enume
ratas secundum predecessorum doctrina di
cere possumus q sunt quatuor principales ut spes
timor gaudium et tristicia has autem
esse principales triplici via venari possum9
Primo ut comparantur ad passiones alias
Secundo ut comparantur ad alia obiecta vel
ad materiam circa quam versantur Tercio ut comparantur
ad potencias anime ut irascibilem
et concupiscibilem in quibus existunt Prima
via sic patet nam omnes alie passiones
videntur ordinari ad istas ut passiones
respectu boni ordinari videntur ad spem
et gaudium Supradicte autem respectu
mali ordinari videntur ad timorem
et tristiciam Nam passio sumpta respectu
boni primo incipit ab amore procedit in
dicit in desiderium et terminatur in spem
dum bonum illud est futurum Ultimo autem
terminatur in gaudium et delectacionem
quando bonum illud est presens et adeptum
Respectu vero mali incipit ab odio
et procedit in fugam et abhominacionem
et terminatur in timorem si malum illud
sit futurum Ultimo autem terminatur in
tristiciam si malum illud sit presens et
iam adeptum Timor ergo et tristicia sunt
et passiones principales quia ad eas ordi
nantur passiones supradicte respectu mali
sicut ad spem et ad gaudium or
dinantur passiones supradicte respectu
boni Secunda via ad investigandum has
passiones esse principales sumi potest ex
parte materie circa quam versantur Nam
omnis passio vel sumitur respectu boni
vel respectu mali. Rursus bonum
vel malum considerari potest vel ut est
futurum vel ut est iam presens Secundum hoc
ergo sumi habent hee iiii^or passi
ones quia de bono futuro est spes de
presenti est gaudium de malo futuro
est timor de presenti vero est tristicia Ter
cio modo he passiones sumi possunt respectu
potenciarum anime ut respectu irascibilis
et concupiscibilis in quibus existunt Unum
est autem concupiscibile tendere in bonum
et malum secundum se irascibile vero
non dicit hoc nisi ratione ardui Cum ergo
aliquid maxime sit bonum cum iam sit
esse adeptum circa quod est delectacio et gau
dium et maxime sit malum cum iam
est adeptum circa quod est dolor et tri
sticia oportet delectacionem et tristiciam
esse principales passiones respectu concu
piscibilis Spes autem et timor sunt
passiones principales respectu irascibilis Nam
cum irascibilis tendat in bonum et ma
lum in eo quod est arduum quia tunc ma
xime reputatur bonum arduum cum
est futurum et speratur et malum ar
duum cum est futurum et timetur Spes
et timor sunt principales passiones respectu
irascibilis Sed cum ex passionibus diu
sificari habeant opera nostra debent nos
diligenter intendere in quibus dele
ctemur et tristemur speremus et timeamus
Sed hoc tanto magis debent reges
et principes quanto eorum opera sunt di
gniora eo quod respiciunt bonum
gentis Quomodo autem reges et principes
debite se habeant circa delectacionem
et tristiciam circa spem et timorem
manifestum est per ea que supra dicta

Cap^m. x. Quo passiones alie ad passiones alias prehabitas reducuntur

Enumerabantur supra duodecim
passiones videlicet amor de
siderium odium abhominacio de
lectacio tristicia spes desperacio timor
audacia ira et mansuetudo Sed
potest omnes has passiones philosophus ii°
ethicorum sex alias passiones enumerare vi
detur videlicet zelum graciam nemesim
quod idem est quod dedignacio de prosperita
tibus malorum miseriam et verecundiam
et erubescenciam sive verecundiam
sed omnes passiones hee reducuntur
ad aliquas passiones predictarum quia

zelus et gratia reducuntur ad amorem verecundia ad timorem invidia misericordia et nemesis sive indignatio de prosperitatibus malorum reducuntur ad tristitiam. Zelus enim reducitur ad amorem quia zelus nihil aliud est quam quidam amor intensus. Ea enim que intense diligimus vel sunt corporalia vel sunt spiritualia. Si sunt corporalia quia talia cum habentur ab uno non habentur ab alio. Ideo zelus respectu horum diffiniri consuevit quod amor intensus est non patiens consortium in amato. Inde ergo invaluit quod quidam dicuntur zelotipi de persona aliqua sed nolunt in ea aliquem habere consortium. Intensus enim amor corporalium videtur esse amor privatus et reprehensibilis non patiens consortium in amato. Sed respectu bonorum intellectualium et respectu virtutum si sit amor intensus est laudabilis et quis numquam numquam quis virtuosus esset nec propter virtutes diligeret si nollet in eis habere consortium huiusmodi. Ergo zelus respectu bonorum honorabilium diffinitur a philosopho ii° ethicorum quod est tristitia de huiusmodi bonis non quia insunt alteri sed quia non insunt. Sicut ergo zelus reducitur ad amorem sic etiam gratia reducitur ad amorem quia ex amore efficitur aliquis gratiosus alteri. Gratia enim ut de ea tractat philosophus et ut est passio nihil aliud est quam quidam motus animi per quem inclinatur aliquis ad beneficia conferenda. Zelus ergo et gratia reducuntur ad amorem sed verecundia reducitur ad timorem. Duplicatur enim quis timere propter corruptiones sed et inhonorationes. Qui enim expavescit mala corruptiva dicitur timidus sed qui expavescit turpia et inhonorativa dicitur esse verecundus. Nihil est ergo aliud verecundia quam timor. Unde verecundia erubescentia nominari consuevit quia verecundantes quandoque rubescunt sicut timentes pallescunt. Nam ex eo quod aliquis credit se amittere vitam quod est bonum intrinsecum timet sed ex eo quod credit se amittere gloriam et honorem verecundatur. In timido autem sanguis recurrit ad interiora membra remanent pallida quia timor

resurgit ex eo quod aliquis credit se amittere interiora bona sed cum quis verecundatur sanguis fluit ad exteriora et facies apparet rubea. Erit ergo sanguis iuit ad exteriora quia verecundia consurgit ex eo quod quis credit se ammittere exteriora bona. Duplex ergo est timor unus amittendi vitam et bona interiora per quem quis pallescit et alius amittendi gloriam et honorem que sunt bona exteriora per quem aliquis erubescit. Timor ergo corruptivi et amittendi bona interiora quod non habet speciale nomen et dicitur verecundia vel erubescentia. Verecundia ergo quidam timor est et reducitur ad timorem. Viso igitur quomodo zelus et gratia reducuntur ad amorem restat videre quomodo invidia misericordia et nemesis sive indignatio reducantur ad tristitiam. Sciendum ergo quod tria esse species tristitie. Nam aliquis tristari potest vel de malo alterius vel de bono. Si tristatur de malo et maxime credit ipsum indigne pati illud malum sic est misericordia. Nam ut ii° ethicorum dicitur misericordia nihil aliud est quam tristitia quedam super apparenti malo corruptivo vel contristativo eius qui indignus est sortiri malum illud. Si non sit tristitia de malo alterius sed de bono hoc potest esse dupliciter vel de bono secundum se et sic est invidia. Nam invidia ut dicitur ii° ethicorum nihil est aliud quam tristitia quedam super apparenti actione aliquorum bonorum circa similes non ut aliquid sibi sed propter illos. Invidia enim est de apparenti [dole] aliorum non quia ipse non habet illud bonum sed quia alter cui invidet pollet de bono illo et potissime est invidia circa similes ut figuli invidet figul fabri fabris et de aliis. Si non sit tristitia de bono alterius non simpliciter sed ut indigne habet ab eo sic est nemesis vel indignatio. Nam secundum philosophum ii° ethicorum nemesis vel indignatio est tristitia de eo qui indigne videtur bene prosperari. Si ergo omnes hee passiones diffinitione habent operationes nostras decet nos eas omnes cognoscere

et tanto magis hoc decet reges
et principes quanto habere debent opa
tiones maxime excellentes Cam
xi. Que dictarum passionum sunt
laudabiles et que vituperabiles et quomodo
reges et principes ad ipsas debent se habere

Predictarum passionum et quomodo non habere
quedam videntur esse laudabiles
ut misericordia et verecundia Nam vere
cundia secundum philosophum licet non sit virtus
est tamen laudabilis passio sic et
nemesis et gratia laudabiles pas
siones esse videntur. quedam autem sunt vi
tuperabiles ut invidia et etiam odium vitu
perabile est nisi sit iniuriarum. Alie autem pas
siones videntur se habere ad utrumque
quia possunt esse laudabiles et vituperabiles
Est enim diligenter advertendum quod sicut
in moribus laudantur media et vitu
perantur extrema passiones ergo ille
que videntur de se esse laudabiles
importantur rationem medii ut vere
cundus medius est inter stupidum et
inverecundum Nam qui de omnibus vere
cundatur dicitur esse verecundus Nullus autem
horum est laudandus qui vero medio modo
se habet ut qui verecundatur ut debet et non
verecundatur ut debet dicitur verecundus et
est laudabilis Sic etiam misericordia est
media inter crudelitatem et molli
ciem Nam qui nulli compatitur est cru
delis et qui omnibus compatitur est mollis
et muliebris qui vero compatitur indigne pa
tientibus tenet medium et laudatur
et dicitur misericors Sic etiam nemesis
est media inter invidiam et placiditatem
Nam invidus de omnibus prosperitatibus
dolet placidus autem ut oppositus invido
de omnibus prosperitatibus gaudet benivo
lus tenet medium quia gaudet
de prosperitatibus bonorum et dolet de
prosperitatibus malorum Sic etiam gratia
ut est quid laudabile medium est
inter superfluum et diminutum Nam
qui est omnibus gratiosus tam dignis quam indignis
vituperabilis est. qui autem nullis gratio
sus est vituperabilis est et vituperan
dus Sed qui est gratiosus dignis et non
indignis hic tenet medium et
laudatur passiones ergo laudabiles

tenent medium vituperabiles vero te
nent extremum Nam invidia extremum
tenet qui de omni prosperitate dolet. sic
etiam odium et est vituperabile extremum
tenet. Passiones vero que se habent
ad utrumque possunt esse laudabiles
et vituperabiles ut sunt vituperabiles
tenent extremum ut sunt laudabiles te
nent medium His visis videndum
est quomodo reges et principes ad has
passiones habere debeant Nam gratiam
et misericordiam ut sunt laudabiles imitari
debent decet enim eos esse gratiosos
et misericordes Ipsi enim maxime
debent esse debiti distributores bonorum
et malorum sive beneficiorum et pe
narum beneficia autem tunc recte di
stribuuntur quando reges et principes et hi
quorum est talia distribuere bonis
et dignis sunt debite gratiosi
mala autem pene tunc debite in
fliguntur quando super indigne pati
entibus ad misericordiam commoventur Vere
cundia autem et nemesis licet
videantur esse laudabiles passi
ones non tamen simpliciter et per omnem
modum attribuende sunt regibus
et principibus Non enim decet re
ges esse verecundos quia non decet
eos talia operari unde verecundari pos
sint propter quod dicitur iiii ethicorum quod lau
damus iuvenes verecundos Senem
autem nullus unquam laudabit si vere
cundabilis est quia non estimamus
ipsum oportere operari in quibus est vere
cundia Sic et ibidem studiosi non
esse verecundari quia verecundia est in
pravis eius autem non est prava operari
quare si decet reges esse studiosos
et esse senes moribus non decet
eos verecundari nisi ex suppositione Nam
si contingeret eos operari turpia verecundari
deberent Nemesis autem non multum
videtur esse laudabilis. nec multum
laudatur qui nimis indignatur de prosperi
tatibus malorum Nam mali non
possunt possidere maxima bona cuiusmodi
sunt virtutes sed forte possunt possidere
bona media vel bona minima cuiusmodi
sunt bona exteriora Talia autem qui

mima sut in gñe bonorꝫ non
mltu curadum ē si possident
a malis dū tn̄ accidit hr̄ sine cul
pa ppa Nam si alicuig esset hr̄
dispensare nō dēt ea tribuē indi
gnis sed dignis Reges go et
pncipes intātū dēnt eē mansueti
et indignari dēnt d' pspite malo
vū ut nt indigs tribuāt bona
sua Sic go se hr̄e dēnt ad pdi
ctas passiōes q̄ vident eē lau
dabiles Inuidia aūt q̄ ē vi
tupabilis passio effugē debet
et et odiū nisi eēt viciorū Na
vicia sut odienda q̄ sut penibg
extpanda In aliis aūt passiōi
bg que pnt eē laudabiles et vi
tupabiles debite se habeāt si
fuiūt ornati vtutibg d' qbg sup
fecimg mencōm Nam p vtutem
mansuetudis debite se hnt circa
irā et eig oppositū Nam ille eē
dr̄ mansuetg q' irascit ut dēt et qn
et quō dēt . p fortitudinē vō debite
se hebūt ctā audaciā et timorē.
Nam ille est fortis q audet au
denda et timet timeda . p ma
gnitudinē magnitē et hmilitem
bn̄ se hebūt ctā spem et despa
cōm Nam magnitas refrenat de
speracōm ne retrahant a bōis ar
duis ppt difficultē hmitas vō mo
derabit spem ne nimis se ingerāt
ad illa ppt bonitatē et delectacōꝫ
q̄ est in eis p illas vō vtutes cōn
tes in concupiscibili bn̄ se hebunt
ctā concupiscibiles ut amet et de
sideret ameda et desiderada et
abhoment abhorrenda delecte
et tristent ut est delectandū et t
standū Vt ad hec oiā se hēant
requirit ordo et regula rōnis
hec go ad pns d' passiōibg suffi
ciant qa si qd est h' dimissū inf
diffusig tractabit Aget enī in tcō
d' timoē amoē et ira ut rei
cōgruencia postulabit Ibi enī ondemg
quō reges se hr̄e deāt ut a po
pulis timeant et quō amentur
et quō dēnt eē misericordes et
quō zelatiui Nam mlta que hic
sut vniusalit tradita ibi pticlarit
ostendent Incipiunt capitlā tcie
partis pmi libri de regimine
principum.
Qui sut moēs iuuenū laudabiles
et quō reges et pncipes ad moēs
illos se hr̄e deant Qui mores
iuuenū sut vitupabiles et quō
reges et pncipes ad hmōi moēs
hr̄e se debeant Qui moēs senū
sut vitupabiles et quō reges et
pncipes vitaē debeāt dictos mo
res Qui moēs senū sut lau
dabiles et q sut moēs coꝝ et
q sut in statu et qlit reges et
pncipes ad hmōi moēs se hr̄e
debeant Qui sut moēs nobiliū
et quō reges et pncipes se habē
debeāt ad illos mores Qui
sut moēs diuitū et qualit reges
et pncipes se hr̄e debeant ad
illos mores Qui sut mores
potentū et quō ad moēs illos
reges et pncipes se hr̄e debeāt
Qui sunt mores iuuenū laudabiles
et quō reges et pncipes ad moēs
illos se habere debeant

EXPEDITES TRIBUS
ptibus pmi libri qa
ostensum est i quo reges
et pncipes suū finem
ponē debeant et qbg
vtutibg deant esse ornati . quas pas
siones dēnt sequi Restat exeqi
d' parte tcia scꝫ quos moēs deant
imitari Mores aūt diuersificari
pnt ab etate et a fortuna Ab eta
te quidē qa alios moēs iuuenes
hnt alios senes alios illi q sunt
in statu A fortuna aūt moēs diu
sificaē videt dicat Nā bona for
tune cuigi sut bona extiora ut
nobilitas potencie diuicie nō mo
dicū mores diuersificāt . nā ut plu
rimū alios moēs hnt nobiles q̄
ignobiles alios potētes q̄ impo
tentes alios diuites q̄ paupes
de omibg aūt his moribg dicemg
Sed pmo d' moribg iuuenū qꝛ

mores quidā sūt laudabiles qdā
vituperabiles Int' alia q tangit
phs d' iuuenibg ii° eth tāgit vi
moēs laudabiles et vi vituperabiles
Primo enī iuuenes sūt laudabi
les qa hūt moēs libeāles Sc° qa
sūt animosi Tcio q sūt magnī
Qrto q sūt maligni mois Qnto
qa sūt d' facili misericatiui Sexto et
vltīo qa sūt vēcūdi et erubescē
tiui Sūt enī iuuenes libeāles
qa nō sūt experti indigēcie et bō
que hūt nō aqsierat pp'o laboē
Nā qlibz cū maiori diligēcia re
tinet facultates suas qn p indi
gēciā passus ē aliq mala uł qn
facultates illas aqsiuicāt pp'a
industa et pp'o laboē Nam qd
cū laboē acqsiuit diligēcius retinē
Imo adeo qlibet delectat in pp'o
ope q quod sua industa acquisi
uerit possidet Sc° iuuenes sūt boē
spei q ipsa rōn cōtigit ut pbat
phs ii° eth Sūt enī iuuenes āio
si et bone spei Primo q pauca
rū experti nō in mltis passi sūt
repulsam Id'o credūt oīa obtinē
Sūt enī bone spei qa in eis mltū
abūdat calor cordis Corde g°
et aliis mbris iflāmatis extra
loē cxente in ipis iuuenibg fiūt
iuuenes bone fidei et spei et
aīosi et oīa audent Rursus iu
uenes parū vixerūt in p̄terito
et scd'm cursum nālez dent mltū
viue in futuō Cū g° memoriā
sit rer' p̄teritorū et spes rer' futorz
iuuenes parū viuūt memoria
et mltū viuūt spe Nō enī ml
tū dlectant iuuenes i hijs q fece
rūt qa memorant se modica
fecisse sed et mltum delectant in
cogitando q factui sūt sperāt n'
magna facē qr ɔtīgit eos eē
aīosos et bone spei Tcio decet
eos eē magnāīos cuiq rō ɔpete
dentibg assignat Nā ex hoc ali
qs dr magnanig qa dignificat ma
gnis et ingerit se ad faciendū
magna Iuuenes g° cū sīt libeāles
et cū sīt aīosi et bone spei nō
hūt vñ retrahant qn sīt magnī
possīt aūt ad hz spālis rō assignari
Nā cū iuuenes sīt pcalidi sunt
supfui Iuuenes sp uolūt supfi
et excellē Sīc enī videmg in or
dine vniūsi q sp calida elemēta
ut ignis et aer supferūt frigidis
videlicet tre et aque Cū ergo
int' cetā pque qs videt' supferre
et excellē sīt honor et glā Iu
uenes aūt q sūt pcalidi et
cupiūt excellē maxīe dsiderat
glām et honorem et p ɔsequens ali
quo° sūt magnāi cuiq pp'a mā
videt' esse honorū Qrto iuue
nes sūt laudabiles quia nō sūt
maligni moris dicūt enī non
esse maligni moris qa nō credūt
alios malos sed ut plurīm credūt
oms hoies eē bonos cuiq racō
est qa inexperti d' fctis aliorū nō
indicat d' fctis hoim scd'm ea
que viderūt sz scd'm q vident
in seipis sic credūt esse i aliis
Id'o dr ii° eth q pueri sua in
nocēcia alios mensurat dicit enī
ypi inocētes credūt sic & alios in
nocētes esse Qnto iuuenes d'
facili sūt miserati qa ut supra
dicebat' ex hz maxīe ɔsurgit mīa
si credamg alios indigne pati r'
qrc si iuuenes sua inocēcia alios
mensurāt et credūt alios indigne
pati d' facili mouet' ad mīaz :~
Sexto iuuenes sūt erubescentiui
et vēcundi Nā quilibet timet
pdē qd nimis affectat Erubescē
cia aūt et vēcūdia ut dicebat'
est timor ingloriacōis Cū ergo
iuuenes qa sūt pcalidi. nimis
affectant excellē timet inglori
ficari qrc sīt d' facili erubescūt
phs in scd'o eth alia causā vidē
tangē qa iuuenes sūt nālit' vē
cundi Nam ut ipē ait nichil
nouerūt n' qa sūt docti a lege
appellāt aūt ibi doctrinā legū
monicōnes patrias et matrias
p quas instruunt' pueri Cū ergo

matres moneat sic filios suos ad honesta quia est honestum idem quod honoris status. Iuvenes vult affectat ea que important videntur honoris statum et per locum ad oppositum maxime timent que important ignominiam et inhonorationem. et quia verecundia est timor ingloriationis iuvenes de facili verecundantur. Visum quod sunt mores laudabiles in iuvenibus de levi patet per quo reges et principes se debeant habere ad illos. Nam non quicquid est laudabile in hoc est laudabile in quocumque et simpliciter. Videmus enim quod esse furibundum est laudabile in cane non tamen est laudabile in homine. Sic licet verecundia sit laudabile in iuvenibus quia bone etatis se continent non possunt quin committant aliqua turpia de quibus debent eos verecundari. Reges autem et principes quos debet esse quasi semideos non solum quod turpia committit sed abhominabile eis esse debet quod audiant turpia nominari quia corrumpunt bonos mores colloquia prava. Non ergo sunt ista tu quod debeat verecundari. Non ergo debet eos verecundari nisi ex suppositione quia si contigerit eos operari turpia verecundari debent et plus quam alii eo quod magis indecentes sunt. Prima ergo sex que diximus laudabilia in iuvenibus adaptare possumus regibus et principibus quia debet eos esse liberales bone spei non maligni moris magnanimos et misericordes. Sextum autem videlicet verecundos esse non debet simpliciter competere regibus. Debet enim reges esse liberales quia quantum agent similiter ne diminuat qua possent non implicaret debitos et pios usus ut sic inter statum de liberalitate sufficiat tetigisse. Debet et eos tanto magis esse bone spei quam alios quanto facta omnia ita que insidiare debent sunt digniora quam alia. Rursus totum debet eos esse magnanimos quia ut dicebat in quodam capitulo de magnitudine maxime magnitudinis competit regibus et principibus quia eos maxime debet magna operari et in ardua tendere. Sic et congruum est eos non esse maligni moris ut non de quolibet habeant opinionem malam. Nam si acta subditorum sic interpretarentur in malam partem contingeret eos esse tyrannos et esse vastatores gentium. Sic et debet eos esse misericordes. Nam ut dicit philosophus 2º ethicorum homines ut plurimum mala faciunt. Ipsa enim humana fragilitas veniam postulat pro delictis quae reges et principes secundum quorum iudicium sit legis latio quia infligunt pene debet eos esse misericordes. Esse autem verecundos non debet eos simpliciter ut superius dicebatur.

Capitulum 2m. Quae mores iuvenum sunt vituperabiles et quo reges et principes ad hoc mores debeat se habere

Sicut supra enumeravimus propriorum iuvenum sex mores laudabiles sic enumerare possumus sex vituperabiles quos etiam tangit philosophus 2º ethicorum. Primo enim iuvenes sunt passionum insecutivi. Secundo sunt de facili mutabiles. Tertio sunt nimis creduli. Quarto sunt contumeliosi. Quinto sunt mendaces omnia quodammodo pertinaciter affirmantes. Sexto in actibus non habent modum sed omnia faciunt valde. Sic et iuvenes primo sunt insecutores passionum et maxime insequuntur concupiscentias. Ita corpus sunt enim indigentes et insecutores venereorum quod duplici de causa contingit. Nam cum iuvenes sint percalidi et corpore calefacto fiat venereorum appetitus naturalis disponit iuvenes ad concupiscentias vel venereorum. Rursus hoc idem contingit quia quanto in omnibus actionibus nostris vel sequimur passionem vel rationem. Et quanto minus viget ratio in nobis tanto magis passio vigoratur. Iuvenes ergo quia sunt inexperti et non viget intellectu et prudentia magis reguntur passione quam ratione quare et quod plurimum passionum sunt insecutores. Secundo sunt de facili mutabiles. Nam anima sequitur complexiones corporis. Sicut ergo in corporibus iuvenum humores sunt

in magno motu sit ipi hnt vo
lutates et gcupiscetias valde vti
biles Ideo scdo eth dr q iuuenes
acute gcupiscut sed cito saciant
vehemt volut sed d'facili pmu
tant Tcio sut nimis creditiui q
ad pns spectat dupli d' causa co
tigit pmo eni qa no sut mali
gni mois nec putat alios ee
malos s3 sua inocetia alios me
surat Cu go nale sit q qs d'fa
cili credit ei q credit ee bonu
et q no cogitat ex malicia loq
iuuenes credendo oms ee inoce
tes oibg d'facili credut Rursus
quide h' ide gtigit ex inexpiencia
Nam ex mltis sinonibg idocti ex
istetes et pauca respicietes in
dicat facile Vn et phus dr
qui modica nouit cito iudicat
Iuuenes go qa no sut mltoru ex
pti stati cu aliqd ppoit negociu
no valetes ad mlta respice eo q
sut mltoru ignari stati d' illo ne
gocio iudicat et credut sic ee ut
eis ppoit Si eni mlta cognoscent
et gsideratoes hoim gsiderac sciret
no stati assentiret corde his oibg
que eis dicut si diligent inspicerent
vtru illa esset credenda Qrto
sut gtumeliosi Nam ut sup di
cebat Iuuenes maxie appetunt
excelle qa go videt eis q excelle
ret cu gtumelias inferut d'facili
sut gtumeliosi Qnto sut meda
ces ut quodao oia pernant asse
rat Nam qa sut inexpti ignorat
seipos et oia scire putat ideo d'
oibg credut et volut videi oia
scire et oia affirmat ea q ignorat
d'facili metiut pq aut meti
ri fuerit appetetes glam sunt
pronitates in medacio Cogitant
eni se ee in gla et si appeat hg
no sit est ut dicut Sexto in his
accoibg no hnt modu sed oia
faciut valide Vn dr ii° eth q
amat valide et odiu valide et
oia faciut valide hoc aut ideo
gtigit qa sut acute ire vehem

tes hnt gcupiscencias Na ire et
gcupiscencie sic sut vehementes n
p ronem moderent Iuuenes go
qa magis viuut passioe q roe
no hnt gcupiscetias moderatas
s3 oia faciut valide Viso quis st
moes iuuenu vituperabiles de
facili videt pt quo reges et
pnces ad huiq moes dent se
hre Nam si talia sit vitupa
bilia i iuuenibg mlto magis sut
vituperabilia in adultis et adhuc
mlto maxie vituperabilia sut in
regibg et pncipibg qui dent ee
caput et regula aliorum Indecens
est eni reges et pnces ee pas
sionu isecutores et venereoru hre
gcupiscetias vehementes qa i eis
maxie det dnari intellectus
qui aut sic se hnt no viuut con
sed passion Rursu detestabile est
eos ee pmutabiles et vtibiles Na
cu inconueniens sit recta ee ob
liqua reges et pncipes q debet
esse forma viuendi et rcla alioru
iconueniens est q d'facili gmutantur
Imo decet eos ee firmos et sta
biles Tcio indecens est eos ee
nimis creditiuos Na cu mltos
habeat adulatores et plures sint
in coru aurib; susurrantes cu
magna diligencia cogitare debet
qui sut q loqut vtru sut sapietes
vl ignorates vtru sit vtuosi vl
viciosi quia credendu est magis
sapietibg et vtuosis et bois q in
sipientibg et malis Qrto idecens
est esse iniuriatores et gtume
liosos Na penas infere dent
no iniuria vl gtumelia vl ne
quam s3 ppt iusticia et ppt gne
bonu Qnto maxie a regibg
et pncipibg et vniusa ab oibg
dnantibg est medaciu fugiedu
ne seipos gtemptibiles reddant
Si eni medaciu reddit hoies
gteptibiles qnto magis indecens
est regia maiestate gteptibile
esse tanto maiori cautela ta
to maiori cautela insiste dent

ut heãnt Sexto indecẽs est eos
nõ hr̃e modũ in acciõibꝫ suis
qa cũ alia sint moderanda per
mẽsurã maxĩe debet regulã et
mẽsurã modeãtã ẽẽ Reges g° q
aliorũ dent ẽẽ regla et mẽsura
potissĩe debet eos modcãtos esse

Cam iij · Qui mores senũ sit vi tupales et quõ reges et pncipes

Enumeãtis ad hq' moẽs dent se
moribꝫ iuuenũ et quõ hr̃e
do quõ ad moẽs illos reges
et pncipes se hr̃e deãnt Restat
vide q st̃ moẽs senũ et quõ re
ges et pncipes dãnt se hr̃e ad mo
res senũ Senũ aũt moẽs quidã
sũt laudabiles quidã vitupales
Phs aũt ii° eth' int' alios moẽs
quos tangit d' senibꝫ enũat vi
vitupabiles moẽs p° eñ senes
sũt nimis incredulĩ Sc° sũt val
de suspiciosi t'cio sũt timidi et
pusillanĩes Qrto sũt illiberales
Qnto sũt difficiles spei ul' sũt
male spei Sexto senes nec vẽcũ
dant sed nec sũt erubescibiles
Sũt eñ p° senes increduli qd
expiencia ꝯtingit Nã q'a ĩ mltis
expti sũt et cognoscũt hoĩes me
titi nõ deficilĩ fit in eis fides ꝫ
omnes reputãt deceptoẽs esse Jdõ
ii° eth' dĩ q senes mltis ãnis
vixerũt et a plurĩbꝫ decepti sũt
ppt' hãc expienciã ꝯtigit eos ĩ
credulos ẽẽ Sc° senes sũt suspi
ciosi · quecũqꝫ eñ vident ut plu
rimũ suspicãt' malũ et referũt
eas ad deteriorẽ locũ ul' ptẽ Vide
tur eñ senes ꝯtrio dispõĩ iuue
nibꝫ Pueri eñ q nõ mlta mala
fecerũt ĩnocẽtes sũt · et sua ĩno
cẽciã alios mẽsurãt ad oĩa referũt
in meliorẽ ptẽ credũt eñ oĩns
bonos esse Senes võ ꝯtrio q'a
mltis ãnis vixerũt et in mltis
peccauerũt mẽsurãt fcta aliorũ
scdm ea q gesserũt ĩ seipis ppt
qd' ut plurimũ credũt alios ma
los esse et in peiorẽ ptẽ referũt
eorũ opa Vñ dĩ ii° eth' quia
senes vixerũt mltis ãnis esse
nõ pt' qn in mltis peccauerũt
ideo sũt mali suspiciosi et oĩa
ĩ deteriꝰ estimãt T'cio senes sũt
pusillanĩes et timidi pusillanĩes
eñ sũt q'a sũt humiliati a vita
propt' eñ mltũ viuẽ sũt humiliati
et defecerũt Sicut g° deficiũt
ĩ eis honoẽs et vita sic d'ficit
ĩ eis cor et sũt pusillanĩes et ẽt
sũt timidi q'a ut dĩ ii° eth' In
frigidacõ pparat vitã formi
dini Nam scdm phm ꝯuqꝫ sit
nãlit' dispõĩt' p ut disponitur
existẽs in aliqs passioẽs nãliter
passionat' passioẽ illa Cũ g° ti
midi estimant' frigidi · ꝯuqꝫ ẽ
nãlit' frigidus sequit' q sit nãa
formidolosꝰ Sequit' g° senes nãa
ẽẽ timidos q'a deficit ĩ eis nãlis
calor et hñt mẽbra nãlit' frigi
da Qrto sũt illibeãles qd' tri
pliat' ꝯtigit pmo ex d'fectu vite
Sc° ex expienciã tpis T'cio ex eo
q nõ viuũt spe ꝫ memoiã Ciuã
eñ ut plurĩm seqt' passioẽs corpo
ris Sicut g° senes ĩ ppiis corpo
ribꝫ deficiũt ĩ honoribꝫ in vita sic
videt' ipis q sña eis deficiãt ĩ
mẽtes g° defcm ſ pati sũt illibe
rales et nõ audẽt expendẽ imp
videntes sic d'ficẽ nõ fidũt ex ppis
viribꝫ sed solũ ꝯfidũt d' his que
hñt · ponentes g° ĩ eis suã spem
et ꝯfidenciã nõ audẽt expẽsas fa
cẽ Rursus illibeãles sũt ex ex
piẽciã corporis q'a eñ mltis ãnis
vixerũt credibile est eos fuisse
passos indigẽcias mltas Time
tes g° indigẽciã pati illibeãles
sũt Contingit ẽt eos ẽẽ illibe
rales q'a magis viuũt memoiã
qm spe Cogitãt eñ se mltũ vi
xisse ĩ pterito et parũ victuros
in futuro Jdeo quia memoriã ẽ
pteritorũ et spes futurorũ nõ
viuũt d' spe nec ꝯfidũt d' his q
dent acqre in futuro sed viuũt
mẽoriã et ꝯfidũt d' his q acqui
sierunt qrẽ nõ ꝯfidẽtes d' acqrẽdis

sca d' moib,
h° ht oms affcti ut in id in qua ipe insanit
in idem putat ceteros fiere :

46

sunt illiberales et acq̄sita nō d̄ fa
cili t̄buūt Quīto sūt male spei
nihil enī sperāt s̄ qȝ oīa d̄ficē
se credūt. cā aūt huiꝰ assignata
ē in p̄cedētibꝰ Nam si spes est
p̄teritorū et memoria futurorū
et senes multū vixerūt in p̄terito
parū credūt se viuē in futuro
in sperādo d̄ficiūt et modica se co
gitant facturos Nam enī viuūt
nec d̄lectant̄ in sp̄ando s̄ ī memo
rando huiꝰ aūt signū qȝ quilȝ
libent̄ tractat ī quibꝰ d̄lectatur
Videmꝰ enī qȝ senes ad invicē
q̄gregant s̄ recitāt res gestas q̄s
fecerūt. nō enī d̄lectant̄ ī recitā
do res fiendas q̄s sūt facturi
eo q̄ videant̄ se multa fecisse et
cogitāt se pauca facturos Sūt ḡo
difficilis spei qȝ ī sperādo d̄ficiūt
et pauca se facē sperāt Sexto
senes sūt ī iucūdi et ī uerecūdi
Nā senes qȝ sūt illiberales magis
curāt d̄ vtili q̄ d̄ honesto magis
aūt studēt ad vtilitatē q̄ ad ea
que respicit statꝰ honoris ut volt
ph̄s iiᵒ eth̄ Verēcūdia ḡo cū sit ti
mor inhonoracōis nō expetit se
nibus qȝ magis curāt d̄ vtili q̄ d̄
honore tota enī causa q̄re q̄s est
verēcūdus ut vult ph̄s ē qȝ vult hīi
in honore et vult reputari Senes
aūt sicut deficiūt in vita et in
huorībꝰ et ī caloē naīl sic d̄ficiūt
ī aīo nō curāt reputari q̄re q̄ti
git eos eē ī verecūndos Posset
aūt vna causa assignari ī q̄ q̄
gruꝰ est ad omīa dicta Dicim̄ est
enī senes esse frigidos frigidū
enī oīa q̄strīgit et q̄stringit et co
stringendo reddit ipm̄ grauꝰ et
facit eū appetē inferiorē locū
Videmꝰ enī q̄ elemēta frigida
et grauia in inferiori loco collocant̄
calida v͡o et leuia in superiori Se
nes ḡo qȝ frigidi sūt ex frigidi
tate q̄strīgant̄ et retrahūt in seipis
et reddunt̄ īmobiles ut nihil au
deant nihil audeāt nihil sperēt
et ut nō curēt q̄tellē nec curēt
respectari qȝ frigidi nō est appe
tē locū superiorem s̄ inferiorē
Visis qui sūt mores senū vi
tupabiles d̄ leui patē p̄t quos
reges et p̄ncipes ad huiꝰ moes
se deāt hr̄e Nā q̄stat q̄ licet
reges nō deāt esse ī omnibus
d̄ facili credulī ut p̄ui nō tn̄ deb̄
eos esse incredulos s̄ q̄sideātis co
dicōibꝰ p̄sonarū dēnt hr̄e fi
dem in his q̄ ei dicunt̄ sedm̄ dictam̄
et ordinē rōnis Sc̄o nō decet
eos eē suspiciosos ut oīa referūt
in deteriorē p̄tem qȝ ex h̄ q̄tīgeret
eos esse senes et in miseratiōs
et ī currerēt maliuolenciā s̄bditorū
Tc̄io nō decet eos eē timidos et
pusillanimes imo fortes et mag
nos. q̄ciū negocia respiciencia
totū regnū cū que reges et p̄n
cipes
ī studiae dēnt sint mag̃ et ar
dua oz̄t eos eē fortes et mag
nos Q̄rto detestabile est eos
eē illiberales Nā siq̄ cū d̄ vtu
tibꝰ tractabat̄ sufficiēt ostensum
fuit q̄ nō solū decet reges et
p̄ncipes eē liberales faciendo mo
diocres sumptꝰ sed et q̄gruit eos
esse magnificos magnifica faciendo
Quīto oz̄t eos esse bone spei qȝ
si se ī omnibꝰ credēnt deficē nil
attemptarēt et perditarēt regnū
Sexto nō decet eos eē inuerēcūdos
et nō quo senes q̄suēuit ut nō q̄
curēt d̄ honois statu et q̄ ma
gis studeāt cīa vtilia q̄ cīa op̄a
honore digna nō decet tn̄ eos ve
rēcūdari qȝ indecēs est eos opari
op̄a ex quibꝰ verēcūdia q̄surgit

Caᵐ iiij Qui moēs senū s̄t laudabiles
et q̄ sūt moēs eor̄ q̄ sūt in statu et
q̄lr̄ reges et p̄ncipes ad hꝰ mo͡es debeāt

Positꝰ moribꝰ vituꝑa se hr̄e
bilibꝰ restat enūare mo
res eorū laudabiles Vide
tur aūt ph̄s iiᵒ eth̄ cīa senes
tangē q̄tuor mo͡es qui p̄nt esse
laudabiles P̄mo enī senes sūt
q̄uppiste[as] remissas et ꝑatas
S̄ḡo sūt miseratiui ī aīo dubia

non pertinaciter asserunt Quarto nihil agunt valide Concupiscentie enim senum et maxime circa venerea sunt moderate et temperate quia ut superius dicebatur corpore existente calefacto fit incitatio venereorum et concupiscentie ergo per locum ab oppositis corpore existente infrigidato fit remissio concupiscentiarum constat enim quod concupiscentes venerea per appetitum in alia se tendunt hoc autem est contra rationem frigidi Nam frigidi secundum quod huiusmodi non proprie se extendunt in alia sed magis constringuntur in seipsis Senes ergo ratione frigiditatis constringuntur in seipsis ut habeant concupiscentias remissas et moderatas Ex hoc autem patet propter quod senes sunt illiberales

illiberalitate

Nam cum per illiberalitatem contingit peccare dupliciter primo si velut quod ratio dictat teneat quod habet secundo si preter rationem concupiscat habere quod non habet senes magis per illiberalitatem in retinendo que habent quam in concupiscendo indebite que non habent per frigiditatem magis constringuntur in ipsis quam se extendunt ad alia Cum enim nulla sit actio anime in qua non utatur aliquo organo corporeo Sicut in opere artificiali variatio organi fit variatio operis Sic est in actionibus anime corpore transmutato anima sequitur complexionem corporis et fit variatio actionum eius Corpore ergo infrigidato anima per appetitum inclinatur ut sequatur modum frigidi et quia frigidum se stringit et condensatur et remittitur in seipso Ideo senes ratione frigiditatis concupiscentias habent remissas ut vult philosophus 2o rhetoricorum Secundo senes sunt miseratiui sed ut philosophus ait non propter eandem causam miseratiui sunt senes ut iuvenes sed iuvenes sunt miseratiui propter amicitiam senes autem propter imbecillitatem Quilibet enim miseretur amico et supplico quem credit indigne pati Iuvenes ergo quia sunt amatores amicitiarum et quia sua innocentia alios mensurant existimant omnes bonos esse quare si patiantur putant eos indigne pati propterea de facili miserentur Senes vero non sunt miseratiui quia non credunt alios bonos esse vel quia non sunt amatores amicitiarum Sed quia quilibet cum est in imbecillitate vel in defectu desiderat ut alii compatiantur ei et misereantur propter quod et ipse de facili inclinatur ut misereatur et compatiatur Senes vero propter imbecillitatem quia vellent sibi alios compati et misereri de facili compatiuntur et miserentur aliis Tertio nihil dubium pertinaciter affirmant Nam ut philosophus ait secundo rhetoricorum quia senes vixerunt multis annis et viderunt quod sepe sunt decepti non audent aliquid pertinaciter asserere timentes ne ita se habeant et ne decipiantur et ideo philosophus ait quod senes omnia dubie sententiant et semper apponunt ibi forsitan vel forte et nihil fixe pronunciant Cum enim ab eis queritur circa aliquod negotium dicunt forte sic est quodammodo ita erit timentes enim decipi nihil firmiter se teneant Quarto nihil agunt valide Sed in omnibus operibus suis videntur esse temperati sicut iuvenes in quibus abundant concupiscentie et passiones in omnibus tenent extremum et omnia agunt valide sic senes quia habent passiones et concupiscentias remissas ut plurimum agunt omnia moderate Viso quot sunt mores iuvenum et senum de levi patet quid sunt mores eorum qui sunt in statu Nam illi sunt in statu et sunt medii inter senes et iuvenes ut vult philosophus 2o rhetoricorum habent quicquid laudabilitatis est in senibus vel in iuvenibus Nam ipsi neque sunt nimis calidi ut iuvenes nec sunt frigidi ut senes nec sunt sic animosi ut pervolantes ut iuvenes nec sunt sic timidi ut pusillanimes ut senes sed tenentes medium inter utrosque Sunt enim timidi ubi est timendum et audaces ubi est audendum Sic enim non sunt omnino experti ut iuvenes nec sunt in toto decepti ut senes nec in omnibus credunt

qd faciut iuuenes ppt experiencia
nec oio discedut qd faciut se
nes eo q sint in mltis decepti h
hnt se medio mo ideo dr iio eth
q qui sut in statu q nec sut in
oibz credentes sed iudicantes mag
sedm vitate Amplius qa sut me
dii int senes et iuuenes nec sut
intepati ut iuuenes nec sut formi
dolosi vt viles et senes sed ut dr
iio eth sut viles cu tepantia et
tepati cu vilite Vt go sit ad vm
dice quicqd laudabilitis e i senibz
ul iuuenibz totu repit in his qui
sut in statu et quicqd vitupabilitis
est i eis totu remouet ab illis
Nam ut sup plures dicebat sp
extrema sut vitupabilia et mediu
est laudabile Si igit in senibus
et iuueibz e aliquid laudabile h
est ido q no oio recedut a medio
Si eni est i eis aliqd laudabile vi
tupabile hoc est put ee hnt in
extremo qre si aliqd medii est
in senibz ul i iuuenibz totu p
aplius et pfectius repit in his qui
sut in statu quicqd laudabilitatis
est i eis totu det repiri in his
qui sut in statu Rursus qa qcqd
est in eis extremitatis remouetur
ab his q sut in statu quicqd est
vitupabilitatis i illis remoue de
benus ab his qui sut in statu sic
et loqndu est d moribz hoim no
tn intelligeda sut dca oio i ne
cessitate hntia ut q senes no put
ee liberales et magnanimi et q
iuuenes no put ee tpati et sta
biles. sed intelligeda sut sedm p
nitate et iclinatoem q sedm ctu
nalem et sedm ordine q videm
iuuenes et senes et illi q sunt
i statu qndam pnitate et inclina
toem hnt ad mores eis querentes
ut e phabita maitu his vi
sis d'alii pate pt quo reges et
pncipes ad huius moes debent vi
uere vom q passion debet eos hre
cupiscentias tepatas quia ut sup
dicebat cupiscentie si uehementes
sint rom pauciut Debet aut eos
ee miseratios no ppt dfectu sed
ppt bonu regni et ut magis
ament ab his q sut in regno.
Na totu regnu ad dilectioz regis
puocat si uideit ipm clemente
et misericorde Tcio no debet re
ges et pncipes dubia pmaneat in
altera pte asserere ne p hs in
dicent leues et indiscreti Quarto
i suis actonibz debent hre mode
ratoem et tepantia qa ut dctm
est ipi debent esse forma uiuendi
et regula alioru Senu igit moes
aliq sut imitadi aliq fugiendi
Sed eoru q sut i statu quodamo
oms moes sut imitadi Quamqua
aut quodamo qa sicut senes et iu
uenes sedm qnda pnitate nale
licet hant inclinatoz ad moes
vitupabiles put tn q illa pnite
facere et sequi laudabiles moes sic et
illi q sut in statu et si d se pnite
hnt ad moes laudabiles tn possut
q ista pnite facere ut p corruptoz
appetitus sequnt vitupales moes
qre si dignu est duari sedm roz
et mltu debet reges et pnes q
aliis duant sequi moes laudabiles
sedm dictam et ordine rois

Cam. v. Qui sut moes nobiliu et quo reges et pnc debent se hre ad ipos mores

Prout ad pns spectat
dice possum ipoerum nobiliu
ee quor moes laudabiles pio
eni sut magnanimi sco magnifici
tercio dociles et industres qrto st
politici et affabiles Sut eni no
biles magnu Na nobilitas ut
vult phs i et iio eth. Ide est qd vetu
genus/ ex hs eni aliq dut esse no
biles qa processerunt ex gne ho
norabili Genus aut honorabile dr ut
phs vult iio eth Si ab antiquo ex
illo gne mlti processerunt psides
et mlti insignes Vetus go genus
ut dicat phs nihil aliud est qm
esse ex aliq gne ul ex aliqua
psapia in qua et ab antiquo fuerunt
mlti pncipates et mlti insignes

Sit g° stiedū ē d' nobilite vni
q̄a sc̄dm ḡnem opiōm hoīm oīa
mēsurant Numismata et di
uicie vident ēē p̄nū rei cuiq;
aliq̄ ex h' q̄ ad idē sūt diuites repu
tant digni p̄ncipari et eo ip̄o
credūt esse insignes et hōre
digni Q'a g° sit ē Nobilitas
sc̄dm ḡnem acceptōz hoīm nil
aliud est q̄ antiq diuicie q̄a
g° nobiles antiq̄ fuūt p̄sides
et ī suo ḡne fuūt mlti insigēs
et diuites eleuat' cor nobiliū
exemplo p̄ntū ut tēdāt ī ma
gna et sint magnī Nāle est
enī q̄ sp̄ effect' uult assilari
cause Cū g° filii sūt q̄dā ef
fect' p̄ntū nāle est filios imi
tai p̄ntes Nobiles aūt adūtētes
q̄ in eorū ḡne fuūt mlti īsigēs
et tedētes in ardua et imitori
p̄ntes affectāt magna et con
tigit eos esse magnos Sc̄° No
biles nō solū sūt magnimi et
magni cordis s; et si assit facl'
tas sūt mag̃ni et facietes mag̃
Nam ceteris p̄tibꝫ sp̄ filii sunt
nobilioēs p̄ntibꝫ Nam ut dcm̄
est Nobilitas idē est sc̄dm ḡnez
acceptōm q̄d' āntique diuicie q̄a
ī illis ē v̄tꝫ et nō hōrabilitas ge
neis Genꝫ aūt alicuꝫ maxie
reputat' hōrale si ab antiq° afflu
ebat diuiciis Cū g° sit sp̄ ī ciau
ī q̄ genitoēs alicuꝫ ditari incē
perūt q̄nto magis recedit post
p̄creacōm filiorū tanto minꝫ ē
mēoria ḡitoēs suos paupes fu
isse Ideo semp̄ augmētat' nobilitas
et sp̄ sūt antiq̄re diuicie mag̃e
filiis q̄ in p̄ntibꝫ q̄a cū nobilitas
sp̄ inclinet animū nobiliū ut
faciāt magna seq̄t' nobiles ēē
mag̃ficos et magis q̄ p̄ntes
quia quodā° sūt nobilioēs illis
Ideo nobiles nō solū sūt mag̃ni
sed et dicūt' maiora face q̄ p̄n
tes Vn̄ et p̄hs iiii° eth' aūt q̄
magnāīos et mag̃ficos decet esse
nobiles et glōsos Wlt enim

idem q̄ nobiles ex sua nobilitate
incitant' ut sūt magnī et ma
g̃fici Tercio nobiles sūt dociles
et industres q̄d' duplici d' causa
ḡtigit vna sumit' ex nutrimēto et
ex custodia corporis Alia vō
ex ḡusacōn et societate aliorū
Cū enī nobiles cū mag̃ dili
gentia nutriant' et cū mag̃ cura
p̄p̄ris corpꝫ custodiāt cōsōbile ē
eos hr̄e corpꝫ bn̄ dispositū et
bn̄ ḡplexionatū Cū enī molles
carne aptos mēte dicamꝫ vt uult
p̄hs ii° d' aīa Contigit nobiles
hr̄e mētē aptam ēē dociles et
industres q̄a ī eis viget carnis
mollicies et bonitas ḡplexiōis
Rursus h' quod' ḡtigit ex ḡusa
cōn et societate aliorū Nobiles
enī q̄a mltos hn̄t respicientes
ad eos et ḡsiderantes eorū facta
incitāt' ut sint viri meditatiui
subtilit' īuestigātes q̄d decet eos
face ne opa eorū q̄ mlti cō
siderat reprehēsibilia videant'
q̄re ḡtigit eos in diligēti con
sideracōm suorū agibiliū esse
dociles et industres Ex h' aūt
appare p̄t q̄nto cauendi sūt adu
latoēs q̄ia aliorū facta ḡsidera
recomēdātes Cū enī nobiles nō
reprehendūt' ab adulatoribꝫ et
mala eorū facta ḡmēdant' et
disponūt' ut seipos ignorent
et seq̄nt' volūtatē nō rōnem ma
xie g° nobiles sūt dociles et in
dustres si timētes reprehēsibilia
face diligent' ḡsident quid est
agendū Quarto nobiles cōti
ḡit eos esse politicos et sociales
quia ut plurimū ī societate vixerūt
Sicut enī rustici q̄a q̄i solitarii
viuūt sūt rudes et siluestres
sic nobiles ē ḡtrio vita sociali vi
uētes sūt sociales et affabiles
horū aūt moēs p̄nt esse bōi
et laudabiles Quō° vō se hr̄e
oporteat reges et p̄ncipes ī ante
habitꝫ sufficient' est dcm̄ Dixio
enī sup̄ q̄n d' v̄tubꝫ tractabamꝫ

quo decet reges et p'n'cipes esse
magnificos quo p'dentes et doci
les et quo affabiles et sociales
Viso q' mores nobiliu sunt laudi
biles Restat vide q' mores sunt
vituperabiles Narrat eni ph's
ii° eth' duos mores vituperabiles
quos dicit competere in ip'is nobi
libus Nobiles eni sunt nimii
honoris appetitivi Secundo aut sunt
progenitoru despectores naliter
Nale eni est q' quilz acumulare
vult ad illud qd' ht' Ideo q' incipi
unt volunt fieri diciores et q' sunt
honorales volunt fieri honorabiliores
Nobiles g° qui ex suo genere vi
dent honorabiles ideo volunt accu
mulare ad qd' hnt et volunt fieri
nobiliores Ideo sunt nimii honoris
appetitivi Secundo sunt elati et de
spectores progenitoru ut plurimum
eni nobiles maiores se reputant
q' pres suos q' ideo contingit quia
sua nobilitas longe facta est maior
q' ppinqua et semp est magis
antiqua Esse aut elatos et de
spicere progenitores suos nimis esse
honoris cupidu videt esse mali
moris Non eni debemus appete
ipsos honores in se quia h' faciunt
elati et superbi Sed debemus ap
pete opa honore digna qd' faciunt
v'tuosi et magnifici Reges g° et
p'n'cipes tn' no pnt naliter dicari ni
sint boni et v'tuosi decet eos sequi
bonos mores nobiliu ut sint ma
gnifici magis p'dentes et affabiles
et fuge malos ut no sint elati
alios despicientes **Ca^m vj Qui
sunt mores diuitu et qualiter reges et principes
se debeant hre ad illos mores**

Narrat aut ph's
ii° eth' v malos mores
diuitu Diuites vo p'mo
sunt elati Secundo contumeliosi Tercio sunt
molles et intempati Quarto sunt
iactatores alios despicientes Quinto
aut reputant se dignos p'ncipari
Sunt eni diuites elati na ut ph's
ait Ideo sic bis ponunt quia [illegible]

diuicias credunt se hre oia bona
Vn in ii° eth' dr' q' diuicie sunt
qi quoda p'ciu et queda dignitas
aliorum Videt eni esse i qui opi
nion vulgariu oia mensurari nu
mismate et oia ee appciabilia
p'cio denarioru hntes g° nu
mismata estimant se hre omnia
bona eo q' reputant pecunias ee
dignitate et p'ciu oim que i cor
dibus suis efficiunt superbi et elati
credentes oibus excellentiores esse
Secundo diuites sunt contumeliosi na et
volunt excellentes esse cu ex hoc
q's excellens videat si p't aliis co
tumelias inferre Tercio diui
tes sunt molles et intepati q'
eis contingit vivendi cu assueti eni
sunt vive ad d'lectate q' no pnt
aliqs molestias sufferre Ideo sta
ti cu passionat' vivunt et fiunt in
secutores passionu no valentes
passionibus resiste quia assueti sunt
vive delicate et sine molestia
quare no sunt viles sed sunt magis
muliebres sive molles et in
secutores passionu Quarto diuites
sunt iactatores et despectores ali
oru Na ut innuit ph's ii° eth'
maximam iactantiam hnt ut sint
tales Nam quia indigentes contingit
indige hoim diuitu contingit ut
diuites i cordibus suis eleuant
despicientes alios et credentes se
ee sup eos eo q' indeant eos in
dige bonis eoru Recitat eni
ph's ii° eth' q' cu fuisset qsitu
a muliere quada utru esset me
lius fieri diuite q' sapiente Rndit
q' magis videbat frequentari ia
nuas diuitu q' sapientu Diui
ne g° que sunt magis sensibiles
reputant bonu excellens et ma
ximu ita ut diuicias bonis aliis
pferant Quinto diuites repu
tat se dignos p'ncipari na ut
ph's ait hre eni illud putant
ppt' qd' q's efficit' dignus p'ncipari
Credunt eni q' dignitas p'ncipa
tus sint diuicie Vident eni eis

diuitie esse tantum bonum quod quis
hoc bono affluit sit dignus
principari. Omnes ergo hii mali mo
res diuitibus competunt eo quod reci
piunt ita diuitias credentes eas
esse maius bonum quam sint. Decet
autem reges et principes hos malos
mores fugere. Nam si diuitiis afflu
unt non debent propter hoc extolli nec
propter hoc credere debent se esse dignos
principari. Nam dignitas principatus per
tinet virtutibus et prudencie que
sunt bona interiora. Diuitie ergo
si ordinentur ad opera virtuosa deser
uiunt felicitati nostre et fiunt orga
na ad ipsam et faciunt ad quandam
eius claritatem sed si ordinentur ad ia
ctanciam vel ad contumeliam vel ad
vituperacionem vel ad alia viciosa opera
tunc magis reddunt hominem infelicem
quam felicem. Reputatur ergo quis dignus
principari si sit bonus et prudens
non si diuitiis affluat. Quare reges
non sunt digni principari nisi fugiant
mores malos ipsorum diuitum et
nisi suas diuitias ordinent ad bonum
et ad opera virtuosa. Viso quod sunt ma
li mores diuitum et quod decet reges
et principes fugere tales mores diui
tum. Videre restat quod sunt boni mores
eorum. Philosophus autem ii° ethicorum solum vnum
bonum morem videtur diuitibus attri
buere videlicet quod bene se habent circa di
uina. Diuitie enim videntur esse
bona fortune non videtur sufficere
industria humana ex hoc quod aliquis
fiat videtur diues. Videmus enim homines
aliquando magis industres ditari. Quia
ergo sic acquisitio diuiciarum ut dicitur ii°
ethicorum attribuenda est fato et ordina
cioni diuine magis quam sagaci
tati humane digne ergo diuites
circa diuina se habere bene debent. Hoc e
rgo quod dicitur ii° ethicorum quod vnus optimus
mos assequitur diuites quia bene se habent
circa diuina credentes aliquid proficuum
et prouidenciam diuinam habere huius
bone. Hoc autem prohabitum diligenter
est considerandum. Nam diuitias et
quecumque bona habemus magis debemus

referre in diuinam ordinem et indi
ciam prudencie quam in propriam indu
striam. Et si hoc bene attenderent diui
tes faciendo magnifica circa diuina
non crederent deos bona se largiri
sed magis cogitarent quod ei redderent
quod ab eo acceperunt. Habent autem
bonum morem bene se habere circa diuina.
Tanto magis decet reges et princi
pes quanto deo summo iudici de pluri
bus debent reddere racionem. Capitulum xii.

Qui sunt mores potentum et quod
reges et principes debent se habere

Nobilitas diuicie et ciuilis
potencia multum bona extrinseca
reputantur non tamen habent vnum
et idem bonum. Contingit enim aliquos
esse nobiles quia processerunt de hono
rabili genere qui tamen non sunt diuites
sunt et contingit aliquos esse diuites qui
non sunt nobiles quia non processerunt
ex honorabili genere sed sunt ditati
nuper. Differt ergo esse nobilem et esse
diuitem. Differt eciam esse nobilem et
diuitem ab esse potentem. Nam ex et
hoc aliquis dicitur esse potens quia est in
aliquo principatu et habet multos sub
suo dominio quia tamen multos nobi
les videmus esse impotentes et non
posse principari non est idem esse nobi
lem et esse potentem. Rursus videmus
aliquos abundare in argento et auro
et in agris et in vineis qui tamen defici
unt a ciuili potencia quia nulli regunt
sub eius imperio. Quare non idem est
esse diuitem et esse potentem. Viso
igitur quod sunt mores nobilium et qui
diuitum restat videre quod sunt mores
potentum. Sunt autem potentes ut vult
philosophus ii° ethicorum quodammodo habent meliores mo
res quam diuites. Narrat enim philosophus
ita in quibus potentes excedunt mores
diuitum. Primo enim potentes sunt ma
gis studiosi quam diuites quia secundum
philosophum coacti sunt intendere ea que sunt
opera potentatuum. Nam qui est in aliquo
potentatu vel in aliquo principatu quia
est persona communis et publica ad quam
multi respiciunt verecundantur declinare
omnino a modo et agere opera viciosa

Ipse ergo principa

Ipse ergo principatus quodammodo inducit hominem ad bonitatem et ad iusticiam. Sic dicimus ergo sunt potentes quam divites quia coacti sunt intendere circa opera potestatis que decent esse bona et studiosa. Secundo potentes sunt magis temperati quam divites. Nam cum quis dat se exercicio retrahitur ab ocio. cum dat se uni operi retrahitur ab alio. Divites ergo si non abundent in auli potentium non cogantur intendere operibus iusticie vacant ocio et delicii inclinantur ut dent operam in rebus venereis et fiant intemperati. Potentes ergo et principes quia oportet eos intendere exterioribus curis retrahuntur ut non ocio possint vacare venereis quia contingit potentes magis esse temperatos quam divites. Tercio potentes minus sunt contumeliosi quam divites. Unde scribitur II° ethicorum quod si potentes iniuriantur non iniuriantur in parvis sed in magnis. Potentes enim et existentes in principatu quia sunt in loco magno honore digno non tendunt nisi in ardua et magna. Ideo si contingat eos alios iniuriari non iniuriantur in parvis sed in magnis. Non enim optabunt facere parvam iniuriam vel offensam sed vel in nullo dampnificant alios vel inferunt magnum dampnum. Minus ergo sunt contumeliosi potentes quam divites quia non curant quamlibet contumeliam sed solum in magnis. Mores ergo divitum omnino sunt peiores quam mores nobilium vel potentum. Ideo si divicias non concomitetur potestas et nobilitas ut plurimum magis reddunt hominem infelicem quam felicem. Cum enim sic dives est quod nec est nobilis nec est in aliquo potentatu ut plurimum est intemperatus. Dives enim et si non sit nobilis et non bene processit ex genere antiquo et honorabili sed quia sit nuper ditatus dicitur esse insensatus infelix quia nescit uti diviciis que sunt organa ad felicitatem vel dicitur insensatus vel infortunatus quia nescit fortunam facere ferre vel quia nescit se habere debite in diviciis que sunt bona fortune. Ideo dicitur secundo ethicorum quod nuper ditatum est esse ineruditum diviciarum quia enim nuper ditati sunt non eruditi quomodo possunt uti diviciis. propter quod in eodem II° ethicorum scribitur quod mores divitiarum ut in summa sit dicere sunt mores insensati et infelices. Nobilitas ergo bene associatur diviciis quia qui sic est dives quod tamen est nobilis ab antiquo et sui progenitores divites extiterunt melius noverunt divicias supportare et propter eas non tantum extolluntur. Vident enim bona sensibilia omnino esse gracia sciencie et divinis virtutibus. Nam divicie et sensibilia bona prius quam habeantur reputantur maiora quam sint habita vero vilescunt. Sciencie vero et virtutes modo contrario se habere videntur. Nam prius quam habeantur non reputantur tam magna sicut postquam habita sunt. Unde cum gustare incipit de suavitate virtutum et de dulcedine scienciarum statim incipit ea esse maiora bona quam crederet. bona ergo sensibilia quanto magis habentur tanto minus reputantur. Ceterum divites ab antiquo magis assueti sunt in diviciis et magis assueti sunt eas quam nuper ditati non tantum reputant divicias nec sic extolluntur propter illas sicut qui de novo divicias susceperunt. Ne igitur sit quis insensatus felix et nesciat fortunas ferre expedit ut divicias concomitetur nobilitas. Dives enim nobilis et ab antiquo scit in omnibus melius se habere quam rusticus ex novo ditatus. Bonum igitur dominum est quod ne dives sit insensatus factus felix requirit ut sit nobilis sed ne sit intemperatus requirit ut sit potens quia ut dicebatur potentes magis sunt temperati quam divites :-

Reges ergo et principes ut plurimum his tribus exterioribus bonis affluunt scilicet diviciis nobilitate et potencia decet eos esse eruditos et temperatos. Nam per nobilitatem eo quod ab antiquo abundaverunt diviciis sciunt magis fortunas ferre et circa divicias magis erudite se habere. Rursus quia pollet principatu et potencia

et ozt eos diu'sis curis intendere re
trahunt a venereis et induunt ut
sint tēpati sit go desendū est d'
moribus quia iuuenes et senes
et illi q sūt in statu potētes no
biles et diuites tales moēs hūt
quos diximus Nā q oms vniu'sa
tales sūt q sit nēce esse eos tales h
qa ut plurim diuitū nobiliū et
aliorū sūt tales moēs hēre eū ml'
tū inclinat et magna pmitatē
hūt ut sequit pdictos moēs Iu
uenes go ul' senes nō indiguerūt
si aliquos malos moēs d' ipis
narrauimus qa nulla eis p hmoi
moēs nece imponimus qn pos
set oms malos moēs vitare
et sequi ordinē rōnis qa nō ozt
oms ēē tales sed sufficit illud
reperiri ī pluribus pronitatē eni
quandā et nō nēcitatē p hmoi
moēs in eis ponē vide licedas
Narratis go moribus laudabilibus
et vitupabilibus scdm diu'sas e
tates et scdm diu'sos status de
bet oms hoies seq moēs laudabi
les et fugē vitupabiles Sed
tanto magis hoc debet reges et
pncipes quto ī altiori gradu ex
istūt Ipi eni ut supius dicebatur
debēt ēē exemplar et formā viuē
di quiqd go laudabilius ē ī mo
ribus singlarū totū debt ī ipsis
p aplius et pfectius reperiri Explicit
pmus lib' de regīne pncipū in quo
determinat d' regimine sui Incipit
2s in quo tractatur de regimi
ne domus et pmo capitulum sequitur
Quod nale est homi viuē ī soci
etate et q hr reges et pncipes
debet diligē ad vitē Quō se
habz ꝯnitas domus ad ꝯnitates
alias et quō hmoi ꝯnitas sit ne
cessaria ī huana vita Qf ꝯmi
tas domus est aliquo ꝯnitas pa
et q ꝯnitas nalis est et q re
ges et pncipes et vniu'saliter
oms ciues h ignorarē nō debet
Qualis sit ꝯnitas domus et q
ozt inde de pluribus ꝯstarē psonis

Qf ozt ī domo saltē duas ꝯnitates
esse et q ozt eā ꝯsistē saltē ex
tribus ꝯiugibus psonarū Qf ī domo
pfcā ozt tres ꝯnitates ēē iuxta triā
psonarū et tria regimina et q ozt
hūt scdm diuidē ī tres ptes
Qf hō est al' nalt' ꝯiugale et
q nolentes nubē nō viuūt ut
hoies sed ut bestie ul' sūt dii Qf
oms ciues et maxīe reges et pn
cipes debēt suis ꝯiugibus īdiuisi
bilit' adhērē Qf oms ciues
et maxīe reges et pncipes esse debent
vna sola vxore contenti Qf ꝯiu
ges oīm ciuiū et maxīe regū
et pncipū vno viō debēt esse
contētē Qf debet oms ciues
et maxīe reges et pncipes nō
ducē ꝯiuges ī vna ꝯsanguinitē
sibi ꝯiunctas Quō reges et
pncipes et maxīe omēs ciues de
beat vxores ciripe ornatas extrio
ribus bonis Qf debet oms ciues
et maxīe reges et pncipes qrē
ī suis ꝯiugibus nō solū bona extio
ra sed et interiora tā corporis q
aīe Qf oms ciues et maxīe re
ges et pncipes nō debet suas vxo
res regē eodē regimīe quo re
gunt filii Qf oms ciues et
maxīe reges et pncipes nō deb
suas vxoēs regē eodē regimīe q
regendi sūt servi Qf d'testabile
est ī omibus ciuibus et maxīe in
regibus et pncipibus ī etate nimis
iuuenili uti copula ꝯiugali Qf
tēpore frigido quo flant venti
boreales magis dandū est opam
pcreationi q tpe calido q flant
vēti australes Qf in mlieribus
quedā sūt laudabilia quedā vitu
pabilia Quo regimīe oms ciues
et maxīe reges et pncipes debent
suas ꝯiuges regē Qualit' oms
ciues et maxīe reges et pncipes
ad suas ꝯiuges debēt d'bite se
hēre Quō femīe ꝯiugate circa
ornatū corporis debēāt se hēre
Qf nō debet reges et vniu'sa
oms ciues erga suas vxores

nimis esse zelotipes. Quale sit
osiliū mulierū et q̄ caxū co
silio nō est vtendū simpl' sed ī
casu. Quō dēnt reges et p̄ncipes
et vniuersa ōms cives p̄ p̄is gu
gibꝫ sua appetite secreta. Cap.
Et nāli ē hoi viuē in societate
et q̄ hoc debeat reges et princi
pes advertere

PRIME LIBRI EST digesta mā quia
ostensū ē ī q̄ reges
et p̄ncipes dēnt su
am felicitatē ponē
q̄s v̄tes q̄s passiōs
seq̄ et q̄s moēs de
beant imitari p̄ h̄ enī suf
ficiet h̄ēt q̄lit quilꝫ se
ipm̄ regē debeat et q̄lit'
deat ī seipō esse. Restat
igit' dicē d' regimīe fa
milie siue d' regimīe domꝯ. Nō
enī suffiat q̄ reges et p̄ncipes
sint boni ī seipis ꝰ sit q̄ ad alios
boni et ꝰ sciat alios regē et gu
bnāe. Nec suffiat q̄ reges d̄bite
seipōs regant ꝰ regē sciat do'
ciuitatē et regnū. In h̄' g° scd̄o
lib° d'tmiabit' d' regimīe domꝯ.
Sed cū familia siue domꝯ sit oni
tas queda et sit onitas nāhs. Si
d' domo d'tmiāe volumꝯ videdū
est quō se h̄eat hō ad eē onica
tiū et sociale. Sciendū igit' q̄
hō vlt' alia aialia q̄°t indigē
videt' exquibꝫ quadrupl'ci via ve
nāi possumꝯ ipm̄ nālit' eē oni
catiū et sociale. p̄ma via sumit
ex victu quo hō indiget. Scd̄a ex
vestitu quo tegit'. Tcia ex remo
tion p̄hibenciū p̄ quā ab hostibꝫ
liberat'. Qrta ex disciplīa et
simon p̄ que instit'. Sit enī ima
ginai debemꝯ q̄ nā nihil frust'
feat ei. Ergo q̄ nālit' sit nā sut
ea sine quibꝫ nō p̄t bn̄ oseruari
ī esse. frustra enī nā agēt si res
nāles nullo° oseruaret' in esse s̄
statim p̄ q̄ essent facte eē desi
nent. Quāē cū hoi viuē sit nāle

omīa illa q̄ sunt ad bn̄ viuē et
sine q̄bꝫ nō p̄t ī vita sufficere
sut homi nālia. Int' aut alia q̄
faciut ad sufficienciā vite hūane
p̄te p̄ut ex his sup' enūatis q̄bꝫ
hō alit' q̄ cetā aialia īdigē vidē
p̄ma g° via sumit' ex ipō victu
nā hō int' ceterā aialia h̄t me
liorē tactū et meliorē oplexiōē
ideo int' cetā aialia īdiget cibo
diligent' et artificiā' p̄parato. Nā
aialibꝫ aliis q̄t sufficiet' multi'
cibū ut aialibꝫ nō viuētibꝫ d'
rapina cuiusmoi sut oues
boues et cetā talia multi't hbas
et fructꝯ absq̄ alia p̄paciōn suffi
ciut ad nutrimētū. Aialibꝫ veō
viuētibꝫ d' rapina ut lupis leo
nibꝫ et ceteris talibꝫ multū nu
trimtū ex aliis aialibꝫ que p̄digut'
quodā°. Ergo oibꝫ aliis aialibꝫ
nā sufficiet' p̄parat' nutrimtum.
Racio q̄a nō h̄nt oplexiōm ita
purā et ita redactam ad mediū
ut hō nō indiget cibo ita de
p̄parato ut ip̄e q̄re cetaria alioꝝ
aialiū sufficiunt eis ad vitam
p̄ut sut p̄pata a natā absq̄ alia
artificiali decoctiōn ul' p̄paciōn.
Hō veō quia h̄t magis oplexiōē
purā et redactā ad mediū
indiget alimēto p̄pato et d'p̄uato
fmentū qd' a nā p̄duat' et si eēt
sufficiēs cibꝫ aliis aialibꝫ homi
aut nō esset sufficiēs cibꝫ nisi
p̄pararet' et d'putputaret'. Ideo mo
lit' et d'puerat' sit ind' panis
et coqnit ut sit hoi ogruus
cibꝫ. Et quia ad h̄ vīa vna sola
p̄sona nō bn̄ sufficit. Ideo ut hō
rōn victꝯ sufficiet ī vita sibi
indiget societate vt vnusq̄sq̄
suppleat aliꝯ d'fectū et qd' dom
est d' fmēta intelligendū est
d' aliis. Nusq̄ enī hō exñs solꝯ
sufficit sibi ad h̄ndū ogrua ci
baria q̄ req'rut' ad vitā ī bene
g° dom est q̄ expte victꝯ quo
indigemꝯ homo nālit' est al'
sociale. Scd̄a via ad investigādū

hr idē sumitr ex pte indumītorꝫ
quibȝ tegimꝰ Nam sicut nā suffi
cient aliis aialibȝ puidē videt
in victu sic videtr qꝫ eis sufficiet
puideat ī uestitu bestie eni et
aues q̄ n̄ale indumētu hr̄e vi
dent lanā ul' pennas hoi nō suf
ficiet nā puidet ī vestitu cū ho
sit nobilioris cplexiois q̄ alia aia
lia a frigiditate et a tepie tpis
magis hr̄ offendi q̄ illa q̄re cū
hr̄e victū et vestitū ocgūm ad
vitā hūanā et nullꝰ sibi suffici
at sine societe alteꝰ sequitr qꝫ ho
n̄alem impetū hēat ut sit al'
sociale Necessaria ergo fuit cōitas
domꝰ et cōitates vicī cuiꝰ sūt
cōitēs ciuitatis et regni ad hr̄ qꝫ
hoies pfecte sibi ī vita sufficiat
Sed si hēt necessaria ad cōseruandā ho
mīs n̄alem vitā viuē ī cōite
et societate quodāo est homī
n̄ale Tercia via ad inuestigādū
hoc idē sumitr ex remotiōn pro
hibenciū put ab inimicis et hosti
bus defendimꝰ Nā eni aliquibȝ
ad aialibȝ d' sui tuitoem dedit cor
nua ut bubalis et bobȝ aliq̄bȝ
vō dētes ut lupis et canibus
aliq̄bȝ dedit vngues ut vrsis et
leonibus aliq̄bȝ dedit corporis
agilitē ut leporibȝ et capreis Sic
ut eni capre et lepores qꝫ p aliā
viā nō poīt euadē mortis piclā
nī p corporis agilitatē et p fugā
ideo statī cū audiūt strepitum
fugā arripiūt Sed natuā hoī
tanqꝫ excelsiori aialiū nō dedit
ad sui tuitoem cornua et vngues
sed dedit ei manū q̄ sm phm
ī tercio d' aiā est organū orga
norū Nā p manū oiā organa
et q̄cūq̄ ad defensiōm fiet fab
ficarē valeamꝰ q̄re si n̄ale est
homī d'siderarē cōseruatōm cū ho
solitarius nō sufficiat sibi ad
hr̄ndū ocgū victū et vestitū et
ad fabricandū sibi oiā arma et
organa p que a ceteris d'fendatur
n̄ale est ut d'sidet viuē ī cōite
et ut sit al' sociale Quarta via su
mitr ex pte smois et discipline
p q̄ instruimꝰ Nā alia sufficient
inclinatr ad opa sibi debita ex
instinctu nature absq̄ instructione
alia pcedēte ut aranea ex instictu
n̄ali telā facet si nūq̄ vidisset
alias araneas texuisse Sic et
irundines debite faciūt nidū si
nūq̄ vidisset alias nidificasset
et canis ex instictu nature insti
cltr se hr̄e deat in partu et si
nūq̄ vidisset canes alios pepis
set Mulier aūt cū pariet nesciat
cltr deat se hr̄e ī partu nī per
obstetrices ut sufficienter edocta q̄a
nō sufficiēter ex instictu n̄ali in
clinatur ad opa sibi debita. natā
dedit ei loquelā siue smonem
oms se ī vicē doceat et vnꝰ ab
alio suscipiat disciplinā et quia
hr̄ fieri nō pt nī sit cū aliis cōi
cemꝰ Nā n̄ale est hoi cōicarē
aliis et esse sociale Vn̄ et phs
1o pol' int' alias rōnes q̄s tangit
pbantes hoiem eē al' n̄ale potis
sime sociale ī nititr huic rōni
vzt q̄a smo est ad altēm et ad so
cios ex quo nā dedit hoi smonē
q̄ nō dedit aialibȝ aliis sequitr
hoiem magis n̄alr esse al' soci
ale Recusantes societatē et no
lentes ciuilitr viuē ut supra ī p̊
lib̊ tetigimꝰ ut ī fca tāgetr q̄a
q̄re viuūt ut hoies ul' ergo hoc
cōtingit eis q̄a d'ficiūt a mō hūao
et tūc sūt q̄ bestie ul' q̄a mōm
hūanū excedūt cuiꝰ sūt viri
cōteplati et tūc sūt q̄ dii Ideo
dr̄ ī p̊ pol' qꝫ eligētes solitariā
vitā nō est ps ciuitatis sed aut
ē bestia aut deus ad līam. n.
eligētes nō cōiuiē aliis ul' hr̄
est q̄a nimis sūt scelerati
et nō possūt societatē aliquorꝫ
supportarē et tūc sūt q̄ bestie
ul' q̄a sūt nimis boi et volunt
vacarē cōteplatōnis ocio et tūc
sūt q̄ diui deceret ergo oms hoies
et maxīe reges et pn̄cipes diligent

ad uite q̄ntū desinat societas hūa
ne vite ut ad bn̄ viuē sciat se
et alios ordinae Cam ii. Quo
se heat cōitas domꝰ ad cōita
tes alias et quo hoc cōitas sit
necia in humana vita

Dubitaret forte aliq̄s dicēs
nos sacrauiū limites trās
sire quia societas siue cōi
tas illa per quā sufficiē nobis ad
vestitū et in aliis necessariis ad
vitam nō videt eē cōitas do
mestica sed ciuilis quia scdm phm
p° pol cōitas domꝰ nō ē suffi
ciens in vita tota Idō cōm inuēta
fuit ciuitas ut expedientia ad vitam
q̄ i vna domo ul' vico reperiri nō
pūt reperient in vico alio ul' in
alia pte ciuitatis Ciuitas ergo sic fit
recte ordinata ut i iiii° li° plenius
ondet q̄rere determinae de cōitate ciui
nō spectat ad hunc librū vbi agi
de regimine domꝰ sed ad tciū vbi
agetur de regimine ciuitatis Videm
transgressi fuisse limites huius ptis
determinādo i precedenti c° aliq̄ ptine
tia ad cōitatē ciuitatis si diligent' as
piceremꝰ quō cōitas domestica
se ht ad cōitates alias cū q̄lz cōitas
includat cōitatē domesticā nec possit
eē ciuitas neqz vicꝰ ni heat eē domꝰ
Si cōitas aliq̄ ē necessaria i huana
vita sequit cōitatē domꝰ ad huius
vitā necessariā eē In precedenti c° dicta
uimꝰ de societate humana ondētes eā
necessariā ad vitā nrām per hoc maiē
ondit necessariā eē cōitatē domesticā
cū oēs alie cōitates cōitatē illā p'sup
ponat Aduertedū ergo q̄ si dicta
politica diligent' cōsidremꝰ appareb't
q̄druplicē eē cōitatē videlicz vici domꝰ
ciuitatis et regni Nā sicut ex pluribꝰ
psonis fit domꝰ sic ex multis domi
bꝰ fit vicus ex multis vicis fit ciuitas
ex multis ciuitatibꝰ regnū Quare sicut
singulares psone sūt ptes domꝰ et sic
domꝰ sūt ptes vici et ciuitatis et regni
nō tn̄ eodē° qz vici sūt ptes i mediate
quia i mediate ex domibꝰ cōstituit' vicꝰ
ciuitas vero ul' regnū domꝰ ptes eē

dicunt quia cōstituēdo vicū cōsequenter pūt
cōstituere ciuitatē et regnū hoc mō cōitas
domꝰ se ht ad cōitates alias quia oēs
alie ipam p'supponūt et ipa est
quodāmodo pars aliarū Naturalis ergo origo
ciuitatis ut patet per phm p° politicorum fuit
crescentibꝰ filiis et filiabꝰ et nō
valētibꝰ i multitudine habitare i domo
vna cōstruxerūt sibi domꝰ annexas et
sic ex multis domibꝰ facta fuit vicꝰ
vnus et i° pol' dr q̄ vicꝰ ē viciana
domoꝝ quia vocat q̄dā collactaneos
pueros quia pueros et puerorū lac
ergo origo vici ē ex cōiunctione domoꝝ
q̄s cōstruxerūt multitudo collactaneoꝝ fili
orū siue pueroꝝ nā ut cōtigebat
crescentibꝰ collactaneis i nepotibꝰ
filiis et filiorū filiis et nō vale
tibꝰ habitare i vna domo cōpulsi sūt
facere domos plures et cōstituere vicū
sic procedente generatiōn eorū et vltiꝰ
augmentata multitudine facta ē pluralitas
vicorū et p̄ cōns factū ē castrū ul'
ciuitas Vltiꝰ vero multiplicatis ca
stris ul' ciuitatibꝰ factus ē principatꝰ
et regnū Vtrū aut' alius sit pos
sibilis generatio vici ciuitatis ul' regni
q̄ ex crescentiō collactaneorū et fili
orū tractabit plenius ondet' ad pns
vero i tantū dcm̄ ē sic q̄d' huius cōid'
est maxime nāl' quia procedit ex generatiōe
q̄ ē opꝰ nāle quocūqz tn̄ sit de hoc
et qualitercūqz cōstituat' domꝰ vicus
ul' ciuitas ul' regnū semꝑ domꝰ
sic se ht ad cōitates alias q̄ est
pars oīm aliarū et aliq̄mō eam
omēs alie p'supponūt Viso quō
cōitas domꝰ se ht ad cōitates ali
as reliquū est quō cōitas sit necessaria
i humana vita Nā si omēs cōitates
alie domū p'supponūt si aliqua
cōitas ē necessaria ad p se sufficiē
tiā vite oꝫ cōitatē domꝰ necessariā
eē Ergo reges et principes quorū offim
ē dirige alios ad bn̄ viuē ignorae nō
dēnt quō domꝰ et ciuitas deseruiūt ad
sufficientiā vite Cam iii Qꝫ cōmuni
tas domꝰ ē aliquo° cōitas naturalis
et q̄ reges et principes et vniūsa
lr ciues omēs hoc ignorae nō dēnt

Ne laboremus in equivoco cum de
domo loquimur. Sciendum quod do-
mus nominari potest edificium con-
stitutum ex pariete et tecto et funda-
mento vel potest nominari familia in ea
contenta. Sic et civitas aliquando nominat
muros et ambitum civitatis aliquando vero
gentem habitantem in ipsa. Dicimus enim
aliquem civitatem aliquam hic fecisse non quia
muros vel edificia hic erexerunt sed quia
in tale civitatis fecerunt illud. Sic
aliqui dicere consueverunt domos suos
hoc aperatos esse non quia lapides illud
erexerint sed quia sui progenitores fece-
runt illud. Quare sicut congregacio civium
civitas nominatur sic societas et communitas
personarum habitancium in una domo do-
mus nuncupari potest. Domus ergo
in quantum principaliter intenditur in morali negocio
non est ipsum edificium sed est communitas
domesticarum personarum. Spectat
enim ad moralem philosophum ut ad yco-
nomicum determinare de edificiis do-
morum quod spectat ad ipsum utilitate
et tempore ostendere quod decet homines habere
habitaciones decentes secundum suam pos-
sibilem facultatem. Non tamen spectat
ad ipsum determinare principaliter de domo
quod est edificium prout habet ordinem
ad domum que est communitas personarum. Sic
spectat ad politicum determinare de or-
dine domorum et de constitucione viarum
et fabrica civitatis ut ordinatur ad civi-
tatem et ad politicam civium. Inten-
dimus ergo ostendere de domo que est
communitas personarum domesticarum quod
non sit communitas prima. Nondum igitur
quod primum multipliciter ostendi potest. Est
enim primum in opere et in intencione et est
primum in via generacionis et temporis et primum
in via perfeccionis et complementi. Videmus
enim quod ea que sunt ad finem precedunt
finem in opere et in execucione. Sed
finis precedit ea secundum intencionem agen-
tis. Intendens enim primo et principaliter intendit
finem. Verum quia non potest habere finem
nisi per ea que sunt ad finem modus execu-
cionis et operis est contrarius intencioni et
voluntati. Nam intendimus et volumus
ea que sunt ad finem intendendo et volendo

distingui

finem. Ita quod finis est primo volitus
et intentus sed in operando et exequendo
est contrario. Nam prius opus consequimur finem
operando ea que sunt ad finem licet sit
posterior in voluntate et in intencione sit
tamen prior in execucione et opere. Nam
si finis esset quod primo operatum cum
adepto fine cessaret operacio numquam opera-
remur ea que sunt ad finem. Unus ergo
modus distinguendi prioritatem est
quod aliquid est primum in voluntate et in
intencione aliquid vero in execucione et
opere. Alius vero modus distinguendi pri-
oritatem esse potest quia aliqua prioritas
est via generacionis et temporis alia vero
in via perfeccionis et complementi ut puta
puer est prior viro generacione et tempore
quia prius tempore quis generatur et efficitur puer
quam efficiatur vir. Vir tamen vir est prior
puero perfeccione et complemento quia
usus racionis et alia que requiruntur ad
perfeccionem humanam perampliusque et per-
fectius resultant in viro quam in puero.
Sic ergo distinctis prioritatibus de levi
patet quomodo communitas domus habet se ad
communitatem civitatis et ad communitates alias.
Nam in execucione et opere domus pre-
cedit vicum civitatem et regnum
sed in voluntate et in intencione communitates
alie precedunt communitatem domesticam.
Rursus in via generacionis et temporis do-
mestica communitas precedit communitates alias
sed in via perfeccionis et complementi
communitates alie precedunt ipsam. Videtur
enim communitas domus ad communitates alias
dupliciter se habere. Primo quia huius
communitas respectu aliarum est imperfecta
omnes vero alie sunt perfecciores
ea. Cum enim omnis alia communitas in-
cludit communitatem domus et addit
aliquid supra ipsam omnes alie communitates
sunt perfecciores ea. Habet ergo se communitas
domus ad communitates alias sicut im-
perfectum ad perfectum et sicut pars ad totum.
Rursus huius communitas habet se ad
alias sicut quod est ad finem habet
se ad ipsum finem. Nam domus tamquam
ad finem ordinatur ad vicum civitatem
et regnum. Est enim domus propter
vicum, vicus propter civitatem. Civitas

propt' regnū Comunitas ergo
vici est finis cōitatis domꝰ cōitas
ciuitatis ē finis cōitatis vici Sed
cōitas regni est finis oīm p̄dictarꝫ
Vnde cū imp̄fcm̄ ī via generacōis
et t̄pis p̄cedat p̄fcm̄ · p̄fectū vō
p̄cedat ip̄m ī via p̄feccōis et
cōplemti huiꝰ dcm̄ est cōitatē domꝰ
ess̄e p̄orē aliis t̄pe et generacōe ēē
tn̄ posteiorē illis p̄feccōe et cō
plemto Vn̄ ph̄s 1° pol' Cōparans
ciuitatē ad vicū et domū ait q̄ p̄ᵃ
cōitas ē cōitas ciuitatis q̄ nō est
intelligēdū d' p̄oritate cōis ul'
t̄pis cū ip̄emet dicat ciuitatē
p̄cedē et militᵉ vici sicut et vicꝰ
p̄cedit ex multipliōn domorū h'
go intelligēdū est d' p̄oritᵉ p̄feccōis
et cōplemēti Amplꝰ cū cōitas do
mꝰ ad cōitates alias nō solū se
h'eat sicut imp̄fcm̄ ad p̄fcm̄ sed et
sicut qd' est ad finē ip̄m domus
go re' aliarū cōitatū nō solū
est p̄or t̄pe et posteior p̄feccōe
sicut ip̄fcm̄ se h't ad p̄fcm̄ sed et
ē p̄or ī op̄e et posteior ī inte
ccōm q̄a qd' est ad finē h' mō se h't
ad ip̄m finē Sp'tat enī nō solū
ad p̄ncipē siue ad legislatorem
sꝫ et ad cōplibꝫ ciuē p̄us intendē
bonū ciuitatis et regni q̄' et bonū
ip̄e domꝰ ut ī t̄rio lib' plenius
ondet Viso quō cōitas domus
ē aliquꝰ p̄or q̄ cōitates alie d'leri
videi p̄t quō sit huiꝰ cōitas nal'
nō Na cū na p̄suppoat arte sed ars
nām quicqd' a re k nāli p̄suppoi'
nō ip̄e est artificiale sꝫ ozt illud
scdm̄ q̄ huiꝰ est nāle ēē q̄a si
hō nālr' est al' cōmuicatīū et socia
le cū oīs cōitas p̄supponat cōitē
domꝰ ozt cōītē domestica siue
domū q̄ nālr' ēē Reges ergo
et p̄ncipes debēt scīe gubnae do
mestica et regē familiā siue
domū nō solū inq̄ntū dent fieri
sociales et politici q̄a scīe gu
bnacōm domꝰ p'tinet ad oms
ciues Sed spectat nālr' ad oms
ciues ad reges et p̄ncipes quia
sicut regnū et ciuitas p̄suppo
nit noticiā regimīs domꝰ et
p̄sone ip̄e huiꝰ enī cōīs de
dito rector regni et ciuitatis ef
ficit n' se et suā familiā sciat
debite gubnāe Vnde si sp̄alit'
spectat ad reges et p̄ncipes regē
regnū et ciuitates sp̄alit' spectat
ad eos ut sciat domū p̄p̄ā gu
bnāe et ciuē cogscat que et q̄l'
ē cōitas domꝰ q̄a ē cōitas quodāo
nālis et quō huiꝰ cōitas se h't
ad regnū et ciuitē et ē in p̄nti
caᵒ declarandū Na p h' magnā
viam hebūt ad inuestigādū re''
ciuitatis et regni Est tn̄ diligent'
nōndū q̄ licet quodāo sp̄ali
et excellenti ad reges et p̄ncipes
sp'tat intendē bonū regni et
p̄ncipatus actn̄ huiꝰ bonū in
tendē spectat ad vnūq̄q; ci
uem et ad q̄libz scola ciuitatis
q̄a bonū regni est bonū oīm
ciuiū et oīm existētiū ī regno
Ergo cū q̄a quilꝫ studē debet
ut sit dignꝰ regē et p̄ncipai
tū et q̄a sp'tat ad oms ciues
intendē bonū regni Spectat
ad vnū q̄q; ciuē sciē regere
domū suam Nō solū inq̄ntū
huiꝰ regnū et bonū p̄p̄ū sꝫ
et put tl'e regnū ordinatur
ad bonū cōe et ad bonū reg'
et ciuitatis **Caᵐ iiij Qualis sit
cōitas domꝰ et q̄ oz domū ex
p'ibus constare p̄sonis**

Est aūt ex p̄cedēti caᵒ ali
q̄lit' d'claratū q̄lis sit cō
tas domꝰ cū ostsū sit q̄
hō est nālr' al' domesticū et
q̄ cōitas domꝰ est quodāo nālis
actn̄ q̄a p h' nō sufficiēt hebri
q̄lis sit huiꝰ cōitas ideo itēdiꝰ
aliq' dicē de cōitate domestica
Sciendū go p ph̄m 1° pol' sic
d'scribē cōitatem domꝰ videlꝫ
q̄ domꝰ est cōitas scdm̄ naturā
cōstituta qd'ı ī omem diem In
hac aūt d'scripcōn aliq' d'clatū
est p p̄cedēs caᵗᵘ et aliq' restat

vltius declarandum Nam quod domus sit
communitas secundum naturam supra grosse
et figuraliter probabatur et infra cla
rius ostendetur ubi distinguentur omnes
partes domus et probabitur quod quelibet
talis pars est aliquid naturale Restat
igitur declarare in disputatione predicta
quomodo sit domus communitas constituta in
omnem diem Ad cuius evidentiam
advertendum est quod humanorum ope
rum et eorum que requiruntur ad suf
ficientiam vite ad que ordinatur
humana communitas ut videtur distinguere
philosophus primo politicorum quedam sunt diurnalia
ut illa quibus indigemus qualibet
die sicut est comedere et bibere
et sicut sunt alia sustentamenta
et similia corporalia quibus quotti
die indigemus Alia vero non sunt
diurnalia quibus non quottidie
indigemus ut emptio venditio
Nam ut si aliqui existentes in aliquo
domo ad sustentationem vite quotti
die indigerent emptione vel venditione
videretur hoc esse ex defectu et corru
ptione domus Non enim videntur
se habere ut incole nisi ut aves sed
ut peregrini necnon viatores qui
ad sustentationem vite emptione vel
venditione continue egeant. communitas
ergo domus facta fuit propter illa
quibus quottidie indigemus Verum
quia in una domo non reperiantur omnia
necessaria ad vitam non sufficiebat
communitas domestica sed oportuit
dare communitatem vici ita tamen quod ex
hac causa vicus constat ex pluribus
domibus ut quod non reperiatur in
una domo reperiatur in alia prout
quod philosophus dicit primo politicorum Et sicut communitas
domus constituta est in omnem diem
et in opera diurnalia constituta est
communitas vici Verum quia et in uno vico
non reperiantur omnia necessaria ad vitam
propter communitatem vici oportuit dare
communitatem civitatis Communitas ergo
civitatis esse videtur ad supplendam
indigentiam in tota vita Illa ergo videtur
esse perfecta civitas ut supra tangere
batur in qua reperiuntur que sunt necessaria

vniversaliter ad totam vitam Rursus
autem quod contingit civitatem habere vel contra
utile est uni civitati ad expugnan
dum aliam civitatem confederare se alteri
civitati contra cum federatione civitatis uti
lis sit ad bellandum hostes et re
movendum prohibentia corruptiva prout
communitatem domus vici et civitatis
inventa fuit communitas regni et prin
cipatus que ex confederatione plurium civi
tatum et castrorum existentium sub uno
principe sive sub uno rege Erit
ergo hic ordo quod domus est communitas
secundum naturam constituta in omnem diem
Vicus vero est communitas constituta in
opera non diurnalia Civitas autem
est communitas constituta non solum ad suf
ficientiam in vita tota Sed regnum
est communitas constituta non solum ad sup
plendum indigentias vite sed etiam
ad removendum omnia prohibentia cor
ruptiva ad quod removendum una civitas
non potest plene sufficere nisi ei sit
adiuncte plurime civitates et castra
patet ergo quod qualis sit communitas naturalis
constituta propter opera diurnalia et
quottidiana Quod autem oporteat
domum ex pluribus constare personis
videre non est difficile Nam cum
domus ut patet ex habitis sit com
munitas quedam et societas personarum
cum nec sit proprie communitas nec ad seipsum
societas sed si in domo communitatem reser
vare volumus oportet eam ex
pluribus constare personis immo ut inferius
patebit et ut vult philosophus primo politicorum
Non solum domus est communitas quedam
sed in domo oportet dare plures com
munitates quod sine personalitate personarum
esse non potest patet ergo quod domus
ex pluribus constat personis patet etiam
qualis sit et quomodo sit necessaria Nam
ut est exhibitus maior tamen in vita
humana non solum sit expediens
communitas civitatis et regni Utrum
autem propter alias causas quam propter
iam dictas sit expediens com
munitas civitatis et regni In tertio libro
plenius ostendetur Ad presens autem
sufficiat tantum tangere de regno

et ciuile incognitum quo ad eorum
notitiam aliquo modo deseruit et ad
cognoscendam domum et ad sciendum
qualiter sit regenda. nam ut supra
tangebatur in hoc secundo intendit
principaliter regimen domus non autem
regimen ciuitatis. Huius sit prosecutis
spectat ad quelibet ciuem scire de
bite regere domum suam tanto tamen
magis hoc spectat ad reges et
principes quantum ex iniuria proprie
domus magis potest insurgere pre
iudicium populi et regno quam ex in
iuria aliorum *Capitulum v. Quod oportet
in domo duas saltem communitates
esse et quod oportet eam constare saltem
ex tribus generibus personarum*

Phylosophus 1° politicorum vult quod ex duabus
communitatibus videlicet ex communitate
viri et vxoris. domini
et serui constat domus prima dicitur autem
domum primam ex his communitatibus dua
bus constare. quia saltem ad constitucionem
domus hec due communitates requiruntur
Ex illis enim dicitur domus constare
sine quibus congrue esse non potest quod vero
sine viro et vxore domino et seruo
domus de qua hic loquimur non potest congrue
existere sic potest ostendi Nam domus ut
supra dicebatur et ut in processu
plenius declarabitur est quid naturale. Ma
xime autem quod naturale esse videtur verum
generatio et conseruatio Cum enim genera
tio ut dicitur
et cum res naturales per generationem produc
tam accipiant bonum dicimus est quod da
mus autem generationem esse quid naturale
et esse opus nature Rursus
rerum conseruatio est quid naturale Nam
frustra esset aliquid naturaliter generatum
si non posset in esse conseruari hec autem
duo sunt nature opera videlicet rerum
generatio et earum conseruatio non debent
ab inuicem separari Nam non est se
paranda conseruatio a generatione quia
hec illam presupponit Nam cum
generata non possint conseruari in esse
nisi prius per generationem acceperint
esse conseruatio rerum generatarum esse
non potest nisi per eam earum generatio antecedit

Sit igitur generatio a conseruatione
separari non debet quia ut dicebatur
frustra esset aliquid generatum si nullo
posset in esse conseruari Hoc igitur
modo he due communitates faciunt do
mum esse naturalem quia communitas viri et
vxoris ordinatur ad generationem communitas
vero domini et serui ad conseruationem que
si generatio et conseruatio est quid naturale
oportet domum quid naturale esse Amplius
quia generatio et conseruatio ab inuicem
separari non debent he due communitates
videntur constituere domum. primo
quia sine eis congrue esse non valet
et quod communicatio viri et vxoris est
propter generationem videre non est dubium
Nam propter bonum plus pro isti
tuta est societas maris et
femine Sed quod communitas domini et serui propter
salutem et propter conseruationem videtur
esse adeo manifestum Sciendum
igitur quod si aliquis debite dominatur et
aliquis debite seruit dominus saluatur
propter seruum et seruus propter dominum ita
quod idem expedit domino et seruo Ex
pedit enim seruo ut seruiat expedit
domino ut ei seruiat a seruo Nam
ille proprie est dominus qui viget in
tellectu ille vero proprie est seruus ut
patet per philosophum 1° politicorum qui deficiens
intellectu pollet corporali for
titudine separatim vigere expedit ut
obtemperat et ut seruiat ei qui viget
prudencia et intellectu ut consequatur
salutem perennem et ut dirigatur
ad proprium Nam deficiens intellectu
est quasi cecus et nescit qualiter
sit eundendum qui ergo est huiusmodi
quanto magis pollet viribus cor
poralibus tanto propter salutem propriam
magis indiget dirigi Sicut
enim cecus corporaliter si non pergit
indiget ut dirigatur ab aliquo de
leui obuiat alicui offensui et
quanto forcius pergit tanto magis
indiget tali dirigente quia magis
offendi potest sic quia naturaliter seruus
pollet viribus et deficit sciencia
et cognitione ipse saluari debet et ex
pedit ei ut obtemperet et seruiat

ingenti pdētia et intellectu ex
pedit go suo ut siruat dn̄o sic
expedit dn̄o ut ei siruat a suo
Nam naliter vigent dm̄ pdētia et
intellectu Cum go vigētes i
tellectu et exn̄tes bn̄ apti inte
ut plurim heant molles carēs
et deficiāt corporalibus virib9 iuxta
illud phi 2o de aīa Molles car
ne aptos mente dicim9 Expedit
hoīb9 sic dispositis ut eis siruiat
qa ppt dfcm fortitudinis corporalis
i exequndo necessaria ad vitā sibi
ipīs nō possit sufficere Qre si
dn̄s saluat ppt suū et suus
ppt dn̄m ūndm̄ est supius
q sicut ad gstitucōm dom9 req
rit gītas viri et uxoris ppt
gnacōm sic requirit ibi gītas
dn̄i et sui ppt salutē et ppt
gsuacōm He go due gītates
qrū vna deseruit gnacioni et
alia gsuacōni dn̄t facere dom
pmā. qa sine eis dom9 gsgre
nō pt existere Vtrū aut gītas
dn̄i et sui aliter istituta sit i sa
lute et i gsuacōm q̄ exeo q
dn̄s saluat ppt suū et suus
ppt dn̄m infra clarius ondet
Viso quō saltē he due gītates
requirunt ad domū qa scdm phm
ex eis gstare dicit dom9 pa
Deleui videri pt quō ad gstitu
cōm huius dom9 saltē requirunt
ibi tria gn̄a psonarū Videt
eni forte aliter q tn̄ dom9 pa
gstet ex duab9 gītatib9 et qlib
gītas requirat duas psonas s.
duo gn̄a psonarū q dom9 pa
vīt duarū psonarū gn̄a ita
q pa psona erit vir scda uxor
tria dn̄s gtra suus Sed vir
et dn̄s nō alia et alia hnt
psonā ille eni idē q est vir
uxoris est dn̄s sui ul suorum
si i domo illa plures existent
sui Tria go gn̄a psonarū ul ali
quid loco eorū gstituunt domū
pmā dicitur aut aliquid loco eorum
qa nō suus sp gnrit ad gstitucōm
dom9 sed semp gnrit ibi aliquid
loco sui ut vult phs 1o pol Na
ut ait paupes hoīes q nō pnt
hre suū et ministrū volē hnt
bouē ul aliqd aliud aīal pro
suo et ministrū irratōnalem
Imo aliq sūt ita paupes q nō
solū nō pnt hre ministrū aīatū
sed loco eius hnt aliq iaīatū
qui sūt adeo paupes q nō boues
neq equos hre possūt tamē mi
stros arātes et scindētes terram
loco bouis ul equi hnt ligonē ul
aliqd aliud instrumtū ita q ni
mis paupib9 ad scindēdū terrā p suo
ul pministro hnt ligonē q aliud
nō sit paupib9 ad huius officiū
faciēdū obsequit bos ul equus Vo
mus go pa dē gstare ex trib9 s.
vio et uxoē et suo ul ex aliquo
loco sui Vn̄ et phs po pol com
dat Esiodū dicentē domū co
stare ex duob9 trib9. s. ex viro
et muliere et aratore posuit ibi
bouē loco servi quia paupes ho
mines ut ibidē phs tangit loco
sui hnt bouē ul aliqd aliud
loco bouis Decet aut om̄s aues
cognoscere ptes ex quib9 gponitur
dom9 qa eis ignoratis ignorat
regimē ipīus dom9 multo magis
hoc tn̄ decet reges et pncipes
qa cognito ptiū dom9 et scire
quot gn̄a psonarū et qt gītates
requirunt ad domū scdm phm
nō solū dfsuit regimū domestico
sed et regimū regni et ciuitatis
qa ptes dom9 sūt ptes ciuitatis
et regni Cam vi. Qd in domo
pfcta oz ee tres gmitates qtuor
gn̄a psonarū et tria regīa et qd oz
hunc sensu diuidē in tres ptes
Dicebat eni i precedēti capitulo
duas gītates videlz viri
et uxoris dn̄i et sui forte
domū pmā sz tn̄ si dom9 dēt
ee pfcta oz ibi dare gītē tcia
s. patris et filii Videm9 eni
i naliib9 reb9 q statī cū res
gnate sunt natūā ē solicita

d' carē salute · ita q' gnatio et
saluatio sūt p'a opa nāture Mito
go gitas vi et vxois q̄ est ppt
gnatōm domū et sūi q̄ ē ppt sal
uatiōm faciūt domū p'ma sit
go saluatō gpat ad vem gnatā
q'a stati cū res est geita solicitā
nā ētā salute eius pduce tū sibi
silem nō sit gpatiue ad res nāles
q'a nō stati cū est res nālis pt
sibi silē producē sed oz ipam
p'us ēē pfcām Stati enī cū na
tus est hō sollicitatur nālr gsiuatōe
ipius nō tū stati pt gnare nec
stati pt sibi silē pducē sed oz
p'us ipam ēē pfcām producē
go sibi silē nō est d' rōne rei
nālis quotūq; mō supte sed est
de rōne eius ut hz ēē pfcm Si
go domus ē q'd nāle ut ea q̄ vides
ī domo reducē volumus ī nāles
causas dicemus gitates duas sz
viri et vxoris dnī et sūi ēē d'
ratōne domus p'e q'a sine eis dō'
gg'e ēē nō pt sed tcīā gitatē q̄
est patris et filii nō dicemus ēē
d' rōne domus quotūq; mō supte
sed exit d' rōne eius ut hz esse
pfcm Sicut enī videmus ī vna
psona singlari sic ī tota domo
videmus adūte' Nā sz mltīdo ab
vnitate pcedit ppt' qd' ordiē nāli
q̄ videntur ī mltīne domestica gg'o
in vna psona singlari reseruat
Sic enī videmus ī vno singlari
hoīe q' gnari et saluari sūt d'
rōne homīs p'mi sed pducē sibi
silē est d' rōne hoīs iā pfcti Cū
enī hō est oz q' sit geitus et nā
stati est solicitus d' saluatōn eius nō
pt sibi silē pducē nisi ut sit iā
pfctus quia cū gitas patris ad
filiū sumat oigine ex eo q' pn
tes sibi silē pduxerūt huius gi
tas nō dicat' d' rōne domus p'e
sed ē d' rōne domus iā pfcte vn
et phs p° pol' Cū p'us dixisset co
mitatē viri et vxoris dnī et
sūi facē gitatē p'mā et pg ea
ī pcedēn ca° pdicti libri ait q'

ad domū pfcām reqrit' gnitas
tria sz patris et filii Qz aut
ad pfcōm domus requirant' he requirat' tria gitas
tres gitates ī plurī via uenari
possumus Videmus enī q' potētia
fructificare et agē sūt pfcāe ī
nō potētibus Rursus ppetua sūt
pfcōa nō ppetuis sic enī feli
ciora sūt pfcōa īfelicibus go
q' ad pfcōm domus reqrat' tria
gitas que est pris et filii p'o pos
sumus pbac' ex pte gnatōis et
fructificatōis nālis S'o ex pte p
petuitatis t'io ex ipa felicitate
p'ma via sic patet Nā sedm phm
tūc vnūqdq; pfcm est qd' sibi silē
pducat ul' qd' possit sibi silē pro
ducē · Perfectio enī gsideranda
est a nā et ex fōia rei p q̄ aliq'
est ī actu et pt agē q'r si est
impotēs ad agendū seqt' q' ei d'
ficiat aliq' forma ul' aliqua pfcō
q̄ sit p'ncipiū actiōis Impotēs
aūt ad agendū dē aliq' cū pnte
pp'o passiuo nō pducat sibi silē
Cū ēē cū ppiū actm gnatiūs sit
masculus et ppiū susceptiūm feīa
si in domo aliqua est quicō mais
et feīe et tn̄ nō est ibi pcreatō
plēs ul' masculus est impfcm actiūm
ul' feīa est impfcm susceptiūm Ste
rilitas go filiorū ī vita politica
ul' est ex impfcōe mais ul' feīe
ul' vtriusq; Sed cū mas et feīa
vir et vxor sit p'ma ps domus
et p'ma gitas q̄ reqrit' ī vita
domestica q̄ ex impfcōn pciū
et maxiē p'ncipaliū resultat
īpfcō totius · tota illa domus dē
esse impfcā ubi nō est pulula
cio filiorū S'a via ad inuestigā
dū hc' idem sumit' ex pte nālis
ppetuitatis nā cū hoīes p seipos
nō pnt ppetuari ī vita quodā°
ppetuet' huāna vita p successiōz
filiorū domus ꝫ esset catena pro
lis cito effiitur' d'sta sedm ordiez
nālem Continua enī hitacio do
mus vno° est nālis ut si p pcre
atōm filiorū siue puerorū domus

illa gnimue ĩhitet alio est q̃ si
talis ut si prozibus habitatoribus de
functis vel recedentibus noua familia
ĩhitet domũ illã talis go dome
stica habitacio naturalis perpetuari nõ
pt nisi p gñacõm q̃ naturale opus ẽ
fit ex exeuntia filiorũ sed si p
petuũ est perfectius nõ perpetuo ipsa
est domus ubi desunt filii p quos
habitacõm domesticã naturalit quodam
perpetuari nõ pt ergo ut tãs qde
declaraui pt ex parte ipsius felicitatis
Nã amicis potentia et cetera talia hic
nõ sunt cetera alia felicitatis. faciunt
tñ ad quandã ciuilitatẽ felicitatis poli
tice Vñ phs 1o eth ait qd deinio
dandi qbzdã coinquinat beatitudinẽ
Nam spẽ turpis et ignobilis et soli
tarius et sine filiis oĩo felix eẽ
nõ pt dicatur enim talis oĩo nõ eẽ
felix eẽ nõ pt Dicatur enim oĩo
talis nõ eẽ felix qa nõ ht feli
citatẽ politicã cũ omni sua ciuilitate
patet igit ad hoc qd domus heat
eẽ pfcm ozt igit tres eẽ gites
vnam viri et vxoris aliã dñi et
sui tria patris et filii Ex his
aut patet pt qd ozt ĩ domo pfcã
eẽ tria regimina nã nusq̃ ẽ dace
gitem aliq̃ bñ ordinatam nisi aliq̃
sit ibi dirigẽs et aliq̃ directu
vel nisi aliq̃ sit ibi pncipãs et aliq̃
obsequens Vñ tn ĩ gitate maris
et femie mas dẽt eẽ pncipans
et femia obsequens In gitate vo
patris et filii pr dẽt eẽ impa
rans et filius obtẽpans In gite
dñi et sui dñs debet eẽ pncipãs
et suus ministrãs et sequẽs ꝑ
domo pfcta ut vult phs 1o pol
tria sunt regimina Vnũ gugale
scdm qd vir pest vxori aliud
pernale scdm qd pr pest filiis
et tñũ dñatiuũ et dispositũ
scdm qd dñs pest suis viso in
domo pfcta eẽ tres gites et
tria regimina deleui patẽ pt qd
ibi ozt eẽ qtor gña psonarũ
videt tñ forte aliquã ibi debẽ
esse vj gña psonarũ ita qd p'a

psona sit ibi vir ša vxor tria pr
qrta filius qnta dñs sexta suus
Sed vir pr et dñs vnã tñ psõ
nã noiãnt Nam ille qde q est
vir vxoris ẽ pr filiorũ et dñs
suorũ patet igit qd gitates sunt
ĩ domo pfcta et qt regia et quot
gña psonarũ Deleui go patẽ
pt quot ptes hre deat hic scdus
liber ĩ quo tractat de regimine
domus Nã tu ĩ domo pfcta sunt
tria regimina ozt hunc librũ tres
ptes hre In qrũ pma tractat de
regimine gugali in scda de paternali
ĩ tria de dominatiuo hec go tria re
gimina bñ cogscẽ maxie debent
reges et pncipes quia eis diligent
inspectis magnũ adminiculũ habebunt
et bñ scĩat regẽ q'libz ciuitatem

Cam vij Qd hoc ẽ naturale ut gui
gale et qd volentes nubẽ nõ vi
vont ut hoies sz ut bestie

Dicebat in preceden capitulo tria
eẽ determinanda in hoc scdo libro
ĩ quo agit de regimine domus
scdm qd ĩ ipa domo tria cotigit eẽ
regimina videlicet gugale pernale
et dñatiuũ int hec aut regimina
pmo agendũ est de regimine gugali
qa scdm phm 1o pol in gitate do
mestica po ozt gsiderare marẽ et
feiam Est aut hic ordo cõis Nã
pmo aliq̃ gnat sz gsuat in esse
tñõ pficit et pt sibi silẽ pducẽ
gitas go maris et femie q̃ est
ppt gnacõm est pma ps domus
et precedit gitatẽ dñi et sui q̃
ẽ ppt salutẽ et gsuacõm et et
precedit gitatẽ patris et filii q̃ nõ
respicit domũ pmã vel domũ
quocũq̃ mõ sumptam sed domũ
pfcm eẽ hitem Primo go di
cendũ est de regimine gugali qd
respicit gnitẽ viri et vxoris
sz de regimine dñatiuo qd respicit
gitẽ dñi et sui sz de regimine
pernali qd respicit gitatẽ patris
et filii In determinando aut de
regimine gugali hunc tenebis
ordinẽ quia pmo dicemus qe

sit ipm̄ giugiū et q̃les vxores
et quoslibet ciues et maxie reges
et p̃ncipes decet sumē Vend
ondendū q̃lr viri vxores suas re
gere deant et ad quas v̾tutes et ad
que opa eas dent ordinaē In
ondendo quidē q̃le sit ipm̄ giugi
ū p̃mo declandū occurrit giugiū
eē aliqd sc̄dm nām et qā hō n̄alr
est al' giugale Sciendū ḡo q
phs viii° eth voles ondē qualis
sit amicicia viri ad vxorē pbat
amiciciā illā eē sc̄dm naturam
adducēs t̾plicē rōm q hō sit n̄ali
aial' giugale p̃ma racio sumit̾
ex pte societatis huāne scdā ex
pte procreaōis plis t̾cia ex pte
operū probabat em̄ in p̄o ca°
huius sc̄di libri hoiem n̄alr esse
aial' sotiale et giuatiū Comunitas
aut̄ ī vita huana ut sup̾ tangebat
ad q̄druplex gen9 reducit̾ quia
q̄da est giutas dom9 q̄da vici q̄dam
ciuitatis queda regni Om̄s aut̄ he
giutates p̾supponūt giutatē dome
sticā Cū ḡo dom9 sit p̄or vico
ciuitate et regno hō n̄alr magis
ē al' domesticū q̄ ciuile et gi
tas dom9 magis videt̾ eē n̄alis
ipi homi q̄ giutas vici ciuitatis et
regni Nam si gsiderent̄ ea ad
que ordinat̾ giutas domestica n̄
videt̾ hrē dubiū qn giutas dom9
magis sit n̄alis homi q̄ vici ciuitatis
et regni Ordinat̾ ḡo dom9 ad
nutricōm q̄ ē maxie necc̄ria ī diui
duo et q̄ maxie expedit bono
ppo ordinat̾ et ad gnacōm q̄
maxie expedit ad gs̾uacōm spēi
et bono giu Vicus aut̄ ciuitas et
regnū nō sit ī mēte ordinat̾
ad nutricōm ppt bonū p̾sone pro
pe et ad gnacōm ppt gs̾uacōm
spēi sicut giutas dom9 Nā si pdce
giutates ordinat̾ ad nutricōm et ad
gnacōm hoc est pur ex bonitate
carū cōsurgit bonitas ipius dom9
ppā eni dom9 ē inde melior si
est in bona vico ul' ī bona ciuitate
aut in bono regno Si igit̾ homo
magis n̄alr est al' domesticū
q̄ politicū cū p̃ma giutas ipius
dom9 sit giuatio viri et vxoīs
sequit̾ ex pte ipius giutaōis huāe
q hō sit magis al' giugale q̄ po
liticū et q magis sit giuatiui q̄ te
giugali q̄ giutate vici ciuitatis et
regni quia dom9 cuius regim̄ p̄m
est giugale ē p̄or vico ciuitate et
regno hanc aut̄ rōm tangit phs
viii° eth dicēs hō eni nā magis
est giugale al' q̄ politicū q̄nto
dom9 est p̄or tanto magis ē necc̄ria
ciuitate Sic hō est n̄alr al' giugale
ex pte procreaōis plis nā illud vide
maxime n̄ale ad q̄d q hō ht n̄ale
impetū q̄re cū hō et oīa alia nā
inclinat̾ ut velint pducere sibi
sile qā ī hoibz hoc debite sit p
giugiū hō n̄alr est al' giugale
hanc aut̄ rōm tangit phs p̄o pol'
et viii° eth vbi pbat giugiū gpetē
homi sc̄dm nām qā n̄ale est homi
et oibz aialibz hrē n̄alem ī petū
ad pducedū sibi sile T̾cia rō sumi
ex pte operū qā ut dr̄ octa° eth
Confestī eni dis̾sa sūt viri et
vxoīs opa Viri eni vident̄ eē
ī agendo que sūt fienda ex̄ domū
Opa aut̄ vxoīs ī gs̾uando supelle
ctilia et ī opando aliq̄ īt̾a domū
ponētes ḡo ppa ad q̄ue ut cū vxor
ppa opa sua ordinat ī bonū viri
ul' ī bonū totius dom9 et vir ppa
sua ordinat ī bonū dom9 et ī bonū
vxoris sufficiunt sibi ī vita ẜ ut
dr̄ ī viii° eth Nā sic ppa ordinaē q̄ sūt
ad bonū q̄ue facit ad quandam
sufficiēciā vite q̄re si n̄ale est hoi
ei q velit eē al' giugale ẜ si giu
giū est q n̄ale sequit̾ q fornicacio
q̄ gtr̾iatur giugio sit vniu̾salr
a cunctis vitanda tanq̄ aliqd gt̾a
rei n̄am q̄ videlicet fornicacionē
et vniu̾salr om̄i venereorū vsū
illicitū tāto magis decet fugere
reges et p̃ncipes q̄nto decet eos
meliores et v̾tuosiores esse His
visis queda dubitacio videtur
oriri ex dictis Nā si giugiū est

homī nāle rephensibilis est g°
quicūq̃ nō dat operā ut ꝯiugio
copulet̃ sed het dubitaciō si con
siderent̃ dicta deleui refelliãt̃
Nam si nāle est homī eē aīl' cō
iugale Quicūq̃ renuit ꝯiugē
ducē nō viuit ut hō Sed non
viuē ut hō ꝑt est dn̄' ul' quia
eligit vitā sup͛ hoiem ut volt
cōtinē ut vacet cōtēplacōī vi^tis
et opibꝫ diuīs ul' nō viuit ut
hō qui eligit vitā īfra hoiem
et ut bestia viuit Q^r sicut dicē
bamꝰ sup^a d' scīa^{te} politica q
eliges solitu^{ne} ul' est bestia uel
est deus et sic d' ꝯiugio dicē pos
sumꝰ Nā noles ꝯiugalit' viuē
ul' h^c est q volt liberis fornicari
q̃re eligit sibi vitā infra hoīez
et sit quasi bestia ul' h^c est q̃a
volt se darē ꝯtēplacōī vitatis
et diuīs opibus q̃re eligit sibi
vitā sup^a hoiem et est q̃si deus
Nō nubētes g° si dent se pocioibꝫ
bōis q̃ sint bona ꝯ ꝯiugii licet
nō viuāt ut hoīes nō tn̄ ꝑpt h^c
male agūt q̃a sūt q̃si dii et sūt
hoibꝫ meliores Ca^m viij Q' oēs

tiues et maxi^e reges et pricipes debet suis ꝯiugibꝫ indiuisibilit' adherē

Probāt aūt phi q̄ debent
ꝯiugia indiuisibilia esse
ad qd' ostēdēdū addutē possūꝰ
duas vias q̃s phi adduxerūt te
tigerūt Prima via sumit̃ ex pte
fidei ul' ex pte aīcīe nālis que
dēt eē int' virū et vxorem Sc̄a
via ex pte plis Prima via sic
patet Nam cū nūq^r aliq̃s fide
lis amicet̃ alti si ab aīcīa eiꝰ
discedat si int' virū et vxorem
debitā fidē ul' fidelē aīcīā sal
uarē volumꝰ ne sit ibi violacio
fidei ꝯt virū indiuisibilit' ad
herē vxoī sue et eꝯ° cū enī int'
virū et vxorem sit aīcīa nālis
vt ꝑbat̃ viii° eth̃ cū nō sit nāl'
aīcīa int' aliq̃s nisi obsuēt sibi
debitā fidem ad h^c q ꝯiugiū sit
scd̄m nām Et ad h^c q int' virū

et vxorē sit aīcīa ꝯt q sibi in
vicē suēt fidē ita q abinuicē nō
discedāt Hāc aūt rōm videtur
tangē valerius maximꝰ ī lib° scd̄o
d' factis moralibꝫ ca^lo d' institutis
antiq̃s Vbi ait q repudiū int' virū
et vxorem a tpe quo vrbs rōna
fuit ꝯdita vsq̃ ad cētesimū q̃nq^a
gesimū annū nullꝰ intercessit P^mꝰ
aūt q̃ dimisit vxorē sterilitatis cā
fuit spuriꝰ q̃ q̃^r rōne motꝰ tolle
rabili videt̃ rephensiōn tn̄ nō
caruit q̃a cūcti arbit^rbant̃ cupidi
tatē liberorū ꝯiugali fidei non
debē ꝑpoī fides g° scd̄m Valeriū
maximū q̃ obsuarē dēt vir vxoi
et eꝯ° videt̃ eē vna causa ꝑpt'
q̃^r ꝯiugiū manē dēt īdiuisibile
et irrepudiatū Decet g° omēs
ciues ꝯiugibꝫ suis indiuisibilit'
absq̃ repudiacōe adherē tanto
tn̄ magis h^c decet reges et pn̄c^s
q̃nto magis ī eis relucē debet fi
delitas et cetē bōitates Scd̄a via ad
īvestigandū h^c idē sumit̃ ex parte
plis Nam licet ꝯiugiū et si sit ste
rile īdissolubile manē debeat q̃a
cupiditas filiorū ꝑpoī nō debet
fidei ꝯiugali actn̄ si assit bonū plis
et bonū q̃ddā ē ꝯnē bonū ī quo
ꝯiugit̃ vir et vxor rōne illiꝰ
plis decet vxorē viro et eꝯ īdiui
sibilit' adherē Videmꝰ enī q
sp ꝯnē bonū eo q ꝯnē est ꝯiugit
ꝑticipātes bono illo Sicut ciuitas
ꝯiugit et ꝯtinet ciues ne a ciuit^e
recedāt eo q sit q̃ddā ꝯnē bonū
ipsorū Sic filii ꝯiugūt et ꝯtinēt
ipōs pn̄tes ne ab inuicē recedāt
eo q sit q̃ddā ꝯnē bonū ipsorum
Semp enī d' rōne ꝯnis est q cō
tinue vniat et ꝯiugat sicut d'
rōne ꝑuati est q diuidat et di
stinguat Hāc aūt rōm tangit phs
ī octa° eth̃ dicēs quia ꝯnē ꝯtinet
et ꝯiugit filii eo q sint bonū
ī vtroq̃ ꝯiugi nō vident̃ esse cā
q̃re sic cōtu ꝯiucto Vn̄ subd^t
q steriles citiꝰ dissoluūt̃ Dicit
aūt steriles citiꝰ dissolui Nō quia

licite sit dissolutio coniugii et si
nõ assit ibi fecunditas filiorũ ut
supra tã ondebat actu sive coniugio
assit ibi bonũ plis nõ solũ ex fide
q̃ i coniugio ẽ q̃dam inclinat to
iuges ut sibi iuncte i sepabilit ad
hẽant sed et ut sit i diuisibilit
pmaneat inclinat ex ipa prole
que ẽ ipo͡ru cõe bonũ imo q̃a
eo ipo q̇ alĩq sut amici unus hẽt
quãdã inclinatõm ut sint amici
int̃ se parentes q̃a nãlit̃ diligũt
suã plem ex dilectiõe nãli quã
hñt ad ypã amicat eorũ amicicia
nãlis Sed cũ oĩs amor vim quã
dã unitivã dicat augmẽtato aoẽ
ppt̃ ple genitum augmẽtat eorũ
ppositũ ut velut insepabilit̃ per
maneant Patet ergo q̇ decet omẽs
cives nõ solũ ppt̃ bonũ fidei co
niugalis sed et ppt̃ ypam plem
ad q̃ ordinat coniugiũ i sepabilit̃
vivẽ cũ suis uxoribꝫ Tanto tn̄
hoc decet magis reges et p̄nces
q̃nto d' ple suscepta d' omibꝫ aliis
debent diligẽciore curã hẽre inõia
enĩ regie plis plus p̃t inferri no
cumẽti ipi regno q̃ incura cuius
libet alterius q̃re si aor et dilige
cia circa p̄lem facit ad maiorem
unionẽ coniugii q̃nto maior cura
et diligẽtia adhibẽda est circa pro
lem regiam q̃ circa aliã tãto ma
gis decet reges et p̄ncipes q̃ diu
suẽ uxoẽs vixerit eis i sepabilit̃
ad hẽre Ca^m ix Q^d oms cives
et maxime reges et p̄n^s una sola
uxoẽ debent esse contenti

Apud aliquas sectas nõ de
putat gt̃ dictam cõrus q̇
unicuiusque sil' plurẽs exi
stant uxoẽs Sz q̇ recta rõ dicat
quoslibet cives et maxĩe reges
et p̄ncipes una coniugẽ debẽ ẽẽ
contentos Triplici via venari possũs
p̃ma sumit̃ ex pte ipius viri S^a
ex pte ipius uxoris Tercia ex pte
prolis Prima via sic patet Nã
sicut pluralitas ciborũ pvocat ad
nimiã repletiõm sic pluralitas

mulierũ pvocat ad nimiã co
cupiscentiam venereorũ q̃re circa
huius concupiscentie si fortes sint
obnubilat mẽte et rõm pervertit
sive debilitat Sed indecẽs est oĩbꝫ
nimis vacaẽ veneis et retrahẽ
se ab actibꝫ pdẽtie et ab opibꝫ
civilibꝫ indecẽs est eos hẽre pl'es
uxoẽs tãto tn̄ h' indecẽs est
magis regibꝫ et p̄ncipibꝫ q̃nto
plus i eis vigẽ debet pdẽncia
et itellectꝰ et q̃nto plus vacare
dẽnt et magis ẽẽ soliciti circa opa
civilia et circa salutẽ regni quã
aliq̃ aliorũ ergo ergo p nimia ope
ra venereorũ nimis retrahat ab
huiusmodi circa indecẽs est eos plurẽs
hẽre uxoẽs S^a via sumit ex
pte uxoĩs sue indecẽs est uxoi
pluralitas ne ppt̃ nimiã opam
venereorũ vir a circa debita retrahã
Si h' indecẽs est ex pte uxoris
ne uxor a suo coniuge idebite
diligat̃ Nã int̃ uxorẽ et virũ
debet ẽẽ amor magnꝰ q̃a int̃
eos ut pbat viii^o eth' ẽ amicicia
excellẽns Sed cũ excellẽs amor
nõ possit ẽẽ ad plurẽs ut vult
phs ix eth' Indecẽs est quoslibet
viros plurẽs hẽre uxoẽs que
eos nõ tãta amicicia diligent q̃nta
it̃ coniuge ẽẽ debet Maxĩe tn̄ h'
indecẽs est regibꝫ et p̄ncipibꝫ
ne idebite vtant̃ veneis it̃ eos
et suos coniuges maxĩe reservari
debet amor debitꝰ coniugalis Tercia
ad ivestigandũ hoc idem sumit̃
ex nutritiõe filiorũ Nã cũ con
iugiũ sit q̇ nãle quod fieri debeat
maxĩe investigari p̃t per ea que
i aliis aĩalibꝫ conspicimꝰ Videmꝰ
autẽ ut gñt alii doctoẽs tradũt
q̇ i aliquibꝫ aĩalibꝫ sola famella suf
ficit ad nutritiõm filiorũ ut patet
i canibꝫ et gallinis et i plurĩbus
aliis aĩalibꝫ q̃re cũ coitu mas
et femie i omibꝫ aĩalibꝫ ordinet̃
ad finẽ bonũ plis i aliis aĩalibꝫ
i quibꝫ sola femĩa sufficit ad nutritõz
filiorũ nõ restet utrũq̃ unus

masculus pluribus coniugatur famellis nec etiam resistit verum quod durante partu mas commaneat femine sed in illis in quibus sola femina non sufficit ad prestandum filiis debitum nutrimentum unus masculus non adheret filio nisi uni femine et quod diu durat propter tempus partus propter nutritionem filiorum ut patet in turturibus et in aliis animalibus pluribus generibus avium qui alternatim ova fovent et ovorum filiorum partem portat famella et partem mas. Cum ergo ad supportandum ova coniugii et in omnibus non sufficiat sola famella naturale est enim omnibus ut unus vir uni mulieri nubat. ea enim naturalia dicimus que debemus que sunt ut in pluribus. Naturale est enim hominum ut sit dexter licet contingat aliquos esse sinistros. Sic quia ut in pluribus sola femina non potest portare onera matrimonii nec sufficit ad prestandum filiis omnia necessaria et debitum nutrimentum. Licet ergo forte aliqui mulieres que facultatibus abundant sufficerent ad prestandum filiis nutrimentum tamen quia naturale non est iudicandum illud quod est in paucioribus sed quod est ut in pluribus. Reliquum est ut in hominibus iudicet quod naturale et tam mas quam femina supportet onera filiorum. Sicut enim in aliis animalibus in quibus tam mas quam femina supportat onera filiorum quod diu filii indiget parentibus naturale sit ut unus mas uni adhereat femine sequitur in hominibus esse quod naturale ut quod diu filii indiget parentibus tamdiu unus mas uni femine copuletur. Sed cum filii quamdiu vivat indiget ope parentum decens est semper ut per coniugium humanum unus mas uni soli femine copuletur. Non enim sic est de hominibus sicut de animalibus aliis quibus natura sufficienter paravit victum ut in primo capitulo huius secundi libri plenius dicebatur. postquam ergo pulli avium apposuerunt debitas pennas et pervenerunt ad debitum incrementum per seipsos possunt sibi debitum cibum querere et non ultra indiget ope parentum. quare si rationabilibus sufficiat quod durante tempore partus mas coniungatur femine et unus uni adhereat. Sed cum homines toto tempore vite sue egent opibus et facultatibus parentum quantitatibus coniugis sufficienter natura paravit. Sic se debent habere mas et femina per coniugium in hominibus sicut in avibus alternatim supportantibus onera filiorum se habent mas et femina tempore partus. Sed cum decens sit quod in toto tempore partus in huiusmodi avibus mas similiter coniungatur femine et unus uni adhereat. restat quod in hominibus per totam vitam coniuges similiter coniungantur et unus uni adhereat. Quare si nollentes adherere coniugio decens est eos adherere secundum modum et ordinem naturalem decet omnes autem in una sola persona mulieris esse contentos et tanto magis hoc decet reges et principes quanto decet eos meliores esse aliis et magis servare ordinem naturalem. Patet ergo quod non solum ex parte viri et uxoris sed etiam ex parte prolis vir non nisi uni femine debet per coniugium copulari. Capitulum x. Quod coniuges omnium civium et maxime regum et principum uno viro debent esse contente.

Quamvis apud aliquas sectas et apud sarracenos et apud forte alias barbaras nationes non reputetur inconveniens unum virum et plures habere uxores apud nullas tamen gentes secundum quascumque leges viventes umquam legimus hoc fuisse indultum ut similiter una mulier pluribus viris per coniugium copuletur magis enim repugnat a parentibus et hiis ad que coniugium ordinatur una femina similiter pluribus nubere viris quam unum virum pluribus feminis. Immo et in lege divina et in veteri testamento ex aliqua divina dispensatione vel propter aliquod figurum vel significationem legimus unum virum plures fuisse uxores cum recepit in aliquo tamen ex aliqua rationabili causa permissum contra legem tamen non debent. secundum enim quod dictam rationis detestabile est unum virum similiter plures habere uxores detestabilius tamen esset

si vna femina p coniugiu sit plurib9
copulata viris Coniugiu enim
ad quatuor coparari pt ex quib9 sumi
pnt quatuor rones p quas investiga
re possum9 quo detestabile e
vna feminam nupta e pluribus vi
ris In coniugio enim primo resultat
ordo naturalis Nam naturale est feminam sub
iectum e viro eo q vir prudencia
et intellectu prestancior est ipsa
Scdo ex coniugio consurgit pax et amici
cia Multas enim gwerras et
multas discordias sedari videmus
eo q inter partes contrahantur coniugia Tercio
ex coniugio oritur ipa proles Ordinatur
enim coniugiu no solum ad conservacionem
ordinis naturalis et ad debitum partum
sed et ordinatur ad procreacionem filiorum
Quarto ordinatur ad eorum debitam
nutricionem Inconveniens est vna
feminam coniuge e plurium virorum
quia p hoc omnia predicta impedirentur
Tolleretur enim ex hoc naturalis ordo non
resultaret inde pax et concordia
sed magis dissensio et discordia
Inimicicia non erit ibi debita procre
acio filiorum nec debetur filiis de
bitum nutrimentum Quod autem ex hoc
tollatur naturalis ordo videtur non est
difficile nam secundum ordinem naturalem
ut patet p philosophum iiiº politicorum semper
vir debet esse preeminens Mulier
vero debet e subiecta Rursus secundum
ordinem naturalem in eisdem operib9 nullus
potest eque duob9 vel plurib9 pt e
subiectus Si autem aliqua psona duo
bus subiciatur hoc non est eque pse
sed hoc est quia vnus ad alium or
dinatur ut si civis subiciatur preposito
et regi qui preposit(us) illum ad re
gem ordinari et e sub ipo re
pugnat ergo ordini naturali eundem
duob9 e subiectum quare si mulier
debet e subiecta viro ex quo totam
sui corporis potestatem vni viro at
tribuit quare secundum ordinem naturalem
alteri viro sit subiecta Nam et si regi
idem pt dominari plurib9 ut plures
sint eundem tamen obediens plurib9
principatib9 ut plures sint secundum
ordinem naturalem e non pt Quare
et si detestabile est plures feminas
coniuges e vnius Vnam tamen nubere
sit viris plurib9 detestabilius e
debet Decet ergo coniuges omnium
civium vno viro e contentas Multo
tamen hoc decet coniuges regum et prin
cipum quia in eorum coniugio magis
quam in alio decet naturalem ordinem
resultare Ex ipo ergo ordine naturali
patet vnam feminam non nisi vni
debere nubere viro Scdo hoc idem
investigari pt ex ipa pace et
concordia ad quam coniugium ordinatur
Nam cum quilibet moleste ferat si in
vsu sue rei delectabilis impediatur
absque dissensione et discordia e
non pt Si vna femina p coniugium sit
plurib9 copulata viris cum enim vnus
illorum in vsu rei delectabilis alterum
impediret inter eos gwerra et inimi
cicia oriretur Immo quilibet illorum
virorum quasi parentes et consagwineos
vxoris ad inimiciciam moverent
eo q suam coniugem alteri viro p coniugium
subiecerunt Ex coniugio igitur quod or
dinatur ad pacem et amiciciam lis et
discordia oriretur quare decet coniuges
omnium civium vno viro esse contentas
tanto tamen hoc decet magis coniuges
regum et principum quanto lis et dis
cordia principatuum est periculosior et
magis cavenda quam omnium aliorum
Tercio hoc idem patet ex generacione
prolis ad quam coniugium ordinatur
Impediretur enim fecunditas filiorum
si vna femina plurib9 coniugatur viris
Unde et meretrices conspicimus magis
e steriles quam alias mulieres eo
parte procreacionis filiorum quo indecens
est vnam feminam plures habere viros
Nam et si vnus mas plures fecun
dare feminas vna tamen femina non sit
fecundari pt a plurib9 viris immo
impeditur fecunditas eius ex pluralitate
virorum Quare si coniugium principaliter
ordinatur ad bonum prolis decet
coniuges omnium civium ne impediatur
eorum fecunditas vno viro esse con
tentas tanto tamen hoc magis decet

ꝯiuges regū et ꝑncipū q̄nto in
tali fideli ꝯiugio piculosior ē ste
rilitas filiorū Diligent̄ ergo ad
v̄tē dēnt singule mulieres que
suis viris ꝑ ꝯiugiū copulēntur
q̄nta diligentia dēant suā pu
dicitiā ꝯ̄uaē et q̄nto conatu
fidem suis ꝯ viris obsuēt q̄ si
ēē nō p̄t detestabile ē et ꝑ co
iugiū et feiam viuere vir̄ alii
copulari detestabile ē alicui viro
fornicatioē ꝯmisceri Sexto hoc
īvestigaē possum̄ ex filiorū de
bito nutrimto Nam ex hᶜ parentes
sollicitant̄ cira pueros et firmit̄
credunt esse filios eorū Quicq
ergo īpedit c̄titudinē filiorū im
pedit ne pn̄tes diligēt eis puı
deant ī hēditate et ī debito nu
trimto Sed si vna femīa plurib̄
nubat viris pn̄tes ꝺ suis filiis
c̄ti ēē nō potuerūt q̄re nō ad
hibent illā diligentiā quā dēnt
ut suis filiis debite ī nutrimto
et ī hēditate puideat Detesta
bile est igit̄ vicū vnū plures hr̄e
vxoēs sed ꝺtestabilis est vnā vxo
rē plures hr̄es viros q̄a ꝑ hoc
magis īpedit̄ c̄titudo filiorum
Vnde si decet om̄s ciues c̄tos ēē
ꝺ suis filiis diligēt puideat in
hēditate et ī nutrimto decet ꝯiuges
oīm ciuiū vno viro ēē ꝯtentas
tāto tn̄ hoc decet ꝯiuges regū
et ꝑncipū q̄nto ciuia circa eorum
filios piculosior est q̄ circa alior̄

Cam^m. xi Q̄ decet om̄s ciues et
maxime reges et pric^e nō duc̄e
sibi ꝯiuges in vna ꝯsanguinit^e ꝯiūctas

Credēt neforte aliq̄s dū tn̄
vna femīa ꝑ ꝯiugiū vni co
pulaēt̄ viro licitū est illud
ꝯiugiū cuiuscūq ꝯdīs ul̄ cuiuscūq
ꝯsanguīitis ēē hēant vir et vxor
Sed q̄ hoc sit ꝯ̄ rōis dictam et
q̄ cū pn̄tibus et ꝯsanguineis nimia
ꝯsāgnitte ꝯiunctis nō sit ineūdū
ꝯiugiū t̄plici via venari possum̄
Prima ꝯ via sumit̄ ex debita reuēn
tia q̄ ēēt pn̄tibus et sanguineis ex
hibenda Scd̄a sumit̄ ex bono q̄ ex co
iugio ꝯsurgit Tercia q̄ inde initat̄
Prima via sic patet Nam cū ex
n̄ali ordine debeam̄ pn̄tibus de
bitā subiectioē et ꝯsanguineis de
bitā reuēntiā cū huiꝯ debita
reuēntia nō resuet̄ int̄ viru
et vxorem ꝑpt̄ea q̄ int̄ eos
mutuo sūt gaudia dictat n̄alis
rō q̄ nimis ꝑpinq̄ ex suo gn̄e ꝑ
ꝯiugiū nō est socianda imo vidē
adeo hoc rōe n̄ali ꝯsētaneum
q̄ vix sūt aliq̄ gentes nō excep
tuantes ꝑsonas aliquas a legitimo
seu ꝯiugio ꝯhendo Vn̄ et phs
iii^o pol̄ sola rōe n̄ali ductꝯ ex
cepit ꝑsonas aliq̄s a ꝯiunctione co
nubii Nusq̄ eni licitū fuit alicui
et apud nullas gētes ꝑmissum
fuit inuenim̄ ut q̄s cū matre ꝯhēt
Non licet ergo filiis ꝯhē cū pn̄tibus
ꝑpt̄ mutuā reuēntiā q̄ sibi in
vicem dēnt Sic et nō licet eis
ꝯhē cū ꝯsanguineis aliis si sint
nimia ꝯsanguinit^e ꝯiuncti n̄ ex
dispensatioē in casu Nā ꝑpt̄
aliq̄d bonū q̄ inde possit ꝯsurgē
ꝯcedit̄ aliqn̄ alicui ī aliquo casu
q̄d ꝯmunit̄ aliis denegat̄ rōne
ergo reuēntie debite ꝯsanguineis
q̄ in agendis int̄ ꝯiuges ꝯ̄ste
resuari nō p̄t n̄ ex dispēsatiōe
et in casu int̄ ꝑsonas nimia co
sanguinit^e ꝯiunctas nō sūt ꝯiu
bia ꝯhenda Decet ergo omnes
ciues nō ꝯhē ꝯiugia cū quibuscūq
ꝑsonis ꝯsanguineis Tanto tn̄ hᵒ
magis decet reges et ꝑncipes
q̄nto magis decet eos obsuare
ordinē n̄alem Scd̄a via ad inue
stigandū hᵒ idē sumit̄ ex bono
q̄d ex matrimonio ꝯsurgit Dice
bat̄ eni ī ꝑcedenti cap^lo q̄ ex co
trac̄tioē ꝯiugii int̄ eos ꝯhētes
oerit̄ pax et ꝯcordia sed cū int̄
ꝯsanguineos ex ipā ꝑximit^e carnis
sufficiēs amicicia videbat̄ dictat
n̄alis rō ꝯiugia ꝯhenda esse int̄
eos q̄ nō sūt nimia ꝯsāgnitate
ꝯsanguinit^e ꝯiuncti ut ad q̄s carnis

ouicto p dilectom et amicia no
ouigit ouigat ɋcio copule ouiga
lis Debet ergo oms caues no
ɋhe cu psonis nimia ɋsagnite
ouictis tn h magis dicit reges
et pncipes qa qnto magis sunt
i maiori statu et i altiori gradu
tato magis eget affinite et amica
aliorũ Nam sedm phm 10o eth
qnto arbor e altior tato magis
indiget sustetamtis ne ɋsciat
a vento Reges go et pncipes
qnto i altiori statu existut tanto
magis indiget ta sust affinitates
qr ɋsangneos et amicos Tercia
ad inuestigadũ h ide sumit ex
malo qp p ɋiugiũ vitat Pro co
niugiũ go no solũ pducit bonũ
plis sed et vitat intepane malũ
Qui em castitate suae no pnt
ne sint nimis intepati qbuslz
femiz se miscendo expedit eis
inire ɋnubia ut vna vxore con
teti ab intepancia rethant Cũ
em ɋcupiscencie carnis si nimie
sint rem prauiunt ut sup pluries
dximus qbuslibz vige uolentibz
rone et intellectu no nimiaz
operã dare venereis Cũ go
ad psonas nimia ɋsangnite ɋiu
ctas heat nalis amor si supra
amore illũ supadderet amicicia
ɋiugalis int ɋiuges sic se hntes
tanta mltiplicaret dilectio ut op
porteret eos nimiũ vacare vene
reis Debet go oms caues no
inire ɋiugia cũ psonis nimia ɋ
sangnite ɋiunctis ne dando ni
mis operã venereis priuatur
corũ ro et rethant a curis de
bitis et a ciuilibz opibz Tanto
go magis hoc debet reges et pn
cipes qnto ipi plus vige debent
prudencia et intellectu et qnto ma
ius piculum pt regno ɋsurgere
si reges et pncipes circa salute
regni et circa opa ciuilia no di
ligent intendat In nimis go
ppinquo gradu ɋsangnitis no
est matrimoniu ɋthendũ Tercius tn

et qrtus gradus qa approximate deuiat
incipiunt si desponsacio assit pt
bonũ aliqd psequendũ vel magnũ
malũ vitandũ ɋhi potit copla
ɋiugalis Cap xii Quod reges
et principes et vniuersaliter oms caue
debent vxores accipere ornatas exterioribus bonis

Bonorũ aut queda sut bo
a aie ut vtutes et boni mores
queda vo sut bo corpois ut
pulchrido magdo et agilitas et
cetera talia Queda aut dicut
exteriora bona q qntũ ad pns spe
ctat tplicia gne hnt ee Nam
nobilitas gnis et plualitas amico
rũ mltido diuiciarũ int bona
exterioa ɋputat ut patz p phm 1o
eth Cũ go reges et pncipes vo
lunt alicui p ɋiugiũ copulari at
tendere debent ut psona illa quã sibi
i ɋiuge optat sit oibz hiis bonis
ornata Non tn eqz pnt intede
dent ad pdicta bona sed ad no
bilitate gnis et ad mltine amicorũ
int exteriora bona debent intede
qi pmo et pse sed plualitas di
uiciarũ est intedenda qi exco
sequnt Debet em eos tale uxores
recipe et attede que sit gne
nobilis et p quã acqrat mltos
amicos nobiles potentes Sed qp
p uxorem illã acqrat diuiciarũ
copia intedendũ est qi exequnt
Magis em attedendũ est i ɋiu
ge ut i psequendo patebit nobili
tas gnis et plualitas amicorũ qr
mltido diuiciarũ. oia tn h circa ali
quos sut attededa Ordinat n
ɋiugiũ ut patz ex dictis ad debi
tã societate et pacificã eo qp ad
sufficienciã vite Prout go ɋiu
giũ ordinat ad debitã societe
apud reges et pncipes i suis co
niugibz querenda e plualitas di
uiciarũ Probabam em sup ɋiugiũ
ee sedm naturam eo qp ho nalr est
al sociale Prima aut socialis
nalis societas ut patet p phm i
pol est maris femine viri vxoris
hoc aut no esset n ɋiugiũ ordinare

in quandā societatē debitā et
n̄alem Cum ḡo debite et ḡḡe
Nobiles nobili societ^r Reges et
p̄nc^es q̄s ōstat eē nobiles gn̄e
put īgeniū ordinat ī societatē
dignā et ḡḡām q̄ deñt sibi uxo
res q̄re q̄ sūt ex nobili gn̄e h^o
ppt^r eē pacificum q̄reda ē aicoꝝ
mlt^do Nam pax int^r hoīes se
ht q̄r sanitas respectu huoꝝ
Sicut eñ videm^9 ī vno et eod̄
corpore q̄ ppt^r īeqlitatē huoꝝ
ōsurgit īfirmitas et pugna sic
int^r hoīes ppt^r īiurias et īequa
litates quas int^r se exercent ōsur
gūt dissensiōes et bella q̄re sic^t
ad eē sanū req̄rit^r ut q̄s habeat
nām forte ut possit nociua ex
pelle^r sic ad eē pacificū req̄rit^r
abvndātia ciuilis potētie et plu
ralitas aicorū Nam s̄cdm ph̄m
ī eth^i hoīes libent^r īiustificāt
cū possit Qui ḡo caret ciuili po
tētia et nō est munit^9 aicis de
levi īiuriā patit^r et nō sinit^r vi
ue^r ī eē pacifico Cōiugiū ḡo
put ordinat^r ad eē pacificum q̄
renda est ex eo plur^alitas aicoꝝ
hoc aūt ut patz ex hiis tāto ma
gis indiget reges et p̄ncipes
q̄nto eorū stat^9 quia altior ma
gis īdiget sustētamīs et plurib^9
pt^r q̄nti īfortuniis patet ḡo q̄mo
ī ōiuge regium et p̄ncipū que
renda est nobilitas gn̄s et quō
ex tali ōiugio q̄reda est plurā
litas aicorū Restat dice^r quō
ab eo debeāt querī diuiciarū mlt^do
Querūt^r eñi ex ōiuge dotes et
diuitie ad supportādū onera ōiu
gii et pt^r sufficiētiā vite Vm̄ qa
reges et p̄nc^es semp̄ intelligut^r
diuiciis et possessionib^9 abūndaē
q̄ d̄siuūt ad sufficiētiā vite de
cet eos ī suis ōiugib^9 p̄ncipalr
quere^r q̄ sint p̄ncipalr nobiles
gn̄e et p̄ eas abūndet ī ciuili
potētia et q̄ acq̄rāt mlt^ne ai
corū tū ex tali ōiugio acq̄rat^r
mlt^do numismatis Viso quō

reges et p̄nc^es ī suis ōiugib^9 deñt
querē exteriora bona de levi patz
quales ōiuges singuli ciues acc̄ipe
debeāt Nam si reges et p̄ncipes
decet accipe ōiuges nobiles ut int^r
eos sit pax et digna societas in
omni ōiugio nimia īparitas videt^r
eē vitanda Nā īparitas ī excessu
siue sit s̄cdm nobilitatē siue s̄cd̄
etatē ut plurī^m est causa q̄ sibi
ōiuges fidē nō suet ut si nimis
nobilis nubat ignobili nō erit
int^r eos digna societas sed vn^9
alti ult^r quā leges ōiugii req̄rat
dn̄ari conabit^r Et sic si nimis
senex iuuēcle nubat q̄a societ^{te}
seniū sigaudēt tanta īparitas
etatis erit quoddāmō ut sibi cō
iuges fidē nō suet queredā
sūt ḡo ī ōiuge ta p̄dicta bona
exteriora .s. nobilitas gn̄s mlt^do
diuiciarū et plur^alitas aicorū
sed h^r s̄cdm modū et pportiona
bilitatē nubentis ita q̄ int^r nu
bentes aliq̄lis pportio res̄uet^r

Ca^m xiij. Qr decz oēs ciues et maxīe
reges et p̄ri^b in suis ōiugib^9 nō solū
exteriora bona querē s̄z int̄iora tam corporis
q̄ anime

Ondebat sup^r quale ōiugiū
debet eē ōiugiū q̄a est q̄
n̄ale est q̄ indiuisibile et
est vn^9 ad vnā Ondim^9 et
int^r quas p̄sonas dēt eē ōiugiū
q̄a nō int^r nimiā p̄pīq̄tatē ōiu
ctas Vltī^9 d̄clāuim^9 qualia bona
exteriora q̄renda sūt ī ōiuge Re
liquū est ut dicam^9 quō ōiuges
ipsorū virorū bōis tā corporis
q̄r aīe deñt esse ornate Sciēd̄
q̄ ph̄s 1° eth^i enūando bō femīaꝝ
ait q̄ bona corporis femiarū sūt
pulcritudo bona vō aīe sūt tp̄āa
et amor opositatis siue studiosita
tis Q̄ntū vō ad bonū corporis
querēda est ī vxoē pulc̄tudo et
magtudo s̄z q̄ntū ad bō aīe
maxīe videt^r eē querēdū ī fēia
q̄ sit tēpata et q̄ nō amet oci
osa sed diligat facē opa non
sibilia Que aūt opa nō sibilia

querenda sint in coniugibus infra in
prosequendo patebit. Quod autem haec bona
corporis magnitudo scilicet et pulcritudo
querenda sint in uxore sic potest ostendi.
Nam licet coniugium sicut in precedenti
capitulo dicebatur ordinetur ad societatem
debitam ad esse pacificum et sufficientiam vite ordinatur et nichilominus ad sui vitam plus producendam
et ad fornicationem vitandam immo
principaliter videtur ordinari coniugium
ad hec duo bona quam ad ea predicta.
Nam bonum videtur quod coniuges sibi
fidem servent quam servando fornicationem
vitat bonum prolis magis directe pertinere videtur ad coniugium quam ea que
in precedenti capitulo diximus. Ergo omnia
illa que videntur facere ad fornicationem vitandam ad fidem coniugium
conservandam et ad prolem debite procreandam et producendam in coniuge debent
queri. Videmus autem quod magnitudo
corporis facit ad bonum prolis. Nam
filii in quantitate corporis et ut plurimum
imitantur quia totam corpulentiam substantiam sumunt secundum animam a matre. Sicut ergo
in aliis animalibus ut plurimum ex magnis
genere magna prodeunt sic et in hominibus si parentes magni existant filii
ut plurimum magni existunt nascuntur.
Decet ergo omnes cives propter bonum
prolis ut filii eorum polleant magnitudine corporali querere debent in
suis uxoribus magnitudinem corporalem. Tamen hoc decet magis reges
et principes quanto ipsi circa proprios filios
eo quod ex eis dependeat bonum gentis
ut salus regni plus sollicitari debent
quam alii. Secundo inter bona corporis querenda est in uxore formositas et
pulcritudo nam et hoc facit ad bonum
prolis. Nam sicut plurimum ex magnis
nascuntur magni sic ex pulcris
nascuntur pulcri. Quare si decet omnes
cives et maxime reges et principes
sollicitari ut polleant filiis magis
et pulcris decet eos in suis uxoribus querere magnitudinem et pulcritudinem corporis. Videtur et pulcritudo coniugis non solum facere ad
bonitatem corporalem prolis sed et
ad fornicationem vitandam ad quam
vitandam est primum coniugium ordinatum. Viso quomodo quantum ad bona
corporis querenda sint in coniuge
magnitudo et pulcritudo restat videre quomodo quantum ad bona anime querenda sint in coniuge temperantia et amor operositatis. Illud enim maxime videtur
esse querendum in femina ad cuius oppositum
maxime inclinatur. Dicebatur supra quod
agere secundum rationem et sequi passiones modo
opposito se habent ista quod quanto quis
magis sequitur passiones minus agit
secundum rationem et econverso. Illi ergo in quibus
minus viget ratio secundum quod huiusmodi sunt
magis inclinantur ut sint passionum
insecutores. Pueri ergo et mulieres
quantum est de se magis videntur esse
insecutores passionum quam viri quorum
vir est prestantior ratione. Sed
tamen temperantia ut supra in primo libro diffusius dicebatur passiones moderetur
ad quas mulieres maxime incitantur
sed singulis virtutibus secundum modum
eius congruum feminas pollere decet
tamen tamen tradenda est alicui nuptui
potissime inquirendum est quod polleant temperantia eo quod ad intemperantiam
femine maxime incitantur. Decet ergo
omnes cives haec in suis coniugibus
querere tanto tamen hoc decet reges
et principes quanto intemperantia coniugum aliorum. Decet ergo coniuges
temperatas esse decet et eas amare
operositatem. Nam cum aliqua persona
ociosa existit levius inclinatur
ad ea que ratio non dictat. Nam
mens humana ut innuit philosophus viro
potest nescit ociosa esse. Statim
ergo cum quis non dat se bonis et licitis exerciciis eius mens vagatur
circa alia et occupatur cogitacionibus
turpibus. Patet ergo ex iam dictis quale
debet esse coniugium et qualiter omnes
cives et maxime reges et principes
se habere debeant in ducendis uxoribus. Nam prius quam eas ducant diligenter debent inquirere primo qualiter sint
ornate exterioribus bonis et quomodo

ſūt nobiles gn̄e et quō ꝑ tlē
ꝯiugiū ꝯſequi poſſit ciuilē poīm
et mlr̄ nē aiorū Sꝫ īueſtiga
re poſſumꝰ quoſ polleāt bōis et
quoſ ſit magne ſtatue et q̄
hēant formoſitatē et pulc̄tuⁿᵉ
corpoālē Sꝫ quia nō ſufficit
afflueē bonis extiorib; et polleē
corpoālib; bonis n̄ ibi aſſint bō
mrs et aīe dēnt inqrē quoſ
vxoēs ducende ſūt tꝑte et quō
ſit oꝑose tīa extiora bona et
honeſta Caᵐ. xiiij. Qꝫ ōs ciues
et maxīᵉ reges et pncīᵇ nō deꝫ
ſuas ūxoēs regē eoꝫ regimīē q̄ ze
via nō ſufficit gedi ſt filij

Oſtēē quale ſit ꝯiugiū et
q̄lr̄ quis ſe hrē deāt ī vxoē
ducenda niſi cīa eā īā ductaꝫ
ſciat ſe hrē debite Ideo ꝑmiſſis
capitulis ꝯ̄bilit̄ ſꝫ annectitur
ut ſciamꝰ quō regimīē nupcia
le quo regende ſūt ꝯiuges ab
alijs regiminib; eſt diſtictū poſ
ſumꝰ aūt dupli via īueſtigaē
et alio regimīē ꝯiuges ſūt re
gende et alio ſūt filij ꝑma
via ſumit̄ ex ꝑte modi regēdi
Sc̄a vō ex ꝑte operū fiendorum
Prima via ſic patet Nam ſcd̄m
ph̄m modus regimīs vniuſi re
ſuat̄ in vno hoīē Vn̄ et ab eis
hō appellatꝰ eſt mīor mūdꝰ Nā
ſicut totū vniuſit digit̄ vno pn
cipe et vno deo qui eſt intellcus
ſepatꝰ et purꝰ ſic oīa que ſūt
ī hoīē ſi debite regi dēnt regē
da īltellectū et rōn Jmo adeo
modꝰ vniuſi reſuat̄ ī q̄lib; hoīē
q̄ plato et totᵐ ordīē celorū
ſaluat̄ in qualib; aīā rōnali Si
go regim̄ totꝰ vniuſi aſſilat̄
regimī qd̄ dēt eēe ī vno hoīē
cū ciuitas ſit ꝑs vniuſi regiⁿ
totꝰ ciuit̄ᵗⁱˢ mltō magis reſua
bit̄ ī vna domo Nam ſi domꝰ
eſt plus q̄ vnꝰ hō ſinglarit̄
et ciuitas eſt minꝰ q̄ vniuſū
Si totᵐ vniuſū ꝑ quandā ſilīnē
reſuat̄ ī vno hoīē Vn̄ ꝑhs ī pol̄

Regimīā vnīꝰ domꝰ aſſilant̄ re
giminib; ciuitatis Ciuitas aūt q̄n
tū ad ꝑn̄s ſpectat dupli regim̄
ꝑeſt politico ſ. et regali dicit̄
aūt aliqs ꝑeēe regali domꝰ cū
ꝑeſt ſcd̄m arbitriū et ſcd̄m leges
q̄s ipē īſtituit Et tūc ꝑeſt regiⁿⁱ
politico qn̄ nō ꝑeſt ſcd̄m arbitriū
nec ſcd̄m leges quas ipē īſtituit
ſꝫ ſcd̄m eas q̄s ipſi īſtituerūt Cū
enī pnceps ī ciuitē ipē ſcd̄m ſe
ipſm̄ pncipat̄ et ipē leges īſtituit
regim̄ illud ab ipō regnāte ſumit̄
et dr̄ regale ſed cū leges nō in
ſtituūt̄ a pncipe ſed a ciuib; illd
regim̄ nō eſt denoīandū ab ipō
regnante et pncipāte ſꝫ magis
ab ipā politica et ab ipīs ciuib;
dr̄ tn̄ illud regiⁿ tale politicū vl̄
ciuile His aūt duob; regimib;
ī ciuiᵗᵉ ſcd̄m ph̄m aſſimilāt̄ duo
regimīā domꝰ ꝑ̄rnale et ꝯiuga
le Namꝗ regim̄ patnale aſſi
milat̄ regali ꝯiugale vō politico
debet enī vir ꝑeēe vxoī regimīē
politico q̄a dēt ei ꝑeēe ſcd̄m c̄tas
leges matrimonij et ſcd̄m ꝯue
nones et pacta Sꝫ pat̄ debet
ꝑeēe filijs ſcd̄m arbitriū et ſcd̄m
regim̄ regale Jnt̄ p̄rem enī
et filiū nō intueniūt ꝯuencōnes
et pacta quō eū regē debeat
ſꝫ pat̄ ſcd̄m ſuū arbitriū put
melꝰ videit filio expedie ipꝫ
gubnet et regit ſicut et gē rex
gentē ſibi ſubiectam regē dēt
ſcd̄m ſuū arbitriū put melꝰ vi
deit illi gēti expedie Vn̄ tlē
regiⁿ rc̄te dr̄ regale Sꝫ inter
virū et vxorē ſꝑ intueniūt
quedā ꝯuencōnes et pacta ut
ſmoēs quidā q̄lit̄ vir hrē ſe
deāt cīa ipam dr̄ go tlē regiⁿ
politicū q̄a aſſilat̄ regimīū quo
ciues ciuitates dūmᵒ ꝯdūt eis
pacta et ꝯuencōnes q̄ dēnt ī ſuo
regimīē obſuaē Ex ipō go mō
regendi quia vnū eſt politicū
aliud eſt regale dr̄t aūt regⁿ
patnale et regⁿ ꝯiugale Videmꝰ

em̄ q regim̄ regale est magis to
tale et n̄ale regim vō politicū
est magis p̄aale et ex electiōn
Nam p̄esse regalit est p̄ēē to
talit ē p̄esse p̄esse vō politice
nō ē totalit p̄esse n̄c simplicit
sed s̄dm quadā queōnes et pa
cta Rursus licet omē regimē
est v̄m siue n̄ale actū regim
politicū q̄cūq; sit v̄m nō ē
adō n̄ale sicut ver̄ regale imo
illud ver̄ est quodā̄ ex electiōn
cū in tli regimie ciues sibi dūm
dicāt et eligant Ex hoc aūt ma
nifeste patet dr̄ā int regi⁹ ma
trimōiale et p̄enale qā p̄r magis
p̄est filiis simplicit et totalit
q̄ vir vxoi Rursū dominiū p̄e
nale magis est s̄dm nām q̄
cōiugale aliq̄ em̄ mō vxor in
dicat ad paria cū viro et eligit
sibi viū filii aūt nō iudicant
ad paria cū p̄re nec eligūt p̄rē
sed n̄alit p̄duc̄t ab ipō dicit
ēt dominiū ēē plus p̄enale
s̄dm nām q̄ cōiugale qā licet
hō sit n̄alit hō al cōiugale tn̄
q̄ h̄eat hanc cōiugē ul' illam
est s̄dm placitū et ex electiōn
sic hō ē n̄alit apt⁹ ad loq̄ndū
tn̄ q̄ loquat hoc idiomate ul'
illo hoc est s̄dm placitū et ex
electiōn Cōiugale g° regi⁹
nō est sic n̄ale ut patriū qā
filii nullo° eligūt sibi p̄rē Viso
quō d̄r̄t ver̄ cōiugale a p̄enali
ex mō regendi qā vnū est ma
gis simp̄ et n̄ale aliud vō est
q̄i p̄ticlarit et ex electiōn d̄leui
pt videi quō d̄r̄t h̄c regi⁹ ab
illo ex p̄te operū fiendorū Nā
p̄r sic d̄ēt p̄esse filiis ut ordinet
eos ad alia opa q̄ vxorem Nā
filii instruendi sūt ad opa mili
taria ul' ciuilia q̄bꝫ vacare debent
cū sūt adulti ad que nō sūt in
struende vxores quia tlibꝫ vacare
nō debent Patet g° quō debent
oms ciues alio regimie p̄esse
vxoribꝫ et alio filiis tūc tn̄ hoc

decet magis reges et p̄ncipes
q̄nto ipi plus obs̄uare debent q̄
dictat ordo et rō n̄alis Ca^m xiiij xv.
Q̄ oms ciues et maxīe reges et
p̄n^B nō deñ suas uxores regē eode
regimie quo regendi sunt seruj

Dicebat em̄ sup⁹ i domo eē
t̄ia distincta regimia nupci
ale quo vir p̄est vxoi p̄enale
quo p̄r̄ p̄est filiis et d̄natiū q̄
dn̄s p̄est suis Postq̄ g° distinx⁹
regim cōiugale et p̄enale quia
p̄enale est magis tota et simp̄
illud vō magis p̄ticlarit et qā
p̄enale est magis s̄dm nām illd
vō s̄dm est quodā̄ ex electione
Rursū qā ad alia opa est h̄c q̄
illud Restat ondē quō cōiugale
regim differat a p̄enali Q̄ aūt
vir nō debeat uti sua vxoē tāq̄
sua t̄pheī via venari possum⁹
p̄ma sumit ex ipō ordine n̄ali
s̄a ex p̄fectiōn domus t̄ua ex p̄te
cōiugū Prima via sic patet
Nā tota nā regit et mouē adō
et substāciis sepatis Vn̄ et ph̄s
i xii° mēt̄ bō̄ sentētia ait p̄ncipes
n̄ales q̄s h̄em⁹ i aīa in nobis
tanq̄ a mouēte nām totā Sic
enī in artificio f̄c̄o a sapiēti arti
fice ut adō nihil agit sup̄fluū
nec deficit a necc̄ariis Cūcq;
g° nā agit et q̄cq̄ a nā p̄pat
oportet ornatissimū esse quia
ille nām dirigit a quo ē oīs ordo
Cū g° nūc sit aliquid maxime
ordinatū qn̄ vnū ordinat ad
vnū cū vxor n̄alit sit ordinata
ad gubnandū nā cū ordinata
adseruiendū Ideo dr̄ i° pol' q̄
n̄alit distiguūt f̄ēīa et s̄uus
Nā ut ip̄e ait ibid nihil tale
nā facit sicut faciebāt fabri
formātes de gladiū delphicū
Delfis enī fiebāt gladii p̄pt
paupes nō ualētes plura habē
instrumēta faciebāt aliqd̄ instrumētū
fabri quo posset ad plura uti
artificia officia Nā aūt sic
agit ut melius fiāt res n̄ales

gnandū

ſp ad vnū offitiū ſn̄ ordinat vᵐ
aliqᵈ Vn̄ et idem phs Ꝙ vnū
quodq; organorū optime pficit
nō ſi mltis opibꝫ ſit ſiues ſed
vni qre cū nā ordinauit ꝯiugē
ad gn̄acom indecēs est q ordinē
adſuēdū Non enī est nālis ordo
virū pēſſe vxori eo regimie q
dn̄s pēst ſiuis Licet go ſit ſcdm
ordinē nālem cū apud aliqs gētes
ſicut apud barbaros idē ſint femīa
et ſiuis ut recitat phs iiᵒ eth
dicēs Ꝙ int barbaros femīa
et ſiuis eundē hn̄t ordinē Vte
bant tn̄ illi ꝯiugibꝫ tanqᵃ ſiuis
ſed hᵒ ideo ꝯtīgebat ut recitat
idem qa int barbaos nullus
pncipās ſed idē ē eſſe nā barbarꝫ
ab aliqs hᵒ est ēē ꝯtrariū ab eo
et nō intelligi ab illo pt tn̄ aliqs
ēē barbarꝫ huic uł illi qa nō in
telligit ab hoc uł ab illo ſicut teu
tonici ſūt barbari ytalicꝫ et itali
anglicꝫ qa a ſe ypo extraneꝫ est
et ſeipm nō intelligit q ēē nō
pt ſi careat vſu rōnis et intel
lectꝫ ſꝫ tn̄ carēs rōnis vſu nā
ſit nālit ſiuus qa neſcit ſeipm
dirige et expedit ei ut ab aliquo
dirigat Idem est eſſe nā barba
rū et ſiuū qre ſi apud barbaos
eundē hn̄t ordinē vxor et ſiuus
hᵒ est ppt rōnis dfcm qa neſciūt
diſtigue int regimē ꝯiugale et
ſiule Qre ſi decet ciues eſſe in
duſtres et cogſcē mom et ordiez
nālem indecēs est eos vxoribꝫ
vti tanqᵃ ſiuis tanto tn̄ hꝫ ma
gis est indecēs apud reges et
pncipes quto dtestabilꝫ est eos
ēē barbaros et carē rōne et
intellectu Expte enī ordinis
nālis patꝫ aliud eſſe reg ꝯiuga
le q ſiule et nō est vtendum
vxoribꝫ tanqᵃ ſiuis Sᵃ via ad
inueſtigandū hoc idē ſumit
ex pte pfectiōis domꝫ videtᵘ
enī domꝫ ēē impfcta et hre
penuria rerū et nō ſufficere
ſibi in vita ſi vxor et ſiuus hn̄t
eundē ordinē Vn̄ dr̄ viᵒ pol Ꝙ
paupes qui nō hn̄t copia ſiuorꝫ
nec abvndat ī hiis q reqrūt ad
pfectiōm domꝫ vtūtᵘ vxoribꝫ taqᵃ
ſiuis Tria via ſumitᵘ ex paritate
q dꝫ eſſe int virū et vxoem Na
licet vir deat pēſſe vxori eo q ſit
rōne pſtantior tn̄ nō dꝫ eſſe
tanta impaitas int virū et vxoēz
q ea vti deat tanqᵃ ſiua ſed mag
tanqᵃ ſocia Non enī est tāta im
paritas int virū et vxorem qnta
int dominūᵐ et ſiuū imo vir et
vxor ꝯtuitū ad aliqᵒ paria iudicatᵘ

Caᵐ xvi Ꝙ detestabile ē ī oībus
ciuibꝫ et maxīe regibꝫ et pncibꝫ in
etate nimis iuuenili uti copla ꝯiugali

Sermoēs vniuſales ut ī pᵒ
libᵒ diximꝫ cīca moralē ne
gotiū minꝫ pficiūt dtmi
nare go d ꝯiugio q regimē co
iugale est aliud a pn̄ali et a
ſiuli et qnde q aliter ſe dꝫ hre
vir erga vxoem q cīca filios
et ſiuos est valde in vniuſali no
ticiā tradere quale ſit ipm ꝯiugiū
et quōᵒ vtendū ſit eo Oportet
igitᵘ magis in pticlari deſcendē
qualit oīs ciues et maxīe reges
et pncipes vti deant copula co
iugali Sermoēs enī vniuſales
oīo deſpiciendi nō ſūt qa ignorancia
vniuſaliū ſepe facit pticlaria
ignorare ipis tn̄ vniuſalibꝫ ſūt
pticlaria addenda qa cū nego
ciū morale cīca ſinglaria ꝯſiſtit
ſcdm doctrinā phi iiᵒ eth talibꝫ
pticlares ſmoēs plus pficiūt:
Determinandū est go pticlarit ī
qua etate vtendū est ꝯiugio
tangit aūt phs viiᵒ pol iiiiᵒʳ
rōnes pbantes q ī etate nimis
iuuenili nō est vtendū ꝯiugio
pma rō ſumitᵘ ex leſione filiorū
Sᵃ ex intēpancia mlierū Tria
ex piclo carū Qrta ex malo
virorū Prima via ſic patet
Nam ſi in etate nimis iuuenili
ꝯiugantᵘ vir et vxor ut pbat
phs viiᵒ pol leduntᵘ inde filii

q̄ntū ad corpus q̄a ut plurimum sunt
nimis debiles corpore et imperfecti
Leduntur et q̄ntū ad aiam q̄a sic
nascentes ut plurimum deficiūt rōe
et intellectu Dic enī videmus ī
aliis reb9 nālib9 q̄ q̄n ad p̄ducti
oīn alicui9 effect9 req̄rit aliq̄d
si illud sit imp̄fcm̄ oz effectum
imp̄fcm̄ esse ut si ad calefactioz
req̄rit calidū et illud sit imp̄fcte
calidū seq̄t q̄ imp̄fcte calefaciat
sit et q̄a ad h' q̄ aliq̄ calefaciat
req̄rit q̄ sit dispositū ad susceptioz
calefactionis Si aliq̄d sit ip̄fecte
dispositū ad susceptionem hui9 seq̄t
q̄ imp̄fcte calorem suscipiat q̄re
si coniūctio vxoris et viri req̄ritur
ad p̄ductionē p̄lis si vir ul' vxor
sit nimis ī etate iuuenili q̄a cor
pora eorum imp̄fcta sūt et p̄uenerūt ad
cōplementū debitū si ex tali coniūctione
nascantur pueri seq̄t q̄ p̄ducantur im
p̄fcti et debiles corpore q̄re q̄ntū
ad corp9 ex coniūctione nimis iuue
nili cōtingit lesio filiorū sic ex tali
coniūctione leduntur filii nō solum q̄n
tū ad corp9 q̄a cū aīa seq̄t cōple
xiones corporis cū aliq̄s nō est bn̄
p̄porcionat9 ī corpore et nō est bone
cōplexionis īpedit aīa ne possit
bn̄ sp̄eculari et ne posset libere ex
equi actiōes suas Nascentes ergo
ex tali coniugio nō solum sūt imp̄fcti
corpore sed et mente Decet ergo
oms caues nō uti coniugio ī etate
nimis iuuenili Hoc tanto tn̄
magis decet reges et p̄ncipes
q̄nto ipi pl9 ēē dent solliciti ut
eorū filii sint formosi et elegan
tes et industre mente Dato ergo
q̄ cōtingat eos vxores duce ī eta
te ualde iuuenili nō tn̄ dent uti co
niugio ī etate debita ¶ Secunda via
ad inuestigandū h' idē sumit ex
intemp̄ācia mulierum nā si ī etate ual
de iuuenili vxores suis viris co
pulentur nō solū filii inde leduntur
sed et ipe vxores efficiūtur īt̄ēpate
et lascaue q̄a q̄lib; p̄sona nimis
de ſideat aliq̄d et nimis ardore con

cupiscit ip̄m si ex nimia iuuētute
sit assuefacta ad illud Vnde et vii°
pol' dr̄ q̄ intemp̄anciores videntur ēē
mulieres ille que iuuencle fuerint
vse coniugio ¶ Tercia via sumit ex
p̄iclo mulierum Nam ut dr̄ in pol'
In partu iuuencle magis dolent
et p̄iclitantur plures Vnde et anti
q̄tus ut ph̄s recitat fuit cōsuetudo
ap9 gentiles sp̄ale oraculm̄ facere
p̄ partu iuuenclarum in sig9 q̄ iu
uencle magis p̄iclitātur q̄ alie
¶ Quarta via sumit ex malo corporum
virorū q̄a ipi viri leduntur si in
nimia iuuētute vtantur coniugio
Vnde et ī pol' dr̄ Q masclorum cor
pora leduntur si tp̄e augmenti et cre
scente corpore utentur ueneris :~
Quarte si hec mala q̄ ex nimia iu
uētute coniugium accide p̄nt tā con
iugib9 q̄ eorū filiis magis vitanda
sūt in regib9 et p̄ncipib9 q̄ ī aliis
potissime decet eos nō uti coniugio
ex nimia iuuētute Sed si q̄reretur
q̄ntū tp̄e req̄rat ī coniugib9 videtur
velle ph̄s hui9 tp̄e ī ipa coniuge
debere esse xviii annorum ī viro vero
pl9 tp̄is req̄ritur Nā si p̄ totū tp̄s
augmenti nociuū est masclis vti
coniugio cū tp̄e augmenti req̄rant
tria septenia post tcium septeniu
ī viris videtur ēē tp̄e debitū dare
operā copule coniugali Vm q̄a vis
generatiua est nimis corrupta hui9
tp̄s anticipari poterit si videbitur expedire

Cam. xviii. Q tempore frigido
q9 flat venti boreales mag9 dand'
e opam p̄creacione filiorum q̄ tp̄e calido

Ph̄s vii° pol' postq̄ p̄bauit
p̄ rōnes plurimas nō esse
dandā operā coniugio ī eta
te nimis iuuenili ingerit q̄ tp̄e mag9
īsistendū est p̄ p̄creacione filiorum
et ait q̄ tā a nālib9 q̄ a medicis
cōcedit q̄ tp̄e frigido quo flant
venti boreales meli9 est dare operā
coniugio q̄ tp̄e calido quo flant
venti australes Possum9 aut' h'
t'plici via uenari p̄ma via sumit
ex p̄te mulierum scda ex lesione virorum

tercia ex dispositione aeris. Prima
via sic assignatur a quibusdam. Nam
tempore calido aperiuntur pori corporis
exalat inde humidum quare remanent
corpora sicca. Rursus apertis poris
exalat naturalis calor quo exalante
corpora intrinsecus remanent calida
frigida. Unde quilibet in seipso experitur
quod tempore frigido flante borea melius
digerit quia calor eius intus propter
frigus circumstans non exalat sed
magis roboratur et vigoratur. Quare
si videres mulieres tempore hiemali
sunt calidiores quia calor non inde ex
alat et humidiores quia non evaporat
inde humidum quare magis sunt apte ad
generacionem et forte tali tempore magis
procreantur masculi. Unde et philosophus videtur
velle quod oves flantibus borealibus
ventis magis concipiunt masculos. Flan
tibus vero australibus magis concipiunt
feminas. Oves enim flantibus borealibus
ventis propter roboracionem caloris ma
terni uteris magis possunt conser
vare suos fetus et eos perfectiores
faciunt. Secunda via ad investigandum
hoc idem sumitur ex lesione virorum.
Nam viri magis leduntur si utantur
coniugali copula tempore calido flante
quam frigido flante borea. Tempore
enim boreali et frigido quia calor
naturalis magis conservatur intus plus
possumus comedere de alimento quare
coniugalis copula in tali tempore non sic le
dit corpora virorum nec sic attenu
at eo quod maior sit ibi copia ali
menti. Tercia via ad investigandum hoc
idem sumitur ex aeris dispositione. Nam
boreas reddit aerem purum au
ster vero reddit eum turbulentum. Nam
secundum philosophum in metheororum auster est plu
viarum multimus adductivus. Clarere
autem existente puro melioratur complexio
existencium in eo et efficiuntur meliores
generaciones quare tali tempore magis est
danda opera coniugali copule. Decet
ergo omnes cives uti coniugio tempore quo
fit melior procreacio filiorum tanto
tamen hoc decet magis reges et principes
quanto decet eos decenciores habere filios

Capitulum xviii Quod in mulieribus quedam
sunt laudabilia quedam vero vituperabilia

Mulierum autem mores ut plurimum sunt
quasi mores iuvenum et puerorum.
Quodammodo sic se videntur habere
ad mares sicut se habent pueri existentes
in etate imperfecta ad homines existentes
in etate perfecta. Nam secundum philosophum in
politicis mares plus vigent quam femine
racione. Est enim femina quasi mas occasi
onatus et quasi vir incompletus. Sic et
pueri non sic racione vigent ut ad
ulti. Nam puer est quasi homo incompletus.
Quia ergo racione incompletionis perfectionis
et quantum ad communem usum femina et puer
quodammodo eandem racionem habent decet mores
femineos esse quodammodo puriles. Iam in primo
ergo libro ubi iam utiliter de moribus tra
ctabamus non curavimus speciale capitulum
facere de moribus mulierum sed supposuimus
coniecturandum esse de huiusmodi moribus ex
moribus puerorum. Verum tamen quia in hoc
secundo libro regimen coniugum specialem requirit
tractatum ut sciamus quo regimine
regende sunt coniuges. Narrandum
est sub compendio et summatim que
sunt laudabilia et que vituperabilia in
ipsis feminis. Est enim primo laudabile in
eis quia ut plurimum contingit feminas vere
cundas esse quod duplici de causa contingit.
Prima ex appetitu laudis. Secunda ex timi
ditate cordis. Mulieres enim valde sunt
appetitive laudis. Nam in omnibus
sunt imperfecte tales plus appetunt
laudari quam perfecte possidentes illud. Cle
rici enim imperfecti habentes scienciam imperfectam
plus desiderant ut vocentur scientes
et ut habeant nomen quod sint excellen
tes clerici quam vere scientes. Nam qui
sciunt in seipsis inveniunt unde gaudeant.
Unde non tantum curant de apparencia. Sed
qui imperfecte cognoscunt quod non vi
dent in seipsis scienciam unde gaudeant putant
quod non habent in rei veritate volunt habere
in hominum opinione. Quod ergo dictum est
in sciencia perfecta et imperfecta intelligen
dum est de bonitate completa et incompleta.
Nam qui sunt perfecte boni non sic ap
petunt laudari et reputari boni sicut
alii habentes enim perfectam bonitatis

in seipis inueniūt vn̄ gaudēt p̄ut
p̄t q̄ nō mltū d' hoīm opīon ꝯ̄e
tū mlīes nō tanta boītē polleāt
sicut viri si aliq̄le boītē h̄eant ut
puta si polleāt aliquo corp̄ali bō
ut sint pulcre et elegantes ul'
siqua alia boītē p̄ticipēt valde
cupiūt amai laudai et comēdai
in eo q̄ totū ꝯtigit eis ex imp̄fec
tiōn bonitatis Nam bona corp̄is
ut elegāncia et pulc̄do et tn̄ cta
imp̄fcā sūt bona mlīes g° ut
pluīm ul' p̄ticipēt bona ip̄fcā
ut bonū mentis p̄ticipāt ea in
p̄fcō mō p̄p̄t q̄d vald' d̄ficiūt a
p̄fectiōn virorū ꝯ̄e cū ad au
gmtū p̄fectiōis et boītis oīo cu
piditas minuat laudis et d'hdeīm
reputacōnis tanto plus appetūt
laudai ꝙnt' mlīes q̄ viri ꝙnto
in bonitate ꝙt' sūt imp̄fectiores
illis p̄t' q̄d tn̄ vēcūdia sit timor
d' ingloificacōn et d'amissiōn lau
dis mlīes sūt ꝙnt' vēcūde q̄a
timēt ī gloificai et āmittē lau
dem quā nimiā affectiōn desi
derant. Ex ip̄a enī cupiditate lau
dis p̄bat mlīes vēcūdas esse
Rursus hoc idem p̄bai p̄t extimi
ditate corp̄is Nam cū mlīes sint
n̄alr' adeo timide q̄a q̄i oīo expa
uescūt seq̄t' eas vēcūdas ēē q̄a
vēcūdia est quidā timor ut sup̄ius
dicebat' Ex dūsis igit' causis p̄o
bai possum᷒ mlīes vēcūdas ēē
q̄tq̄ tn̄ sit d' eis cās laudabile ē
autē in ip̄is esse vēcūdas q̄a p̄t'
vēcūdia mlta t̄p̄ia dimittūt q̄e
nō dimittērent n̄ eas vēcūdie ca
thena confrmate cōstingēt Sc̄o
est laudabile ī mlīeribus q̄a sūt
ꝙnt' pie et misericordes p̄ueri
enī senes et feīe ut pluīm sūt
misericordes nō tn̄ ex eadē causa
hoc videt' ꝯtigē q̄a p̄ui ut sup̄ius
dicebat' sūt miseratiui q̄a oēs
īnocētes estimāt ēē et putāt eos
indigne pati ꝯ̄e semp̄ eis d'
facili miserent' Senes vō mi
seratiui existūt q̄a cū ip̄i ī corp̄e

deficiāt volūt aliis miserei et
ꝯpati illis q̄re cū d'facili quis
inclinet' ad faciēdū aliis q̄d ut
ab eis fiei sibi senes se d'facili
sp̄ aliis miserent' Mulīes ꝙdē
miseratiuē sūt ex mollicie cordis
Nā h̄ntes cor molle nō p̄nt aliq̄d
durū sustinē ideo statī miserent'
cū viderit aliq̄s dura pati :—
Tercio considerandū est in mlīeribus
q̄a ꝙnt' nimis excedūt Vn̄ cum
sūt pie sūt vald' pie et cū crude
les sūt vald' crudeles et cū sūt vē
cūde sūt nimis vēcūde Postq̄ enī
mlīes audaciā capiūt tanta t̄p̄ia
p̄petrāt q̄ vix inueniret' viri
adeo timidi ī ucāidi ut possit tanta
t̄p̄ia op̄ai hoc aūt ītrū et si
in boīs p̄t ēē laudabile ī malis
vō vitup̄ablē Viso q̄ sūt lau
dabilia ī feīs restat narrāē
q̄ sūt vitup̄abilia ī eis possum᷒
aūt narrāē tria ī mlīeribus vitu
p̄abilia p̄° ut pluīm sūt intē
p̄ate et passionū īsecutrices Sc̄o
q̄a sūt garule et litigiose t̄c̄io
q̄a sūt mobiles et īstabiles p̄°
enī feīe cū possīt ut pluīm sūt
intēp̄ate et passionū īsecutrices
Nam q̄a ī eis rō d'ficiat nō sic h̄nt
ut retrahant' a ꝯcup̄iscēciis sic
vir q̄ est rōne p̄stācior Sc̄o
sūt garule et litigiose q̄a ex
eadem causa ꝯtigit Nā frenū
mlīer ut pluīm nō est rō q̄a
ꝙnt' a rōne d'ficiūt sed magis
est passio ut vēcūdia Si enī
se ꝯtinet ut nō garriet et n̄
litiget magis h' faciūt ex vē
cūdia q̄ ex rōne q̄re cū mote
sūt nesciūt seip̄as moderāē
sed sine freno litigāt et garri
ūt Videm᷒ enī feīas plus
p̄seuerāē ī litigādo et garri
endo q̄ viri eo q̄ magis a rōn
d'ficiāt q̄ ip̄i Tercio ꝯtigit mli
eres ēē mobiles et īstabiles q̄d
forte accidit ex debilitate ꝯplexiōis
Nā cū aīa ut sup̄ius dicebatur
ut pluīm seq̄t' ꝯplexiōēs corp̄is

sicut mulieres habent corpus molle et instabile sic volunt et desiderant

Capitulum xviii quo regimine omnes cives et maxime reges et principes debeant suas coniuges regere

Dicebatur in precedentibus non eodem regimine esse regendas uxores quo regendi filii sunt vel quo regendi sunt servi. Aliud enim est regimen coniugale a paternali et a servili. Igitur in speciali tractatur quo regimine regende sunt coniuges. Sed oportet in speciali dicere aliqua de regimine coniugum. Sciendum est ergo unam esse generalem regulam ad omne regimen. Nam quicumque vult aliquid bene regere oportet ipsum speciales habere cautelas ad ea circa que videt ipsum magis deficere. Nam sicut est in locutionibus sic suo modo est in aliis. Videmus enim aliquos esse balbutientes et quod balbutiunt [non eodem modo balbuciant] sed aliqui difficilius proferunt unum verbum alii vero difficilius aliud. Qui vero balbutientes vellet in loquela dirigere oportet eos instruere ut specialem pugnam et specialem conatum accipiant circa ea verba que debilius proferre possent. Unde et aliquos philosophos legimus sic fuisse qui cum essent impedite lingue accipientes specialem conatum circa illas litteras quas debilius proferebant facti sunt eloquentes. Hoc ergo modo et circa opera se habent. Cum enim quis se vel aliud videt circa aliqua exorbitare si se vel aliud vult recte regere specialem conatum accipere debet circa ea in quibus esse contingit facilior casus. Quare cum mulieres ut in precedenti capitulo dicebatur communiter sint intemperate garrule et nimis instabiles regende sunt tali regimine ut inducantur ad temperantiam et ad taciturnitatem et similiter ad stabilitatem. Partes autem temperantie ut dicebatur in primo libro sunt quattuor scilicet castitas pudicitia sive honestas abstinentia et sobrietas. Tunc ergo mulieres sunt temperate quando sunt honeste caste abstinentes et sobrie. Debent enim coniuges esse castas non solum propter fidem servandam suis viris sed etiam ad procreandam prolem. Nam si quae uxor castitatem non servaret de facili filius ipsius viri non succedit in hereditate patris. Decet ergo coniuges omnium civium esse castas et tanto magis hoc decet coniuges regum et principum quanto ex eorum illegitima prole potest maior lis et dissensio exoriri. Secundo decet eas esse pudicas et honestas. Nam non sufficit coniuges esse castas et cavere sibi ab operibus illicitis sed oportet eas pudicas esse et honestas ut sibi caveant a signis et verbis que videntur inhonestatem pretendere. Non enim sufficit ne aliquis filius succedat in hereditate sed requiritur ut pater sit certus de sua prole. Cum ergo signa inhonesta et impudica quandam suspicionem generent de incontinentia coniugum ut pater sit certus de sua prole oportet, expedit coniuges pudicas esse. Tertio oportet eas esse abstinentes ut caveant sibi a superfluitate cibi. Nam cibi superfluitas ad incontinentiam inclinat. Quarto decet eas esse sobrias ut caveant sibi a superfluitate potus. Nam cum immoderantia cibi et potus provocat venerem. Unde et antiquitus apud romanas mulieres ut recitat Valerius maximus libro secundo capitulo de institutis antiquis quodammodo nefas erat bibere vinum. Unde ait quod vini usus quondam romanis feminis ignotus fuit ne aliquod dedecus prolaberentur quia usus vini consuevit esse provocativus ad venerem. Sic ergo regende sunt coniuges ut sint caste honeste abstinentes sobrie. Modus autem quo inducende sunt ad hec omnia diversificatur secundum diversitatem nobilitatis et divitiarum propriorum virorum. Nam quanto in nobilitate et divitiis excellentes debent propriis instruere et debitas cautelas adhibere ut polleant honestatibus supradictis. Abundantes vero in nobilitate et divitiis et in civili potentia debent inquirere magnas aliquas boni testimonii per diutina tempora prudentia in bonis moribus approbatas existentes

quigẽ et inducẽtes eam p mo
niciones debitas ad boi^tes s(?)ubi
tas Viso quigẽ sit regendã ee͂
ut sit debite tẽpata restat dicẽ
quo regenda sit ut sit debite ta
citna Nam ut scbit in p^o pol
Ornamtũ enĩ mlieꝝ ẽ silenciũ
Si enĩ mlies debite se hnt et
ggẽ silenciũ suet ex hs magis
appaent ornate et ad maiorẽ
amorẽ viros inducãt Decet go
eas ee͂ tacitas sic et eas decet
ee͂ stabiles Naq quto vxor ẽ ma
gis cõstans et fima tanto maior
crudelitas ad gnat viro Vt ñ
debitã fidẽ suet tli enĩ regimĩe
regede sūt quiges ut polleant
sex pdictis boni^tibꝫ videlꝫ ut
sint caste honeste abstinẽtes
sobe tacitne et stabiles Ad hec
oĩa viri eas inducẽ poteint p
seipos ul matnas boni testimo
nii ul p cautelas alias ad hibedo
Qre decet oms cives suas quiges
sic regẽ et tãto magis hoc de
cet reges et pnc^es qnto ex eoꝝ
idbito regimĩe pt ĩta re^r maig
piclin imine **Ca^m xv Qualr
omis cives et maxĩ reges et
pri^n ad suas quiges debent se hre**

Non sufficit scire quo oms
reges et pnc^es et vniūsa
oms cives deant suas cõ
iuges regẽ et ad quas boĩtates
et ad quas boi^tes deant eas indu
cẽ ñi sciat quo ẽta eas deant se
hrẽ Sūt aut tã qntũ ad pns
spectat diligent gsidẽanda i qbꝫ
viros ẽta ppas quiges decet debite
se hrẽ Nam p^mo dẽnt eis mode
rate et discrete uti S^o dent eas
honorifice tractare t^io dent ei
eis debite gusai Decet enĩ eos
modeate et discrete sius quigibꝫ
uti Na imodeatꝫ vsus veneꝛeꝫ
p^o corpa destruit s^o mete ꝺpmit
t^io madat appetitũ et reddit
quiges intẽpatos Destruit enĩ
et debilitat^a corpꝫ ipius viri si
nimis det operã copl'e quigali

quia vis gnatiã est nimis cor
ruptiã et ut vult phs in^o eth
Insaciabilis est gaupie appetitus
qre ut plui^m ho plꝫ appetit q̃
nã refcit Si go sine freno quis
sequat appetitũ et nõ modecet
gsidei^m copl'e quigalis agit
vlt q̃ nã refcit et vlt q̃ suf
ficiat ad restaurandũ q̃ nõ sit
debilitatõn corpois ppa ee͂ potit
vñ cebrũ et visus et alia mbra
nobilia debilitat^r ex supflua
copl'a S^o supfluus vsus non
solũ corpꝫ ꝺbilitat sed et mētẽ
ꝺpmit Na corpꝫ ẽ q̃i instr^mtũ
aiẽ Sicut et marcellꝰ ẽ instr^mtũ
fabri debilitato marcello debili
tan^r actões fables sic debilitato
cẽbro et aliis mbris vsus rõis
impedit Nam a rõnis vsu nõ
possit sufficient gsidẽare Vñ et
sup Pautoi^tes phi pbabat Si
ctia vehemẽtia sit rõni pcuaut
T^io huiꝫ vsus madat appetitũ
et reddit fe͂ias itẽpatas Na qnto
plus dat opa veneis actibꝫ tãto
plꝫ ĩtitat appetitꝫ ut sic itẽpatꝫ
et ut venea opet Vt vult phs
iii^o eth ppt q̃d eludit quoꝝ
dã brutalis cogitatõ dicẽciũ
Satis faciam iniẽ gaupien et
ppea decetõ me abstinebo Na
quilꝫ vsus carnalis copl'e ĩtitat
ad vlteioꝛẽ vsum et qnto quis
ea plus vtit tãto magis ĩtitat^r
ad vtendũ et sic itẽpãcioꝛ red
dit^r Decet go oms cives ut
modeate quigali copl'a vtant^r
et tãto magis hoc decet reges
et pnc^es qnto indecẽcꝫ est eos
ppt huiꝫ actꝫ hrẽ corpꝫ debili
tatũ metem ꝺpssã et itẽpatũ
appetitũ n^o sufficit eos vti tli
copl'a tẽpate ñi vtent ea discrete
Nam i omibꝫ opibꝫ est discrecõ
adhibenda ut fiat tpati debito
loco quecenti et mõ gguo Sūt
enĩ aliq̃ tpa i qḃ a predictis opibꝫ
Nam tpibꝫ quibꝫ est orõni vte
dũ decet a tlibꝫ abstineẽ et tpibꝫ

quibꝫ possit insurgē nocumentum
pli debet abstinē a tali copᵘˡᵃ Est
g° obsuandū tpus debitū similiter
obsuandꝰ est locꝰ ꝯgruus et modus
ꝯueniēs ut sit int ꝯiuges amicicia
nō solū delectabilis sed et honesta
Viso quō viris debet vxoribus
modeāte et discrete uti Restat
vidē quō eas honorifice debeant ꝑ
tractaē Quilibꝫ enī virū scdm
possibilē facultatē debet suā vxo
rem honorifice retinē apparatu et
ci necessaria dbite tribuendo Nā cū
vxor sit ꝑsona uald' ꝯiuncta honor
qui vxori adhibet redundat in
ꝑsonam ipius viri ꝓmo cū ꝯsīsu
sit sup̄ vxoēm nō sit se hrē ad
virū ut suam sed q̄i sociā debet
ꝯlibꝫ scdm suū statū vxoēm ho
norifice ꝑ'ꝑtꝫ ptractaē Ostēso
quō debet viros suis vxoribus
modeāte et discrete uti et quō
debet eas honorifice retinē Re
stat ostēde qualit' cū eis debeāt co
usari Tuc aut viri ad vxorē
·93ᵃ
est debita ꝯuersacio si ei ostēdat de
bita signa amicicie et si eam
ꝑ debitas monicōnes instruat Decla
raē aut que sut signa debita
amicie et que sut monicōēs ꝯe
fieri nō pt nisi ꝑspecta statuū di
uersitate et ꝯsideratis cōdicōibꝫ
ꝑsonarū Debent enī viri dili
gent' adūtē utrū vxores sint
supbe an humiles utrū sint ꝑde
tes an fatue Nam sic ꝯusandū
est cū vxoribꝫ q̄ plura signa ami
cie ostendenda sunt eis si sit humiles
q̄ si sint supbe Supbe enī adō
sut elate si eis multa amicicia ostēdat
ut velint et ꝑꝑ'ius viris dnāri
Rursus hoc ꝯsiderandū est cū
eis q̄ alit' instrende sut ꝑdentes
q̄ fatue Nam ꝑ'dētibꝫ ad corre
ctionē lenia et blanda vba suf
ficiūt fatuis vō est aspior cor
rrepcō adhibenda Debet g°
quoslibet viros ꝯsideato ꝓprio
statu et respectis ꝯdicōibꝫ ꝑsonarꝫ
suis vxoibꝫ ostēdē debita signa
amicie et eas ut expedit ꝑ debitas
monicōēs instrūe Cam̄ xxi Quō
ferme ꝯiugate circa ornamēta cor
poris debeant se hrē

Decet reges et ꝑncipes et vniu
salit' omēs ciues sciē quō circa
ornatū corporis debeat suas
ꝯiuges debite se hrē Nā cū vir
suam vxoēm regē debeāt eam di
rigendo ad accōēs honestas et ad
opa vtuosa expedit ꝯslibꝫ viros
ī his ī quibꝫ ut pluīm delinquūt
feīe diligent' adūtē que sut ibi li
cita et que illicita Cū g° mliēs
ut pluīm appetūt videi pulcre
potissiē delinquūt circa ornatū cor
poris ꝯcē debet virū cognoscē q̄s
mlierꝫ ornatꝰ sit licitꝰ et quis il
licitꝰ Nam nūq̄ mliēs vtuose
existūt n̄ appetāt illicita fugē q̄n
tū aut malū īcurrat regno et
ciuitati ex feīs nō vtuosis nec ap
petentibꝫ licita sed illicita ostēdit phs
ꝑ° ethꝫ qui loq̄ns d' lacedemoniis
ait eos infelices eē scdm dimidiū
eo q̄ suis vxoibꝫ illicita ꝑmittebāt
Ne g° domꝰ ꝑncipis ul' alicuiꝰ
ciuis scdm mediū sit ul' cuiꝰcūq̄
infelix q̄ntū ad ornatū et et ad
oīa alia circa que feīe ꝯsueuerunt
delinquē debent eas debite cohibē
Sciendū g° ornamētū feīeū q̄ntū
ad ꝑ'ns spectat ī duobꝫ ꝯsistē qꝛ
vnꝰ pt dici fucꝰ et alt' nō fucꝰ
Fucꝰ aut ornatꝰ dr̄ fucacio et
apposicio coloris albi et et rubei q̄bꝫ
ꝑ quedā figmēta ostēdūt rubicūdi
ores se feīe ul' albiores ul' aliq̄
ntō pulchrēs q̄m sint Talia aut
quia sut ficta sut illicita et pro
hibenda Aliꝰ aut est ornatꝰ nō
fucꝰ q̄ ꝯsistit ī debitis indumētis
et in aliis ornamētis que si con
sideāto ꝓprio statu et ꝯdicōibꝫ ꝑsōꝛꝫ
debite et ornate fiāt sut debita
licita et honesta Decet enī viros
scdm suū statū suis vxoibꝫ ī debitꝫ
vestimētis et ī aliis ornamētis debi
te ꝓuidē Vn̄ et valeriꝰ maxiꝰ
ciuēs romanos comēdat q̄ vxoribꝫ

ſiuſ in pulcris indumētis et ī aliis
ornamētis debite pͥuidebāt Sic
igit̄ cenſendū eſt ď ornatu Sed
ut uxoēs ipīus magis ſpālit̄ inſtr
amꝰ ꝯlit̄ cͥca indumēta et cͥca alia
corporis ornamēta dēnt ꝯgrue
ſe habē Adūtendū aut̄ ē ꝙ cͥca
ornatū ueſtimētorū ꝯtigit duplicit̄
peccaē pͥmo ex ſupabundācia ſc̄o
ex defectu Ex ſupabundācia em̄
ut videt̄ ꝯtͣ ibi tͥplicē v̄tutē co
tiē ꝙ tāgit Audomarꝰ parcipate
ticꝰ in libello ꝙ̄ fecit de v̄tute hugī
aut̄ tͥplex v̄tꝰ eſt hūilitas modera
cͣa et ſimplicitas Tūc em̄ mlioꝝ
cͥca ornamētū corpoīs ſūt hūiles
q̄n nō ꝓpt̄ vanā glām ſe ornāt
ſed agunt ut ſuiſ viris placētes
eos a fornicatoībꝰ retrahāt/ tūc
v° ſūt modcāte q̄n ꝯſiderato ſuo
ſtatu nō ſupba ueſtimēta q̄rūt
Decet em̄ vxoēm militis magis
eſſe ornatā ueſtibꝰ ꝙ̄ vxoēm ſim
plicis ciuis Adhuc et vxoēm pͥn
cipis uł regis decet magis or
natam eſſe Dato et ꝙ vxor ali
cuiꝰ viri eſſet hūilis nō ornās
ſe ꝓpt̄ vanā glām poſſet delin
quē in ornata ſi nō eſſet mode
rata et vlt̄ ꝙ̄ ſuus ſtatꝰ requit
appetēt ornamēta Tͤrio decꝫ
cͥca ornatū corpoīs eſſe ſimplices
ut nō nimia ſolicitudiē ornam̄
ta requirant Nam et ſi ſcīa nō
ꝓpt̄ vanā glām ſe ornaēt nec vlt̄
ſuū ſtatū ornamēta appetēt poſ
ſet ďlinquēꝛ ſi nimꝰ eſſet ſolici
ta cͥca ipſa His g° trbꝰ modis
ꝯtigit delinquē cͥca ſupfluitatē
ornamētoꝝ . Sed duobꝰ modis
ut pōnt̄ ꝯtīt ꝯtigit delinquē
cͥca defectū pͥmo ſi hoc fiat ex
pigricia uł negligēcia Nā aliq̄ue
adeo ſūt pigrē que ex ſola negli
gēcia omittūt ſolicitaī cͥca de
bita indumēta Sc̄o ītalibꝰ de
linquit̄ ſi ex ipō defectu querit̄
laus et glīa Contigit em̄ aliq̄n
eſſe̾ci et ſupbiē ex ipā miſeria
quā ſuſtinet Nā ſicut ī ipis claudis

et infͥmis exūtibꝰ apud ianuas
ecliarū ut plurimͫ accidit ꝙ infir
mior magis gloriat̄ qͣ credit
ꝙ in eū plures aſpiciūt et ſic
ſperat ſe plureſ elemoſinas accep
turū Sic em̄ aliq̄n ꝗ vilior ē
ē in hītu magis ſupbꝰ efficit̄ ſi
credit ex hoc ab hoībꝰ comēdari
Delinquūt igit̄ mlieres ſi exvili
tate hītꝰ et ex ďfectu ueſtiū glāꝫ
requirant Vn̄ et plꝰ iiii° eth
increpat lathonios qͣ infra ſuū
ſtatū ueſtimēta querētes ex hoc
in elacoēm et iactanciā mouebāt
hoc igit̄ mō regende ſūt cō iu
ges q̄ntū ad ornatū corpoīs ut
cͥca illa ſex que tetigimꝰ diligēt
inſtant et moneant pͥmo ꝯ
monēde ſūt ne ſophiſtice ꝯfiat
fucos et figmēta Sc̄o ut ſīt hūiles
ne ꝓpt̄ vanā glām ~~ſe~~ ſe nimiū
ornent Tͤrio ut ſint modcāte
ne vlt̄ carū ſtatū ueſtimēta re
q̄rant Q̄rto ut ſint ſimplices
ne cͥca ornamēta nimia ſolici
tudiē vexent Q̄nto ne ſint
negligentes ne notabilit̄ īfra corꝫ
ſtatū ꝓpt̄ pigriciā ďficiāt cͥca or
natū corporis Sexto ne ex vi
litate hītus ſint ſupſticioſe ut
ex ipō ďfectu ueſtiū laudē et
glām requirant Cam̄ xxii. Qd

nō decꝫ reges et pͥn̄ et vniuerſa
oīnꝰ ciues erga ſuas ꝯiuges nimis

eē zelotipos

Multi viroꝝ in hoc
videntur delinquē quia vxo
res ppͥas nimꝰ ſūt zelotipi
Sed ꝙ nimiꝰ zelꝰ nō ſit lau
dabilis tͥplici via oſtendē poſſumꝰ
qͣ cū quis erga ſuā vxoēm ē
nimꝰ zelotipꝰ ex nimio zelo ꝗ
g° ill ꝯcipit oīa ſuſpicat̄ in peiꝰ
Mltocieſ em̄ vxoēs bn̄ viuētes
et debite gerentes increpāt̄ a viris
ſi ꝯtigat eos nimꝰ zelotipos eē
ꝙ zelotipi ſit et bn̄ acta ſuſpicat̄
in peiꝰ Ex ſuſpicioē aut̄ ipſiꝰ
zelotipi ſi nimꝰ ſit eiꝰ zelus
tͣ mala inſurgūt ex quibꝰ tres
rōnes ſumi poſſūt oſtendentes

nimis zelotipos non esse laudandos. Primum est quia viri in seipsis nimia perturbatione vexantur. Secundo quia ex hoc ipso uxores incitantur ad malum. Tertio quia ut plurimum ex tali zelo consurgit in domo litigium et perturbatio. Prima via sic patet. Nam si viri nimio zelo moventur circa uxores proprias, quia semper sunt in suspicione et per consequens semper sunt in anxietate cordis. Cum igitur una cura impediat aliam, oportet sic zelantes retrahi a debitis curis et a civilibus operibus. Decet ergo omnes cives non nimis esse zelotipos de suis coniugibus, et tanto magis hoc decet reges et principes quanto maius periculum potest insurgere regno si reges sint in anxietate cordis et retrahantur a debita cura regni. Secunda via ad investigandum hoc idem sumitur ex eo quod uxores incitantur ad malum si contingat suos viros nimis esse zelotipos. Commune est enim quod semper prohibitio auget concupiscentiam. Nam ut dicitur ii° rethoricorum concupiscentia est eius quod abest, ut probatur ibi quod senes magis desiderant vivere ultima die quam precedentibus diebus, eo quod tunc magis deficiat eis vita. Semper ergo magis concupiscitur quod abest et quod videmus nobis deficere. Sed cum res prohibita eo ipso quod prohibetur videatur abesse et deficere, ex hoc ipso magis desideratur et concupiscitur. Secundum hoc ergo uxores zelotiporum magis incitari ad malum, quia augetur in eis concupiscentia ex inordinato zelo virorum et ex ipsorum inordinata prohibitione. Tertia via sumitur ex lite et litigio sive iurgio quod in domo consurgit. Nam cum videtur uxoribus quod sine causa calumpniantur et quod earum viri sine causa et culpa suspicantur de ipsis mala que faciunt viri nimis zelotipi, non possunt pacienter sufferre, propter quod in domo illa ut plurimum oriuntur lites et iurgia. Non ergo decet viros de suis coniugibus esse zelotipos, nec etiam decet eos circa suas coniuges nullam habere custodiam et nullum habere zelum. Sed consideratis conditionibus personarum et inspectis conditionibus consuetudinibus patrie, quilibet circa coniugem suam propriam debet debitam curam et debitam diligentiam adhibere. Sic enim decet quemlibet virum circa suam coniugem ordinatum habere zelum, ut sit inter eos amicitia naturalis delectabilis et honesta.

Capitulum xxiii. Quod non decet reges et principes et universaliter omnes cives erga suas coniuges

Consilium mulierum ut dicitur i° pol. est invalidum. Nam sicut puer habet imperfectum consilium quia deficit a perfectione viri, sic et femina habet consilium invalidum quia habet complexionem invalidam et deficit a valitudine viri. Quod autem femine non sunt robuste corpore non est ex bonitate complexionis sed ex malitia. Mollicies enim carnis in ipsis magis arguit abundantiam flegmaticitatis quam bonitatem complexionis. Cum ergo sic est, oportet feminas deficere a rationis usu et habere consilium invalidum. Nam quanto corpus est melius tanto magis est proportionatum anime, propter quod magis obsequitur ei et anima existens in tali corpore liberius utitur operibus propriis et expeditius habet rationis usum. Primum igitur quod est attendendum in consilio mulierum est quia est velox et citum. Nam ut vult philosophus in libro de animalibus omnia timidiora et debiliora citius veniunt ad suum complementum. Consilium autem mulierum quia est debilius et invalidius quam consilium virile, citius venit ad suum complementum. Cum ceteris ergo operibus si quis operari statim deberet, ut nec posset ad illud negotium sufficientem deliberationem habere, eligibilius esset mulieribus consilium quam virile. Nam enim cum moneat ad intelligentias [rijs] et a deo in quo est summa prudentia, oportet quod agat ordinate et prudenter. Prudentis enim est se cito expedire et modicum tempus apponere in rebus vilioribus de quibus est minus curandum. Unde et proverbialiter dicitur quod mala herba

cito recedat quia natura de ea modicum
curans cito producat ipsam ad suum
augmentum Sic et muliere communiter ad corpus
cum habet esse proximum quam vir Vere cum
anima sequitur complexiones corporis sit
et ipsum corpus muliebre eo quod sit uilius
et natura minus de ipso curat citius venit
ad suum complementum quam viri sic et con
consilium muliebre citius est in sua perfe
ctione et complemento quam viri Simpliciter
igitur melius est consilium virorum quam mu
lierum eo quod vir sit bone constancie
et muliere consilium habet invalidum In tan
tum potest esse muliebre consilium melius
quam viri ut quando illud est citius in suo
complemento si oportet repentine
operari forte eligibilius esset huius
consilium **Capitulum xxiii cuius decet
reges et principes et vniuersaliter omnes
cives coniugibus sua aperire secreta**

Triplici via investigare pos
sumus quod mulieres communiter et ut
plurimum secreta retinere non possunt
prima via sumitur ex defectu rationis
Secunda ex mollicie cordis Tercia ex ap
petitu laudis Prima via sic patet
quia ut in precedentibus dicebatur eo ipso
quod aliquid est prohibitum auget concupiscencia
nostra et illud operantur quare cum ponere
aliquid in secreto sit prohibere ne dicatur
illud. ex ipsa prohibicione incitatur
concupiscencia magis ad dicendum
secreta quam alia .i. ergo ex ratione huius
concupiscencia refrenet non possunt
retinere se secreta Mulieres igitur quia
ab usu rationis deficiunt nec possunt
concupiscencias frenare sic sunt magis
propalative secretorum quam sint mares
Nam si prohibicio auget concupiscentiam
tanto sunt proniores mulieres ad faci
endum mala siue prohibita quam masculi
quanto ab usu rationis sunt deficientes
minus possunt refrenare incitamenta
concupiscenciarum quam viri Secunda via
ad investigandum hoc idem sumitur
ex mollicie cordis Nam quia mulieres
ut plurimum sunt molles et ductibiles
statim cum aliqua persona eis applaudit
et videt in facie earum credunt
ipsam esse amicam et revelant sibi

omnia secreta cordis Tercia via ad
hoc probandum sumitur ex appetitu
laudis dicebatur enim in precedentibus
quod mulieres nimis appetunt laudem
et gloriam Inde est igitur quod communiter
et ut plurimum mulieres aliis mulieribus
quas credunt amicas esse revelant se
creta virorum credunt enim ex hoc
esse in quadam excellencia et laudari
apud eas si sciunt referre virorum
secreta Nam quia videtur a suis viris
diligi si sciant secreta ipsorum cum
glorientur si possunt laudari se ut a suis
maritis diligantur appetentes quandam
vanam gloriam et quandam laudem ut
de facili revelant secreta virorum
et hoc est de facili et apparet qualiter
viri suis uxoribus debeant revelare
secreta Nam cum dicamus hos esse
mores iuvenum hos mulierum hos
senum Non est intelligendum talia
necessitate imponere sed solum ut in plu
ribus et secundum quandam pronitatem
et inclinacionem possunt tamen tam
fere quam viri per proprium usum siue
sint constantes esse et vincere huius
impetus et inclinationes Nam licet
sit difficile superare incitamenta con
cupiscenciarum et licet hoc sit magis
difficile in feminis quam in viris et
quia magis declinat a rationis usu non
tamen est impossibile possunt tamen tam viri
quam mulieres huius impetus vincere quia
licet mulieres communiter sint propalative
secretorum non est tamen inconveniens ali
quas mulieres ea debite secreta te
nentes Viri igitur non debent suis uxo
ribus secreta aperire nisi per diuturna
tempora sint experti eas esse discretas
prudentes et stabiles et non esse se
cretorum propalativas His visis cum
ostensum sit quomodo coniunctio viri et uxo
ris sit naturalis et quomodo se habent ad
alias coniunctiones domus cum et de
claratum sit quomodo reges et principes
et universaliter omnes cives se habere
debeant ad suas coniuges et quomodo cum
eis debeant conversari Imponatur
finis prime partis huius libri secundi in qua
agitur de regimine coniugali Videtur

vincere

tm alicui forte nō sufficiet esse
tradita notitiā regiminis nuptial
eo q nō osum sit ad que opa
sint coniuges ordinande si eni inde
cens est eas otiosas esse ut supius
dicebat distribuēda sunt opa que
decet ipās coniuges exercere qua
de his infra dicetur volumus
ea hic silentio ptrire. Incipiunt
capitula scḋe ptis 2i libri rubr

Qd decet oms pntes circa ppos
filios esse solicitos. Qd maxie
decet reges et pncipes solicitari
circa ven filiorum. Qd regim pa
ternale sumit originem ex amore
et q nō eodē regimine decet regi
filii quo regendi sunt servi. Qd a
mor q decet esse int patrem et filiu
sufficient indicat patres regere
debē filios et filios obedire patribus
Qd decet oms cives et maxie
reges et pncipes sic solicitari circa
ven filiorum ut ab ipa infantia
instruant in fide. Qd decet oms
cives et maxie reges et pncipes
sic solicitari circa filios ut ab ipa
infantia bonis moribus imbuant
Qd filii nobiliu et maxie re
gum et pncipum ab ipa infantia
sint tradendi litteralibus disciplinis
Qs lras decet addiscere filii
nobiliu et maxie regu et pnci
pu Qlis decet esse mgr q filiis
nobiliu et maxie regu et pnci
pu est pponendus Qlit circa loq
lam visum et auditu instendi sunt
iuvenes Quot modis peccatur circa
cibu et qlit se debent hre iuvenes
circa ipm Qualiter instendi sunt
pui ut se heant circa potu et circa
venerea et circa coniugia contrahenda
Qlit iuvenes in ludis ingestis
et in vestitu se debent hre Qd
i etate iuvenili maxie cavenda e
prava societas Qualis cura ge
renda sit in pueris a pncipio natiuitatis
usq ad septimu annu Qualis cura
hnda est de filiis a septimo ano usq
ad nonu Qualis cura gerenda sit de
filiis ab ano qrtodecimo et deinceps
Quod nō oms iuvenes extendi
sunt eqlit ad corporalia exercitia et la
bores Qd filie civiu et maxie
regu et pncipu a discursu et eva
gatione sunt cohibende Qlit oms
cives et maxie nobiles reges et
pncipes debent solicitari circa filias
ne velint vivere otiose Qd decet
reges et pncipes et universalr oms
cives solicitari qa filias ut sit mo
debito taciturne Cam pm qd decet
oms pntes circa ppos filios ee solli
citos

EXPEDITA PRIMA
pte huius scḋi libri qa
determinatu est de regi
mine nuptiali Restat exeq
de scḋa in qua agitur
de regimine paternali. Nō eni sufficit
patrifamilias coniuge rege nisi no
verit filios debite gubernare. Sci
endu igitur q cu coniunctas viri et
uxoris dnī et servi ptineat ad primā
domus ptem. Comunitas vo patris
et filii ptineat ad domu īa pstam
Ideo forte videtur aliter stati post
determinatiōem de regimine nuptiali de
terminandu est de regimine servorum
Vm qa ut dr 1o pol yconomie
est maior solicitudo circa hoies qm circa
possessionem inanimatorum et circa liberos
qm circa servos. Ideo decrevimus po
determinare de regimine filiali qm
servili tangi de eo circa qd esse debet
amplior cura. Indeterminando quid
de regimine filiorum primo ostende vo
lumus q decet oms pres circa filios
esse solicitos. Nam cognita solicitu
dine que est int filios hnda mag
incitabunt pntes ut suos filios
bn regant. Possumus aut tripli
ci via venari q decet huiusmodi solicitudinem
hre pntes. Prima sumit ex eo
q patres sunt causa filiorum et filii
sunt ab eis esse. Sca sumitur ex eo q
sunt supiores et pstantiores illis. Tertia
vo ex eo q int eos decet esse amicitia
naturalis. Prima via sic patet. Nā
sicut i naturalibus rebus aspicimus q

nunquam natura dat esse alicui nisi sit solli-
cita circa ea per que illud valet conser-
vari in esse. Ut si natura dat esse igni
statim est sollicita dare ei levitatem
per quam feratur sursum eo quod in loco su-
periori magis habet in esse conservari quam
in inferiori. Sic etiam si natura dat anima-
libus esse et quia animal sine cibo conservari
non potest statim est sollicita dare anima-
libus ora et alia organa per que possunt
sumere cibum et nutrimentum. Quare si
patres sunt causa filiorum et filii etiam
a patribus naturaliter esse habent debent patres
curam habere filiorum et solicitari
erga eos ut inveniant eis illa per que
possunt bene vivere et per que valeant
conservari in esse. Secunda via ad investi-
gandum hoc idem sumitur ex eo quod
patres sunt prestantiores filiis et debent
eis preesse. Naturaliter enim superiora semper
influunt in inferiora et ea regu-
lant et conservant. Videmus autem
semper celestia corpora influere in hec
inferiora et ea regere et conservare.
Quare si naturale est ut superiora et per
eminentiam inferioribus influant
et ea regulant et conservant debet
quilibet dominantem et preeminentem
solicitari quomodo per debita auxilia in-
fluat et gubernat ut subveniat suis
subditis et quomodo eas regulet et con-
servet. Unde et ipse deus qui singulis
rebus preest habet sollicitudinem et providen-
tiam ipsius totius universi. Patres
ergo eo ipso quod naturaliter presunt filiis
debent circa eorum regimen esse soliciatos.
Tertia via sumitur ex parte amoris
naturalis qui est inter parentes et filios.
De ratione enim amoris est ut soli-
citet amantem circa rem amatam. Quilibet
enim solicitatur circa dilectum. Quare
cum inter patrem et filium sit amor
naturalis ut probatur viii° ethicorum debent
patres ex ipso amore naturali quem habent
ad filios solicitari circa eos. Capitulum
ii. Quod magis debent reges et principes
sollicitari circa regimen filiorum.

Licet omnes patres debeant soli-
citari circa proprios filios ut patet
per rationes superius assignatas
maxime tamen debent reges et principes
talem sollicitudinem gerere. Quod triplici
via venari possumus. Prima sumitur
ex eorum maiori intelligentia. Secunda
ex ampliori bonitate filiorum. Tertia vero
ex eminentiori utilitate regni. Prima
via sic patet. Nam secundum philosophum
in libro de animalibus intelligentibus quod ma-
iorem habent sollicitudinem circa filios. Naturale
est enim quodlibet diligere sua opera
ut innuit philosophus in ethicis. Unde et patres naturaliter
diligunt suos filios et poete sua
poemata tanquam proprium opus. Quanto ergo
aliquis est intelligentior et magis
cognoscit proprium opus tanto maiori sollicitudine
et dilectione movetur circa illud. Patres
ergo tanto magis debent soliciatari
circa filios quanto prudentiores sunt et
quanto maiori intelligentia vigent.
Sed cum habitum sit quod reges et principes
et universaliter omnes dominantes si debeant
dominari oportet quod polleant prudentia et
intellectu tanto tamen debent reges
et principes soliciatari circa proprios filios
quam ceteri quanto in eis magis vige-
bit mentis industria et prudentia
regnativa. Secunda via ad investigan-
dum hoc idem sumitur ex bonitate filiorum.
Debent enim filios regum et principum
maiori bonitate pollere quam alios quia
secundum philosophum iii° politicorum secundum quod aliqui
sunt in maiori statu et in altiori
dignitate sic debent meliores esse
et esse magis perfecti scientia et bonitate
et virtutibus. Congruum enim est ut
qui alios regere cupit et sit adeo prudens
et bonus ut ceteri ex ipso possint
sumere vivendi exemplum. Filii igitur
regum licet non omnes sint reges tamen
quia singuli constituuntur in aliquo principatu
et in aliquo dominio in quo oportet eos ali-
os gubernare maxime debent eos
esse prudentes et bonos. Sed tamen
filii pervenient ad maiorem dignitatem
bonitatem et prudentiam si patres circa eos
sint solliciti quam si circa ipsos se habeant
intelligenter. Tanto debent reges et
principes magis soliciatari circa proprios
filios quanto filii eorum debent pollere
maiori prudentia et ampliori dignitate

et bonitate. ¶ Tertia via ad hoc ostendendum sumitur ex utilitate regni. Bonitas enim regni dependet ex bonitate eorum qui sunt in regno, et maxime dependet ex bonitate principantium in ipso. Nam sicut sanitas corporis naturalis dependet a sanitate omnium membrorum, et maxime ex sanitate cordis et membrorum principalium, eo quod cor et principalia membra habent influere in alia et certificare ipsa, sic bonitas regni dependet ex bonitate omnium civium, et maxime tamen dependet ex his qui dominantur et principantur in regno. Utile est ergo toti regno habere bonos cives, sed utilius est habere bonos principantes, eo quod principantium sit alios regere et gubernare. Tanto ergo magis decet reges et principes sollicitari circa proprios filios ut polleant in moribus prudentia et bonitate, quanto maior utilitas consurgit ipsi regno ex bonitate filiorum regum, qui debent habere principatum et dominium in regno, quam ex bonitate et prudentia aliorum.

Capitulum tertium quod regimen paternale sumit originem ex amore. Et quod non eodem regimine debent regi filii quo regendi sunt servi.

Quia post tractatum de regimine coniugis determinandum est de regimine paternali, videndum est unde sumit originem regimen paternum et quo regimine regendi sunt filii. Sciendum igitur quod triplex est regimen. Nam omnis regens alios vel regit eos secundum certas leges et secundum certa pacta, et tale regimen ut superius dicebatur nominatur politicum vel civile; vel regit eos secundum arbitrium, et hoc potest esse dupliciter, quia vel sic regens intendit bonum proprium, et sic dicitur regimen despoticum vel servile; vel intendit bonum subditorum, et tale regimen dicitur regale. His autem tribus regiminibus, secundum quod videmus aliquos regnare in civitatibus et castris, assimilantur tria regimina reperta in una domo. Nam regimen coniugale assimilatur politico regimini, quia uxori, ut prius habitis tangebatur, non quis debet preesse simpliciter ex arbitrio, sed ei preesse debet ut requirunt leges matrimonii et ut postulant pacta debita et honesta que interveniant inter virum et uxorem. Regimen vero paternale assimilatur regimini regali. Nam filiis preest pater ex arbitrio, non secundum conventiones et pacta. Nam pacta et conventiones non interveniunt inter subditos et preeminentes nisi sit in potestate subditorum eligere sibi rectores. Non est autem in potestate filiorum eligere sibi patrem, sed ex naturali origine filii producuntur a parentibus. Non enim sic filii sibi eligunt patres et uxores viros. Quare cum regimen filiorum sit ex arbitrio et sit propter bonum ipsorum filiorum, huiusmodi regimen non assimilatur politico regimini sed regali. Unde Philosophus in primo Politicorum ait virum preesse mulieri et natis tanquam liberis, non tamen eodem modo principandi, sed mulieri quidem politice, natis autem regaliter. Tertium vero regimen quod in domo est, ut regimen quo regit familiam recta, assimilatur regimini dominativo. His autem sic consideratis maxime et manifeste apparent vera esse que in principio capituli proponebantur. Nam si pater debet preesse filiis regaliter et propter bonum ipsorum, cum amare aliquem idem sit quod velle ei bonum, pater debet preesse filiis et propter profectum ipsorum et quia vult bonum ipsorum. Constat ergo quod huiusmodi regimen sumat originem ex amore. Ex hoc ergo manifeste ostenditur quod non eodem regimine debent regi filii quo regendi sunt servi. Nam dominus preest servis propter bonum proprium, non propter bonum suorum. Hoc enim secundum Philosophum est preesse aliquibus serviliter: non intendere bonum ipsorum sed proprium. Pater vero debet preesse filiis propter bonum ipsorum filiorum. Ex ipsa ergo distinctione regiminum patet paternale regimen non esse idem quod servile, sed sumere originem ex amore. Tamen ut manifestius appareat quod dicitur, possumus duplici via venari paternale regimen trahere originem ex amore. Prima via sumitur ex ordine naturali, secunda ex ipsa perfectione patris. ¶ Prima via sic patet.

Nam sedm phm .2o de aia dedit vi
generatiua ut hui ut q no possut
ppetuari in seipis ppetuent in
suo sili Qre si regim patnu
ex hoc sumit origine qa filius e
naliter queda silit pcedes a pre
tu sedm nam ad huius filia sit
dilectio ex ipo ordine nali argu
ere possumus patnu regim ex
amore fundari et ex amore oriri
Sicut enim est in omnibus nalibus
impetus ad pducendu sile et ad
filios pcreandu Sic est i eis
nalis impetus ad eos diligendu
et pseques ad eos gubnandu et
regendu et ad hndu solicitudine
circa eos Est ergo hic nalis ordo q
regim et solicitudo patna sumut
originem ex amore ¶ Sa via ad
investigandu hoc ide sumit ex
ipa pfectione pris Na vnu qdq
pfcm est sedm phm qn pt sibi
sile generare Qre cu qlz sua pfcoz
diligat naliter pr diligit filiu
cu ipe filius sit qi quida testis
pfectois eius qa ergo pr nale amore
hz solicitatur ut ipm regat et gu
bnat qd no eet n patnu regim
ex amore nasceretur Viso q pat
nu regim ex amore nascitur patet
q filiis debet pesse pr ppt bonu
filiorum Non ergo regendi sut filii eo
dem regimine quo regendi sut sui
q suus quis peest pt bonu ppu
Si ergo contingat aliq vti filius
tanq filiis suis hoc e ex imp
fectione domus ut quia forte sit
paup q suorum copiam hre no
Vn et phs in vi pol ait q ege
nis necesse est vti mulieribus et
filiis tanq suis

Ca m qtum qualis amor qui debet esse int prem et filiu. sufficient ostendit q pres debent filios rege. et filios debere patribus obedire

Dicebatur in pcedenti cao patnale
regim sumere origine ex amore
videndu est igit qntus sit
amor patru ad filios et filioz
ad pres ut nobis innotescat quo
pres debeant filios regere et filii pa
tribus obedire Sciendu ergo sedm
phm viii eth triplice roem pbare
pntes plus dilige filios qua eo
prima via sumit ex diuturnitate tpis
Sa ex certitudine plus tcia ex vnioe
pntu ad filios Prima via sic
patet Nam quanto amor magis
durat tanto vehementior efficitur
Amor enim pntu ad filios diut
nior est q filiorum ad pntes Na
statim cu filii nascutur pntes dili
gut eos Non enim statim filii in
cipiunt dilige pntes qa no statim
sut tante cognitionis ut possit disc
nere quid sit diligendu Immo qa
pueri mox nati discne nesciut
pntes ab aliis no stati pamorez
afficiuntur sed p pcessu tpis qndo
pnt discne pntes ab aliis incipiut
eos dilige Diutinior est ergo
amor pntu ad filios q eor quasi
fortior et vehementior ¶ Sa via
ad investigandu hoc idem sumi
ex certitudine plus Na pntes mag
sut cti d sua ple q ples d suis
pntibus proles enim certificari no pt
qui fuerint pntes eius n ex quibusda
signis vel auditu Vt qa puer vi
det psonas aliqs magis affici ad
eu q alias, arguit eas esse pn
tes eius vl qa hoc audit ab aliis
ido sic et se putat In pri tn nat9
eius no est illius cognitionis ut pos
sit cognosce a quia mre pcedit vel
a quo pre pntes tn hnt cognitom
d ipa prole Ido magis pnt certi
ficari d ea q eo ppt qd et vehem
tius diligunt ipam q eo Na si int
filios et pntes est amor nalis tanto
huius amor erit validior quanto ap
pntes est maior certitudo d ple
Ex hac aut roe ostendi pt q et
mres plus diligunt filios q pres
qa d illis certiores existunt ¶ Tcia via
pbans hoc idem sumit ex vnione
pntu ad filios Na filii sut mag
ppinqui et magis vniti pntibus
q eo qre cu amor quada vni
one importat filii tanq magis

+ sed

vniti et magis propinqui parentibus ma
gis diliguntur ab eis quam econverso Sic
enim imaginatur philosophus quod filii sunt
quasi pars parentum Nam filius est quedam
pars a parentibus abscisa pars autem ma
gis vnitur toti quam comprehendit ab ipsa
quam totum vniatur parti quod ab ea comprehe
ditur non potest In toto enim est assignare
aliquid quod multum distat a parte sed
nihil est in parte quod multum distat
a toto Quare si pars mouetur ad amo
rem totius adeo non fuerit diligeret
ipsum quia videret in ipso toto aliqua
que multum distarent ab ipsa sed si totum
mouetur ad amorem partis vehe
mentius arderet ad ipsam quia nihil
aspiceret in parte quod non esset in toto
Filius quidem qui est quedam gleba
a parentibus decidens et quia est quedam
pars ipsorum nihil est in filio quod aliquo
modo non sit propinquum parentibus et quod
secundum aliquem modum non pertineat ad
illos filii tamen non sic mouentur vehe
menter ad dilectionem parentum quia quod est
parentum non sic pertinet ad filios et
per consequens non sic est vnitum eis
sicut quod est filiorum pertinet ad pa
rentes Ex his autem viis philosophi ut vide
sufficienter arguere possumus quod ad
parentes spectat sollicitari circa regimen
filiorum quia quilibet sollicitatus esse debet
circa ea que vehementi amore di
ligit circa filios vero pertinet obedire
parentibus quia quilibet illis vehementer obe
dire debet quos scit eum vehementer
diligere et non intendere nisi ipsius
bonum Sic ergo ex viis philosophi probare
possumus que in principio tali dicebantur
tamen ut magis specialiter appareat in
tentum Sciendum est quod licet pa
rentes magis afficiantur circa filios et
magis intendere velint bonum filiorum
quam econverso non est tamen inconueniens quantum
ad aliquid bonos filios magis dili
gere parentes quam econverso ut dicitur viii ethicorum
parentes diligunt filios ut existentes
aliquid ipsorum / filii autem diligunt
parentes quia sunt ab illis Amor ergo
parentum circa filios procedit a causa
et effectu et a superiore ad inferius

sed amor filiorum ad eos procedit ab
effectu ad causam ab inferiori ad
superius Naturale est ergo quod superiora fluunt
ad inferiora et conseruant ea Non
autem econverso Ideo parentes magis afficiuntur
ad filios ut influant in eos et ut
congregent eis bona ut possessiones
et numismata per que sufficiat sibi
ad vitam et conseruentur in esse Parentes
igitur congregant pro filiis et non econverso
ymo filii tamen possunt furantur et ra
piunt bona parentum Inferiora vero re
uerentur et sunt subiecta superioribus
non econverso Si autem queratur ideo filii
magis naturaliter honorant parentes et reuerentur
quam econverso Si autem queratur vtrum parentes
magis diligunt filios quam econverso tamen di
ligere aliquem sit idem quod velle ei bonum
distinguendum est de ipso bono Nam
si loquamur de bono vtili ut de numis
mate et de aliis que ordinantur ad
sufficientiam vite sic parentes magis
diligunt filios quam econverso quia congregant pro
eis non ipsi pro illis Sed si loquamur
de bono honesto quod est honor et re
uerentia sic filii magis diligunt
parentes quam econverso quia filii non possunt suf
ferre vituperia parentum Nam potius pa
rentes sustinent vituperia et contume
lias filiorum quam econverso Naturale enim est quod
et vsque ad auditum et contumelias
parentum non possunt sustinere Nam non sic
indignantur parentes de contumelia fili
orum quam econverso Viso quis est amor
inter patrem et filium quem parentes af
ficiunt ad filios ut congregent eis bona
sed tamen congregare aliis bona et circa
vitam eorum sollicitari sic eos regere
et gubernare ex amore quem habent parentes
ad filios debent eos regere et gub
nare sed tamen filii afficiantur ad pa
rentes tamquam ad eos quos volunt esse
in honore et in reuerentia tamen ho
norare et reuereri aliquem sit quedam
subici illi / sicut ex amore quem
habent filii patres ad filios debent eos
regere et gubernare sic ex dilectione
quam habent filii ad patres debent eis obe
dire et esse subiecti Patet ergo
quod quantum ad bonum quod est vtile patres

magis diligunt filios quam filii parentes. Sed quantum ad bonum honestum quod est honor et reverentia filii plus diligunt parentes quam econverso. Simpliciter tamen parentes plus diligunt filios quam filii parentes quia plus solicitantur et magis assidue cogitant de utilitate filiorum quam filii de honore et reverentia ipsorum.

Capitulum v. Quod decet omnes cives et maxime reges et principes sollicitari circa regimen filiorum ut ab ipsa infancia instruantur in fide

Videntur autem circa ipsi fidei convenire per triplicem viam venari possumus quod omnes cives et maxime reges et principes circa regimen filiorum sic solicitari debent ut ab ipsa infancia instituantur in fide. Fides enim primo supra racionem est et ea que sunt fidei racione comprehendi non possunt. Secundo ea que sunt fidei simpliciter sunt credenda. Tercio est eis firmiter adherendum. Prima via sic patet. Nam si fides supra racionem est et ea que sunt fidei racione comprehendi non possunt utile est ut in illa etate proponantur ea que sunt fidei in qua racio non querit dictorum sed simpliciter acquiescat dictis. Huiusmodi autem est etas infancie. Infantes enim cum eis a matre vel a patre proponuntur aliqua credenda non querunt racionem dictorum quia usum racionis non habent sed simpliciter acquiescunt dictis. Secunda via ad investigandum hoc idem ostendi potest. Nam ea que sunt fidei quia supra racionem sunt ideo eis simpliciter est credendum. Adherendum autem est his que sunt fidei ex auctoritate divina et ex simplici credulitate non ex perscrutacione racionis non tamen hoc inconveniens sit quod nulli dubium esse debet divinam prudenciam et eius auctoritatem perscrutacionem omnem humani ingenii superare. Ideo utilius auctoritati divine simpliciter creditur quam acquiescatur racionibus et demonstracionibus hominum. Si ergo ea que sunt fidei simpliciter sunt credenda convenit talia in illa etate proponi que sunt simpliciter creditiva. Talis est autem etas infancie. Nam ut in primo libro diximus cum tractavimus de moribus iuvenum iuvenes sunt simpliciter creditivi. Unde et 2o ethicorum dicitur quod iuvenes eruditi sunt solum a lege. Appellat autem ibi philosophus erudicionem a lege monitiones maternas et documenta illius fidei quam parentes tenent. Si enim in aliis legibus parentes sunt tam solliciti erudire proprios filios in his que sunt fidei sue et in his que pertinent ad eorum legem eo quod illa etas sit simpliciter creditiva tanto magis hoc debent efficere profitentes christianam fidem quanto lex nostra ceteras leges superat. Sola enim christiana lex est immunis ab omni errore totaliter. In ceteris enim legibus sunt falsitates aliis annexe. Tercia via ad hoc probatur cum sumitur ex eo quod his que sunt fidei est firmiter adherendum. Videndum autem quod consuetudo est quasi altera natura ut dicitur in libro de memoria et memorato et de re militari. Racio huius assignatur in ethicis ubi dicitur quod natura est semper consuetudo sepe autem propinquum est ei quod est semper consuetudo propinqua est nature. Quanto ergo aliquid magis est consuetum tanto magis vertitur in naturam et tanto fervencius adheremus illi. Cum ergo magis simus assuefacti ad ea circa que in ipsa infancia insudamus quam ad alia et propter hoc magis adheremus illis et firmiter et absque hesitacione adherere possumus his que sunt fidei talia proponenda sunt nobis ab ipsa infancia. Unde et philosophus 2o ethicorum volens probare consuetudinem magne efficacie esse ait tu potes scire quantum facit consuetudo considerando in legibus in quibus iuvenes fabulas et apologos magis applicabiles animo quam sint veritates. Si ergo leges gentilium continentes multas fabulas et apologos et multa falsa et derisoria sunt sic applicabiles animo si primum ab infancia assuescant illis ut firmiter adhereant fidei christiane que sola

est catholica et orthodoxa ab ipa infancia ea que sunt fidei sut uinctibus pponenda Vin di stincte articulos fidei cognoscere et subtiliter ea que sunt fidei ptractare spectat ad clericos doctores in struentes alios in ipa fide quam subtilem ptractationem layci et maxime pueri scire non pnt sufficiat quod eis clia pponatur grosse et quadam ut eis dicatur quod vnus est deus omnipotens creator omnium quod est pat et filius et spus sctus quod adam primo pre peccante in humano genere infecto dei filius ut nos redimeret assumpsit carnem in bta virgine et est natus ex ipa quippe dei filius pt pita nra fuit passus mortuus et sepultus quod descendit ad inferos et eduxit ibi captiuas aias ibi existentes quod tercia die resurrexit a mortuis quod ascendit in celum sedet ad dexteram dei pris omnipotentis Qui iterum venturus est in iudicium et omnes resurgemus et stabimus ante tribunal eius reddituri de factis ppriis rom ita quod qui bona egerunt ibunt in vitam eternam qui vero mala in ignem eternum Debent ergo omnes homines solicitari circa pros filios ut ab infancia instruant in fide tanto tamen magis hoc decet reges et principes quanto ex fuore fidei ipsorum pt maius bonum osequi religio xpiana et ex eorum tepiditate pt ei maius pculum imminere Cam vi quod decet omnes ciues et maxime reges et principes sollicitari circa filios ut ab infancia bonis moribus istruantur

Quanto nobilior est aia in corpore tanto omnes ciues et maxime reges et principes magis solicitari deberent ut proprii filii sint pfecti in aia quam in corpore Si ergo solicitantur circa hereditatem et circa numismata ut possint subuenire filiis quantum ad indigenciam corporalem multo magis solicitari debent ut habeant pfectam aiam et ut virtutibus et bonis moribus imbuantur Et quamuis tamen existit bonum non debet per negligenciam pteriri sed ab ipa infancia instruendi sunt pueri ut relinquentes lasciuiam sequantur bonos mores possumus autem quadruplici via venari quod ab ipa puilitate instruendi sunt pueri ad bonos mores Prima sumitur ex naturitate delectationis Secunda ex defectu rationis Tercia ex pronitate male inclinationis quam habemus ad malum Quarta ex vitatione opposita habitus Prima via sic patet Nam secundum phm i ethicorum adeo connaturale est nobis delectum quod ab ipa infancia delectari incipimus Vnde et pueri statim delectant cum incipiunt sugere mamas Si ergo ab infancia tenera quottidie nobiscum creuit autem connaturalitate sciencia delectabilium ab ipa infancia est tali connaturale resistendum ergo ex ipa conaturalitate delectationis statim cum pueri sint sermonum capaces sunt instruendi ad bonos mores et debet eis fieri monitiones debite Secunda via ad inuestigandum hoc idem sumitur ex rationis defectu Nam tanto aliqui sunt magis monendi ad bonos mores quanto magis incitantur ad lasciuiam et magis sunt passionum insecutores Sed ut patet per phm in ii ethicorum in iuuenili etate maxime sunt homines lasciui passionum insecutores ergo tunc maxime est adhibendum ut per monitiones debitas et correctiones conuenientes retrahantur a lasciuiis quare cum rationis concupiscencias et lasciuias refrenare quanto aliquis magis a ratione deficiat tanto magis inclinatur ut sequatur passiones In iuuenili ergo etate sunt pueri instruendi ad bonos mores quia tunc magis ab usu rationis deficiunt et sunt magis passionum insecutores Tercia via sumitur ex pronitate qua habemus ad malum Sicut cum aliquis sit pronus ad aliquid contra ipsum multum assuescere in gerum ne inclinetur ad

illud. Ut plurimum enim homines secundum
mores sunt virga quedam inclinata
ad malum. Unde et philosophus circa finem
secundi ethicorum hoc modo docet nos dirigere
ad bonos mores quo dirigitur virga
tortuosa. Volens enim tortuosam
virgam rectificare inclinat eam ad
partem contrariam valde quia sic incli
nata redit ad medium et ad rectitu
dinem. Sic et nos quia obliquitatem et
pronitatem habemus ad malum et ad de
lectationes illicitas debemus per multum
tempus ab illicitis delectationibus ad
hibere abstinere ut possimus hanc
pronitatem vitare. Ymo sicut virga
rectificanda ad partem contrariam ultra me
dium inclinatur ut possit ad medium
redire. Sic et nos in fugiendo de
lectabilia debemus ultra medium nos
facere ut debemus etiam multas licitas
delectationes cavere ut facilius ab
illicitis abstinere possimus. Si ergo tan
tam pronitatem habemus ad malum et
etiam nos sic per longa tempora assuescere ad
contrarium ut ad bonum et facilius hanc
pronitatem vitare possumus est ab ipsa
infancia inchoandum ut relinquentes
lascivias sequamur bonos mores
licet est utique deffendendum. Tercia
via sumitur ex vitacione habituum contrariorum.
Nam quia iuvenes molles sunt
et inductiles si sine freno sequuntur
lascivias statim imprimuntur in eis
habitus viciosi sicut in cera molli et
ductili statim imprimitur forma
sigilli. Ne ergo iuvenes informentur
habitibus viciosis statim ab ipsa in
fancia sunt monendi et corrigendi
ut per monitiones debitas et correc
tiones a lasciviis retrahantur. De
cet ergo omnes cives et maxime re
ges et principes sollicitari circa filios
ut ab ipsa infancia inuitentur ad
bonos mores, tanto tamen hoc decet
magis reges et principes quanto boni
tas filiorum est utilior ipsi regno
et quanto ex ipsorum malicia potest
in regno magis periculum imminere.

**Capitulum viii. Quod filii nobilium et ma
xime regum et principum ab ipsa infan
cia sunt tradendi litteralibus
disciplinis**

Licet deceat omnes homines co
gnoscere litteras ut per eas pru
denciores effecti magis pos
sent illicita precavere, videntur tamen
aliqui licitam excusationem habere si
non insudent studio litterarum. Hii
autem sunt pauperes non habentes necessaria
vite quia si retrahantur a litteralibus disci
plinis ut querent sibi necessaria vite
videntur excusabiles esse. Nobi
les autem et maxime reges et principes
in divitiis et in possessionibus
abundantes omnino reprehensibiles
existunt si non sic sollicitantur circa re
gimen filiorum ut etiam ab ipsa infancia
tradantur litteralibus disciplinis. Quod autem
in studio litterarum sit ab ipsa infan
cia inchoandum possumus triplici
via venari. Prima via sumitur
ex parte eloquencie, secunda ex parte atten
cionis, tercia ex parte perfectionis que
est ex sciencia acquirenda. Decet enim
volentes litteras discere litterales sermones
scire distincte proferre. Decet et
eos esse attentos et studiosos circa
ea que in litteris traduntur. Tercio decet
ipsos secundum modum sibi possibilem
ad perfectionem sciencie pervenire. Prima
via sic patet. Nam videmus in ydi
omatibus vulgaribus quod raro quis
potest debite et distincte proferre
aliquod ydioma nisi sit in eo ab in
fancia assuetus. Qui vero etate perfecta
transtulerunt se ad partes longinquas
ubi ydioma differt a materno
etiam si per tempora illa in partibus illis ex
istant vix aut numquam possunt recte
loqui linguam sed ab incolis illius
terre semper cognoscuntur ipsos fuisse
advenas et non fuisse in illis partibus
oriundos. Si ergo sic est in ydio
matibus laycorum multo magis
hoc erit in ydiomate litterali quod est
philosophicum ydioma. Videntes autem philosophi
nullum ydioma vulgare esse comple
tum et perfectum per quod perfecte possent ex
primere virtutes rerum et naturas et
mores hominum et cursus astrorum

et alia de quibus disputare volebant
invenerunt sibi quoddam proprium idioma littera
le quod constituerunt adeo latum et co
piosum ut per ipsum possent omnes
quos vellent conceptus sufficienter
exprimere. Quare si hoc ydioma adeo
est completum et ydiomate non possu
mus perfecte et distincte loqui nisi ab ipsa in
fantia assuescamus ad illa ex parte
eloquentie scilicet ut recte et distincte
loquamur ydioma latinum Si volumus
litteras discere debemus ab ipsa infantia
litteris insudare Secunda via ad investi
gandum hoc idem sumitur ex parte
attentionis et fervoris quod est in studio
adhibendus Nunquam autem quis bene stu
det nisi sit fervens et attentus
circa studium Cum ergo consuetudo sit quasi
altera natura et tamen secundum philosophum in politicis nobis
magis placeant illa opera ad que sumus
ab ipsa infantia assueti quia quilibet
est magis intentus et fervens circa ea
que sunt magis placita ut possumus
esse magis attenti et ferventes circa
officium litterale ab ipsa infantia in
sudandum est litteralibus disciplinis
Tertia via sumitur ex parte perfectionis
que est in scientia acquirenda Nam raro
aut nunquam quis pervenit ad perfectionem
scientie nisi quasi ab ipsis cunabulis va
care incipiat circa ipsam Nam licet
intelligentie ab ipsa creatione create
sint bene disposite ad intelligendum et
ad cognoscendum naturas rerum homo tamen est
male dispositus ad capiendam discipli
nam Licet enim unus homo sit melioris
ingenii quam alius universaliter tamen homines
male nati sunt ad sciendum quia nostra
cognitio incipit a sensu et a posteriori
bus Unde et philosophus in primo de anima vult
quod anima plus temporis apponat circa scien
tiam quam in scientia Per multum enim temporis
quis insudat studio antequam pervenire
possit ad perfectionem scientie Quare si
vita nostra est brevis et artes et scientie
sunt difficiles et longe et homines
communiter sunt male nati ad capiendum
scientiam Si volumus ad scientiam aliquam
pervenire debemus ab ipsa infantia
et quasi ab ipsis cunabulis inchoare

decet ergo omnes nobiles et maxime
reges et principes si volunt suos filios
recte et debite distincte loqui litterales
sermones et si volunt eos esse ferventes
et attentos circa ipsos et pervenire
ad aliquam perfectionem scientie ab infantia
eos tradere litteralibus disciplinis Nam
ut supra dicebatur Nullus est naturaliter
dominus nisi vigeat prudentia et intellectu
tanto magis decet filios regum
et principum ab ipsa infantia insudare
litteralibus disciplinis quanto decet eos
intelligentiores et prudentiores esse ut
per hoc possint magis naturaliter dominari
Possent enim ad hoc et alie rationes
adduci Nam nisi princeps non viget pru
dentia et intellectu de facili convertitur
in tirannum quia non curabit de operibus
virtutum sed appetiabit numismata
et exteriora bona ultra quam decet Erit
ergo tirannus et populi depredator Ne
ergo filii regum et principum sic ponantur
in aliquo dominio transeunt decet eos
ab ipsa infantia insudare litteris ut
vigere possint prudentia et intellectu

Capitulum VIII Quas scientias addiscere decent filii nobilium et maxime filii regum et principum

Septem scientias esse
famosas apud antiquos antiqua
auctoritas protestatur huiusmodi autem
sunt Gramatica dyaletica rethorica
musica arismetica geometria
astronomia Has omnes vocat liberales
eo quod filii liberorum et nobilium po
nebant se ad illas Addiscebant enim
primo filii nobilium gramaticam Nam
secundum alpharabium inventa est ne
erretur in lingua nec peccetur
in sermone Addiscimus enim per gramaticam
ydioma latinum quod est ydioma philosophorum
Sub illo enim sermone philosophi sua studia
tradiderunt quare si per nos metipsos
non sufficimus ad inveniendum omnia
scientifica sed indigemus ad hoc
auxilio philosophorum et doctorum expedit
nos scire ydioma illud in quo doctores
et philosophi sunt locuti Et quia hoc
scitur per gramaticam ideo gramatica inter
liberales scientias est computata quia
filii liberorum et nobilium intendebant

in ipā Sc͞a libe͞ralis sciā dē͞ esse dya
letica que docet modū arguēdi et
opponendi Nam modꝯ sciēdi ne͞c
est ut p debita argumēta et de
bitas rōnes manifestemꝰ ꝓpositum
Ozt ergo inuenire aliquā sciam doce
tem modū q formāda sūt argu
mēta et rōnes Nam ni modū ar
guendi sciremꝰ possēmꝰ i argu
endo peccare et p ɔsequens decipi
credēmꝰ enī aliqn bn̄ ɔcludere et
ɔcluderemꝰ falsū eo q ignorarēꝰ
arguendi modū Sicut ergo necc͞ria
est gramatica q est directio lingue
ne in loquendo erret sic scdm al
phorabiū necc͞ria est dyaletica q
est directio et intellectꝰ ne erret
in arguēdo Tcia sciā dē libe͞ralis
q est rhetorica Est aūt rhetorica
ut innuit phs i rhetoricis suis
qsi quedā grossa dyaletica Nam
sicut fiende sūt rōnes subtiles
in scienciis nālibꝰ et in aliis sciis
speculabilibꝰ sic fiende sūt rōnes
grosse i sciencis morālibꝰ q tractāt
de agibilibꝰ ꝙre sicut necc͞ria fuit
dyaletica que docet modū argu
endi subtilem sic necc͞ria fuit
rhetorica q est qsi quedā grossa
dyaletica docēs modū arguendi
grossū et figurālem hec aūt necc͞ria
est filiis liberoꝝ et nobiliū maxe
filiis regū et pncipū quia hoꝝ
est gubernari int gentes dirigere pplō
qui nō pt capere nisi rōnes gros
sas et figurāles Quarta sciā libe
ralis dē musica ut scdm phm viiiᵒ
eth pol' dē ipis iuuenibꝰ ɔuenit
et maxie filiis liberorū et nobiliū
pt rōnes multas quaꝝ una qa puer
nihil tristabile sustinere possunt ꝙre
si dent eis aliq delectabilia ɔcedi
dignū est q ordinantur ad delecta
tiones i nociuas Quarte scdm eundē
phm musica est ɔsonantea nāe
iuuenū qa ht i nociuas delecta
tiones Scda racio ad hᵒ idē est
esse pt qa ut phs innuit in eodē
octaᵒ pol' Mens huāna nescit oci
osa esse Ideo ut vitet ociū bonū
est aliqn int ponere delectationes
musicales q sūt i nociue et licite
Maxie ergo hoc decēs est filiis libe
rorū et nobiliū q nō uacantes
i mechanicas artibꝰ remanent
ociosi ni studierit lralibꝰ discipli
nis et ni suis opācōis aliqn int
ponent delectationes musicales
que sūt licite et honeste Tangit
aūt phs multas rōnes in pol' p
quas posset ondi q filios nobi
liū decet addiscere musicā sed de hꝭ
forte infra tangetur Quīta sciencia
libe͞ralis dē esse arismetica docēs
ꝓporcōm rerū et nūm ad quā
forte filii nobiliū ul' liberorū
ideo tradebantur qa sine ea musi
ca pfecte sciri nō pt Sexta sciā
liberalis est geometria q docet
cognoscere mensuras et qntites rerū
ad hāc aūt forte filii nobiliū ita
tradebantur qa sine ea astronomia
que est de qntitate astrū et de
distancia siderū et de cursu eorū
pfecte sciri nō pt Septīa sciā
libe͞ralis dē esse astronomia circa
qᵃ forte antiquꝰ filii nobiliū
ideo insudabant qa gentiles circa
iudicia astrū nimis erāt curiosi
Nunqꝫ enī volebāt bella inchoare
nec aliq opa incipere ni ɔsiderato
gradu ascendente et inspecta co
dicion celi Et quia hoc p astronoiā
cognoscitur ideo filii liberorū et nobi
liū volebāt in astronomias instrui
Si ergo antiq de liberālibꝰ senserūt
et has septē artes nimiū extollebāt
vm tn̄ plures alie sūt sciē longe
nobiliores istis Nam nāles phia
docēs cognoscere nās rerū longe
melior est qᵃ aliq pdictarū sed
hoc nō declarare patitur pscruta
pns q est dēt esse grossa et figurāl
Rursus methaphisica q nō
huāno p huānitꝫ rōnes tractat
iusticias de deo et de substanciis
separatis longe melior et nobilior
est qᵃ nālis phia et eē qᵃ aliqua
pdictarū de qua phs aut pᵒ methe
q nulla est nobilior ul' dignior ipā

qd' intelligendu est d' scientiis
humanitus inuentis int' quas metha
p'matu tenet Amplius theolo
gia que est de deo et d' angelis
no mo humano sed diuino et non
p humana inuentionem sed magis p
inspiratom diuinam loqr et in
coparabilit nobilior et dignior est oi
bus aliis Addhuc qdz moales
scie ut ethica q est d' regimie sui
et yconomia q est d' regimie fa
milie et politica q est d' regi ne
ciuitatis et regni q valde sunt vti
les et necessarie filiis liberorum
et nobilium imo ut in psequendo
patebit filii nobilium et maxime
filii regum et pncipum si uelint poli
tice viue et velint alios gubnare
et rege maxie circa has dent
insiste Sunt aut et alie scie
subalterne et supposite istis ut
pspectiua q est d' visu est sub
geometria Medicina vo est sub
nali phia leges et iura q sunt
d' actibus hoim sunt sub politica q
e d' regimie ciuitatum Nam et ali
bi nos dixisse meminimus oms
legiste sunt quasi qda le ydiote
politici Nam sicut layci et vol
gares qa arguunt et formant
rones suas p modum arguendi
non docet dyaletica ideo ypi q
no arguunt artificialit et dya
letice appellant a pho ydiote
dyaletici sic legiste quia ea d'
quibus est politica dicunt narra
tiue et sine rone put appellari
ydiote politici Ex hoc aut pate
pt qnto magis honorandi sunt
scientes politica et morales
scientias q scientes leges et iura
Nam qnto scientes et dicentes cau
sam dicti honorabilioes sunt loqn
tibus no reddentibus causa dicti
tanto tales honorabilioes sunt illis
Ex hoc enim appare pt q scientes
magis sunt honorandi Nam p°
honorandi sunt diuini et scientes
theologiam Quia sicut deus ipse
est deus oim entium sic theolo
gia q pncipalit est d' deo est et
ipa diua oim humanarum scientiarum
post theologos vo magis hono
randi sunt metha qa ut supra
dicebat int' scias humanitus inue
tas metha p'matu tenet pos
hos aut honorari dent nales
phi qa nalis phia licet sit infa
metha tenet tn p'matum ul'
pncipatum int' oms alias scientias
inuentas ab hoie Sic go scientes g
datim sunt honorandi His ergo
scientiis d'lcui pate pt circa quas
scientias filii nobilium et maxie
regum et pncipum dent insudare
Nam cu ozt eos ee qsi semideos
debite et absq negligentia nego
tiis regni intende no vacat eis
subtiles scias pscrutari Maxie
igit' ipos decet bene se habere
circa diuina et esse instructos et fir
mos in fide illas scias scire p
quas quis se et alios nouit re
ge et gubnae huius aut sunt
scie moales Alias go scias in
tm decet eos scire inqntum d'seruit
moali negotio Decet igit' eos
scire gramatica ut intelligant ydi
oma latinum Sz q ydioma
tu moalis scie q alie latialiu tra
dunt imo scdm gramatica nunq
d'seruit negotio moali Decet re
ges et pncipes scire latinum ydioma
ut possint secreta sua aliis scri
bere et lege absq aliorum satu
Filii go nobilium qnturi inte
dunt esse milites et vacare ne
gotio politico dent insudare
ut sciant ydioma latinum debet
et aliqd addiscere d' dyaletica et
rhetorica ut ex hoc subtilioes
fiant ad intelligendum queuis p
posita quo facto totum suum inge
nium dent exponere ut bene in
telligant moalia et ut sciant
se et alios defendere et regere
Nam et d' musica scdm phm in
pol' eos scire decet inqntum d'seruit
ad bonos mores Sic igit' moale
negotium scire expedit ab his qui

cupiunt principari et si omnes alias scientias ignorarent adhuc studere deberent ut eis moralia vulgariter et grosse proponerent quia per ea princeps sufficienter instruitur qualiter debeat principari et quomodo se et alios inducere debeat ad virtutes. Capitulum

ix. Qualis debet esse magister qui filiis nobilium et maxime regum et principum est preponendus

Philosophus circa finem tertii ethicorum concupiscibilem seu sensibilitatem assimilat puero et rationem assimilat pedagogo. Sicut ergo concupiscibilis indiget ratione dirigente et regulante sic puer indiget magistro et pedagogo quare semper ratio deprecatur ad optima in eodem primo ethicorum dicitur sic et magister puerorum semper debet eos ad optima instigare. Si ergo in doctrina puerorum est finis intentus instigatio ad optima quia ex fine accipienda est ratio omnium aliorum Talis querendus est magister qui posset iuvenes sibi commissos ad optima inducere. Optimum autem et bonum ad quod inducendi sunt iuvenes est duplex scientia scilicet ad mores. Ad bonos autem mores inducit aliquis dupliciter exemplo per bonitatem vite et verbo per monitiones debitas. Quantum scilicet ad presens spectat. Magister puerorum nobilium et maxime regum et principum tria in se debet habere. Debet enim esse sciens in speculabilibus prudens in agibilibus bonus in vita. Ad hoc autem quod sit sciens in speculabilibus tria requiruntur quod sit in se inventivus secundo quod intelligat aliorum dicta tertio quod sit iudicativus tam de inventis quam de his que ab aliis intellexit. Inventivus enim esse debet quia qui nullo modo scit aliquid invenire sed novit aliorum dicta referre magis est recitator quam doctor. Debet ergo ipsum esse inventivum. Sed debet ipsum esse intelligentem et perspicacem. Nam sicut nullus bene et perfecte sibi sufficit in vita. Sed ad hoc quod habeamus in vita sufficientiam oportet nos in societate vivere et ita ut per auxilia aliorum subveniat nobis ad indigentiam vite sic et forte multo multoque magis ut patet per philosophum ii metaphysice. Nullus sibi sufficit in speculando sed semper posteriores philosophi ex dictis priorum habuerunt iuvamenta et auxilia. Non ergo sufficit ad perfectionem scientie quod aliquis sit inventivus ex se sed quod sit perspicax et intelligens aliorum dicta. Tertio oportet ipsum esse iudicativum Nam perfectio scientie potissime in iudicio consistit. Non enim satis est dicta aliorum intelligere et de se multa invenire nisi tam de intellectis quam de inventis noverit iudicare que sunt reprobanda et que respuenda. Quantum ergo ad scientiam talis debet queri doctor qui sit inventivus de se intelligens aliorum et bene iudicativus tam de inventis quam de intellectis. Nam et dato quod filii nobilium et maxime regum et principum nollent omnino ad profunditatem scientie ingredi sed sufficiat eis aliqua de his cognoscere. Nichilominus tamen doctorem bene scientem debent querere eo quod doctrina prudentium est facilis Et qui clare intelligit clare loquitur. Illa ergo modica que scire cupiunt facilius clarius et rectius intelligent a sciente quam ab insciente. Viso qualis debet esse doctor et quomodo debet esse sciens ut doctor sit in scientia. Restat videre qualiter debet esse prudens in agibilibus ut instruat in bonis moribus. Ad huius autem prudentiam dilatandam licet enumerare possemus omnia illa virtutis que in primo libro de prudentia tetigimus sufficiat tamen ad presens minora de illis enumerare. Doctor ergo puerorum nobilium debet esse sic prudens in agibilibus ut sit memor providus cautus et circumspectus. Debet enim esse memor recolendo preterita Nam sicut volens rectificare virgam eam numquam rectificare posset nisi cognosceret ex qua parte esset

obliqua sit volens alios rectificare
numquam eos quasi rectificare posset
nisi haberet preteritorum noticiam per quam
cognosceret quomodo obliquati essent.
Decet ergo aliorum doctorem esse me-
morem preteritorum. Secundo decet ipsum esse
providum futurorum. Nam sicut aliorum
director debet cogitare preterita ut
sciat quomodo per ipsa preterita obliquati
fuerunt qui ab eo sunt dirigendi sic
debet providere futura ut adhibeant
medicamenta ad ea que in posterum
facilius oblique fieri possunt. Tertio decet
ipsum esse cautum quia ut in primo libro
tetigimus sicut in tractando et
speculando est adhibenda cautela
ne manifesta falsa admisceantur
veris. Sic et in agendis contingit
hominem esse cautum ne mala ad-
misceantur bonis. Quedam enim
secundum se mala superficietenus con-
siderata apparent bona sicut quedam
falsa apparent vera. quare sicut
doctorem in speculabilibus sic de-
cet esse diligentem et cautum ut
proponat suis auditoribus vera sine
admixtione falsorum sic qui vult
iuvenes dirigere debet esse cautus
proponens eis bona sine admixtione
malorum. Quarto huiusmodi doctor
debet esse circumspectus vel expertus. Nam
experti est particularia cognoscere. sic
et huiusmodi doctor debet cognoscere parti-
culares conditiones illorum iuvenum
quos debet dirigere. Nam secundum quod iuvenes
habent alias et alias conditiones
ut sunt proni ad alia et ad alia sic
sunt aliter et aliter instruendi. Talis
ergo debet esse doctor iuvenum ut
eos per debitos sermones et per debi-
tas monitiones inducat ad bonum.
Ultimo quia ad bonum quis inducitur
non solum monitionibus vel correctionibus
sed et operibus et exemplis, restat
quod huiusmodi doctor sit in vita bonus
et honestus. Nam quia etas iuveni-
lis valde est prona ad intemperantiam
et lasciviam quantumcumque preceptorum doctor
eis bona verba proponet sed statim
opere contraria faciet iuvenes illi

eius exemplo inducti statim ad illi-
cita declinarent. Patet igitur qualem
querendum esse doctorem quia quantum ad
scientiam sillabilem sit inventus ex se
intellectus aliorum indicatus tam
intellectorum quam inventorum. Quantum
vero ad prudentiam agibilium decet ipsum
esse memorem providum cautum et cir-
cumspectum. Quantum autem ad vitam decet
ipsum esse honestum et bonum. Si ergo
reges et principes et universaliter omnes
solicitantur qualem preponant suis
numismatibus possessionibus et
rebus inanimatis quia secundum philosophum primo
politicorum semper de animatis est amplior
cura habenda quam de inanimatis et de fi-
liis quam de aliis valde debent esse
soliciti et cum magna diligentia
attendere qualem magistrum preponant
in regimine filiorum.

Capitulum x Qualiter circa loquelam visum et auditum instruendi sint iuvenes

Circa finem vii politicorum docet
philosophus iuvenes cohibendos
esse circa locutionem visionem
et auditum. Non enim decet pueros
qualitercumque loqui nec decet eos quali-
tercumque videre nec qualitercumque audire. sed
in ibi modus aliquis adhibendus
circa locutionem. Quidam iuvenes
tripliciter peccare videntur. Primo quia de
facili loquuntur lasciva. Secundo quia
de levi loquuntur falsa. Tertio quia ut
plurimum loquuntur fatua et inpremedi-
tata. Loquuntur enim de levi lasciva
quia ut supra in primo libro dicebatur
iuvenes sunt insecutores passionum
et ad lasciviam proni. quare cum semper
sit adhibenda cautela ubi periculum
imminet cohibendi sunt iuvenes
a locutione lasciva a sermonibus
turpibus et sunt increpandi et etiam
corrigendi si eos talia contingeret
loqui. Ratio autem quare sunt a
sermonibus turpibus cohibendi est
secundum philosophum quia ex talibus locu-
tionibus de facili ad opera turpia
inclinamur. Turpis enim locutio turpium
facit in nobis memoriam
delectabilium illicitorum et facta

nr̃a auget concupiscẽtia ĩta vero
illa concupiscentia augmentata faciliꝰ
inclinam̃ ab ipa. Propt̃ hoc bn̄
dcm̄ est q corrũpũt bonos moẽs
colloquia praua. Cohibẽdi
g̃o et corrigẽdi iuuenes sunt
ne loqunt̃ lasciuia. Scd̃o cohibendi
et corrigẽdi sũt ne loquunt̃ falsa.
Nam ut supiꝰ diximꝰ iuuenes
sũt d' facili mẽtitiui. Cũ g̃o co
suetudo sit quasi alt'a nr̃a ex quo
iuuenilis etas inclinat eos ad
dicendũ falsũ et mẽdaciũ et
scd̃m phm̃ iiii° eth̃ est p se prauũ
et fugiendũ p debitas monitões
et correctiões. Inducẽdi sũt ne
relinquẽtes mẽdaciũ adheant ui
tati que scd̃m phm̃ in eod̃ iiii°
eth̃ est p se bona et laudabilis.
Tercio cohibendi sũt ne absq̃ p̃me
ditacõn loqunt̃. Nam iuuenes sit
inexpti et pauca cogueꝛũt. Q̃a
g̃o pauca cogitãt ad pauca res
pĩcietes enũciãt facile enĩ enũ
ciãt et cito enũciãt et debilit'
q̃re monẽdi sũt ne ad interroga
ta stati rñdeant. Licet enĩ
nullꝰ repẽte sit sumꝰ et iuue
nes nõ stati pñt esse pfti et
ꝓdẽtes tñ si assuefiãt ut p̃medi
tati rñdeant. Et ut p̃cogitent
in sermonibꝰ pferẽdis ꝓ sucessiõm
tẽpis disponent ut pferãt s'mo
nes irreprehensibiles. Viso quõ
pedagogi et doctoẽs iuuenũ de
bet eos instruẽ quõ se hẽant ad
loq̃lam. Restat vidẽ quõ sint
instruẽndi ut se hẽant circa visũ.
In visiõn aũtẽ iuuenũ duplex
cautela est adhibenda. Primo
q̃ntũ ad visibilia. Scd̃o q̃ntũ ad mo
dũ uidendi. Q̃ntũ ad visibilia
q̃ q̃a sicut nõ dec̃ eos turpia loq̃ sic
indecẽs ẽ eos turpia vidẽ. Huiꝰ aũt
rõ assignat̃ a pho vii° eth̃ ubi
ait q oĩa p̃ma amamꝰ ppt' qd
oꝛt ab ipis iuuenibꝰ elõnca fa
cẽ quecũq̃ sũt turpia et q̃cũq̃ infe
ctiõm hñt q̃a q̃ p° aspiciunt̃ et
cũ maiori ad mirãtiõn vident̃

q̃re cũ magis sumꝰ attenti circa
illa et ꝓ cõns ea magis me
morit' retinemꝰ. Iuuenes g̃
q̃a eis q̃si oĩa sũt noua maiori
ardoẽ feruunt̃ in ea q̃ vident
q̃re si cõtingat eos vidẽ turpia
magis recordant̃ d' illis et
ꝓ cõns inclinãt̃ ad concupiscendũ
ea. Vñ phs phibet ut nõ solũ
phibeant̃ iuuenes ad videndũ
turpia in re et in picturis ul' in
imaginibꝰ ut si mulieres essẽt
depicte ul' sculpte nõ essẽt iuu
enibꝰ ostendende. Nam satis
illa etas d' se ꝓuocat̃ ad lasciuiã
et ad passiões inuerecundas. Nõ
oꝛt ꝑ eam ꝑ visiõm turpiũ ad ulteri
orem ꝓuocare. Scd̃o adhibenda
ẽ cautela ĩ iuuenibꝰ ut instruant̃
q palpebras oculoꝝ cũ maturitate
eleuẽt ut nõ hẽant oclos va
gabundos. Inclinat̃ enĩ etas
illa eo q oĩa respiciat tanq̃ noua
oĩa vidẽ noũit velit et circa
oĩa visu vagat̃. q in regibꝰ ul'
in p̃ncipibꝰ valde est indecenꝰ
si hẽant oclos vagabundos. nã
ex hoc indicant̃ leues corde et
p̃mitti et pusillanimes eo q vide
ant̃ d' omnibꝰ admirari. Eos
igit' q̃ decẽt p̃ncipari et dñari et
ab ipa infancia monẽdi sũt de
modo videndi ut mature se
hẽant circa eleuacõm oculoꝝ et
circa videndi modũ. Nã faciliꝰ qs
vir factꝰ obs'uat qd' ab infancia
assueuit. Osñso quõ instruẽndi
sũt iuuenes q̃ntũ ad loq̃la et
visiõm. Restat vidẽ quõ sũt
instruẽndi ut se hẽant ad auditũ
circa q q̃ntũ ad p̃ns spectat et
duplex cautela est adhibenda
p̃mo q̃ntũ ad res auditas. Scd̃o
q̃ntũ ad eos quos audiunt. In
rebꝰ aũt auditis obs'uat̃ cautela
q̃ntũ ad iuuenes si phibeant̃
ab audiciõn turpiũ. Nam scd̃m phm̃
vii pol' ubi d' hac mã loquit̃
phibendi sũt iuuenes ne audiãt
q̃cũq̃ turpiũ qd' audiẽ est ꝓpe

ad ipm̄ facē ideo sc̄dm ipm̄ co
hibendi sūt iuuenes ab audire
t̄piū q̄a ex hoc d' facili inclināt
ad opus Sc̄o adhibenda ē caute
la in ipīs iuuenib⁹ q̄ntū ad eos
quos audiūt q̄a sic̄ decēs est
eos audire honesta et indecens
est audire t̄pia Sic decet eos
audire viros bonos et honestos
et cohibēdi sūt ne audiāt ma
licios et inhonestos Cap. xi
Quot modis peccat̄ circa cibū et
q̄lr deant se hr̄e iuuenes circa ipm̄
Diximus sup̄ iuuenes ab in
fancia instruendos eē ī bōis
opib⁹ et morib⁹ v̄m quia
ut supra dicebat̄ in morali ne
gocio sermones vniūsales minus
p̄ficiūt ꝗ̄t p̄ticul̄' circa ea quomo
iuuenes sūt in bōis moribus
instrūendi Circa ꝑticul̄ diximus q̄
mō se hr̄e dent circa loq̄la et
circa visū et auditū Restat vi
dere quō se hr̄e deant circa cibū
et potū et circa venerea siue circa
matrimoniū ꝯhendū Sed p̄mo
diceemus q̄t modis peccat̄ circa sup̄
cionē cibi et q̄lr se deant hr̄e
iuuenes circa ipm̄ Circa cibū
aūt ꝯtigit vi modis delinque
p̄o si sumat̄ nimis ardent' s̄o
si nimis ingurgitāte t̄cio si ꝑcitex
Q̄rto si inordinato t̄pe Q̄nto
si nimis laute et de delitate
Sexto si nimis studiose de
linquit̄ enī circa cibū si sumat̄
nimis fuenter Nam h' nō sōm
nocet aīe q̄a nimis fuet̄ et aui
de sumāt cibū ut fiūt gulosi
et intēpati sed et nocet corpori
Nam cib⁹ nimia auiditate sump̄t⁹
nō bn̄ masticat̄ et p̄ ꝯn̄s minus
bn̄ digerit̄ Ordinauit enī
nā aīalib⁹ dentes ut p̄ eos cib⁹
debite c̄tus facilius patet a ca
lore nāli et p̄ ꝯn̄s facilius con
uert̄ in nutrimētū sicut ligna
minime c̄ta facilius ignīunt̄
et ꝯūtunt̄ in igne h̄ut aūte
ordine nālem ut plurim nō ob
suāt sumētes cibū nimis auide
Nam ut inuit ph̄s iii° eth' Mo
dica delectacō est cū cib⁹ attingit
linguā Sz maior est cū attingit
guttur Gulosi igit̄ q̄ nimis aui
de et cū magna delectacōn̄ cibū
sumūt nō multū delectant̄ q̄ cib⁹
diu in ore existat sed cupiūt q̄
cito p̄ueniat ad guttur ideo tales
ut plurim cibū nō masticāt sed
eū īmasticatū trāsgluciūt q̄re
seq̄t̄ cibū sic sūptū nō bn̄ digeri
et p̄ ꝯseq̄ns seq̄t̄ q̄ nō solū ledat̄
aīa sed et corpus Sc̄o delinquit̄
circa cibū si sumat̄ nimis ingurgitāte
Nam et h' nocet aīe q̄a reddit
eam itēpatā et et nocet corpori
q̄a impedit debitā digestiōm Si
enī cib⁹ bn̄ digeri debeat oz ip̄z
eē p̄porcionatū calori nāli q̄re
si in tanta q̄ntitate sumat̄ q̄ calor
nālis ei dn̄ari nō possit non
bn̄ digerit̄ et p̄ ꝯn̄s nō causat
debitū nutrimentū t̄cio delinq̄t̄
si sumat̄ ꝑcit̄ Sūt enī plurimi
seipos pascē nescientes q̄ vix a
mici comedē possūt q̄n sua ve
stimēta d' ꝑcent ꝑcitudo aūt
corporalis licet sc̄dm se nō sit de
lictū peccat̄ tn̄ circa eā si cōtigat
ex inordinacōn̄ aīe q̄re cū ip̄is
modus sumēdi cibū signū sit
cuiusdā gulositatis ul' inordina
cionis mētis in sūpcōn̄ cibi
nō solū est cauend⁹ ardor et
nimietas sed et cauenda ē
ꝑcitudo Q̄rto circa cibū delinq̄t̄
inordinacōn̄ t̄pis ut si nimus
an̄ horā ul' nimus inordinate
sumat̄ cibus Nā ex tali sūpcōn̄
efficit̄ q̄s gulosus et intēpatus
et et ledit̄ sc̄dm corp⁹ Nā oms
actiones nāles sc̄dm ph̄m mēsu
rant̄ quodā p̄ modo inde ē q̄
q̄ a cōsuetudo est q̄ altā nā ꝓde
tū q̄s assuescat cibū assumē in
aliq̄ horā ut plurim appetit sūpcōn
eiusdē in eadem hora inordiate
et ꝑt consuetā horā vtat̄ quis
cibū sumē ut plurim an̄ digestion

p̄mi cibi sumat' sedus cibus ledi
go inde corpus hora go debita
et determiata no solu ppt boitē
aie sed et ppt sanitate corpois
obsuanda est Quto delinqunt
cca suptiom cibi si qrant cibaria
nimis lauta et delicata ult q
eius status reqrat delicatis eni
ciboru attēdēda est sedm codici
oñe psone et sedm statu nobi
litatis eius Qui go ult q codicio
psoe exigat et ultq eius status
reqrat delicata cibaria queat de
linquit qa hoc ex aliq intepantia
ul ex aliquo vitio pueit Scdo
delinqt si qrant cibaria nimis
studiose pata Na et in vilibus
cibariis ppt se onde qs ni mis
gulosu si nimio studio velit ee
pata Vident eni hoies viue ut
comedat no comede ut viuat
cu nimiu studiu et nimia cu
ra apponat ad preparanda ciboru
his go visis dleui appaet qlit
instrendi st pui ut se heant cca
cibos Na cu nullus repete sit
sumus sufficiat eos paulati et pe
detenti instre ut cu ad debita eta
te puenerit sit sufficiet instti
qlit se hre deant in suption ciboru

Cam 12m qlr instruedi st pui ut se heant cca potu cca venea et cca gaugia ghēda Sequitur

Postq in pcedenti cao dixi
qlit cca cibu delinqt Restat
dice qlit delinqt cca potu
dicebat eni supius q iuuenilis etas
maxie est pna ad intepancia q re
cu sp maior sit adhibenda caute
la ubi maius pclim iminet in
puili etate cauendu est ne iu
uenes efficiant intepati Tepan
aut est cca tria adhibenda cca
cibu et potu et venea Na non
solu cibus indebite suptus itepam
causat sed et potus debet go iu
uenes no solu ee abstinetes ne
efficiant gulosi ex suption cibi
Sed et debet eos ee sobos ne
efficiant ebrii ex suption potus

vinu eni immodeate suptu qn
tu ad pns spectat induat ad
ca mala Causat pmo qa ve
neam puocat Cu go corpore
calefacto maior fiat incitatio
ad actus veneos vinu aut qd
maxie caloem efficit imodeate
suptu incitat ad incotinenciam
go suptio nimia cibi vini et quto
venea puocat tato magis caue
da est in etate iuuenili qm se
nili quto illa etas pnior est ad
lasciuia q alia Scdm malu qd
inducit nimia suptio vini est
dpssio racionis Nam ascedentibus
fumositatibus vini ad caput
tbat cebru quo tbato dpmit
ro nra quatu ad suos actus qa
no possumus libe rone uti Im
modeata go suptio vini intm
ipedit racionis vsum inquatu tbat
cebru Inde est go q aliqui plus
offendunt a vino q alii qui
hnt debilius caput et cicius tbat
coru cerebru phibendi sut go
iuuenes a nimia suption vini
qa ppt debilite cerebri cicius
offendut a vino Tciu malu
q ex vino cosuevit est lis et
dissensio tbato eni cereb ex
nimia suption vini et amisso
vsu racionis d facili pruppit in
vba iordinata et cosueuit
dissensioes et lites imo qa ira
qsurgit ex inflation sanguis
vinu qd ppt sui caliditatem
iflamat sangne reddit hoiem
aiosum et irascibile quo facto
facilius puocat ad dissensiom et
lites Iuuenes go q sut audaces
cotumeliaru ut vult phs 11o eth
phibendi sut a nimia suption
vini pqua qs ad lites et ad
cotumelias puocat In omi go
etate cauedu est a nimietate
cibi et a potu imodeation vini
tn quia facilius adheremus his ad
que ab infancia assuefimus deus
omis pres et maxie reges et
pncipes solicitari cca regim filioru

ut ab ipa infancia regant sit
q sint abstinetes et sobrii Vi
so qualit iuuenes deant se hre
cca cibu et potu Restat vide
qlit se deant hre cca venea
et cca giugia contrahenda Orit
enim luxuria ex gula qsi filia ex
matre Si go diximus iuuenes
ee instruendos ne sint gulosi Re
stat vide quo instrendi sut ne
sint lasciui Cu go ois actus
venereus excepto matrimonio sit
9 rronis dictam qa deret prem
sit solicitai cca filios ut sit vtuo
si iuuenes cotinne noletes in
ducedi sut ut ppa giuge sit
cotenti In qua aute etate deant
vti coniugio ondit phs vij pol
dicens q in mlie reqrit etas
xviij anorz in masclo xxvij
in tli etate scdm ipm pcreat
filii magis pfcti Sed quia vis
gnatia ut supius diximus est ni
mis corruptia sufficeret toto
tpe augmti qd durat gnut vsq
ad xxi annu abstine iuuenes
carnali copla qa si infra tle
tpus vtant giugio puocantur
ad lasciuia et impedit coru
augmtu ut vult phs i eisd pol
sic go vtendu e giugio si ncca
vis concupiscibilis no esse nimis
corrupta qa cu timedu e de
corrupcion concupiscibilis Si do
ctoes puerorz pcipiat iuuenes
tantu tpis expectare no posse
potius illud tpe anticipai put
eis videbit expedie Qualit
aut deant se hre iuuenes cu
vxore ia ducta et q sut gsidean
da i vxore ducenda sup cu egim
de regimie giugali diffusius
diximus Cam xiiij Qualr iuue
nes dent se hre in ludis in ge
stis et in vestitu

Onso quo iuuenes dent
esse abstinetes a cibo sobrii
in potu tepati in ueneis
contrahendo giugiu in etate de
bita et modeste se hre cu vxore
ia ducta restat ondere quo cca lu
dos cca gestus cca uestitu deant
se hre Ludus aut ut pbat phs
viij pol q est necessaius in vita et
gtutu ad pns spectat duplici via
declarai pt pmo ex vitacione
illicite sollicitudis Scdo ex adepcione
finis intenti pma via sic patet
Nam mes huana nescit ociosa ee
cu go qs vacat ocio et no intedt
aliquibus delectacoibus licitis stati
incipit vagai cogitando de illicia
tis Vn phs viij pol ait q ludus
est queda deductio et vitacio so
licitudinis quare ne solicitem cca aliq
illicita et vitemus delectacones
illicitas expedit aliqn hre aliqs
Ludos et aliqs deductioes licitas
et honestas Qui sut aut illi
ludi et ille deductioes cca quas
dent vacai pueri infra dicetur
Scda via ad ondendu h ide sunt
ex adepcion finis intenti Nam no
sp qs stati hre pt fine intentu
ne go pt gtinuos laboes dficiat
ad cosecucoem finis expedit aliqs
ludos et aliqs deductiones interpone
sius cuis ut ex hoc aliqua requiez
recipietes magis posset laborare
in cosecucion finis Vn et phs
viij pol ait quia ho no pt sp
quiescere in fine adepto et quia
aliqndo qs costituit sibi finem
in quo diu laborat anteqz cosequat
illu fine Ido ozt interpone aliqs
ludos et aliqs deductioes ne de
ficiat a cosecucion finis Sic go
instruendi sut pueri cca ludos ut
no oio phibeant a ludis sed ut
moderate heant ludos honestos
et liberales Na ludi turpes et elo
quia turpia et deductioes inho
nestes phibende sut a iuuenibus
ut vult phs vij pol Viso qlit
iuuenes se hre deant cca ludos
restat vide qlit se hre deant
cca gestus Gestus aut dicit
quilibet motus mebrorz ex quibus
iudicari possunt motus aie Videmus
enim pdentes et bonos hre gestus

ordinatos et honestos cohibent
enim tales sua membra ne aliquem mo
tum habeant ex quo quis coniecturari pos
sit elationem animi vel insipientiam
mentis vel intemperatum appetitum Est
enim homini necessaria disciplina in gestibus
Nam quia ipse intentus est ratione
et intellectu Non sic proprie naturalis
impetus nec sic agit ex naturali instinctu
ut aves et bestie Aves enim et
alia animalia ex naturali instinctu agen
tia non sic indiget disciplina ut
homo qui utitur ratione et intellectu et
ad agendum opera sibi debita non
sufficienter inclinatur a natura Disci
plina autem que est tenenda in gestibus
est ut quodlibet membrum ordinetur ad
opus sibi debitum homo enim non
audit per os sed per aures fenestra
Ergo cum quis vult audire alium re
tinet os apertum Sic et homo non loquitur
per pluris pedibus nec manibus nec
scapule sed ore Sicut ergo hunc
indisciplinatos gestus qui cum volunt
alios audire ora tenent aperta sic
sunt indisciplinati secundum gestum qui
cum volunt loqui extendunt pedes et
crura vel nimis spisse movent
brachia et erigunt humeros et faciunt
talia que ad locutionem nihil deserviunt
Sic ergo disciplinandi sunt iuvenes
ut habeant tales gestus et ut sic
utantur motibus membrorum ut deser
viunt ad opera que intendunt Nam
aliquis motus membrorum agere non
deservientes operi intento vel procedit
ex insipientia mentis vel ex elatione
animi vel ex aliquo alio vitio hiis
visis Restat exequi de tertio quod
proponebatur in principio capituli scilicet qualiter
se debeant habere iuvenes circa vesti
tum Vestimenta quidem ad tria ordi
nari videntur videlicet ad delectationem
utilitatem et honorem Omne enim bonum
vel est delectabile vel utile vel hone
stum sive honorabile Bonum enim
honestum bonum honorabile dici potest Nam
honestum idem est quod honoris status
Si ergo vestimenta queruntur propter bonum
delectabile sic queruntur delicata et

mollia Si propter utile queruntur sic ca
lida ad repellendum frigus tempore hi
emali vel non calida tempore estivo Si
vero queruntur propter bonum honorabile
sic queruntur pulcra et decora
Iudicetis est autem nimis solicitari
circa mollitiem vestium et circa delecta
tionem in ipsis Nam ex hoc efficitur
quis intemperatus et timidus delenimentis
quibus ad lasciviam et ad mollitiem
carnis prorumpit si nimis delectatur
in mollitie vestium Videntur enim
tales esse magis mulieribus quam viles
Quare non sunt constantes sed molles
et de facili in lasciviam prorumpunt
Sed nimia mollities vestium red
dit hominem timidum Nam cum arma
et ferra in se quandam duritiem habeant
qui sic soliciantur circa mollia vesti
menta dubitant arripere et efficiuntur
timidi Iuvenes cum ad illam etatem
venerint quod sint habiles ad vitam
dum circa labores bellicos ne abhor
reant arma inserendi sunt ut non
nimis delectentur in mollitie ve
stium Victo quomodo se habent iuvenes
in vestibus ut deserviunt ad delectationem
Restat videre quomodo debent habere se
circa ea ut deserviunt maxime ad uti
litatem quod videri habet distinguendo
inter complexiones tempora et etates Nam
habentes complexiones magis densas
et nimis porrosas non sic leduntur
a calore et frigore sicut habentes
complexiones raras Unde et mulieres
quia sunt magis flamatice et
habentes complexionem grossam densam
et nimis porrosam ut patet ex
raritate pilorum nimis offenduntur
a calore aeris et frigore quam viri
Sic et distinguendum est inter tempora
Nam temporibus frigidis et flante
borea utendum est aliis indumen
tis quam calidis et flante austro
Distinguendum est inter etates et
quia senilis etas eo quod magis caret
calore intrinseco plus indiget ex
teriori calore Vestimenta igitur con
siderata proprietate temporum complexi
onum et etatum diversificanda sunt

ut d'serviunt ad bonum utile sed ut
deserviunt ad bonum honorabile attendenda
est consuetudo patrie et con
ditio personarum Sic ergo instruendi
sunt iuvenes circa vestitum ut non
nimis solvantur circa mollitiem ve
stium Considerata conditione temporis
complexionis et etatis prout requirit
consuetudo patrie et conditio personarum utantur
debitis indumentis ad utilitatem cor
poris Capitulum xiiij. Quod in etate iu
venili maxime cavenda est prava societas

Non sufficiat scire qualiter iuve
nes se habere debeant circa lu
dos gestus et vestitum nisi
sciverint cum quibus sociis debeant con
versari Quantum autem ad presens spectat
innuere videntur in esse ipsis iuve
nibus ex quibus innuere rationes su
mi possunt quod maxime in iuvenili
etate fugienda sit pravorum soci
etas Iuvenes enim primo sunt mol
les et ductiles Secundo sunt passionum
insecutores et proni ad malum
Tertio autem sunt nimis amatores so
cietatum Quarto sunt nimis credi
tivi Prima via ad ostendendum
maxime competere iuvenibus fugere
societatem pravam sumitur ex eo quod iu
venes sunt nimis molles et du
ctiles causa enim ut plurimum sequitur
complexiones corporis Nam quia nostra
cognitio incipit a sensu et sensibi
lia sunt nobis magis nota ideo quod
ut plurimum sequimur appetitum sen
sitivum Appetitus autem sensitivus
est virtus organica sive corporalis
quare oportet talem appetitum sumere mo
dum et mensuram ex ipso corpore In
illa ergo etate in qua quis habet corpus
magis molle et magis ductile est
magis mollis et magis ductilis
secundum appetitum Quare cum mollia
et ductilia faciliter recipiant impressiones
ex his quibus coniunguntur quam dura
pueri ergo et iuvenes quia sunt ma
gis molles et ductiles quam adulti
faciliter imprimuntur eis mores sociorum
in etate iuvenili quam in alia maxime
igitur tunc prohibendi sunt a socie
tate prava Secunda via ad investigan
dum hoc idem sumitur ex eo quod iuve
nilis etas maxime est prona ad ma
lum et insecutiva passionum Nam de faci
li inducitur ad illud ad quod est pronus
Si ergo iuvenes sunt proni ad malum
ut patuit cum determinavimus de moribus
iuvenum maxime in iuvenili etate
cavendum est a prava societate Tertia
via ad probandum hoc idem sumitur
ex eo quod iuvenes sunt nimis ama
tores amicitie Nam ut dicitur ii ethicorum
iuvenes sunt amativi et amatores
sodalium quam aliorum etatum quia
gaudent in convivendo Si enim illa
etas tunc maxime delectabilia sequitur
cum valde delectabile convivere amicis
etas illa gaudet convivere in societate
et amicitia sodalibus In iuvenili e
tate ergo maxime cohibendi sunt iu
venes a societate prava quia
tunc maxime se conformant moribus
sociorum eo quod maxime diligant in soci
etate vivere delectatio enim est ex
coniunctione convenientis cum convenienti
Nullus ergo gaudet in societate vivere
nisi gaudeat se sociis conformare Quar
ta via sumitur ex eo quod iuvenes sunt
nimis creditivi delectationes enim
sensibiles illicite licet simpliciter
sint prave et fugiende possunt tamen esse
bone secundum apparentiam Iuvenes
ergo quia de facili credunt et non habent
perfectionem rationis sive usum de facili
inducuntur a sociis et de facili persua
detur eis ut credant bona sensibilia
esse sequenda Capitulum xv. Qualis
cura gerenda de pueris a principio
nativitatis usque ad septem annos

Quia sermones particulares valde
videntur esse proficui in morali
negotio ideo particulariter
descendendo ad diversa tempora ostendimus
qualis cura sit tenenda circa filios
usque ad septem annos Secundo qualis a
septimo usque ad quartum decimum annum
postea a xiiii anno et deinceps
tangit philosophus vii politicorum sex circa ipsos
pueros que observanda sunt in etate
primitiva Primum est quod usque ad

septeniu debet pasci mollibus
ita tn q a pncipio maxie sut ale
di lacte Sco qa sut phibendi a
vino Tcio sut assuescendi ad frigo
ra Qrto sut assuescendi ad con
uenientes et ad tepatos motus qd
in omi etate videt esse proficuu
Qnto sut recreandi p debitos lu
dos et sut eis recitande aliq hi
storie et aliqe fabule in quibus
recreent et hoc maxie cu inci
piut pcipe sigficationes vborum
Sexto a ploratu sut cohibendi
Juuenes go usq ad septeniu
alendi sunt mollibus ita tn q in
pno maxe alendi lacte Vn phs
vii° pol ait q humidu lactis
maxie videt esse familiare cor
poribus pueror In illa go eta
te tenera usq ad septe anos hec
alendi sut mollibus et humidis
qa talia facilut paciut et facilut
cuertunt in nutrimtu Obseruand
tn est in iuuenibus cu alunt lacte
qa si contigat lacte eos sugere
aliud lac q matris querenda
est mlr filius matri qntu ad co
plexiom eo q lac matris maxie
videt esse pportionatu proprio
filio Sco pueri phibendi sunt
a vino et maxie illo tpe quo
lac sumut et hoc scdm phm pt
egritudies Defacili em egrotantur
et efficiunt male dispositi in tpe
sed tpe quo ut plum pascut lacte
si assuescat bibe vinu ymo dicut
aliqui q si eo tpe ad vinu assue
scant disponut ad lepra Tcio
pui sut assuescendi ad frigora Vn
phs vii pol ait q mox expedit
consuescere pueros pueros ad frigora
Assuesce em ad frigora pueros
utile est ad duo pmo ad sanitate
Vn idem phs ait qd exercitiu ad
frigora facit bona habitudine
in pueris ppt caliditate scente in
illis Sco exercitiu ad frigora in
pueris pueris utile est ad bellicas
actiones Nam frigus membra
csolidat et cstringit Ita tn q

veneint ad etate debita apa
ores sut ad opa bellica si aptu
cia sint aliqlr excitati ad fri
gora Vn idem phs ait q apud
aliqs barbaras nationes consue
tudo est in fluminibus frigidis bal
neare filios ut eos fortiores red
dant Attendendu est q cu dicit
pueros pueros assuescendos ad hoc esse
ul ad illud intelligendu est mo
derate et gradatim ut requirit co
dicio psonarum Qrto pueri assue
scendi sut ad conuenientes et te
patos motus Nam scdm phm
motus intepatus in pueris iiiior bo
facit pma qa reddit corpora
magis sana Moderatu enim exer
citiu in quacumq etate videt red
sanitate facere Sco reddit cora
agibilia Si enim a pncipio assuescat
pueri ad aliquales motus sut agibi
les scdm corpus et vitam inercia
Nam si aliquales motus assuescunt
fiant pcedentes pigri et inertes Tcio
facit ad augmentu Na eo ipso q
tepatu exercitiu iuuat ad digesti
one et facit ad bona dispositione
corporis sequit q pficuum est ad
augmentu Na in alimentu fiat ex augmentu
ipso alimento faciet corpus bn dis
positu et q bn nutriunt et alunt
sunt pficua ad augmentu Qrto
moderatus motus membra csolidat
Quilibet em in seipso expitur
q si se moderate exercet ad corpo
rales labores membra corporis eius
solidant et fiunt fortiora pueri
go qa nimis hnt tenera membra
ad aliquos motus modicos et tepa
tos sut assuescendi ut membra
eorum solidentur Vn phs vii pol
ait q expedit in pueris facere mo
tus quoscumq et cantillos ad so
lidandu membra et no deflue
propter teneritudine Moderatu
enim motum in pueris ideo laudat
phs ab ipso pmordio natiuitatis
vetat fienda esse aliqua instru
ta in quibus pui vtant et mo
ueant Qnto recreandi sunt

pueri p aliq̄s ludos et p aliquas
fabulas Ludus enī moderatꝰ co
petit puis q̄a ī modcāto ludo ē
moderatꝰ motꝰ et p modeātum
motū ludū vitat inertia et red
dunt corpoā agilioā Sūt et
puis recitande aliq̄ fabule uel
aliq̄ historie postq̄ incipiūt p
tpe significaciões ul̄ et aliq̄ cantꝰ
honesti sᷓt eis cātandi Nam ipi
nihil t'ste sustinē pūt ideo bom
est assuescē ad aliq̄s modcātos
ludos et ad aliq̄s honestas ē in
nocuas dlectaciones Sexto sūt
cohibendi a ploātu q̄a cū pueri
a ploātu cohibent ex ipa cohibicōe
fit ut retineāt spm et anheli
tū Nam sicut cū p ploāē pmit
tunt emitūt spm̄ et anhelitū
sic cū ploāē pmittꝰ phibent
spm̄ et anhelitū tenēt Retinē
aūt spm̄ et anhelitū scdm̄ phm̄
vii pol' facit ad robur corpoīs
ut g° pueri robustioēs fiant
cohibendi sūt a ploātu Cam
xvj. Qualis cura habēda ē de
filiis a septi° āno usq̄ ad .xiiij. ānū

Cum distinguimꝰ etates filioꝝ
p septēnia ut cū diximꝰ
usq̄ ad septē ānos sit esse
regendos et a vii usq̄ ad xiiii
sit eē instrūendos hui9 septēnia
sūt abreuianda et elonganda scdm̄
diuersitatē psonaꝝ Nā aliq̄ sūt ro
bustioēs corpoē in xii ānis q̄ alii
in xv ideo qua d' talib9 punctualē
regulā daē nō possumꝰ aliqua
relinquēda sūt iudicio pedagogi
q' dēt pueōs instrūē ut possit hui9
tps anticipaē et plongaē ut ei
videbit' expediē In hoc autē tpe
qd' a septēnio usq̄ ad xiiii ānū
tria sūt ɔsideānda circa regimē filioꝝ
Nam homo p'ma diuisionē diuidit'
ī aīaꝫ et corpꝰ Aīa vō tanq̄ potencias
p'ncipales hꝫ intellectū et appetitū
Tria g° attendēda sūt in filiis
p'mo q̄lr heāt corpꝰ sc̄o q̄lr volū
tatē t'cio q̄lr intellectū Ut g°
iuuenes heāt corpꝰ bn̄ dispositū

exercitādi sūt p debita exercicia et p
debitos motꝰ. ut heāt voluntatē
bn̄ ordinatā inducēdi sūt ad debi
tas v'tutes et ad v'tutū opa Sed ut
heāt intellcm̄ pfcm̄ instrūendi sᷓt
in debitis sciēciis Tria igit' v'tus
et exerciciū attēdēda sūt in regimine
filioꝝ a p'n° qd' natiuitatis ut vitet'
inertia pueroꝝ assuescēdi sūt
pui ad aliq̄s motꝰ sed cū impleue
rit septēniū usq̄ ad q'rtūdecimū ānū
dent gradati assuescē adultioēs
labores et ad forcioā exercicia Lu
dus enī pile tatimmū ul' luctaco
scdm̄ phm̄ videnť esse debita
exercicia iuuenib9 in sc̄o tn̄ septenio
sūt vltioā exercicia assumēda q̄ in
p'mo adhuc cū in tali etate corpoā
nimis sūt tenerā nō sūt assum
da militaria nec opa ardua Vn̄
et phs viii pol' ait q̄ usq̄ ad pu
bertenciā .i. usq̄ ad xiiii annū
leuioā exercicia sūt assumēda ne
impedient incrementū Viso quō
iuuenes sint bn̄ dispositi q'ntū ad
corpus a septēnio usq̄ ad xiiii ānū
dent forcioēs laboēs assumē q̄
in p'mo septēnio Restat videre
quō oporteat eos ordinaē ad v'
tutes ut heāt bn̄ dispositā vo
lūtatē Sciendū igit' q̄ phs x
pol' ait q̄ pessimū est nō instrūē
pueōs ad v'tutē et ad obsuanciam
legū vtiliū Inq'rit enī phs vii
pol' vtrū p'us curādū sit de pueris
ut habeāt debitū appetitū et ut
heāt pfcm̄ intellcm̄ pbat aūt
p'us esse curāndū d' ordinacion vo
lūtatis q̄ de pfeccion intellectus
In sc̄o g° septenio q̄a pui iā incī
piūt corripiscē nō tn̄ hn̄t pfcm̄
rōnis vsum potissime videt' cu
randū circa ipos ut heāt ordiā
tam volūtatē Nam sicut corpꝰ
generacion est p'us q̄ aīa q̄a p'us
corpꝰ organisat' et format' et
postea ibi aīa infundit' sic scdm̄
phm̄ vii pol' p'us curādū est circa
pueōs quō heāt volūtatē bn̄
dispositā q̄ quō sciētificū intellcm̄

Nullus autem habet bene ordinatam voluntatem nisi habeat moderatas concupiscentias, quia ex inordinatione appetitus sensitivi redundat inordinatio in voluntate. Si ergo concupiscentie se tenent ex parte corporis, intellectus vero ex parte anime, quia generatio corporis est prius anima, prius intendendum est quod habeant moderatas concupiscentias, ordinatam voluntatem quam quod habeamus illuminatum intellectum. Modus autem quo moderande sunt concupiscentie iuvenum est ut specialis cautela adhibeatur circa illa circa que maxime consueverunt deficere. Si ergo iuvenes sunt insecutores passionum omnium concupiscentiarum et de facili vincuntur et omnia faciunt valde, ita quod cum amant nimis amant, cum incipiunt ludere nimis ludunt, in ceteris aliis superexcessum faciunt, adhibenda est cautela ne insequantur concupiscentias sed sint abstinentes et sobrii, ne sint mendaces et vindicativi, ne omnia agant valde sed in suis actibus et sermonibus moderationem accipiant. His visis restat videre quomodo sunt bene disponendi quantum ad intellectum. Nam cum dicimus quod in secundo septennio principalius curandum est de ordinatione appetitus quam de perfectione intellectus, non sic intelligendum est quod nullo curandum est quod habeant perfectum intellectum, sed quia a septimo anno usque ad xiiii annum iuvenes abundant in concupiscentiis et deficiunt ab usu rationis, ideo principalius est insistendum circa ordinationem appetitus. Quasi enim per totum secundum septennium pueri qui non addiscunt nisi verba, non dum enim sunt tanti intellectus ut de ipsis rebus considerare possint, ideo in secundo septennio possunt pueri instrui in gramatica que est scientia sermocinalis et in loyca que est magis modus sciendi quam sit scientia et in practica musicali que consistit in quadam modulatione vocum. Licet enim illo tempore pueri deficiant a rationis usu perfecte scire non possunt, ne tamen cum incipiunt habere rationis usum omnino sint indispositi ad scientiam, assuescendi sunt ad illas artes de quibus fecimus mentionem.

Capitulum xvii. Qualis cura habenda sit de filiis ab anno quarto decimo et deinceps

Dicebatur supra circa filios tria attendenda sunt, videlicet quod habeant bene dispositum corpus, bene ordinatum appetitum et bene illuminatum intellectum. Hec autem tria triplici septennio possumus adaptare. Nam in primo septennio post receptionem baptismatis et sacramentorum ecclesie principaliter est insistendum quod habeant bene dispositum corpus. Nam quia in primo septennio pueri quasi omnino carent rationis usu nec commode assuescere poterunt ad opera virtutum nec ad scientificas considerationes. Si enim aliquid addiscere possunt illo tempore, addiscere possunt hoc est ydiomata vulgaria. Sed a septimo anno usque ad xiiii annum quia iam incipiunt habere concupiscentias aliqualiter illicitas et aliquo licet imperfecte incipiunt participare rationis usum, ideo in illo tempore non solum est curandum quod habeant perfectum corpus sed et quod habeant ordinatum appetitum. Usque enim ad xiiii annum secundum philosophum in politicis magis inducendi sunt pueri ad bonum ex assuefactione quam ex ratione. Sed a xiiii anno quia tunc perfectius participare incipiunt rationis usum, non solum curandum est quod habeant bene dispositum corpus et bene ordinatum appetitum sed et quod sint prudentes et quod habeant bene ordinatum sive illuminatum intellectum. Ex tunc enim addiscere possunt non solum gramaticam que videtur esse scientia vel dyalecticam que est quidam modus sciendi vel practicam musice que consistit in consonantia vocum, sed possunt instrui in illis scientiis ad quas sciendum requiritur rectitudo intellectus per quarum cognitionem fieri possumus sapientes et prudentes. In primo enim septennio post receptionem baptismatis et sacramentorum attendendum est quod principaliter circa unum

ut circa bonā dispositionē corporis Sed a s'do septennio, i. a septimo āno vsq; ad xiiii ānū ē quasi attendendū p'n' circa duo ut circa dispositionē corporis et circa ordinationē appetitus Sed in tercio septennio i. a xiiii āno vsq; deinceps attendendū est circa tria ut circa bonā dispositionē corporis et circa ordinationē appetitus et circa illuminationē intellectus Bona aūt dispositio corporis ut volentibus viuē vita politica a xiiii āno et deinceps est ut assumāt fortiores labores quā antea Nā sicut a septimo āno vsq; ad xiiii assumēdi sūt fortiores labores quā in septē precedentibus ānis sic a xiiii vsq; deinceps assumēda sūt ulteriora exercicia quā antea Imo oēs labores precedentes xiiii ānū debent eē quasi leues et debiles Extūc aūt assumēdi sūt labores fortiores Nam et phs viii pol' ait quod usq; ad xiiii annū pueri assuescendi sūt ad labores leues s; deinde debent assumē labores fortes adeo enī secundū phm ipm a xiiii āno assuescēdi sūt pueri ad labores fortes ut ad exercitationē luctatiua vl' ad aliq' exercitationē simile exercitationi bellice ut p(er) ea in xviii āno instituti in lucratina et in cestatura et in aliis que ad milicia requirūt subiē labores militares tūc enī quis ē bn dispositus quantū ad corpus et quando hr tale corpus quale requirit officium suū ut tūc miles hr bn dispositū corpus quando hr ipm tale quale requirit officium militare quod sine forti exercitacionē corporis esse nō pt Ergo oēs volentes viuē tali vita a xiiii āno sic vlt' debent assuesci ad aliq' exercitia robusta ut si aduenerit tempus et oportunitas quod respublica defensionē indigeat heant corpus sic dispositū ut possint tales subiē labores ut per eos respublica defendi possit Qui aūt magis et qui

minus sūt ad tales labores assuescēdi in prosequendo patebit Sufficiat aūt ad pns scire quod debent patres sic sollicitari circa regimen filiorū ut heant sic bn dispositū corpus ut possint debitos subiē labores quod maxime fieri contingit si ad debita exercitia assuescant Viso quō a xiiii āno vlt' sollicitari debent patres circa filios ut heant bn dispositū corpus Restat vide quō sollicitari debeant circa eos ut heant bn ordinatū appetitum Videntur aūt iuuenes a xiiii āno vlt' quā ad inordinationē appetitus specialiter delinquere propter duo vz ad elationē quia tūc extūc incipiunt hre perfectius vsum rationis vsū videtur eis quod digni sint dominari et dedignātur aliis subiecti esse Secundo delinquūt in prosequendo venerea quia extūc incipiunt ardentius circa venerea inclinari Quia ergo semper cautela est adhibēda ubi magis periculum iminet a xiiii āno vlt' specialiter monēdi sūt iuuenes ut nō sint elati sed sint subiecti et obedientes suis patribus et senioribus Tangit aūt phs vii pol' tres breues rōnes quare debent filios esse subiectos et obediē patribus et senioribus Prima racio est quia seniores et patres imperant iuuenibus propter eorū bonū quilibet aūt obedire debet ei quod stat nō principaliter aliquis nisi ad bonū eius Secunda quia filii cū venerint ad etatē perfectam futuri sūt dominari debent ergo ipsi dū sūt in etate iuuenili patribus et senioribus obediē ut dent aliis exemplū ut quando venerint ad etatē perfectam eis famulent et obediant Tercia rō est Quia qui vult disce principari prius debet disce subici vnde phs ait Lc nemo bn principatur nisi prius didicerit esse subiectus Nullus enī est bonus magister nisi prius extiterit bonus discipulus ergo ipsi valeant bn principari indignari nō debent subici senioribus et patribus Ergo

absti

ul'

quantū

est primo rectificandus appetitus
iuuenum existencium in etate de qua
loquimur ut velint senioribus et peritis
obedire. Secundo rectificandus est ne ue
nerea et illicita prosequantur iuuenes
enim a quartodecimo anno ultra non solum
inducendi sunt ut sint abstinentes
et sobrii quantum ad cibum et potum
absti sed ut etiam sint continentes et pudi
ci quantum ad actus venereos quia ex
tunc ut dicebatur ardencius ad venerea
inclinantur. Inducendi ergo sunt in eta
ul' te illa ut nubant, omnino contineant uel usu
proprie coniugis sint contenti. Omnino
quod iuuenibus a quartodecimo anno
ultra est bene disponendum corpus et
rectificandus appetitus. Reliquum est
ut ostendatur quod illuminandus sit in
tellectus hoc autem satis esse potest
manifestum nam quia a xiiii anno ultra
incipiunt habere perfectius rationis usum
ut dicebatur extunc possunt insisti
non solum in gramatica que est quedam sciencia
verborum uel in dyaletica que est quedam
quidam modus disserendi sciendi uel
in practica musice que consistit in
consonancia vocum sed etiam apti sunt
ut insistant in ulterioribus scienciis
que autem ulteriores sciencias sunt
proponende patet etiam per iam dicta. Nam
si volunt vitam politicam viuere et mi
litare potissime debent studere in mo
ralibus scienciis quia per eas poterunt
scire quomodo et se et alios debeant gu
bernare. Moralium autem scienciarum iuue
nis et insecutores passionum non
est sufficiens auditor. In etate
ergo nimis iuuenili que durat usque ad
xiiii annum tales sciencie non sunt propone
de aliis sed a decimoquarto anno ultra
si iuuenes se refrenent passiones
et lasciuias insequantur efficientur
dispositi ut sint sufficientes au
ditores moralium per que se et alios
gubernare cognoscant. Sic ergo regen
di sunt iuuenes a xiiii anno uel
usque ad xx vii annum. Si vero queratur
quomodo ab illo tempore ultra regendi sunt
homines quia tunc quasi peruenerint
omnimode ad suam perfectionem debent
esse tales ut sciant seipsos regere
et alios gubernare. Extunc ergo
non indigent pedagogo sed per ea
que diximus in primo libro qui est
de regimine sui possunt documenta
accipere qualiter seipsos regant.

Capitulum xviii. Quod non omnes pueri
equaliter exercitandi sunt ad corpora
lia exercicia et labores

Omnes iuuenes volentes viuere
vita politica aliquo exerci
tandi sunt ad labores corpo
rales. Corporalis enim exercitacio
si moderata sit omnibus videtur
esse proficua eo quod faciat ad quandam
sanitatem et ad quandam bonam
disposicionem corporis. Calefacto
enim corpore per aliquos moderatos
motus expelluntur ab ipso superflua
et nociua spiritus tamen huiusmodi exerci
tacio videtur esse proficua volentibus
ciuiliter viuere. Nam quia tales non
multum vacant inquisicioni veritatis nec
spiritualibus delectacionibus expedit eis
ut vitent inerciam et ut vitent
solicitudinem illicitam exercitari aliqui
bus corporalibus laboribus licitis.
Expedit enim omnibus volentibus
politice viuere tam ciuibus quam no
bilibus tam regibus quam principibus
quam aliis non omnino cessare a corpo
ralibus laboribus nec omnino inexerci
tatos esse circa armorum usum.
Exercitacio enim corporalis debita
reddit corpus robustius ut facilius
dimicare armorum potest sustinere. Quare si
usus armorum non solum aliquando est
licitus sed etiam necessarius pro bono reipublice
volentibus politice viuere debet omnino
ignotus esse. Nam filii regum et
principum ad huiusmodi labores corpora
les minus sunt exercitandi quam alii et
adhuc quod primogeniti qui regnare de
bent debent minores labores assu
mere. Nam secundum philosophum viii politicorum
Labor corporalis et consideracio per
intellectum se impedire videntur. Vere
enim huius signum potest ex his que habentur
ex secundo de anima ubi dicitur quod molles
carne aptos mente esse dicimus

Ad hn̄dam igit intellectualem
idustriam indigem̄q mollicie car
nis Corpoales go laboes ex q
bus reddit co dua impedit
subtilitate mētis Vn̄ go ē dam
q dr̄ vii phicoꝝ q aīa insedē
do et inqescendo sit pdēs per
successiom et qetem reddit caō
mollis pq sum̄q apti ad speclandū
p laborē vō et motū efficit caō
dua p qua impedit mtis sbtili
tas Eos aut q dent regē regnū
magis expedit ēē pdētes q̄ acā
bellica Rex enī et pns et vniū
omus duator popli licet ī bella
do et assumēdo arma qi plus
nō valeat q̄ vnꝰ homo et ali
qn̄ minꝰ q̄ vnꝰ homo tn̄ per
pdenciā spūalem pt toti poplo s
gmisso Nam totꝰ poplꝰ et tota
gens regni si nō sit bn̄ vnita
et ordinata modica put Vita
vō et ordiata p regis pdenciā
maxiā opari valeant Licet
go reges et pn̄cs nō oio igrare
deant armorū vsū nec sic de
beant fuge corpoales labores
ut effecti qi mlieb͛s nec pro
defensionē regni nec p aliquo
ca͛ audeat arma assume actn
qa decet eos magis ēē pdentes
q̄ bellatoes filii regū et pnci
pū et maxīe pmogeniti q dent
regnare minꝰ sūt assuescendi
ad corpoales laboes q̄ alii ne pt
hui͛ laboes caō eorū indurata
impediat subtilitē mtis tales
enī plus dent vacare pdencie q̄
fortitudini corpoali Vacabunt
go pdencie si diligent͛ insistant
cca moales scias ut possit motꝰ
hoīm et agibilia cognoscē Decꝰ
go eos q dent alios regē vitare
inerciā et soliatudinē illicitā
vacando moalibꝰ scienciis recogi
tando freqnt bonas gsuetudies
regni audiendo sepiꝰ facta pre
decessoꝝ bn̄ regenciū regnū
hoc go mō videlicꝫ vacādo actibꝰ
pdencie a regibꝰ et pncipibus
et a suis hēdibus magis vitāda
est inercia q̄ p laboēs circa corpale

Cam xix Qd filie ciuiū et maxie nobiliū regū et pncipū a discursu et euagacōne sunt cohibende

Cum ex vsu cōiugii nō solū
oriant͛ filii et maes sed eci
ā ri put filie et feīe pgeq̄
diximꝰ qlis cura gēnda est circa
filios Restat dicē qlis gēnda sit
circa filias sed hc̄ breui tractatu
indiget qa cū dtmiauiꝰ d rene
giugali et ondiꝰ qlit regēde sūt
femīe qi sufficiet tradidimꝰ q̄l
cura circa filias sit gēnda Na sic
decet giuges ēē gtinētes pudi
cas et abstinētes et sobrias sic
decet et filias hec go et mlta
alia que d giugio diximꝰ sūt
ad filias adaptanda aliq̄ tn̄
supaddemꝰ dictis ppt debitū
ren filiaꝝ Int͛ que pmo dicaꝰ
filias ēē cohibendas a ciuitu et
a discursu q d tplici via venari
possumꝰ Prima via sumit͛ ut
tollat͛ filiabꝰ gmoditas male
faciendi Sca ne fiat inuercude
Tria ne fiat lasciue et impudice
Comuit͛ enī qi oms viri p ni
sūt ad malū et mlto magis fe
mīe qa magis dficiūt a rōnis
vsu Dicebat enī supra cogicōm
nrām incipe a sensu et maxīe
nobis nota esse sensibilia Ind
est go q gmūt hoies nō repu
tāt n sensibilia bona Quia ipsum
go tm̄ hēmꝰ appetitū ad delecta
ciones sensibiles ut plurim de
linqm̄ꝰ In talibꝰ si assit nobis
comoditas delinqndi Vn̄ phs
in ethꝰ q hoies ut plurim male
faciūt cū possūt Maxiā ergo
cautela ad gsuandū puritatem
et īnocenciā est vitare comodi
tates malefacīedi ppt qd et pu
bliabit dr̄ q furandi comoditas
facit furem Si ergo in viris
in qbus est rō pstancior est
magnū piclm nō vitare como
ditates delictorū mlto magis

hoc est in femiīs et adhuc mag̃
in filiab9 est ul' in puellis Ne
igit' det' eis comoditas malefa
ciendi sūt debite custodiende et
phibende sūt a cīuitu et discsu
Sc͂a via ad investigādū h' idē
sumit' ne fiant in vēcūde Nā
omē insolitū ē quodāo vēcundū
q̃a aūt nō assueuerūt int' gētes
vēcundant' gūsari int' eas sūt
verecūds g° que reddūt puellas
vēcundas in aspectu viroꝝ est
nō assueuisse int' gentes q̄re cū
puelle cīuendo et euagando p
patim assuescūt viroꝝ aspecti
bus fiant familiaēs eis et tollit'
ab ip̄is vēcūdia ex viroꝝ cōsor
tio Tolle' aūt a puellis vēcūdiā
est tolle' ab eis frenū q° retrhat'
ne male agāt Nam in femīs
et maxīe in puellis deficit rō
p quā phibet' ne quis pseq̄tur
illicitā maximū g° frenū femīaꝝ
et potissime puellarū ne prorū
pant' in turpia videt' esse vēcūdia
Decens g° est cohibe' puellas
ab euagacōn̄ et discsu ne fiant
in vēcūde ul' ne tollat' ab eis
vēcūdia p̄ q̄ turpib9 cohibent'
ab accōnib9 T̄cia via sumitur
ne fiant lasciue et impudice.
puelle enī si debito mō sub cu
stodia teneant' et nō pmittant'
discre' et cīuie' nō solū efficiūt'
vēcūnde sed et ḡhūt quandā sil
uestitatē que optīa est ad saluā
dam pudiciciā puellaꝝ Videg
enī q' aīalia vald' siluestrā si assue
scant' gūsacōib9 hoīm domesti
cant' ne pmittāt se tangi et pal
pai' Si vō gūsacōib9 sūt remo
ta q̄i siluestria tactū et appinquacōz
hoīm fugiūt Sic g° i aīalibus
aliis aspicimg repimg etiā i femīs
Si g° femīe nō discrat et a cō
usacōn̄ virorū sūt incōsuete q̄i
siluestres ab earū societate diffi
ciliꝰ ad lasciuiā ul' ad impudiciciā
inclinat' Vniūsalit' g° oms cues
et maxīe reges et pncipes tāto
maiorē curā cīca p̄prias filias ad
hibe' dēnt ne indebite cīuiāt et
discurrant q̄nto ad impudiciciā
et lasciuiā earꝝ filiarū p̄t ma
lū ul' pictm immine'

Cam xx. Qd vniūsalit' oms cues et mlto mag' nobiles et reges et pncip̄s deant cīca filias solicitai ne velīt ociose viuē

Ut supi9 dicebat' ph's in p° eth' comēdat in
femīs amorē opositatis pos
sum9 enī t'plici via venai q̄ decz
oms cues et maxīe reges et
pncipes sit solicitai cīca regim̄ fili
arū ut nolint ociose viue' sed
amēt se ex̄citai cīca opa aliq̄
licita et honesta P'ma sumit'
ex honesto solacio q̄d' inde hēt'
Sc͂a ex illicita solicitudiē q̄ p'pt
hoc vitat' T̄cia ex fructu et utili
tate q̄d' inde ɔsurgit Prima
via sic patet Nam scd̄m ph'm x
eth' ab omī delectacōn̄ vita nr̄a
ducai' nō potest et id'o rep'hen
dunt' dicentes omem delectacōz
esse fugiendā q̄re si nō possum9
cōmode ɔduāre in vita n' in aliq̄b9
delectem' decet nos assume' ali
qua opa licita et honesta cīca q̄
uacantes insint nobis aliq̄ de
lectacōnes licite Sicut g° viri
ne ociose viuant et ut delecte'
in opib9 licitis insiste' dēnt cīca
aliqua opa ciuilia ul' ea que
spectāt ad gubnacōm̄ regni ul'
cīca regim̄ dom9 ul' cīca aliq̄ alia
licita ex̄cicia sic et mlies ne oci
ose viuāt dēnt opositatē aīe
et decet eas ex̄citai cīca aliqua
opa licita et honesta Quia ergo
oms delectant' in p'priis opib9
et oms diligūt sua opa ut vult
ph's iiii° eth' ut mlies ip̄e recreai
possit aliquib9 delectacōib9 licitꝭ
decet eas esse intētas cīca opa ali
qua licita et honesta et tānto ma
gis videt' expedie' mlierib9 q̄ viris
q̄nto magis a rōne defici
entes nesciūt viue' n' ex aliquib9
sensibilib9 ex̄ciciis delectacōz sumat

Qualia aut deant ee opa ita que mlies insudare deant in pñe quedo patebit ¶ Sc̃a via adinuestigandū hoc idē sumit̃ exercitacoñ solicitudis illicite Nā quia mlies et maxīe puelle ut plurimum domi stant et nō uacant cuilibus opibꝫ nec regiminibꝫ reipublice s; mēs huāna ut supius dicebat̃ ne scit ociosa esse statim cū qs nō dat se ociose licitis exercitiis uagatur eius mēs circa illicitas opacōes occupacōes qd̾ tanto magis cauendū est in mlieribꝫ q̄ in viris quanto molliores sūt illis et quanto cogitado illicita facilius rhunt̃ ut ea sic assit comoditas que compleant ¶ Tcia via sumit ex fructu et vtilitate que ind̾ consurgit Nam nunquā mlies pūt se dare licitis exercitiis nisi et inde consurgat aliquod bonum exterioris opis ul' aliq̃ bo dispositio interioris opis ul' mentis Debet ergo diligēcia et cura adhiberi ut mlies sint bone et v̾tuose ꝑpt' qd̾ et a pho . 1 . eth' nuncupa lacedemones et dicit ee fere scd̾m dimidiū infelices quia nō adhibeāt curā et diligenciā quod eorū femine eent v̾tuose et bone adhibenda est solicitudo ne femine ociose viuāt sed exerceāt se circa aliq̃ opa licita et honesta ut ex hoc insultet fetus et vtilitas et efficiant̃ bone fructuose et v̾tuose Si aut̃ querat̃ circa qualia opa solicitari deant oportet in hiis different loq̃ scd̾m diuersitatē psonarum Texere enī et filare nere et opari sericum satis viden̄ opa competēcia femīs q si tamen femina instrueda in alto gradu eet qd̾ nō esset dignū ul' qd̾ nō esset consuetū scd̾m morē patrie ut se circa talia exerceret adhuc nō esset admittenda ut viuet ociosa sed tradenda est studio lrarum affita nō vacaret ocio sed sepius librū accipiens se lectoibꝫ occupacet Et hoc aut declarat̃ q̄ supius dimisimus tractanis d' regimine coniugali

"tam

Dicebat̃ enī ibi infra declarandum esse circa que opa debeat femīas esse intentas Capitulum xxi q debet reges et principes et vniu̾saliter omnes ciues sollicitari circa filias ut sint modo debito taciturne

Ostenso q̄ nō debet puellas esse vagabundas nō debet eas ociose viuere Restat ut nunc tradamus quomodo debet eas taciturnas esse qd̾ tripliciter via venari possumus Prima sumit̃ ut magis appareant ornate et decentes et sic a viris magis diligant̃ Sc̃a ne loquant indebite et incaute Tercia ne sint prone ad iurgia et adlites Prima via sic patet Nā cū desiderium sit eius qd̾ abest vt volt phs ii eth' q̄ aliqd̾ qd̾ est possibile hīri magis arduū et ī accessibile tanto magis videt̃ abesse et magis concupiscenciā mouet femina igit̃ eo ipo q̄ est loquax quodammodo nimis familiarē se exhibet et quodammodo se contemptibilē reddit Vnde et phs 1o pol' ait q̄ ornamēta mlierum est silencium si enī mlies modo debito taciturne sint sic se nō familiares exhibent eorum consortiū videt̃ magis abesse et videnī magis accessibiles ꝑpt' qd̾ nō sic vilipenduntur et hntur in contemptu sed magis appetunt̃ et laudant̃ amat̃ quia ergo cuilibet videt̃ esse pulcrū et decens q amat si mlies taciturne magis amant̃ ex hoc ipo magis appareant decentes et ornate Cū ipa ergo puerili etate instruende sūt puelle ad taciturnitatē quia si contigat eas ꝑ modū ꝑ coniugium suis viris copulari ab eis si sint debite et tacitne frequencius diligent̃ ¶ Sc̃a via ad inuestigadū hoc idem sumit̃ ut vitetur locucio incauta Dicebat̃ enī sup̾ ibi semper maiorē cautelā adhibendā esse vbi consueuit maior defectus consurgere Cū ergo qs ex hoc loquat̃ prudent̃ et caute quia viget ꝑden̄ et acumine itellec̃

quanto quis magis a rone deficiat
tanto magis contingit ipm incaute
loqui Cum ergo mulieres magis de
ficiant a ronis usu quam viri et puelle
magis quam femine iam adulte circa feminas
et maxime circa puellas sollicitandum
est ne incaute loquantur Inter ceteras
aut cautelas ne quis prorumpat in
locutionem incautam hoc videtur esse
potissima quod nullum sermonem proferat
nisi prius diligenter examinet Cum
ergo diligens examinatio cum loquacitate
stare non possit ut femine et ab ipsa
puellari etate distantes tantos pro
ferre sermones decet eas non esse
loquaces sed oportet eas esse debite
taciturnas ut possint omnem sermonem
prolatum diligenter excutere Tria via
ad investigandum hoc idem sumitur
ne sint prone ad iurgia et ad li
tes Nam cum femine et maxime puel
le deficiant a ronis usu nisi sint
modo debito taciturne et nisi sermones
dicendos diligenter examinent sicut
propter ronis defectum de facili loqui
possunt pertinencia ad simplicitatem
et imprudenciam et sic de facili loqui
possunt pertinentes ad lites et ad iur
gia decet ergo ipsas per debitam
taciturnitatem adeo examinare di
cenda ut non dicant aliqua per que
indicentur imprudentes nec dicant
aliqua per que possent perturbare au
dientes propter quod indicentur litigi
ose et discole quare decet eas esse
taciturnas ne in verba litigiosa pro
rumpant Contra verbis ergo litigiosis
potissime debent sibi cavere femine
quia postquam litigare incipiunt nesci
unt a litigio se abstinere Deficiat
enim in eis ronis usus per quem con
cupiscentie refrenarent Ideo postquam
mote sunt et litigare ceperunt au
getur in eis concupiscentia litium quam
per ronem de facili refrenare non possunt
eo quod ab usu ronis deficientes ut
plurimum plus vivunt passione quam rone

Incipiunt capitula tercie partis secundi
libri :·

¶ Quod ad gubernationem domus spectat
non solum determinare de filiis sed et
de hiis que supplent indigentiam corpo
ralem et quod hec due materie sunt
annexe ¶ Quomodo distinguenda sunt
organa gubernationis domus et qua
liter ad invicem comparantur ¶ Qualia
edificia debent habere reges et princi
pes et universaliter omnes cives quantum
tum ad operis industriam et aeris
temperamentum ¶ Qualia debent esse
edificia quantum ad salubritatem aeris
et quantum ad ordinem universi ¶ Quod
possessio est quodammodo homini naturalis et
quod abrenunciantes possessionibus quodammodo
non vivunt ut homines sed sunt ho
minibus meliores ¶ Quod utile est in
vita politica quemlibet propriis gaudere
possessionibus ¶ Quomodo est utendum ex
terioribus rebus et quis modus vivendi
sit licitus ¶ Quod cives et multo
magis reges et principes non debent
infinitas possessiones appetere ¶ Quot
sunt species commutationum et quomodo fuit
necessarius invenire denarios ¶ Quot
sunt species pecunie et quod illarum sit
laudabilis et que vituperabilis ¶ Quod
usura simpliciter est detestabilis
et quod decet reges et principes eam
prohibere ¶ Quod diversi sunt modi lucran
di pecunias et quod aliqui illorum mo
dorum a regibus et principibus sunt
observantes ¶ Quod aliqui naturaliter sunt
servi et quod expedit aliquibus aliis
esse subiectos ¶ Quod preter servitutem naturalem
que est quasi servitus simpliciter est dare ser
vitutem legalem et positivam ¶ Quod preter
servitutem vel ministrationem naturalem et
legalem est dare conductitiam et de
lectitiam ¶ Quomodo in domibus regum
et principum sunt ministris officia com
mittenda ¶ Quomodo a regibus et princi
pibus providenda sunt indumenta ministris
¶ Quid est curialitas et quod decet mini
stros regum et principum esse curiales
¶ Quomodo reges et principes erga suos ministros
debeant curialiter se habere ¶ Quod in mensis
regum et principum et universaliter nobilium
tam recubentes quam ministrantes non
decet in eloquiis abundare.

Cam̄ pm̄ qd ad gubnacōm domꝰ
spectat nō solū dectiare d' servꝰ
ſꝫ etiā de his q̄ supplet indigentia
corpale et qd hec due mē ſit anexe

DIGESTIS DUABUS
ptibus huiꝰ scdi libri
in quo agit̄ de regi
mīe domꝰ Quia ōn
sū est q̄lit̄ decet viros
suas giuges regē et q̄lit̄ prēs
suos filios gubnaē Restat exeq
de pte tñia inqua agē d' regimīe
mīstrꝫ ul' d' regimīe familie cetē
ut inpseq̄ndo patebit Huic aut̄
pti in qua agēt̄ d' regimīe mi
nistrorū ul' d' regimīe familie
cetē ut in pseq̄ndo patebit cō
necti pt̄ tñā illa in qua agitur
d' his que supplet indigētiā cor
poralē et que faciūt ad cōsuacōꝫ
ul' ad sufficiētiā vite cuiꝰ sunt
decētia edificiorꝫ mltido numis
matū et copia possessionū aliarꝫ
In hac g° tñia pte huiꝰ scdi lib'
eo q̄ he mē sūt gnexe Intēdiꝰ
instituē nolētes suas domos de
bite gubnaē nō solū q̄ntū ad
re' mīstrꝫ et familie sed et
q̄ntū ad alia q̄ ordināt ad cōsua
cōm ul' ad sufficiētiā vite et
et que supplē vident indigētiā
corporalem Dētmiabiꝰ g° in hac
pte tñia huiꝰ scdi libri q̄l̄r decēte
hitacōm reges et p̄ncipes et vniu
ersi cives hrē deant et quō de
ceat ipōs se circa possessiōēs hrē et
numismata et circa regim̄ familie
Qꝫ aut̄ oīa hec gsiderāē decat
pdentē prēm familias ul' doctū
gubnatorē familie et q̄ he mē
sūt gnexe ut i p̄nº cāli pponebā
sufficiēt' ondit phs i pol' ondit
aut̄ duabꝰ rōnibꝰ q̄ spectat ad
yconomiū et ad gubnatorē famie
gsideraē d' possessiōibꝰ ut d' domibꝰ
et d' numismatibꝰ et d' suplectili
bus et d' aliis que indigētiā sup
plent corporale pma rō sumit̄
ex sufficiētia vite sc̄ a ex simili
tudīe q̄ habet ars gubnacōis domꝰ
ad artes alias Prima via sic patꝫ
Nam ideo d' gubnacōn domꝰ ars
tradit̄ ut prēfamilias cuiꝰ ē dom
gubnaē debite soluatet' circa illa
que faciūt ad bñ viuē et q̄ req
rūt' ad sufficiētiā vite Quē si
ad viuēdū politice req̄rūt domꝰ
possessiones et numismata spectat
ad gubnacōm domꝰ gsideraē de
talibꝰ Sc̄a via ad investigandū
hoc idē sumit̄ ibidē ut patꝫ p phm
Ex silitudīe huiꝰ artis q̄ est d' gub
nacōn huiꝰ domꝰ et ad artes alīs
Nam sicut cetē artes ut ars fa
brilis et texoria hñt sua organa
p que pficiūt ad actiōēs suas Sic
et gubnacō domꝰ req̄rit sua or
gana q̄ opa sua cōplē possit vo
lens g° tradē notitiā d' arte fa
brili oꝫ ipm̄ dētmiāē d' marcello
et incude et aliis instrūtis fabilibꝰ
et spectat ad fabrū talia instrūta
cognoscē sic volēs tradē artem
notitiā d' arte texoria debet dētmiāē
d' pectinibꝰ et d' aliis organis illiꝰ
artis et spectat ad textorē talia
instrūta cogscē Quē volens tra
dē notitiā d' arte domꝰ d'bet det
miāē d' edificiis possessiōibꝰ nu
mismatibꝰ quia talia sūt organa
huiꝰ artis Spectat g° ad gubna
cōm domꝰ talia cognoscē et q̄a p
hec tamq̄ ppa organa cōsequi
potit que faciūt ad sufficiētiam
vite hēt enī ars gubnacōis
domꝰ ppa organa sicut cetē artes
mechanice hñt ppa instrūta dif
ferūt tñ hec ab illis scdm phm
p° pol' Quia organa gubnacōis
sūt activā organa vō mechanicorꝫ
sūt factiua Nam in mechanicis
regulam p artē Sed ingubnacōe
domꝰ regula est pdentia Sicut
g° ars diffꝫ a pdentia sic orga
na mechanicorū differūt ab orga
nis gubnacōis Differt autē
hec ab illa q̄a ars ē recta rō facti
biliū et p artē resultat aliq̄d factū
in mā extra ſꝫ magꝫ resultat
aliqua actio et aliq̄ pfectio i agēte

organa ergo mechanicorum erunt factiua quia sunt organa artis que est de factibilibus. Sed organa gubernationis erunt actiua quia sunt organa prudentie que circa agibilia habet esse. Ars ergo gubernationis domus largo modo dici possit ars proprie tamen debet dici prudentia. Pretermissis igitur duabus rationibus sufficienter ostendit quod spectat ad gubernationem domus de domibus numismatibus possessionibus que faciunt conseruationem et sufficientiam uite per illas aut easdem rationes probari posset quod spectat ad gubernationem domus scire debite se habere circa ministros et seruos. Nam ministri et serui sunt quedam organa deseruientia ad gubernationem domus. Propter quod declarata est prima pars capituli ubi dicebat quod spectat ad gubernationem domus considerare de ministris et seruis et de his que supplent sufficientiam corporalem. Hec autem he due materie sunt connexe et quod determinare de edificiis et possessionibus connecti debeat tractatum in quo determinat de ministris et seruis declarari patet per hoc. Nam possessiones domus et numismata sunt organa gubernationis domus. Quilibet ergo seruus est quoddam organum et quodlibet organum est quidam seruus. Nam secundum philosophum organum est quoddam inanimatus seruus et seruus est quoddam animatum organum. Quia ergo sic conueniunt organum et seruus ideo he due materie connectantur.

Capitulum 2m. Quomodo distinguenda sunt organa gubernationis domus et qualiter ad inuicem comparantur.

Philosophus 1o politicorum omnia organa gubernationis domus ad bimembrem distinctionem reducit. Dicit enim quedam esse animata ut serui et quedam inanimata ut possessiones et numismata et indumenta et cetera supellectilia que deseruiunt ad indigentiam uite. Sicut enim uidemus in aliis artibus sic secundum philosophum 1o politicorum circa gubernationem domus habet esse. In aliis autem artibus est duplex organum animatum et inanimatum ut in arte gubernatiua nauium tanquam organum inanimatum est gubernaculum siue remus tanquam animatum est ibi proreus siue remiger. Sic in gubernatione domus tanquam organa inanimata sunt ibi indumenta lecti possessiones et numismata tanquam animata sunt serui et ministri. Conueniunt ergo omnia huiusmodi organa quia quodlibet est aliquo modo quedam res possessa. Differunt tamen quia hec sunt animata illa uero inanimata. Viso quomodo distinguuntur organa gubernationis domus restat ostendere quomodo ad inuicem comparantur. Oportet enim secundum philosophum huiusmodi organa ordinata esse ad inuicem ita quod organum sit ante organum animatum an inanimatum. Sicut enim societas domus est quid naturale et in natura omnia ordinata sunt et semper inferiora administrantur per superiora et recipiunt modum et mensuram ab illis oportet et organa domus ordinata esse et organa inferiora ut inanimata sunt mouenda et administranda per organa superiora ut per animata ut declarat philosophus 1 politicorum per simile in aliis artibus ibi innuit quod plectra per se non citarizant et pectines per se ipsos non pectinant. Ideo ad hoc quod citarizandum plectrum indiget ministro mouente et pecten ad pectinandum indiget mouente ipsum. Sed ut ait si plectrum per se citarizaret et pectines per se pectinarent minus opus esset architectonibus ministris nec dominis seruorum. Ideo enim architectores et domini indigent ministris et seruis siue indigent organis animatis quia organa inanimata per se ipsa exercere non possunt illud ad quod sunt facta. Nam si tripodes et mense regum et principum et aliorum talis essent quales erant in quodam templo de quibus quidam poeta fabulose dicebat quod spontanee se ingerebant diuinis obsequiis et si omnia organa domus talia essent qualis erat statua dedali de qua philosophus fabulose recitat in politicis quod per se implebat opus debitum nulla indigentia esset

indigentia

gubernacu

ſuorū ſed mēſe ſeipās ꝑparēt et ut eſſet oportunitas hoſtia ſe ipā apperient et claudent ſed qa nō et organa īaīata ſeipā mo uei nō poſſūt ſ^i dn̄i et archi tectoēs indigēt miniſtris et ſuis ut ſcdm eorū dictāe moueant organa ināīata uł organa aīa ta rōne ut opus ꝓpu poſſit impleri Indignū eſt enī ſcdm ordinē vniuſi ut ſupma ī me^te ad miniſtrēt infimis ſed lex vniu ſi eſt ut infima ad miniſtrēt a ſupmis ꝑ media Supma aūt ī quolibet negotio eſſe videntur architectoēs et domī Infima vō ſūt organa īaīata Indignū eſt aūt dn̄os et architectores ꝑ ſeipos eſſe ꝑparatoēs menſarū uł eſſe hoſtiarios uł aliq̄ talia exērē ſed ꝯgruēs eſt hec ꝑ mēos miniſtros efficere In domo ḡo ꝯ pleta vtraq; organa ſūt nece^ia aīata et īaīata q^e quodāo ad inuicē ſe hn̄t maīfeſtū ē ꝑ iam dicta Nā aīata ſūt an īaīata et hec ꝑ illa ſūt adminiſtranda et mouenda ut ꝓpā opa poſſit ad implere Ca^m iij Qualia edi ficia debeāt reges et pn̄ hēre et vniu ſalr̄ om̄s ciues q̄ntū ad opis induſtri am et aeris temperamentum

Expeditis patē pt in hac tertia pte hui⁹ ſcdi libri di cendū tam de miniſtris q̄ d̄ his que d̄ſuiūt ad ꝯſuatiōm et ad ſufficientiā vite deſuiē tia aūt ꝯſuatiōi et ſufficiētie vite q̄ſi ad tria reducunt̄ huiꝰ enī ſūt edificia poſſeſſioēs et numiſmata d̄ hi^or ḡo dicēdū erit Declārabit̄ p̄mo quales do mos et quales hītacōnes reges et pn̄cı^es et vniuſalr̄ om̄s ci ues hēē dēnt ſc^o determinabitur d̄ ipis poſſeſſionibꝫ tercio d̄ nu miſmatibꝫ Qrto d̄ miniſtris := Int aūt alia reges et pn̄ipes et q̄ dēnt eſſe nobiles et plati potiſſime decet eē magnificos Alii

enī modcatas poſſeſſioēs hn̄tes pn̄t eē libeales eo q̄ libealitas et in puis ſuptibꝫ eſſe pt̄ ſed reges et pn̄ac̄s multitudine poſſeſſionū pol lentes dēnt eē magnifici eo q̄ ma gnificentia cir̄ca magnos ſuptꝫ eſſe contingit Sed magnifici ut d̄r ī eodē iiii^o eth̄ eſt ꝑparare habitatiōm de centē Non eſt aūt decēs hītatio magnifico ni mirabili induſtria ſit ꝯ ſtructa Conſideranda eſt in edifi ciis ut tradit paladius in lib^o de agricultura induſtria opis ut edifi ciū ſit ſubtilit et debite factū et tēpamētū eius aeris ut ſit inde bito aere collocatū Qꝫ aūt reges et pn̄^es deānt hr̄e hītacōnes mirā biles et ſubtili induſtria ꝯſtructas pbat ph̄s duplici rōne quarū p̄a ſumit̄ ex pte magnificentie regie ſc^a vō ex pte popli poſſumꝰ et et nos tciā rōm adde ex pte fa milie et miniſtrorū Prima via ſic patet Nam ſcdm ph̄m iiii^o eth̄ ca^lo d̄ magnificentia maxīe glorioſos et nobiles decet eē magnificos Ex pte igit̄ ipius magnificentie regie patet q̄ reges et pn̄apes q̄ntū ad induſtriam opis debet hr̄e hi tacōnes mirabiles Alii vō ciues hītacōnes hr̄e dēnt magis et mi nus mirabiles ut ꝯpetit ꝓpe fa cultati Sc^a via ad inueſtigādū hoc idem ſumit̄ ex pte ipius popli et hanc tangit ph̄s vi pol̄ vbi ait q̄ pn̄^es debet ſic magnifica facere et talia edificia ꝯſtrē q̄ populus ea videns q̄ſi ſit mēte ſuſpēctus propt̄ uehemētē admiratiōm Nā populus min⁹ inſurgit ꝯt̄ pn̄ape uidēs ipm̄ ſic magnificū quilibet enī d̄ poplo hoc viſo opinatur pn̄ape eſſe tantū q̄ quaſi impoſ ſibile ſit ipm̄ inuadē et qa circa impoſſibilia nō cadit electio nec ꝯſiliū ut vult ph̄s in eth̄ quilꝫ ex poplo retrahit̄ ne faciat ſedicōēs ꝯ pn̄ape ſi aſpiciat ipm̄ tantū et tā magnificū Magnitudo enī edi ficiorū licet nō ſit fienda ad

ostentacionem et inanem gloriam tamen de
cet reges et principes ne in contemptu
habeantur a populo facere edificia mag
nifica prout requirit decentia status
in quo existunt Tercia via sumitur
ex parte ministrorum et familie Nam
vbi sunt diuicie multe sunt qui come
dunt illas In domibus ergo regum
et principum oportet multos abundare
ministros ut ergo non solum persona
regis et principis sed et multitudo
ministrorum debite commorari possit
in edificiis constructis oportet ea esse
magnifica Viso qualia debent esse
edificia quantum ad magnificentiam et
industriam operis Restat videre qualia
debent esse quantum ad aeris temperamentum
Tangit autem paladius in libro de agri
cultura tria ex quibus cognoscere possumus
in quo aere sit edificandum Dicit
enim salubritatem aeris primo liberare
a vallibus infimis edificia constru
antur quia aer est ibi grossus propter
circumstantiam montium contingit ipsum
non esse salubrem Sic enim imaginari
debemus quod sicut aqua currens sani
or est quam stans eo quod aque stantes
ut plurimum incrassantur et putrescunt
sic aer reclusus in vallibus eo quod
non habeat liberum motum ingrossatur
et efficitur non salubris Est ergo
propter salubritatem aeris considerandum
dum in edificiis construendis ut non
fiat talis constructio in vallibus infimis
Secundo considerandum est ut locus ille
in quo est edificium construendum sit
a nebularum tenebris absolutus
Nam in alia parte terrarum vel quia
ipsa est magis paludosa vel propter
aliquam aliam dispositionem terre ma
gis et sepius obtenebratur aer
per nebulas et vapores quam in parte
alia quare ibi non redditur aer sa
lubris ideo si vitari potest non sunt
ibi edificia construenda Tercio quod declarat
salubritatem aeris est consideratio hi
tatorum existencium in ipso Si enim
alicubi edificare volumus et contin
git circa regionem illam aliquos
habitare consideranda sunt habitatorum
corpora si eis sit color sanus et
pulcher si sit ipsis firma sinceritas
capitis si habeant acutum visum et
purum auditum et vocem claram
nam per omnia hec indicatur benignitas
aeris et per contraria indicatur aerem
esse infirmum Si autem habitatores
in ipsis non habeant sanum colorem
et si torqueantur specialiter in capite pa
ciantur habeant perturbatum visum impu
rum auditum vocem raucam per hec
omnia et per quedam signa aeris impu
ritas demonstratur

Capitulum iiij. Qualia debent esse edificia quantum ad salubritatem aque et quantum ad ordinem vniuersi

Preter predicta duo videlicet
preter operis industriam et aeris
temperamentum sunt duo alia in
edificiis attendenda ut aque salu
britas et debita dispositio vniuer
si Aque enim secundum philosophum est valde
communis et in multis deseruit ad necessaria
vite Ideo valde considerandum est
ut sit edificium situatum ut ei sit
aque salubris copia ne habitatores
eius ad infectionem aque infirmitatem
contrahant Tangit autem paladius
in libro de agricultura sex que autem sunt
consideranda in cognitione salubritatis
aque primum est quia aqua illa
non debet derivari a paludibus
vel lacuniis Paludes enim vel la
cune eo quod eis sit aqua quodammodo
stans ut plurimum habent hanc aquam non
salubrem Secundo considerandum est
ne aqua illa sumat originem ex mine
rallis vel ne transeat per metallorum
venas habent enim metalla suas
venas subterraneas et aqua in locis
subterraneis generatur et per venas sub
terraneas transit quare si locus genera
tionis aquarum vel meatus per quos
aque transeunt habeant in se principia
venarum metallorum ex hoc aqua
illa inficitur et non est salubris
est enim humidum et molle de facili
passiuum Aqua igitur quia est humida
de facili inficitur a metallis et ma
xime a metallorum venis Vbi non
sunt metalla pura sed sil tum

metallis sunt aque admixte putredines Tercio considerandum est in aquis quod sint coloris perspicui nam ipsa infectio coloris aque infectionem demonstrat Quartum est ne aliquo sapore vel odore inueniatur Nam fetidus odor vel sapor aquarum ut plurimum designat aquas illas generari vel transire per aliqua loca infecta a quibus talem odorem vel saporem contraxerunt Quintum est ne aliquis illis insedeat limus Nam terra limosa et lutosa eo quod infecta sit sana esse non potest Hec ergo quinque attendenda sunt in salubritate aquarum verum quia contingit aliquando nos in his signis decipi Ideo adducit sextum quod dicit esse videlicet ut consideretur dispositio corporum vtencium illis aquis Est ergo aspiciendum si dentes et gingiue utencium illis aquis sunt pure si vtentes eis habeant capita sana et inperturbata si vene que vesicam vel latera siue renes nullo dolore que inciuatorum vexantur Nam ex aquarum malicia vel omnia mala hec vel aliquid horum consueuerunt contingere Edificium ergo construendum edificari potest in tali situ quod ei sit copia aque salubris habentis condiciones illas de quibus fecimus mencionem quod si tamen edificandi necessitas vrgeat nec tamen ibi aque salubris sit copia est ibi secundum palladium construenda cisterna in qua pluuiales aque colligende sunt Nam secundum eundem aqua celestis et pluuialis ad bibendum fere omnibus antefertur Sunt autem in cisterna illa pisces fluuiales apponendi ut horum natatu agilitatem recentis aque mentiantur

Viso qualiter est edificium construendum quantum ad salubritatem aque Restat videre quomodo construendum sit quantum ad ordinem vniuersi In ordine autem vniuersi prout requirit edificium construendum sunt tria consideranda videlicet condicio celestis diuersitas ventorum et terrarum dispositio Secundum condicionem celestem sunt duo attendenda primo ut hyeme debita claritate illustretur Secundo ne in estate inmoderato calore opprimatur quod fieri contingit si edificium secundum suam ampliorem partem respiciat oriens hiemale tunc enim eo quod in hieme oppositum sit soli debita claritate illustrabitur In estate quidem eo quod oblique respiciatur a sole habebit in calore temperamentum Nam semper radius obliquus minorem calorem generat quam directus Secundo in edificando edificio attendenda est diuersitas ventorum et secundum diuersitatem camerarum Nam ventus septentrionalis eo quod puriorem aerem facit salubrior esse videtur propter tempus estiuum in quo homines facilius infirmantur edificande sunt alique camere opposite vento septentrionali ut eis salubrior custodiatur vita Tercio quantum ad ordinem vniuersi consideranda est terrarum dispositio ut in tali loco edificium confirmetur cui viridaria et pomeria possunt esse connexa Aspectus enim talium et deambulatio per ea ad hilaritatem et sanitatem confert Essent autem in edificiis construendis quedam alia particularia attendenda ut qualis debet esse cella vinaria quia debet esse frigida obscura opposita septentrioni debet esse longe ab aquis ut a cisternis et fluminibus et longe a stabulis fimo et sterquiliniis sic et alie particulares condiciones edificiorum distingui possent Sed quia talia nimis particularia sunt edificatorum industrie relinquuntur

Capitulum v De possessione quod homini quodam modo naturalis et quod abrenunciantes possessionibus quodam modo non viuunt ut homines sed sunt hominibus meliores

Dicto de edificiis secundum ordinem superius enarratum Restat dicere de possessionibus Possumus autem triplici via venari quod rerum possessio est quodammodo homini naturalis Prima sumitur ex necessitate vite Secunda ex dignitate hominis Tercia ex auctoritate na

Si enim naturaliter viuunt et societas politica est quoddam homini naturalis ut in prima parte huius libri diffusius probabatur est aliquo naturalia esse que sunt necessaria in vita politica Secundum philosophum i pol necessaria est rerum possessio in gubernatione domus si quis debeat politice viuere eo ipso quod rerum possessio deseruit necessitati vite que est quoddam homini naturalis Secunda via ad inuestigandum hoc idem sumitur ex dignitate humana eo enim ipso quod homo respectu corporalium et sensibilium est creatura dignissima habet naturale dominium super ipsa quare naturale est homini dominari istis sensibilibus et quod possit eis uti in suum obsequium et quod hoc est quoddam possidere ea Ideo rerum possessio est ei naturalis Unde et philosophus i pol ubi probat possessionem talium naturalem esse ait quod homini ad bestias naturale est iustum bellum eo enim quod bestie debent esse homini subiecte et debent ordinari in obsequium eius si ipse refugiant hoc obsequium homini homo contra ipsas bellat tamquam contra ea quibus naturaliter dominatur bestiis sic homo et naturaliter dominatur bestiis sic et naturaliter dominatur aliis rebus exterioribus quod non esset nisi rerum possessio quodammodo naturalis esset Tertia via sumitur ex actione nature Nam si in prima generatione natura non deficit animalibus sed naturaliter preparat eis debitum nutrimentum congruum est quod non deficiat eis iam perfectis Si enim digniora sunt perfecta imperfectis et ipsis imperfectis animalibus preparat debitum alimentum a natura multo magis preparabitur hoc eis iam in esse perfectis Animalium autem quedam ouificant quedam vero animalificant In animalibus autem facientibus oua cuiusmodi sunt aues sic natura ordinauit ponens in ipsis ouis album et rubeum ita quod ex albo generatur auis et rubeum cadit in nutrimentum eius Cui igitur existenti infra testam oui non deficit quin prouideat ei de debito nutrimento Sic et animalibus natis per generationem natura non deficit quantum ad nutrimentum quia statim soluta est in ducere lac in mamillas matris ut ex eo animalia genita nutriri possint Quare si animalibus imperfectis natura preparat nutrimentum et necessaria vite multo magis hoc facit animalibus perfectis Ideo autem philosophus in i pol quod hec est res a quibus nutrimentum accipimus date sunt nobis a natura Naturale est ergo nobis habere res exteriores et habere dominium rerum exteriorum est quoddam homini naturale quia natura produxit huiusmodi sensibilia propter hominem sunt ergo quodammodo finis omnium ut dicitur ii physicorum qui ergo talibus abrenuntiat et proponit viuere absque dominio exteriorum rerum non proponit uiuere ut homo sed eligit sibi vitam celestem ut super hominem Sicut nubere et per generationem producere sibi simile est homini naturale Nichilominus multi tamen sunt qui uolentes vacare maiori bono connubia renuunt Tales enim ut supra dicebatur non viuunt ut homines nec sunt pars ciuitatis Sed eligunt sibi vitam super hominem et dicendi sunt hominibus meliores Naturale igitur est homini ut homo est ut vult philosophus i pol habere possessionem et dominium aliquarum rerum exteriorum propter sufficientiam vite Natura ergo sicut dedit homini viuere sic fecit animalia plantas et herbas ut homo eis dominetur et ut possideat ea et ut suscipiat inde debitum nutrimentum sine quo vita nostra durare non potest

Capitulum vj. Quod utile est in vita politica ciues gaudere proprijs possessionibus

Fuit opinio Socratis et Platonis ut philosophus recitat ii pol quod esset utile et expediens ciuitati quod ciues proprijs possessionibus non gaudent sed omnia essent communia ymo quod peius est ipsas feminas et filios volunt esse communes Dicebat enim Socrates et plato eius discipulus fuit secutus ipsum dicens quod si nullus haberet uxorem propriam sed quilibet ad qualibet pro sua voluntate accederet esset summa unitas

et summa dilectio in civitate tunc
enim omnes viri diligerent omnes
feminas tanquam proprias sic et omnes
homines diligerent omnes pueros tanquam
filios proprios ita quod nesciret pater
quis puer suus vel filius esset
sed reputaret quemlibet proprium filium
et diligeret omnes pueros tanquam na
tos proprios sic ergo socrates et pla
to senserunt Sed in tercio libro ubi
agetur de regimine civitatis hec
opinio diffusius tractabitur Suffi
ciat autem ad presens scire quod sentien
dum est de possessione rerum ex
teriorum prout facit ad regimen et
gubernacionem domus Si enim homines
ut plurimum non haberent appetitum cor
ruptum et ut in pluribus non essent
proni ad malum expediret civitati
possessiones communes esse eo quod bonum
quanto communius tanto divinius Omne
enim bonum in commune reductum secundum
boecium pulcrius elucescit rebus
stantibus ut nunc est utile civitati
cives gaudere possessionibus ita quod
vita civilis sit communium hominum homines
enim communiter non sunt adeo perfecti quod
essent contenti tali vita possumus
tamen ex diversis locis in libro pol. colli
gere tria per que triplici via venari
possumus quod expedit civitati cives
habere possessiones proprias Prima
via sumitur ut removeatur cura
et incuria Secunda ut prohibeatur liti
gium Tercia ut tollatur inordinacio
et confusio Prima via sic patet
Nam homo diligit adeo se ipsum quod
semper magis solicitatur de bono
proprio quam de alio Videmus enim quod
sicut est facile possessiones consumere
et devastare et adeo est difficile
laborare et proprio labore substantiam et
possessiones acquirere quod inventus con
tingit multos egere et esse pau
peres non obstante quod cives possunt
gaudere possessionibus propriis et quod
solicitantur circa ea tanquam circa propria
bona Si ergo nullus haberet aliquid
proprium sed omnibus quibus essent possessiones
communes sicut sit solicitudo ad proprias ut
plurimum contingeret civitatem illam
sic ordinatam venire ad inopiam
ut cives non possent sibi in vita suf
ficere Quod ergo non est utile simpliciter
quod est utile in talibus Rebus ergo sic
se habentibus utile est civitati cives habere
possessiones proprias ne propter incuriam
civitas communia . Domus civium perveniat in
opiam Secunda via ad investigandum
hoc idem sumitur ex remocione liti
gii ut plurimum enim insurgunt lites
et bella inter participantes aliquid commune
Videmus autem ipsos fratres ex eodem
patre natos inter quos secundum philosophum
viii ethicorum est amicicia naturalis ut plurimum
bellare adinvicem eo quod sit eis communis
hereditas Quanto ergo magis esset
dissensio inter ipsos cives inter quos
non est tanta amicicia si essent eis
possessiones communes Tercia via sumitur
ex remocione inordinacionis et
confusionis Nam secundum philosophum ii pol.
sic accideret civitati si cives non haberent
possessiones proprias sicut accidit cum
aliquid committitur pluribus ministris
Cum enim hoc sit quilibet minister
retrahitur ne faciat quod mandatur sperans
alium implere quod iubeatur propter quod
contingit rem illam vel non perduci ad
effectum vel confuse vel inordinate
fieri Ut igitur tollatur confusio et
inordinacio circa expedienciam civitati
utile est cives gaudere possessionibus
propriis ut magis solicite et magis
ordinate et absque littigio campi et
terre et alia fructifera extollantur

Capitulum viii. Quomodo est utendum ex
terioribus bonis et qualis modus vivendi est liberalis

Philosophus 1° pol. ostendit quod ex alio et
alio usu exteriorum rerum con
surgit alia et alia vita sive
alius et alius modus vivendi Sicut
enim videmus in animalibus et bestiis
quod non omnes utuntur eisdem rebus
nec omnes habent eundem modum vi
vendi sic et in hominibus habet esse
Nam aliqua animalia vivunt ex
herbis aliqua ex pomis vel fru
ctibus aliqua vero ex raptu Ideo
diversi sunt modi vivendi animalium

Nam aliqua sut ut ait ph's gg'a
lia & sociata aliq' v° sunt dispsa
quelz em sic viuut ut expedit
ad sufficienciam vite et ut melig pos
sit sibi cibu et nutrimtu qre hoies
et diuisimode utunt' exterioribus re
bus et no eodemo viuedi viuut
Distigunt aut ph's s° pol' iiii°r vi
tas simplices ul' quatuor modos
viuedi ex quibg cobinatis resul
tant alii modi ul viuedi ul' alie
vite Est em vita qdruplex scilz
pastualis venatia piscatia et fu
ratiua Pastuale aut vita ducut
viuetes ex agricultura ul' ex aialibg
domesticis venatiaz aut viuetes
ex piscibg Sed furatiaz vitam
ducut viuetes ex rapina et fur
to Coniungit aut hos modos
viuedi cobinare quia qda viuut
pastualit' et piscatiue et quida
pastualit' et venatiue qda vo vena
tiue et furatiue quida vo ex oibg
Na ex pastuis piscibg uenatoibg
et furtis vita querut horu at
modoz modg viuedi furatiug
oio est illicitg Alii vo modi put
ee liciti Viue em ex pastuis ut
viue ex agris et aialibg domesticis
cuiusmodi sut oues et boues et cetera
talia licitu est qa na talia pduxit
ordinas ea ad usum hois Sep
em pfecta ordinat ad pfectiora ut
aqua et cetera q sut iaiata ordiat'
ad nutrimtu arboru et plantaru
tamq impfcta ad impfctiora Arbo
res vo et plante tamq insensibi
lia ordinat' ad nutrimetu aialiu
sensibiliu Hec aut oia tam
iaiata q vegitatia et sensibilia
ordinat ad nutrimtu et sustetacoem
hoim ppt qd bn dcm est q' s'a
p° pol q na dedit nobis talia
Ordinauit em ad usu et domi
niu Licitu ergo est sume nu
trimtu ex agris et aialibg domesti
cis Licet vita pastualis e licita
sit et venatia et piscatia de se
no sut illicita qa cu ho nalit'
dnari no solu debet aialibg dome

sticis sed et bestiis siluestribg et et
piscibg hit q talia iustu bellu p
se em loqndo hoies iuste put
talia capere et ordiare ea i usum
ppu Furatiua aut vita p se lo
qndo est illicita qa hoim ad ho
mies p se no est iustu bellu
Si em hoies aliq' q hoies aliqs
iuste bellant hoc est q' p acci
dens inqntu illi aliquo forefa
ciut ul' forefecerut in ipos de
linquut ergo homo offendendo
hoiem p se tamen loqndo non
deliquit offendendo bestias Si
aut in offensione bestiaru est
delictu hoc est q' p accns inqn
tu talis offensa redundat in
offensam hois et in offensa pp'li
possessoris Videt' tn velle ph's
no solu hois ad bestias sed et
hoies ad barbaros sit iustu bellu
Homies em barbari et siluestres
qi ab usu ronis dficiut nalit'
dent esse subiecti hoibg polleti
bus subtilitate et pdencia Vide'
em velle q qa sapientes nalit'
dent dnari insipientibg iustum
het' bellu q ipos si eos nolunt
esse subti scdm q modu loqndi
cues qa magis viget pdencia
et intellectu iustu hnt bellu
q rusticos et recusat subici ill'
quos dignu est esse subditos scd'
sentenciam phi sic intellecta vi
det' esse licita pdatiua vita qa
licitu esset no solu hos dpdari
et accipe sua sed et eos accipe
psonalit' ex quo recusat facere
qd tenent' vm qa nulli est in
iuria facienda p se loqndo Vita
furatiua ul' pdatiua debet illicita
iudicari debet em quilz d ppo
viue no d usurpacione alieni qa
g° decet ipos cues et multo mag'
reges et pn°es viue vita vtuosa
si volut domos pp'as debite gu
bnare decet eos scire quot sunt
vite et quot sut modi viuedi et
qui illoru sut liciti et q' illiciti
Nam nullg pt vtuose viue nisi

possessionibus et rebus exterioribus
utatur liberaliter. Capitulum viii quod cives
et multo magis reges et principes non de-
bent infinitas possessiones appetere

Communiter videntur delinquere
homines circa appetitum posses-
sionum et circa concupiscentiam
divitiarum. Numquam enim communiter homines
satiantur possessionibus et divitiis.
Nam numquam enim possunt tot habere
quin plura velint. Assignat enim
philosophus i politicorum duplicem causam quare
concupiscentia divitiarum est infinita.
Prima sumitur ex inordinatione
voluntatis. Secunda ex falsa estima-
tione finis. Prima via sic patet.
Nam ut ipse ait infinita est divi-
tiarum concupiscentia. Huius causa
est studere homines circa vivere non
circa bene vivere. Quicumque autem propter
ipsum bene vivere divitias querit
fruitiones infinitas volunt. Hoc
enim vivere est virtuose vivere. Ho-
mines quia non curant vivere virtuo-
se sed totum studium est eorum ut
vivant secundum corporis voluptates.
Cum divitie maxime videantur
ut per eas hoc efficitur quilibet quodque
possit quod appetit ut melius ho-
mines possint explere quod volunt
divitiis et possessionibus satia-
tur. Secunda via ad investigandum
hoc idem sumitur ex falsa estima-
tione finis. Nam ut distinguit philosophus
i politicorum et ut supra in libro primo diffu-
sius diximus aliud appetitur finis
et ea aliud que pertinent ad finem.
Nam simpliciter appetitur finis in in-
finitum. Ea vero que sunt ad finem
secundum modum et mensuram ipsius
finis ut si finis medici sit sa-
nare numquam posset medicus tan-
tam sanitatem inducere quin si
esset possibile vellet eam ma-
iorem efficere. Medicus ergo
quasi sanitatem appetit inducere
infinitam sed potionem appetit
dare secundum modum et mensuram
sanitatis. Contingit ergo homines quia
falsam estimationem habent de fine
ut putant ipsum finem in divitiis
esse ponendum appetunt eas in
infinitum. Sed quod ad gubernatorem
domus pertineat non appetere in-
finitas possessiones dupliciter via
venari possumus. Prima via sumitur
ex similitudine quam habet yconomica et
ars gubernativa domus ad naturam.
Secunda ex similitudine quam habet ad artes
alias. Prima via sic patet.
Videmus enim naturam non sollicitari
circa nutrimentum infinitum sed tantum
apponit de nutrimento quantum requirit
animal ad nutriendum ut si ex albo
ovi natura generat avem et ex rubeo
ipsum nutrit non apponit natura in
ovo infinitum rubeum sed tantum
apponit ibi de eo quantum sufficit ad
nutrimentum illius avis. Sic etiam si
natura facit ex menstruo animal et
ex lacte ipsum nutrit non apponit
in uberibus infinitum lac sed tantum
apponit ibi de eo quod sufficiat ad
nutrimentum animalis generati. Cum ergo
divitie et possessiones ordinentur
ad nutriendum et ad sufficientiam
vite sicut rubeum in ovo ad nu-
trimentum avis et lac in uberibus
ad nutriendum fetus. Si guberna-
tor domus non vult contra naturam agere
sed vult suam domum regere secundum
modum et ordinem naturalem non debet
infinitas divitias et possessiones
appetere sed cum tot habet secundum exi-
gentiam sui status bene sufficientes
ad gubernationem domus debet illis
esse contentus. Secunda via ad in-
vestigandum hoc idem sumitur
ex similitudine quam habet ars guberna-
tionis domus ad artes alias. Nam
possessiones sunt quedam orga-
na artis familiaris. Nulla autem ars
ut ait philosophus primo politicorum habet organa
infinita. Ergo nec gubernativa
debet querere infinitas possessiones.
Decet ergo omnes cives et multo ma-
gis reges et principes esse contentos
tantis possessionibus quantas requirit
exigentia sui status. Nam non sa-
tiari possessionibus et divitiis ut

patet perhita ul' procedit ex falsa
estimatione finis ul' ex inordina
tione voluntatis tanto igitur de
testabilius est hoc in regibus et
principibus quam in aliis quanto decet
eos habere ordinatiorem voluntatem
ac meliorem estimationem finis
Nam sicut in primo libro dicebatur
detestabilius est in regno non habere
tam estimationem de fine quam in populo
eo enim quod populus a rege dirigitur
sic detestabilius est in sagitta
tione non cognoscere signum quam in
sagitta a sagittatore dirigitur

**Capitulum ix. Quot sunt species commuta
tionum et quae fuit necessitas inveniendi denarios**

Si considerentur dicta philosophi primo
politicorum omnes commutationes
quasi ad tria genera reducuntur
quarum una est commutatio rerum
ad res ut frumenti ad vinum ul'
ad ordeum ul' ad alia supplenda
indigentiam corporalem Alia est
commutatio rerum ad numismata
ul' econverso Tertia est commutatio numi
smatum ad numismata Et cum
denarii argentei commutantur
in aureos ul' econverso ul' numisma
ta regionis alterius ut grossi turonenses
quod huiusmodi commutationes oportuit
introduci Sciendum quod si non esset
nisi communitas domus que est communitas
prima nulla commutatio esset ne
cessaria Nam in domo patrisfamili
as notatur cuius est providere omnibus
degentibus in domo quare omnis co
mmutatio facta ad subventionem domus
fit a patrefamilias ul' per se ul' per
personas intermedias Nam ipsius
patrisfamilias est totam indi
gentiam domesticam sublevare Sed
cum eidem ad seipsum non sit nec em
ptio nec venditio nec commutatio
Bene igitur dictum est quod dicitur primo politicorum
quod in prima communitate que est domus
manifestum est nullum opus esse
commutationis ergo propter alias
communitates est commutatio introducta
Sunt autem alie communitates a communitate
domus ut communitas vici et civitatis
ul' totius regni ul' provincie ul'
etiam diversorum regnorum et diversarum
provinciarum Aliquem enim indigentie
ad vitam non inveniuntur in toto
uno regno propter quod oportet distribuere
aliquos per diversas mundi partes et
per diversa regna et regiones ad
vendendum aromata et alia que re
quiruntur ad vitam propter enim diver
sum aspectum siderum et plane
tarum aliquibus abundent partes
calide quibus non abundant
frigide ul' econverso propter quod non solum
oportet commutare et versari ad
invicem homines unius vici ul' unius
civitatis et unius provincie sed
etiam diversarum provinciarum et regnorum
propter has ergo communitates intro
ducte sunt alie tres species commu
tationum Nam si ad communitatem vici
ul' civitatis aliquo sufficeret co
mmutatio rerum ad res tamen ad co
mmutationem que habetur in toto re
gno oportuit introduci commu
tationem rerum ad denarios et econverso
Rursus si in communitate totius regni
sufficeret commutatio rerum ad de
narios et econverso In commutatione
enim que est diversorum regnorum
et provinciarum oportuit introduci
non solum commutationem rerum ad
res ul' rerum ad denarios ul'
etiam denariorum ad denarios Anti
quitus enim homines ut satis innuit
philosophus primo politicorum in sua simplicitate
viventes quasi solum commutabant
res ad res Si unus abundabat
in vino et alter in frumento
commutabant vinum ad frumentum
et per huiusmodi commutationem subveni
ebant sibi ad sufficientiam vite
quem modum ut ipse ait adhuc ser
vatur apud multas barbaras na
tiones que non habentes denari
orum usum solum res ipsas commu
tant Hic autem modus forte in
uno vico ul' in una villa obser
vari posset sed in toto uno re
gno ul' in tota una provincia
esset magne latitudinis commode

obsuat no pt Nam vinu fru
tu et talia quib indigemus
ad vita sut magni pondeis co
mode ad ptes longinqs portai
non possent oportuit g inve
re aliquid quod eet portabile et
qd eet pulcru et utile p quo
inveni posset victualia huigi
aut maxie est argentu et au
rum que int cetea metalla st
pulcora et sut utilia et hono
rabilia Ex his eni put ee
vasa que sut hoib utilia qb
factis videt utes illis ee i hoe
et gla Primitus g inete fu
erut gmutatones reru ad me
talla solu sdm pondea ut vo
lentes hre tantu vini oporte
bat dae tantu pondeis argeti
ul auri ul et altig metalli ut
placebat tuc ipis poplis ul re
gibus institue Sed quia diffi
cile erat in omi emcon et
venditon semp ponderae me
talla ut emetes et vedentes
absoluent ab huigi pondetb
in ipis metallis sculptu fuit
signu aliq ut ymago pncipis
ul aliqd aliud signu publicu
p cuiq inspectom ut scet qnti
pondeis et qnti valoris esset
illud metallu hoc g mo inve
tus fuit denaig et numisma
qui est qt quida fideiussor nr
p quo stati sdm eig valorem
recipe possumg indigentia sup
plentia vite In toto g uno
regno ne nimis gravaent
homies gmorantes i ipo cu
ex una pte regni oportebat
eos attende ad aliam porta
do secu victualia honerosa i
ventg fuit denarig qui est d
facili portabilis p cuig gmuta
tiom victualia inveniut qre
comutatio reru ad denarios
et eg forte sufficeret in uno re
gno ul in una pvincia s3 quia
in dulsis regnis dulsi duant
Nec eisdem denariis utunt

comoantes in dulsis pvinciis pt
gmutacom reru ad numisma
oportuit i venie gmutacom rer
numismatu ad numismata Patz
g qt sut gmutatoes et quot st
invente et q fuit necetas invenie
denarios Debet g pdente prem
familias et doctu gubnatorem
cognosce quot oiete sut gmutates
tales et ad quid dsuiut ut hoc
cognoscedo melius sciat sue do
mui pvide

Cam x. Qt spes st pecuniatue et que illar e laudabilis et que vituperabilis

Conveient pq tractatu d pos
sessionib sciat d numisma
tibus Na hre possessioes
et habudae i divitiis nalib et
abudae in denariis et numisma
tib ut patet p phm po pol est
abudae in divitiis artificialib
Si g ars natm psuppoit et ubi
desinit opatio natue ibi i inci
pit opatio artis cogrue ptq tra
ctatu d possessioib ex quibus
oriunt divitie nales anectitur
tractatg d numismatib q sut
divitie artificiales qre si post
possessioes determiandu est d nu
mismatib postqz dixim q fuit
necetas ivenie numisma et
pecuniam Restat dice qt sunt
spes pecuniatie Distinguit at
phs iio pol iiior spes pecuniatie
videlicet nalem campsoriam et
abolostatica rakos sive usura
his aut qor mois possidei co
sueuit multido pecue Prima
g spes ipig pecuniatie dr esse
qt nalis q fit ex eo q res nales
in pecunia gmutant Siquis
g abudans vino ul frumeto
que nalit pducut ex eis pecunia
suscipet talis pecuniatia quasi
nalis dicetur qa d rebg nalib
maiet Sa spes pecuniatiue
dr esse campsoria h eni sdm
phm io pol forte pmut casu
et simplicit inventa fuit sed
dinde pexientia ia est artificial

effecta Vel enim numisma per se
loquendo plus valet in propria regione
Accidit forte aliquos habere aliqua
numismata que non multum appreci
abantur in regione sua eo quod non
essent propria regioni illi Illis ergo
transeuntibus ad regiones illas
quibus illa numismata erant propria
et portantibus numismata illa ac
cidit eos plus accipere de numi
smatibus illis quam in propriis partibus
propter quod tamen campsoria usi sunt
sed ex hoc tamen ars supplet originem
ut propterea homines artificialiter con
siderent que numismata in quibus partibus
expendunt ut propterea campsoria
artificia effecta esset causa mu
tandi pecuniam hec enim pecunia
tiva naturalis dici non debet quia non
a rebus naturalibus incipit nec ad
naturalia terminatur Sed in ea secundum
philosophum 1° politicorum denarius est elemen
tum et terminus id est principium et finis
Incipit enim hec ars a denario
quem dat et terminatur ad denarium quem
recipit quare ibi denarius princi
pium et finis dici debet Tercia
species pecuniative est obolostatica
vel ponderis excessiva que forte
sic inventa fuit Nam sicut massa
metalli in denarios dividitur et im
primitur ibi signum publicum sic aliquando
aliqua necessitate interveniente ut propter
vasa fienda vel propter aliquid aliud
denarii resolutivi resolvuntur in
massam Accidit ergo forte ex
totidem denariis novo conflatam mas
sam maiorem ponderis ex quo
tamen ars sumpsit originem ut omnes
denarii ponderarentur et qui essent
maioris ponderis resolverentur in
massam ut ex hoc lucrum haberi
posset ars ergo ista obolostati
ca sive ponderis excessiva et
ex excessu ponderis que invenitur
in denariis sumpsit originem Quar
ta species pecuniative dicitur esse
cakos quod in latino idem sonat
quod partus videtur enim hec ars
parere et generari denarios quam

nos quidem nomine appellamus usura
Nunquam enim aliqua crescit ex se
ipsis nisi per partum et per generacionem ut
si aliquis habet decem oves et propterea
in capite anni habeat viginti hec
est ille oves quia illas generaverit
et pepererunt Si quis ergo ex x
denariis post aliquod tempus vult
habere xii quod facit pecuniativa usu
raria ut plane patet vult quod
denarii illi pariant et generent
recte ergo usura vocata est quasi
denariorum partus harum autem quatuor
specierum secundum philosophum in politicorum sola
prima que est quasi iconomica est
naturalis et laudabilis Alie vero
tres secundum ipsum merito vituperantur
Nam omnis ars que a denariis
incipit et ad denarios terminatur
quasi videtur in denariis finem po
nere Campsoria igitur et obolo
statica et usura quia quasi totaliter
in pecuniis existunt quia a pe
cunia incipiunt et ad pecuniam termi
nantur vituperande sunt secundum
philosophum Minus enim videtur denariorum
esse cupidus cum amatores a de
nariis incipiunt et in denarium
terminant Quamquam tamen sit de camp
soria et obolostatica usura tamen
est in omnibus detestanda ut
in sequenti capitulo apparebit Usuram
enim nemini exercere decet Cam
psoria autem et obolostatica etsi
mercatoribus vel aliquibus aliis permit
titur regibus tamen et principibus
quos decet esse quasi semideos
exercere non congruit nisi prima species
pecuniative que est yconomica et
quasi naturalis decet enim ipsos abun
dare in possessionibus et redditibus
ex quorum fructu et pro defen
sione regni et pro aliis necessariis
possint abundare pecunia Capitulum
xi Quod usura est simpliciter detesta
bilis et quod eam deceat et principes prohibere

Quarta species pecuniative quam
appellat philosophus cakos sicut
dupliciter nomine nominatur sic

duplici via investigare possumus
eam detestabilem esse Vocatur enim
primo denariorum partus ex quo nomine
arguit phs 1 pol' eam q' naturam esse
Nam parere generare et multiplicari
in seipsum est proprium naturalibus et est
contra naturam artificialium Scamna enim
et arche quia sunt artificialia quantum
cumque sibi existunt numquam seipsas
multiplicant Talia vero que sunt res
naturales sibi manentia generant
et pariunt et seipsa augent Volens
igitur denarios ipsos in seipsis mul
tiplicare ut decem post lapsum temporis
fiant viginti vltimo quod artificialia
in seipsis multiplicet et quia hoc
est contra naturam artificialium cum denarius
sit quod naturale bene dictum est quod dicit
pho pol' vsuram esse quid detestabile
et contra naturam Secundo huius peccatum
possumus ostendere detestabile esse
ex alio nomine quo nominatur vt quia
dicitur vsura et quasi idem est quod rapina
vsus In vsura enim vsus rapitur
et vsurpatur quia vel idem venditur
ibi bis vel venditur ibi vsus qui
non est suus Ad cuius evidentiam
sciendum quod licet aliud sit res
et aliud vsus rei ut aliud est
domus et aliud est habitare in ea
In aliquibus tamen numquam concessio vsus
separari potest a concessione substantie
In quibuscumque igitur potest concedi vsus
rei absque eo quod concedatur eius substantia
potest inde accipi pensio dato quod
res illa in nullo deterioretur Sed
si non potest concedi vsus sine conces
sione substantie quantum ad talem
vsum non est pensio aliqua ac
cipienda quod si accipiatur erit ibi
vsura et rapina vsus Cum ergo
vsus domus sit domum inhabitare
non sit domum alienare Possessor
domorum potest concedere vsum
domus ut inhabitationem absque eo quod
concedat substantiam eius et quia tunc est
substantia eius et vsus quamdiu substantia est ipsius
nullus pertinet ad ipsum Vendens
ergo quod suum est et quod pertinet
ad ipsum licite potest et nulli iniuriam

Nihil ergo rapit nec vsurpat siue
tenet sibi dominium domus vendit
habitationem et vsum eius in denariis
autem non sic Nam vsus proprius de
nariorum est expendere et alienare
denarios potest concedi vsus proprius
denarii non concedit eius substantia cum ad talem
vsum oporteat ipsam substantiam ali
enare Quia ergo attendes a substantia
dependet vsus. et vsus ex ipsa
re sumit originem bene dictum est quod
cuius est substantia eius est vsus Volens
ergo accipere pensionem de vsu denariorum
dicitur committere vsuram vel dicitur vsur
pare et rapere vsum Quia concedere
do vsum denarii concedit substantiam eius
concedendo vero substantiam non vltimo spe
ctat ad ipsum vsus eius Ideo si
vsu pensionem accipiat vendit quod
non suum vel accipit pensionem de
eo quod non spectat ad ipsum cum non
vltimo spectet ad ipsum vsus denarii
ex quo eius substantiam iam concessit Ad
ostendendum autem ut ait phs 1 pol'
Quod cuiuslibet rei est duplex vsus vsus
proprius aliquis non proprius Vsus proprius
denarii est ipsum commutare siue
expendere et alienare vsus vero
non proprius est apparere Multi enim
conducunt denarios non ad expendere
dum sed ad apparendum et vt vi
deantur diuites Sic et vsus pro
prius domus est inhabitare Vsus non
proprius est vendere vel commutare.
Multi enim domos fabricant non ad
inhabitandum sed ad vendendum De
omni autem vsu siue sit proprius siue
non proprius potest accipi pensio si vsus
ille concedi possit absque concessione
substantie propter quod plane patet e
contrario esse de denariis et de
aliis rebus Nam de vsu proprio de
nariorum non potest accipi pensio absque
vsura Nam talis vsus concedi non
potest absque concessione substantie sed de
vsu non proprio potest ut si quis potest nummi vellet
smata non ad expendendum sed ad
apparendum quod forte mercatoribus in
terdictum sciunt quod ut appareat di
uites et ut alii credant apud eos

deponat hnt coram se multitudine pe
cunie Cum ergo quis possit concedere de
narios ad talem usum videlicet
ad apparandum absque eo quod concedit
substantiam eorum si hoc modo de denariis
pensionem acciperet forte aliquis peccaret
vet usuram tamen non committeret In
rebus autem aliis ut plurimum con
tingit contrario ut in usu proprio non
committitur usura Nam quia in
habitatio que est proprius usus domus con
cedi potest absque concessione substantie eius si
de hoc pensio accipiatur nulla usura
committitur Sed si quis domum ven
deret vel commutaret quod non est proprius
usus eius dato quod pecuniam statim
non acciperet si propter usum domus
vellet ulteriorem pecuniam accipere usu
ram committeret Quia iam usus non
spectaret ad ipsum postquam per venditionem
concessisset eius substantiam Ideo ergo usu
ra quia ibi venditur usus qui non
spectat ad creditorem est nam est
deceret ergo reges et principes si vo
lunt fideliter dominari prohibere usuras
ne fiant eo quod nimis naturali contradicit

Capitulum xii Quot diversi sunt modi lucrandi
pecuniam et quod aliqui illorum modorum sunt
regibus et principibus congruentes

Acerta fine primi politicorum distinguit
philosophus diversos modos quibus
numismata acquiruntur Con
tingit enim hoc fieri quinque viis
quarum una dicitur possessoria Secunda
mercatiua tertia mercenaria vel con
ducta Quarta experimentalis Quinta
artificiata Via autem possessoria
acquirit pecuniam quando quis possessi
onibus abundans ex fructibus
earum pecuniam acquirit Decet ergo
secundum philosophum yconomicum et dispen
satorem domus esse expertum circa
possessiones sciendo que sunt magis
fructifere ex quibus potest melius
subveniri indigentie domestice
sive gubernationi domus hoc autem
fieri contingit si sciat que in quibus
partibus abundant ut quis illis
animalibus abundat que in partibus
illis in quibus existit melius conservan

hoc autem quo sciri possit et qualiter
circa possessiones quis se habere debeat ut
qualiter aves et animalia quadrupedia con
servientur et que terra magis valeat
ad agriculturam que magis ad vi
nearum plantationem et qualiter circa
circa arbores sit gerenda dispositio sub
silentio pertransire eo quod alii de talibus
sufficienter tradidisse videntur pa
ladius enim multa huiusmodi enarrat
Secunda via utilis ad pecuniam acquiren
dam dicitur esse mercatiua cum quis
per mare aut per terram defert merca
tiones aliquas vel assistit deferenti
bus mercationes aliquas Dividitur
enim secundum philosophum mercatoria in tres
partes in naucleram que fit per mare
et ponderis portativam que fit per
terram et assistrem Tertia via acqui
rendi pecuniam dicitur esse mercenaria
vel conducta cum quis se per mercedis
vel pretio conductus aliquid operatur Quarta
via dicitur experimentalis experimentum
enim periclativum est Cum ergo quis
novit periclitaria circa aliquorum quibus
pecuniam sunt lucrari dicitur facere lucra
tivam experimentalem Recitat enim
philosophus duo periclitaria gesta quibus fuit
pecunia acquisita Primum est quod
fecit talles milesius unus de vii
sapientibus de quo in primo politicorum recitatur
Ipse enim cum esset pauper et impro
peraretur sibi a multis ut pareret
et ad quid valet philosophia sua cum
semper in egestate viveret ipse non
denariorum cupidus sed ut ostenderet
quod facile erat philosophis ditari si circa
talia curam gererent Vidit secundum
astronomiam futuram esse magnam
copiam olivarum ab omnibus incolis re
gionis illius emit oleum totum quod
recollecturi erant in futuro anno
Mutata vero pecunia et dato arra
bone pro futuro oleo tamen quia nullus
poterat vendere oleum nisi ipse tum
etiam quia ei erat magna copia olei lu
cratus est pecuniam multam et ostendit
quod facile erat philosophis ditari Secundum
periclitarie gestus quod recitat recitat
idem philosophus est quodam siculo qui

emit totū ferrū nundinarum
et quia ipse solus ferrū vendebat
lucrabat pecuniā ut volebat
Int' ceterā aut agencia diuicias
sedm phm est facere monopoliā
i. facere vendicionem vnius Nā quando
vnus solus vendit taxat preciū
p suę voluntatis arbitrio volen
tē pecuniā acquirere oz hec et silia
preclaria gesta per que aliqui sunt
pecuniā lucrati hre in memoria
Vt si occurrerent oportunitas et silia
gesta dū tn̄ illa sint licita pecuniā
lucraret Quinta via dr̄ esse
artificia quando quis per artē suam
aliqua exercet ppt' que pecuniā
lucrat Nam licet finis artis
militaris sit victoria et medici
nalis sit sanitas singlę tn̄ artes
q̄ ad pecuniā ordinant tū ex
arte et ex ope suo pecuniā intendūt
Medici enī fabri domificatores
et et ipi milites tū stipendarii
sunt pecuniā intendūt Decet ergo
quelibet volentē sedm vitā politi
cam prudēt indigentie domestice
hre curam de acquisicion pecunie sedm
qd' exigit status suus apud reges
et principes int vias tactas solm
due vie videntur esse vtiles sz
possessoria et experimentalis Decet
enī eos ul' p se ul' p alios esse
expertos sciendo condiciones preclaras
regni et gesta preclaria predeces
sorū suorū sedm que licite pe
cuniam acquirebat Debent enim
consuare laudes consuetudines regni
sedm quas capiant licitos reddi
tus nō vsurpando aliorū bona
Consideracio ergo gestorū preclā
riū et consuetudinū approbatarū
et via experimentalis vtilis ē regibꝫ
et principibꝫ in acquisicion pecunie
Sit et vtilis via possessionalis
nō solū in possessionibꝫ imobilibꝫ
augmentū sūt agri et vinee et
cetera huius sed et in possessionibꝫ
mobilibꝫ Decet enī ipos pol
lē multitudine bestiarū et et hoim
animū per que satis faciāt indigē

vite Vidimus et Fredericum
Imperatorē qui fuit tante sapientie
scientiis predicabat habuisse massa
rias multas nō obstante et quod ipe
fertilissime dominabat vbi victualia
modici precii existebāt Nichilominus
tn̄ qui ex ppris alimentis carnium no
lebant assumere et tā in bestiis
quam in volucribus Hoc enī decet
reges et principes et aliis existentibꝫ
in regno exempla prebeāt et vt vi
deant viuere qui aduene et peregri
quoniam qui enī singla alimenta pecuniā
emit magis viuit ut advena
quam ut ciuis Quare decet reges
et principes hre hoies industres
tam sup cultura agrū et vinearum
quam et alimentis boū et sup multitudine
oviū et aliorū animalium deseruiencium
ad indigentiā vite Non solū
quadrupedū sed et volucrū sūt
alicubi consuetudo ē multitudinē hre
columbarū et aliarū aviū ex quibꝫ
domestica alimenta sumunt Sed
et ut phs in pol' ait Insistendū
est circa apū culturā si partes ille
apte essent ad tale cultū Ex api
bus enī in partibꝫ convenientibus
colligit multus fructus cū paruis
expensis Vt ergo sit ad vnū di
cere semp vita ciuilis apud volentes
politice viuere melior ē vita per
cogna et hre alimenta ex ppris
laudabilius est quam singula pecuniā
comparare Cam. xiij. Qd' aliqui sūt
naturaliter serui et quod expedit aliquibus
aliis esse subiectos

Dicebat sup' in hac parte tractatus
huius scdi libri de quatuor esse
dicendū videlicet de edificiis
possessionibꝫ numismatibꝫ ministris
siue seruis expeditis ergo tribus
Restat dicere et exequi de quarto
ut de seruis Ostendemus enī primo
seruitutē aliquam naturalem esse et quod
naturaliter expedit aliquibꝫ aliis esse
subiectos qd' probat phs primo pol'
quadruplici via sumpta ex quadru
plici sili Prima via sumitur
ex silitudine que reperitur in rebꝫ inanimatis

Secunda ex partibus eiusdem animalis. Tertia ex diversis speciebus animalium. Quarta ex diversitate sexuum in specie humana. Prima via sic patet. Nam numquam aliqua multa secundum debitum ordinem efficiunt aliquid unum nisi sit ibi aliquid principans respectu aliorum ut si plures voces efficiunt aliquam armoniam oportet ibi dare aliquam vocem principantem secundum quam tota armonia diiudicatur. Sic et si plura elementa concurrunt ad constitucionem cuiusdam corporis mixti oportet ibi dare aliquod quod est principans secundum quod illi mixto competat debitus motus vel debitus situs. Inde est igitur quod in corporibus istis mixtis terra dominatur quia omnia talia sunt gravia et naturaliter deorsum tendunt. Quare sicut sic est in rebus inanimatis quod numquam aliqua plura constituunt naturaliter aliquid unum nisi sit naturaliter aliquid principans, cum societas hominis sit naturalis quia homo est naturaliter animal sociale ut supra diffusius probabatur numquam ex pluribus hominibus fieret naturaliter una societas vel una politica nisi naturale esset eis aliquos principari vel aliquos servire. Sunt ergo aliqui naturaliter domini et aliqui naturaliter servi. Secunda via ad investigandum hoc sumitur ex his que videmus in partibus eiusdem animalis. Videlicet enim animal tanquam in partes essentiales dividitur in corpus et in animam ubi anima est quasi dominans et corpus est quasi obsequens et obediens. Corpus enim non posset seipsum dirigere ad operaciones debitas sed dirigitur ad huiusmodi opera per virtutem anime. Cum ergo multi hominum comparentur ad alios quasi corpus ad animam sequitur eos esse naturaliter servos. Sunt enim aliqui carentes prudentia et intellectu non valentes se dirigere ad operaciones debitas. Expedit ergo eis ut dirigantur ab aliis et ut aliis sint subiecti. Sic igitur in homine virtuoso et bene disposito anima dominatur et corpus obedit sic in politica bene ordinata sapientes debent dominari et insipientes obedire quia hi comparantur ad illos quasi corpus ad animam et quasi organum ad artificem. Contingit tamen magis dominari ignorantes quam sapientes sed hoc accidit ex perversitate politie. Nam sicut in homine pestilente et habente animam perversam corpus et sensualitas dominatur magis quam anima vel ratio. Sic in politiis pestilentibus et corruptis magis dominantur ignorantes quam sapientes. Tertia via sumitur ex diversis speciebus animalium ut ex homine respectu animalium aliorum. Homo enim ut supra dicebatur naturaliter dominatur bestiis. Videmus enim multas bestias domesticas ut canes et equos in multis obsequi intellectui propter prudenciam hominum quam ex propria industria obsequi non possent. Expedit ergo eis et naturale est ipsis hominibus subici eo quod per hominum prudenciam dirigantur et salvantur. Ceterum insipientes comparantur ad industres sicut bestie ad homines eo quod carentes prudencia nesciunt seipsos dirigere. Sicut naturale est bestiis servire hominibus sic naturale est ignorantes subici prudentibus. Expedit enim eis sic esse subiectos ut per eorum industriam dirigantur et salventur. Quarta via sumitur ex diversitate sexuum vel ex comparacione virorum ad feminas. Videmus enim virum eo quod sit racione perstancior naturaliter dominari femine. De qua dicitur Polit. 1° quod habet consilium invalidum. Cum ergo videmus aliquos homines racione aliorum plus deficere a racionis usu quam femine a viris sequitur eos naturaliter esse subiectos. Quare servitus est aliquo modo quid naturale et naturaliter expedit societati humane aliquos servire et aliquos principari ut in principio capituli dicebatur.

Capitulum xiiii. Quod preter servitutem naturalem que est quasi servitus simpliciter est dare servitutem legalem et etiam positivam

Sicut preter ius naturale et propter commune bonum oportuit dare leges aliquas positivas secundum quas regerentur regna et civitates sic visum fuit conditoribus legum quod preter servitutem naturalem secundum quam ignorantes debent servire sapientibus est dare servitutem legalem et quasi

positiua sedm quam debiles et vi
cti seruirent victoribus et potentibus
Est enim iustum legale ut recitat
phs 1° pol' supatos i bello siue
supantibus Videtur aut hoc iustum
qd' sedm phm est sedm q3 et positiuum
tplicē ggitatē hrē grum pmasum
ex condicionibus sa ex defension pa
trie Tria ex salute debellatorum
Prima ggitas sic patet Dicit
enim dñans ut dē in pol' hrē aliq
excessum respectu sui huius aut
excessus duplicat esse pt ul sedm
aiam ul sedm corpus Nam homo
nalr ex his duabus ptibus est co
positus Excessus aut sedm bona
aie ē qi excessus simpliciter eo
q illa bona simpliciter dici put
Excessus vo sedm bona corporis
respectu illius est qt sedm q eo
q huius bo no st tata sicut bo aie
et dfiaat a bonis illius ppt qd' bn
dem est qd' dē 1° pol' q si dicamus
alqs digne dñari qa excedunt
i bonis corporis ut qa sunt pulcri
et fortes mlto iustius est h dif
finiri i aia ut dicamus alqs dñari
qa excedunt in bonis aie Na aia
est pstancior corpore Sapientia go
et bonitas que sunt bona aie re
dut h dominium nale et simplr Est
enim dignum nalr et simplr sa
pientes et bonos dñari ignoranti
bus et puersis Sed cumulus potentia
et fortitudo corporis q sunt bona
corporalia et exteriora no faciunt
dominium simplr nale sed mag
faciunt ipm legale et positiuum Qt n
supans in bonis corporis ut in for
titudine ul i cumuli potentia dñet his
qs debellauit no est iustum nale
sed sedm pmulgacionem legis Videt
tn huius iustum aliquo modo esse ggru
si gsidentur legum condicoes Nam
cum legulatores sint hoies qbus
magis nota sunt bona corporis ex
tiora q aie et intiora ut lex
dicit iudicium i aliquos t mo visum
fuit legulatoribus ut supantes
in bello ggre dñarent aliis sup
atis eo q talis excessus notior sit
q alius Vn et phs ait iustius esse
diffini dnium sedm bo aie q sedm
bona corporis sed ut ait no simpliciter
est sicut facile vide pulcritudinem aie
et corporis Sa ggitas sumitur ex
defension patrie Nam ut hoies for
tius bellarent pdefension ppe ciuitatis
et regni in fauorem gmunis boni et
dfensionis patrie inductum est ut sup
antes in bello dñent supatis ppt
qd decet virtuosos et sapientes et bo
nos no resiste ordinacioni legali
qa gne bonum bono puato est
pponendum Tria ggitas sumitur
ex salute dbellator Na ppt hanc
legem mlti hoies sepati in bello sal
uantur Omis enim alios debellantes
pniores essent ad homicidium si sacerent
se ex eis nulla vtilitate gsecutos
sz cum cogitat eos acqre in suos
resuat ipos propt vtilitatem qua
inde gsequi sperat Vn seruus sedm
vnam ethimologiam d a seruando
qa tales victoribus seruantur in bello
et no occidunt ut possit ipos pos
sidere

Cam xv. Qt pt serui te l' ministratores nalem ē dare ministracionem gducta et delectiua

Possumus aut dicē qtor esse
maneries ministrorum Na aliqui
sunt tles na alij vo a lege
alij quidē ex gducto alij ex vir
tute et dilectione Omis go minist
ul est barbarus ul impotens uel
mercenarius ul virtuosus et dilectus
Barbari enim dnr illi qui sunt qsi
siluestres et nesciunt regere se di
ge ppt qd gtigit eos ee nalr
suos ut est pbata maifestum de
sicut enim in bonis aie sedm qz
excessum gtigit alqs nalr dñari
Impotentes vo gtigit ee ministros
ex lege ut si qui in potentia de
ficientes et no valentes debellantibus
resiste ex pmulgacion legis de
bent eis serue et ministrare Mer
cenarios vo gtigit esse ministros
ex gducto Ille enim mercenarius dr
q pncipaliter mercede intendes absq3

ci a quo mercedem expectat Sed
boni et virtuosi sunt ministri ex vir-
tute et dilectione Licet enim dignus
sit operarius mercede sua et non sit
contra aliquid propriis stipendiis militare
principi tamen in ministro debet esse intendere
bonum Si autem intendit ibi mercedem
aliquam temporalem hoc debet esse ex con-
sequenti Oportuit autem dare mi-
nistrationem conductivam et dilectivam preter
ministrationem naturalem et secundum legem
Nam quia est in nobis corruptio ap-
petitus non semper reservamus ordinem
naturalem ut plurimum principatus sunt
perversi Nam ignorantes et privati bonis
animi non acquisiverunt ministrare et sine
potentibus prudentia et intellectu
Rursus quia contingit aliquos plures et
ex nobili genere ortos toto tempore vi-
te sue non agere aliquid iustum bellum
ut ex eo possint acquirere [illegible]
et suos Nec ergo tales omnino preveniunt
ministros ad supplendam indigentiam
domesticam oportuit esse aliquos
ministros conductos et solutos intui-
tu mercedis et aliquos dilectivos et
virtuosos ministrantes ex amore boni
Ad hos autem ministros ad quos virtus
et amor boni inclinat ad serviendum
decet principantes se habere quasi ad fili-
os et decet eos regere non regimine
servili sed magis quasi paternali et
regali Possumus autem duplici via
ostendere tales ministros esse magis
honorandos et premiandos quam ceteros
prima sumitur ex dignitate ipsorum
ministrantium secunda ex utilitate et pro-
pinquitate Prima via sic patet Nam
semper dignioribus sunt ampliora be-
neficia tribuenda Cum ergo virtuosus
serviens ex amore honesti et ex di-
lectione boni dignior sit mercenario
qui principantes servit ex conducta et ex
mercede dignior sit serviente non amore
honesti sed quia est superatus in bello
et omnino sit melior barbarus qui mini-
strat eo quod nesciat seipsum dirigere
et deficiat a rationis usu Ex ipsa
dignitate ministrantium patet huiusmodi
ministros a principante esse magis ho-

norandos et premiandos Secunda via ad
ostendendum hoc idem sumitur ex virtute
et propinquitate quam habent ministri huiusmodi
ad principantem Dignum enim est ut par-
tes propinquiores fonti plus perfundantur
aqua Quare si omnis amor quandam
virtutem unitivam et coniunctivam habere
dicatur ut vult dyonisius iiii de divinis nominibus
ministrantes principi non ex mercede principi
sed ex amore magis secundum voluntatem
coniuncti sunt ei quam alii quare digniores
ipsos plus de influentia recipere et
amplius honorari quam premiari a prin-
cipante Capitulum xvi Quomodo in do-
mibus regum et principum sunt ipsis
ministris officia committenda

Quoniam in domibus regum et princi-
pum ministris officia dispen-
santur ut aliqui presint ministris
aliqui multitudini [illegible] alii vero aliis
rebus prout requirit modus domestice
conversationis ad principes spectat tria sunt
attendenda videlicet ordo ministran-
di facultas exequendi et conditio mi-
nistrantium Primo enim attendendum
est officia domestica sic esse mit-
tenda ministris ut reservetur ibi debitus
honor ministrandi et ordo quod maxime
fieri contingit si unicuique officium aliquod
committatur ministris pluribus non illi plures
sint sub aliquo uno cuius quasi archi-
tectoris sit principaliter intendere circa officium
commissum Ratio huius assignatur ii politicorum
ubi dicitur quod aliquando deterius serviunt multi
ministrantes quam pauci Nam cum multis
idem servitium committitur sepe illud
negligitur Nam sepe quilibet huiusmodi mi-
nistrantium negligit credens quod alius
exequatur illud Ubicumque enim est
multitudo ibi est confusio nisi multitudo
illa reducatur ad aliquid unum Sic
enim videmus in universo quod ipsum est
maxime ordinatum eo quod multitudo de
entium existentium in ipso reducuntur
in unum primum ens ut in unum deum
a quo omnia ordinantur Sic quelibet
multitudo si debet ordinata esse
oportet reduci in unum aliquid a quo
ordinetur Quare si multis ministris
committitur officium aliquod ne illud

negligat et ne fiat confuse et inordinate perficiendo est unus architector ministris illis cuius sit sollicitare et ordinare illos. Est autem hoc documentum maxime necessarium in gubernacione domorum regalium ubi propter magnitudinem officiorum oportet idem ministerium committi ministris multis eo quod unus non sufficeret exequi opus illud. Est igitur in commissione officiorum attendendus ordo ministrandi. Secundo decet ibi attendi facultas exequendi quod maxime fieri contingit si eidem non committantur officia plura et diversa huius autem ratio haberi potest ex his que dicuntur iiii° pol. Debemus enim sic ymaginari quod sicut se habet magna civitas ad parvam sic se habet magna domus ad parvam. In magna civitate ut dicitur iiii° pol. etiam sine non sunt congreganda officia et precipue principatus eo quod eidem committantur diversa officia vel diversi magistratus quia in civitate magna officia et principatus tantam curam habent annexam ut eadem persona sufficere non possit ad finaliter exequendum officia sed in parva civitate vel in parva villa propter paucitatem habitancium. Nam multi ponuntur fide in officiis et si officia commissa non magnam curam habent annexam congregari possunt officia et magistratus ita quod eidem diversa officia committantur. Quod ergo dictum est de civitate parva et magna intelligendum est et de parva et magna domo. In domo autem parva ubi pauci sunt ministri et ubi officia modicam curam habent et non est inconveniens plura officia committi eidem posset enim domus esse adeo modica quod et familiaris posset esse totus minister insuper et custos porte. Sed in domibus regum et principum ubi est multitudo ministrancium et ubi officia maximam curam habent sunt omnia officia partienda et distinguenda et non sunt plura committenda eidem ne impediatur facultas exequendi. Tercio in commissione officiorum consideranda est condicio ministrancium. Contingit enim ministros in duobus consueverunt deficere. Nam aliqui male exequuntur opus iniunctum quia sunt decipientes et defraudantes iura regalia. Alii vero male exequuntur ipsum sed hoc non est ex malicia voluntatis quia ipsi de bonum volunt sed hoc contingit ex hebetudine intellectus. Sunt enim hebetes et insipientes propter quod licet ipsi non decipiant nec defraudent decipiuntur tamen et defraudantur. Condicio ergo ministrancium esse debet ut sint fideles et prudentes. Fideles quidem quantum ad rectitudinem voluntatis ne defraudent. Prudentes vero quantum ad industriam intellectus ne per insipienciam defraudentur. Fidelitas autem cognosci posset habere per diuturnitatem temporis ipsum enim cor hominis videre non possumus. Sed si per diuturna tempora et diversis officiis commissis fideliter se gessit fidelis est iudicandus. Prudencia vero habet cognosci per ea que diximus in primo libro ut si aliquis sit mediocre providus cautus et circumspectus et alia que ibi diximus prudens est reputandus et hoc secundum magis et minus participant de condicionibus illis.

Capitulum xviii. Quod a regibus et principibus providenda sunt indumenta ministris.

Quia maxime apparet fris regis prudencia si sua familia debito modo gubernet et si ei debite et ordinate necessaria tribuat. Et quia debita provisio indumentorum maxime videtur facere ad honorem statum ut instant reges et principes qualiter circa hoc se habeant honorifice et prudenter. Videndum est qualiter sunt exibenda indumenta ministris. Ad cuius evidenciam sciendum quod circa hoc quantum ad presens spectat quinque sunt attendenda videlicet regis magnificencia, uniformitas ministrancium, condicio personarum, consuetudo patrie et congruencia temporum. Cum enim deceat regem esse magnificum ut supra diffusius in primo libro probabatur decet ipsum gratiosos multos decenter se habere in debito apparatu et in debitis

indumentis Nam licet no[n] ad i[n]anem gl[ori]am nec ad ostentacio[n]em talia sunt facienda t[ame]n ut reges et p[ri]ncipes co[n]suent se in suo statu magnifico et ne a populis contempnant[ur] decet eos magnifica facere ut p[ro]bat ph[ilosoph]us in q[ua]rt[o] eth[icorum]. S[e]c[un]do circa vestitum [con]sideranda e[st] uniformitas ministrantium Nam ut apparuerint ministri p[er]tinere ad unum p[r]incipem sive ad unum dominantem consuetam [con]dicionem p[er]sonarum maxime debet attendi ut uniformiter ul[tra] vestiant[ur]. Sunt enim i[n] domibus regum ul[] principum diversi gradus p[er]sonarum. Omnes ergo illi q[ui] in uno gradu esse c[on]tinentur ul[] si no[n] multum ad invicem distant eodem sunt induendi ut ex uniformitate indumentorum magnificat[ur] unus p[r]incipis esse ministros. T[er]tio circa p[ro]visionem indumentorum [con]sideranda e[st] [con]dicio p[er]sonarum. Nam no[n] om[n]es debent h[ab]ere equalia indumenta. In talibus enim domibus no[n] solum sunt layci sed etiam clerici et int[er] utrosq[ue] quidam sunt superiores quidam inferiores p[ro]p[ter] q[uo]d decet eos aliter et aliter esse ornatos. Sicut enim videmus cotidie universi q[uod] cum totum universum sit q[uas]i una domus summi p[r]incipis dei s[cilicet] ut placuit ph[ilosoph]us xii meth[aphysi]ce. In hac domo no[n] a[n]i[m]a gaudet equali appatu ul[] equali pulcritudine sed [con]siderata [con]dicione rerum aliq[ui]s pollet maiori pulcritudine aliq[ui]s minori p[ro]ut requirit ordo et iusticia universi. In qua declarat[ur] mirabilis [con]ditoris sapientia quam indomibus regum et p[r]incipum quarum quelibet p[ro]p[ter] varietatem ministrantium et officiorum q[uas]i quoddam universum dici p[otes]t no[n] om[n]es ministrantes cano[n] pulc[ro] appatu nec pulcris indumentis gaudere debent Sed considerata condicione p[er]sonarum sit s[ecundu]m suum statum sunt cuilibet talia t[ri]buenda ut in hac appareat prudencia et industria p[ri]ncipantis. Q[ua]rto circa hoc [con]siderandam est [con]suetudo patrie Nam omne inconsuetum videt[ur] q[uas]i t[em]p[or]e et in ordinatum que enim a p[ri]ncipia subditi sumus videre nimis afficimur ad illa p[ro]pter ea debet circa finem q[uo]d semp[er] p[ri]ma

animo magis. Videmus enim homines q[ua]nt[um] adeo affici ad patrias consuetudines et ad [con]suetudines regionis p[ro]p[ri]e ut et si peiores et pulcriores [ex]t[e]riores eas pulcriores et meliores iudicant. In indumentis igit[ur] et moribus [con]sultatoribus aliq[ui]d dandum e[st] consuetudini regionis n[on] [con]suetudines ille essent penitus irrationabiles. Quinto circa hoc [con]siderandum occurrit [con]gruencia temporum. Nam cum hec inferiora corporalia regant[ur] p[er] sup[er]celestia p[ro]ut variant[ur] tempora et p[ro]ut diversificat[ur] [con]dicio celestis possunt cibo indumenta et cetera talia desiderantem ad indigentiam vite sunt variandam.

Ca[pitulu]m xviii. Q[ui]d e[st] curialitas et q[uod] decet ministros regum et principum curiales

Videt[ur] aut[em] curialitas se esse h[ab]ere ad nobilitatem morum sicut iusticia legalis se h[ab]et ad impleciones legis Nam ut in p[ro]sequendo patebit sicut legalis iusticia est quodam[od]o om[n]is v[ir]t[us] q[uia] lex omnem v[ir]tutem imple[re] iubet sic curialitas est quodam[od]o om[n]is v[ir]tus qua nobilitate morum q[uas]i om[n]is v[ir]t[us] [con]mitari debet. Possumus enim distinguere duplicem nobilitatem unam s[ecundu]m opinionem ut nobilitatem generis et aliam s[ecundu]m veritatem ut nobilitatem morum. Nobilitas a[u]t[em] in excessu alicuius boni fundari videtur Nam nunq[uam] dicet[ur] unus nobilior alio n[isi] in aliquo excedet illum. Sicut ergo sunt duo genera bonorum magnorum quia quedam sunt magna bona s[ecundu]m opinionem ut corporalia et extrinseca q[ue]dam vero sunt magna s[ecundu]m veritatem ut virtutes et bona anime sic duplex nobilitas h[ab]et esse una q[ue] fundat[ur] in excessu magnorum bonorum s[ecundu]m opinionem Alia vero que fundatur in magnis bonis s[ecundu]m estimacionem et veritatem. Omnes enim vulgares et q[ua]nt[um] populus n[on] p[er]cipiunt sensibilia bona et exteriora huiusmodi sunt honorabilitas generis divicie et cum[u]l[u]s potencia. Qui ergo precessit egregie honorabili ut ex diviciis et potentibus et hoc ex aliquo ita q[uod] no[n] sit

memoria in populo progenitores suos fuisse pauperes dicitur habere nobilitatem generis et per consequens est nobilis per repugnationem populi et secundum opinionem. Vera tamen nobilitas est secundum existentiam virtutum et bonitatem morum. Tamen quia fama numquam tota perditur quod communiter dicitur impossibile est esse falsum secundum totum ut videtur velle philosophus vii eth. huiusmodi vulgaris opinio alicui probabilitati innititur. Videmus enim ut plurimum quod nobiles genere sunt nobilium morum quam alii. Nam ut dicitur i pol. sicut ex homine nascitur homo et ex bestiis bestia sic plurimum ex bonis nascitur bonus et ex prudentibus prudens. Nobiles ergo homines quia cum pluribus conversantur quam experti ut plurimum sunt prudentiores aliis et quia multi oculi in eos aspiciunt communiter plus verecundantur et dedignantur operari contra quam alii. Quia ergo nobiles homines secundum genus sunt in statu in quo probabile est eos esse meliores aliis si probabile est ut ex bonis bonos et ex prudentibus prudentes oriri quia sunt ex nobilibus natalibus orti dicuntur esse nobiles secundum opinionem quia opinio probabilitati innititur et tales ut patet per dicta est probabile esse prudentes et bonos. Huic tamen probabilitati aliquid subest falsitas quia ut dicitur in pol. natura autem vult quidem hoc facere multotiens tamen non potest sic deficit. Quidam enim nobiles genere degenerant a vera nobilitate et sunt deteriores aliis secundum mores. Sic ergo nobilitas generis est nobilitas magis secundum opinionem, morum vero nobilitas est secundum existentiam et veritatem. Quia decens est quod credunt et existimant boni esse tales secundum veritatem decens est nobiles genere esse nobiles secundum mores, ex hoc ergo curialitas venisse videtur. Nam curia proprie non dicitur nisi domus nobilium et magnatum et quia decet nobiles et magnates esse nobiles secundum mores inde sumptum est ut dicantur curiales esse habentes mores nobiles propter quod curialitas quidem morum nobilitas dici potest. Est igitur curialitas quodammodo omnis virtus per comparationem ad nobilitatem morum sicut legalis iustitia est tota virtus per respectum ad impletionem legis. Praecipit enim lex omnem virtutem ut praecipit non moechari quod est opus temperantiae, non dimittere aciem quod est opus fortitudinis et sic de aliis. Sic nobilitas morum docet omnes virtutes propter quod curialitas est quodammodo omnis virtus. Dicuntur enim curiales qui prompte tribuunt moderata dona quod est opus liberalitatis. Sic et curiales dicuntur si decenter se habeant in magnis sumptibus quod est opus magnificentiae. Sic et curiales comestores dicuntur qui non nimis ardenter et tempore comedunt quod est opus temperantiae. Curialiter etiam dicuntur homines se habere erga suos cives si non eis iniuriam inferant in uxoribus vel in filiabus quod est opus castitatis. Dicitur et quis curialis in conversatione si sit aliis affabilis. Ut ergo sic ad unum dicere quodammodo curialitas est omnis virtus. Inde ergo opus esse potest a virtute speciali et iustitia legali et curialitate ut si quis suis civibus sua bona prompte largitur, si hoc agit quia ei placent huiusmodi actus liberalis est, sed si ut impleat legem quia hoc lex praecipit iustus legalis est. Si vero illud agat quia hoc docent mores curiae et mores nobilium curialis est. Sic et si vulgaris et affabilis quis cum aliis conversetur, si hoc agit quia ei placent huiusmodi opera affabilis est, sed si ut legem impleat iustus legalis est, cum vero ut sciret mores curiae et nobilium curialis esse dicitur. Sunt enim multi facientes opera virtutum ut bona sua aliis largientes non agentes hoc quia eis placeat expediret quod delectentur in dando quod facit liberalis, quod nec ex hoc velint implere legem hoc praecipientem quod faciat iustus legalis, sed quia volunt sequi mores curiae et nobilium quos decet dativos esse propter quod tales curiales dici debent. Est advertendum tamen quod licet curialitas sit omnis virtus per quandam tamen antonomasiam largi et affabiles curiales dicuntur quia in curiis et in domibus nobilium ubi multi conversantur

et ubi gnit' abundat extiora bona
potissime largitas qntu ad gnsa
aom rasrunt in ipis Viso quid
est ciuilitas d'leui patet q debet
omes ministros regu et pncipu ciui
ales esse Nam si debet reges et
pncipes eo q sut in maxio nobili
tatis gradu hre moes nobiles et
ciuiles ministros qs in bois debet
suos dnos imitari oportet ciuiles
esse Ca xviii Quod reges et
pncs erga suos ministros debet

O nsu est quales se hre
dent esse misti regu et
pncipu qa dent hre moes
nobiles et ciuiles ministros Na sic
debet cives ut debita politica sict
ee iustos legales sic debet mists
ut sinet debentia cuie et hõris
statu ciuiles esse Vce si scimq
qles ozt ee mists Restat vide
qlit reges et pncs et vniusalit
dnantes ga eos debeant se habe
Debitq aut modq se hndi ca ipos
qi in quq videt consiste pmo ut
eis debite officia gmittant scdo
ut ad officia gmissa debite soli
citent Tio ut sciat qlit cu eis
est gusandu Qrto qlit sut ipsis
gmutada gsilia et appienda secre
ta Qnto et ultio ozt cognosce
qlit sut bnficiandi et quo sunt
eis gratie rendede Primu at
horu aliqnto e exhitis maitu
Nam si mist gstituendq est i aliq
officio ul in aliq magistu debet
ee fidelis et pdens tato sut ei
maioa officia gmittenda nullu
aut ad pleniu pt experiri d'beniuo
lencia et fidelitate altiq n p di
uturnitate tpis ut vult phs viii eth
Vnu ut ibi dicat in pubio est dre
q no est scie ad inuice an multos
modios salis gsume Sic et de
pdencia alicuq no plene gstat n
pdiuturnu tempq videamq ipm p
dent egisse Si sut go ministris
officia gmittenda q pus ppone
di sunt in pnis magistratibus
ut d'eoru fidelitate et pdetia
sumat experimtu q si gngat eos
bn se hre in illis poterut eis
uleriora gmitti Est hu diligent
gsiderandu qa q moes mup di
tatoru et d'nouo ascendetiu ad
altu statu ut dr sco eth ut plurim
sut peioes moibq aliozu si pponi
officioz exuligenie sut assupti
dato q in aliquibq pnis ingratlq
pdent et fidelit se gessisset no
stati assumedi sut ad officia nimis
alta Si gdati et pdiutna tpa e
hnda d'ipis expienca pus q ad
aliqd altu assumat Viso quo
mists sut officia gmittenda Re
stat vide quo sut in gmissis of
ficiis sollicitandi/pscipos eni
hre cura et solicitudinie d'mi
stris no debet magnos dnos ut
reges et pncipes Na ut dicit io
pol' q ht no ht aliq magnu Vn
ibi gcludit q quibuscuq e pcas
ut sit utet prius accipit hut ho
nore ipi uo quilit viuut aut
philozoplant Reges go et pncs
quos debet esse magnimos debet
opari pauca et magna ut debet
eos sollicitari cia ea q directe
spectat ad bonu gne et ad regim
regni Que aut sut illa in tio
libro patebit Sollicitari uo cca
quoscuq mists et vellet se d'qbus
cuq inimiq intromitte pullateq
debet ipos intromitte Hoc viso
restat onde quo vzt qlit cu
eis sit gusandu et ht aliquo
tradit phs iiii eth ubi vult quod
ad humiles debet magnimos se hre
modeate Sed ad eos qst in dig
tatibq debet magnimos se onde
magnos Reges go et pncs qs
debet esse magnimos ad ministros
pprios q respectu eoru sut inferi
ores et humiles debent se onde
modeatos qa ga eos se hre i ni
mia excellencia ut placet tradit
phs no est vtuosu sed hongrosu
quid aut sit advte tene in hbq
mediu et esse modeatu sumi
pt ex his q dnt vo pol' Ubi dr

q persona principis non debet appa
rere senecta sed reuerenda Non
ergo decet principem se tam familiarem
habere uel exhibere ministris ut habeatur
in contemptu et ut non appareat
persona reuerenda nec debet se sic
excellentem ostendere ut omnino appareat
austerus et onerosus In omnibus
enim ut dicitur in ethicis medium laudatur
sed extrema vituperantur Est tamen
aduertendum q aliqua familiaritas
esset laudabilis in ciue uel in mi
lite que non esset laudanda in rege
Omnino enim decet reges et principes
minus se exhibere ceteris et ostendere
se esse personas magis grandes et
reuerendas quam alios non ad ostenta
cionem sed ne regia dignitas con
temnatur Ostenso qualiter ministris offi
cia sunt committenda et quos sunt circa
ea solicitandi et qualiter est cum eis
conuersandum Reliquum est ostendere
qualiter sunt cum eis communicanda consilia
et quomodo sunt ipsis beneficia exhiben
da Dicebatur enim supra diuersos esse
manieres seruientium quia quidam sunt
serui naturaliter quidam ex lege quidam non
serui sunt proprie sed mercede quosdam enim
ad seruiendum principem mouet amor
et dileccio principis magis quam in
teresse aliqua quo inde habituri sunt
essent / cum seruus ergo naturaliter non sunt
communicanda secreta neque consilia
quia ut supra dicebatur nunquam est quis
naturaliter seruus nisi sit insipiens et ab
usu racionis deficiat De his autem lo
quens philosophus circa finem primi politicorum
ait q femina quidem habet consilium sed in
validum puer autem habet sed imperfectum
seruus autem omnino habet nihil consiliatiuum
sit et nec seruus ex lege committenda sunt
communicanda consilia quia tales ut plurimum
magis seruiunt ex timore quam
ex amore nec etiam mercenariis sunt
communicanda secreta quia tales non perso
nam principis sed mercedem principaliter
amant sed his qui ex amore ministrant
si per diuturnitatem temporis constat eos
esse beniuolos fideles et prudentes
poterunt eis aperiri secreta magis

et minus prout de eorum fidelitate
et prudencia persona principis plus
constabit / Qualiter autem pro laboribus sunt
beneficia exhibenda ministris quod uel
non dicebatur tractandum esse de leui
patere potest q reges et principes in
quorum potestate est multa tribuere ince
des ministrorum retinere non debent sed
dent ipsis maiora et minora beneficia
tribuere prout apparebit ipsos minus
uel amplius meruisse Capitulum xx. cu
in mensis regum et principum et uniuer
saliter nobilium tam recumbentes quam
ministrantes non debent in eloquiis habundare

Dicto quales debent esse ministri
et qualiter reges et principes
debent se habere ad ipsos Restat
ut dicamus qualiter in mensis principum
circa eloquia se habere debeant tam ipsi reges
et principes et omnes recumbentes cum
eis quam et ministrantes / possumus autem
duplici via ostendere q non decet in
mensis regum et principum et vniuer
saliter omnium nobilium et etiam omnium ciui
um abundare eloquiis prima via
sumitur ex hoc q hoc repugnat
ordini naturali Secundo ex eo q contradicit
bonitati morum Prima via sic
patet Natura ut dicitur primo politicorum tunc secundum
naturam vnumquodque perficitur quando vnum
organum ordinatur ad vnum opus
Immo quia in operibus nature non debet
esse confusio cum opera eius sint ab ipso
deo et intelligenciis ordinata da
to q natura faciat vnum organum
ad duo opera ne sit operibus confusio
et ne vnum impediat aliud quod naturale
ordinem est Est enim cum per illud or
ganum intendimus circa vnum illorum
operum sed per illud tempus non cessemus
ab alio quare cum secundum philosophum in tercio
de anima lingua deseruiat in duo opera nature
ut in gustum et locucionem quod naturaliter
ordinem est cum huiusmodi organum ex
ercemus ad aliud opus quod est gustare
q fit in mensa tempore comestionis
si tunc temporis non cessamus ab opere alio
quod est loqui repugnat ergo hoc
ordini naturali Secundo repugnat boni
morum Nam si recumbentes in se gra

mltiloquium insistat q̄a vinū vide
eloq̄a mltiplicaē et hoīes abūdā
tes vino q̄ñ calefacti et audaces
in v̄ba prorūpūt videbūt ēē mag̃
ebrii q̄ sobrii Reges ḡo et p̄nc̄s
quos decet maxiē tēp̄atos ēē et
obs̄uaē ordinē n̄alem oīo in suis
m̄sis ordinaē dēnt ut recubētes
ī mltiloq̄a nō prorūpāt Decet et
hoc vniūsa nobiles et oīs ciu
es q̄a cg̃ruū est et ip̄os p̄ticipaē
v̄tutes et bonos mores Sed si
recubentes ne tollat̄ n̄alis ordo
et ne ītēp̄ati appaēant decet in
m̄sis v̄tute s̄monū uti mlti nec vi
tata Decet ḡo hoc ip̄os instituteς
ne negligat̄ et ordo impediat̄
et dispositio ministrandi ymo si
ad mēsas regū et p̄ncipū sup
aliq̄ vtilia legēnt ut sil' cū fauces
recubenciū cibū sumūt eorum
aures doctrinā recipent ēēt oīo
decens et cg̃ruū Ordinaē igitur
debēnt ut laudabiles c̄osuetudīes
regni si tales sūt in scripto reda
cte vl' et laudabilia gesta p̄de
cessorū suorū et maxiē eorum
qui scē et religiosē se habuerūt
ad diuīa et qui iuste et v̄tute
regnū rexerūt legēnt ad me
sam vl' ad mēsam legēt̄ liber
d' regimīe p̄ncipū et ut ipsi
p̄ncipātes instruerent̄ qualit̄ p̄n
cipari debēnt et alii edocerēnt̄
quō est p̄ncipibꝯ obediendū h
ḡo et illa vtilia tradita scd̄m
vulgaē ydioma ut oīs p̄ea edo
ceri possent in m̄sis regū et
p̄ncipū legenda essent / his ḡo
p̄tractatis circa regīn domꝯ lic
quedā alia p̄ticlāria tractaī pos
sent tn̄ quia nō oīa p̄ticlāria sb
narraōe cadūt p̄ponimꝯ ea si
lencio p̄trāsire imponētes fine
huic scd̄o lib° In quo d' regimīe
domestico scd̄m modulū sc̄iē nr̄e
artem tradidimꝯ inuocāt eius
a quo oīs bonitas et sufficiē
cia habet esse Explicit liber
2ꝯ d' regimīe p̄ncipū Incip̄ tractat̄

de regimīe domꝯ Incipiūt c̄ala
p̄° p̄tis 3ꝯ libri de regimīe p̄ncipū
Qd̄ c̄nitas ciuitatis ē aliquo
p̄ncipalissima et aliquꝯ bonī gr̄a
c̄stituta Qd̄ et q̄ bona hoīes
c̄sequēt̄ ex c̄ostitucīoñ ciuitatis
c̄nitatis politice q̄ ciuitas nutu
pat̄ Qd̄ hō n̄alit̄ est al' ciuile
nō obstante q̄ c̄tīgit aliq̄s nō
ciuilit̄ viuē Quibꝯ rōnibꝯ pro
bari p̄t ciuitatē ēē quid n̄ale et
hoīem n̄alit̄ ēē al' politicū et ci
uile Qd̄ p̄t c̄nitatē ciuit̄is vtile
fuit ī vita hūana ēē c̄nitatem
regni Qd̄ diuisi sūt modi c̄stituci
onis ciuitatis et regni et q̄ oꝫt
huc t̄ciū librū in quo d' t̄minat̄
d' huiꝯ regimīe diuide' in duas
p̄tes Quō sortes et plato di
xerūt ciuitatē esse ordinatā et
quid senserūt d' ciuit̄li regīne Qd̄
nō oꝫt ciuitatē maxima v̄itate
et c̄formitatē h̄rē ut sortes et
plato statuerūt Qd̄ nō exped̄
ciuitati oīa sic esse c̄nīa ut so
crates ordinavit et q̄ reges et
p̄ncipes decet hoc cognoscē Q°
mala sequēt̄ si in ciuitate vxo
res et filii ponant̄ c̄nēs esse
Quō expediat ciuit̄i possessiōes
ēē p̄p̄as et quō c̄nēs Qd̄ reges
et p̄ncipes nō debent sic dispo
nē ciuitatē q̄ mlieēs ordinent̄
ad op̄a bellica ut socrates statue
bat Qd̄ reges et p̄ncipes nō
sic debent dispone ciuitatē ut
s̄p̄ eosdē in eisdem magistratibꝯ
p̄p̄onant Qd̄ nō sic ordinanda
est ciuitas ut socrates statuebat
Quō plato et socrates circa regīn
ciuitatis trahi possūt ad bonū
intellectū Quō ph̄s felleas sta
tuit ciuitatē esse ordinādā Qd̄
nō oꝫt possessiōēs esse c̄q̄ātas ut
felleas statuebat Qd̄ p̄ncipalis
intencio legislatoris dēt esse circa
rep̄hensiōm c̄cupiscēū et nō circa
equalitatē possessionū ut felleas
ordinavit Qualis fuit politica
ypodomi et q̄ ypodomꝯ ph̄s statuit

ta regimē ciuitatis Ostē. et q̄
sūt reprehensibilia in his q̄ sta
tuit ypodomꝰ circa gubnacōm
ciuit. Incipit lib' 3ꝰ in q° tractat
de regimine ciuitatꝭ et regni. Cam
p^m Ostē qꝛ cōitas ciuitatis ē aliquo
pncipalissīa et ē cā boī gra cōstituta

QVONIAM OM
nem ciuitatē cōtīgit
esse cōitatē quandā
tū omīs cōitas sit grā
cia aliciuꝰ boī oꝫt ci
uitatē ipām cōstitutā
esse ppt' aliqd bonū. Probat at
ph's i pol' duplici via ciuitatem
cōstitutā esse grā aliciuꝰ boni.
Prima via sumit' ex pte cōsti
tuenciū hoīm ciuitatē. Sc^a ex
pte ciui^tis cōstitute. Prima via
sic patet qa ut dr̄ 1° eth' Omis
actꝰ et electio bonū qd̄dā appetē
videt' et 1° pol' scribit' Qꝫ grā
eiꝰ q̄ videt' bonū oīa opantur
homīes. Si ḡo omīs hoīes ordinat
sua opa in id q̄ videt' bonū cū
ciuitas sit opus hūanū ex pte
hoīm cōstituēciū ciuitatē oꝫt
ipām cōstitutā esse grā eiꝰ q̄ vi
det' bonū. nec intelligendū
est sic ciui^te cōstitutā esse grā
eiꝰ q̄ videt' bo^m q̄ nō sit cōstitu
ta grā eiꝰ q̄ existit bonū. Nā
cū opa nrā ordinamꝰ ad aliqd
bonū aliqn̄ ad bonū illud hēmꝰ
impetū ex nā aliqn̄ qꝛ ex corru
ptiōn nē. Bonū aūt illud ad
quod omēs hoīes hn̄t impetū
ex nā sic videt' bonū q̄ sic ex
istit bonū. huiꝰ aūt ē cōstitucō
ciui^tis. Nā ut dr̄ 1 pol' nā qd̄
īpetꝰ ī oībꝰ est ad talē cōitatē
qualis ē cōitas ciuitatis. ḡo p
respectū ad hoīes ciuitatē con
stituētes eo q̄ hn̄t nālem impe
tū ad cōstitucōm eiꝰ. Ciuitas n̄
solū cōstituta ē grā eiꝰ q̄ ut
bonū videt' sed q̄ bonū existit.
Sc^a via ad inuestigādū hr̄ idē
sumit' ex pte ciuitatis cōstitute
p cōparacōm ad cōitates alias.

Nā licet oīs cōitas nāl' ordinet' ad
bo^m maxīe tn̄ ordinat' ad ipm̄ cōitas
pncipalissīa. huiꝰ aūt cōitas ciui^tis
q̄ respectu cōitatis domꝰ et vici
pncipalissīa existit. Vnde si cōitas
domestica ordināt' ad bonū et est
ad bona mlta ut sup' in p° libro
diffusiꝰ pbabat' cōitas vici q̄ est
pncipalior cōitate domestica mlto
magꝭ ordināt' ad bonū et adhuc
cōitas ciuitatis q̄ pncipalissīa est
resp' cōitatis vici et domꝰ maxime
ordināt' ad bonū. hoc est qd̄ dr̄
p° pol' q̄ si cōitatē omnem grā ali
ciuꝰ boni dicimꝰ cōstitutā maxīe
pncipalissimā oīm et cā q̄ est oīm
maxīe pncip^alis et omīs alias cō
plectētes potissime gracia boī cō
stitutā esse cōtīgit. hoc aūt est
cōmunicō politica q̄ cōi noīe vo
cat' ciuitas. Dicid̄ ī tendūt cōi
cacōm ciuitꝭ ēē pncipalissimam
nō sim' ut ponēm modū sed
respectu cōitatis domꝰ et vici. Est
aūt alia cōitas pncipalior ca q̄ augi
est cōitas regni d' qua suo loco
dicet'. Vndemꝰ enī cōitatem
regni vtilem in vita hūana et
esse pncipalē cōitate ciuitatis.
Videt' enī suo mō cōitas regi
se hr̄e ad cōitatē ciuitatis sicut
h' cōitas se hr̄ ad domū et vicū.
Nam sicut ciuitas cōplectit' do^m
et vicū et est pncipalior cōitibꝰ
illis et magis sufficiēs in vita
qꝛ cōitates pdicte. Sic cōitas re
gni cōplectit' cōitatē ciuitatis
et est mlto pfectior et magis
sufficiēs in vita qꝛ cōitas illa.
Ca^m 2^m Ostē et q̄ bona hoīes cōse
quunt' ex cōstitucōn politie que ci
uitas nūcupatur.

Non sufficit dicē ciuitatē
cōstitutā esse grā aliciuꝰ
boī ut in pcedenti ca^lo
probabat' n̄ ordinat' q̄ et quot
sunt bona illa q̄ ex cōstitucōe
ciuitatis hoīes cōsequūt'. huiꝰ
aūt bona cōitū ad pns spectat
ca esse cōtīgit. Ordinat' enī ciuitas

ad viue̅ Viue̅ eni̅ sc̅dm ph̅m vi
ue̅tib9 est esse Sicut g° aliud ē
esse et aliud sufficient' ee̅ aliud
v̄tuose ee̅ sic aliud ē viue̅ et
aliud sufficient' viue̅ Na̅ ee̅ la
tissimu̅ ē ut d̄r in li° d' causis
Est eni̅ p'ma reru̅ creataru̅ et oīa
aliquo' p̄ticipat esse n̄o t̄n oīa suf
ficient' p̄ticipat esse Sed so͞m illa
dic' h̄re ee̅ sufficie̅s sc̅dm na̅m sua̅
que sc̅dm sp̄em sua̅ h̄nt ee̅ c̄pletu̅
Si eni̅ alicui rei d'ficiat aliq̄ p̄fe
ctio c̄pete̅s sue sp̄ei licet possit
h̄re illa res ee̅ aliq̄d imp̄fc̄m ee̅
t̄n sufficie̅s h̄re n̄o dicit' Lat9
ē g° esse q̄ sufficient' esse Etiam
latius est sufficient' esse q̄ v̄tuo
se esse Nam v̄tute que est h̄it9
electiu9 et mo̅alis d' qua h' loqui
intendim9 p̄ticipare n̄o p̄nt nisi
ro̅bilia et h̄ua̅a intellc̄m h̄ra
tionalia g° et ēt in aīata sc̅dm
na̅m sua̅ p̄nt h̄re ee̅ sufficiens
si h̄eant p̄fc̄o͞es c̄pete̅tes p̄p̄e
sp̄ei Esse t̄n v̄tuosu̅ h̄re n̄o p̄nt
q̄a nequeunt p̄ticipare v̄tute̅ Illo
g° mo̅ quo distinguim9 ee̅ suffici
ent' ee̅ et v̄tuose esse possum9
distigue̅ viue̅ et sufficient' viue̅
et v̄tuose viue̅ Qualiterq̄ eni̅ h°
h̄eat esse viuit Non t̄n d̄r suffici
ent' viue̅ et v̄tuose viue̅ h̄re
vita̅ sufficiente̅ n' h̄eat ea q̄ q̄ge̅
sufficiant ad supplenda̅ indige̅cia̅
corporale̅ Aliud est g° viue̅ suf
ficient' viue̅ et v̄tuose viuere
Mlti eni̅ h̄nt sufficie̅tia̅ ad vita̅
q̄ p̄p' corrupc̄o͞em appetitu9 v̄tuo
se viue̅ negligu̅t mltoꝝ ergo
et maximoꝝ bonoꝝ causa est
c̄stitucio ciuitatis q̄a p' eam homines
sequu̅t' oīa p̄dicta bona Na̅ ip̄m
viue̅ c̄sequu̅t' ho͞ies ex c̄nitate
politica q̄a sine ea vita hoīes
esse n̄o possu̅t Loq̄m' h' d' viue̅
ho͞is ut h° est Extendendo g° vi
ue̅ politicu̅ sc̅dm aliq̄s leges
et sc̅dm aliq̄s laudabiles ordina
tiones Recusans hoc viue̅ n̄o
vo̅t viue̅ ut h° sed ut sup' pa
tuit et infra patebit talis ul' ē
ho͞ie peior ul' ho͞ie melior homo
eni̅ ē a͞l' na̅lit' politicu̅ et ciui
le ut infra probabit' Ip̄m ergo
viue̅ loq̄ndo d' viue̅ ut h° c̄sequu̅t'
ho͞ies ex c̄gitacio͞n politica siue ex
c̄stitucio͞n ciuitatis Sꝫ ex tali c̄
stitucio͞n ho͞ies n̄o solu̅ c̄sequu̅t' viue̅
sed et sufficient' viue̅ Na̅ in vna
domo ul' in vno vico n̄o rep'iu̅t'
oīa que ad vita̅ sufficiant ideo fuit
ciuitas c̄stituta h̄ns plures vicos
in quaru̅ vno exe̅ceret' ars fabrilis
In alio textoria et in alio alia
sc̅dm q̄ variis indigem9 ad sup
plendu̅ indige̅cia̅ vite Nu̅qua̅
eni̅ est ciuitas p̄fc̄a n' h̄itatores
ei9 invenire possint oīa suffici
encia ad vitam Co̅seq̄m' ergo
ex ciuitate n̄o so͞m viue̅ ut h°
sed viue̅ sufficient' eo q̄ si p̄fc̄a
existit ē c̄tētiua oīm eoru̅ q̄
ad vita̅ sufficiu̅t Et ī g° d̄o ē
q̄d sc̄ribit' i° pol' q̄ c̄nitas q̄ est
ciuitas c̄stat ex pluib9 vicis ē
c̄itas p̄fc̄a quia ia̅ ut c̄seq̄ns
est dic̄e huiq̄ c̄itas est h̄ns t'm
oīs p̄fc̄e sufficie̅cie vite Tercio
ex c̄stitucio͞n ciuitatis c̄seq̄mur
v̄tuose viue̅ Nam intencio legis
latoris et c̄stituentis ciuitate̅ n̄o
solu̅ ee̅ debet ut ciues in ciuitate
h̄eant sufficie̅cia̅ ad vita̅ Sed
ut viuat b̄n sc̅dm lege̅ et v̄tuo
se Ideo d̄r i° pol' q̄ f̄c̄a igit'
ē ciuitas viue̅di gracia exi̅ns
aut g̃ra b̄n viue̅di forte p' mu̅
motiuu̅ ho͞im c̄stituere ciuitate̅
fuit ip̄m viue̅ et h̄re sufficie̅cia̅
in vita Videtes q̄ solitarie n̄o
poterant sic in vita suffic'e c̄sti
tuerunt ciuitate̅ ut alt' alteri9 de
fc̄m supples h̄rent sufficie̅ciam
in vita Constituta aut' ia̅ ciuitate
et ho͞ies p̄sp̄icatius intuentes et
videtes q̄ n̄o satis est h̄re suf
ficie̅cia̅ in vita n' viuat bene
et v̄tuose cu̅ sine lege et iusticia
c̄stituta ciuitas stare n̄o posset
ordinaueru̅t c̄municac̄o͞m politica̅

que facta erat ad viue et ad
habendu sufficienciam in vita ad
bn viue et ad viue sedm lege
et vtuose Si ergo tot bo cosequ
mur ex costitucioni civitatis bn
dcm est qd scribit po pol videlz
q q prus civitate instituit exti
tit causa maximorum bonoru Cam
iij Qz ho e nalr al civile No
obstante qd ctingit aliqs no civiliter

Dubitant no nulli vivere
an civitas sit aliqd sedm naz
et an ho sit nalr aial po
liticu et civile Nam ea q sunt
sedm nam videntur esse semp et
vbiqz ut ignis si assit calefactibi
le semp calefacit et vbicuqz est
ht exire calefactionis actu Ut re
si civitas qd nale esset ut homo
nalr eet aial civile Nulls re
pit ho no civilis Videmq aut
mltos societate politicam renu
entes et eligere solitaria vita
et campestre sed he et alie du
bitaciones siles videntur prede
q ignorent quo nale est homi
esse al civile No enim ht est sic
hoi nale sicut nale est igni cale
facere et lapidi dorsu tendere q
talia sic eis nalr cpetunt q ad
cotrarium assuefieri no pnt et co
petunt eis semp et vbiqz Nuqm
enim toties posset lapis sursu proici
ut assuesceret sursu ire Semp
enim lapis qntum est de se dorsum
tendit et ignis semp calefacit
ho go no sic nalr est al civile
sed dicitur ei hoc nalr covenire
q ht quenda impetu et qnda
aptitudine nalem ut civiliter
vivat Que aut sunt sic nalia
ex casu ul ex aliquo impedimto
sive ex aliqua causa impediri
pnt ut licet nale sit hoi dextru
mlti tn ex alicu impedimto sive
ex aliqua causa repiuntur ambidex
tri sic licet nale sit hoi viue
civilr repiuntur tn mlti campestre
viuentes Tangit aut phs po pol
tria qre ctingit aliqs renue civile
vitam pr mu est fortuna sedm nimia
pruitas tertiu nimia bonitas Contingit
enim pmo aliqs ee no civiles ex
fortuna ut q nimium paupes exi
tes no pnt civilr vivere sed coguntur
civitates exire et agros colere
Sedm ppr qd ho aliqn redditur
no civilis est nimia pruitas aliq
enim sic hnt appetitum corruptu et
voluntate puersam q nequeunt viue
in societate et sedm lege ideo civitate
aliqn exeunt ul si no exeat aliqn
expelluntur hi aut sunt illi quos re
citat phs po pol maledicebat ho
merus dicens Maledictus socialis
illegalis sceleratus affector belli
velut sicut sn iugo exiens sicut
volatile Tercio aliqui no civilr
vivunt ppr nimia bonitate Vi
ta enim civilis et coniugalis e bo
vita sed est vita ut ho aliq enim
sunt tante pfectionis quibus no suffi
cit viue ut ho sed renunctes ut
ho coniugiu et civitate eligunt
pfectiorem vitam Na licet q nubit
et q civilr vivit bn facit. tn
qui no nubit et q no civilr vi
uit ut liberius cotemplacioi vacet
melius facit Est go ho nalr al
civile no obstante q ctingit
aliquos no civilr viue Nam
quicuqz no civilr vivit n ex paup
tate ul ex fortuna hoc accidit ul
est bestia et sceleratus et sine iugo
no valens legem et societatem
supportare ul est qs deus i divinus
eligens altiore vitam propt qd
scribitur i pol q no potens aliis co
municare nulla est ps civitatis ul
est deus Cam iiij Quibus rombus
pbari pt civitate ee qd nale et
hoiem nalr ee al politicu et
civile

Removebant in

R pcedenti capitulo obiectiones es
qre pquas pbari videbatur
civitate no ee nalr al civile
Cu go no satis sit remoue ob
iectiones qrias vitare aliqua re
pugnantes n adducantur rones
ppe p quas illa vitas confirme

intendimus in hoc capitulo addu
ce rōnes ondētes ciuitatē esse
quid nāle et hoīem nā ēē al'
ciuile Possumus autē duplici via
ondē ꝯuitatē politicā siue ciui
tatē esse aliqd scdm nām pma
via sumit ex eo q ħ ꝯitas ꝯple
ctit domū et vicū Sc̄a ex eo q
est illarū finis et ꝯplemtū Pro
babat enī sup q viuē hoī scdm
nām ut nā nō d'ficiat in necc̄riis
ozt quid nāle esse quecq̄ scdm
se d'uit ad sufficiētiā vite Cōitas
g° domestica et ēt vici nālis est
q̄a d'uiunt ad sufficiētiā vite huāe
q̄a tū ꝯitas ciuilis ꝯphendat et
pfectius d'uiat ad sufficiētiā vite
q̄ ꝯitates ille ozt eam ēē scdm
nām Sc̄a via ad inuestigādū
hͨ idē sumit eo q ciuitas ē illaꝝ
ꝯitatū finis et ꝯplemtū ut ar
guit phs 1° pol' Qꝫ est finis ge
nerāciois nālm est qd nāle et
ē nā eius nā finis gnāciois est
rerū forma p q̄ anthonomasiā
est q' nāle et est ipā nā Videm
enī q ꝯitas domus ꝯstat ex ꝯiūcte
viri et vxoris domīi et sui pris
et filii quaꝝ quelꝫ est scdm nām
Sic et ꝯitas vici est q' nāle nō
scdm q̄a d'uit ad sufficiētiā vite
sed ēt q̄a gnācio eius hꝫ esse nāle
fit enī vicus nālr ex excrescencia
filioꝝ collactaneoꝝ et nepotū
ut vult phs p° pol' propt qd' si
tale ꝯplemtū ē vicus ipē q' nāle
erit ciuitas g° q est finis gnā
cionis domus et vici erit aliqd scdm
nām eo q sit finis gnāciois nālium
Generācio enī domus et vici tanq̄
ad finē et ꝯplemtū ordinatur
ad ciuitatē Viso ciuitatē esse
aliqd scdm nām reliquū ē ondere
hoīem esse nālr al' politicū et
ciuile q ēt duplici via īuestigaē
possumus Prima via sumit ex
pte s'mois Sc̄a vō ex pte impetus
nālis probabat enī in pn° scdi
libri ex pte s'mois hoīem esse
nālr al' sociale eo q p s'mone

accipimus instrucōm et disciplinā
hic autē ex pte s'mois ondē pos
sumus hoīem nālr ēē aīal poli
ticū et ciuile eo q vox huana
q̄ dr s'mo est alr significatiua
q̄ vox brutoꝝ Vn̄ phs ait
p° pol' q ī aliis aīalibus ab hoīe
vsq ad hoc coꝝ nā puenit ut
vox sit eis signū delectabilis et
tristabilis ut hēant sensū dele
ctabilē et tristiciā tristabilē hec
enī sibi invicē p vocē indicant
l' significant Canis enī eo q alit
latrat nū delectat et nū tristat
pt alti cani p suū latratū signi
ficare tristiciam ul' d'lectacōm quā
hꝫ sed hoībus vltra hoc datus ē
s'mo p q̄ distincte significat quid
ꝯferens quid nociuū et q' iustū
et quid iniustū Si g° ꝯitas do
mestica ordinat ad psequndum
ꝯferens et ad fugiedū nociuū ꝯitas
vō ciuitatis vlt hoc ordiāt ad
psequndū iustū et ad fugiendū
iniustū ozt ꝯitatē domesticā
et ciuilē esse qd nāle Nā si nā
hoī dedit s'mōm nālis est illa ꝯi
tas que ordiāt ad illa q̄ sunt
apta nata exprimi p s'mōm Iustū
enī et iniustū nō ppe hꝫ esse
in ꝯitate domesticā sed ī ꝯiūcte
ciuili In ciuite enī vbi ciues hn̄t
possessiões ppas et distinctas ꝯ
surgūt lites et litigia q' iustū
et q nō iustū vtraqꝫ ꝯitas
erit nālis tā domestica q̄ ciuil'
eo q p s'mōm nobis datū a nā
repñtat ꝯferens et nociuū iu
stū et iniustū Sc̄a via ad in
uestigandū hꝫ idem sumit ex
pte impetus nālis Nā oīa aīalia
hn̄t nālem impetū ad ꝯsuandū
ea q̄ sūt eis a nā tributa ꝯtē
si vna aīā dedit hoīm viuē de
dit ei nālem impetū ad faciē
dū ea p que possit sibi ī vita
sufficē hoc autē maxiē ꝯtingit
scdm phm p ꝯitatē ciuilē eo q
ciuitas dēat esse ꝯtentiuā oīm
que ad vitā sufficiūt Inerit g°

hominibus impetus naturalis ad vivendum politice et ad constituendum civitatem. Sed cum id ad quod habemus impetum naturalem sit secundum naturam oportet civitatem esse quid naturale vel esse aliquid secundum naturam.

Capitulum v. Quod propter communitatem civitatis utile fuit in vita humana esse communitatem regni

Possumus autem triplici via ostendere quod propter communitatem civitatis fuit utile humane vite statuere communitatem regni. Prima via sumitur ex parte sufficiencie vite. Secunda ex parte adepcionis virtutum et tercia ex parte defensionis et remocionis impedimentorum et hostium. Prima via sic patet. Nam ut ait philosophus primo politicorum quod communitas perfecta est civitas constans ex pluribus vicis et habens terminum omnis per se sufficiencie vite non sic intelligendum est quod semper oporteat civitatem ex propriis possessionibus habere omnia que requiruntur ad vitam sed sufficit civitatem esse sic sitam per mercaciones et per ponderis portativa et per humanam industriam quod faciliter haberi possit sufficienciam vite. Sicut ergo vicus in quo exercetur ars fabrilis indiget vico aliquo in quo exercetur ars textoria eo quod homines ad sufficienciam vite indigeant tam operibus fabrorum quam textorum sic quia contingit civitates aliquas abundare in vino et deficere in frumento in quo contingit alias civitates abundare oportet civitatem indigere auxilio alterius civitatis. Sicut utile est vite humane in eadem civitate congregare multos vicos ut facilius habeant que requirunt ad vitam sic utile est civitates plures congregari ab uno principatu ut facilius et melius sibi invicem subveniant quantum ad ea quibus indigemus in vita. Nam sicut diversa membra corporis non eundem actum habent et unum indiget alterius opere propter quod utile est ipsis membris congregari in uno corpore ut sibi invicem subveniant sic quia non omnes civitates abundant in eisdem utile est eas congregari sub uno regno ut melius possint sibi invicem subvenire in hiis que requiruntur ad sufficienciam vite. Secunda via ad investigandum hoc idem sumitur ex parte adepcionis virtutis. Intencio enim legislatoris ut supra tangebatur non solum esse debet ut cives habeant que requiruntur ad humanam indigenciam corporalem sed et ut vivant secundum legem et virtuose immo tanto principalius debet intendere hoc quam illud quanto anima pocior corpore et quanto operaciones virtuose excellunt exteriora bona. Oportet ergo rectores civitatis habere civilem potenciam ut possint cogere et punire nolentes virtuose vivere et turbantes pacem et bonum statum aliorum civium. Quare cum perversi in aliqua civitate non audeant insurgere contra principem si sciant ipsum habere magnam civilem potenciam et dominari in civitatibus melius si constet de principe quod iuste regat et quod non convertatur in tirannum expedit civitatibus propter hoc virtuose vivere et propter correctionem perversorum congregari sub uno regno quod si etiam principes tirannisare vellent quanto minorem haberent potenciam tanto magis esset expediens civitati. Tercia via ad investigandum hoc idem sumitur ex parte defensionis et remocionis impedimentorum hostium. Videmus enim quod cum aliqua civitas impugnatur confederat se civitati alii ut melius possit resistere impugnacioni hostium. Cum ergo regnum sit quasi confederacio plurium civitatum eo quod uniantur sub uno rege tanquam cum pluribus partibus regni defendere et ordinare civilem potenciam aliarum civitatum defensionem cuiuslibet civitatis regni si contingat eam ab extraneis impugnari propter faciliorem defensionem utile fuit ex pluribus communitatibus politicis constituere unam communitatem regni.

Capitulum vi. Quod diversi sunt modi generacionis civitatis et regni et quod oportet hunc tercium librum dividere in partes plures

Generacionis civitatis et regni duos modos possumus assignare

quorū quilibet est aliquō nalis alt̄
tū est nalior alt̄o Primus modus
est ille de quo sup̄ in p̄mo libro
fecimus mencōm vbi diximus q̄ ꝓpt
excrescencia filiorū collatancorū
et nepotū domus ꝑt crescē in
vicū vicus in ciuitatē ciuitas in
regnū Alius modus est ex concordia
constituenciū ciuitatē vl' regnū
Nam ut recitat ph's scd̄o pol' an
tiquitus hoīes morabant̄ dispsi velut
tpr̄e aristotilis contingebat circa ali
quas gentes que vocabāt̄ archa
des vbi quilz ꝑ se morabat̄ sic
dispsi morātes aliqn̄ concordabāt
in vnū constituētes sibi ciuitatē
aliquā in qua sil' morātes hr̄e
possent sufficiencius q̄ requiruntur
ad indigenciā vite hoc ergo mō
posset fieri constitucō regni ut si
multe ciuitates et castra sil' con
federacēnt et concordacēnt ut sb
vno rege existēnt timētes ini
micorū potenciā vterqz aut horū
modorū est nalis sed p̄mus est
nalior scd̄o Prima eni constitu
cio ciuitatis et regni est duplr
nalis primo eni nalis est qa
constituit̄ ex gn̄acōn q̄ est opus
nature Scd̄o nalis existit qa hoīes
nalem hn̄t impetū ad constitue
dū ciuitatē regnū si eni per
genācōm excrescentibus filiis et
nepotibus in domo eadē et nō
valentibus hitare sil' faciant sibi
plures domos et constituāt vicū
et vltius crescentibus et nō valentibus
hitare in vno vico faciāt sibi
vicos plures et constituāt ciuitatē
Amplius aut̄ ipis crescentibus et
nō valentibus hitare in vna ciuitate
faciēt sibi plures ciuitates et
constituāt regnū talis constitucio
ciuitatis et regni est maxīe nal
nō solū qa hoīes hn̄t nalem im
petū ad talē constitucōm sed et
qa huiusmodi constitucio ꝓcedat ex
generacōn filiorum que est opus
nature Scd̄s aut̄ modus consti
tucōnis regni et ciuitatis ut

tū ex concordia hoīm talis consti
tucio hr̄ esse licet nō sit adeo
nalis ut p̄ma attn̄ nalis est qa
hoīes ꝓpt viuē hn̄t nalem im
petū ut concordēt ciuitatē consti
tuē in qua reperiāt̄ sufficiencia
ad vitam sic et hn̄t nalem im
petū ut constituāt p̄ncipatū et
regnū qa ꝑ talē constitucōm pn̄t
magis pacifice viuē et magis
resistē hostibus volentibus impu
gnaē ipos Est eni huiusmodi im
petus nalis Nam sicut homies
nalem hn̄t impetū ut viuāt
et ut sufficiāt sibi in vita q̄d fit
ꝑ societatē ciuilē sic nalem hn̄t
impetū ut pacifice viuāt et ut
facilr̄ resistāt hostibus q̄d fit ꝑ
societatē p̄ncipatus et regni:—
Enumātis aut̄ duobus modis gn̄a
cionis et regni quorū quilibet
pt̄ dici nalis possumus addē tciū
modū qui qsi est simplr̄ vio
lentus Cum eni hoīes dispsi mo
rabant̄ poterāt qs insurgē ꝑ
tirannidem et ꝑ violenciā et dn̄ari
eis et ut facilius eis dn̄aret̄ po
terat eos violenter ꝯgregaē in vnū
et constituē inde ciuitatē sic et
regnū ꝑ violenciā et ꝑ tirannidē
ꝯstitui posset ut si q̄s dn̄ans
alicui ciuiti ꝑ tirannidē et ciui
lē potenciā opp̄mat ciuitates
alias et facit regē constitui sup̄
illas Visis dictis modis cōe
gn̄acōis ciuitatis et regni Re
stat videē in quot ptes ꝯt huc
tciū librū diuidē in quo de huius
regimie sumus tractatui Patet
eni ex dictis nalem gn̄acōm ciuitatis
et regni ordinari ad bn̄ viuere
et ad resistendū volentibus turbare
pacem et impugnaē ciues On
dendū est ergo qualr̄ possit bene
regi ciuitas vl' regnū tpr̄e pacis
et qualr̄ impugnādū sit ho
stes tpr̄e belli Sm̄ qa ut patet
ꝑ phm ii meth et circa finem
elencorum nullus sibi sufficiat in
inueniendo artē aliquā sed oportet

adhuc iuuiaē p auxiliū pcedē
cium Edenau notitiā aliquā de
arte illa ideo ogt ppt sufficiē
tiā artis regimīs ciuitatis et
regni recitarē quid senserunt phi
de huiusmodi regimie et quo antiq
tus regebant ciuitates Nam
ex hoc aliqualit manu ducemur
ad sciendū quid vitandū et qd
imitandū sit i regimie regni
et ciuitatis Totū ergo huc libru
tciū diuidemus in tres ptes
Nam pmo narrabunt opiniōes
phorum circa regimē ciuile et re
pbabunt ea in quibus uisi sunt
nō bn sentiē circa huiusmodi regim
Recitabunt ergo regimina istituta
ab antiqs phis ut p eorū noti
ciam manuducam reges et
pnapes quō debent regere ciuita
tes et regna Scdo ondetur que
sit optima politica siue optim
regimē et quibus cautelis vti
debeant pncipantes et quō tpe
pacis ppt viuē sufficientr et
virtuose regēde sint ciuitates et
regna Tercio manifestabit qles
eligendi sint pugnatores et qlit
impugnandi sunt hostes et quō
ordinande sint acies bellorū et
quibus cautelis vti debent bellantes

Cam. vij. Quō Socrates et plato dixerunt ciuitatē ordinandā esse et quid senserit de ciuili regim

Socrates aut sicut diu phatus esset circa na
turas rerū videns circa na
turalem sciam magnā difficultatē
esse ut narrat phs in meth
sua qutit se ad moralia que
plata sunt discipulis i multis se
cutus est ppt qd phs platonem
ipm scdm socratē appellauit.
Determinando aut socrates et plō
de moralibus qdqz tetigisse vident
circa ciuitatē et regimē ciuile p
mū est quia dixerut ciuitatē
maxiē debere esse vnū qz forte
te hoc ideo opinati sunt quia multitudo
semp ab vnitate pcedit et sep
vnitas videtur esse prior multitudie

vnū pma causa deus ipe qui est
sume vnus Videtur ergo ciuitas po
tissime esse bona si sit potissime
vna Quanto igit plus ad vnitē
pcedit tanto plus appinquat ad
tminum bonitatis Scdm aut quod
circa ciuitate statuebat dicti phi
est quia dixerut ciuibus oia debē
esse coia et qd hrent coes
possessiōes coes vxoēs ut qqz
attenderet ad qmlibet et pns
hrent oms filios Nam quia ppt
cōem vsum sciaz pres nō discerne
rent de ppris filiis reputarent
qlibz pueru esse filiu ppum
videbat enim socrati et platōi
totā dissensionē ciuiū qsurgere
ex pprietate possessionū et ex eo
qd quilibet nitit dicē hoc est
meū qre ut arguebat si pos
sessiōes essent coes et ciues nil
hrent ppriū cessaret lites et iur
gia et esset ciuitas bn ordinata
Volebat et vxoēs esse coes quia
ex hoc qsurgeret maxia dilectio
int ciues Nam vxoribus nō existē
tibus ppriis sed cunctis essent coes
filii et quia patrū ad filios est
maxia dilectio in ciuitate illa
esset magnus amor eo qd antiqoes
diligerent oms iuniōes ut filios
et iuniōes eos diligerent sicut
patres Posuerut aut huiusmodi
comitates vxorū et filiorū ut esset
maxia vnitas et maxia qmcordia
patrū ad filios antiqores repu
tarent se hre maxiē vnitatē
cu iuniorib et eos eo qd crederent
eos esse suos filios illi vō opina
rent eos esse suos patres Tertiu
vō qd senserut dicti phi circa
regimē ciuitatis est quia dixert
mulieres instruendas esse ad opa
bellica et debē bellare sicut et
viros Inducebant aut ad hoc
vt phs recitat in scdo libro pol
ex his que videbat ex bestiis
et ceteris aialibus aliis in qbus
nō solū bellat masculi sed etia
femīe i bestiis et aialibus viuētibus

ex rapinis rapaciores esse vi
dent^r feie q^m maes Nam si co
sideramus aues ipas videtes ex
raptu maiores corpore et auda
tiores corde et potenciores virib^s
sunt feie q^m masculi ut accipitres
et astures et aqle ut dc̄e sunt
audaciores feie quorum masculi st̄
viliores eis q̄re si in aliis aīa
libus hoc videmus q^o no solu
bellant maes sed et feie quia
maxie videt^r esse scdm ordine
nālem i quo qmicamus cu aīalib^s
aliis videt^r ciuitas maxie ee
nālit^r ordiāta si ad opa bellica
ordinet^r no solu viri sed et mli
eres Vltum qd dixerut isti
tuendu esse in ciuitate ē quia
semp uolebat eosde pncipari
et esse in magistu ut q̄ erant
officiales et qui sepōti sep ppo
siti et sic d'magistratib^s aliis
assumebat et ad hoc exim ex
tra Videmus eni ptes tre in
quib^s abundat vena auri semp
q^r abundac ibi talem venā et
in quib^s abundat tm argenti
silit se hre Si aut nā sit ag^t
q^o vena auri no couti^t i venā
argeti nec in venā fri nt ego
qa maxie bn opam si imitam^r
actiones nāe et maxie bn regi^r
ciuitas si imitet^r ordine nālez
Vena auri ut pncipates maio
ris pncipatu ul' existib^s i ma
iorib^s pncipatib^s sit vena ar
genti ut existes in minorib^s n̄
debet qui in venā fabri ut
q^o fiant scdi et deponat^r a ma
gistrib^s suis Vltu aut qd
dicti phi senserut statuedum
in ciuitate q^{lz} diuidendā ee
in quinq ptes videlic̄ i agricolas
artifices bellatores csiliarios
et pncipe Dixerut et agrico
las necessarios esse ad cstitu
tionē ciuitatis ppt ea q̄ req̄r^{nt}
ad victu Artifices vō nece^{rii}
erant ppt uestimēta et domos
et alia q̄ requirut^r ad vitā :—

Bellatores quidā nece^{rii} existe
bant ppt defensionē ciuitatis
et resp̄ modos hostes dicebant
eni ciuitate si bn ordiata erat
ad minus debē hre mille bella
tes et ad plus quinq milia p^{n}cs
vō et csiliarii nece^{rii} erant
in ciuitate ad dirigendos ciues
ut vtuose viuent et ut debi
te leges obsuarent tangebat et
quedā alia circa regīn ciuitatis
d'quib^s si locus occurrit mencio fi
poterit Cam viij Et no oz ci
uitatem maxima vnitate et co
formitate hre ut Socrates et pla
to statuerut

Maxima eqlite
Net vitate no ozt querer in
omnib^s reb^s Na si omia
essent eqlia ca no eent omia
Ad hoc aut q^o sint oīa q̄ re
qrut^r ad vniusu et adlf q^o vi
ūsu scdm suu statu sit maxie
pfcm ozt ibi dāe dusa scdm spez
Na q^a tota bonitas vniusi no pt
resuai i vna spē ozt ibi spēs
dusas ut in plurib^s spēb^s en
ciu resuat^r maior pfectio q^m
in vna tm sit in ciuitate adlf
q^o hēat ee pfcm ozt dāe dui
sitatē aliq^m nec ozt ibi ee ōimo
dam qformitatē et eqlitatem
ut Socrates et plato ppi crede
bant Tangit aut phs scdo pol'
q^r vi rōnes pbātes q^o no ozt
ciuitatē ee vnā et maxie co
forme Prima sumit^r ad esse ipi^s
ciuitatis Sc̄a p qparacionē ē exercitu
tercia p qparacom ad ptes q̄ta p
qparacom pncipātes ad subditos
q̄nta p qparacom ad fine sexta
p qparacom ad ea q̄ videmus in
aliis totis Prima via sic
patet Na magis est vnus singla
ris homo q^m totus domus et domus
q^m vici et vici q^m ciuitatis et
ciuitatis q^m regni Cōstat eī
domus ex plurib^s psōis vicus
ex plurib^s p domib^s ciuitas ex
plurib^s vicis et regnum ex
plurib^s ciuitatib^s Si eni tantu

vniret domg q oes psone hita
tes in ipa fieret vna psona
ia no remaneret domg sed fiet
ho vng aliqs singlaris sic si tm
vniret vicg q fiet vna domg
ia no remaneret domg vicus
Eode mo si tm vniret ciuitas
q fieret vng vicg ul vna domg
no ultig remanet ciuitas Re
quit enim ciuitas aliqua diuersita
te vltiqs si defendat pt esse
eg dice go in ciuitate ul in re
gno debe esse omez vnitate e
dice ciuitate no esse ciuitatem
et regnu no esse regnu Sa via
ad inuestigadu hc ide sumit p
gparacom ad exercitu ul ad copu
gnacom Nam ut dr ii pol aliud
ee gpugnacio et ciuitas Na
hoc quide sz gpugnacio vtilis e
scdm quantitate etiamsi sit ide spe
Est enim gpugnacio auxilii gra
Sicut enim plures hoies magis
trahut naue quantucuz illi plures
sut eiusde vitg et sit siles et
conformes sic plures hoies mag
bellant Ciuitas aut no sic sz
constituta est ad sufficiencia vite
Qua go diuersis indigemg ad vi
tam oz in ciuitate diuersitate
esse Tercia via declarans et ma
nifestas vias pdictas sumit p
gparacom ad ptes Na sicut qa
ide corpg indiget diuersis opibg
ut ambulacom visione tactu et
auditu ideo oz ibi dare diuersa
mebra exercencia diuersos actus
sic qa ad indigencia vite indigeg
domibg vestimentis et victualibg
et aliis huigi oz in ciuitatibg
dare diuersitate aliqua ut i eis
reperiant sufficiencia ad vita Sicut
go si no esset diuersitas i mebris
corpois ut si omia essent ocli
corpg imperfem esset quia licet
videret no posset audire nec am
bulare sic si eet et maxia con
formitas in ciuitate ut si omes
esset textores ciuitas imperfecta eet
ad qa sufficiencia vite no solu indi
gemg calciamentis et vestimentis sed
et indigemg victualibg et domibg
et aliis que requirut ad vita Quarta
via sumitur p gparacom ad principa
tes et subiectos Na cu ciuitas
sit ordo ciuiu ad aliqm principate
ul dominate et cu in ciuitate opor
teat dare aliquos magistratg et ali
quas prepositucas q no esset nisi
ibi aliqui essent dnantes et aliqi
subiecti qre cu hc diuersitate requirat
oz in ciuitate dare diuersitate aliqua
Quinta via sumit p gparacom ad
fine Nam finis ciuitatis e bn
viuere et hre sufficiencia in vita
Na ciuitas est gmunitas hns terminu
omis pse sufficiencie vite sed
ut dcm est ad sufficiencia vite
requirut diuersa ideo oz ciuitate
hre aliqua diuersitate in se et diuer
sos hre vicos ut expediens sit ad
vita q no reperit in vno vico
reperiat in alio Sexta via sumit
p gparacom ad alia Tota enim me
lodia q est multitudo vocu e bn p no
porcionata si sut omes voces
equales sed ad rectam consonancia
oz ibi dare diuersitate tonorum
sic pictura nuqua bn ordiata est
nisi sit ibi diuersitas colorum officiorum
Deceret go hoc reges et principes cogno
scere qa nuqua qs bn nouit rege
ciuitate ni sciuerit qualiter constituatur
et nisi cognoscat quomodo oz i ea diuer
sitate esse Cam ix. Qd no ex
pedit ciuitati omia sit ea gmunia
ut Socrates ordinat et q reges
et principes hoc decz cognoscere

Sermo in principiis debet ee
longg eo q prug error in
principiis maximg e i fine
Diu go sut principia pertractanda
et longis sermoibg sut examinanda
ne circa ipa contingat error qre
cu in regimine ciuitatis primo sit
politica ordinanda diu inuesti
gandu est qualiter ciuitate oz ee
vnitam et qualiter diuersitate debet
hre et quo ciues debet se hre
ad inuice et in quibg gmunicare debent

vtrũ oĩa debent esse cõia et quid
debeant ꝓ ꝓ'u hr̃e hec enĩ sunt
q̃i ꝓncipia et q̃i queda pambu
la ad sequencia Volumꝰ aũt ĩ
hoc ca^lo ꝓ^o ondẽ q̃ nõ expedit
ciuitati hr̃e oĩa cõia ut socrates
ordinauit ut sequerent^r illa bona
que opinabat^r socrates si sic or
dinaret^r ciuitas / credebat enĩ si
essent cões possessiões vxoẽs et
filii cessarent littigia credẽrent
ciues oĩs pueros esse filios suos
eẽt ĩ ciuitate maximꝰ amor
Possumꝰ igit^r t'plici via ondẽ
q̃ h^c nõ expedit ciuitati ꝓmo
quia nõ cessarent littigia Scd^o q̃a
ciues nõ reputarent oĩs pueros
ꝓꝓos filios t'cio q̃a int' eos nõ
esset maxiꝰ amor Prima via
sic patet Nam q̃ntũcũq; possessi
ones sint cões vsus tñ ꝑtinenci
um ad victũ esset ꝓꝓ'us Nã sicut
fieri nõ pt̃ q̃ ex omibꝰ ciuibꝰ fiat
corpꝰ vnũ realit' ita eẽ nõ pt̃
q̃ ille idẽ cibus q̃ nutrit corpus
vnꝰ ciuis nutriat corpꝰ altiꝰ Ex
istentibꝰ ẽgo possessiõibꝰ cõibꝰ oꝑt
ciuibꝰ distribui q̃ requirũtur ad sup
plendã indigẽciã corꝑalẽ Et q̃a
hõ nimis diligit' in ꝓꝓo cõmodo
semꝑ videt' ei se plus debẽ accipe
re q̃ͣ accipiat imo q̃a impossibile
est oĩs ciues eẽ equalit' ꝑfectos
et bonos et esse eq̃lit' vtiles ciui
tati insurgẽt rixa int' ciues
q̃ quilꝫ credẽt se plus eẽ acce
ptũ ut si vnꝰ ciuis iudicaret
se meliorem alio vellet scd'm
dig'tatẽ suã ei fieri retribucõm
hanc ꝯ eq̃lem nõ d'facili possꝫ
possibile reseruari int' ciues absq;
dissensiõn et lite q̃a quilꝫ deceptꝰ
ĩ iudicando ꝯ seipo appciat^r seplꝰ
valẽ q̃ͣ valeat Comunitas ergo
possessionũ q̃ͣ ordinabat socrates
ad vitandũ lites potiꝰ eẽt causa
littigii q̃ͣ pacis ut ut sup^a in scd'o
lib^o tetigimꝰ hec est vita ꝑfectorꝫ
nõ hr̃e ꝓꝓ'u ꝑfecti aũt sũt pauci
Lex vero imponẽda oĩbꝰ ciuibus

et toti pp'lo debẽt esse talis scd'm
q̃ͣ hoĩes cõit' ꝑnt viuẽ Vñ
et ph's ait in pol' ciues nõ eẽ
applicandos legibꝰ sed leges ciui
bus Tales enĩ debẽt esse leges
et talis debẽt esse ordinacõ ciuitꝭ
q̃ cõpetat omĩ pp'lo et cõĩ vite
ciuiũ nõ fuit ordinacõ socratis
q̃a int' gentes cõit' viuentes
absq; mltis littigiis obs'uari nõ
posset dato tñ cõitate possessiõm
posse obs'uari absq; littigiis cõitate
tñ fil' frãrꝫ ꝓpt' quã volebat
socrates filios esse cões nõ est
possibile obs'uari int' siue littigiis
Scd'a via sic patet Nã si omĩa
sic essent cõia nõ oꝫt ciues oĩs
pueros reputarẽ ꝓꝓos filios imo
q̃a puerorꝫ aliq' esset siles aliq̃bꝰ
ciuibꝰ et aliq' aliis quilꝫ ciuis
appropriaret sibi in filiũ q̃ͣ videret
sibi esse silẽm Vñ et ph's narrat
ii pol' q̃ͣ apud quasda gentes
in superiori lib'a lib^o vxoẽs sũt cões
filios tñ ciues diuidũt scd'm silẽꝫ
quilꝫ enĩ appꝓꝓabat sibi ĩ filios q̃s
videbat ei esse siles Nã in aliis
aĩalibꝰ hoc cõtigit q̃ mlte fe
melle reddũt filios siles pribꝰ
Quemadmodũ in t'ra phalarie q̃dã
equa eẽt ut ph's recitat semꝑ
reddebat filiũ silẽm patri ꝓpt'
hoc vocata est iusta Nõ ẽgo sup
posita cõitate vxorũ esset bonũ
illud qd' opinabat^r socrates
vzt ut ciues oĩs pueros credẽrent
esse ꝓꝓos filios T'cia via sic
patet Nam supposita cõitate
vxorꝫ nõ esset tantꝰ amor in
ciuitate ut opinabat^r socrates
Nam modica cõiuncõ plus indu
cit ꝯ amorẽ si sit c'ta et nõ q̃ͣ
mlta si sit ignota et dubia Sicut
enĩ cõiuncõ patris ad filiũ q̃ͣ
patrꝫ ad nepotem si fuint' f'mit'
credẽt ipm esse talẽ plus tñ
paternus diligẽt nepotẽ quã
pat' filiũ si r̃onabilit' dubitaret
se eũ genuisse Nam plus est
hodie ꝯ dilecõn in ciuitate

ut phs ĩnuit ii pol' q'a vnus
diligit aliū tanq̄ filiū aliꝰ
tanq̄ fr̄em aliꝰ tanq̄ nepotē
aliq tanq̄ fratelē appellata
phs fratrueles q d' duob' frib'
nati sūt aliq vō diligit ipm̄ tā
q̄ cōbuclē .i. tanq̄ natū ex ea
dem t'bu ul' scd'm aliquā aliam
ɔsanguinitate q̄ fuit dilectio quā
ponebat socrates nō est expe
diēs ciuitati Decet aut̄ hoc re
ges et p'ncipes diligent' adv'tē
ut stat ciuitatē sic ordinaē ut
expedit ɔmunitati ciuiū Cam .x.

Qꝫ mala sequit' si in ciuitate
vxores et filij ponāt' esse ɔmes

Phs ii polit' probat mlta
mala sequi in ciuitate si
vxores et filii ponāt' esse
ɔmēs Quītū aut̄ ad p'ns spectat
enūaē possumꝰ quīqꝫ mala q̄
phs tangit ibidē sequēcia ex cō
ɔmunitate Primū est īiuria cō
sanguineoꝶ Sc'm vilificacō nobi
liū t'ciū in iuria filioꝶ Quartū
intēperancia venereoꝶ Quītū ab
vsio parētū Primū sic patet
Nam ɔt in ciuitate ɔsurgē lites
vulneracōnes et cōtumelias q̄
tanto d'testabiliōes sūt quātū cō
mittūt' in p'sonā ɔiunctā Expe
dit g° ciuitati p't honestatē
et bonitatē morū parētes esse
c'tos d' suis filiis et quoslibet
c'tificaē d' eorū sanguineis ne
p't ignorāciā filii in p'p'os pa
tres et cōsanguineos iniurias et
cōtumelias inferāt q̄re cum
ɔmunitas vxorū quā socrates or
dināuit tollat c'titudinē filiarū
et noticiā cōsanguinitatis nō ē
cōmēdanda quia ex hoc sequit'
aliquos d'facili p't ignorāciā
iniuriaī cōsanguineis suis Sc'd'm
sic ondit' Nā supposita ɔmunitate
vxorū et filioꝶ cōsequet' vilificaō
nobiliū et exaltacio agricolarū
et p'sonarū viliū Nā esse nō p't
vxoēs et filios ɔmēs n' equalis
cura gerat' d' filiis nobiliū et

custodiū di ciuit'is que ḡrit' d' filiis
agricolarū et p'sonarū viliū Quare
filii nobiliū d'p'mēt' et filii viliū
exaltabūt' Non g° erit amicicia it'
ciues scd'm phm̄ iii eth' p'porcioāle
et equale amiciā saluāt Cū g°
boi et nobiles sūt sup' viles et
igobiles tūc est amicia int' eos
q̄ndo quilibet se h't scd'm p'por
cionatē suā et qn̄ igobiles s'uiūt
nobilib' et nobiles retribuūt in
eadem scd'm p'porcionatē s'uiciī
Velle g° filios ɔmēs ēē ciuiū et
equalē curā geri d' filiis nobiliū
et igobiliū ē vilificaē nobiles
et exaltaē igobiles et nō saluaē
amiciā int' eos Tāū malū sic
d'clāt' Nam supposita p'dicta cō
muni'te seq't' in iuria filiorū Nā
ut dicit phs viii eth' mltis ēē
amicū scd'm p'fectam amiciā nō ɔti
git nec cōtigit mltas p'sonas sil'
amaē valde Nam valde amaē
dicit q̄ndā sup'abundāciā Sup
abundāc̄ia q'dem magis ē apta
nata esse ad vnū q̄ ad mltos Vn̄
et in eodē viii cōcludit phs q̄
mltis placē valde nō est facile
q̄re si quil' ciuis credet' q̄libet
pueroꝶ ēē p'p'iū filiū q'a p'rueret'
eiꝰ amor int' tantā multitudinē
modicū diliget' vnūqꝫqꝫ de vno
quoqꝫ et modicū curabet Imo
quilib' ciuis n' esset fatuꝰ nullo°
suspicaī posset oms̄ pueōs esse
filios suos Si ergo oms̄ diliget
tanq̄ filios hoc esse vōne duoꝶ
ul' t'ciū pueroꝶ quos credit ēē
p'p'os filios et q'a illi nō ēēnt ei
c'titudinalit' nō opinabat' socrates
ut oms̄ alios intime diligeret
p't illos Sed ut arguit phs ii°
pol' p't duos ul' tres ul' p't pau
cos pueōs velle magnā mltitu'ne
diligē tanq̄ p'p'os filios hoc est
ponē parū d' melle ī mlta aqua
sicut g° parū mellis totū vnū
flumē nō posset faceē dulcem
sic amor duorū ul' triū aliorū in
nūabilem mltitu'ne pueroꝶ extēciū

in ciuitate

in ciuitate vna nō posset reddē
placabilē et dilectā sed nō exn
te dilectiōn pue ciuiū ad puēos
nō hēret cura eorum debita seqt
q supposita cōitate quā ordina
uerat socrates nō heat debita
curā nec debita dilectio erga fi
lios Quartū malū sit ondi pt
q vētus gñatiā est ita corrupta
et sic ē insanabilis cōcupia appe
titus q nō sufficit viro ī vnā vxo
rem adhuc ē valde difficile de
bite et tēpate se hrē erga illū
sicut ergo puocata gula p multi nē
aborū difficile ē esse abstinēte
sic puocatis venereis p multitunē fē
mīarū difficile et qīt impossibile
est eē tēpatū Quintū aut ma
lū sit manifestai posset Nā nō
hītibus pntibus cogniciōm de ppis fi
liis et filiabus deleui fieret ab
vsus pntū et cōsanguineorum ut
q filii cogñscerēt mres et pres
et matres filias Socrates tn̄
volēs hoc inconueniens vitare dix
q spectat ad pncipē ciuitatis hrē
curā et diligenciā ne filii coiret
cū mrībus et patres cū filiabus
sed ut aut phs hoc nō sufficit
qre si filii et filie cōes erant
et nō iudicabant eis ppi pntes
dato q phibeēt filio actus venēs
cira matrē et patri circa filiam
nō phibeat eis amor libidinosus
et cōcupia exquo nō maifesta
bat eis pntela illa qre cū ī pso
nis tā cōiunctis nō solū detesta
bilis sit actualis cōiunctio sed
et ē abhoīabilis cōcupiā et amor
libidinosus Rephensibilis aut
opinio socratis de cōitate vxorum
et filiorū Patet ergo reges et
pncipes sic ordinaē ciuitatem
ut phibita cōitate filiorum et
vxorū cercificent filii pntes de
propriis filiis Cam xi. Quo
expediat ciuitati possessiones esse
Asse res ppas et quo cōmunes
cōes ut aut phs ii pol' tpli
cit pt intelligi Nā in rebus

desiuentibus ad victū est cōside
raē duo vzt res fructiferas
ut agros vineas arboēs et fru
ctū qui oritur ex talibus rebus ut
vina frūta poma qre si cōitas
ciuiū ga talia erit omēs arboēs
fructifere nō diuidentur fructus
ul possessiōes erūt ppe et frūs
redigentur in cōe qd antiquus ut
recitat phs apud quasdā natiōes
fiebat ul vtruqz erit cōe tā res
fructifere qm fructus ut socrates
ordiauit volebat eñ ut supius
tangebatur q si nihil esset ppū
in ciuitate oriretur
Videtur aut hec ordinatio socratis
ut phs ait supficietenus cōside
rata valde expediēs ciuitati cū
eñ quis audit ciuitatē sic or
diatā esse vbi est tanta cōitas
ciuiū reputat eam felicē esse
et estimat ciues se maxime
diligē et absqz littigio viuere
int quos tāta cōitas obseruatur
Sed ut dic' sedo pol' in actibus
prīcularibus oportet ad expienciā in
tēre rectē Experti eñ sumus q
hītes aliqua cōia plura littigia
int se hīt qm si quilibet ppria
possideret Possumus aut tpliciter
via inuestigaē q si res ciuiū cōes
essent plura littigia cōsurgerent
qm si gauderent possessionibus ppis
Prima via sumitur ex pte posses
sionū cōiū Sc̄a ex pte cōicā
tiū in rebus illis Tria ex pte
impitatis Prima via sic
patet Nā cū aliq est cōe ali
quibus cū vnus ab vsu et fructu
illius rei cōis ppt aliū impeditur
cōsurgit lis et discordia int eos
Videmus eñ fres vterinos
ppt hēditatē quā cōe hīt mul
ta hrē littigia dū vnus hēditate
illa nō vtitur put alii videtur
expedire Si ergo fres vterini
qui pauci sūt et sciunt credunt
se esse tanta cōsanguinitate cōiunctos
multa hīt littigia q̄a hēditatē
hīt cōem quāto magis it ipos

ciues si oīa eis essent quia mlta
orirent' litigia cū ipi mlta sit
et diuersarū volūtatū nec sit īt'
eos tanta cōiunctio cōsanguinitatis
sicut int' vterinos fr̄es Nā et
si fiet ut socrates dicebat q' oēs
ciues ppt' cōitatē mlierū et vxo
rū credēnt se cōsanguinitate cōiunctos
actū int' eos sc'dm rei vitatē nō
esset tāta cōsanguinitas sicut int'
fr̄es vterinos Jmo illa cōsāgui
tas q̄ int' ipos existet rara et no
ta esset nō posset ut in phicis
pbabat' Si ergo rara cōsanguinitas
nō tollet dissensionē paucorū nec
poterit tollē int' mltos ut int' oēs
ciues Sc'da via ad inuestigādū
hoc idem sumit' ex pte cōitantū
in hereditate cōi Nam quāto aliq
plura hnt cōia tanto magis ad
inuicem cōtēdant Sz tū esse non
posset aliq's diu cōuersari ad inuicē
ń int' eos litigia orirent' ex pte
ipōrū cōitantiū in hereditate cōi
eo q' oporteat eas vald' ad inuicē
cōuersari ondit' ut plurim' ipos hre
lites et iurgia propt' qd' phs ait
sc'do pol' Et ab ipis famulis qbus
plurim' indigemus ppt' ancillaes et
ad ministratioēs maxīe offendim'
et indignam' cōtra illos q̄ oportet nos
ad illos mlta hrē colloquia et diu
cōuersari cū illis Cū ergo si int' duos et
famulos quos hnt ita subiectos
ppt' diutinā cōuersationē tot litigia
oriunt' quāto magis orirentur īt'
ciues quorū vnus alti subesse nol
let si hrent hereditatē cōēm et
si oporteret eos vald' ad inuicē cō
uersari Tertia via sumit' ex parte
impitatis ciuiū Nā si omnibus
ciuibus essent hereditates cōēs q̄
valde difficile esset et vald' psump
tuosū tātā mltitudinē ce'tenorum
querē q' posset tātā trām colere
expediret ciuitati sic diuidi ut ali
qui ciuiū trām colēnt aliq' vō
insistēnt circa custodiā legis ciuitatis
qd' et socrates cōcedebat Cū ergo
custodes ciuitatis nobiliores sīt

agricolis tanq' meliores et nobiliores
estimaret se plus esse acceptiores d'
fructibus possessionū q' illi Insurgeret
ergo dissensio int' eos q̄ agricole mag'
laborātes circa possessioēs minus de
fructibus caperēt Considerāti ergo
infirmitatē hoīm et diligent' viso
q' cōit' popl's a via pfata deuiat
expedit ciuitati ne int' ciues oriā'
dissensioēs et iurgia nō sic esse
possessioēs cōēs ut socrates statuebat
Via aūt phi si cōsideret' modus
et status hoīm est expedientior ciuiti
tat' enī possessioēs et res ciuiū
debē esse ppas et cōēs Propras
quidē quātū ad dominiū cōēs vō
propt' vtutē liberalitatis Dilige
igit' in spectā huāna cōditionē p'
ut cōit' popl's obseruatis est legū
et laudabiliū ordinationū expedit
ciuibus hrē res et possessioēs ppas
quātū ad dominiū Nā quilz dns diuitiis
bonis ppis adhibebit debitā diligentiā
circa illa Expedit aūt talia esse cōia
sc'dm liberalitatē quia ciues int'
se dent liberales esse cōicando sibi
inuicē ppia bona Vn̄ et apud
lacedemonios ut recitat phs 2° pol'
tāta erat liberalitas q' licet quilz
hret ppia bona quātū ad dominiū
tn̄ ppt' liberalitatē quātū ad vsum
erant illis ciuibus cōēs sui equi et
canes Quilz enī ciuiū absq' alia
requisitionē vtebat' alterius equis ciuibus
et suis Cam xij Et reges et pn̄s
nō dent sic dispone ciuitatē q'd
milites ordinet ad opa bellica ut socrates statuebat

Vt in precedentibus dicebat'
socrates statuit milites ĩtē
das esse ad opatioēs bellicas
et debē bellarē sicut et viri assu
mētes exemplū ex bestiis ex qbus
tam mares q' femie bellant Sed q'
reges et pn̄cipes et vniuersalit'
illi quorū est ciuitatē dispone
nō dent ordinarē milites ad opa
bellica sed viros ephebi via veniā
possumus sc'dm ea que requirunt'
ad bellū Oms enī bellatores
debet esse mēte cautos et prudos

corde viles et animosos corpore robustos et fortes. Cautela et providentia necessaria est in bellis. Nam aliquando propter cautelas adhibitas plus superantur hostes ex sagacitate quam ex fortitudine. Pauci vero bellatores si sint sagaces et industrie superant multos non fortitudine sed prudentia. Mulieres ergo quia habent consilium invalidum et ab usu rationis deficiunt non sunt ita industres et prudentes sicut viri non sunt ordinande ad opera bellica. Nam in bellis magna cautela et industria est adhibenda quia secundum vegetium in libro de re militari si alia male acta recuperari possunt casus tamen bellorum irremediabiles sunt. Ex ipsa igitur industria que requiritur in bellantibus arguere possumus mulieres ostendas non esse ad opera bellica. Secunda via ad investigandum hoc idem sumitur ex vilitate et animositate que requiritur in bellantibus. Nam ut dicitur in ethicorum finis et terribilius omnium terribilium est mors. Opera ergo bellica que requirunt hominem impavidum et animosum eo quod bellantes exponunt se periculis vel mortis. Mulieres autem quia sunt pavide et viles quod contingit eis tam ex fragilitate cordis tam etiam ex frigiditate complexionis. Nam ut dicebat supra frigiditas viam timori preparat. Frigidi enim est constringere et retrahere, animosi enim et virilis est ad alia se extendere. Calor enim reddit hominem animosum et virilem, frigiditas vero pusillanimem et timidum. Quare mulieres que sunt timide et pusillanimes ad opera bellica destinari non debent. In bellis enim melius est pavidos expellere quam eos in societate habere. Nam cum humanum sit timere mortem viriles et animosi trepidant videntes timidos trepidare. Ne igitur bellantes reddantur pusillanimes quos constat esse timidos oportet ab exercitu expelli. Tertia via sumitur ex parte fortitudinis corporalis. Nam cum bellantes oporteat diu sustinere armorum pondera et dare magnas

expedit eos habere fortes humeros et renes ad sustinendum armorum gravedinem et habere fortia brachia ad faciendum percussiones fortes. Mulieres igitur ex eo quod habent carnes molles et deficiunt a fortitudine corporali ad opera bellica ordinari non debent. Ratio autem que movit Socratem ad hoc ponendum supra ex similitudine bestiarum insufficiens est quia secundum philosophum 2o politicorum de bestiis nihil attinet yconomice nec participat ratione. Hominis ergo est secundum debitam dispensationem et secundum yconomicam dispensare et ordinare domum et civitatem. Quare in his in quibus bestie preter rationem agunt eas sequi non debent.

Capitulum xiiij Quod reges et principes non sic debent disponere civitates ut semper idem in eisdem magistratibus preponatur

Dicebat Socrates semper eosdem debere esse principes civitatis. Loquebatur enim de principatu prout sumitur pro quolibet dominio vel pro quolibet magistratu sed pro qualibet prepositura. Possumus autem triplici via ostendere quod non sit expediens civitati semper preponi eosdem in eisdem magistratibus. Prima via sumitur ex parte regie maiestatis vel cuiuscumque alterius cuius est tales dignitates tribuere. Secunda via ex parte ipsorum prepositorum. Tertia ex parte civium. Prima via sic patet. Nam ut dicitur v ethicorum principatus verum ostendit. Plus enim quam assumantur homines ad aliquam dignitatem hoc non sic manifestatur eorum bonitas et malicia. Nam quia persona privata non sic pertinet iustitiam ut publica et huius potestatem et quia non tot oculi respiciunt in personam privatam quam in publicam, non sic scitur qualis sit vir donec est persona privata non habens potestatem sicut contingit postquam ad aliquam preposituram vel ad aliquam dignitatem vel aliquod magisterium assumitur. Quare cum deceat regiam maiestatem et omnem cui cuiusque est magistratus et prepositus distribuere cognoscere

quales pficiat pposítos et ma
gistratus si pncipatus et mgra
tus et vniusalit quelz ppositura
virorum ondit et manifestat ex
pedit distribuete ppositurās et
magistratus sup cives pus expiri
quales sint quos pficiat in ppoi
tos ul mgros et pyca Texpim
to assupto deret eos i officiis
dictis affinaas et ad meliora
assume p ut ei videbit expedie
Sa via ad investigandu hoc
idem sumit ex pte ipoz ppo
sitoru Nam multa mala et ml
tas iniustias gmittent ppositi
civitatu si scient se esse ppetue
tales a quibus cavent si conside
rarent se ab huius officio remo
uendos Tercia via sumit expte ipo
ru civium qbus huius ppositi p
ponut Nam sicut medici no
csiliat d sanitate sed eius e
intende sanitate tanq finem
sic eius cuius e civite ordinae
no est consiliai d pace sed d co
cordia civiu Na ut dr iii eth
Consiliu no est d fine sed d his
que sut ad fine Pace eni et
concordia civiu debet intende
rector civitatis tanq ad fine
sic go disponeda est civitas
ut consuet in pace ut ibi sedici
ones no insurgat mutarcali
gndo magistratus et pncipatus
et distribue eos diusis psonis
vt innuit phs ii pol videt face
ad quietu et pacificu statu civiu
Na si spectis aliis semp sint ide
in magistratibus et ppositurus Alii
videntes se esse despectos ad
sedicionem gsurgunt et civitatem
tbant Hanc aut tcia rone im
pbante ordiatom socraticam tagt
phs ii pol cu ait q sortes sp
facit eosde pnces qd est sedicio
nis causa apud nulla dignitate
possidetes Videtes se eni nlla
dignitatem posside si contigat
eos esse viriles et animosos
sediciones movent Cam xiiii

Qd no sit ordinada e civitas ut
socrates statuebat

Quia ordinat phos determinates
d policias et d ordine civiu
no sine rone locutos esse
pdes bn se hut eoru opiones tra
dite no ostentacionis causa sed qa
hoc requirit pus methodus que
intendimus trade d regimie ctis
et regni Viso eni quid circa hc
senserut phi et pfitatis eoru
opionibus clarius appaebit qd
circa huiusmoi regimie sit senti
endu Ve cu patefactu sit in
pcedentibus no expedire civitati
possessioes vxoes et filias esse
gnes ut socrates voluit et nec
mlies ordiari ad opa bellica
nec ee vtile eosde semp i eisde
magistratibus pfici ut socrates sta
tuisse videbat Restat go exeq
de divisione et ordie civitatis qua
socrates ordinavit Dicebat eni
socrates ut tangebat sup civitate
quaz debe hre in se vz pncipe
consiliarios bellatoes artifices et
agricolas Volebat eni bellatoes
esse pte civitatis distinctam ab aliis
civibus Numerum aut bellatium statue
bat dices In qualz eni civitate
debe esse ad plus v milia admi
nulle huius aut statutu gnitum
ad bellatoes cplecti impbari potest
scdm tu que de ipis bellantibus so
crates statuebat Primo eni di
cebat esse alios et distinctos ab
aliis civibus Sco statuebat magna
mlti de bellatoru Tercio ponebat
eos in quodam determinato ordine
nius Prima via sic patet Na
semp bonu gne pponedu est
bono pvato nale est eni pte
se expone piclo p toto ut bra
chiu stati se exponit et ppoit
piclo p defensione corporis pret
ordine go innale aut quilz
civis si no exponit se piclo pro
defensione patrie et bellae no oz
Non go sic sepandi sut bellato
res ab artificialibus et ab aliis civibus

q̄ cives alios a d'fension̄ patrie
bellaꝛe nō oporteat Meliꝰ est ergo
dicē in ciuitate tot ēē bellatoēs
et d'fensoēs patē quot sūt ibi ci
ues ualētes portaꝛe arma q̄ sepa
re bellatoēs ab aliis ciuibꝰ Secunda
via sic patet Nā cōstitue tantā
mltitudīnē bellatorū ī qualꝫ ciuitate
ut v milia ul' cētū mille ēēt vald'
difficile et onerosū ip̄is ciuibꝰ
vnius ciuitatis sustētaꝛe mille viros
cū stipēdiis quibꝰ q̄ꝛū nullū
ēēt aliud officiū nı̄ bellaꝛe cū
adesset oportunitas Et honerosius
et q̄ oīo importabile ēēt sustē
tare sic quīqꝫ milia oportet ciuitatē
illā hr̄e possessioēs q̄ ad notū
ut posset ex quibꝰ sumptibꝰ tātā
mltitudīnē pasce ppt' qd' ph's in pol'
reprhēdēs socratē d' huiꝰ ordine
ciuitatis ait q̄ oꝛt ciuitatē illā
sic institutā esse in regione ba
bilonica ul' forte ppt' magnitudīnē
d'sertorū et magnū spaciū terrarū
ex quo posset magna mltitudo pasci
Difficile est enī ut ph's inducit
p't ip̄os cives et p't mlieres fa
mulos et libeꝛos pasce tātā mlti
tudinē bellatorū Tercio delinquebat
socrates ī ordinādo ciuitatē ī cō
stituēdo d'tmīatū nūm bellatoꝝ
Nam sedm̄ ph'm 2o pol' uolens
ponē leges ul' faciēs ordīatioēm
aliq̄ in ciuitate ad tria dēt respicē
vꝫ ad cives Nā si cives ip̄i essēt
pusillanimes et inutiles ad bellum
indiget maiori copia bellatorū
sic se hn̄ciū Secūdo inspiciendū ēēt
ad regioēm Nam q̄nta ciuitas illa
maiori regione et maiori terrarꝫ
spacio potiretur tāto sustētare
posset maiorē nūm bellanciū
Tercio suspiciendū esset ad loca
vicina ut utrū ciuitas illa hr̄et
circa se inimicos vicinos audaces
ul' inimicos pusillanimes ul' viles
Nam variatis cōdicionibꝰ vicinorꝫ
oꝛt aliē et aliē d'tmīaꝛe d' nūo
bellanciū q̄re cū ars et sciencia
nō possit esse circa particularia sigulta

voleēs tradē artē d' regimīe ciui
tatū nō p't d'tmīatū ordīnē sta nūm
tuē bellatoꝝ sed talia d'relinqūda
sūt iudicio p̄dētis rectoris cōsi
derātis cōdicioēm ciuiū modū re
gimīs et cīrcūstācia vicinorum

Ca^m. xv. Quō plato et Socrates
dca regn^a ciui^t s^d th^e p'nt ad bo^m intellectu

Narrabat aūt sup' q̄ socrates
et discipulꝰ eiꝰ plato dixe
runt ciuitatē sic esse regē
dam et gubnandā ut ciuibus
cōes essent vxoēs filii et possessi
ones qd' sic intellectꝰ et sonat
et v'ba staꝛe nō p't ut ē p'phita
maīfestū tn̄ quia modꝰ fuit
plato mrorꝫ methaphorice loq
q̄ modū loquēdi forte ip̄e socrates
hēbat cū plato eiꝰ discipulꝰ fuisset
Si volumꝰ nō ut v'ba sonat in
telligē dicta socratica saluaꝛe
possumꝰ posicioēm eiꝰ Oīa enī
ēē ciuibꝰ cōīa sedm̄ rei v'itatē
nō est possibile neqꝫ vtile tn̄
sedm̄ amorē et dilectioēm debet
ei saluaꝛi cōitas Sicut enī q̄lꝫ
ciuis debet diligē cives alios
sicut seip̄m sic dēnt diligē vxo
res filios et possessioēs aliorū
sicut et p'p'as hoc ergo mō ciuibꝰ
oīa dēnt esse cōīa ut quilꝫ inten
dit bonū cōē et bonū oīm ut
sit solicitꝰ cū adest facultas de
rebus aliorū ac si essent sue
In vxoribꝰ aūt et filiis debet
reseruaꝛi cōitas q̄ntū ad amorē
In possessioībꝰ dēt reseruaꝛi cōītas
nō solū q̄ntū ad amorē ut q̄
oēs cives q̄ntū diligāt bonū vniꝰ
cuiꝰqꝫ ciuis sed et q̄ntū ad cōitē
et q̄ntū ad libealitatē q̄ quilꝫ
ciuis dēt aliis ciuibꝰ ut dictat
rō et bona sua cōicaꝛe Sal
uamꝰ igit' dcm̄ socraticū q̄ntū
ad cōitatē ciuiū sic et saluaꝛe
possumꝰ dcm̄ eiꝰ q̄ntū ad vnitē
ciuitatis Nam cū dixit ciuitatē
debē esse maxīe vnā forte nō
intellexit d' vnitate hītacōnis
ut q̄ oēs cives hītaꝛe debēnt

in vna domo ita q in ciuitate
no essent plures domus uel pl'es
nec de vnitate artificu ut q no
essent in ciuitate diuerse artes uel
diuersi artifices nec de vnitate corum
que requirunt ad sufficientia vite ut
q no esset in ciuitate plura et diuer
sa put requirit indigentia vite
sed forte huius vnitate ad amore
et ad dilectione referre uolebat
et q tunc esset ciuitas optima qn
ciues se amando et diligendo
maxime se vnirent Sic ergo
ex supposita mente socratis de quite
coru et de vnitate ciuiu veru
q ipse opinabat q in ciuitate esset
maxima pax et no oriret ibi
littigia Nam proprius amoris ef
fectus esse videtur pax et concor
dia qd vero socrates addebat
de mulieribus q ordinande essent
ad opa bellica saluari pt non
intelligendo hoc simpliciter sed in
casu posset enim casus contingere q
et mulieres bellare oporteret Multo
tiens aut circa partes ytalie hoc
contigit q viris deserentibus ciui
tatem et euntibus exercitu sup ciui
tatem aliquam dum viri illi in exercitu
existerent inuasa est eoru ciuitas
ab hostibus propter qd oportuit muli
eres propter penuriam ciuiu defendere
ciuitatem Qd aut vlterius addebat
q semp eosdem in magistratibus
preesse ut q semp deberent idem esse
prepositi et ballini fortes debet
intelligi ut semp principentur
idem et ornati virtutibus eisdem
Qd aut ciuitatem diuidebat in
artifices agricolas et bellatores
forte per bellatores intelligebat
nobiles quoru no est manibus operari
Cum enim in ciuitate quidam manibus
operantur ut colentes terra et artifi
ces quidam vero no ut nobiles hi
videlicet potissime deberent defendere patri
am et eoru est maxime vacare
circa armoru industriam Volebat
ergo socrates politica aliquam no
debere nominari ciuitatem nisi saltem

continerent mille nobiles quos per quandam
excellenciam vocabat bellatores

Cam. xvi Quo phylosophus felleas sta
tuit ordinandam esse ciuitatem

Preter socratem et platonem
quidam alius nomine phelleas
ut narrat phylosophus ii pol' intro
misit se de ordine ciuitatis statuens
quomodo possit optime politia nominari or
dinari Dicebat aut q inter cetera
ad que debet intendere legis lator
et rector politice et quod ciues
habeant possessiones equales uolebat
tunc et ciuitatem optime ordinandam
si nullus ciuiu haberet plures red
ditus uel maiores possessiones quam
alter q ut dicebat a principio quando
ciuitas constituitur faciliter fieri po
terat quia viso numero ciuiu et compu
tata multitudine camporu de facili re
ctor ciuitatis posset diuidi eque
liter possessiones illas inter ciues
sed ciuitate iam constituta et ciuita
tibus iam habentibus possessiones inequales
difficilius erat hoc ad equalitatem
reducere Statuit tamen felleas
ciuitatis rectorem hoc modo reducere
hanc inequalitatem mediantibus dotibus
statuendo q pauperes contrahant cum
diuitibus et in contrahendo accipiant
dotes et no debeant pauperes ergo acci
piendo magnas dotes a diuitibus
poterunt equari eis possessionibus
Poterit aut felleas triplici via
moueri ad hoc statuendum Primo
quidem moueri potuit ut cessarent
littigia Secundo ut remouerentur iniurie
et contumelie Tercio ex his ex
his que videbat in politicis aliis
Prima via sic patet Nam ciues
valde litigant pro possessionibus Sicut
enim contingit nimis cupide ad habendum
habere reddunt possessiones Vnde et prop
ter multa littigia oriuntur Quare si
ciues haberent possessiones et sentirent
se no posse excedere suos conciues
in possessionibus frustra propter hoc
insurgerent lites et placita Nam
dato q alter litigantium tamen optineret
no multum ex hoc gaudere posset

quia oportet ipm p dacioem dotiu
equai in possessionibg aliis ciuibg
si et pdens placitu no in mltu
amittat et in accipiedo dotes eq
ret aliis in diuitiis videt ergo
oio cessae placita si ciues hreent
possessiones equatas Sa via su
mit ut tollant de ciuitate iiurie
et cotumelie Nam exco qp ciues
libent sic possessioes appant di
cetes hoc est meu Na solu insur
gut lites et placita sed et iiurie
et cotumelia Na pacifredis pos
sessionibg iferut sibi ciues iiu
et cotumelias in psois ppis fiut
aut in ciuitate furta rapie et ho
micadia ppt cupiditate possidedi
diuitias ffec si ciues no possent
se extolle in possessioibg et hereret
ut videt ora hec cessarent Tria
via sumit ex his q videbat i ciui
tatibg aliis Na in mltis politias
bn ordiatis mag cura fuit legis
latoribus de possessioibg ciuiu vo
lens eos equatas possessioes hre

Cam xvii qd no oz possides ee equatas ut felleas statuebat

Si considerent dicta phi sedi
pol quatu ad pns spectat
possumg tplici via venai
qp no ozt possessioes equatas esse ut
felleas statuebat pma sumitur
ex pte pcreatois filioru Sa ex
pte iiuriaru q put i ciuitate co
surge Tria ex pte vtutu quas
detes est hre ciues Prima via
sic patet Nam ad rectu regime
ciuitatis no pt impoi lex ut ciues
heant possessioes nisi et statua
ut heant equales filios Fcust
cu poit qa cosuai no pt Nam
sedm phm iiiio pol no solu det
esse cura qp leges instituat sed
et qp legibg obediant et qp leges
obseruent Vre si singli ciues pos
sessioes heant equatas et vng habt
plures filios qp alt succedetibg
filiis in hereditates patru salua
no erit lex velle quia no hebut
possessioes equales Cu ergo

quato aliqd i plures ptes diuiditur
tato ming ptinet vnicuiqz de
illo ee no pt qp sempr ciues heant
possessioes equatas n totidd filii
pcedat ab vno ciuiu qt pcedut
ab alio sed qa aliqn quubia sunt
oio sterilia aliq no sut fecundioa
qp alia no est possibile statuere
in ciuitate oms ciues hre eqle
nrm filioz ppt qd ex pte pro
creacois plus manifeste ostendit
pdicta lege no esse ocgentem eo
qp ogue obsuai no possit Sa via
sumit ex pte iiuriaz q possunt
i ciuitate i surge qs legislator
summo studio caue debet Spectat
enim ad pncipem omez cura hre
ne ciues sint insolentes et ne sibi
invice iiurias iferant Sed si i ciui
tate statuit paupes equari diuitibg
i possessioibg accipiedo magnas
dotes ab eis et no dates dotes
illis contigit mltociens diuites fieri
paupes et eqri diuitibg i posses
sionibg et ecq Nam si diuites ali
qui ples hnt filios qp paupes
diuidet possessio diuitu i plures
ptes qp pauperu et filii diuitu
pauperes exiut qp filii paupu
Ex hoc aut contingeret iiurie et
iuregia i ciuitate Primo qa pau
pes cu ditant nesciut fere fortu
nas ut plane ondit phs ii eth
inuriabut ergo aliis filii paupu
inflati eo qp videat se plus aliis
i diuiciis abundare iiustificabut
in eos ut fiet iiurie i ciuitate
Rursus huigi iniurie et con
tumelie oriuent int ciues no
solu ex pte filioru paupu sed et
ex pte filioru diuitu qa ut dicit
ii pol opus est ad pace ciuitatis
filios diuitu no esse isolentes
Vre cu filii diuitu ut pluimu
sut magni et magni cordis
si videant se esse despectos et pa
upes exaltatos no valentes se
continere fiat insolentes et iiura
bunt alios Tria via ad ondendu
legem velle no esse decentem

d'equacion possessionu sumit ex
pte ôtuu quas debet hre cives
Debet eni ipos esse libeales et
temperatos Ideo ergo bn dctm e q ad
bonu regim civitatis sufficit cives
possessiones hre adequatas nisi
aliqd' dtmiet' d' possession qntita
te possessionu illaru put enim
cives add modicas possessioes hre
qd' oportet eos ita pce vive q
opa libealitatis defacili exercere
non valent Rursu hndo posses
siones equatas posset ita abun
dac in eis et add dilectioe vive
q nō contingeret eos tepatos esse

Ca^m. xviij. q' pricli's intēto le
gislatoris debet ee circa repssione
cupiditatu et nō circa eqlitate possion

Reges et prncipes et universa
liter omes quoru est leges fere
debet aliquas leges statue
circa possessioes civiu Nam et Salo
mon qui circa ferendas leges dice
bat ptus et doctus mlta statuit
circa possession civiu Sic et app
leges ut recitat phs ii pol' lex
erat q ad hoc ut antiq sua
rent illese nulli licebat possessi
ones vende n sufficiet posset on
de ei aliqd' magnu ifortuniu
accidisse Sut eni mlta dtmina
da in legibs circa possessioes sed
nō expedit hoc lege statui circa
ipas ut cives possessioes equatas
hēant nec intētio legislatoris
pncipal' esse debet circa possessi
ones sed pncipalis debet itende
rephensione cupiditatu co
q radix maliciaru nō sut posses
siones sed cupiditas Radix eni
oim malou est cupiditas Si
ergo morbs magis curari debet ira
dice et in causa q alibi magis
debent intende rectores civiu circa
reprimedas cupiditas q circa alia
ut plane pbat phs ii pol' sed
d' hoc inferius diffusius dicemus
Meminims tn nos dixisse quenda
tractatu de dnī eth et pol' ubi
dicta supficialit' cosideata q dice

vident' his que nūc diximus
sed illa controversia infra tollet'
Id pns aut sive sufficiat pnci
palem intētion legislatois nō de
be esse circa possessioes extioes
mensurandas qd' tplici via venari
possumus Pma via sumit' ex pte
honoru quos hoies appetut Sa
ex pte delectaconu Tcia ex pte
fsticiaru quas fugiut Prima
via sic patet Credebat eni fal
leas oia iurgia civitatis isurge
ppt' possession et divitias ex
tiou reru sed sic opinado fal
lebat' quia et si pauperes homies
eo q nimis egeant exterioi' sta
ut pluim litigant ppt' extiore
subam Psone tn honoabiles et
gloriose magis trbant' et indign
si nō possent cosequi honore de
bitu et codignu Ure si civiu
quida sut psone paupes quida
gliose et honoabiles Spectat ad
legislatoem nō solu statue ut
possessiones debite statuant' ordi
nent sed et ut honoes debent et
iuste distribuant' et tato pncipa
lis debet hoc intende circa honoes
qnto iurgia circa psonas honoabiles
sut magis detestanda q int' pso
nas alias Sa via ad investiga
dum hoc idem sumit' ex pte delecta
conu quas hoies ut pluim iferut'
Non eni hoies solu iniustificant
sed iniurias iferut in res extioes
ppt' avaricia sed et iniuriant' in
filias et in uxoes civiu ppt' delecta
tion et intepancia Debet ergo
reges et pncipes nō omes leges
statue circa possessioes mensurandas
ut q quils qd' suu est possideat
sed mlta ordiare debet circa posses
siones ne cives sint intepati et
iniurient' in uxoes et filias aliou
Imo i tato magis sollicitari debet
circa illud qnto uxoes et filie st
quid magis coniunctu q extiores
sube Tcia via sumit' ex pte fsti
ciaru qs hoies p vibs fugiut
volut eni hoies gaude absq tsticiis

Ideo inuiciant' aliis nō ppt' sup
plendā indigenciā ul' ppt tollē
dam famē et repellendū frigus
Sȝ q'a estimat alios posse eorum
delectacōnes impedire ul' q'a esti
mat eis posse i'ṡurias inferre
Non g° solū pt' possessiōes sunt
constituende leges ut statuebat phel
leas sed et ppt' alia ut est p p̄hita
manifestū

Cap. xix. Qualis fuit pollicia ypodomi et qd ypodomus statuit circa regimen ciuitatis

Preter socratē et felleā fuit quidā aliq ph's noīe ypodo
mus intromittēs se d' regi
mie ciuitatis statuēs mlta pti
nencia ad reginē ciuiū Videt'
enī q' ad sex reduci q̄ statuebt
cā huig regimē Primo enī statu
queda ptinēcia ad mlicīe et disti
ctiom ciuiū Sc° d'tmiauit de
distinctiō ciuiū possessionū Tcio
d' distinctiō iudicorȝ Qrto de
distinctiō iudicanciū Qnto de
modo iudicandi Sexto et ultimo
statuebat quasdā leges tāgētes
diuisa genā psonarū Ypodomg
enī statuēs suā politicā Primo
intmisit se d' mlicīe et distinc
cione ciuiū dicēs optimā qntitē
ciuiū esse gēa decē milia virorȝ
hāc aūt qntitatē distinxit i tres
ptes vȝt in bellatoēs artifices
et agrolas Volebat enī bella
toēs debē hr̄e arma et nō t'rā
agrolas vō t'rā ſ; nō arma ar
tifices vō neqȝ t'ram neqȝ arma
Videt' enī homo qntū ad pns
spectat tbus indigē vȝt victu
potu et cibo ppt nalem caloēm
gsumētē radicale humidū Sc°
indiget domo et vestitu et aliis
artificiis ppt intēpiem aeris
Tcio in d'fensiō ppt hostes ex
transcetos et ppt sediciones et
litigia que possūt in ciuitate
contingē Ad hec enī tria d'suiūt
p̄dicta tria genā virorū q'a qntū
ad victū satis faciūt agricole
ut itelligamg p agrolas omēs

coletes t'rā et vineas et vniu'
pastoēs aīaliū sed qntū ad domos
et vestimēta et alia artificia satis
faciūt artifices qntū vō ad de
fensiom d'suiūt bellatoēs sic g°
d'tmiauit dictg ph's d' mlicīe et
distinctiō ciuiū exteriorū et inte
riorū Sc° intmisit se et de
tmiat' d' distinctiō possessionū
diuidēs totā regione .i. totū tri
toriū ciuitatis in tres ptes vȝt
in ptem sacrā gnēm et ppriam
Sacram attribuebt cultui diuino
gnēm bellatoribg ppriam agrol
dicebat enī ita tritoriū ciuitātis
optime diuisū esse si ps tbue
ret ministrātibg in teplis diuinis
quā appellat sacram ps vero
bellatoribg quā appellant gnēm
eo q' bellatoēs qui bono ut d'fen
sioni patrie vacaū d'bebant ps
vō esset ppria ipis agrolis arti
ficas quid' nullā ptem tritorij
tbuebat eo q' ex arte sufficiēt
vivē possent nec et bellato
ribg tbuebat arma dicebat tn̄
debē esse aliqd tritoriū gnē
d' quo bellatores viuēnt q' d'
gnū exacio Tcio intmisit se d'
distinctiō iudicorū Dicebat
enī oīa iudicia d'bē ēē d' tbus
scdm q' d' tbus litigat ciues
vȝt d' nocumto iniuria et morte
Quicūqȝ enī in iustificat in aliū
ul' iniustificatur in eig res nocēdo
dampnādo ul' dampnificādo ipm
ul' psonā et hoc duplicat ul' de
honorādo eam faciendo ei ob
pbria et vituperia ul' offendēdo
ipm faciendo ei pcussioēs et vul
nera Iniustificatiom aūt qntū
ad res appellabat nocumtū sed
iniustificatiom qntū ad d'honora
ciom psone vocabat iniuriam
Offensiom quid' ipius psone qn
tū ad pcussiōes et vulnerā noīa
bat mortē quia talia ad mortē
ordinant' eo q' oīs passio ma
gis facta abiciat a sba Qrto
intmisit se d' distinctiō iudicāciū

dicebat enim debere esse duo genera iudiciorum et duplex pretorium unum ordinarium in quo discuterent cause et aliud principale ad quod reducerentur appellationes Volebat quidem principale pretorium quod narrat philosophus ii pol. debere ex senibus electis ut si cause male iudicate fuerint in pretorio ordinario senes illi electi et boni testimonii rectificarent ipsas Quarto intromisit se de modo iudicandi volebat enim ut utrisque pretoriis tam in principali quam in ordinario iudicia fierent sine collatione iudicum inter se dicebat autem quod audita causa quilibet iudex per se cogitaret et postea in pugillaribus scriptam adduceret suam sententiam ut si incusatus simpliciter condempnatus esset iudex simpliciter condempnationem scriberet Si vero simpliciter absolvendus pugillarem portaret vacuum Sed si aliquis non condempnandus et in aliquo absolvendus per scripturam determinaret illud philosophus ii pol. ubi positionem dicti philosophi narrat assignat causam quare ypodomus sic statuit Credebat quidem quod si iudices iuramento essent astricti ut dicerent quod sentirent forte deierarent timendo totum aliis dicere quod sentirent Ideo ordinavit quod quilibet privatim suam sententiam scriberet Tertio statuit quasdam leges tangentes diversa genera personarum statuit autem quatuor huiusmodi leges quarum prima tangebat sapientes secunda bellatores tertia totum populum quarta principem Quantum ad sapientes statuit quod quicumque inveniret aliquid quod esset expediens civitati quod retribueretur ei debitus honor Quantum vero ad bellatores ordinavit quod filii eorum qui moriuntur in bello facto pro defensione patrie et pro bono civitatis acciperent cibum de erario publico Tertio quantum ad totum populum statuit ut totus populus scilicet tam bellatores quam artifices et agricole convenirent ad electionem principis Volebat enim ut patet ex dictis suis principem debere esse per hereditatem sed per electionem quam electionem toti populo tribuebat Quarto quantum ad principem electum ut princeps principalem curam haberet de tribus videlicet de rebus quibus de peregrinis et orphanis appellabat enim orphanum omnes personas impotentes non valentes per se ipsas sua iura conquirere Spectat enim ad regem et principem qui debet esse custos iusti de rebus quibus et etiam de peregrinis et personis impotentibus specialem curam gerere eo quod talibus alii de facili iniuriantur cum non possint defendere sua iura

Capitulum xx quae et quot sunt reprehensibilia in hiis que statuit ypodomus circa gubernationem domus eiusdem

Multa bona consequimur ex dictis et opinionibus antiquorum philosophorum eo quod ipsi in suis dictis multa bona et vera dixerunt dato tamen quod nichil veri dixissent sunt tamen vitande opiniones eorum et secundum sententiam philosophi ii metheaurorum debemus gratias reddere eis quia a virtute deviant et discordant ab opinionibus veris Excitant enim talia aliquando intellectum mala quod aliorum dicta male sonans intellectum incitant ut vere iudicet Ypodomi ergo opinionem recitantes quia in sua politia multas bonas sententias promulgavit aliqua tamen inegre statuit Proposuimus tamen quantum ad presens spectat secundum dicta philosophi ii pol. improbare ypodomum quantum ad tria primo quantum ad impossibilitatem statutorum secundo quantum ad modum quem statuit in iudicando tertio quantum ad leges quas statuit tangentes diversa genera personarum Primo enim dictus philosophus deficit statuendo impossibilia nam statutum de distinctione civium stare non poterat cum statuto de electione principis Si enim civitas secundum ipsum distingui debebat in tres in tres partes scilicet in bellatores artifices et agricolas et soli bellatores habebant arma ut possent seditiones et iurgia

facta in ciuitate remouere et pa
triam ab hostibus defendere oportet
bellatores habere maiorem potentiam quam
agricole et artifices sibi simpliciter et
quia semper potenciores dominantur et
hominibus libenter iniustificant cum pos
sunt hoc posito artificiales et agricole
non habuerunt partem in politica et
bellatores non permittebant eos partici
pare in electione principis Statuere
ergo quod populus totus eligat principem
statuere non potest cum bellatoribus eo
quod ipsi sunt potenciores aliis et sunt
soli habentes arma Sic deficiebat
ypodomus quantum ad modum quem sta
tuit in iudicando / volebat enim iu
dices non debere conferre in consistorio
de sententia ferenda tamen ut ait philosophus
non negabat quin domini priuati con
ferre possint hoc autem dupliciter via
improbari potest Primo quia ex
isto modo iudicandi consequitur maior
confusio et maior derogatio iudicum
nam circa presumunt iudices si possint
sibi loqui in priuato quam si loquantur
publice in consistorio et si inuene
runt dicere quod senciunt circa derne
gabunt hoc modo quam aliter Unde
philosophus innuit quod in quibusdam bonis
politicis contrario statuit quam ordina
uerit ypodomus ubi ordinat iudi
ces posse loqui sibi inuicem publice
non tamen posse habere adinuicem consili
um in priuato Rursus deficiat
dictus modus quia in aliquibus iudiciis
oportet collocucionem habere ad inuicem
quorum sententia tenenda esset Tandem
deficiebat dictus philosophus quantum ad leges
quas statuit tangentes diuersa ge
nera personarum et specialiter quantum
ad legem quam statuit contra sapientes
Nam si quicumque sapiens inueniens
aliquid expediens ciuitati debet ex
hoc debitum honorem accipere cona
rentur sapientes ad inueniendum no
uas leges et ad ostendendum leges
nouas inuentas esse proficuas ciuiti
quare continue mutarentur leges
quod est valde in ciuitate periculosum
quia leges magnam efficaciam habent

ex diuturnitate temporis quare si assidue
innouentur leges tolleretur vis et
efficacia ipsarum Statutum ergo ypo
domi de eo qui inuenit aliquid expe
diens ciuitati ut ait philosophus superfi
cialiter visum apparet bonum Est tamen
periculosum In his autem deficiat ypodomus
utrum autem deficerit in aliis ut utrum
principatus debeat ire per electionem vel
per hereditatem vel utrum leges sint
innouande dato quod aliquid dictum
contineat et alia que circa istam materiam
sunt querenda infra diffusius tractabuntur

Incipiunt capitula secunde partis Tercii libri de regimine principum

¶ Quomodo regende sunt ciuitates tempore
pacis et que et quot consideranda
sunt in tali regimine ¶ Quot sunt
species principatuum et qui illorum
sunt boni et qui mali ¶ Quod melius
est ciuitatem et regimen regi uno
quam pluribus et quod regnum est optimus
principatus ¶ Quibus racionibus ostendi
potest quod appareat melius esse ciuitatem
aut prouinciam regi pluribus quam uno
et quomodo solui possunt raciones ille
¶ Quod melius est regimen regni et
principatus ire per hereditatem et succes
sionem filiorum quam per electionem alicuius
¶ Que sunt in quibus rex alios debet
excedere et quomodo rex differat a
tiranno ¶ Quod tirannus est pessimus
principatus et quod summe debent cauere
reges et principes ne eorum do
minium in tirannidem commutatur
¶ Quod est officium regis in tirannide
et qualiter rex se habere debeat in regimine
ciuitatis et regni ¶ Quot sunt illa
que debet operari verus rex quia
simulat se facere tirannus ¶ Que
et quot sunt cautele quibus tirannus
nititur se uiso domino persuadere ¶ Que
sunt illa ad que reducuntur cautele ti
rannice et quod reges cauere debent
ne efficiantur tiranni quia opera re
gia sunt optima tirannica vero sunt
pessima ¶ Quod detestabile est regiam
maiestatem declinare ad tirannidem
quia quicquid corrupcionis est in aliis
peruersis principantibus totum in tirannide

9ggat Et sume expedit re
gibus recte gubnar poplm et
cauer ne tirannizet qa mltis de
causis cotingit subditis insidiari
tirannis Et maxie rex cauere
debet ne efficiat tirannus si velit
q duret eius pncipatus eo q pluri
bus modis cotingit corrumpat tira
nides qz regius pncipatus Que
sut que saluat dominium regiu
et que que oporteat rege facere
ut se in suo pncipatu psuet
Que sut cosiliabilia et circa que
ozt cosilia adhibe Quid est co
siliu et qlit cosilia sut fienda
Quales cosiliarios decet assume
regia maiestate Quot ozt fore
cosiliarios et circa qt osilia sut ad
hibenda Et qntu possibile est
sut oia legibus dtminanda et qz
paucioa sut arbitrio iudicu comit
tenda Qualit e in iudicio pro
cedendu et qt sermoes passionales
sut coram iudice phibendi Que
et quot oporteat hre iudices
ut cotingat eos debite iudicare
Que et quot oporteat coside
rare iudices ut indulgeant huius
ut sit clemtes potius qz crudeles
Et diuisa sut genera legu et di
uisi sut modi iusticie ad q in ius
nale et positiu et cetera talia
reducutur Quo ius gentiu
et ius nale aliqualiter a iure nali
ht esse distinctu Qualis debeat
esse lex huana et q cocedere tales
leges sunt utile regno et ciuitati
Et no tm lz est leges ferre et
condere et ut leges vim obliga
di heant ozt eas pvulgatas ee
Quot et que opa debet cotine
leges que a regibus et pncipibus st
condende Qualit melius regit
ciuitas aut regnu utru melius
regat optio rege d optia lege
Et pt lege huana et nalem
oportuit dare lege euangelica
et diuina Et qntu possibile
est sut leges patrie obsuande et
q cauendu est assuescere i nouare
a i innutare leges Et est ciuitas
et q est regnu et quale oporteat
ee populu existente i regno et ci
uitate Et tue e optia ciuitas
et optimu regnu et optimus po
pulus qn ex mltis psonis mediis
ostituitur e poplus Et expedit po
plo cu magna reuerentia regibus obe
dire et cu suma diligentia leges re
gias obsuare Qualit debent se hre
ciues et vniusalit hitatores regni
ne reges prouocet ad iracundia
contra ipos Quo reges et pncipes
debeat se hre ut ament a po
pulo et quo ut timeant et q verum
q sit neccium amari tn debent plus
appetere qz timeri Incipit 2a ps 3i
libri Cam pm Quo reges et pri
ncipes debent rege ciuitates tpre
pacis et q consideranda st in tali regimine
Postq auxiliante deo
copleuimus pmam
ptem huius tcii libri
pmittendo queda p
ambula ad ppositu
et recitando opioes
diusoru phoru istituentium
politicas
regimie ciuitatis et regni
Restat aut aut vide nunc
et exequi d aliis duabus ptibus
videlicz d regimie ciuitatis et
regni tempore pacis et d huius
regimie tpre belli Sciendu igi
q sicut tpre belli dfendeda e ciui
tas p arma sic tpre pacis gu
bnanda est p leges iustas et
p cosuetudies approbatas que
vim legu obtinet Videntur ergo
sic se hre arma ad tempus belli
sicut et leges ad tempus pacis
Viso quo tpre pacis gubnadam
ee ciuitate et regnu p leges
iustas et p cosuetudies applbatas
delem patet pt que et quot
cosideranda sut in tali regimie
Videt aut phs tangere
quatuor que cosideranda sut in
regimie hec aut sut pnceps
osiliu pretoriu et populus

Possumus aut ex ipis legibus qbus
regenda est ciuitas tpe pacis du
plici via inuestigare q de pdictis
quatuor considerandum est in regimine
quo regenda est ciuitas tpe pacis
Prima via sumitur ex his q requi
runtur ad legem sc'da ex fine q inte
ditur ex ipa lege. Prima via
sic patet Nam ex eo q p leges
recta gubernatio habeatur quatuor ad
pns spectat iiii requiruntur primo
ut leges ꝑ sapienciam sint bene
inuente Sc'do ut ꝑ ciuilem potenciam
sint bn custodite Tercio ut p leges
inuentas et custoditas acta ciuium
sint recte iudicata Quarto et ultio
ut ppt pacificum statum populi que
traduntur in legibus sint debite ob
seruata Bene aut custodire leges
ꝑ ciuilem potenciam spectat ad princi
pem Vn et phs v ethi ait q
princeps debet esse custos iusti i cu
stos legum et statutorum huius
Nam ipa statuta legalia leges qui
dam dici possunt Bn qd inuenire
leges ꝑ sapienciam spectat ad consi
lium decet enim principes adeo sa
pientes consiliarios habere ut debi
te inuenire possint que populus
obseruare debet Bn enim iudicare
sedm leges inuentas p consiliarios cu
stoditas ꝑ principem spectat ad pre
torium siue ad iudices Ipi enim
sunt qui sedm leges acta ciuium iudi
care debent Sed obseruare leges spe
ctat ad omnes ciues siue ad totum
populum Sic ergo si considerentur q requi
runtur ad hoc q tpe pacis p leges
bn gubernetur ciuitas oportet in huius
regimine de pdictis iiii^or conside
racionem facere Sc'da via ad inue
stigandum hoc idem sumitur ex fine
qui in legibus intenditur Debet
enim intendere legislator ut p le
ges consequamur consensum utemus
nocumentum faciamus iustum et vi
temus iniustum et sequamur lauda
bile et fugiamus vituperabile De
consensu aut et nociuo est consilium
de iusto enim et iniusto est pretorium

sed de laudabili et vituperabili est
exclamacio siue contionatio que pt
respicere totum populum Populus
enim ad bn agendum p leges maxime
inducendus est eo q in ipis legi
bus proponuntur laudabilia et prohibe
tur vituperabilia Volentes ergo determinare qualiter
regenda sit ciuitas tpe pacis non
solum considerare debet qualis debeat
esse princeps cuius est leges ferre
et custodire Sed et quales debeant
esse consiliarii quorum est cognoscere
quid consensus et quid nociuum et quales
debeant esse iudices quorum est
iudicare quid iustum et quid iniustum
et qualis debeat esse populus qui
inducendus est ut sequatur pulcrum
et laudabile et fugiat vitupa
bile De omnibus ergo his quatuor
oportet de principatu consilio pretorio
et populo dicemus ut ad pntem spe
ctat dicemus in hac sc'da parte
tercii libri primo tamen dicemus de huius
principatu Cam. y Qt sunt spes
principatuum et q illorum sunt boni et q mali

Textio pol phs distinguit sex
genera principatuum quorum
tres sunt boni et tres sunt
mali Nam regnum aristocratia et
politica sunt principatus boni Tira
nides oligarchia et democratia
sunt mali Docet enim ibidem di
scernere bonum principatum a malo
Nam si in aliquo dominio et princi
patu intenditur bonum commune et
omnium ciuium sedm suum statum sic est
equale et rectum Sed si intenditur
ibi bonum aliquorum et aliorum op
pressio sic est corruptum et puersum
hoc enim modo sedm viam phi ac
cipe possumus sufficienciam principa
tuum tam puersorum q rectorum Nam
in ciuitate uel in aliqua gente
uel dominatur vnus uel pauci uel multi
Si vnus uel ille intendit bonum
commune et subditorum tunc dicitur monar
chia siue regnum Regis enim est
intendere bonum commune Si enim ille
vnus sit dominans non intendit
bonum commune sed ꝑ ciuilem potenciam

opprimens alios omnia ordinat in bonum proprium et privatum non est rex sed tyrannus. Duo ergo principatus consurgunt in dominio unius: unus rectus ut cum propter bonum commune dominatur rex, et alius perversus ut cum propter bonum privatum principatur tyrannus. Contingit tamen aliquam civitatem non regi uno aliquo dominante sed regi aliquibus paucis tamen. Videmus enim pluries in civitate romana quod deficiente senatu tempore illo intermedio antequam alius senatus eligeretur regebatur totus romanus populus quibusdam paucis viris. Eligebant enim duodecim viri approbati et boni testimonii qui vocabant xxi bonos homines et eorum gubernamine tota civitas regebatur. Unde et maleficia facta distinguebant ex diversitate principatuum. Dicebatur autem de aliquo maleficio fuisse factum tempore senatoris, de aliquo vero tempore bonorum hominum. Si vero regatur civitas non per unum solum sed per quosdam paucos, tunc illi pauci si sunt virtuosi et boni et intendunt commune bonum, et tunc talis principatus dicitur aristocratia quod idem est quod principatus bonorum et virtuosorum. Inde autem venit quod maiores in populo qui debent populum regere vocati sunt optimates quia optimi ss esse debent qui aliis preesse desiderant. Sed si illi pauci non sunt virtuosi nec intendunt commune bonum sed sunt divites et opprimentes alios intendunt proprium lucrum, huiusmodi principatus oligarchia dicitur quod idem est quod principatus divitum. Consurgit igitur duplex principatus ex dominio paucorum: unus rectus ut cum dominantur aliqui qui sunt virtuosi et intendentes commune bonum, et alius perversus ut cum dominantur aliqui non qui sunt boni sed quia sunt divites et opprimentes alios. Tertio potest distingui principatus ex eo quod in civitate dominantur multi. Contingit enim in civitatibus Italie dominari multos ut totus populus. Ibi enim requiritur consensus totius populi in statutis condendis et in potestatibus corrigendis et etiam eligendis. Licet enim semper ibi advocetur potestas vel dominus aliquis qui civitatem regat, magis tamen dominatur totus populus quam dominus advocatus, eo quod totius populi est eum eligere et corrigere si male agat, et eius totius est condere statuta que non licet dominum transgredi. In tali igitur principatu ubi dominantur multi ut totus populus vel intendunt bonum egenorum mediarum personarum et divitum omnium secundum suum statum, et tunc est rectus et equalis. Et quia talis populi principatus non habet nomen proprium, vocat enim philosophus nomine communi et dicit ipsum esse politiam. Politia autem quasi idem est quod ordinatio civitatis quantum ad omnes principatus qui sunt in ea et principaliter quantum ad maximum principatum qui dominatur omnibus aliis. Politia enim consistit maxime in ordine summi principatus qui est in civitate. Omnis ergo ordinatio civitatis politia dici potest, principatus tamen populi si rectus sit eo quod non habeat commune nomen politia dicitur. Nos autem talem principatum appellare possumus gubernationem populi si rectus sit. Sed si populus dominans sit non intendit bonum omnium secundum suum statum, si vero tyrannizat et opprimit divites, est principatus perversus et greco nomine dicitur democratia. Nos autem ipsum appellare possumus perversionem populi. Patet ergo quot sunt principatus et qui illorum sunt boni et qui mali vel perversi.

Capitulum iii. Quod melius est civitatem et regimen regi uno quam pluribus et quod regnum est optimus principatus.

Quia intendimus ostendere que sit optima politia et quis sit optimus principatus, postquam diximus modos principandi et declaravimus qui illorum sunt recti et qui perversi, restat ostendere inter principatus rectos quis sit melior. Assignantur autem communiter iii rationes sive vie quod regnum est optimus principatus et quod melius est civitatem aliquam sive provinciam regi uno

quam pluribus siue illi plures sint pauci
siue multi. Prima via sumitur ex
unitate et pace que debet intendi
in regno et ciuitate tamquam finis.
Secunda ex ciuili potentia que requiritur ad
regimen ciuitatis. Tertia ex his que
videmus in natura. Quarta et ultima
ex his que experimento didicimus in
regiminibus ciuitatum. Prima via
sic patet. Nam pax et unitas ci
uium debet esse finaliter intenta
a legislatore sicut sanitas et e
qualitas humorum est finaliter intenta
a medico. Hanc autem unitatem et
concordiam magis efficere potest quod est per se
unum. Magis autem per se unitas repe
ritur in principatu si ducatur unus princeps
quam si ducerentur plures. Immo cum plures
principantur nunquam potest esse pax in
huiusmodi principatu nisi illi plures sint
uniti et concordes. Propter quod autem unum
per se est illud magis. Si ergo est pax et
concordia inter ciues si plures principa
tur et principatus sunt quasi unum ergo
si solus unus principaretur inter eos non
sic de facili turbari posset pax ipsorum
ciuium. Secunda via ad inuestigandum sumitur
ex ciuili potentia que requiritur in regi
mine ciuitatis. Nam quanto virtus est
magis unita fortior est quam ipsa disper
sa. Ut declarari habet in libro de causis
ut in propositionibus. Videmus autem quod
si multi homines traherent nauem nisi uni
rentur in tractu ut cum unus traheret et
alter non traheret nunquam nauem traherent.
Immo si omnes vires que sunt in plu
ribus trahentibus congregarentur in uno
quia ille magis traheret unite et
virtuosior esset in trahendo. Quare
si tota ciuilis potentia que est in plu
ribus qui principantur et congregaretur
in uno principe efficatior esset
et ille principans propter abundanciam
potentie melius posset politiam gu
bernare. Tertia via sumitur ex his
que videmus in natura. Ubicumque
autem est regimen naturale sic per totum
illud regimen reducatur ad aliquod
unum principans ut si in eodem cor   code
pore sunt diuersa membra ordinata ad

diuersa officia et diuersos motus est
dare aliquod unum membrum ut cor ex
cuius motu sumunt originem omnes
motus animales factos in toto corpore.
Rursus si ad constitutionem eiusdem
concurrunt diuersa elementa est dare ibi virtutem   clementa
aliquam ut animam regentem et conti
nentem elementa in corpore animalis
ne dissoluatur animal per totum corpus.
Unde dicitur circa finem primi de anima
quod anima magis continet quam econuerso. Sic et
unum celeste corpus ut primum mo
bile est illud per cuius motum reguntur
et causantur motus facti hic inferius et
in toto uniuerso est unus deus in gloria
regens et disponens ipsum et gene
rale est eis in societate apum natura
subest uni regi. Si igitur singula
naturalia considerentur semper videmus
multitudinem quasi reduci in unum aliquod
principans et gubernans. Nam sicut naturale
est quod multitudo ab unitate procedat
sic est etiam naturale ut in unum aliquod
reducatur. Bonum igitur est regimen
populi siue multorum si sit rectum me
lius tamen est regimen paucorum eo quod
magis ad unitatem accedat. Opti
mum est autem monarchia siue gu
bernatio unius regis eo quod ibi perfectior
unitas reperitur. Quarta via
sumitur ex his que experimento vi
demus in regiminibus ciuitatum. Experti
enim sumus ciuitates et prouincias
non existentes sub uno rege esse in pe
nuria non gaudere pace molestari
dissensionibus et guerris. Existentes
vero sub uno rege econtrario guerras
nesciunt pace letantur abundancia
florent.

Capitulum iiii. Quibus rationibus ostendi potest quod appareat melius esse ciuitatem et prouinciam regi pluribus quam uno et quomodo solui possunt rationes ille.

Philosophus iii politicorum videtur tangere tres
rationes per quas probari videtur
quod melius sit ciuitatem et pro
uinciam regi pluribus quam uno. Videtur
autem in principe tria esse necessaria ut
bene regat populum sibi commissum. Primo
enim debet habere perspicacitatem rationis secundo
rectam intentionem tertio potentiam stabilitatem

Ex his aut̄ sumi p̄nt tres vie
ex quib᷒ venari possum᷒ q̄ p̄ bo
nū sit p̄ncipari plures et nō vnū
tm̄ Prima via sic patet Nā
plures oculi plus vident q̄ vn᷒
plures man᷒ plus p̄nt q̄ vna
et plures intellect᷒ supant vnū
in cognoscendo Cū ergo si dn̄entur
plures erit ibi p̄spicacior rō quia
plures cognoscunt plura q̄ si p̄n
vn᷒ tm̄ Vn̄ et ph̄s in pol' ait q̄
plures hoīes sic p̄ncipantes q̄ con
stituūt vnū hoīem mltor̄ oclor̄
et mltarū manuū ergo melior
erit huiꝰ p̄ncipat᷒ q̄a hō sic co
stitut᷒ et mltido sic p̄ncipans cer
tificatior erit in p̄ncipando Sc̄a
vīa ad investigandū hoc idē sum
ex recta intencōn que req̄rit in
p̄ncipante Tūc enī p̄ncipans rectā
hīt intencōm si nō intēdat in bō
p̄p̄u sed in cōe Qnto igit̄ mi
n᷒ intendit cōe bonū tanto pe
ior est p̄ncipat᷒ Sed si dn̄entur
mlti dato q̄ intēdāt bonū p̄p̄u
nō oīo recedūt ab intencōn cōis
boni Sed si dn̄et̄ vn᷒ sol᷒ et ille
intendet bonū p̄p̄u q̄a bonū
vni᷒ est q̄ oīo bonū p̄uatū sit
intendēs recedit q̄ oīo a cōi
bono Peius est igit̄ p̄ncipari
vnū q̄ plures Tcia via sumit̄
ex stabilitate q̄ req̄rit̄ in p̄ncipā
te Debet enī p̄ncipē esse regulā
rectam et stabilē ut p̄ irā et co
cupiscētiā et p̄ alias passiōes
nō corrumpat̄ nec peruertat̄ Sed ut
ait ph̄s facili᷒ corrūpit̄ vn᷒
q̄ plures Meli᷒ est ergo dn̄ari pl
res q̄ vnū Sciendū est igit̄
q̄ hāc dubitacōm quā ph̄s in
pol' venat̄ dubitādo assignans
rōnes mltas q̄ meli᷒ sit dn̄ari
mltitudīe p̄pter ea in eodē tcō tangit
quedā p̄ que obiectiōes hui᷒ solui
p̄nt Non enī est intelligēdū sim
plicit̄ fuisse d' intencōn ph̄i do
minīu plurī esse cōmēdabili᷒
dominio vni᷒ dū tn̄ vtrūq₃ sit
rectū cū ipē plures dicat in

eisdem politicis regnū eē dignissim
p̄ncipatū Int̄ p̄ncipat᷒ enī rectos
p̄ncipat᷒ vni᷒ qui dicit̄ regnū ē
optim᷒ Int̄ p̄uersos vō p̄ncipatus
vni᷒ qui cōi noīe tirānides nū
cupat̄ est pessim᷒ sed d' hoc inf̄
dicet̄ Dicit̄ enī q̄ sicut monar
chia regia est optiā Ita q̄a ma
iori bono maī᷒ bonū opponitur malū
Monarchia tirānica ē pessima
dominari aut̄ plures dn̄io recto nō
est dign᷒ q̄ dn̄ari vnū cū nunq̄
plures recte p̄nt dn̄ari n̄ inq̄ntū
tenent locū vni᷒ et p̄nt hr̄e ad
se inuicē cōcordiā et vnitatem
Sed ut sup̄ dicebat̄ p̄t q̄ vnū q̄d̄
et illud magis Cū ergo si dn̄ari plo
intantū est rcm̄ et dignū inq̄ntū
tenet locū vni᷒ dn̄ari vnū et
facere monarchiā si debito modo
fiat erit oīo rectior et dignior et
Censendū est igit̄ regnū esse
dignissimū p̄ncipatū et sc̄dm re
ctū dn̄iū meli᷒ est dn̄ari vnū
q̄ plures Sed ut soluant̄ obiec
tiones p̄tacte Sciendū q̄ plura
cognoscunt plures q̄ vn᷒ et cic᷒
corrumpit̄ vn᷒ q̄ plures et mlti
nō sic deuiare possūt ab intencōn
cōis boni sicut faceret vnus
solus Ido si fiat monarchia et
dn̄et̄ vn᷒ p̄nceps ul' vn᷒ rex in
toto p̄ncipatu ul' in toto regno
ille p̄nceps ul' ille rex sc̄dm ph̄m
in pol' dēt sibi associare mltos
sapientes ut hēat mltos oclōs
et mltas man᷒ et sic fiat vn᷒
homo mltorū oclorū mltarum
manuū et mltorū pedū nō ergo
dici poterit talē vnū monarchiā
nō cognoscere mlta quia q̄ntū
spectat ad regimē regni quicq̄d
oms illi sapiētes cognoscunt tōm
ipē rex cognoscere dicit̄ nec et
dici poterit ip̄m d'lem posse cor
rumpi et p̄uti Nam si rex recte
dn̄ari desideat n̄ ē possibile ip̄m
p̄uti n̄ totū consiliū et oms sa
pientes et bonos quos sibi asso
ciauit cōtinget esse p̄uersos tales

eñ intendit maxīe gnē bonū sed
si sic se hēat oīo dignū est ipm
pncipari si aūt aliť se hēet et si
spreto cōsilio et dimissa societa
te sapiētū et bonoꝝ vellet seq̄
tarnt ppⁱū et appetitū pⁱuatū ia
nō esset rex sed tirānꝰ tlēz ergo
malū nō eēt melꝰ dūari ꝙ̄ plures
imo pessimū esset dūiū eo
ꝙ ut patz exhitis et ut infra
plenꝰ patebit et ondeť tiran
nides est pessimꝰ pncipatꝰ

Cam. v. Qꝫ melꝰ ē regimen reg̃ et pncipatus ire p hēditatem et successiom filioꝝ ꝙ̄ p aliqua electoz

Videť forte alicui oīo esse
melꝰ et dignꝰ dūatiom
regiā et pncipatū ire p
electiom ꝙ̄ p hēditatē Dubitaē
videť an melꝰ sit cōstitue dūi
um arte ul' sorte Nam si p de
ctiom pficiat aliqs in regem
videť tale regimē nō esse ex
positū casui et fortuē sꝫ sctm
est p artem eo ꝙ pficieť melior
et industior sed si p hēditatem
hoc fiat exponiť regimē quasi
sorti casui et fortunē Nā incītū
est qual' deat eē filꝰ ad quem
spectabit hēe regiā dignitatem
Absolute ergo loquēdo melꝰ est
pncipē pstituendū esse p electi
om ꝙ̄ p hēditatē Tn̄ ut plurīm
hoīes hn̄t corruptū appetitum
psideātis gestis et cōditionibus
hoīm quas expimetali videmꝰ
Videť ꝯsendū magis expediē
reg̃ et ciuiti ut pficiat dūs
p hēditatē ꝙ̄ p electiom Possꝰ
aūt tplici via ondē psideratis
pditionibꝰ hoīm melꝰ eē huiꝰ
regīm p hēditatē ire Prima
sumiť ex pte ipiꝰ regis regētis
populū Sc̄a ex pte filii q̄ debet
in hēditatē succedē Tcia ex pte
et populi q̄ dēt p tlē regīm gubnai
Prima via sic patet Nā sedm
phm ii pol' inenarrabile est
qūtā dilectiom hēat et qūtū
differat putaē aliq̄ propriū

Nā qd' est ñale ociosū et vanū
esse nō pt̄ Nāliť aūt quilibꝫ
hn̄t amiciciā ad seipm Natuale
est igiť tāto regem magis so
licitari circa bonū regni qūto ipm
regimē magis esse bonū suū
et bonū ppⁱū Cerre si rex vide
at debē se pncipari suꝑ regim
nō solū ad vitā sed etiā p hēdi
tatem in ppⁱis filiis magis
reputabit bonū regni esse bōm
suū et ardenꝰ sollicitabiť circa
tale bonū imo qa tota spes pa
tris requiescit in filiis et ni
mio ardoē moneť gra dilectioꝫ
filiorū sedo rex omī cuiā qua
potiť mouebiť ad pcurandum
bonū statū regni si cogitet ipz
puenīe ad dūiū filiorū Phs
tn̄ iii pol' vbi d' hac mā deť
minat ait ꝙ hoc est difficile vzt
ꝙ si patres possint tradē regīm
regni ppⁱis filiis Innuit ꝙ hť
esse quāi ṽtutis diuē extedere
huanū modū Sed forte ideo
phs ait quia antiqtꝰ ut plurīm
reges puertebanť in tiranos
et nō dūi dūabat ꝙ filii hoc
mō succedānt in hēditatē pa
tna ul' simpliciť tn̄ hť dicit
esse dūiūm Quia nisi reges et
pncipes bn̄ se hēant erga di
uina raro pting̃it filios regnā
pꝰ patres et si regnat filii vix
aut nūq̄ regnabat filii filioꝝ
Ex pte ergo regis ut magis sol
licitet bonū esse regnū arguē
possumꝰ ꝙ expediat regale re
gimē in filios p hēditatē suc
cedē Sc̄a via ad inuestigādū
hoc idem sumiť ex pte filii ad
q̄ spectat suscipe curam regni
Nam sicut moēs nuꝑ ditatoꝝ
ut plurīm peyoēs sūt moribꝰ coꝝ
q̄ fuerūt diuites ab antiq̄ sic mo
res et nuꝑ potentū et d' nouo
eleuatorū p adeptiom ciuilis po
tenciae peiores sūt moribꝰ ali
orum Nesciūt enī tales fortunas
ferre Nuꝑ enī esse exaltatū

in regem, et q̄ quedā indigno
regie dig̃tatis Tales quidē ut
plurīm tirānisēt et inflati corde
inerudite regnāt Sed si regale
regimē in hēditatē vadat filii
ex hoc nō inflant nec efficiūt
inflati elati q̄a nec reputāt ma
gnū si illud hēant qd̄ patres
possederūt q̄re ex pte filiorū
debē succedē in hēditatē patnā
expedit regno ne ierudite re
gat et ne regale regimē cō
uertat in tirannidē ut regia di
g̃tas phēditatē transferat ad po
steros Tercia via sumit ex pte
popli qui dēt ptlē regimen
gubnai Nam cōsuetudo est q̄
alt̄ nā ppt̄ qd̄ regimina ex cō
suetudie q̄ nā efficiūt Popl̄s
igit si pdiutnā cōsuetudine obe
diūt patbꝫ filiis et filiorū fi
liis q̄ nā inclinat ut volunta
rie obediāt cū omē volunta
riū sit minꝰ honorosū et diffi
cile ut liberiꝰ et facilꝰ obediat
poplꝰ mādatis regiis expedit re
gie dig̃tati phēditatē succedē
Determināe igit dnum et
ꝓsapiam ex qua assumēdꝰ est
rex· sedat littigia· tollit tirani
dem. efficit q̄ dnū nāle litti
gia enī sedat q̄a mltōns inter
eligentes dissensioēs oriūt ppt̄
electiōm pncipis ppt̄ qd̄ tbat
pax regi Tirānidē tollit q̄a
dnantes pelectiōm ut patet
pphitata nō sic diligūt bonū
regni sicut hēditaie pncipātes
et quia hoc ē ee tirānū non
intēdē bonū regni tales faci
lius tirānisent facit et hr
dnū nāle q̄a pplꝰ q̄ nālit dnā
tur inclinat ut obediat iussio
nibꝰ talis regis Ex hoc aut pa
te pt̄ q̄ nō solū expedit reg̊
dt̄mināe ꝓsapiā ex qua pficie
dus est dnꝰ Sed et oꝫt dt̄mina
re ꝑsonā Nam sicut oriūtur
dissensioēs et lites si ignoret
ex qua ꝓsapia assumēdꝰ sit

rex Sic et littigia oriūt si non
dētmiet que ꝑsona in illa pro
sapia debeat pncipai talē aūt
dētmiae ꝑsonam difficultatē nō
habet Nam si dig̃tas regia phē
ditatē transferat ad posteros oꝫt
eam trāsferre in filios q̄a scdm
lineā cōsang̃nitatis filii pntibꝫ
maxie sūt ꝯiuncti oꝫt aūt talē
dig̃tatē magis trāsferre ad ma
sculos q̄ ad feīas Quia masclꝰ
est feīa rōn fstātior corde aīo
fior passionū minꝰ insecutor sūt
masclos aūt oꝫt talē dig̃tatem
tbuē magis pmo geito q̄ aliis
ut patet q̄a ut aīt phs in pol
decet iuniores seniorbꝫ obedire,
imo quia ptres ut aīt phs ꝯmt
pmo geitos diligūt q̄ magis sit
ꝯire regi d̄ bono regni expedt
statuē regnū succedē pmo genito
ut pat solicitudīe curet d̄ bono
regni sciēs ipm̄ puenie ad filiū
plus dilēm ut si dicat q̄ ꝯtigit
aliqn̄ magis diligē iuniores tlibꝫ
obiectōnibꝫ d̄ facili rndet quia
tota huāna et gesta pticlāria oīo
sub recta regula et ita narracōz
nō cadūt sufficit g̊o in tlibꝫ pro
babilit̄ ꝓsumē et leges statuere
put in plurbꝫ ꝯtinget vitatē Qt
vō supiꝰ tangebat, videlicet q̄
ire phēditatē dig̃tatē regiam
est exponē se fortue eo q̄ ig̃
ret qualis regiꝰ filius sit futu
rus Dicendū q̄ vix sūt aliqua
gesta huāna que ex aliqua pte
nō exponant piclis illa tn̄ ma
gis sūt cauenda q̄ plurbꝫ piclis
exponūt Videmꝰ aūt expiē
ciam plurā mala oriri in ciuitatibꝫ
et regnis ubi nō est dnꝰ aliqs
nālis Nā cōtigit ea aliqn̄ diu
carē gubnatore et cū gubna
torem hnt ut plurīm tirānisat
plurā enī huiꝰ mala in tlibus
regiminbꝫ vidimꝰ que enarrarē
psingula longū esset dicere
g̊o possumꝰ q̄ expedit regno
filiū succedē in regimie pris et si

aliquis defectus esset in regio filio ad quod debet regia cura peruenire suppleri poterit per sapientes et bonos quos tanquam manus et oculos debet sibi rex in societate coniungere Valde tamen reprehensibiles sunt reges et principes si non nimia cura solicitentur quod filii ab ipsa infancia disciplina et bonis moribus sint imbuti cum bonum gentis et totius regni in hoc sistat nec sufficiat quod quia solus primogenitus regnare debet ut de eo sola cura diligens adhibeatur Ignoratur enim quod diuina prudencia statuit et nescitur quis filiorum succedat regnum ideo ne preiudicetur bonum gentis de omnibus cura diligens est adhibenda

Capitulum vi Quot sunt in quibus rex alios debet excedere et quomodo differt a tyranno

Philosophus v politicorum narrat tria [vanuio] in quibus rex alios debet excedere Dicit enim quod antiquitus rex a triplici excessu constituebatur Primo ab excessu beneficii Nam quia populus non percipit nisi sensibilia bona quos videt esse liberales et beneficos nimis ardenter mouentur in eorum amorem et optant eos habere in dominos Inde est quod antiquitus principes preficiebantur in reges Nam si aliquis fuerat populo beneficus gens illa tracta ad amorem eius preficiebat ipsum in regem Secundo potest aliquis prefici in regem ab excessu virtuosorum actionum Nam quia bonorum et virtuosorum est diligere bonum gentis potius quam priuatum ideo reputatur dignus ut preficiatur in regem qui a populo creditur virtuosus Tertio consueuit prefici in regem ab excessu potentie et dignitatis Nam quia probabile est nobiles et potentes magis virtuose operari ceteris quam alios Sed quia tales ut plurimum vel sunt vel creduntur esse magis apti ad principandum ideo plures per hunc modum adepti aliqui regna obtinuerunt Si ergo ex talibus excessibus rex generatur et preficitur si recta sit generatio eius

est huiusmodi excessus per amplius et perfectius reperiri in rege iam in dignitate regia constituto Sic enim videmus in gubernationibus naturalium quod si generatur ignis per calefactionem et claritatem quia nisi tunc ignis cum calefit et calefaciat est claritatem et calorem perfectius reperiri in igne iam generato et in esse constituto Quare si excessus beneficii actionis virtuose et etiam potentie possunt esse causa ut recte aliquis constituatur in regem decens est tales excessus in ipsa monarchia perfectius reperiri Decet enim ipsum regem volentem recte regere quantum ad ipsum spectat adeo sollicitum primo ut ametur a populo Secundo ut cura peruigili prouideat gentis bonum Tertio ut castiget et puniat mouentes sediciones et turbantes populum quare expedit regem predictos tres excessus habere Nam si abundat in beneficiis tribuendis diligetur a populo si excellat in actionibus virtuosis preferabit gentis bonum quia si virtutis est tendere in bonum eius erit magis tendere in maius bonum Bonum ergo gentis et gentis quod est diuinius quam aliquod bonum singulare magis procurabit rex bonus et virtuosus quam bonum aliquod proprium et priuatum Tertio expedit eum abundare in ciuili potentia ut possit corrigere volentes insurgere et turbare regni pacem Viso in quibus rex debet alios excedere Restat ostendere quomodo differat a tiranno Tangit autem philosophus v politicorum iiii differencias inter tirannum et regem Prima est quia rex respicit bonum gentis tirannus vero bonum proprium Nam regnum est principatus rectus Tirannides vero est dominium peruersum Cum ergo bonum gentis sit diuinius bono vnius peruersus dicatur qui spreto bono communi intendit bonum proprium Ex hac autem differentia prima sequitur secunda Quia tirannus intendit bonum delectabile Rex vero bonum honorificum Nam sicut incenarrabile

est q̃nto honor sequit᷑ et q̃nto ē
honoꝛe dignius intendens cõe bo[m]
ꝯtͣ si tirãnꝰ intēdit bonū ꝓp̃u
et p̃uatū seq̃t᷑ q̄ v᷑sat᷑ cͣ bonū
delectabile sed intētio regis v᷑sa᷑
cͣ bonū honorificū eo q̄ ipse in
tendat cõe bonū Ex hac scd̃a
differentia sequit᷑ tcͣ Vz q̄ intētō
tirãnica ē cͣ pecuniã tiranꝰ
enī qͥa spreto cõi bono nõ curat
nisi delectationibꝰ ꝓp̃is maxīe v᷑sat᷑
sua intētio cͣ pecuniã credēs se
p eam posse hui᷒ delectabilia op
tinere Sz regis intētō v᷑sat᷑ cͣ v᷑
tutē ut cives sint v᷑tuosi qͥa ex
hoc maxīe resultat bonū hono
rificū et cõe Ex hac aūt tcͣ
dr̃a seq̃t᷑ qͣrta vz q̄ tirãnꝰ nõ
curat custodiri a civibꝰ sed ab extͣneis
Rex v᷒ volt custodiri a civibus
et a genitis in ꝓp̃o regno Nã
tirãnꝰ eo q̄ spreto cõi bono nõ
curat nisi delectationibꝰ ꝓp̃is vidēs
se esse honerosū et odiosū ab his
qui sūt in regno ideo totã sua
custodiam corporis cõmittit extͣneis
Sz rex econ̄o eo q̄ videat se ma
ximã curã hr̃e d̾ bono regni et
cõi maxīe cõfidit d̾ his qui sūt
in regno ideo facit se custodiri
a ꝓp̃is et nõ ab extͣneis Ca[m] vij
Qȝ tirãnides ē pessi᷒ p̃ncipat᷒
et q̄ sūme cavē dent reges et
p̃n[ci]p[e]s ne eoꝝ dominiū in tirãnide cõutat᷑

Qvadrupliciter via venari possumꝰ
tirãnidē esse pessimū p̃nci
patū P̃ma sumit᷑ eo q̄ tale
dominium maxīe recedit ab intētioē
cõis boni Scd̃a ex eo q̄ ē maxīe
innāle Tcͣa ex eo q̄ est effica
cissimū ad nocendū Qͣrta ex eo
q̄ impedit᷑ hr̃ maxīa bona ip̃oꝝ
civiū Prima via sic patet
qͥa si dñat᷑ rex recedit ab intētio
ne cõis boni eo q̄ rex nõ ē nisi
sit v᷑tuosꝰ et nisi intēdat cõe
bonū Vn̄ tcͥo pol' dicit᷑ q̄ p̃nci
pat᷒ tlem est q̄ cͥ ptiri p̃ncipatū
in mltis ul' qd̾ idem ē q̄ p̃ncipat᷑
mltitudine eo q̄ in tali p̃ncipatu in
tendat᷑ bonū mltoꝝ Sic etiam
si dñent᷑ plures qͥa divites ul' quia
credunt᷑ v᷑tuosi ul' si dñet᷑ totꝰ
populꝰ dato q̄ si dñantes nõ intē
dant nisi bonū ꝓp̃u nõ oīo rece
dant ab intētione cõis boni eo
q̄ plures esset si p̃ncipātes oīne
bonū cõe pluiū est quodāo bonū
cõe Si tirãnꝰ dñet᷑ cū vnꝰ
sit dñs dñans et nõ intēdat nisi
bonū ꝓp̃u omnīo recedit᷑ ab intē
tione cõis boni p̃ncipatꝰ ergo quia
nõ est rectꝰ nisi sit quodāo quid
divinū qͥa in eo p̃n[ceps] dēt intēdi
bonū cõe qͥa ē divinꝰ qͣ̄ aliquꝰ
singlare tanto tirãnides ē p̃nci
patꝰ peior q̃nto in ea plus rece
ditur ab intētione boni Hanc aūt
phs̾ rõm tangit cͣ p̃ncipiū qͣrti
pol' vbi ait q̄ sicut regnū ē optīa
et dignissima politica sic tirãnides
est pessima quꝰ cͣ est pessima
ut ibi dicit᷑ qͥa tirãnides pluiū
stat a politica i· a cõi bono Scd̃a
via ad investigandū hoc idem
sumit᷑ ex eo q̄ tale dñiū maxīe
est innāle Nam illa est nālis
operacio cͣ aliquid qd̄ sic agitur
ut est aptū natū agi cõtͣ cū
regimīe nālit᷑ regitur q̃ndo hoīes
existētes in ipo regunt᷑ ut sūt
apti nati regi Homo aūt qͥa
liberū arbitriū et rõne ptīcipat
cū nālit᷑ regit᷑ ut est aptꝰ natꝰ
regi qn̄ voluntaīe sūt et libē
obedit Ꝯtͣ q̃nto dñiū aliquoꝝ
magis est voluntariū magis dēt
dici innāle Tirãnides igit᷑ pes
sima est qͥa est maxīe i voluntã
ria et maxīe cont᷑ naturã eo
q̄ maxīe subditoꝝ afflictiua
Hac aūt rõm tangit phs̾ in eod̄
iiij pol' vbi ait tirãnidē esse
pessimū p̃ncipatū qͥa nullus li
berorū voluntaīe sustinet p̃nci
patū talem Tcͣa via sumitur
ex eo q̄ talis p̃ncipatꝰ est effica
cissimꝰ ad nocendū Nã sicut
p̃ncipatꝰ regis eo q̄ maxīe sit
vnitꝰ est efficacissimꝰ ad p̃ncipand᷑

sit tirannides est pessimus ad nocendum. Monarchia enim quia ibi dominatur vnus et est ibi virtus vnita ideo vel est optima vel est pessima Nam si monarchia habet intentionem rectam tunc est rex optimus et principatus quia propter vnitatem virtutis potest multa bona efficere Si vero monarchia habet intentionem peruersam tunc est tirannus et est pessimus quia propter suam vnitam potentiam potest multa mala efficere Hanc autem rationem tangit philosophus v politicorum vbi ait tirannidem esse obligarchiam extremam et pessimam quia est maxime nociua subditis Quinta via sumitur ex eo quod per tale dominium impediuntur maxima bona ipsorum ciuium Tirannus enim non solum procurat mala eorum qui sunt in regno sed etiam satagit impedire tirannus scilicet pacem virtutes et scientias Tiranni enim nolunt ciues habere pacem et concordiam adinuicem Rursus nolunt eos esse magnanimos et virtuosos nec etiam volunt ipsos esse sapientes et disciplinatos Quare autem tiranni predicta bona impediant in cunctis infra dicetur Sufficiat autem ad presens scire tirannidem esse pessimum principatum per rationes tactas Quod autem reges et principes summo opere cauere debeant ne principentur principatu tirannico videtur non difficile Nam tanto peior est princeps quanto peior dominio principatur Quare si omnem diligentiam adhibere debet rex ne sit pessimus summe curare debet ne dominetur per tirannidem qui est pessimus principatus

Capitulum viij Quod rex et princeps scire debet quod sit eius officium et hoc diligenter debet considerare in rebus naturalibus

Si rex aut princeps gentem sibi commissam vult debite gubernare et scire desiderat quod sit eius officium diligenter considerare debet in naturalibus rebus Nam si natura tota administratur per vnum deum qui est princeps summus et rex regum a quo rectissime regitur totum vniuersum natura quaerere a regimine quod videmus a naturalibus diuinam debet regi quod tradendum est in arte de regimine regum Est enim ars imitatrix nature In naturalibus enim sic videmus quod natura primo dat rebus ea per que possunt consequi finem suum Secundo dat eis ea per que possunt prohibentia remouere Tertio res ipse per huiusmodi collata natura tendunt in suos terminos siue in suos fines ut natura dat igni leuitatem per quam potest tendere sursum Secundo dat calorem per quem agit et resistit contrariis Tertio ignis per ea que accepit a natura naturaliter tendit sursum Secundo ad hoc quod regnum sit bonum et naturale tria requiruntur Primo ut populus totaliter disponatur et ordinetur ut possit consequi finem intentum Secundo ut remoueantur prohibentia et diuerticula ab huiusmodi fine Tertio ut dirigatur vel promoueatur in finem predictum Sic enim videmus in sagitta dirigenda in signum aliquod quod primo efficiatur recta ut melius aerem scindat ne prohibeatur tendere in ipsum signum Tertio a sagittante sagittatur et dirigitur in finem intentum Rex igitur quod quilibet director populi est quasi sagittator quidam populus vero non est sagitta quedam dirigenda in finem et in bonum Tria igitur spectant ad regis officium quia primo sollicitari debet ut gentem sibi commissam habeat per que possit consequi finem intentum Secundo debet prohibentia remouere Tertio gentem ipsam debet in finem dirigere Ea vero que disponunt ut possit populus consequi finem intentum et bene viuere sunt tria scilicet virtutes scientia et bona exteriora Debet igitur rex sollicitari ut in suo regno vigeat studium litterarum et ut ibi sint multi sapientes et industres Nam vbi viget sapientia et vox scripturarum et fons vnde totus populus eruditionem accipiat Ne ergo existentes in regno sint tenebris ignorantie inuoluti Spectat ad reges et principes valde esse sollicitos de

studio litterarum immo ut infra pate
bit si dominator regni non promoue
at studium et uelit sibi subiectos
esse scientes non est rex sed tirannus
Secundo ad consequendum finem intentum
deseruiunt boni habitus et virtutes Non
enim sufficit finem cognoscere et habere
illuminatum intellectum nisi sit quis virtuo
sus ut habeat ordinatum appetitum
ut uelit consequi finem illum Spe
ctat igitur ad regni rectorem ordina
re suos subditos ad virtutes et
ad consequendum finem qui intenditur
in vita politica cogente deseruiunt
res exteriores Tercio ergo reges et
principes sic regere civitates et re
gna ut sibi subiecti abundent
exterioribus bonis prout deseruiunt ad
bene viuere et ad consequendum finem
intentum et tota politica hoc agit
quomodo possit et quomodo ordinanda sit
ciuitas ut in ea reperiri valeant
que deseruiunt ad sufficienciam vite
licet per precedencia sit aliqualiter ma
nifestum clarius tamen infra dicetur
Viso quod spectat ad reges offi
cium et sollicitudinem circa ea per que
possit populus consequi finem inten
tum Restat ostendere quomodo spectat ad
reges et principes huiusmodi prohibencia
remouere que etiam tria sunt quorum
vnum quidem sumit originem ex natura aliud
vero ex peruersitate ciuium Tercium vero
ex maliuolencia hostium Primum
sic patet Nam homines sunt corru
ptibiles unde est ergo quod in se ipsis
durare non possunt naturaliter appetunt per
petuari in suis filiis siue sint naturales
siue adoptiui Videtur enim homo
quasi post mortem viuere si eo recedente
te secundum suam institucionem alius
in hereditate succedat Valde ergo
turbari posset tranquillus status et pax
ciuitatis et vita finis intentus
in vita politica si reges et prin
cipes non sollicitentur qualiter posteri
ores succedant in hereditate priorum
remouere ergo vnum prohibens bona
vitam politicam est bene ordinare
quomodo hereditates decedencium perueniant
ad posteros Secundo status tranquillus
quietus ciuitatis et regni aliquando impeditur
ex peruersitate ciuium Sunt enim aliqui
adeo peruersi ut semper velint alios mo
lestare Solliciti igitur debent re
ges et principes ne impediatur pax
regni ut exterminent maleficos et
corrigant delinquentes Tercium im
pedimentum huius sumit originem ex ma
licia hostium quia enim nichil esse vi
tare interiora dissimiliter nisi prohibeantur
exteriora pericula Spectat igitur ad
regis officium sit sollicitudinem circa ciui
lem potenciam et circa industriam ar
morum et armaturarum ut possit hostium
rabiem prohibere Quomodo autem hoc fieri
habeat in tercia parte huius libri ubi agetur
de bellis plenius ostendetur Ostenso
quomodo reges et principes sollicitari
debent ut populus sibi commissus habeat
per que possit finem consequi et quomodo
debeant prohibencia remouere Restat
ostendere quomodo eos debeant in finem di
rigere hec etiam tria sunt Nam primo omissa
sunt supplenda si enim videant ali
quid deesse ad bonum regimen ciuitatis
illud est supplendum hoc autem fieri
potest per consilium sapientum de quo infra
dicetur Secundo bone ordinaciones et
bona instituta sunt obseruanda Tercio
bene operantes et maxime facientes
ea per que resultat commune bonum
sunt remunerandi et premiandi Nam
licet omissa supplere et bene ordi
nata conseruare multum deseruiat ut
populus recte dirigatur in finem ma
xime tamen deseruire videtur bene acta
remunerare Nam ut dicitur in ethi
corum capitulo de fortitudine Apud illos sunt ho
mines fortissimi apud quos fortes
maxime honorantur ita apud illos
sunt sapientes et boni apud quos
tales remunerantur et honorantur
Solliciti igitur circa ista predicta noue
que ad regis officium pertinere videntur

Capitulum ix Que sit illa que operari debet
verus rex que simulat se facere tyrannus

Narrare autem possumus nunc
operam que debet operari verus
rex et que tirannus se facere

simulat Illa enim decem licet aliqui
modo in universali contineantur in politicis
tamen quia ut plures dicta moralia ne
gotium universales sermones minus
proficiunt Ideo bene se habet illa decem
narrare per singula Est autem primum
quod spectat ad verum regem facere ut
proceret communia bona et regni reddi
tus studeat expendere in bonum commune
vel in bonum regni Tiranni vero hoc
consimulant se facere non tamen faciunt sed
ut ait philosophus eos tribuunt meretricibus
et adulatoribus et aliis personis in
utilibus Secundo spectat ad rectum re
ctorem regni quod et bona communia et
regni debet maxime custodire et
observare quod tiranni licet se similent
non tamen faciunt immo bona aliorum
rapiunt et iura regni non observant
Tercio decet regem et principem non
ostendere se nimis terribilem et severum
nec se nimis familiarem exhibere
sed apparere verbis persona communis et
reverenda quod contingere sine virtute fieri
non potest Ideo verus rex vere vir
tuosus existit Tirannus autem non est
sed se esse consimilat Quarto spectat
ad regem nullum subditorum conten
dere nulla nullam iniuriam nec in
filiabus nec in uxoribus nec in personis
nec in aliquibus aliis Sed si aliquem
contingeret in regnum forefacere
non propter contumeliam vel propter aliquam
libidinosam voluntatem explendam
sed propter bonum commune et iusticie ipsum
punire debet hoc autem tiranni non
faciunt sed quia ipsi intendunt bonum
pecuniosum et delectabile iniuriantur
aliquibus in uxoribus et filiabus et ra
piunt carum bona Quinto decet
reges et principes non solum fami
liares diligere nobiles et barones
et alios per quos bonus status regni
conservari potest sed et ut ait philosophus in
politicis inducere debent uxores proprias ut
sint familiares et benivole uxo
ribus predictorum Nam mulieres
valde inclinant viros ad voluntates
proprias eo quod quilibet valde inclinatur
ut nolit proprias delicias contristare

Quare si uxores nobilium et aliorum
per quos bonus status regni conservari
habet videntur se contempni ab uxore
principis aut regis inducerentur
viros ut sediciones in regno et
principatu Sic ergo se regere debet
bonus rector regni aut civitatis
Tirannus autem non sic se habet sed cor-
de elatus alios contempnit propter quod nec
ipse nec persone sibi coniuncte aliis
sunt benivole Ea igitur que habet verus
rex licet simulate illa videatur
habere tirannus in quantum huiusmodi est
tamen secundum veritatem caret illis Sexto
decet verum regem esse moderatum
in cibis et venereis ne a suis sub-
ditis habeatur in contemptu Nam ut dicitur
v politicorum non contempnitur qui sobrius sed
qui ebrius est Tiranni autem hoc
non faciunt nam cum non intendant
nisi proprium comodum ut bonum pe
cuniosum et delectabile quia ma
xime delectacio est in cibis et in venereis
tiranni absque freno fruuntur volu
ptatibus illis immo quod peius est ut
narrat philosophus ut narrat philosophus v
politicorum multi tirannorum non solum tempera
ti non sunt sed volunt videri intemperati
eo estimant autem reputari ab homi
nibus felices si singulis diebus
assuescant esse in comessacionibus et
ebrietatibus in conviviis affluentibus
Non enim sic se debent habere dato enim
quod temperamento careret ne contempnatur
a populis non debent suam intempera
ciam ostendere Laudatur enim sobrie-
tas et temperancia vituperatur autem
avaricia et gulositas Septimo
decet verum regem ornare et mu
nire civitates et castra existencia
in regno ut appareat magis
esse procurator communis boni quam tirannus
querens utilitatem propriam Octavo
decet verum regem ut ait philosophus sa
pientes et bonos et excellentes adeo
honorare ut putent non sit se ho-
noratos esse a civibus propriis si inter
ipsos existerent quod tiranni non faciunt
Nam sapientes et bonos ut inferius
patebit non honorant sed perimunt

Nono decet verū regē p usurpacionē et iniusticiā nō dilatare suū dnīū Nam ut dicit ph's pol dubilis ē regnare sup paucos q̄ sup mltos q maxīe verū est si huiq mltitdo ciuilis potētie acqsita sit p usurpacionē et iniusticiam Recitat aūt ph's v pol q quidā rex ptē sui regni dimisisset qa forte eam iniuste tenebat increpatq tn̄ fuit ab vxoē dicente q verendai debet qa minq regnum filiis dimitteret q̄ accepisset a pr̄e Rndit ille rex q si dimittebat eis minq regnū in qntitate dimittebat tn̄ eis et diutinq tempoē Tirāni aūt hoc nō faciūt Nā lics semp silent se iuste agē tn̄ in mltis suū dnīū ampliāt et alioz hēditates sine vsurpacōe rōne vsurpant Decimo et vltiō decet veros reges bn̄ se hrē circa diuina populo enī ut recitat ph's omīs est subiectq ei q̄ credit eē deicollam et hrē amicū dm Estimat enī semp iuste agē et nichil iniquū oxē Tn̄ possumq nos ad hoc aliam meliorē rōm adducē dicētes q si rex hēat amicū regem deū diuia prudencia tn̄ oia sunt nota et eiq cui nichil potest resistē Cōtingit enī et expedit sue saluti semp in suis actibq pspcrari Immo ppt sctitē regis mltotiens deus mlta bona qfert existētibq in ipō regno Vltiō aūt dicimq q decet regiā maiestatē bn̄ se hrē q̄ diuina quia hoc det esse finis et cōplemtū alioz ad hoc enī sunt singula ordinada Verq gō rex scdm vitatē bn̄ se ht diuinis Tiranq vō nō talis est sed simlat forte se talē esse **Cam̄ x̄ Que et q̄t cautele h's tyrannus nititur se in suo dominio preseruare**

Multas cautelas tangit ph's v pol ex quibq qntū ad ṗns spectat possumq enūarē x p quas nitit̄ tiranq se in suo dnīo pseuerarē Prima cautela tirānica est excellētes pimē Cū enim tiranq nō diligat n bonū ppium excellētes et nobiles existēs i regº nō valētes hoc pati insurgunt q̄t ipm̄ Tiranq aūt ex quo talē se cognoscit nō cogitat n quō possit excellētes pimē cū aliqui tirānisarē cupiūt nō solū excellētes alios immo et ppos frēs et nimia sibi qsanguinitate qiunctos venanat qd signū est tirānidis pessime Verq aūt rex cōtrio intendēs gnē bonū et cognoscēs se diligi ab ipis qui sūt in regno excellētes et nobiles et mlto magis cognatos ppos p quos bonq statq regni cōsuarī pt nō pimit sed saluat Sc̄a cautela tirānica est sapiētes dstrē Videt enī se q dictam rōnis agē et nō intendē bonū gnē sed ppū ideo vellent suos subditos esse ignaros et insciōs ne cognoscētes cōū negciā inciterēt poplū q̄t ipōs sp enī qui male agit odit lucem et nō diligit sapiētes ne arguent opa eiq quare tiranq cuiq mala sūt opa sapiētes p posse destruit Verus aūt rex cōtrio sciens se scdm rōm agē sapietes saluat et pmouet et honorat quō eo q̄ ipi cognoscētes bona opa ipiq pmouēt populū ad amorē eiq Tcīa est disciplinā et studiū nō pmittē Tiranus enī scdm q huiq est non solū sapiētes destūit sed et vetat et inhibet disciplinā et studiū ne efficiant aliqui sapiētes sp enī timet p sapienciā reprhendi Verus aūt rex cōtrio studiū pmouet et cōsuat videns q ipm̄ bonū gnē et bonq statq regni q̄ pncipalit intēdit meliorari ht Qrta est nullas sodalitates nec et aliquas cogregatiōes pmittē volt enī tiranq tines et eos qui sūt in regno nō eē sodales nec esse sibi invicē notos

Nam ut ait ph's noticia fidē fac̄t eo eñ ipō q̄ quis hr̄ noticiam alti⁹ ɔfidit d' illo hoc aūt tiranus nō diligit timet quidē ne cives d'se confidētes ppt iniurias quas eis infert ɔtra ipm̄ insurgant Verus aūt rex ɔ̄rio pmittit sodalitates civiū ut volt cives sibi invicē esse notos et d'se ip̄is confide Nā cū intedat bonū ipoꝝ civiū et subditoꝝ nāle est ut diligat ab eis q̄re volt eē confederatos et guictos et q̄ tūc magis diligūt bonū regis Omis eñ p̄fusus esset poplus si cogitet se hr̄e verum regē et diligē bonū q̄ne si viceversa nō diligeret ipm̄ regem

Quinta cautela tirānica est hr̄e mltos exploratoēs et temptare nō latē ipm̄ quicq̄ a civibꝰ agit Cū eñ tirāni sciāt se nō diligi a poplo eo q̄ in mltis offendat ipm̄ volūt hr̄e exploratoēs mltos ut si vidēt aliq̄s ex poplo machinai aliq̄ ɔ̄ eos possiit obviaē illis imo eo ipō q̄ cives credūt tirānū hr̄e exploratoēs mltos nō audēt con ɔ̄grari ut machinat̄ aliq̄d ɔtra eum Nam et sit int' eos con ɔ̄gatos nullꝰ exploātor existeret et semp tn̄ timēt ibi exploatoēs esse Huiꝰ aūt exploatoēs verus rex hr̄e non curat ad eos cives q̄ sūt i reḡ s; ad hostes et ad extraneos Vim aūt decreat regem hr̄e exploratoēs in regno ppt alia tam q̄ ne poplꝰ insurgat in ipm̄ infra dicet' Ad p̄ns aūt scīe sufficiat q̄ nō sic eget rex exploratoribꝰ ut tirānꝰ Sexta cautela tirānica nō solū nō pmittē sodalitates et amicias sed et sodalitates et amicias iā factas t'bāē et p'tē Volūt eñ tirāni t'bare amicos cū amicis poplū cū insignibꝰ insignes cū serpis Vident aūt q̄ q̄diu cives discordant a civibꝰ et divites a divitibꝰ tam diu nō p̄t eoꝝ d' facili eis potēcie resisti Verus aūt rex ɔ̄rio nō p̄curat t'bacōz existēcū in regno sed pacē et concordiā aūt cū nō esset verus rex q̄a nō intēderet bonū gnē Septia est paupes facē subditos adeo ut ipē tirānꝰ nllā custodia egeat Volūt eñ tirāni ad'o subditos in tantū esse paupes ut sic occupent' circa quottidiana q̄bꝰ indiget et nō vacet eis aliquid machinai ɔ̄ ipos nec oꝛt ipos hr̄e aliq̄ua custodiā ppt illos Verꝰ aūt rex q̄a intēdit bonū subditoꝝ nō affligit nec d'paupat ipos sed magis Octava ē p̄cāē bellica et p̄t mittē bellatores ad ptes extneas et semp facē bellaē eos qui sūt in regno q̄tinꝰ sic tāta bellorū onera intenti nō vacet eis ut machinaē aliq̄d ɔ̄ tirānū Verꝰ aūt rex nō intēdit affligē subditos suscitando et p̄cāndo bella eo q̄ intendat bonū regni nō vt'go eos qui sūt in regno sumē arma nisi p d'fensioē regni vl' aliquo iusto bello Nona est custodiam corpois exte nō p eos qui sūt in regno eo q̄ diffidat d' illis s; p extneos Verꝰ aūt rex eꝰ Decima cautela tirānica est q̄ p̄cs p̄cāuit divisiones et partes in regno cum vna pte affligē aliā ut clavū clavo retundat sed si qui ibi existūt eas amaē d'siderant

Ca^m xj Quot sūt ī'a ad q̄ reducāt' cautele tirānice et q̄ reges et p̄ns cive debent ne efficiant' tirānni q̄ opa regia sūt optima tyrāni vero sūt pessima

Omnes cautelas tirānicas q̄s in p̄cedēti ca'lo enumeravimꝰ phs reducat ad q̄tuor Tirāni eñ q̄tuor intēdūt pmo ut subditi sint insci Sc'o ut sint pusillāmes tercio ut desi

inuicē nō confident Quīto ut
sint adeo ꝺ paupati et afflicti
ut cont̄ eos nō possint insurgē
Ad h aut̄ q̄ꝛ omīa pdicta re
ducunt Nam qntū ad pn̄s spe
ctat ad hoc q aliq̄s inuadat
ut machinet aliquid ꝯ tirānū
ex aliq̄ pdictorū iiijor videt p
cedē Pmo eñ h pt accidē ex
magnite ut q̄a insurgēs est
tanti cordis ut nihil reputet
magnū Sc̄o ex industria et sa
gacitate ut q̄a credit se tot
ad inueniē posse vias et ad
v̄sutias ut valeat tirānū pi
mē Tcio pt hoc ꝯtingē expo
tēcia ut si insurgēs ꝯfidit de
aliis ciuib; ut credat se iuuaē
ab eis ꝓpt̄ ciuilē potētiā tira
nū inuadit Quīto hc pt accidē
ex nimio ocio ut si ciues nimis
sint opulēti et vacēt nimio o
cio q̄a mēs hūana nescit ocio
sa esse dū nō occupant ciues
cira quottidias indigēcias exco
gitant sediciōes quō possit ꝑbaē
ciuitatē et insurgē ꝯt̄ rcōm
ciuiū Cont̄ g° hec q̄ꝛ ꝑcāt
tirāni pimē excellētes ut sui
subditi nō sint magnimi deſtē
sapientes et impediē scolas et
studiū ut ꝯntes in regno sīt
igrantes et instii nō pmittē
sodalitates ꝑbaē ciues int̄ se
ut ꝺ se inuicē nō confidāt ꝺ
paupītate eos et occupaē ipos
in bello et in aliis exciciis ut
nō vacēt ocio h et g° sūt cau
tele tirānice Vm̄ q̄a nullꝰ
forte est oīo tirānꝰ q̄a malū
ſcꝫ ꝺſtit et siintegrū sit
importabile fit ut dr̄ iiijo eth
et forte vix a' nuq̄ reprit̄
aliq̄s qui sit oīo rex qn̄ i aliq̄
tirānizet Esset eñ q̄i semidēꝰ
si nihil ꝺ tirānide pticiparet
Jnd' est g° q ducātes aliquid
pticipāt ꝺ' cautelis regis et ali
quid ꝺ v̄suciis tirānorū ut tāto
est meliꝰ dñiū q̄nto plꝰ accedit

ad regem et longiꝰ a tirāno Vo
lumꝰ quid' vtriusq̄ opa enūaē
et vtrasq̄ cautelas ꝺ'scibē Nā
opposita iuxta se poīta magis e
lucescūt magis eñ apparēnt opa
regia eē optīa ondendo tirāni
ca esse pessima Ex hc aut̄ ma
nifeste patet tirānidē esse fu
giendā a regib; q̄a pessimū
ꝺ se est maxīe fugiendū et op
timū maxīe psequendū **Cap.
xiij Qd detestabile ē regiā maie
statē decliāre ad tyrānidē qꝛ q̄cq̄
corruptōis ē in alijs ꝑu'sis pncī
pib; totum in tyrānide congre**
Adeo sensus hoīm gratur'
sūt ad malū p'ni ut sit vald'
vtile in via morū mltas
viis ondē et mltis rōnib; pbaē
malū et viciū ꝺ' se esse q̄d vile
et fugiendū ut q vna via nō
inclinat ut malū vitet alia
inducat ip̄m ad fugiendū malū
Postq̄ g° ondimꝰ tirānidē ma
xīe fugiendū esse a regib; eo
q opa tirāni sūt pessima pbaē
volumꝰ reges sūma diligēncia
cauē debē ne cōu'tant in tirānos
q̄a quicq̄ corruptōnis et iniq̄tas
est in aliis pu'sis p'ncipatib; totum
i tirānide congregat sūt eñ ut
patet ex hiꝰ tres p'ncipatꝰ boī
et tres pu'si Dicebat eñ q
si dñet vnꝰ ꝓpt̄ bonū cōe est
p'ncipatꝰ rectꝰ qd' vocat̄ regnū
si vō ꝓpt̄ bonū p'priū ē pu'sus
et nōiat̄ tirānus Si vō p'nci
pent pauci et dñant̄ q̄a boni
et v'tuosi est rectꝰ p'ncipatꝰ et
vocat̄ aristocracia siue p'ncipatꝰ
bonorū Si vō dñent nō q̄a
boī sed q̄a diuites ē pu'sus
et vocat̄ oligarchia Sed cū dñā'
totꝰ populꝰ si intēdat bonū
oīm tam insigū q̄ aliorū est
p'ncipatꝰ rectꝰ et vocat̄ regim
populi Si vō populꝰ tirānizet
et intēdat opp'me diuites ē
p'ncipatꝰ corruptꝰ et vocatur
ꝺ'mocracia q idem est q̄d pu'sio

et corrupcio popli Tirānides ergo
corrupti9 pncipati9 diuitū et iniquū
dnīū popli sūt regimīa pūsa ti
rānidis tn̄ est pūsior pncipatus
quia ut pbat phs v pol' quicquid
pūsitatis est in iniquo pncipatu
diuitū et in pūso dnīo populi to
tū congregat in tirānide q̄ sic pa
tet Nam diuites si inique dnāi
cupiāt q̄ntū ad pn̄s spectat fa
intendūt vzt pecuīaz corpoāles
delicias et custodiā corporis In
tendūt enī pecuīaz quia q̄libet
pncipans intendit augmētū illi9
scdm q̄ et pncipai videt Si enī
aliq̄s pncipat q̄a bon9 et v̄tuos9
semp intēdit ad opa magis bō
et ad v̄tutē ut efficiat' melior
et v̄tuosior Sed si pncipat' q̄a
diues ut magis pncipai possit
intēdit augmētū diuiciarū et co
ggacōm pecuīe q̄re si diuites
inique dñant' nō pncipat' q̄a
boni sed q̄a diuites . tota eorū
intēcio erit circa pecuīaz cogg̃an
dam Rursus diuites inique pn
cipātes intendūt delicias corpo
rales et h̄re voluptates sensi
biles Nam si quis vult aliqd ꝑt
et ea mlto magis ad q̄ illud or
dinat' ut si quis vellet pocōm
mlto magis vellet sanitatē ad
quā pocio ordinat' Cū g° ho
mies gn̄it' et maxīe velēt h̄nt
volūtatē pūsam ordināt pecū
am et diuicias ad d'lectamta cor
porea et ad voluptates sensibi
les sequit' q̄ diuites inique dn̄an
tes et intendētes nō gn̄e bo
nū sed pecuīaz intendē corpoā
les delectacōnes Tercio diuites
sic pncipātes maxīe sollicitant'
circa custodiam corpoīs Nā nll9
spreto gn̄i bono intēdat ad pe
cuīaz et ad voluptates corporis
n̄ in mltis offendat poplū Nā
talis ut pecuīaz h̄eat d'pdatur
ciues yt v° voluptatib9 fruat'
forefacit et infert 9tumeliā
ciuib9 q̄ntū ad vxores et filias

Videt g° se esse odiosū poplo
ideo nō credit se mltitudini sed
semp dubitās d' furia popli ma
xīe sollicitat' circa custodiā cor
poīs Omīa aūt huī9 mala
recepta in pūso pncipatu diuitū
cōggandur in tirānide Sed tirā
n9 ut sup' dicebat' nō intēdt
bonū gn̄e sed pecuīaz Rursus
nō intēdit bonū honorificū
ut dicebat' sed delectabile Tercio
tirān9 maxīe sollicitat' circa custo
diam corpoīs eo q̄ videat se
plurimos offendisse Legitur
enī d' quodā tirāno q̄ cū a frē
suo quottidie interpellaret' quare
semp tristis existet et q̄re nūq̄
hilarem vltū ondēt Tirānus
ille volens reddē causaz de que
siti eū expoliai fecit et ligari
et sup capud eius acutissimū
gladiū pendentē tenuissimo
filo apponi fecit circa ip̄m q̄dē
hoīes cū ballistis sagittis ap
positis stāe faciebat et cum
fecit' timoē horribili inuadēt'
times ab acuto gladio vulnerai
et balistis pfodi ait tirānus
gaude fr̄ hilarē ondē vltū
renudente illo q̄ nō posset ppt'
iminēcia picla tirān9 inquit
q̄ nec ip̄e gaudē poterāt eo q̄
in maiori piclo existebat quia
inter fore fecerat q̄ semp sibi
d' morte dubitabat Valde g°
expedit regi ne co v̄tat' in tirā
nidē Nā tirani cū hoc q̄ pdit
vitā et'nā in hac tpali vita vix
vnā diem h̄nt eo q̄ semper
videant sibi picla iminere Rur
sus pecuīaz non tātā h̄nt tirani
q̄ntū veri reges tū q̄a oꝫt eos
mlta expendē superuacue tū et
quia veris regib9 pl9 donat'
ex amoē q̄ tirānis puenīat
ex pdacōn popli Experti enī su
m9 tirānisantes pl9 exeisse in
egestate q̄ alios veros reges
Delectamēta et corpoēa nō tot
h̄nt tirāni q̄t veri reges Nam

hr̄e amicos et diligi a poplo ē
maxīe delectabile nō cōfidere
d'aliquo et credē se esse odiosū
mltitudini ē maxīe īstabile pri
uat' g° tirāṅg maxiā delectacōē
cū videat se esse populus odiosū
Viso tirānidē ēē q'a mala et
iniqui pncipat9 cōggant' in ea
Restat vidē eam esse cauendā
eo q' ēt in ea cōggant' mala
puli pncipat9 popli Cū enī
popl9 pncipat' puse nō intēdt
q'lz cōsuaē in suo statu sed sat
tagit opp'mē nobiles et insigēs
hoc et tirāṅg facit q'a ut pat3
exhitis ipē p vib9 nitit' opp'mē
excellētes et p'imē diuites et
insignes Sūme g° cauēda est
tirānnides a rege in qua tot
mala cōggantur

Cam xm q'
summe expedit regib9 rete gu
b'nare pplm et caue' ne tyrāni
set q' mltis d' causis ɔtigit subdi
tas insidiare a tyrannis

Qvoniā hūc librū cōposu
imus ppt' erudicōm regū
et pncipū ut rete et de
bite gubnēt poplū sibi ɔmissū
cū deviaē a recto regimīe sit
tirāṅg et sit tirānisari et s'ui
ciaē subditis et nō intendē ɔnē
bonū licet plurib9 viis ondim9
p iā dicta detestabile et p'iclosū
esse regie maiestati tirannisaē
et nō rete gubnaē poplū nō
piget adhuc nouas vias addu
cere ad ondendū h' idē Volu
mus aūt d'claraē in hoc c'lo
q' q'a mltis d' causis subditi in
sidiant' tirānis et q'a vald' est
p'iclosa vita tirānica et d'viacō
a recto regimīe Ido reges cuā
p'vigili studē debent ne relin
quentes rectm gubnaclū tirāni
sent Narrat enī ph's v pol'
sex cās q̄re subditi tirānis in
sidiant' Prima ē ppt' timorē
Nam mlti pusillanīes ɔcientes
cū nimis timēt et nō credūt
se posse euadē q̄re d'spantes

invadūt alios et efficiūt' probi
Vn̄ et p'ūbialit' dicit' q' nimis
fugans timide impellit ipm̄ au
daciam ōē sic ēt et alia aīalia
q' ɔnūt timēt hoiem et nisi cre
dent se ledi ab eo raro ul' nū
q̄ invadent ipm̄ bestie ergo
ut plurīm timoē ɔpulse insidi
ant' homī et inuadūt cū hoc
g° mō mltotiens subditi insidiat'
tiranno et p'imūt ipm̄ timētes
se offendi ab eo Sc̄a cā ppt'
q̄ subditi tirāno insidiant' ē
iniuria quā passi sūt ab eo Na
turale ē enī d'sideraē vindictā
ppt' qd' homer9 dicebat irām
dulciorē esse melle q'a ē appe
tit9 pene in vindictā Ergo quia
sic delectabile est vindictas ex
postē mlti insidiat' tiranno
et ppt' uehemētē irām aliq̄ndo
invadūt ipm̄ volētes illatas
iniurias vindicaē Tc̄io insidi
ant' aliqui tirāno et aliq̄ndo p'i
mūt ipm̄ q'a ut plurīm tirāni
faciūt p que se cōtēptibiles red
dunt Nam cū nō querāt bonū
ɔnē sed delectacōnes corporas
ut plurīm nō sūt sobrii sed gu
losi ul' nō sūt casti sed dāt opa
venēis et q'a hoc agentes se
cōtēptibiles reddūt d'facili in
uadunt' Exemplū horū ut
recitat ph's v pol' hem9 in Sar
dinapolo et dario Sardinapol9
aūt spto ɔnī bono totū dedit
se venēis Quidā vō dux cō
tempnēs eū eo q' vitā yecu
dū elegisset invadit et p'imit
ipm̄ Sic et dari9 tirānisans
et curās magis d' gula q̄ de
bono ɔnī cōtēpnebat' a sbditis
eo q' q'si semp esset ebrius Q'dā
g° noīe dyon vidēs ipm̄ q'si
semp esse ebriū ppt' despeciōē
insurrexit in ipm̄ Q'rto hoc
fieri contingit ppt' honorē aut
lucrū adipiscendū Nā cū hoc
et glā int' bona exteriora sit bonū
maxim̄ mlti videntes tirānum

nō querē nisi honorē et glām
ppam et nō honorarē subditos
et nō querē gnē bonū volen
tes adipisci honorē et glām quā
cōspiciūt in tirāno inuadūt eū
et pimūt ipm Sic et quia m̄lti
reputāt pecuniā maximū bonū
videtes tirānū nō intendē n̄
lucrū ppū et ad generandū pe
cuniā inuadū eū ut accipiant
thesaurōs ei9 Vn̄ dī v pol' Qꝫ
quidā tirānos inuadūt videtes
lucra magna et honorēs magnos
existētes in ipis Qnto fiūt
insidie tirānis aliquibꝫ ut nō
possideāt monarchiā sed ut vi
deant' facē actiōes aliqs singu
lares Volūt enī aliqui esse ī
aliquo noīe ul' ī aliqua fama
ideo ut noīent' faciūt aliquid
mirabile et aliqd singlaē factū
et qa insurgē ꝯ tirānū repu
tant popli vald' stupendū pp
ꝯ ipm insurgūt sed tales ppt
hanc causam facietes impetū
in tirānū ut ait phs sūt pau
cissimi nūo supponi enī ꝯt
eos nihil curarē ut saluentur
Sexto cōtingit aliquos insidiarē
tirānis et pimē ipos ut libēnt
patiāꝫ ab oppressiōn eorū his
go d' causis fiūt insidie propt'
tirānū Ne go fiat insidie cōn
regiā maiestatē et ne rex sꝑ
dubitet ne pimat' a subditis
sūma diligētia cauē debet ne
cōutat' in tirānū Nā si nō in
iuriat' subditis ē ꝯtinēs et so
brius et nō eligit vitā bestialē
et cōteptibilē honorat isignes
et alios exites in regno ut re
quit eorū stat9 nō d'paupat
nō d'pimit eos et ī omībꝫ se
hꝫ nō ut tirāng sed ut verꝫ
rex induat oms exintes ī re
gno ad amorē ei9 et tollit ab
eis omēꝫ mā et cām qre īsidiet' ei

Ca'l xiiij. Cꝫ decꝫ re. et pn̄cs q̄ sim
ducare cupiūt dominū deūt sūmope
stud' ne efficiāt' tirāni. eo q tyrānides
plibꝫ modis corrupit' q regi9 pncipat9

Si ꝑ m̄lta capitula ꝑcedentia
diximꝰ reges et pncipes
ut nō tirānisent sed ut
recte regant populū ꝯmissum
adhuc in hoc ca'lo volumꝰ alias
rōnes adducē ondentes q si
reges cupiāt suū ducarē dn̄iū
sūmo studio ope studē debent
ne efficiant' tirāni eo q tirāni
des et pncipat9 pūsus plibꝫ
modis corrūpitur qꝫ rect9 et
regi9 pncipat9 Narrat aūt phs
v pol' tres modos corruptōnis
tirānidis dicēs tirānidē corrūpi
a se tirānide ab alio et a reg'
Corrūpit' enī tirānides a se
ipa Nam ut dicebat sup' Malū
seipm corrūpit et si integrū
sit importabile fit Tirānides
go ppt' pūsitates et neqcias
que cōgēant in ipā corrūpitur
et durarē nō pt Ideo dicit'
in pol' q tirānides q̄nto intēsior
tanto minꝰ durat Justicia
enī urbanitates sciat qre cum
a iusticia recedit' pparatur via
ut corrūpat' pncipat9 ille po
litica go q̄nto magis a iusticia
recedit tanto ex se hꝫ ut faci
lig corrūpit' Reges go et pn
cipes si volūt durarē dn̄iū sūmo
cauē debent ne a iusticia de
viantes in tirānidē ꝯūtant'
Vt si eos aliquos tirānisarē cō
tingit suā tirānidem ꝑ moibꝫ
moderarē debent qa q̄nto re
missiꝰ tirānisabūt tāto durabi
lius pncipabunt Sꝫ tirāni
des corrūpit' ab alia tirānide
ꝯtraria Nam licet bonū nō cō
trariet' bono q bonū sit vniꝰ
malū tn̄ pt ꝯtrariari malo eo q
esse h'eat M̄ltiplicat' enī con
tingit vnomō facē signum
ppt' qd' in hoc nō est diūsitas
ul' pūsitas nec ꝯrietas sed cō
tingit m̄ltipliciter d'viarē ab ipo
quarē in deviatōnibꝫ ꝯrietates
esse pūt ut si m̄ltū opponit'

pauco proiectio vlt signū ꝯrei
atur proiectioī in signo et pro
iectio in dexterā ꝓiectioī ī sini
stram sic et in ꝓposito ꝓncipatꝰ
rectꝰ nō ꝯrriat recto ꝓncipatui
sed ꝓrsus ꝑuso Vna ergo tirāni
des pt ꝯrriat alie et corrūpe
ꝑ ipam ut tirāmdes popli pt
contrariai tirāmdē monarchie et
vna monarchia tirānica ꝯtrariaꝰ
alii Cū enī aliqꝰ monarcha vl
aliqꝰ vnꝰ ꝓnceps tirāniset in
populū gens illa oppssa nō va
lens sustinē tirānidē ꝓncipis
insurgit et tirānisat in ipsum
eum primēs et expellens Totꝰ
ergo populꝰ efficit̄ quasi vnus
tirānus ꝗ ꝓncipem et tirāmdes
popli corrūpit tirāmdē monar
chiā et et vna tirānides mo
narchie corrūpit aliā qn mltotiēs
vnꝰ monarchie tirānꝰ insurgit
in aliū vt optineat ꝓncipatū
eiꝰ debent cauē reges et ꝓn
cipes ne tirānisent cū tot mo
dis dissoluat̄ tirānicꝰ ꝓncipatꝰ
Tercio dissoluūt̄ tirānides non
solū ꝓpt̄ seipam vl ꝓpt̄ tirānidē
aliam sed etiā ꝓpt̄ regnū Nā
nō solū malū ꝯriat̄ malo sed
etiam bonū malo ꝯriat̄ Nō so
lū enī tirānus tirāno obviā
se exponit Tot ergo discrīmibus
expositꝰ est tirānus et tot mo
dis dissolui ħt eiꝰ ꝓncipatꝰ Re
gnū aūt dnīū nō tot ꝑiclis ex
ponit̄ nec tot modis ħt dissolui
Nam licet tirānus satagat vi
ribus verū regē opprimē Nllꝰ
tn̄ verꝰ rex vero regi se opponit
Nā nullꝰ bonꝰ et v̄tuosꝰ insequit̄
alios bonos et v̄tuosos sed etiā
ꝓposse saluat et ꝓmouet eo qꝫ
ipō ꝙ aliqꝰ bonꝰ et v̄tuosus in
sequit̄ alios bonos et v̄tuosos
sed eos ꝓposse saluat et ꝓmouet
eo ipō ꝙ aliqꝰ bonꝰ et v̄tuosꝰ
se opponeret desineret eē bonus
et v̄tuosus decet ergo regiā ma
iestatē sūmo studio cauē tirāni
dem ne ꝑdictis ꝑiclis exponatur

Cam xv Que saluat domū et regnū et qt oporteat regē face ut tangit aūt se ī suo ꝓncipatu ꝯseruet

Tangit aūt phūs v pol x ꝗ saluāt politiā
et que oꝫt face regem ad
hoc ut se in suo ꝓncipatu ꝯsuet
Primū est nō ꝑmittē in suo re
gno suas trāsgressioēs modicas
Nam mlte modice trāsgressioēs
ut ait phūs equant̄ vni trāsgres
sioni magne sicut mlte ꝑue ex
pense equivalēt vni magno sūptui
ꝑue enī trāsgressioēs si mlte sint
disponūt ad trāsgressioēs magnas
Nam qui minima negligit paulatī
defluit in maiora Principiis ergo
est obstandū et inhibende sunt
obliqtates etiā modice Secundm
ꝯsuans politiā et regimē regni
est bn̄ vti his que sūt in regno
introducēdo eos ad aliquos ꝓncipa
tus honorando eos et nō in
iuriando eis Nā ut innuit
phūs in pol bn̄ vti ciuibꝰ nō solū
ꝯsuat politiā rectā sed etiā ꝓnci
patꝰ ex hoc durabilior redditur
datꝰ ꝙ in ipō sit aliquid amixtū
Tercio est incutē timorē his qui
sūt in politica Nā correpciones
longe scdm rem ꝓpe aūt scdm
timorē politiā saluāt Ciues
enī magis sūt subiecti ꝓncipi et
plus ei obediūt si ex timore cor
repcioīs timeāt Gwerra enī
exterior tollit sediciones intrinsecas
et reddit ciues magis vnanimes
et concordes Exemplū huiꝰ hēmꝰ
in romanis quibꝰ postqꝫ defecerūt
exteriora bella int̄ seipos bellare
ceperūt Est aūt hec cautela vti
lis solū duobꝰ ꝓncipatibꝰ ut ꝓn
cipatui cōstituto ex hoībꝰ assuetꝭ
ad bella et ꝓncipatui in quo qs
nouit̄ regnare cepit hoīes enī
assueti ad bella et ꝓncipatui in
quo quibꝰ nō fuit curare de v̄tu
tibꝰ aliis nisi de fortitudiē scdm phūm
vii pol assimilant̄ ferro ꝙ dum
est in cōtinuo exercitio claritatē ħt

sed si diu remanet ociosum rubi-
ginem contrahit sic et tales bellantes
fiunt obedientes principi vacantes
vero nesciunt se habere quare talibus
ut debite se habeant semper inicia-
endi sunt eis timores bellici et cor-
repciones extrinsece Rursus si quis
super aliquos de novo principari cepit
quia contra talem principatum facilius insurgi-
ne cives insurgant in principes et
ut magis unanimiter obediant illi
incuciendi sunt eis timores de extri-
secis periculis imminentibus Sed si re-
gimen diu in statu perstiterit et dominus
ille sit naturalis ita quod quasi sit memoria
hominum ex quo ille et antecessores
sui optinuerunt huiusmodi principatum
tacta cautela non magnam utilitatem
habere videtur Quartum autem quod poli-
ciam salvare videtur est cavere sedi-
ciones et contenciones nobilium et super-
ponendo eis leges quia legibus non
de facili contradicitur Sic enim in regno
tales leges instituende sunt ut per
eas sedari possint contenciones
nobilium Nam baronibus dissencien-
tibus fiunt dissensiones in regno et
per consequens fit periculum ut dissol-
vatur regius principatus Quintum
est diligenter aspicere quomodo se habeant
quos regia maiestas honoravit
et promovit ad aliquam preposituram
vel ad aliquem principatum aut magistratum
Nichil enim regimen adeo conservat sicut
perficere homines bonos et virtuosos et
conferre eis dominia et principatus Quare
maxime salvativum policie est regi-
am maiestatem considerare diligen-
ter quos preficiat in aliquibus magistra-
tibus et si bene se habuerint
augere eorum dominia si male minuere
vel adeo male se habere possent quod
essent tota a dominio removendi
vel capitali sentencia condempnandi
Sextum est nulli magnum dominium
conferre Nam magna dominia ex
nimia bonitate fortune ut plurimum
corrumpunt mentes hominum ut fiant
transgressores iusti Est autem hec
cautela maxime utilis ad homines

de quibus rex certam et diuturnam
experienciam non accepit Ideo potis-
sime considerandum est ne repen-
te aliquis constituatur in maximo
principatu Septimum salvans re-
gimen et policiam est regem sive
principem habere dilectionem et timorem
ad bonum regni et ad policiam
in qua principatur Quicumque enim
sollicitatur et timet ne aliquid in-
conveniens accidat circa amatum
timor autem consiliativos facit ut
dicitur ii ethicorum Ibi enim est magna
salus ubi sunt multa consilia Quare
si rex bonum regni diligat salva-
bitur regnum quia timens ne ad-
versa in regno contingant adhibe-
bit multa consilia qualiter possit
bona regni promovere et periculis
eminentibus obviare Octavum
salvans regimen et policiam est
habere civilem potenciam Nam ut dicitur
in magnis moralibus iusticia ur-
banitates observat Sed iusticia
in regno observari non potest nisi per ci-
vilem potenciam ut puniantur
transgressores iusti Debet enim
rex aut princeps si vult observare
iusticiam et vult punire transgres-
sores iusti habere multos explora-
tores et multos inquisitores inve-
stigantes facta civium et inquiren-
tes unde accipiunt quod expendunt
et quomodo possunt reddere racionem sui
victus Nam qui huiusmodi racionem non
potest reddere signum est quod ex furto
vel ex male ablato vivat Sic enim
faciendo poterat servare iusticiam
et preservare regnum a maleficiis
et a transgressoribus iusti Nonum
est maxime salvans regnum esse
regem bonum et virtuosum Nam
ut dicit v politicorum maior virtus requiritur
in custodia civitatis et regni quam
inducere exercitus Nam inducere exer-
citus potissime requirit experiencia
sed custos civitatis et regni oportet
quod sit virtuosus et epieikes id est super-
iustus Debet enim talem esse quasi
semideum ut sicut alios dignitate

debite

et potentia excellit sic eos bonitate superat hoc enim maxime saluabit regnum et politiam si rex sit bonus et virtuosus quia tunc maxime intendit bono regni et communi Decimum est regem non ignorare qualis sit illa politia secundum quam principatur et que possunt eam saluare et corrumpere Talia autem maxime scire poterit per experientiam Nam cum quis diu expertus est regere negocia de leui arbitrari poterit que bonum statum regni corrumpit et saluat Decet ergo regem frequenter meditari et habere memoriam preteritorum que contigerunt in regno quomodo iudicata fuerunt et quomodo temporibus retractis melius conseruatus fuerit bonus status regni ut sciat cognoscere qualiter principari debeat et que corrumpunt et saluant regnum et gubernationem regni quia his ignoratis recto regimine et gubernatione regnum gubernare non poterit

Capitulum xvi. Que sunt consiliabilia et circa que oportet consilia adhibere

Dicebatur supra quatuor consideranda esse in regimine ciuitatis videlicet principem. consilium et pretorium et populum Postquam auxiliante deo determinauimus de principe et distinximus quot sunt genera principatus et qui illorum sunt recti et qui peruersi et declarauimus regnum esse optimum principatum et tyrannidem pessimum Manifestauimus et quod sit regis officium et quomodo oporteat ipsum facere ut recte regat populum sibi commissum Probauimus etiam quod multis viis debeat regem vigilem curam assumere ne conuertatur in tyrannum Quantum spectat ad presens negocium sufficienter tractauimus que circa principem sunt dicenda Restat ergo de consilio prosequi que tractanda sunt circa ipsum Sicut dicit philosophus in ethicorum Consiliabit utique aliquis consiliat insipiens et insanus sed per quibus sapiens et intellectum habens Ideo primo videndum est que sunt consiliatiua et circa que debeant esse consilia ne tamquam ignorantes consiliarii melius de aliquibus non sunt consilia adhibenda Possumus autem tangere sex quantum ad presens spectat que sub consilio non cadunt Primo enim quecumque sunt immutabilia consilium nostrum subterfugiunt Nam ideo consiliamur quia regulariter in actis omnibus sunt nostris et ut vitemus mala et ut consequamur bona Que ergo vitari non possunt et que mutationi non subiacent sub consilio non cadunt Ideo dicitur in ethicorum quod de eternis et de immutabilibus nullus consiliatur nullus enim querit consilium de dyametro quod est incommensurabilis coste vel de quocumque alio immutabili Secundo etiam consiliabilia non sunt quecumque mobilia si semper uniformiter moueantur Nam que sic uniformiter mouentur secundum quod huiusmodi sunt quandam necessitatem habent consiliabilia autem non sunt necessaria sed contingentia Ideo dicitur in ethicorum quod de his que sic sunt in motu et que semper uniformiter mouentur puta de visionibus solis et de ortibus siderum nullus consiliatur Sidera enim licet moueantur tamen quia semper sunt in motu nec propter nostra opera immutari possunt cursus celestis Ideo circa talia non est consilium adhibendum Si autem circa talia cadit consilium hoc non est secundum se sed prout deseruiunt actionibus nostris ut quia aliqua humana opera congruentius fiunt tempore calido aliqua vero tempore frigido cursus siderum quod inducit hec secundum diuersa tempora calorem et frigiditatem et non per se sed per accidens potest sub consilio cadere ut sciamus que opera quo tempore sunt fienda Tertio non sunt consiliabilia etiam que fiunt frequenter si fiunt a natura Ideo de imbribus que sepe fiunt tempore hiemali et de caumatibus que sepe contingunt tempore estiuali non habet esse sub consiliis quia talia naturalia sunt et non dependent ex operibus nostris Ideo de eis non consiliamur nisi ut deseruiunt operibus nostris habet ergo modo esse consilium circa ipsa sicut et circa cursus siderum et circa quecumque alia deseruientia humanis actibus Unde dicitur in ethicorum quod de siccitatibus et imbribus non est consilium Quarto non sunt consiliabilia et que fiunt raro si ex fortuna contingant nam de quibus consilia vult excellentiam et excitationem aliquis adipisci quod ergo propter interceptionem eueniunt consiliabilia esse non possunt

Ideo dr̃ iii° eth̃ No est cõsiliũ d' his
que s̃t in fortunã puta d' thesauri
inventiõe Quinto nõ s̃t etiã cõ
siliabilia oĩa humana opa Nã nõ
cadũt sb' cõsilio neq̃ opa illorũ ho
im̃ q̃ ppt̃ statu nr̃a mutari n̄ pñt
Jdõ dicit in eth̃ q̃ q̃lit' vtiq3 scite
optime cõvis̃et nullus lacedemoiorũ
consiliat' Sic et nec gallici cõ
siliant' q̃lit' optime viuãt indi
Consiliabilia ḡo nõ s̃ũt mutabilia
nec s̃ũt semp̃ vniformia n' s̃ũt
a nã n' a fortunã n' oĩa humana
opa cadũt sub cõsilio sed solũ cõ
siliam̃ d' his q̃ p̃ nos ip̃os fieri pñt
Sexto nõ s̃ũt cõsiliabilia omnia
que p̃ nos fieri pñt Nã quecũq3
finalit' p̃ opa nr̃a adipisti intedĩg
sub cõsilio nõ cadũt Nã cõsiliũ
nõ est d' fine sed d' his q̃ s̃t ad fi
nem Oportet enĩ in cõsilio p̃sup
ponẽ finalit' intentũ et nõ con
siliari d' illo sed d' illis p̃ que possu
cõsequi illud Medicus enĩ quia
finalit' intendit sanitatẽ nõ cõ
siliat' vtrũ dẽat sanaẽ egrum
s3 hoc accipit tanq̃ certũ et notum
egrum sanandũ esse et cõsiliat'
de viis p̃ quas facilius et melius
sanet' Sic rector ciuitatis et re
gni nõ cõsiliat' vtrũ ciues int'
se pacẽ dẽnt hr̃e et vtrũ regnũ
oporteat ẽẽ in bono statu sed
accipit tanq̃ certa et nota et cõ
siliat' q̃lit' hoc melius fieri possit
Sũt ḡo cõsiliabilia q̃ dp̃endẽt
ex opibus nr̃is et nõ s̃ũt finalit'
intenta nec se hñt ut finis s3
ut ea que s̃t ad finẽ Cap̃ xvij

Quid ẽ cõsiliũ et qualiter con
silia sunt fienda

Est aũt omẽ cõsiliũ quedã
questio quia ut dr̃ iii eth̃
Consilians aũt siue bñ siue
male cõsiliet' querit nõ t̃n ecõuso
Nam ut dr̃ in eth̃ Licet omẽ
cõsiliũ sit questio nõ t̃n oĩs q̃stio
ẽ cõsiliũ Si enĩ cõsiliabilia sunt
solũ que dependẽt ex opibus
nr̃is cõsiliũ erit q̃stio nõ d' oĩbus
rebus sed solũ d' agibilibus humanis
possũt aũt circa speculabilia et circa
naturalia verũ et circa eterna q̃stiões
fieri multe s3 huiusmodi q̃ones cõsilia
dici nõ debent Viso quid est
cõsiliũ q2 est q̃o agibiliũ humanorũ
restat videẽ qualit' sit cõsiliãdũ
et q̃m modũ in cõsiliis hr̃e debem9
Sunt aũt q̃ntũ ad p̃ns spectat
sex obs̃uanda ut sciam9 q̃lit' sit
cõsiliandũ Primũ est q2 q̃nto
aliq̃d ẽ magis d'tminatũ tãto mi
nori eget cõsilio Jmo si omĩo
d'tminatũ esset nullo eget cõsilio
Jdõ dr̃ in eth̃ q̃ circa certas operacões
disciplinarũ nõ est cõsiliũ puta
d' l'r̃is Non enĩ cõsiliat' uni' sit
omĩo ignorans q̃lit' dẽat scribẽ
l'r̃as q2 hoc sufficiẽt' d'tminatur
p̃ artem scribendi De his ergo s̃t
consilia que pñt p̃ nos fieri et
nõ s̃t oĩo certa et d'tminata q̃lit'
fieri dẽant ideo dubitam9 et cõ
siliam̃ circa ip̃a Est ḡo vn9 mod9
in cõsiliis q̃ q̃n aliq̃d fieri regni
p̃ponit' q̃nto illud pluribus modis
fieri pt̃ et q̃nto min9 hr̃ certas
et d'tminatas vias tãto plus
temp9 est cõsiderandũ ut d' illis viis
facilior et melior eligat' S'o ẽ
in cõsiliis attendendũ ut nõ cõ
siliem̃ d' quibuscũq3 minimis sed de
magnis Dicebat enĩ sup' q̃ timor
cõsiliatiuos facit Qui ḡo cõsiliat'
videt' timẽ et dubitaẽ ne aliq̃
infortuio cõtingente d'ficiat a cõ
secucione optati boni ul' incurrat ali
quod dampnũ ul' aliq̃d aliud
malũ q̃ ḡo s̃t vald' modica ut
que s̃t ap̃ta nata efficẽ p̃uũ
bonũ ul' p̃hibẽ modicũ malũ
nõ s̃ũt consiliabilia Est ḡo mod9
attendend9 in cõsiliis ut d' ma
gnis consiliem̃ Tercio cũ cõsiliari volum9
debem9 alios nobiscũ assumẽ
int' quos cõferam9 d' negociis
fiendis Nam licet hõ int' se ip̃3
possit invenire vias et modos
ad aliquid p̃agendũ tñ imp̃u
dens est qui solo suo capiti

innititur et renuit aliorum audire sententias. Magne enim prudentie est in consiliis habere modum quod cum aliis conferamus quid agendum. Quod ex duobus patet. Nam consilia ut dictum est debent esse de magnis rebus. In talibus autem nullus omnino sibi credere debet et proprio sensu inniti, sed debet ad se alios vocare scientes, quia plura possunt cognoscere multi quam unus. Ideo dicitur in Ethicorum quod consiliatores assumimus in magnis, discredentes nobisipsis velut non sufficientibus dinoscere. Rursus hoc idem patet ex eo quod consilium est circa agibilia particularia in quibus multum valet experientia. Nam in talibus ut dicitur i Metaphysicorum plus proficit expertus quam artifex. Quare cum plures plura experti sint quam unus, solus debet ad huiusmodi negotia alios advocare ut per eorum consilium possit eligi via melior. Quales autem consiliarii debent esse advocandi in prosequendo patebit. Quarto est in consiliis attendendum ut secreta habeantur que ibi dicuntur. Nam mala negotia disturbantur ex revelatione consiliorum. Unde forte consilium nomen accepit. Dicitur enim aliquid consilium quasi idem est quod consedium. Dictum est autem consilium quia ibi plures simul considere debent. Sed forte melius dicere possumus quod consilium dictum sit a con et sileo, ut illud dicatur consilium esse quod simul aliqui plures silent et tacent. Nam maxime in consiliis ubi tractantur negotia communia et facta regni unusquisque consiliarius abiecta privata affectione et dilectione boni privati solum aspiciat ad commune profectum, ut ut regni profectus impediri non possit secreta tenere debet sibi sint credita. Hoc enim fuit quod apud Romanam rempublicam exaltavit fidelitas consiliancium, quibus quicquid per consilium eorum auribus dicebatur secretum erat acsi non audissent illud. Unde Valerius Maximus secundo libro de factis memorabilibus capitulo de institutis antiquis commendans Romanos consiliarios ait quod fidum et altum erat secretum consistorium reipublice silentii, que salubritate muniti curie limen intrantes abiecta privata dilectione ita dilectionem publicam induebant ut non dicam unum sed neminem audisse crederes quod tam multorum auribus fuerat commissum. Quintum est in consiliis attendendum ut non loquantur ibi placentia sed vera. Adulatores enim dum principi placere student, vera silentes et placentia promulgantes, exponunt periculo totum principatum vel totum regnum. Inde est ergo quod quidam sapiens Aristides nomine dicebat consiliarios duo in se habere debere: ne essent plani id est manifesti et prolatores consiliorum, nec essent placentes nec quod essent adulatores plus curantes loqui placentia quam vera. Sic et recitat philosophus in Ethicorum. Quidam poeta nomine Alexander videns Pamum in consiliis esse secretarium et veracem commendans eum dicebat: Iste est qui consulit, acsi diceret quod aliqui respectu eius consiliatores dici non debent sed magis forte adulatores. Sextum est in consiliis attendendum circa ut consiliorum et si adsit opportunitas cito in opere exequamur. Nam tunc adest opportunitas operandi sed recte volumus quod non illud faciamus hoc quia ignoramus an expediat illud fieri. Ergo se habet diligenter quilibet negotium credimus discutere an utile sit illud facere. Sed postquam per divinum officium et divinum consilium est recte cognitum quod faciendum, si adsit operandi facultas prompte operari debemus. Longo ergo dictum est quod scribit vi Ethicorum quod consiliamur multo tempore operamur autem prompte, et quod oportet consiliari tarde sed facere consiliata velociter.

Capitulum xviii. Quales consiliarios assumere debeat regia maiestate

Omnia autem illa que habere debet bene persuadens et bene creditivus apparere expedit ut habeat bonus consiliarius existens

Nam ex hoc aliquis psuadet in
consiliis ut credit dictis eius qa
estimat bonus ee consiliarius adsua
dendu. Sz ex hoc q aliqs sit bn
creditus no oz existent esse tales
sed sufficit q videat ul appareat
talis esse. Nam ho que fois patet
et ex appantibus ado sit sufficient
homi fides et reddit ei aliquis
creditus si estimet illu bonu co
siliatore ee. Nam ad hoc ut bo
nus consiliator existat no sufficit
q sit apparent sed requirit existe
re et talem esse. Bn igit dcm est
q quamvis bn psuades ht appa
rent bonus qsiliator det existet
hre. Quare si sic d volumus qles
qsiliarios hre debeat regia ma
iestate et que et quot sunt i co
siliis requirenda sic expedit qt
modis psuadet hoibus ul qt mo
dis fit eis fides et inclinat ad
credendu smoes auditos. Hec a
st ta sciendu q i omi locutoe tria
est considerare videlicet dicente q
loquit auditore ad q loqt et re
de qua loquit. Primo go ee pt
q psuadet auditoribus et iclina
ad smones auditos ex pte scientis
dicentis q contingit si dices sit bonus
ul credat bonus. Nam bonis hoi
bus et si nullas rones assignare
sciant credit eis ut sunt audi
toribus sz huius fides sumit origi
ne ex pte dicentis. Na ppa dices
credit esse bonus cu tales mentiri
nolunt de facili credit eorum dictis.
Sc pt fieri credulitas auditori
bus ex pte ipsorum auditoru q co
tingit si psens smoes int ipsos
sit benivolus et amicus ul saltem
credat esse benivolus et amicus.
Nam sicut hoies gnt ut plurimu
decipiunt circa se ipsos et credant
se plus vale q valeant et esse
magis sapientes q sint et in ne
gociis gnt credunt hoies plura
vide q videant et magis loq
ad ppositu q loquunt. Sic qa amicus
reputat alt ipse decipiunt hoies

circa amicos. Nam ut dr i eth
amantes et obedientes no pnt iu
dicare. Commune e enim ut autorez
facta ut plurimu referamus i bonu
et inimicorz in malu. Passionam
enim circa amicos sicut circa nos ipsos ut
credamus eos plus vale q vale
ant et ee meliores q sint. Quare
si auditores credut benivol et
amicus ul eis qs estimant tales esse
huius credulitas sumit origine
ex pte ipsorz auditoru ad quos
est smo q ex se passionant et icli
nant ad fide eius qs putant amicos
esse. Tercio fit credulitas ex pte
ipsarz rerz q contingit si dicens
sit prudens. Nam prudens e sciens co
gnoscere ipas res et ipa negocia
agibilia qa ut dr i eth q unus
quisq bn iudicat de his q novit
ex ipis go negociis et ex ipis rebus
de quibus loquit prudens qa ea sicut
sunt cognoscere et iudicare fiat fi
dem auditoribus. Hec aut credu
litas et hec psuasio e pse. Na red
de se credule et bn psuade pse
est ex ipis rebus et ex ipis negociis
de quibus loquit sibi assumere scire
rones et argumenta p q fides fiat
audientibus. Et quia prudentes sciunt
hoc facere et q estimant prudentes esti
mant talia facere. Ideo ad hoc q aliqs
ex rebus quibus loqt fide faciat ul
oz q sit prudens ul q credat esse
prudens. Omnis go bn psuades
ul cui ille cuius dictis credit et
exhibet fides ul oz q sit bonus
ul q amicus ul q prudens et si no
existent apparent saltem. Itaq i
dictum sit pcd qa dcm est psuades
et ille cui fides adhibet debet
hre apparent oz q bonus consilia
tor heat existent satis appet q̄les
qsiliatores debeat qre regia ma
iestate qa det qre tales qui sunt
boni et amici et sapientes ut
si boni sint non mentiant rone sui
qa bonus displicet omne malu
et omne detestabile. Mendacium aut
ut dr iiii eth pse e malu et

detestabile. Secundo consiliarii debent esse non solum boni sed etiam amici ut non solum mereantur ratione sui cum loquuntur et cum consilium prebent sed et ratione eius ad quem loquuntur et cui consilium prebent quia amicorum est animas proposse bona et vera consulere. Tertio consiliarii debent esse sapientes quia non mereantur ex parte rerum de quibus loquuntur quia cognoscent negocia agibilia et sciunt qualiter sit agendum. Hec ergo tria querenda sunt in consiliariis videlicet bonitas amicitia et sapientia. Nam ut recte consilientur sicut patet ex dictis debent esse boni et amici et sapientes.

Capitulum xix. Quot oportet scire consiliarios et circa quot sunt consilia adhibenda.

Considerent dicta philosophi i ethicorum quinque sunt de quibus consiliantur omnes videlicet de proventibus de alimento de custodia civitatis de pace et bello de legislacione. Circa hec ergo quinque oportet consiliarios esse instructos. Primo enim debet esse regis consilium circa proventus in quo duo sunt attendenda. Primo ne maiestas regia aliquos proventus iniuste usurpet a suis civibus. Probabatur enim supra regem debere esse talem quod esset bonus et virtuosus ut politiam diligeret et existentes in regno promoveret et honoraret quod esse non posset si bona eorum qui sunt in regno usurparet iniuste. Rursus est attendendum ne in suis proventibus defraudetur. Expedit enim regnum consilium pro viribus salvare iura regis eo quod huiusmodi bona ordinanda sunt ad bonum commune ut ad defensionem regni et ad bonum statum eius. Decet ergo consiliarios scire introitus et proventus regni quos oportet pervenire ad regem qui et quanti sunt quatenus si quis est superfluus et iniuste acceptus auferetur. Siquis vero deficiat quod est diminutus apponatur et augeatur. Secundo debet esse consilium de alimento ut sciatur utrum civitas aut regnum cui principatur aliquis rector sufficiat sibi in alimento et in desiderabilibus ad sufficientiam vite. Considerandum est enim quantum alimentum est in regno vel in civitate qualibet ipsius regni quantum est ibi adductibile et quorum inductione adduci valeat ut circa hoc debita consilia et debite ordinationes fieri possint. Non enim modicum consiliandum est circa alimentum ut quelibet civitas habeat sufficientiam ad vitam quia aliter iam non esset civitas et ut in huiusmodi sufficientibus ad vitam fieri debent debite commutationes et debite emptiones et venditiones. Considerande enim sunt mensure et pondera vendentium et cum expedit taxandum est pretium venditionis si videlicet quod debent et videlicet quod debeant venditores res suas vendere vellent. Tertio est consilium adhibendum circa custodiam civitatis et regni quod duplici fieri potest. Nam primo est custodia adhibenda ne insurgant seditiones et maleficia inter cives. Pro quo attendendum est diligenter qui civium reputantur boni et qui infames ut circa infames maior custodia adhibeatur et si deprehendantur male egisse puniantur vel etiam totaliter exstirpentur quia reges et principes non debent pati maleficos vivere. Sunt etiam considerenda loca in quibus consueverunt magis maleficia perpetrari. Nam sicut quidam hominum magis iustificant quam alii sic sunt quedam loca magis apta ad iustificandum quam alia ut in civitate contingit vicos aliquos magis esse suspectos quam alios quia iniustificantes unde magis possunt latere et effugere punientes. Sic et extra civitatem loca aliqua sunt nemorosa et umbrosa magis apta ad iustificandum quam alia. Debet ergo adhiberi consilium ut circa talia maior custodia prestetur. Rursus circa custodiam civitatis et regni non solum sunt adhibenda consilia circa cives vel propter ipsos qui sunt in regno ne unus iustificet alium sed etiam propter ipsos extraneos. Considerandum est enim

propter

vtrū regnū ex aliq̄ pte possit in
vadi et vtrū aliq̄ ꝑ ciuitas regi
ab extraneis possit suscipe d'minū
ideo passagia portꝰ introitꝰ et cetā
talia vn̄ pūt extranei advenire nō
st̄ extraneis admittenda cōmittenda
ul' tribuenda sed st̄ diligent' custo
dienda et munienda. Ceto h't
esse cōsilia cira pacē et bellū qd'
nō est intelligendū cira pacē ciuiū
ul' cira eorū bellū Nam pax ciuiū
ē aliqd finalit' intentū bellū at
est eiꝰ oppositū d' fine aūt et eiꝰ
opposito nullꝰ sane mētis cōsiliat
Nam nō est cōsiliū n̄ d' q̄bꝰ est
dubiū eo q' cōsiliū est quedam
questio et questio est dubitabilis
quedā ꝑpositio d' fine aūt et d' hoc
qd' principalit' intendit nullꝰ du
bitat ipm̄ esse ꝑsequndū d' eiꝰ
aūt opposito quilꝫ cognoscit ipsū
esse fugiendū ideo pax ciuiū
ꝑ vibꝰ est ꝑsequnda et eorū dissē
siones et bella ꝑ vibꝰ fugienda
et in hoc nō est cōsiliū neq' q̄stio
sed vtrū cū extraneis debeā h're
pacem ul' ꝑ bella dubitabile eē
pt̄ et possūt ad hec adhiberi cōsilia
circa qd' duo sūt cōsideranda pmo
ut nunq̄ capiat iniustū bellum
qā iniustificare in alios et eos op
primere est ꝑ se malū et fugiendū
deinde si visū est bellū esse iu
stū cōsideranda est potētia regni
ul' ciuitatis que bellare debet q̄nta
sit et q̄nta ei pt̄ aduenire extrin
secus Consideranda est et po
tentia adūsariorū Nam sc'dm ph'z
1° eth' ad meliores partē h're debemꝰ
ad deteriores aūt nob' est pugnare
ul' nō pugnare Posito eni' q' po
tentiores ad quos resistere nō valeaꝰ
in nos forte fuerint prudentie ē nō
insurgere in ipsos n' occurrit oportu
nitas tpis in quo ex eis cōsiliē pos
sumꝰ vindictas assumere Quartū
circa q' st̄ cōsilia adhibenda est
latio legū Nam ut dr' 1° eth'
In legibꝰ est salꝰ ciuitatis Cō
seruant eni' ciuitates et regna
ꝑ leges iustas qā absq' iustitia
nequeūt regna sustinere subsistere
Deret eni' regem scire q' st̄ gn̄a
dominiorū siue principatū q' st̄ species
et qui principatꝰ est durabilior
et qualit' principatꝰ sc'dm q' durat
h't saluari et corrumpi ut eligēs
optimū modū principandi ferat leges
iustissimas sc'dm q's saluari debet
principatꝰ ille Quis sit optimꝰ
modꝰ principandi et q'lis debeat eē
rex et quo rex se habeat in suo
dominio p'suadet fuit in superioribꝰ pa
tefactū Ceterū superiꝰ ut dicta sunt ad
iuuante experientia gestorū pti
darent que cōtinue occurrūt in cu
riis regū et principū iusti po
terit rector ciuitatis et regni
q'lit' circa lationem legū sit cōsiliandū
et que leges sint ferende ut saluetur
principatꝰ eiꝰ Intendimꝰ tn̄ in talibus
sequentibꝰ d' legibꝰ multa inquirere ut
sit ex dictis et dicendis meliꝰ vi
am patefiat Ca'm xx. Et q̄ntū
pertinet ē sunt omnia legibꝰ determi
nanda et qua paucora st̄ arbi
trio iudicū esse cōmittenda

Quia in precedentibꝰ capitulis
d'terminauimꝰ d' principe ondendo
qualis debeat esse princeps et
d'terminauimꝰ d' cōsilio declarando q'les
debeant esse cōsiliarii et que et q'
sūt illa circa que h't eē cōsiliū
Restat sc'dm ordinē prefixatum
ut exequimur d' iudicio siue d' iudicio
inuestigando q'lit' iudicandū sit
et quot st̄ gn̄a legū et alia q̄
circa istam occurrūt materiam sed cum
iudicium fiat p' leges ut p' arbi
trium aut p' vtrūq' Prius est ondenꝰ
q'lit' sit iudicandū declarare vo
lumꝰ q' q̄ntū possibile est st̄
oīa legibꝰ determinanda et q̄nam
pauciora pūt st̄ arbitio iudicū cō
mittenda qd' q̄druplici via in
uestigare possumꝰ q'rū tres tā
gunt' 1 eth' q̄rta vo tangit' in
pol' Prima via sic patet Na
pauciores aūt st̄ legū conditores
q' iudices iudicantes sc'dm leges

iam conditas Nam in qualibet civitate
oportet esse aliquod pretorium ordinarium
ad qd' reducantur cause et littigia
exorta in civitate illa et per leges
iam conditas in una civitate regulari
possunt civitates multe immo in eadem
civitate in qua leges conduntur con
tingit plures esse iudices quam legum
conditores Nam leges si iuste sint
debent esse quasi immortales et im
mutabiles quia ita eas nulla aut
modica mutatio fieri debet Iudi
ces tamen iudicantes secundum ipsas mo
riuntur et corrumpuntur Contingit
etiam absque correptione et morte
iudices a suo officio removeri
et alios in suum locum succedere Igi
tur saltem per successionem temporum oportet in
eadem civitate multos esse iudices
eo quod ipsi quasi continue innovantur Nam
tamen sic oportet multiplicare conditores
legum eo quod leges non sic continue
innovari debent Quare si legum condi
tores sunt pauci respectu iudicantium
Quare facilius est invenire paucos sa
pientes quam multos ut omnia sapienter
disponantur expedit quantum possibile
est per legem omnia determinare et quam
paucissima arbitrio iudicantium committere

Secunda via sic patet Nam facilius
et melius videtur quid verum et quid
iustum si illud multo tempore diligenti
consideratione discuciens quam si ocreat
statim inducta proferre sententiam itaque
legum conditores multo tempore et ma
gno consilio deliberare possunt quales
debent leges fieri Iudices vero per
instancias presentium et quia non debent
lites prolongari sed comprimi non tantum
habent de diuturnitate temporis ad viden
dum quid iustum in negotio proposito
Ne igitur in iudicando erretur quantum
possibile est sunt omnia legibus determinan
da et pauca discernendi committen
da iudicum. Tertia via sic de
claratur Nam conditores legum leges
ferunt in universali et de futuris
dicentes quicumque sic egerit sic pu
niatur ignorantes an amicus vel in
imicus sit illa facturus et dicat

illam subire sententiam Nam si scirent quod
amicus forte obliquarentur in iudicando
penam palliarent Si vero inimicus incli
narent forte in partem oppositam et pu
nitionem augerent Nunc autem quia solum
in universali leges ferunt et nesci
unt quid in particularibus sit facturum
non pervertuntur in iudicando amore
vel odio inclinati Iudices autem non
sic Nam iudicantium iudicia non sunt de
futuris sed de presentibus non in universali sed
in particulari versantur cum determinate
persone ad quas est amicitia et odium
et sepe illa anexum habent commodum
proprium Ideo iudices de facili obliquantur
Nam amantes et odientes et aliud
temporale commodum considerantes non est
licet iudicant Quare ne iudicium iudicantium
obliquetur bonum quantum possibile est
omnia lege determinare et quam paucis
sima arbitrio iudicum committere ;
Has autem tres rationes tangit philosophus
1° rethoricorum dicens quod maxime quidem convenit
recte positas leges quecumque possibile
est determinare et quam paucissima com
mittere iudicantibus Primo quidem
quia facilius est habere unum aut paucos
sapientes quam multos Deinde quia
legis latores sunt ex consideratis
ex multo tempore Iudicia autem ex sub
orto et subito Tertium vero quod est ma
ximum omnium quia legislatores sunt
de futuris et in universali Sed prefectus
aut iudex iudicat de presentibus et de
terminatis ad quos est amicitia et odium
et quibus commodum proprium anexum est
sepe Quarta via sumitur ad ostendendum
hoc idem sic declarari habet Nam ut
infra patebit oportet aliqua committere ar
bitrio iudicantium quia gesta particularia sub
narratione debite non cadunt ut
lege omnia complete determinari tamen quan
tum possibile est omnia legibus sunt
determinanda et quanto pauciora pos
sunt arbitrio iudicantis considerandum Quia
ut dicetur vi politicorum Quanto utique minor
inimicicia fuit ex sequentibus iudicia
tanto magis accipiat finem et ex
ecuciones iudiciorum Quare cum iu
dex iudicando reos secundum leges non

tantā inimicitiā incurat quātā
si iudicaret eos arbitrio ꝓpo ne iu
dex timore īimicicie inclinatꝰ de
ferat debito fini iudicia mātipa
re quātū possibile est sūt omīa
a legibꝰ detīmināda et pauca ar
bitrio iudicū cōmittenda suffici
ent enī iudex excusat si sedm
positas leges aliquid iudicat quia
nō videtur ipē sedm se hoc agē
sed lege cōpulsus dicit tale snīaz
ꝓmulgare Cam̄ xxi. Qualit̄ ē
in iudicio ꝓcedendū et q sermones
passionales sūt coram iudice

Attendā dent prohibende
iudices ut sic in iudicio pro
cedant ut snoēs passiona
les ꝓuocantes ad passiones ut
ad irā et odiū in iudicio ꝓhi
beant. Mlti enī littigancium co
gnoscentes se hr̄e malā causā
nō narrāt quid fcm̄ et qd nō
factū s; cōuertunt se ad cōmouēdū
iudicē ad irā et ad odiū cōtra
adūsarios et ad benignitatē et ad
miām erga seipōs Sed q tales
smones sunt ꝓhibēdi tripliciter via
investigarē possumꝰ Prima sumit̄
ex eo q huiꝰ snoēs obliquare
hnt iudicē q esse oꝫ q̄i regula
in iudicando Sc̄a via quia ꝓdicti
snoēs tollūt ordinē iudicādi Tercia
qdem quia sūt impertinētes ad ꝓpositū

Prima via sic patet Sicut enī
debemꝰ q iudex iudicando de lit
tigiis nō recte iudicet sic debet
se hrē int̄ ptes littigātes sicut
lingua valens discnē de saporibꝰ
ul' sicut quilꝫ alius sensus valēs
discnē de ꝓpiis sensibꝰ q̄diu se
hrē debet int̄ ipōs sapoēs ul' int̄
ꝓpria sensibilia Est enī sensus
media ꝓporcio sensibiliū et q̄diu
nō inficit sedm alterā extremoꝝ dat
verū iudiciū de sensibus ut q̄diu
lingua nō est infecta aliquo
humoē verū iudicat dicēs amāꝝ
ēē amaꝝ et dulce dulce Sicut
inficiat colera et fleumate ul'
aliquo alio colore humore tūc nō
q̄i extēus in medio sed cōcta ad
alterū extremoꝝ ꝓuise iudicat di
cēs dulce ēē amarū et eō ut
patꝫ in infirmatibꝰ et lenticibꝰ in
fectū gustū sic iudex q̄diu ē
int̄ littigātes nō declinās ad
alterā ptem q̄i regula recta dicet
iustū esse iustū et iniustū iniustū
Si vō ad alterā ptē dēclinet ꝑ
miāꝫ et amiciciā ab alio vero
recedit ꝑ irā et odiū q̄i regula tor
tuosa ꝓuise iudicabit et quia hᵒ
sicut snoēs passionales ꝑmittē
talia ī iudicio nihil ē aliud q̄
regulā obliquare quare si incōueni
ens est ꝑmittē obliquari regulā
inconueniens est sustinē iudicio pas
sionales snoēs Dato tn̄ q con
tingat sustineri aliquos passioā
les snoēs quia ut in sequētibꝰ pa
tebit ꝓniores dent ēē iudices
ad miserādū q̄ ad puniendū po
cius sustinēdi sūt snoēs passi
onales ꝓuocātes ad miāz beni et
volenciaz q̄ ad odiū ul' ad irā
Sc̄a via oms passionales smo
nes nō ꝑmittēdos esse sumit̄
ex eo q talia ꝑuertūt ordinē iu
dicandi In iudicado enī est
ordo quidā quia aliq̄ est ibi tanq̄
supmū aliquid tanq̄ mediū
et aliqd tanq̄ infimū Tanq̄
supmū quidē est rex ꝑ inceps
ul' aliq̄s legislator tanq̄ mediū
vō est ipē iudex Sed tanq̄ infi
mū est ibi reus ul' incusatus
ul' ptes littigātes Est enī iudex
medius int̄ legislatorē et litti
gantes et quia mediū aliq̄ dēt
accipe ab vtroq; extremoꝝ iu
dex tanq̄ medius aliq̄ accipit
ab vtroq; Nā a legislatore acci
pit quid iustū et q nō iustū
si enī ꝑ leges diffinit̄ discnit̄
q̄ iueris ab illo addiscat iudex
aliq̄ iustū in agibilibꝰ humanis
ꝑ quas leges regulat̄ in iudicado
Et legis cōdi latore addiscit iudex
quid iustū s; a ptibꝰ discit quid
fcm̄ ul' nō fcm̄ Si aut discit

ab eis quid iuſtū hoc eſt ꝑ acci
dens ingnitū alegat leges editas
a legū latore q̄re cū ſmões paſſi
onales inclinat volūtate et fa
ciūt appare quid iuſtū et quid
iniuſtū eo ꝙ paſſionati ut ama
tes et odientes gaudētes et tri
ſtantes nō ꝓꝑt iudicare / ꝑmit
tere paſſionales ſmões ī iudicio
eſt ꝑūte ordinē iudicādi q̄a eſt
face ꝑtes legiſlatoīs et tenē ſu
ꝑmū gdū in iudicādo que dent
tenē infimū ꝑūtt enī ibi or
do talis q̄a ꝑtes paſſionādo iu
dicem ei faciūt appare ꝙ iuſtū
ul' iniuſtū ꝙ nō eſt officiū ꝑtiū
ſed legis latoris ꝑ legiſ enī la
torem ul' ꝑ leges ab eo editas
debet appare iudici qd iuſtū
et ꝙ nō iuſtū h' aūt fieri nō dēt
ꝑ ꝑtes littigātes ul' ꝑ ſmones
paſſionales a ꝑtibꝫ ꝓmulgatas
Tcia via ſumit̃ ex eō ꝙ tales ſ'
mones ſūt īꝑtinētes ad ꝓpoitū
et ſūt ex̄ iudiciū ul' negociū iu
dicandū Nam cū lis ſit d' aliꝗ
facto ul' d' aliqua re dēt dici in
iudicio ꝗ ſit ꝑtinēs ad rē uel
ad negociū de quo eſt littigiū.
Paſſionare aūt iudicē ut narrare
iniurias q̄s ꝑs adūſa iudici in
tulit ul' narrarē bona que ꝑi
ꝯtulerūt et hoc mō ꝓuocare iu
dicem ad maliuolētiā ꝑtis ad
ūſe et ad beniuolēciā ſui ē et
omīo īꝑtinēs ad ꝓpoitū q̄re
nō talia ſūnt ꝑmittenda Ca^m
xxij. Quot et q̄ oportcat hr̄e iu
dices ut eos ꝯtingat debite iudicare

Possumꝫ aūt q̄tuor enūare
que oꝫ hr̄e iudices ut
vera iudicia ꝓferāt ut
recte iudicēt ꝑmū eſt auctoitas
iudicandi ſcdm̄ eſt ꝓdencia ſ'ciū
experiencia agibilium ꝯrectū rectitudo
volūtatis In omī enī littigio
q̄ntū ad ꝓns ſpectat q̄tuor ē ꝯ
ſiderare videlicꝫ ꝑtes littigātes.
negociū d' quo littigant. leges
ſcdm̄ quas ſūt littigia iudicanda

et legiſlatorē ut regē ul' ꝑncipē
a quo dat' auctoitas iudicandi
Expedit aūt iudices ut recte iu
dicent ad oīa hēr debite ſe hr̄e
Nam iudiciū nō dēt eſſe vſur
patū nec temerariū nec iniquū
nec ꝓſumptuoſū Iudices enī ſi
nō recte ſe hn̄t ad legiſlatorē fa
ciūt iudiciū vſurpatū tūc ēm
dicūt' iudices nō recte ſe hr̄e ad
legiſlatorē qn̄ excedūt auctoitate
ſibi ꝯmiſſā Scḋo dicūt' iudices fa
cē iudiciū temerariū ſi nō recte
ſe hn̄t ad leges ut ſi careat legū
ꝓdencia Nam ſine cogniōn legū
recte cauſe iudicare nō poſſunt
Tcio ſi iudices nō debite ſe hn̄t
ad ꝑtes littigātes faciūt iudiciū
iniquū Nam ut patet ex hītis Iu
dex debet eſſe quaſi regula iuſta
media int' vtraſqꝫ ꝑſonas ꝑtes
Q̄re ſi huiꝰ regula a medio de
viat et ad vnā ꝑtē declinet ꝑ
amorē ab alia aūt recedit ꝑ
odiū oꝫ ipm̄ iudicare iniq̄ qua
tūc iudiciū nō ꝓcedit ex zelo
iuſticie ſed ex amore ul' odio ꝑtiū
Q̄rto ſi iudices nō debite ſe ha
beant ad negocia agibilia ut ſit
inexꝑti agibiliū hūanorꝫ actuū
facient iudiciū ſuſpicioſū quia
aliqn̄ ex leui ſuſpicion alios ꝯ
dempnabit nō erit rectū iudiciū
ꝗ ꝯcurrat ibi auctoitas iudicandi
ꝓdencia legū zelus iuſticie et ex
periencia agibiliū Nā in curando
morbos corpoāles aliqn̄ plus ꝓ
ficit exꝑtus q̄ artifex eo ꝙ hēat
noticiā ꝯdicionū ꝑticularium ſic
in iudicio agibiliū et ī diſcuſſione
cauſarū aliqn̄ plus ꝓficiūt exꝑti
q̄ ſciētes iura Omīa ꝑdicta re
quirūt' ad recte et debite iudicā
dū Patet itaqꝫ quales iudices
et quales diſcuſſores cauſarū / ali
quādo plus ꝓficiūt exꝑti q̄ ſciētes /
querē decebat regiā maieſtatē
Nam decet eos tales querē qui
ſūt hn̄tes nō excedentes auctoi
tatē ſibi ꝯmiſſam ſunt ꝓdentes

in legibus scientes eas applicare ad litigia exorta. habeant zelum iusticie ut non ex amore vel odio pervertant sed ex dilectione iusticie sententias proferant. habeant experienciam agibilium ut cognoscentes particularia acta melius discuciant causas

Capitulum xxiii Quot et que sunt que considerare iudices ut indulgeat humanus et ut sit clementes magis quam crudeles

Quantum ad presens spectat x enumerare possumus que videntur tangere philosophus i ethicorum ad que debet respicere iudex ut humanus indulgeat et ut sit clemens potius quam severus. Primum est ipsa natura humana. secundum est legislator tercium prius intellectus legum Quartum operantis intencio quintum multitudo bonorum Sextum diuturnitas temporis creati Septimum excessus bonitatis super maliciam Octavum paciencia accusati Nonum corrigibilitas peccantis Decimum abiectio delinquentis

Primo enim ipsa natura humana clamat pro clemencia delinquentis Nam cum natura humana de se sit debilis et mutabilis et prona ad malum si contingat aliquem delinquere infirmitas nature supplicat pro venia Ideo dicitur v° ethicorum quod epikes quod est super iustum sive super iusticiam. Philosophus ergo prudentem humanus appellat super iustum quia clemencia extollenda super severitatem et super iusticiam Secundum quod inclinare debet iudicem ad clemenciam est ipse legislator Nam forte ipse rex vel ipse princeps cuius est leges ferre si consideraret condiciones peccantis indulgeret ei Ergo si iudex hoc percipiat quod legislator dispensaret in legibus et potest vero magis debet agere cum eo misericorditer quam crudeliter Ideo dicitur i ethicorum quod iudicans potius debet aspicere ad legislatorem quam ad leges Tercium inclinans ad pietatem est prius intellectus legum Leges enim ad terrendum delinquentes quandam ampliorem severitatem continent Ergo si legum verba ut terreant peccantes sunt amplioris severitatis continua

decet ut per prius intellectum moderetur supplicii magnitudo hoc est ergo quod dicitur i ethicorum quod iudicans non debet respicere ad verba legum sed ad intellectum legis Quartum est intencio operantis Nam licet opus de quo accusatur aliquis de genere malorum ipse forte non habuit pravam intencionem vel si habuit prava forte non habuit adeo prava ut opus ostendit et quia dubia iudicanda sunt in meliorem partem si aliquo contingit apparet iudex peccantem non peccasse ex electione sed ex ignorancia vel infortunio debet ad clemenciam declinare Ideo dicitur i ethicorum quod iudicans debet respicere non ad actionem sed electionem Quintum inducens ad misericordiam est multitudo bonorum operum Nam forte ille qui nunc deliquit multa bona opera prius fecit debet ergo iudex non ita respicere ad partem ut ad hoc particulare negocium in quo deliquit sicut ad totum ut sicut ad multa bona opera que prius fecit Ideo dicitur i ethicorum quod iudicans non debet respicere ad partem sed ad totum Sextum est diuturnitas temporis retroacti Nam contingit et parvo tempore facere multa bona opera duo ergo debent inducere regem aut quemcumque alium dominum ad dilectionem alicuius subditi vel quia servicia multa recepit ab ipso vel quia multo tempore deservivit sibi hec enim duo licet ut plurimum se comittentur quia qui multo tempore servivit ut plurimum multa servicia facit et econverso Contingit tamen hec duo ab invicem separari Nam homo non servit alicui nisi occurat tempus et oportunitas serviendi potest ergo contingere quod in multo tempore occurrat oportunitates pauce et in parvo multe illud itaque sextum inclinativum ad pietatem respiciens diuturnitatem temporis non est idem cum quinto quia respicit multitudinem operum Ergo si contingat aliquem subditorum nunc in aliqua parte prius delinquere quod toto tempore precedenti bene se habuit est cum ipso misericorditer agendum magis respiciendum est ad multum ut ad totum tempus precedens quam

ad modicū ut ad hāc ꝑticlam tpis
in qua deliquit Jdō dr̄ i eth̄ Qꝛ
iudex debet aspicē nō q̄lis quid
et nūc est inculsatꝫ sed q̄lis quid
et fuit semꝑ in mlto tpe ꝑcedēti
Septimū inclinās ad pietatē ē
excessus bōitis sup̄ maliciā Nam
sicut bonū excedit malū et ē eli
gibiliꝰ ipō sic eligibiliꝰ ē recordiu
bonorū et gr̄aꝝ q̄s suscepimus
ab aliquo q̄ꝫ iniuriarū quas su
scepimꝰ ab illo Vn̄ et Julius ce
sar in hoc nō modicū comēdatꝛ
q̄a ut dr̄ nō hēbat ī memoria
iniuriā sed obliuiscebatꝛ eas Dato
ḡo aliq̄ in nos d̄lnquerē a quo tpi
bus retroactis mlta bona suscepiꝰ
debemꝰ ad illū nos misericorditer
se hr̄e et memorari boni suscepti
q̄ꝫ iniurie illate Jdō phs i eth̄
volens iudicātes ad miaꝫ inducē
ḡa delinquētes in ipōs ait qꝛ
magis debet recordiu bonorū
que passi sūt a delinquēte q̄ꝫ
iniurie quā facit Octauū est
paciētia inculsati Nam si aliquis
inculsatꝫ d̄ aliquo d̄licto ꝑ q̄ puniꝛ
a iudice si puniciōm paciēt̄ sustiēt
et nō murmurat in pena sibi appo
sita ē cū illo magis misericordit̄
agendū Jdeo dr̄ i eth̄ Qꝛ indul
gendū est hūanis si ꝯtigit pa
cientē esse ꝗ si ꝯtigat eū qui
penā patiꝛ eam paciēnt̄ suffe̅
Nonū est corrigibilitas pecca
tis Nam sicut aliq̄ sūt ita corrigi
biles et ita disciplinabiles qꝛ sola
increpaciōn et solo s̄mone meliorāt̄
et d̄sinūt ꝑue agē talibꝰ ḡo val
de est indulgendū et tales sunt
vald̄ benigne tractandi Jdō dr̄
i eth̄ qꝛ iudex dēt indulgē hūanis
si accedat peccātē magis iudicaui
s̄mone q̄ꝫ ope Decimū inclinās
ad clemēciaꝫ est s̄biectio et hūilitas
delinqn̄tis Nam si delinqn̄s oīo
se subicit oīo se hūiliat et ponit
se totū in arbitrio iudicātis ē cū
eo micius agendū Jdō dr̄ i eth̄
Qꝛ iudex ꝯp̄hēs ꝗ supiustus

dēt indulgē hūanis si videat de
linqn̄tē magis velle ire ad arbitriū
q̄ꝫ ad disceptaciōm Omīo enī ꝯ
vōm est hūilitati nō pcē cū bestie
hoc agant Canes enī nō offendūt
hūiliantes se et ꝓsternētes se corā
eis Jdō dr̄ ii eth̄ Qꝛ aūt ad hū
liatꝰ cesset ira et canes manifestāt
nō mordētes eos q̄ resident Patꝫ
igitꝛ quō decet iudices eē magis
clemētes q̄ꝫ seueros et si h̄ decꝫ iudi
ces mlto magis decet reges et
principes q̄s ꝯgruit amplior bonitate
pollere Decet itaq̄ꝫ eos eē clemētes
et benignos nō qꝛ iusticiā d̄serāt
q̄a sine ea pax regni et bonus
statꝰ ciuiū nō pt̄ ꝯsistē sed saluo
ꝯmi bono et pace regni q̄ntū pos
sibile est declināt ad miaꝫ Qualit̄
aūt cū clemēcia possit stare iusti
cia infra patebit Capm̄ xxiiii Qꝛ
diuersa sūt ḡna legū et diuisi sūt
modi iusticie et qꝛ in iure nāle et positiuo
Quia leges sūt certā tālia reducuntur
quedā regule iuris ꝑ q̄s
in nr̄is agibilibꝰ regulātur
diiudicātes ꝑ ipās quid iustū et
q̄d nō iustū in accionibꝰ nr̄is pla
patꝫ qꝛ eo mō q̄ distinguimꝰ ius
siue iustū distinguē possumꝰ ipās
leges et eōc possumꝰ aūt tam
de lege q̄ꝫ d̄ iusto v distinctiones
facē quarū due taguntꝛ i eth̄
tria ponitꝛ v eth̄ Cetera tamē a
iuristis Credimꝰ nos ipī supaddē
possumꝰ Distinguitꝛ enī ius q̄a
q̄ddā est sc̄ptū et q̄ddā nō sc̄ptū
q̄ddā ē ꝯmūe et q̄ddā est ꝓpriū q̄ddā
nāle q̄ddā legale siue positiuū
Has aūt tres distinctiones iuris
phs tradidit s̄ȝ iuriste iurū nō
ius distinxerūt dicētes q̄dā nāle
q̄dā est ius genciū et q̄dā ciuile
Has ḡo duaꝫ distinctiōes q̄s fecimꝰ
d̄ iure siue de iusto facē possumꝰ
d̄ ipā lege Vt igitꝛ oīa h̄ patēt
fiant et ut diuisitates ad ꝯcordiā
reducamꝰ Sciendū est qꝛ duplex
est iustū ul̄ duplex ē lex nālis
et positiua Dicitꝛ enī iura nālia

que sūt adequata et proportionata
ex nā sua ul' dicit' iusta nālit' q̄
dicta esse tlia nālis rō ul' ad q̄ hēg
nālem impetū et inclinacōm Iusta
vō positiua dicit' que nō ex natā
sua sed ex pactu hoīm siue ex con
stitucōn iudicant' Itaz cū nāe
ver sūt eedē ubiq' q̄a qd' ē ignis
in vno loco est ignis in alio loco q̄a
qd' est ignis in francia est ignis in
Italia Res enī eedē sūt apud oēs
licet nō eodē vocabulo noīent'
q̄a statuta popli et pacta ciuium
et edicta principū nō sūt eadem
apud nos oms Ind' est q̄ dicit'
Ius nāle differt a iure positiuo q̄a
nāle ut dicit' vto eth' vbiq' eadē
hēt potēciā s̄z positm a principio nī
q̄ sit statutū nihil differt ēē sic ul'
alit' Postq̄ aūt est edictū incipit
hēre efficaciā ligandi Racio
aūt q̄re iuri nāli oportuit sup
addē positm est q̄ multa sūt nō
iusta nālit' sicut nāle est homi
loqui hēreq' enī nālem impetū
et nālez inclinacōm ut loq̄mur
et ut sīnom manifestemq' alteri
q̄ mente concipimq' Sed q̄ loq̄mur
hoc idioma ul' aliud nō est nāle
sed ad placitū Ind' est q̄ omnes
hoīes loquunt' nō tn̄ oms pferūt
idem ydioma Ind' ē q̄ et q̄
phs i periar' voces et sīnones
esse ad placitū q̄ p̄s pol' aūt sīnoz
nobis esse datū a nā Sic ergo
loqui est nāle sic aūt loq positm
et ad placitū sic fures punire
nō pati maleficos viuē et huiusm'
sūt d' iure nāli q̄a hēt esse fienda
dicta rō nālis et hēmq' nālem
impetū ut hec fiant surgunt
tn̄ ista ex ipā nā rei / nāle est ei
q̄ exponat' piclo bonū ptis pro
salute boni totiq' et q̄ abscidat'
mebrū putidū ne pdat totum
corpus Sic quia fur et maleficq'
et quib' malefactor turbat pacem
ciuiū et insidiat' cōi bono Ideo
nāle ius exigit ut tanq' mēbrū
putidū abscidat' et extinguet' ne

exponat' piclo et ne impediat'
cōe bonū Nāle est ergo tlia puniē
S; punire sic ul' sic ē positm et
ad placitū Ideo apud oms eadē
maleficia nō corrigūt' eisdē penis
Vbi ergo tminat' ius nāle ibi incipt
ius positm oriri q̄a semp q̄ sūt
p arte hoīm ad inventa fundat'
in his que sūt tdita a nā Ius
enī positm parte et industriam
hoīm adinventū psupponit ius
nāle Et sicut ea que sūt artis
psupponūt ea que sūt nature
Q̄re si ius nāle dictat fures
et maleficos esse puniendos hoc
psupponēs ius positm pcedit ul
t'ius d'terminans qua pena sint tlia
puniendi Hoc viso q̄ntū ad p̄ns
spectat duplicē differentiam assignaē
possumq' int' ius nāle et positm
Prima est q̄a ius nāle prima
facie se offt intellectui Ius po
sitm nō stati cognicōni se offert
s̄z est p industriam hoīm adīventū
et q̄a se offt intellectui nr'o nāles leges et q̄ est d' nāli iure
simpliciter dicit' esse scriptū i cordibq'
nris Nam gentes que legē nō
hnt nālit' ea que legis sūt faciūt
et ostendūt opus legis scriptū in
cordibq' suis Ius vō positm q̄a
sic nō est scriptū in cordibq' ne a
meōria recedat oꝫ ipm scribi
in aliqua exteriori scriptura Potest itaz
vtrūq' ius scribi in aliq̄ exteriori scriptura
tam nāle q̄ positm Nāle tn̄ nō
sic pt' a meōria recedē sicut illd
S'ca differentia esse quia ius nāle est
idem apud oms Ideo dr̄ ēē ius
cōe Ius positm diu'sificat' apud
diu'sas ciuitates Ideo vocat' ius
pprīū Inde est ergo q̄ empedocles
ut recitat phs i eth' appellauit
ius nāle eternū siue ignē q̄ co
tinuā pcedit p inexplicabilē ciui
tatē Ignis enī in ppa spera plq'
d'se diffundit q̄ aliā elementa et
diffusior est omībq' illis assimi
lat' iuri nāli qd' est diffusius
et cōius q̄ positm et notius et

et clarius illo Ex hoc ergo pate
pt q' oms distinctiones quas ponit
phs de iure siue d' iusto reducut
ad ius positum et nale Nam ut
patet p hita Jus nale dicit esse
no scptu et esse gne sedm nam
Jus vo positum dicit esse scptu et
esse ppu et legale Quid aut' ce
sendu sit d' iure genciu et de
iure aialiu in sequti ca'o apparebit

Cam xxv Quo ius gencium et ius aialium a iure nali hr esse distinctu

Omes distinctioes d' iure fa
ctas a pho qs in precedenti
ca'o tetigimus bimbris erat
qr vnu mebru gtinebat sub
iure nali et aliud sub ciuili siue
positiuo Juriste tn ut dicebat
tam addiderut mbru ut ius ge
ciu sedm q' mom loqndi pt ibi
addi mbru tercium ut ius aialiu
Ad aug euidenciam sciendu q' ho
ut ho est et sedm ppam roem
gsideratus differt ab aliis aialibus
sed ut aial est sedm gnem roem
acceptus gueit cu illis Si igit
ea sut d' iure nali adq homo
nalem impetu et inclinacoem
e hug nalis impetus ul' sequit
nam nram ut sumus hoies et dif
ferimus ab aliis aialibus et tale
ius appellat ius genciu Si vo
inclinaco illa sequat nam nram
ut coueniums cu aialibus aliis
sic dicit ius nale Ideo institu
ta d' iure nali ubi hec sut tacta
dicit q' ius nale est qd na oia
aialia docuit huius n' ius ut
ibide scbit no est ppu huani
gnis sed oim aialiu q in celo
que in tra q in mari nascuntur
Sedm hoc go est d' iure nali
giuncto maris et femie procreaco
plis et educcio filioru Na ad
hoc si ho naliter inclinat et si
huius impetus sequit nam huas
no tn sequit ipam ut huana
est sed ut est aialis et ut gueit
cu aialibus aliis Nam et aialia
omnia alia inclinat ut mascli

giungunt femis ut filios generet
et ut ipos nutrant et foueant
Jus vo genciu dr q' no est gne
aialibus aliis sz gne est omi huao
generi Ex hoc go iure omes
pene gtractus sunt introducti ut
emcio vendicio locacio gduccio
et cetera alia sine quibus societas
huana no bn sufficit sibi ad vita
Jnde est go q' mutuu depositio
que et similia ad vita huana
in quibus alia aialia no gmunicant
sub h' iure genciu gtinet Jus
eni genciu est qsi qdam ius nale
gtractu Jus go illud q' na oia
alia docuit et qd sequit inclina
coem nram nalem cu aialibus
aliis respectu iuris genciu dr
ee nale Nam si considerent dicta
in precedenti ca'o Jus nale e qd
gne q' notu et q' imutabile Qnto
go ius aliqd est gnius notius
et imutabilius tanto magis meret
nomen iuris nalis Jus go illud
q' na oia aialia docuit et in quo
oia aialia gmunicant est gnius q
ius genciu et p gns est notius
qa sut nobis nota gfusa magis
Qnto eni aliqd est vniusalius
tanto est intellectui nro notius
et prius cadit in apphensioem suam
Est aute huius ius imutabilius
quia regule iuris qnto magis ap
plicant ad mam spalem tanto plures
defectus ghnt et in pluribus casibus
no sut obsuande et maiorem
suscipiunt mutacoem Merito go
huius ius dr nale respectu iuris
genciu Viso quo ius genciu
differt a iure genciu nali d'leui
apparere pt quo ius aialiu dicit
a iure nali Nam sicut huana
na in qntu ho al est gueniunt
cu naturis aliorum aialium sic in
qntu ho viuit et est quoddam
ens gueit cu plantis et cu aliis
subiis et cu entibus omibus po
terit ergo inclinaco nalis sequi
nam hois ut ho est ul ut
gueit cu aialibus aliis ul ut gueit

cum entibus omnibus. Nam homo naturaliter appetit conservari in esse, et quod omnia alia entia appetunt naturaliter procreare filios, educare prolem, quod et alia animalia concupiscunt, et appetunt vivere in societate secundum debita pacta et conventiones, et inter animalia est proprium solius hominis. Si igitur recte agibilium fundentur super hoc quod homo naturaliter appetit esse, sic huiusmodi recte esse poterunt de iure naturali prout natura humana est quedam entitas et convenit cum entibus omnibus. Si vero recte illa sumantur ex eo quod homo naturaliter appetit filios producere et educare, sic esse poterunt de iure naturali prout ius naturale esse dicitur quod natura omnia alia docuit. Sed si sumantur prout homo naturaliter appetit in societate vivere secundum debitas conventiones et pacta, sic erit de iure naturali prout ius naturale est contractum ad ius gentium, quod est proprium soli humano generi. Ex hoc igitur manifeste patet quod sicut ius gentium non dicitur ita ius naturale sicut quod natura omnia alia docuit, sic ius huiusmodi quod natura omnia alia docuit non est ita naturale sicut ius illud quod sequitur inclinationem nature nostre prout non solum convenimus cum animalibus aliis sed etiam convenimus cum omnibus entibus. Nam huiusmodi ius est notius et communius illo. Nam appetere bonum et esse et fugere malum et non esse est plus de iure naturali quam appetere procreare filios et nutrire prolem. Erit igitur hic ordo quod ius sequens naturam nostram prout appetimus esse et bonum esse naturale respectu iuris animalium sive respectu iuris quod natura omnia alia docuit, sic et huiusmodi ius est naturale respectu iuris gentium, et ius gentium est naturale respectu iuris civilis quod est simpliciter positivum. Tria ergo sunt aliquo modo de iure naturali secundum inclinationem sequitur naturam nostram. Nam si inclinatio illa sequitur naturam nostram ut humana est, sumitur ius gentium; si sicut convenit cum animalibus aliis, sic dicitur esse ius illud quod natura omnia alia docuit. Sed sicut convenit cum omnibus entibus, sic habet esse ius illud quod per antonomasiam dicitur esse naturale. Appetere enim esse et bonum, fugere et non esse malum, quod naturaliter appetimus prout natura nostra convenit cum omnibus entibus, sic habet esse de iure naturali. Quare cetere alie regule et cetere leges sive sint naturales sive civiles ex hoc sumunt originem et in hoc fundantur. Nam in omnibus attenditur vel consecutio boni vel fuga mali. Sed hoc diffusius pertractare altius exposcit negotium. Sufficiat autem ad presens scire quomodo ius gentium et ius animalium et ius civile dicitur a iure naturali.

Capitulum xxvi. Qualis debeat esse lex humana et quod condere tales leges fuit utile regno et civitati

Dicitur autem ius civile sive ius humanum et positivum ad tria comparari, videlicet ad ius naturale sive ad legem nature a qua suscipit fundamentum, et ad bonum commune quod in ea intenditur, et ad gentem ad quam applicatur que per illam legem est regulanda. Tria igitur lex humana debet prout ad tria comparatur. Inquantum comparatur ad legem nature oportet quod sit iusta. Ut comparatur ad bonum commune necesse est quod sit utilis. Sed ut refertur ad populum ad quem debet applicari, debet regulari per huiusmodi legem, oportet quod sit competens et possibilis consuetudini patrie et tempori. Nam agibilibus aliquid dandum consuetudini, tempori, patrie et moribus hominum, quia secundum quod talia diversificantur oportet in ipsis legibus aliquam diversitatem existere. Primo ergo oportet legem humanam sive positivam esse iustam ut comparatur ad ius naturalem sive ad legem nature, quia si iusta non sit non est lex sed corruptio legis. Nichil enim ab homine iuste statuitur nisi sumat originem ex lege naturali et nisi aliquo modo ius naturale illud dictet statuendum esse. Secundo lex humana et civilis debet esse utilis ut comparatur ad bonum commune. Nam si in lege non intenditur bonum commune non est recta et regularis sed perversa

et tirãnica Nam sicut rex d'et
a tirãno quia rex dicit^r qui recte
regit et intendit cõe bonũ ti
rãnus vero qui p'use p'ncipat et
intendit p'p'u et p'uatũ bonũ Sic
lex recta et regia ẽ in qua inte
dit^r bonũ cõe d'it a p'usa et ti
rãnica in qua intedit^r bonũ p'
uatũ oꝫt in legibus si recte sit in
tendi cõe bonũ Nã si semp' fiis
est regula om̃ moꝝ agibiliũ
qual' req'rit bonũ et finis inte
tus Cũ ergo cũ bonũ cõe sit diui
nius q̃ bonũ p'uatũ ut h'eat ma
gis rõm finis q̃ huius bonum eo
q' bonũ p'uatũ ordinet^r ad ip'm
oꝫt leges t'les fieri et nõ q̃les re
quit bonũ p'uatũ sed q̃les req'rit
cõe bonũ eo q' h' h't magis rõẽ
finis et p'sequẽs sc'd'm ip'm mag'
sumede sut leges et regule agi
biliũ imo q'a bonũ p'uatũ non
h't rõm boni n' ut ordinat^r ad
bonũ cõe quia p'is est p's que
discordat a toto et que suo nõ
cgruit vniu'so si in legibus intedi^a
aliq'd p'p'u hoc nõ d'et ẽẽ simpliciter
et sc'd'm se sed p'ut ordinat^r ad
bonũ cõe Tão lex p'ut cp'at ad
p'p'lũ cui est imponẽnda d'et ẽẽ
possibilis et cp'etens regioni et
csuetudini et moribus illius gentis
Id'o d'r q̃to pol' q' nõ oꝫt ad op'
tare politias legibus oꝫt diu'sas ẽẽ
sc'd'm diu'sitatẽ politicaꝝ Volẽs
ergo leges ferre diligent' d'et attede'
qualis sit populus cuius rector cdicõis
et p'ut eis videat^r expedie' tales
d'et illis legibus impone' Viso
q̃les leges reges et p'ncipes de
beat pone' quia cõdende sut le
ges que sit iuste vtiles et cõm
petentes pop'lo cui imponũt^r de
leui p'atẽ p't q'a expedit regno
et ciuitati huius leges condere
Nam aliqui sunt de se boni
ita q' amore honesti inclinant^r
ut agant op'a v'tuosa et d'sistãt
age' p'u'se Aliqui v'o et si a seipis
i cohibitis quos h'nt in seipis nõ
sufficient' inclinãt^r ut d'clinãt a
malo et faciãt bonũ actũ sut faile
d'clinabiles disciplinales p' alios ita
q' soli sirmões et sole increpaciões
inclinãt eos ad bonũ Sꝫ aliq' sut
adeo p'u'si qui nec d' se inclinãt^r ad
bonũ nec p' alios sirmones corrigunt^r
oportuit saltẽ p'p't t'les statue' le
ges que ut d'r in eth' coactiuã
h'nt potenciã Condite igit^r sunt
leges et expediebat eas statuere
ut saltẽ metu pene volẽtes impe
die' pacẽ ciuiũ desistẽnt p'u'se agẽ

Cap'm xxvij. q' nõ cuiuslꝫ ẽ leges
conde' et ut leges vim obligandi
h'eant oꝫ promulgatas esse

Leges ut p'hitũ est sut q̃dã
regule agibiliũ ordinãtes nos
ad cõe bonũ h'ntes coactiuã
potenciã Dupl'ci ergo via inuestigare
possumus q' nõ cuiuslꝫ est leges cõde'
Prima sumit^r ex eo q' leges nos
ordinãt ad bonũ cõe S'c'a ex eo
q' h'nt potenciã coactiuã Prima
via sic patet Nã eius cuius ẽ ordinare
et dirige' aliquod mali q' bonũ eius
est conde' leges et regulas agibi
liũ sc'd'm quas tendimus in bonũ
illud Cũ ergo cũ bonũ cõe p'ncipa'
intendat^r a tota cõitate ut a toto
pop'lo ul' a p'ncipante q' d'et ẽẽ p'^na
publica et cõis Leges q̃ ordinat
nos in cõe bonũ cõdende sut a
p'ncipe cuius est ordinare et dirige'
alios in tale bonũ ul' cõdende sũt
a toto populo si totus pop'lus p'ncipa'^r
et si in potestate eius est elige'
p'ncipantẽ Nulla est ergo lex q̃
nõ sit cdita ab eo cuius est dirige'
in bonũ cõe Nam si est lex diuina
et n'ralis cdita est a d'o cuius ẽ oĩa
dirige' in seip'm qui maxiẽ est cõe
bonũ q'a est bonũ om̃s boni Lex
aũt h'ũana et positiua cdita est
a p'ncipe ul' a toto pop'lo si totus
populus p'ncipet^r Princeps eni'a
totus populus cũ p'ncipat h't dirige'
et ordinare alios in cõe bonũ
Qualꝫ ergo p'sona p'ticularis q̃ est
p's multitudinis alicuius d'et esse obsequta

legū ſʒ nō cuiulʒ est leges condē
S^a via ad inuestigandū h^t idem
sumit ex eo q leges hnt actiuā
potenciā pt enī quilʒ ex ꝓpoſito mo
nē et ꝑsuadē alij ut bn̄ viuat
ſʒ huiꝰ monicōes et huiꝰ ꝑsuasi
ones nō dicunt^r leges qa nihil hnt
coactiuū Extendendo aūt nomē
legis quelʒ madata et quelʒ mo
nicōnes leges dici pñt ſcdm q mo^ꝰ
loqndi ut recitat ph's i pol' dicebt
homerꝰ q vnusquisq statuit le
ges pueris et vxoribꝰ Volebat n̄
homerꝰ q monicōnes et ꝑcepta
que facit ꝑfamilias vxoribꝰ filiis
et aliis existibꝰ in domo leges no
micat p̄nt sed hoc nō est ſcdm ꝓ
ꝓpriam accepcōm legū Na sicut v^r
ꝓſo^m singlaris ordinat^r ad bonum
domesticū qd' est bonū totaliꝰ
et gnūg sit bonū domesticū ordi
nat ad bonū ciuile et ad bonū re
gni qd est et totaliꝰ et ꝑfectiꝰ
ꝗre si ab vno ꝑfectiori q magis h̄t
rōm finis sumēde sūt leges et
regule agibiliū sequit^r q nō a
bono ꝑuato et domestico ſed a
bono quod quidē intendit i rego
et ciuitate sumēde sūt leges et
regule agibiliū Jmo qa vim co
gendi et potēciaʒ exterminandi ma
leficos nō h̄t pr̄e ꝑfamilias nec
ꝑsona ꝑuata ſed p̄n^s et ꝑsona pub
lica q ꝑest regno et ciuitati ul' alii
multitudi^i Jdeo leges hntes ꝑ coacti
uā potenciā nō sunt condende n̄
ab eo qui ꝑest multi^ni ul' ab ipa
multi^ne si tota huiꝰ multitudo p̄nci
pet Viso q nō est cuiulʒ leges
condē debeāt p̄tē pt lege nō
h̄re vim obligandi n̄ sit ꝓmulgata
Nam cū lex sit qddā madatum
supioris ꝑ qd' ligamur et regulam
in agibilibꝰ nr̄is qa supioris ma
datū nō ligat n̄ ꝑueneit uel
ꝑuenire poterit ad noticia ſbditoꝝ
Ex hoc qd' lex h̄eat vim obligā
di oꝫ eam ꝓmulgatā esse Sed
cū alia sit lex nālis alia positiā
alit^r appellat^r hec alit^r illa Nam

lex nālis est ado indita i cordibꝰ
nr̄is Jdo inquolʒ hoīe hoc ꝓ
mulgat^r et ꝓpalat^r qn incipit
h̄re rōnis vsum ꝑ quā cogn̄scet
quid sequendū et quid fugiendū
ſcdm q h ꝑtinet ad ius nāle Sʒ
lex huāna tūc ꝓmulgat^r qn excog
ꝑstitut et ꝑlata in scripto redigi^r
ꝗre cū in legibꝰ si sunt recte et
iuste et a legibꝰ nālibꝰ diriuate
consistit salꝰ regni et ciuitatis dec
reges et p̄ncipes nō modicum
sollicitari quas leges imponant
populo cū dixerint^r et postq͞ ex
cogitauerit leges imponēdas hēt ut
leges vim obligandi hēant debēt
eas ꝓmulgarē et ꝓmulgatas cu
stodirē et ꝯseruarē quia ſcdm ph'z
in pol' cīa leges dup^x cura esset
debet Primo ut leges bn̄ instituat^r
ſc'o ut bn̄ custodiant^r ul' qd' idē
est ut legibꝰ sic institutis bene
obediat^r Cam. xxviij. Quot et
q̄ opa debent h̄re dom̄ leges q a re
gibꝰ et pncipibꝰ sunt condende
Ondimꝰ in p̄cedētibꝰ ca^lis
quales debent esse leges co
dende a regibꝰ et p̄ncipi
bus quia debent esse iuste vtiles
et congruentes ꝑplo cui imponūt^r
Volumꝰ aūt in hoc ca^lo determinarē
qui sint effectꝰ legū et que et qt
opa debent comē huiꝰ leges
Dicunt^r aūt quqʒ esse effectꝰ legis
ul' quqʒ esse opa legalia videlʒ
ꝑcipē ꝑmittē ꝓhibē p̄miarē
ꝑunirē Sunt aūt leges ut sup^a
dicebat^r quedā regule actionū
nr̄arū Sicut enī medicīa ꝑ di
etam et ꝑ pocōm et ꝑ alia que
in ea traduntur vult regularē et
equarē humanos humores sic scīa
politica q est d' regimīe ciui^tis
et regni ꝑ leges et ꝑ alia q ibi
docent^r vult equarē et regularē
actiones nr̄as huānas ut ciues
iuste viuat et debite se hēant
Circa actiones aūt huānas
dupl^x cura esse pt vna cū opa
sint futura ꝑus q sint effectui

maxipata Alia vo cu opa ia sit in esse pducta vtrq mo debet esse causa coditoribq legu d huanis actibus Ind est qz q aliqui effectus legu sumut respectu operu fiendoru aliq vo respu ia factoru Respu fiendoz quide tu possumq attbue legibq vzt pape pmitte et phibe respu factoz vo duo legibq attbuimq pmiae et punie Nam actioes huane ut qnut ponut in pli a dra existut Nam quedam sut bone et vtuose queda male et viciose qda vo medie ut ille q d se sut indifferentes Mlta n sut que d se sut qi indra lig forte ex intecoi opanciu pnt esse bona et laudabilia ul mal et vitupabilia ut si eleuae festuca d tra d se sit opus indens si qs tn mala intecon eleuaet illa ut qa vellet pone i odin satii esset opq pui et vitupable Si vo eleuando eam uellet purgare domu ul facie aliqd aliud opq piu ppt bona intencone opantis qd d se est qi indens sz q hnqt esse pt vtuosu et laudabile Sm igit hec tu legibq attbuiq vzt pape qutu ad opa bona phibe qutu ad mala pmitte qutu ad dra Cld vtendu tn quia lex imponit qi qnitex ombq et oms qnut pictaliter no attingut mediu bonitatis qa no oms possint esse pfti omio spectat ad legis latore no solu pmitte indra no phibendo ea nec puniendo sed et spectat ad ipm pmitte que no notabilit recedut a medio Nam si uellet legislator oma mala qntucuq modica phibe et punire vix uq posset aliq ppłu rege Ergo no solu pmittenda sut indra sed et que modica hnt malicia annexa pmitti pnt a legislatore Viso que attbueda sut legibq respectu operu fiendoru

dlem apparet pt que attbuenda sut eis respu opm ia factorum hec aut sunt duo punire et pmiare ut opa nobilit mala ante qz fiant sunt phibenda sed pq ia facta sunt et punienda Opa vo notabilit bona anqz fiant p leges sunt papienda et consulenda facta vo sut pmienda Sed opa indra ul no notabilit mala dicut legibq huanis esse pmissa facta vo nec pmiant nec puniant Vnqz qz attbuimq legibq duo respectu opm bonoru ut pape fienda pmiae ia facta duo vo maloru ut phibe fienda et fcta punire Si vnu tbuimq legibus re opm indranciu ul qi indifferenciu ut pmitte His rebus sic ptractatis dicamq q debet reges et pncipes quoru int est solicitari circa bonu qne et circa regimie regni et ciuitatis cu pvigili instudiae quas leges et q statuta imponat cuibq ut dilige pse et psuos consiliaios discuciant que bona sut papienda et pmienda et punienda et q dissimulada et pmittenda

Cap xxix Qualiter melq regit ciuitas d regnu v melq rega opti rege q opti lege

Phs in pol tangit vtru regnu pant ciuitatem sit melius regi optimo r rege aut optima lege adducit aut racones duas q melq sit politica regi optima lege qz optimo rege pma sumit ex eo q rex debet esse organu et instrmtu legis Sa ex eo q facilq est corrupi rege rege qz lege Prima via sic patet na ut dr v eth pncps debet esse custos iusti i iuste legis Et qz pns si debite pncipet quasi quedda organu iuste legis ut qd lex iuste fieri papit rex pmulte potencia faciat Cre si qd est pncipalis eligibilis est in regimine qz organu et instrmtu Regi optima lege eligibilis est qz regi

optio rege

optimo rege hoc est ergo quod ait
phs iii pol' quod eligibilius est prin
cipari legem quam hos scilicet reges
a principes instituendum est eam sena
tores legis et ministros legum Sed
via adinuestigandum hoc idem sumitur
ex eo quod similius est principari regem quam
legem Nam rex cum sit homo non dicit
intellectum tantum sed dicit intellectum
cum concupiscentia Dato ergo quod rex non
principaretur ex eo quod est intellectiuus per
accidens potest tamen ex eo quod habet concupiscentiam an
nexam Ideo dicitur in eth' quod aliquando
optimos viros furor et concupiscen
tia peruertit et intimit Intimitur
enim optimus homo per concupiscentiam et
si non quantum ad esse optimum quia cum
optimus homo incepit furere et con
cupiscere peruersa et si non intimitur
quantum ad esse tamen quantum ad esse optimum
quia non est vlterius optimus rex itaque
dicit intellectum cum concupiscentia Sed lex
quia est aliquid pertinens ad rationem videtur
dicere intellectum solum Ideo dicitur in pol'
quod qui iubet principari intellectum iu
bet principari deum et legem Sed qui
iubet principari hominem propter concu
piscentiam annexam apponit ut prin
cipetur et bestia His ergo rationibus
videtur ostendi melius esse regnum et
ciuitatem regi lege quam rege Sed
quod hoc non sit simpliciter faciendum
ostendit idem phs in eodem tertio Nam
ut ait vniuersaliter lex dicit quod non
est vniuersaliter Oportet enim huma
nas leges quantumcumque sint excogitate
in aliquo casu deficere Melius est
igitur regnum regi rege quam lege
ut per regem corrigi possint lega
les defectus ita quod appareat quod
circa hanc materiam sit dicendum Di
cendum est regem et quemlibet principem
esse medium inter legem naturalem
et positiuam Nam nullis de causis
nullus recte principatur nisi agat ut
ratio recta dictat Nam ratio debet
esse regula humanorum operum quare si
nomen regis a regendo est sumptum
et decet regem regere alios et
esse regulam aliorum oportet regem in regendo

alios sequi rationem rectam et per consequens
sequi naturalem legem que ex recta
ratione consurgit Rex ergo in regen
do est infra naturalem legem quia
in tantum recte regit in quantum a
lege naturali non deuiat est tamen super
legem positiuam quam sua auctoritate
constituit Itaque sicut rex nunquam re
git nisi innitatur legi naturali et agat
ut recta ratio dictat sic lex positiua
nunquam recte ligat nisi innitatur auctoritate
regis aut alterius principantis Nam
iustum positiuum et legale ut supra
dicebatur ex primo nihil differt sic sit
vel aliter quando autem ponitur propter auctoritatem
ponentis differt quare lex positiua
est infra principantem sicut lex naturalis
est supra et si dicatur legale vel aliquod
positiuum esset super principantem
hoc non est ut positiua est sed ut
in ea reseruatur virtus iuris naturalis
Cum ergo queritur vtrum melius
sit regnum et ciuitatem regi optimo
rege vel optima lege Si loquamur de
lege naturali patet hanc principaliorem
esse in regendo quam sit ipse rex
eo quod nullus sit rectus rex nisi in
quantum innititur illi legi propter quod bene
dictum est secundum quod innuit phs in pol'
quod in recto regimine non debet principari
bestia sed deus et intellectus Nam tunc
principatur bestia cum quis non nititur
regere alios ratione sed passione et
concupiscentia in quibus communicamus cum bestiis
tunc vero principatur deus et intellectus
quando quis in regendo alios non deuiat
a ratione recta et a lege naturali quam
deus indidit intellectui angelico
Sed si loquamur de lege positiua
melius est regi optimo rege et
maxime in casibus illis in quibus talis
lex deficit et dicit vniuersaliter quod
non est vniuersaliter ostendendum obserua
dum Secundum ergo quod concludebat ratio in
oppositum facta quod melius esset
regi Rege quam lege eo quod lex
particularia determinare non potest Ergo
expedit regem aut alium principa
ntem per rationem rectam et per legem
naturalem quam deus impressit in corde

cuiuslibet hominis dirigere legem po
sitiuam et esse supra iusticiam
legalem et non obseruare legem ubi
non est obseruanda Ex hoc autem patet
patere quomodo seueritas et clemencia
possunt simul stare cum iusticia Nam
humani actus particulares propter circumstancias
et propter eorum mobilitates ut vult
philosophus v ethicorum non possunt mensurari regula
inflexibili ut pertica ferrea sed oportet
quod mensurentur regula plumbea que
sit applicabilis humanis actibus
Oportet igitur aliquando legem plicare
ad partem unam et agere micius
cum delinquente quam lex dictat Aliquando
enim oportet eam plicare ad partem op
positam et rigidius punire pecca
tum quam lex determinet Nam particula
res circumstancie quas lex determinare
non potest aliquando alleuiant delictum et
tunc iuste et secundum rectum clemencius
agitur cum delinquente Aliquando vero
tales circumstancie aggrauant et tunc
est rigidius incedendum Rigor
igitur et clemencia licet videantur esse
preter iusticiam Non tamen sunt preter iusti
ciam simpliciter si racionabiliter fiant
exigentibus particularibus circumstanciis
Unde est quod in iudicando aliqua
dicuntur esse de equitate alia de rigo
re alia vero ex clemencia Nam quando
regula legis manet recta et equalis
non plicata ad aliquam partem iudicia
mensurata secundum talem regulam dicun
tur esse et ex equitate procedere Si vero ex
igentibus condicionibus delinquentis
legalis regula plicetur ad partem mitem
iudicium tunc factum inde procedere ex
gracia uel ex clemencia Sed si dicta
regula plicetur ad partem oppositam fiat
iudicium ex rigore siue ex seueri
tate et quia hec omnia iuste et ra
cionabiliter fieri possunt clemencia et
seueritas simul cum iusticia possunt
existere

Fuerunt enim aliqui
de suo ingenio presumentes di
centes theologiam superfluere
ex quo habemus philosophicas disciplinas
in quibus determinatur de omni ente et
superfluere legem euangelicam et diuinam
ex quo habemus legem humanam et naturalem
que videntur omnia vicia prohibere
et omnes virtutes precipere Sed quod preter
legem naturalem et humanam expediens
fuit dare legem euangelicam et diuinam
triplici via venari possumus que omnes
a doctoribus traduntur Prima sumitur
ex parte punicionis peccatorum Secunda ex
parte cognicionis nostre Tercia ex parte finis
siue ex parte finalis boni quod intendimus
adipisci Prima via sic patet
Nam ut supra dicebatur lex humana
non omnia peccata punit quod duplici
de causa contingit Prima est quia communis
populus non potest attingere punctualem
formam viuendi ideo oportet aliqua
peccata dissimulare et non punire
lege humana ad hoc quod possit durare
principatus in populo Non enim esset
possibile aliquem diutine principari
nisi vellet omnia peccata punire et
omnes transgressiones corrigere Rursus
et si omnes transgressiones note possent
puniri a principante non tamen est pos
sibile semper omnia delicta puniri
quia non omnia perueniunt ad noticiam
principis immo aliqua sunt adeo occulta
ut interiores concupiscencie quod lege humana
puniri non possunt Oportuit igitur
preter legem humanam dare aliquam legem
ut nullum malum remaneret impu
nitum et nullum bonum irremunera
tum Ad hoc autem faciendum non suffi
cit lex naturalis ut in prosequendo pate
bit Oportuit igitur dare legem euan
gelicam et diuinam secundum quam pro
hibentur tam delicta interiora quam
exteriora cuiusque transgressionis uel
in hoc seculo uel in alio puniuntur
Ex hoc autem apparere potest quomodo lex
humana prohibet concupiscencias et quomodo
non prohibet et quomodo prohibet manum
et non animum Dicebatur enim supra
hoc declarandum esse Sciendum ergo
quod si consideretur intencio legislatoris
de lege humana omnia peccata pro
hibentur uel prohiberi debent Non
enim habet recta intencio regul

quilz alius legislator n intendat
suos ciues face q virtuosiores
posset Sed cu ad pfecta virtute
nullus inducat n intedat omia
peccata vitare si vtir osidet lex
qntu ad intecom legislatoris phi
bet anim et ocupiaz imo ut patz
p phm in pol cu disputat otra
socrate Sedm huc modu mag
phibet ocupia q actus intior q
extior ee Qr actus extiores
tut maxie inducut nos ad vtu
tem si sint boni et ad viciu si
sint mali cu pcedut ex intiori
appetitu Sz si osidet lex huana
no qtu ad intecom legislatoris
sed qntu ad puicom sic dicitur
no phibet mente et aimu cog
talia dlicta no puniat imo sedm
huc modu no solu lex huana
no phibet intiores ocupiscencias
sed et no phibet extiora omia
delicta Nam legibus huanis aliqn
dissimulant mora mala ut vitet
maiora ut pmittant fornicacoes
simplices et no puniunt huanis
legibus ut vitent adulteria Sa
via ondens necessariaz esse legem
ewangelica et diuinaz sumit ex
pte cognicois nre et ex multi ne
iudicii nri Nam d contingentibus
pticlaribus et d agibilibus huanis
adeo sunt diusa iudicia hoim
ut d eisdem apud diusas gentes
diuse sut leges Sedm iudiciu
enim quorunda aliquid e iustu et
iniustu Qre cu in huanis iu
diciis eade possit dubietas et
error expediens fuit lex ewa
gelica et diuina ita q error ee
no valet Tcia via sumit ex
pte finalis boni qd intendimus
adipisci Na cu huius bonu sit
sup facultates nras nre lex nalis
et huana inuates nos ad con
secucom illius boni qd possumus
nalr adipisci no sufficiunt ad
osequendu bonu illud supnale
Igit necessaria fuit ewangelica
lex et diuina p qua ordinam

ad illud bonu Decet ergo reges
et pncipes qs opetit ee qsi
semideos et ee intellectos sn
ocupia et ee forma viuendi
et regula agibiliu sic se hre
ad lege diuinaz nalem et huana
ut sicut excedut alios potecia
et dignitate sic et eos superent
dignitate et virtute Cam xxxi Qd

cauendu pgle e sut leges pcie obser
uande et q cauendu e assuesce ino
uare leges et mutare

Querit phs ii pol cu disputat
q ipodomu vtru sit ex
pediens ciuitatibus inouare
patrias leges et inducere nouas
osuetudines Ordinauerat enim
ipodomus ut sup tetigimus q in
ueniens aliqua lege pficua ho
nore acciperet in ciuitate illa Et
qa homines oumt sut honoris cupi
di inducebantr multi ut inueni
entes osuetudines nouas eas ee
vtiles et pficuas ciuitati soluerent
leges patrias et antiqs Merito
ergo dubitatr an posicio ipodomi
eet bona et an expediat sepe
et sepius imutare leges Dato et
q occurrant leges aliquae que vi
deantur ee magis pficue et me
liores Adducit aut phs in pol
iiii vias p quas videt ondi q ex
pediat innouare leges / pma su
mit ex pte sciaru et artiu Sa
ex pte puuitatis quanda legu
Tcia ex simplicitate codenacu leges
et Qrta ex indetminacon pticla
riu circustanciaru Prima via
sic patet Nam in his sciencijs
sic videmus q si occurrat posteri
oribus aliquid melius reprobada
sut dicta priorum pauca in medi
cinali amota sut multa patrna
eloquia et in scia gignastica siu
in arte luctiua que docet luctari
ut innuit phs in pol Multa q
priores tradiderut p posteriores
sut immutata et innouata Qre
sic erit et in legibus q si occurrant
meliores leges q sint tradite

amplioib9 patijs nō sūt altiq
leges patie obsuande Sȝa via
sumit ad hoc idem ondendum
ex pte ꝑuitatis ꝯsuetudē legū Nā
quasdā leges patias ut phs in
nuit ꝯtigit ēē malas et barba
ricas sicut erat lex olim apud
grecos q̄ parates portātes ferrū
et alia metalla emebāt vxoēs
ad inuicē omīo enī barbaricū
erat statuē leges ut cives pos
sent suas vxoēs vendē sed et
ꝯtingit leges aliq̄s ēē stultas ut
patuit lege illā quā ut recitat
phs q̄dam lex statuit vȝt q̄ si
aliq̄s ciuis esset occisꝯ et aliq̄s
ꝯsanguineus mortui īuadēt aliq̄
ciuē et ille ꝯsentib9 aliq̄b9 fugēt
ab eo reputabat fugiens reus
homicidij Dicebat enī legisla
tor q̄ nō fugēt nisi sentiēt se
culpabilē Sȝ hoc statutū fuit sta
tuē quia siue aliq̄s sit culpabi
lis siue nō si timeat vlnerari
nāle ut fugiat Ergo q̄a aliq̄e
leges patie sūt ꝑue īnouande
sūt antiq̄ leges Tcia via sumi
ex simplicitate condenanū leges
Nam aliq̄n condentes leges con
tigit ēē simplices / irrationale
g͠o esset si posteriores sapiētioēs
nō possēt īmutarē leges patias
ꝑ simpliciores conditas g͠o ī tali
casu mutande essent p̄ores
leges Qrta via sumitur ex in
determinacōn particularium actuū Nā
agibilia particularia indeterminata
sunt et ꝑfcā ꝯphendi nō possūt
q̄re ꝯtinuiq̄ conditoēs legum
fuiūt sapientes potuerūt eos
latē aliq̄e particulares circūstancie
circa agibilia hoīm Si igitur ppt
experienciā agibilium particularium
aliquid sit meliq̄ inconueniens
est nō renouarē leges patrias
et antiq̄s ppt melioēs leges
nouit inuentas Videntur itaq̄
hec rōnes pbarē q̄ quociensc̄ūq̄
occurrit aliquid meliq̄ patie leges
īmutande sūt Sed hoc simpli

citer asserē est vald' ꝑiculosū ciui
tati et regno Nam assuescē inducē
nouas leges ut īnuit phs ii pol'
est assuescē nō obediē legib9 Nā
leges magnā efficaciā hīt ex cō
suetudīe Difficili enī quis faciat
q̄ aliquid qd' est ꝑ diutina tpa ob
suatum Assuescē aūt nō obediē
legib9 est assuescē nō obediē re
gibus et p̄ncipib9 et ꝑ ꝯsequens
est tollē p̄ncipatū et regnū Qn
tū aūt malū sit nō obediē regib9
et legib9 ondit phs i eth' qui ait
magis nocē ꝯsuescē nō obediē
regib9 et p̄ncipib9 q̄ nō obediē
medicis Nam medici intendūt
bonū corporis Volūt enī corpā
ducē ad sanitatē sed reges legisla
toēs et reges p̄ncipaliter in
tendūt bonū aīe qr intendūt
cives inducē ad v'tutē Vt g͠o
appareat qd' tenendū sit d' questio
faciendū q̄ lex positiua si recta sit
oȝt q̄ innitatur legi nāli et q̄
determinet gesta particularia hoīm
Dupliciter g͠o pt huiq̄ lex h̄rē de
fectū p̄mo si sit ꝯtraria legi nāli
2o si nō sufficienter determinet particula
ria gesta Si p̄mo mō viciat
leges patrie positiue nō sūt le
ges sed corruptoēs legū ppt qd'
obsuarī non debet Nam leges po
sitiue licet sint addite nālib9 nō
tn̄ sūt ꝯtrarie illis si velim9 appel
larē ꝯtrariū iuri nāli q̄ nō est a nā
inductū sed est ei additū et appo
situm et ꝑ artē hoīm adinuentū
Sicut q̄ modū loquendi homo est
nudus nālit et vestimētū est ꝯ
nām Nam esse vestitū videtur
ꝯtrariū ei q̄ est esse nudū scd'm
hūc modū loquendi locutur iuriste
ut patet ex instituto d' iure nāli
Vbi dicitur q̄ leges humane sūt ꝯtrarie
iuri nāli ab inicio oēs homines
liberi nascebantur Siuitus ergo
est ꝯ nām inquantū nā nō indu
cit suitutē sȝ ad vtilitatē hoīm
ꝑ leges posita Sȝ sic appellarē
aliquid ꝯ nām esse est rudit loq̄

Nam illud est ppe q nam cuiq q
xiii dictat racio nalis et qa ppt
vtilitate quem et ppt que bonu
est sicuti introducta ut sup e pole
ondim aliquos sine aliis et obe
die licet sit iuri nali additu et
appositu sicut vestimtu est addi
tum corpori modo qd est na pdu
ctu no tn est q ius nale qa huic
nalis iis no contdicit Leges go
defficientes quia sunt praue et
q ius nale cuiq cat lex illa q
ciues possent suas vxoes vende
ul quecuq alie leges sut praue
et iniuste no sunt obsuanda s;
exstirpande Si ueo leges sunt
defectiue quia no cpletiue d'tiat
pticlaria agibilia dato q occrat
leges melioes et magis sufficietes
no est assuescendu in nouae le
ges Primo qa aliqu ctigit ita
talia d'ipi q credunt meliores
que sunt peiores et creduntur
magis sufficiaetes que sut ming
dato tn q in aliqo sufficiaetioes
essent leges nouit ad inuete le
ges antique et pate sut obsua
de quia qnto corcu vna pte q
pfiat dado sufficiencioe legem
tanto ex alia pte nocet tollēdo
cosuetudine et diuturnitate tpis
p qua lex ht efficacia magnam
Non go est simile d' artib et
d' legibus quia artes et scie tota
efficacia hnt ex rone s; leges no
sic imo magna efficacia hnt
ex diuturnitate et ex assuefacoe
Decet go reges et pncipes obs
uae bonas csuetudies pncipa
ti et regni et no innouae pu
tras leges n fuint rete rcnj
contrarie Cam xxxij Qd est
ciuitas et quid e regnu et qlez
oz ee ppl'm existez in regno l' i ciuite

Acta regime regni et ci
uitatis ut siquis dicebat
erant iiii ptractāda vz
qlis det esse rex sine pnceps
quales csiliarii qles iudices qual
popls Expeditis go tbus restat

dice d' qrto s. d' populo Sz tn ad
sciendu qualis esse det populo
et quo deat se hre ad pnapem
tem no modicu ad mitlet quid
sit ciuitas et regnu intendim
in hoc cap° d'tmiae et diffinie
quid sit ciuitas et qd regnu Sci
endu igit q licet ciuitas sit aliq
mo q nale eo q nale hemus
impetu ad ciuitate costituenda
tn no efficit ut pfiat ciuitas
nec ex ope et industria hoim
que aut ex arte huana efficiunt
potissime et diffiniut et cogno
scunt ex fine et bono ad quod
ordinant vt potissime scimus
quid sit domg et qual' det esse
domg si scieim domu esse
facta ppt hoc bonu ut d'fendat
a pluuiis et a caumatib; qre
si scie volum quid sit ciuitas
emiāda sut bona illa q d'suit
costitucō ciuitatis Cōsiderandu
est ul' aduertendu quod bonoru
int' illa sit potig Narrat quid
ph's in pol' volens diffinie quid
sit ciuitas sex bona ad q ciuitas
ordinat Est eni ciuitas costita
pmo ppt cmitaciom loci ut ho
mies simul cohabitent q csurgit
eni ex hoc queda iocuditas et
delectacio Nam nullius sine socio
p iocuda est possessio Si quis n
magna mltitue auri et argenti
pollet in omnib victualib ab vn
daet et tn no viuet in socie te
ut alii sua magficencia pciperent
et ut eis bn sua cmicae possent
no mltu reputaet illa facta Est
go ciuitas ut hoies simul in vno
loco viuetes iocudent et delecta
blut' csisent Scd'o est ciuitas
costituta no solu ppt iocude et
delectabilit' cusai sed et ppt ipm
viue Nam hoies in eade ciuite
existentes d'suiut sibi ad vitam
ut vng alti subuenit in his q
sut nece ria vite q sic ee non
posset si homies solitaria mora
rent Tcio facta fuit ciuitas gra

compugnacōis et ppt nō iniustū
pati Nam qa homo vnus solita
riā vitam ducēs nō est sufficiēs
resistē impugnātibȝ et vitare
iniurias et iniusticias sibi fcās
cōstituta fuit ciuitas ut hō qui
solitarius nō pt se tuerī ab hostibȝ
exns ps mltitudinis tute et absqȝ
formidine viuerēt Qrto fuit
ciuitas ordinata ppt cōmutacio
nes et contractus dicebat enī sup
cū d' legibus tractabat q facere
cōmutacōnes et cōtractus erāt scdm
ius gencium et h erāt ppriū huāo
generi qa ergo enī nullus ht omia
sufficiencia ad vitā ñ cōmutet ea
in quibȝ abundat in illa in qbȝ
dficit Jdo necesse fuerūt empci
ones vendicōnes cōmutacōnes
et contractus q oīa qa facilius
fiūt hominibȝ scil' cōviuentibȝ cō
stituta fuit ciuitas ut homines
simul cōviuerēt Qntū bonū
ad qd ciuitas ordinatur ē cōmuicacō
cōnubiorū Nam hoīes sil' cōviuē
tes ad inuicē amiciciā cōtrahūt et ut
fr'ius se diligant ul' ppt aliqd
aliud q videant inde cōsurgerē
fiūt cōnubia et sūt ad invicem
affines Sextū bonū ppt qd
est ciuitas cōstituta ē viuē eli
gibilit' et v'tuose Nam magis
puīt puniri delinquētes et malefi
ci ut hoīes simul cōviuāt ī ciuitate
q si morarent' dispsim et vitā
solitariā ducerēt Jnde igit' est
q timore pene mlti dsinūt ma
le facē et assuescūt ad opacōes
bonas qd faciendo disponūt ut
fiant boni et v'tuosi Qm ergo
v'tutes et opa v'tuosa sūt maxima
bonorū licet ppt omia pdicta
bona sit aliquo ciuitas cōstituta
potissime cōstituta est pt viuē
eligibilit' et v'tuose quare si a
maiori fine et a maiori bono qd
intendit' et in re accipienda est
eius noticia Bn dcm̄ est qd dē
in pol' qr vnitas loci cōmutacio
cōnubiorū cōpugnacōis gracia cōmu

nicacio rerū et cetera talia sūt ea
sine quibȝ nō hēat esse ciuitas.
pncipalit' tn̄ est cōstituta ppt bn̄
v'tuose et fidelit' viuē Si igitur
qrat' quid est ciuitas dici potest
q est cōmunicacio ciuium ppt bn̄ et
v'tuose viuē et ppt pfectam et pse
sufficientē vitā Viso quid est
ciuitas d'levi vider' pt quid ē regnum
sup ciuitatē videt' addē mltitudinē no
bilium et ingenuorū Est enī ciuitas
ps regni et in regno est maior
mltitudo et sūt plures nobiles et in
genui q in ciuitate vna Potest
ergo diffiniri regnū q est mltitudo
magna in qua sūt mlti nobiles et
ingenui viuētes scdm v'tutē or
dinati sub vno viro optimo ut
sub rege Viuē enī scdm v'tutē
est finis pncipalit' intentus ī qlibȝ
ciuitate et in toto regno Na scdm
phm in pol' idē est finis vnius
ciuitatis et totius regni ciuitatis
Sic et dicē possumus q idē est
finis vnius ciuitatis et totius regni
Debet enī rex si sit verus et rectus
idem intendē in vna ciuitate et
in tota ciuitate et in toto regno
Nam tota puigili studio debet
ut qlibȝ ciuis v'tuose se hēat ut
tota ciuitas v'tuosa existat et
ut totū regnū bn̄ et v'tuose vi
uat Sȝ si qlibȝ ciuis dēt se v'tuose
hērē oportet q scdm phm in pol' sicut
q aliquis excedat alios ī potencia
et dignitate sic dēt eos excedē in
bonitate et v'tute decet nobiles
et ingenuos esse magis bonos
et v'tuosos q ciues alios ppt qd
regem ipm tamqȝ omnibȝ excellenci
orem debet eē optimū et quasi
semideū Jnd' est igit' q regnū
dicit' esse mltitudo in qua sūt mlti
nobiles et ingenui nō quomodocūqȝ
viuo se hntes sed viuētes scdm
v'tutē et ordinati sub vno viro
optimo ul' ut sub rege Viso
quid sit ciuitas et quid regnū
d'levi patē pt qlis dēt esse po
pulus exns in regno et ī ciuitate

Nam si ciuitas et regnu̅ p̓ncipa̓
ordinant̾ ad vita̅ bona̅ et v̓tuo
sam h̓itatores regni et populu̅
existentem in ciuitate et in regno
oportet esse talem q vivat bn̅ et
v̓tuose Inde est ergo qd̓ ait ph̓s
in pol̓ q magis est ciues abvn
dare in omnibus operibus bonis v̓tuo
sis q̄ abundare in diuitiis et in
nobilitate gn̅is ul̓ in aliis ex
terioribus bonis Credunt ergo multi
esse ciues et esse de regno si in re
gno habeant domos multas possessi
ones magnas sed magis sunt de
regno abundantes in operibus v̓tuosis
et obseruantes leges rectas et sta
tuta regni q̄ h̓ntes nobilitatem
gn̅is aule potentia̅ et multitudinem
exteriorum bonorum Ca^m xxxiii ostendit q̄ est optima ciuitas et optimum regnum et optimus populus qui ex multis personis mediis est constitutus populus

Quarto pol̓ ait ph̓s q tres
oportet esse partes ciuitatis Na̅
hi quidem sunt opulenti vald̓
hi autem egeni nimis vald̓ hi vero tertii
sunt horum medii Hoc ergo mo̅
quo diuisa est ciuitas in tres p̓
tes potest diuidi quodlibet populus et quodlibet
regnu̅ Intentio aut̅ huius capituli est
ostendere optima̅ esse ciuitate̅ et re
gnu̅ si ibi sit populus ex multis p̓so
nis mediis constitutus Tangit aut̅
ph̓s in pol̓ iiii^or ex quibus sumi potest
quatuor vie ostendentes meliorem esse
politica̅ ul̓ melius esse regnu̅ et
ciuitate̅ si ibi sit populus abundans
in multitudine mediarum p̓sonarum P̓ma
via sumit̾ ex eo q talis populus
magis rationabilit̓ viuit Secunda ex
eo q int̓ ipsos h̓t esse maior dile
ctio Tertia quia ibi est maior equa
litas Quarta quia est ibi minor inuidia
et minor contemptus Prima via
sic patet quia si in populo sit multi
vald̓ diuites et multi vald̓ paup̓s
vix aut̅ nunquam rationabilit̓ viuent
Nam multu̅ diuites et multu̅ pa
uperes nesciunt rationabilit̓ se h̓re
sed modica occasione sumpta eis

manifeste nocent sic et multu̅ pau
p̓es ad nimiu̅ diuites nesciunt ra
tionabilit̓ se gerere Insidiant̾ enim
eis quando possunt astute et latent̓
eorum bona depredari sed si in populo
multe p̓sone medie cessabunt huiusmodi
nocumentu̅ et de facili rationi obediunt
hoc est qd̓ dicitur iiii^o pol̓ q q̄ medio
cre est optimu̅ est optima posses
sio media quia facillime rationi obe
diet Nam si vna pars ciuitatis sit
sup̓ ingenua sup̓ potens et super
diues et alia vero h̓uit contraria sit sup̓
egena sup̓ debilis et vald̓ vilis
difficile est rationem sequi Nam hi q̄
vero sup̓ potentes sunt iniuriosi hi
aut̅ qui sup̓ paup̓es fiunt nequam
vald̓ astute et latent̓ insidiantes
diuitibus Secunda via sumit̾ ex mutuo
amore q debet esse int̓ existentes
in eodem regno ul̓ int̓ commoran
tes in eadem ciuitate Na̅ ut dicitur
iiii ethi̓ isti videlicet paup̓es mi
nime amant p̓ncipes et potentes
et diuites Hec aut̅ ut ibi dicitur
sunt vald̓ nociua ciuitati ut ergo
sit mutuus amor int̓ ciues bonum
est populu̅ abundare in p̓sonis
mediis Tertia via sumit̾ ex equali
tate et iustitia que est seruanda in
ciuitate Nam ut ait ph̓s excede̅
tes enim in eufortuniis potentiis
diuitiis et amicis et in aliis
huiusmodi bonis nesciunt subici Qui
aut̅ secundum excessum sunt indigentes
et paup̓es nesciunt p̓ncipari Quare
si populus sit solu̅ ex duabus partibus
constitutus ex nimis diuitibus et
nimis pauperibus et pauce vel nulle
sunt ibi p̓sone medie difficilit̓
reseruabitur ibi equalitas et iustitia
si diuites penitus velint p̓ncipari
et subiectionem sibi subpeditare alios
alii vero contenentes dissensionem fa
cient et si contingat paup̓es opp̓
mere quia p̓ncipari non velint male
tractabunt diuites et potentes Quar
ta via sumit̾ ex eo ut vitet̾
invidia et contemptus Na̅ pau
p̓es ut dicitur iiii pol̓ maxime inuident

diuitibꝫ et diuites maxīe con
temnūt eos Et nulla societas
est bn̄ durabilis ubi est mlta in
vidia et contēptꝰ Quare optiꝰ
est poplꝰ ex mltis psonis mediis
constitutꝰ qa tūc d'facili cōbilit'
viuēt ad inuicē se diligēt versa
bit' int' eos equalitas et iusticia
nō erit int' eos ɔteptꝰ et īvidia
Nō enī hēbit vnꝰ vn̄ aliū cō
tempnet nec vn̄ ei inuideat
videns se ei q̄si eqlem existē et
nō esse magnū excessum int' ipos
Huic aūt v'itati ɔsonat qd'
Solon et karendas et lijurgꝰ
tradiderūt d' pol' dixerūt enī
eas ɔstituēdas eē ex psonis me
diis Decet g° reges et p̄ncipes
adhibē cautelas ut suo regno
abundet mlte psone medie
ut ne aliis ad nimiā paupertatē
d'uenientibꝫ efficiant' reliqui
nimis diuites qd' fieri poterit
si nō p quacūqꝫ causa liceat
ciuibꝫ p̄ntas possessiōes vendi
care nec quibuslibꝫ differēt'
liceat quascūqꝫ possessiōes emē
Adhibita enī debita diligētia
circa emciōm et vendiciōm agrorum
et tractū poterit aliq̄lis equalitas
versari int' ciues Cam xxxiiij Qualiter est optima ciuitas et optimū regnū
et optiꝰ poplꝰ qui ex mltis psonis mediis e

Consequit' aūt poplꝰ qntū
ad p̄ns spectat tria si
poplꝰ cū magna diligētia
obediat regibꝫ et p̄ncipibꝫ et
obsuat leges regias Ex quibꝫ
triplici via venari possumꝰ qntū
sit vtile et expediens poplō obe
dire regibꝫ et obsuare leges
Primo enī ex hoc ɔsequit'
poplꝰ v'tutes et maxīa bona
Sc̄o ex hoc ɔsurgit salus regni
et ciuitatis Tercio ex hoc oritur
pax et tranqllitas ciuiū et abun
dantia exteriorū rerū Prima
via sic patet Nam ut dicebā
in p̄cedentibꝫ intencio legislatoris
est inducē ciues ad v'tutē In

recta enī politica ut vult phūs
ita p̄nam qrti pol' eadē est v'tꝰ
boni ciuis et boni viri et p idē
siue p eosdē moēs est aliqs bo
nus ciuis et bonꝰ homo Est
quid' aliqs bonꝰ ciuis si bn̄ obedi
at p̄ncipanti et ei cuiꝰ est leges
facē Quare si p̄nceps recte regat
populū sibi ɔmissū qa intencio
eiꝰ est inducē alios ad v'tutē
cū v'tꝰ faciat hn̄tē bonū et opꝰ
bonū opet' in recto regimie q
bonꝰ ciuis sit bonꝰ hō et q bn̄
subicit' regi est bonꝰ vir Si
enī rex nō intenderet q sibi sub
iecti essent boni et v'tuosi iam
nō esset rex sed tirannus Si g°
qlibꝫ ciuis debet intendē ut sit
bonus et v'tuosus eo q v'tutes
sūt maxīa bona cū sūma diligē
cia studē debet ut regi obediat et
ne p̄uaricet' leges et p̄cepta eiꝰ
Omnibꝫ enī tam nobilibꝫ q igno
bilibꝫ necessaria est obediētia regis
et obsuantia legū imo tanto ma
gis est hoc expediēs nobilibus
q ignobilibꝫ qnto decencius est eos
esse bonos et v'tuosos Secunda via
ad inuestigandū hī idē sumitur
ex eo q ex obediencia regis et
obsuacione legū oritur salus regni
et ciuitatis Nam ut dē i eth' In
legibꝫ est salus ciuitatis Credūt
enī aliqui q obsuarē leges et
obedirē legi est quedā suitus
sꝫ scdm phm in v pol' hoc nō est
suitꝰ sed libertas Ignorāt enim
q est libertas dicentes obsuarē le
ges et obedirē regibus esse suitē
Cū enī bestie sint naturē simil'
suilis qnto qs magis accedit ad
nām bestialem tanto est magis suil
suilis Esse quidē sceleratū affe
ctatorē belli turbatorē pacis vel
le et viuē sine freno et sine lege
scdm sniaz phi et scdm dictū ho
meri est esse magis bestiā q ho
minem Quare nō obsuātes leges
et nolentes obedirē regibꝫ et
superioribꝫ sūt magis bestie q hoīes

et propterea sunt magis serui quam liberi
Saluat itaque salus regni et ciuitatis
et habitatores regni efficiuntur liberi
si obediant regibus et obseruent leges
Quanto autem salus consurgat in regno
ex obediencia regis sufficienter ostendi(tur)
si considerentur verba philosophi iiii pol(iticorum) qui com-
parat regem ad regnum sicut animam ad
corpus Nam sicut anima corpus regit
et conseruat sic rex regit et gubernat
regnum Et sicut anima est salus et
vita corporis sic rex si recte principetur
est salus et vita regni Sicut pessimum
est corpori delinquere animam et non
regi per eam sic pessimum est regno
deserere leges regias et precepta
regalia et non regi per regem
Tercia via ad ostendendum hoc idem
sumitur quia ex obediencia regia et
ex obseruacione legum oritur pax et
tranquillitas ciuium et abundancia ex-
teriorum rerum Nam ut supra dicebatur
Leges et etiam legislatores ut reges
et principes coactiuam habent potenciam
ut quos amor honesti propter inspiraciones
paternas et auctorum non retrahunt
ab operibus scelestis saltem timore
pene retrahantur ab illis Expediens
enim fuit regno et ciuitati habere
aliquem regem uel aliquem principantem
ne malefici perturbarent pacem ciuium
Intendere enim debet quilibet legislator
ut corda ciuium sint tranquilla et ut
viuant ciues pacifice et vnanimes
Inde est quod philosophus dicit i eth(icorum) et videtur
velle quod sic se habeant legislatores
ad animas sicut medici ad corpora
Nam sicut medicus intendit se-
dare humores ne insurgat morbus
et bellum Sic legislator intendit
placare corda sedare animas ne in-
surgant rixe et dissensiones in regno
uel in ciuitate Inde est et quod dicit
i eth(icorum) quod non nocet tantum peccare quam
precepta medici continue consuescere
non obedire principi Est enim anima
maius bonum quam corpus Pax ciuium
et eorum qui sunt in regno potior
est quam equalitas humorum uel quam
sanitas corporis Summo ergo opere
studere debet populus et omnes habitatores
regni circa obedienciam regiam et
obseruacionem legum cum ex hoc consurgat
tantum bonum quanta est pax et tranquil-
litas existencium in regno Consurgit
etiam ex hoc abundancia exteriorum
rerum Nam existente guerra in
regno terre remanent inculte fiunt
depredaciones oriuntur sterilitates de-
ducuntur habitatores regni ad inopiam
Si ergo considerentur quantum bonum ad-
uenit regno ex rege Non solum
regibus recte regentibus Sed etiam
dato quod in aliquo tyrannizarent
studere debet populus illis obedire Nam
magis est tollerabilis aliqua tyranni-
des tyranni principantis quam sit ma-
lum quod consurgit ex inobediencia
principis et ex preuaricacione manda-
torum eius Capitulum xxxv Qualiter
se debent habere ciues et alii habitatores
regni ne reges ad iracundiam prouocent

Postquam docuimus contra ipsos
populum et vniuersaliter habita-
tores regni ut obediant
regibus et obseruent eorum leges Vo-
lumus in hoc capitulo declarare qualiter
se habere debeant existentes in regno
ne reges prouocentur ad iracundiam
contra ipsos Ira autem secundum philosophum in primo
ii eth est tristicia proueniens ex
appetitu apparentis punicionis
propter paruipensionem eorum que in ipsum
aut in ipsius aliquem non conueniente
Nunquam enim est ira sine aliquali
tristicia Appetit autem iratus appa-
rentem et manifeste punire eos qui
paruipendunt ipsum uel aliquem qui sunt
ipsius uel ea que ab aliquo ordinantur
ad ipsum Cum ergo quis aliquid dictorum
morum manifeste forefacit in illum
ipse tristatus ex appetitu punicionis
dicitur irasci Ciues itaque ut non
prouocent reges ad iram non debent
forefacere in regem nec in ea que
sunt ipsius nec in illa que aliquo modo
ordinantur ad ipsum Primo quidem
expedit eis qui sunt in regno ut non
irritent regiam iram non forefacere
in ipsum regem Regi autem duo

dent' Est enī rex caput regni
Caput aūt ad alia mēbra dupl'r
cōparat' Primo quid' q'a est altius
et excellenti9 illis Sc'o vō q'a ea
dirigit ad actiōes suas Jn capite eni'
viget sensus et imaginacō p'
quā dirigim' in opatōnes nr̄as
sic rex est excellencior oīb9 illis
qui sūt in regno Rursus quia
ei9 est leges fere et q'a i rege
maxīe dēt vigē sensus et pūdē
cia ad ipm̄ maxīe spectat p'
se et p' alios dirigē eos q' sunt
in regno Racion' g'o q'r rex est
excellencior aliis ei debet' hor
et reuerēcia Rōn vō q'a ipi9
est dirigē alios dēt' illi subiectō
et obediēcia Qr̄e dupl'r ȳt fore
faci' in regē ab his q' sūt i reg'
Primo si nō ei exhibeāt hono
rem dbitū et reuerēciā dignā
Sc'o si nō sūt ei subiecti et obe
dientes obs'uādo ei9 leges et
mādata Cum enī hec duo
honor vz et obediēcia subtrahūt'
multū puocat' ad irām Jdeo
dr̄ ii Eth' q' irascim' his q' con
sueuerūt ul' tenent' nos hono
rar̄e sed si nō sic se hn̄ant et r̄
racio q'a sic se h̄ntes videt' nos
despic̄e Nam si nō despicerēnt
impenderēnt nobis honorem dig'm
Sic ibidē dicit' q' ad minores ira
scim' sic nō sic se hn̄ant ut dēnt
ul' si faciant cōtraria eorū q' dent
q' maxīe ɔtingit si minus sequūt' mā
data supiorū et nō obediāt re
gi q'i p'excellenti Viso quō hi
tatores regni nō dēnt puocar̄e
regem ad irām forefaciendo in
ipm̄ nō exhibendo ei debitū
honorē et obedienciā dignā Re
stat vidē quō nō dēnt ipm̄
ad irām puocar̄e forefaciendo
in eo qui sūt ei9 et q' ptinent
ad ipm̄ Ad regē aūt ptinē
vident' q'r ad eū cōtra psonarū videli
cet pentes et vniu'salit' omes
cognati vxor filii et subditi.-
Spectat itaq' ad hitatoēs regni

si nolūt regē ad irā puocar̄e nō
solū nō forefacē in ipm̄ regem
sed et nō forefacē in cognatos
vxorem et filios et vniu'salit' in
omēs subditos regis Quia omēs
q' sūt in regno ipi regi sūt subditi
forefit in regē quociēscūq' ali
cui ciui in regno effiat' iniuria
h' ē g'o qd' dr̄ ii eth' .s. q' ita irascā
scim' forefacientib9 in pentes i filios
vxorēs et subiectos eo q' tpe sit
ipis nō auxiliari Tercio spectat ad
hitatoēs terre regni nō forefacē in
ea que aliq'mō ordināt' ad regē
huiu' aūt sūt possessiōes pp'e et
debita iura regni Prouocāt' enī
rex ad irām q'n vsurpātes iura
regni q'a ex hoc vident' ipm̄ con
tempnē et puipendē si iniuste
absq' iussion' regia manū appo
nāt in ea que ad regē spectant
Decet g'o omīs ciues et vniu'salit'
omīs hitatoēs regni ab ipa īfancia
puocar̄e filios ad dilectiōm̄ regis
Instruē eos quō dēant honorare re
gē et obedīre ei nō forefacē in
cognatos ei9 nec in filios nec in
aliqs psonas ei subiectas nec in
aliq'o iure regni Pessimū ē enī
ut dr̄ v pol' nō instruē pueros ad
v'tutes et ad obs'uanciā legū vti
liū et ad obs'uandū ea q' requirit
policia ul' regimē regni i q' p'e
existit Semp enī amamg' prima
magis et illud ad qd' p'mo instimmur
iuuenes nō sūt magis proni ad
obs'uandū **Cap'l xxxvi Quo reges et principes deant se hr̄e ut ament' a ppl'o et quo ut timeant' et q' si utrūq' sit nec'ciū amari tn̄ pl9 dent appete quā timeri**

Q[uonia]m in p'mo lib'o
pmisim9 nos dicturos q'
[o]m̄o reges et pn̄cipes dēnt
se hr̄e ut ament' a populo et
quō ut timeant' Volum9 hic
exequi ul' ɔplet' et quō h' ɔtingit
Sciendū itaq' q' ut reges et
p'ncipes ɔtinue ament' a poplo
ea potissime hr̄e dēnt Primo
quidē eni dēnt lib'ales et b'n'fici

ergo fortes et magnanimi. Tertio equales
et iusti. Primum autem sic patet.
Nam vulgus quod non percipit nisi sen-
sibilia bona, ideo beneficos et liberá-
les in numismate et in ea que
possunt numismate mensurari amat
et veneratur. Ideo dicitur ii ethicorum de amore
quod populus amat et honorat benefi-
cos et pecuniarum liberales. Secundo
ut reges amentur a populo debent
esse fortes et magnanimi exponentes
si oporteat et seipsos pro bono communi
et defensioni. Nam populus valde
diligit fortes et magnanimos ex-
ponentes se periculis quibus credit
enim per tales salutem consequi. Ideo
dicitur ii ethicorum quod quia diligimus beneficos
in salutem, id est consequi possunt no-
bis benefacere nos salvando et libe-
rando. Ideo diligimus fortes et
cordatos. Tertio ut reges diligantur
a populo decet eos esse iustos et
equales. Nam maxime provocatur
populus ad odium regis si viderit
ipsum non observare iusticiam. Ideo dicitur
ii ethicorum quod iustos maxime diligimus.
Viso quomodo reges et principes de-
beant se habere ut amentur a populo,
Restat videre quomodo se habere debent
ut timeantur ab eis. Potissime
timentur potentes ut patet ii ethicorum
propter punitiones quas exercent in subdi-
tos. In punitione autem tria sunt con-
sideranda, videlicet punitionem ipsam, per-
sonam punitam et modum puniendi.
Quantum ergo ad punitionem timebuntur
reges et principes si in eos qui
ultra modum regnum et politicam
perturbant inexquisitas crudelitates
exercent. Ideo ii ethicorum dicitur quod homines
qui timent eos de quibus sunt con-
scii fecisse aliquid durum. Secundo timentur
reges et potentes non solum ratione
punitionis dure sed etiam ratione personarum
punitarum. Nam iustum est principi
nullis parcere debet. Ideo dicitur vii
politicorum quod bene operans nulli parcit quia nec
pro patre nec pro matre nec pro aliquo
alio nec pro amico dimittendum
est operari iuste et bene. Tertio itaque

ratione personarum punitarum timentur
reges et principes quando nec amicis
nec aliis permittunt si viderint
eos fore facere cogitantes se non
posse punitionem effugere. Immo ut
vult philosophus vii politicorum decet reges et
potentes ut magis timeantur et
ut utilius observent iusticiam magis
punire et severius se gerere contra
amicos si contingat eos valde fore
facere quam contra alios. Tertio timentur
reges et principes ratione modi puni-
endi quod fieri contingit cum a deo eorum
iudices et prepositi latent et cau-
te se gerunt in punitionibus ex
equitas ad iusticiam faciendam quod
mali effugere non possunt quin puni-
antur. Ideo dicitur ii ethicorum quod latitantes
plus timentur quam manifesti. Viso
quomodo reges et principes se habere
debeant ut amentur et quomodo ut ti-
meantur de leui patere potest quod licet
utrumque sit necessarium amari tamen
magis appetere quam timeri videbitur
enim sufficienter. Quod principalis intentio
regis et cuiuslibet principis esse
debet inducere ad virtutem alios. Uni-
verso bene agere per quod cives fiunt ma-
gis virtuosi debet esse magis inten-
tum a legislatore. Cum ergo si cives
existentes in regno bene agant et
observent leges et mandata regis
ex amore honesti et ex dilectione
quam habent ad bonum commune et ad regem
sunt magis virtuosi quam si facerent
timore pene et punitionis magis
debent appetere reges et principes
amari a populis et quod amore boni
populi bene agant quam timere ab eis
et ex timore pene cavere sibi ab
actibus malis. Utrumque enim est
necessarium timeri et amari. Nam
non omnes sunt boni et perfecti quod
solo amore honesti et boni communis
et ex dilectione legislatoris cuius est
intendere commune bonum desistant male
agere. Oportet ergo aliquos reducere ad bonum
et retrahere a malo timore pene. Eligi-
bilius tamen est amari quam timeri ut
est per habita manifestum :—

Incipiunt capitula tercie partis tercij libri
et continet xxij capitula

Quid est milicia et ad quid est
instituta et quod omnis bellica operacio
sub milicia continetur. Que sunt
regiones ille in quibus sunt me
liores bellatores et ex quibus
artibus eligendi sunt homines bellicosi
In qua etate assuescendi sunt
iuuenes ad opera bellica et ex qui
bus signis cognoscere possumus
homines bellicosos. Que et quot
habere debent bellicosi ut bene pugnent
et ut eos strenue bellare contingat
Qui sunt meliores bellatores
an urbani et nobiles vel agresti
le et rurales. Quod in opere bel
lico nimium valet exercitacio ar
morum et quod incedendum gradati
et passim ad cursum et ad saltum
exercitandi sunt. Quod non sufficit
ad incedendum sciose et gradatim et
ad cursum et ad saltum exercitare
bellantes sed sunt plura alia ad
que sunt exercitandi homines bellicosi
Quod utile est in exercitu facere
fossas et construere castra et
qualiter castra construenda sunt et que
sunt attendenda in construccione castrorum
Que et quot sunt consideranda in
bello si debeant publica bella com
mitti. Quod utile est in bello
ferre vexilla et constituere du
ces et prepositos et quales esse debent
qui vexilla in exercitu portant et qui
equitibus et peditibus preponuntur
Quibus cautelis dux belli uti
debet ne suus exercitus ledatur in via
Qualiter ordinande sunt acies
si debeant contra hostes vel contra aduersarios
dimicare. Quod attendendi sunt
in bello omnes preuaricates (?) re(?)sim
et quod eligibilius est preuenire puncti
Quot et que sunt illa que hostes
potenciores reddunt et quot modis
et qualiter debemus hostes inuadere
Quomodo homines bellatores stare
debent si velint preuenire hostes
et quomodo debent eos inuadere et
quomodo debent declinare a pugna si non

sit bonum pugnam committere. Quot
sunt genera bellorum et quot modis
debent (?) vincende sunt municiones et vrbi
nitates et quo tempore melius est ob
sidere ciuitates et castra. Quomodo
debent se munire obsidentes et
quomodo per cuniculos impugnari possunt
et municiones obsesse. Que et quot
sunt genera machinarum eicientium
lapides per que impugnari valeant
municiones obsesse et deuinci possunt
ciuitates et castra. Quomodo per
edificia lignea impulsa ad mu
ros ciuitatis vel castri impugnari
possunt municiones obsesse. Qualiter
edificanda sunt castra et ciuitates
ne per pugnam obsidentibus faciliter
deuincantur. Quomodo muniende
sunt ciuitates et castra et vniuersaliter
omnes municiones ut ab obsidentibus
difficilius capiantur. Quomodo resi
stendum est impugnacioni facte per
cuniculos et qualiter machinis
lapidariis et aliis edificiis obses
si debeant obuiare. Qualiter con
struenda est nauis et qualiter commit
tendum est nauale bellum et ad quid
bella singula ordinantur. Incipit
tercia pars tercij libri. Capitulum primum. Quid
est milicia et ad quid est instituta et
quod omnis bellica operacio sub milicia
continetur.

PERACTIS DVABVS
partibus huius tercii libri
in qua ostensum est quid
senserunt antiqui philosophi
de regimine ciuitatis
et regni determinatum
est qualiter regenda
sit ciuitas atque regnum tempore pacis
Reliquum est tractare de opere belli
co ut sciant reges et principes
qualiter committenda sunt bella. Nam
ut plurimum bellorum industria ut
patet per Vegetium in libro de re mili
tari plus confert ad optinendam victo
riam quam faciat multitudo vel fortitudo
bellandi. Opus autem bellicum
ut patebit in sequendo continetur
sub re militari. Quare si de ope

bellico tractare volumus videndum
quid sit militia et ad quid sit in
stituta. Sciendum igitur militarem
rem esse quandam prudenciam sive
quandam speciem prudencie. Possumus
autem quantum ad presens spectat di
stinguere quatuor species prudencie videlicet
prudenciam singularem yconomicam
regnatiuam politicam sive civilem
et militarem. Dicitur enim aliquis
habere singularem et particularem pru
denciam quando seipsum scit regere et
gubernare et hec est minor prudencia
quam yconomica et regnatiua.
Nam maius est scire regere fami
liam et civitatem aut regnum. Secunda
species prudencie dicitur esse yconomica
Nam prudens ex hoc aliquis dicitur
ut patet vi ethicorum qui scit bene con
siliari et scit bene regere et dirigere
ad bonum finem. Ubi ergo reperitur
alia et alia species prudencie quare cum
bonum domesticum et bonum totius
familie sit aliud a bono singulari
yconomicam prudenciam per quam quis
scit regere domum et familiam oportet
esse aliam a prudencia qua quis no
uit seipsum regere. Tercia species pru
dencie dicitur esse regnatiua et
legum positiua. Nam sicut persona
aliqua singularis est pars domus
ita domus est pars civitatis et
regni. Et sicut bonum domesticum
est aliud a bono alicuius singularis
persone. Sic bonum totius civitatis
et regni est aliud a bono dome
stico. Prudencia ergo regnatiua
et legum positiua id est prudencia que
reperitur in rege et in principibus
cuius est leges ferre et regere
regnum et civitatem est alia a
prudencia yconomica que reperitur
in patre familias cuius est gubernare
domum. Imo quanto bonum civitatis
et regni excedit bonum domesti
cum et bonum alicuius particularis
persone tanto prudencia que reperitur
in regno debet excedere prudenciam
patrisfamilias vel prudenciam alicuius
particularis hominis. Propter quod bene dictum

est quod ait vegetius in primo libro de
re militari quod nec quemquam magis
decet vel meliora scire vel plura
quam principem cuius doctrina omnibus
subiectis prodesse potest. Inde est
ideo quod in erudiendo reges et
principes hunc totalem librum divi
simus in tres libros quia in primo
libro docuimus regem esse prudentem
prout rex aut princeps est quedam
persona in se et prout habet seipsum
regere. In secundo docuimus ipsum ut
est paterfamilias et ut habet dispen
sare bona domestica. In tercio
vero erudiuntur rex vel princeps
ut est caput regni vel principatus
et ut habet ferre leges et gubernare
cives. Has autem tres prudencias
debet habere regem videlicet particularem
yconomicam et regnatiuam.
Quarta species prudencie dicitur esse
politica sive civilis. Nam sicut
in principante reperitur particularis
prudencia qua scit alios dirigere
sic in quolibet cive reperitur pruden
cia aliqualis qua noscit ad
implere leges et mandata princi
pantis. Non enim sic obsequitur civis
principi aut regi sicut martellus
fabro. quia in martello nulla
est cognicio sed solum agitatur
a fabro sed in cive reperitur
prudencia aliqua per quam habeat bo
nam opinionem de hiis que imperantur
a rege. Differt autem hec prudencia
a particulari quam collocauimus in prima
specie. Nam aliud est quod homo
sciat se regere ut est aliquid in
se et aliud ut est subiectus princi
panti. Nam si aliquis solitariam
vitam duceret haberet oportet aliqualiter
habere prudenciam qua sciret se re
gere et gubernare. non tamen esset in
ipso prudencia civilis nec ycono
mica nec regnatiua quia nec esset
civitas nec pars civitatis. Quinta
species prudencie dicitur esse mili
taris. Nam regimen regni et
civitatis si sit rectum et ordina
tum assimilatur hiis que videmus

in vno et eodē hoīe Sicut ergo
quilibet homo ħt duas v̄tutes
in se vnā p quā sequit bonū
et fugit malū et aliā p quā
aggredit et resistit phibētib
sic quelʒ ciuitas et regnū in
diget duplici v̄tute et duplici
p̄dencia vʒ legū positiua et
militari et p lege positiuā tota
ciuitas et totū regnū p̄sequtur
p̄ficua et fugiat nociua Per
militarē vero et p opacioēm bel
licam aggrediat et supet impe
dimenta et p̄hibitiua Milita
ris ergo est quedā spēs p̄dencie
p quā supant hostes phibētes
bonū ciuile et cōe Ex hoc aut
appar& ad quid sit milicia insti
tuta Nam sicut leges ut sup
ondebat p̄ncip̄ respiciunt cōe
bonū sic et milicia p̄n insti
tuta est ad defensioēm cōis
boni ut ciuitatis aut regni cō
tū cōe bonū directe videat
impediri p impugnacioēm hostiū
ex cōsequti vero ex sedicioē ciuiū
et oppssioēm debiliū p̄sonarū
dicē possumus q sicut ad forte
p̄nci spectat bn se hr̄e i ope
bellico s̄ed ex cōnti spectat ad
ipm bn se hr̄e in aliis t̄ribili
bus Sic ad milites p̄ncipa spe
ctat bn se hr̄e in ope bellico
et p acciōes bellicas opp̄mē
oms acciones impedientū ho
stiū ex cōsequti vero spectat ad
ipsos s̄cdm iussioēm regiā et s̄cdm
mandata p̄ncipantis impedire
oms sediciōes ciuium et oms
opp̄ssiōes eorꝫ q sūt in regno
p q's turbari posset tranquillitas ciuium
et cōe bonū Nam aut p̄de
ciaʒ vʒ militarē maxiē decʒ
hr̄e regē Nam licet execucio
bellorū et remouē impedimēta
cōis boni spectat ad milites
et ad eos quib rex ꝯ p̄nceps
nouit cōmitte tamen ꝯia suē tn quō
cōmittenda sūt bella et q̄liter
caute remoueri possint ipedim̄ta

cōe bonū specta maxime ad p̄nci
pantē Ex hoc aut patē potest
quales sūt ad milicia ad mitte
di Nam milicia videt esse q̄dā
p̄dencia opis bellici ordinata
ad cōe bonū Vident em se
hr̄e milites in ope bellico sicut
magri et doctores in aliis scienciis
quia sicut nullus efficiendus ē magr
in aliis scienciis n̄ cōstat ipm ee
doctū in arte illa Sic nullus assu
mendus est ad dignitatē militarē
n̄ cōstat ipm diligē bonū regni
et cōe et n̄ spes hēat q sit
bonus in ope bellico et q velit
s̄cdm iussioēm p̄ncipantis impedire
sediciōes ciuiū pugnare p iusticia
et viribus remouē quecūqꝫ impe
dire possunt cōe bonū Ex hoc
aut patē qz omēs bellicam
opacioēm cōtineri sub militari
Nam licet bellare cōtingat hoīes
pedites vl equestres nō exn
tes milites debent tn milites
magri esse bellorū et ordinatores
aliorū in bello Ideo sub militari
dē opacō bellica cōtineri Ex hoc
eciā patet q tn milites debent
esse magri bellorū licet execucio
belli spectat ad fortitudinē mi
licia aut cōtinetur sub p̄dencia

Ca^m. ij. Que sūt regiones et i
quibus meliores sūt bellatores et ex
quibus artibus eligendi sūt homines

Videt quidē ad bellicosi
p̄ncipis spectat in ope bel
lico duo necessaria esse
strenuitas bellandi et p̄dencia
ga bella Vere si scire volum
in quib regionib meliores
sūt bellatores oꝫ attendere
ista p̄dicta duo In ptibus igit
nimis ppinquis soli nō sūt eli
gendi bellantes qa i eis deficiat
strenuitas et audacitas ad bellū
ut aut phs vii pol' Racio aut
huius assignat a vegecio p̄mo
libro de re militari ca° ii Ubi
dicit q gentes q vicine sunt
soli nimio calore siccitate amplius

quidē sapiūt sed modicū abun
dant in sanguine et ppterea non
hñt pugnandi ꝯstanciā neqꝫ au
daciam q̄a ñalit̃ metuūt vul
nera Nam cū ñalit̃ modicum
habeant d̃ sanguine ñalit̃ timent
sanguinis emissionē nō ergo sunt
pmpti ad bella nec ad pcussioēs
Rursus in ptibꝫ nimis septētri
onalibꝫ et nimis a sole remotis
nō sunt eligendi bellātes q̄a et
si illis est sanguinis copia et uul
neā nō metuāt cū ꝑ sang̃s
abundanciā impetū sumunt
q̄̄si furibundi et imꝓ̃dētes ideo
nō omīo sūt utiles opibꝫ bellicis
q̄a ꝯsiliū et ꝓ̃dēcia in dimicacōe
nō est modicū vtilis In expi
mēto videmꝰ et plane vult phs
vii pol̃ Qꝫ gentes nimis pro
pinqꝫ soli abundāt sagacitate et
industria sꝫ d̃ficiūt ꝓ̃dencia et aīo
sitate Gentes vō a sole remo
te ecōtrario ꝓ̃dencia d̃ficiūt et aīo
sitate supant Quare si tā aīosi
tas q̄̄ industria necc̃ia est ī bell
ex neutrꝫ ptibꝫ eligendi sūt ꝓ̃ncipa
les bellatores sꝫ ex regionē me
dia nec oīo a sole remota nec
oīo soli ꝓpinqua eligendi sunt
bellatores ut tam ꝓ̃dēcia q̄̄ aīo
sitate ꝑticipēt Et ꝯ̃siderandū tū ꝯ
trā talia documēta accipienda
eē ut in pluribꝫ Nam ī omnibꝫ
ptibus sunt aliq̄ industres et
aliqui aīosi ut pluīm tū soli ꝓpi
qui aīositate d̃ficiūt remoti
vō ꝓ̃dencia Et ꝯ̃siderandū etiā
q̄ licet in bellis tā aīositas q̄̄
ꝓ̃dēcia sit necc̃ia tū magis vtil
est aīositas Ideo et si gentes oīo
ꝓpinque soli et oīo remote non
sunt penitꝰ vtiles actibꝫ bellicis
magis tū int̃ medias regioēs
eligendi sūt ad opa bellica re
motioēs a sole q̄̄ ꝓpinquiores
ut magis aīositatē ꝑticipent
Viso ex quibꝫ ptibus melio
res sūt bellatores Videre
restat ex quibꝫ artibꝫ elligēdi

sunt bellantes Enumanda igit̃
sunt ea que requirūt̃ in hoībꝫ
bellicis ut sciamꝰ quales sunt
hoīes eligendi ad bellū et ex
quibꝫ artibꝫ assumēdi sūt bel
lantes Sciendū ergo cū bellā
tes debeant hr̃e mēbra apta et
assueta ad pcuciendū nō debeant
horrere effusionē sanguinis debēt
eē aīosi ad inuadendū et po
tentes ad tollerandū laboēs dicē
possumꝰ qꝫ ex arte ꝯformā opi
bus bellicosis ut fabri ferarii
et carpētarii vtiles sūt ad opa
bellica q̄a ex arte sua hñt bra
chia apta et assueta ad pcuciendū
Sic et vtiles sūt macellarii
q̄a nō horrent sanguinis effusioē
cū assueti sūt ad occisionē aīalin
et ad effundendū sanguinē Vena
tores et aprorꝫ ad mittendi
sūt ad huiꝰ opa Nō enī sine
magna audacia ꝯtigit aliqꝫ
invadē apros Sunt ergo tales
aīosi et strenui ad bellandū
immo forte nō minꝰ piculosū est
debellarē cū apro q̄̄ pugnarē
cū hoste Ideo nō timentes asꝑa
pericula signū est eos non
timē hostiū bella Rursus ve
natores ceruorū nō sūt repudi
andi ab artibꝫ bellicis eo qꝫ tales
assueti sūt ad laboēs nimios
Ex his aūt artibꝫ ppterea que
diximꝰ eligendi sunt bellatoēs
Barbitonsores aūt et sutoēs
si ꝯsideret̃ ars ꝓpa ad pugnandū
sunt inutiles Nam nunq̄̄ bn̄
vibrabit clauā uł ensem q̄
debet hr̄e manū leuē et non
est assuetꝰ retinē in manibus
nisi rasoriū aut acū que enī
pporcio est acus ad lanceam
et rasorii ad clauam Sic et
appotecarii aucupes et pisca
tores nō sūt eligendi ad huiꝰ
opa eo qꝫ nō hñt artē ꝯfor
mem opibꝫ bellicosis Potest
ergo ꝯtingē qꝫ in qualibet arte
sunt aliq̄ bellicosi et audaces

aliqui vero timidi et pusillanimes
Sed quantum est ex genere artis et
per artem ipsa reddit hominem
aptum vel inertem ad opus bel
licum genera aliqua armorum diximus
esse utilia ad actiones bellicas
et aliqua inutilia Capitulum iii In qua
etate assuescendi sunt iuvenes ad
opera bellica et ex quibus signis cognoscere
possumus homines bellicosos

Dicit enim super philosophus
velle in vii politicorum iuvenes
a quarto decimo anno ultra
assuescendos esse ad labores
fortes ut ad labores militares
et bellicosas quod concordat cum
vegecio de re militari dicente
quod a tempore pubertatis assuescendi
sunt iuvenes ad militares la
bores immo quia que a iuventute
inchoamus nimis diligimus
et delectamur in illis Si vult le
gislator cives bellatores facere
et reddere ipsos aptos ad bellandum
potius debet prevenire tempus quam per
mittere Nam ut ait vegecius
Melius est ut iuvenis exercitatus
causetur etatem non dum advenisse
pugnandi quam debeat preterisse Est
etiam specialis ratio quare oporteat
iuvenes ab ipsa iuventute assue
scere ad artem bellandi quia non
parva vel levis ars videtur habere
industriam Nam sive equitem sive
peditem oportet esse bellatorem quamvis
fortitudo videtur prevenire ad pal
mam si careat industria bellandi
quia tam in pedestri quam in equestri
pugna sunt multe adhibende
cautele fatuum est quidem non
prius sed tunc velle addiscere bel
lare quando iminet pugnandi ne
cessitas ubi vita periculis mortis
exponitur Ut ergo bellatores ha
beant spatium addiscendi singula
que requirunt ad bellum ab ipsa
pubertate addiscendi sunt et assue
scendi ad opera bellica quare si
legislator rex aut princeps de
beat committere bellum viros exerci
tatos et bellatores strenuos debet
assumere Viso in qua etate
sunt assuescendi qui debent effici
bellatores ad actiones bellicosas
videre restat ex quibus signis cogno
sci habeant homines bellicosi Scien
dum ergo viros audaces et cordatos
utiliores esse ad bellum quam timidos
Rursus homines fortes et duros
corpore quam potenciores viribus
sunt magis eligendi ad opus bellicum
Amplius tamen aliqua animalia sunt bel
licosa aliqua vero timida homines simi
les bellicosis animalibus utiliores
videntur esse ad bellum Tribus
ergo generibus signorum cognoscere possumus
bellicosos viros Primo quidem
per signa secundum quod arguitur animosi
tas et industria audacia Secundo vero
per signa secundum quod ostenditur virilitas
et fortitudo corporis Tercio autem
per signa secundum que conformantur anima
libus bellicosis Sunt autem signa
per que ostenditur animositas et strenui
tas erectio cordis vigilancia
oculorum et erectio cervicis Ideo
dicit vegecius quod adolescens mar
cio operi deputatus debet esse vigi
lantibus oculis et erecta cervice
Signa vero per que ostenditur fortitudo
corporis et vires membrorum sunt
duricies carnis compactio nervo
rum musculorum et lacertorum Nam
secundum philosophum vii politicorum opus bellico
sum et industria mentis omnino requirit
modum fortium Nam ut scribitur
in secundo de anima Molles carne ap
tos mente dicimus Sed econtrario duri
carne habentes compactos nervos
et lacertos sunt vigorosi et for
tiores corpore sunt aptiores
ad pugnam Signa vero confor
mativa nos animalibus sunt magnitudo
extremitatum et latitudo pecto
ris Videmus enim leones animalium
fortissimos habere magna brachia
et latum pectus Quando enim in homine
videmus quod sit vigilans oculis
erectus cervice durus in carne
compactus in nervis et musculis

hus longa brachia et latum pectus
debemus ipsum arguere bellicosum
et aptum ad pugnandum Tales
ergo querendi sunt bellatores quia
ut plurimum contingit eos esse aptos
ad actiones bellicas Capitulum iiij Que
et quot habere debent homines bellico-
si ut bene pugnent et ut eos strenue bellare contingat

Quantum ad presens spectat
enumerare possumus octo que
habere debent homines bellatores
secundum que quantum ad presens spectat
investigare possumus quos et
quales bellatores debet rex aut
princeps eligere Primo enim pugna-
tivos homines posse sustinere magni-
tudinem ponderis Secundo posse susti-
nere quasi assiduos membrorum motus
et labores magnos Tertio posse
tollerare paupertatem victus Quarto
non curare de incommoditate iacendi
Quinto propter iustitiam et bonum commune
non appreciari corporalem vitam Sex-
to non horrere sanguinis effusionem
Septimo habere aptitudinem et indu-
striam ad protegendum se et ferien-
dum alios Octavo verecundari et
erubescere eligere turpem fugam
Est enim primo necessarium bellatoribus
posse sustinere ponderis magnitudi-
nem Nam inermes a quacumque
parte feriantur occumbunt Quare nisi
quis posset non sustinere armorum
pondera inutilis est ad bellum
Secundo bellantibus expedit posse suf-
ferre quasi assiduos motus membrorum
Nam si quis in bello non continue
se ducat adversariis non fallitur
in percutiendo quia semper exponit ad
sustinendum fortiores ictus Expertum
est enim quod hominem continue se du-
centem et moventem vix aut nun-
quam ad plenum aliqua percussio potest
ipsum attingere sed semper vulnera
subterfugit Nam sicut si signum
se moveret non staret sicut de facili
perciperetur ab arcu sic homo se continue
volvens non sic de facili vulneratur
ab hoste Continuus ergo membrorum
motus est necessarius ad vitandum
plagas sic et est necessarius
ad inferendum eas propter quod habere
debent esse homines pugnativi ut
diu tollerare possint assiduum
membrorum motum Tertio decet
homines pugnativos non curare de paupertate
victus Nam cum oporteat eos ferre
armorum pondera et cetera que
requiruntur ad defensionem exercitus
deferre in abundantia victualium
copiam Immo et si absque gravamine
adesset pugnantibus ciborum
ubertas adhuc esset eis abstinen-
tia necessaria ut non gravarent se ex-
tra nimio cibo ut laborem pugnan-
di melius sustinere possent et tol-
lerare Sexto non decet eos
non curare de incommoditate iacen-
di et standi Nam expedit
aliquando pugnantibus die noctuque
esse in armis propter quod nec in
stando nec in iacendo est eis
comoda requies Quinto decet
eos propter iustitiam et commune bonum
quasi non appreciare corporalem vitam
Nam cum tota operatio bellica ex-
posita sit periculis mortis nunquam
quis est fortis aut bonus bella-
tor nisi aliquo modo sit impavidus
circa pericula mortis Spectat enim
ad fortem et ad bonum bellatorem
ut tenuit philosophus in ethicis non timere
in bello bonam mortem Tunc enim quis
bonam mortem dicitur in bello cum iuste
bellans ut pro defensione patrie
vel pro aliquo alio magno bono
non iuste et audacter exponit
se mortis periculis Dum autem quis
vult quam decet diligit corporalem
vitam de facili eligit turpem
fugam Sexto pugnantes non
debent horrere sanguinis effusionem
Nam si quis tam molle habens
mulieribus cordis horreat effun-
dere sanguinem non audebit hosti-
bus plagas infligere et per consequens
bene bellare non poterit Septimo
decet eos habere aptitudinem et in-
dustriam ad protegendum se et ad
feriendum alios Nam ut dicit i eth

Et finis militaris est victoria sed
cum omnis bellica operatio contineatur
sub militari ut supra ostensum est
et ut habetur a philosopho circa principium ethicorum omnes
actiones bellice dicuntur victoria finis
Que cum maxime contingat eos bel
lantes vincere si bene sciant se pro
tegere et alios ferire industria pro
tegendi feriendi valde est expedi
ens bellatoribus qualiter autem talis
industria habeatur et qualiter sit feriendus
hostem et que ad muniant ad
ista infra patebit Octavo decet
bellatores verecundari et erubescere
turpem fugam Nam ut dicitur in ethicorum
apud illos sunt viri fortissimi apud
quos honorantur fortes Inter cetera
autem que reddunt hominem bellico
sum est diligere honorari expugnare
et erubescere turpem fugam Ad
vertendum autem quod cum dicimus bella
tores non horrere effusionem sanguinis
non debere multum appretiari
corporalem vitam et cetera alia
que diffusius enumeravimus intellige
dum est si habent iustum bellum Nam
pro defensione iustitie et pro quo
bono exponenda est persona corpo
ralis vita non est timenda effu
sio sanguinis et cetera alia fre
da sunt pro que iustitia et que
bonum defendi potest Ex his autem
plane patet quales bellatores
et quos viros pugnativos rex
et princeps eligere debeat Nam illi
sunt eligendi in quibus plura re
periuntur de his que requiruntur ad pu
gnam Capitulum v. Qui sint meliores
bellatores an urbani et nobiles vel
agricole

Enumeratis his que habere debent bellatores
viri Restat inquirere qui sint
meliores bellantes an urbani
et nobiles an rurales viri
Videtur autem si considerentur predicta
rurales meliores esse huius autem
opinionis visus est vegetius dicens
nunquam credo potuisse dubitari ap
tiorem armis esse rusticam ple
bem Ad hoc enim videntur facere
que supra diximus Dicebatur enim
viros pugnativos tales esse debere
qui possent sustinere magnitudinem
ponderis continuum laborem me
diocrem paupertatem victus incommoditatem
iacendi et standi non timere mortem
non horrere effusionem sanguinis et
cetera alia que tetigimus in capitulo pre
cedenti Constat autem rurale
populum maxime habere predicta Sunt
enim rustici assueti ad magnitudi
nem ponderum Non enim in bellis
gravabit armorum sarcina qui assidue
tempore pacis assueti sunt ad maio
ra pondera nec etiam eos fatigabit
cursus vel ductio brachiorum vel
aliorum membrorum motus quia ad hos et
ad maiores labores continuos sunt
assueti Rursus eos non affligit
paupertas victus quibus potus aque
satisfaciebat in siti et grossius
panis satisfaciebat ad esum
Amplius rurales non affliguntur
ex incommoditate iacendi vel sta
di qui solis ardorem non timent vm
bras non querunt balneorum solatia
nesciunt In solida terra iacentes
suaviusque quam urbani et nobiles
iacentes in pl[...] hoc etiam pro
babile est non multum timere mortem
Nam tanto quis magis timere mortem
videtur quanto magis delicate vixit
et quanto plurium solatiorum est ex
pertus in vita hi etiam non videntur
horrere effusionem sanguinis Nam
inter ceteras gentes ruralium ge
nus videtur esse crudelius Ad
hoc igitur intendentibus videtur
sententiandum esse meliores bella
tores rurales Sunt autem alia
per que videtur ostendi Urbanos et
nobiles meliores esse pugnantes
Nam inter cetera per que quis red
ditur bonus pugnativus est ut di
cebatur velle honorari expugna
et erubescere turpem fugam Hic
est enim ut ait philosophus in ethicorum quod
Hectorem fecit audacem dicebat
enim hector si expugna fugiam
pulinudas in redargutiones ponet

Sic et diomedes hoc modo effectus fuit strenuus quia dicebat si in bello tergum vertam hector cum sermonabitur in troianis dicet ad me devictus es diomedes. Cum ergo velle honorari et erubescere de aliquo turpi facto magis conveniat nobilibus quam rusticis hi meliores videntur esse ad pugnam eo quod verecundantur fugere. Rursus in bello multum valet industria et prudentia. Nam sagacitas et versutia aliquando plus facit ad optinendam victoriam quam corporis fortitudo. Cum ergo ut communiter nobiles homines industriores sint rusticis sequitur hos meliores pugnatores. Videntur enim hec duo maxime esse ad optinendam victoriam videlicet erubescentia fugiendi et sagacitas bellandi. Ut ergo sciatur quid sit de hoc tenendum est advertendum quod secundum diversitatem pugnandi sunt diversi eligendi bellatores. Potest enim esse pugna pedestris et equestris. In pedestri itaque ut communiter magis eligendi sunt rurales quam nobiles eo quod ibi maxime valet assuefactio ad portationem ponderum et tolleranciam laborum. In equestri vero magis sunt eligendi nobiles eo quod equorum fortitudo supplet defectum quem patiuntur nobiles in non posse sustinere tantos labores quantos consueverunt sustinere rurales. In utraque enim pugna nimium valet bellandi sagacitas sociata erubescentie fugiendi. Sciendum tamen quod ut ignobiles ex omni parte efficiantur strenui bellatores assuefaciendi sunt ad portandum armorum gravia pondera et ad sustinendum laborem et motum brachiorum et aliorum membrorum corporis ut requirit operatio bellica. Que autem et quot sunt illa ad que debent exercitari bellantes in sequenti capitulo ostendetur.

Capitulum vi. Quod in opere bellico nimium valet exercitatio armorum et quod ad incedendum gradatim et passim et ad cursum et ad saltum exercitandi sunt bellicosi

Recitat vegetius in libro de re militari exercitationem armorum et industriam bellandi fecisse causam quod totum orbem romano populo subiecerunt. Quid potuisset paucitas romanorum adversus multitudinem hispanorum quid dolos affrorum et prudencias grecorum nisi pusillis exercitati fuissent in armis et magis habuissent industriam bellandi. Non est enim inconveniens virum prudentem et sagacem in uno propter particularem experientiam esse imprudentem in alio. Unde multociens contingit quod prudentes in rebus aliis propter inexercitium armorum non sunt industres in bellis. Exercitium enim in quolibet negocio prevalet audaciam et non metuat illud facere. Nam quia secundum vegecium nemo facere metuit quod se bene didicisse confidit. Inde est quod tantum valet armorum exercitatio quod in bellorum ut communiter paucitas exercitata prompta sit ad victoriam et multitudo rudis et indocta semper sit exposita ad fugam et ad cedem.

Viso armorum exercitium esse utile ad opera bellica restat ostendere quomodo exercitandi sunt bellatores ad ad incedendum gradatim et passim et ad cursum et ad saltum. Nam ista ut in prosequendo patebit necessaria sunt in bellis et inexercitatio circa ipsa bellantibus est nociva. Primo enim milites et pedites et universaliter bellantes assuefaciendi sunt ad gradum et passum bellicum et gradatim pergant ita quod quilibet se in suo ordine teneat. Nam si acies sive peditum sive militum non ordinate incedat duo mala inde consequuntur. Nam non servato debito ordine in una parte erit acies quasi spissa et pervia ultra quam deceat. In alia parte arta et stricta plus quam oportet. Primo ergo ex eo quod in aliqua parte pervia est citius ab hostibus perforabitur dividetur et per consequens debellabitur. Secundo in parte illa in qua nimis arta est impeditur ad pugnandum. Nam cum bellator a suo consortio nimis comprimitur sua impediuntur

brachia ne possit hostibus plagas
infligere hec enim duo sunt in acie
necessaria ut non possit de facili per
forari ab hostibus et non impedi
atur ad percuciendum quod si situato debi
to gradu et debito ordine in cessu
fieri non potest tam ergo pedites quam eques
tres bellatores antequam bella exerce
ant sunt multotiens simul congregandi et
exercitandi ut ordinati armis ordi
nate incedant ac si deberent pugnam
committere et cum viderit magister bello
rum aliquem non tenere ordinem debitum
in acie ipsum increpet et corrigat
vel si nimis delinquit ipsum omnino re
pellat ab acie tamquam inutilem bel
latorem Secundo exercitandi sunt bella
tores tam pedites quam equites ad
cursum non sicut inutiles in percurrendo
videtur enim hoc valere ad tria
primo ad explorandum inimicorum
facta Nam bonum est in exercitu
aliquos agiliores currere qui de facili
non possunt ab ipsis hostibus comprehendi
explorantes condiciones et facta ho
stium Secundo hoc est utile ad optine
dum meliorem locum Nam et locus
multum facit ad pugnam ideo si bel
latores exercitati sunt ad cursum
facilius optinebunt aptiorem locum
ad pugnandum Est et hoc utile
ad persequendum hostes fugientes Nam
ut de facili quis potest evadere manus
agilium et percurrencium Tercio exercita
di sunt bellatores ad saltum ut sciant
salire vel per saltum incedere quod ad tria
est utile primo ad removendum
impedimenta ut equites sic sint do
cti ut sciant equum sic pungere
ut per saltum foveas et alia impedi
menta pertranseant et pedites et etiam
milites si contingat eos pedites
esse si volunt boni bellatores esse
sint ab ipsa iuventute exercitandi sunt
ad saliendum ut possint per saltum
foveas et alia impedimenta tran
sire Terrent etiam exhibitur adversarii
quando sic vident hostes per saltum
incedere Rursus ipse saltus quidam motus
facit ut plaga amplior infligatur

Capitulum vii Quod non sufficit ad in
cedendum seriati et gradati et ad cursum
et ad saltum exercitare bellatores sed sunt
plura alia ad que exercitandi sunt
possumus autem homines bellicosi

Post tria predicta ad que exerci
tandos diximus bellantes
enumerare octo alia ad que exercitari
debent homines bellicosi Primo enim
exercitandi sunt ad portandum pon
dera Secundo ad invadendum et percuci
endum cum clava Tercio ad emittendum
tela sive iacula et ad percuciendum
cum lancea Quarto ad iaciendum sa
gittas Quinto ad proiciendum la
pides cum fundis Sexto ad percuci
endum cum plumbatis Septimo ad ascen
dendum equos Octavo ad sciendum
artem natandi Esset etiam ulterius
dicendum quod etiam exercitandi sunt
bellatores ad percuciendum cum gladiis
et ensibus sed de hoc spetiale capitulum
dicemus faciemus Primo enim
sunt bellatores exercitandi ad porta
dum pondera ut plus ponderis
portare assuescant et quod sit armorum
sarcina Nam consuetudo est quasi
natura quedam Cum ergo quis assuetus
est ad portandum maius pondus
videtur quod sibi levius incedat si one
retur minori pondere Rursus non
solum arma sed etiam plura alia sunt
ferenda in bello ideo etiam ad maiora
pondera non est inutile assuescere
bellatores Secundo exercitandi sunt bel
lantes ad invadendum et percucie
dum cum clava Recitat enim ve
getius quod antiquitus apud romanos
in campo aliqui multi pali infigere
bantur et iuvenes quos volebant
facere optimos bellatores exercitabant
ad ipsos palos illos ita ut quilibet haberet
scutum duplicis ponderis quam sit
scutum quod portatur in bello et cla
vam ligneam et duplicis ponderis
et quilibet illorum iuvenum sic onera
tus contra aliquem illorum palorum quasi contra
adversarium incedebat et nunc percuci
ebat palum in summitate nunc in
imo et nunc in medio et contra palum

sit impetuose se gerebat percu
tiendo cū claua uł insustinendo
quoscūq labores bellicos Tercio
exercitandi sūt bellatores ad mittē
dum tela et iacula ad percutiendū
cū claua qđ ē ad d'ictū palū fieri
hr fiebat enī antiquitus ut cū
iuuenes exercitati erant ad percuti
endū palos infixos cū claua q
exercitabant ad percutiendū cū telo
uł cū iaculo siue cū lancea sta
bant enī a remotis et assuebāt
brachia ut possent palū illū percutē
uł saltē prope ipm percutē Est
aūt attendendū q in percutiendo
telū uł lancea p̄mo vibrandū
est telū ipm et propea fortit est
impellendū Vibrato aūt telo
propt maiorē motū q efficit ī a
ere longius pergit et amplius
vulnus infligit Quarto exercitādi
sūt bellantes ad iaciendū sagittas
uł cū arcubus uł cū balistis Nam
q̄a contigit q ipos hostes nō pos
sumus immediate attingē vtile est
eos sagittis impugnarē immo
dato q pugnātes se cū hostibus
possint contingē uł coniungē anteq̄
coniungant proficuū est eos arcubus
et balistis terrē Legit' de affricano
scipione q cū populo romano certarē
deberet nō aliter q̄ hostes se op
time credebat vincē nisi ī omibus aciebus
electos sagittarios instituisset
Quinto sunt bellatores exercitan
di ad iaciendū lapides cū fundis
hic enī modus bellandi in quibus
dam insulis fuit inuentus ī quibus
pueri ut uegetius recitat adeo in
dustres erant ut matres nullum
cibū eis exhiberent q nō p̄mo
cū funda percuterent Est enī hr
exerciciū vtile q̄a fundā portarē
nullus est labor Interdū enim
euenit ut in lapideis locis
conflictus sint et q̄n mons aliquis
sit defendendus in pugnatione etiam
castrorū et ciuitatū nō inutile
est lapides cum fundis eiicē
Sexto exercitandi sūt bellātes

ad percutiendū cū plūbatis Nam
pila plūbea uł ferrea cū cathē
aliqua coniūcta manubio ligneo
uehementē ictū reddit Nam propt
uehementiorē motū aeris uehe
mētius percutit plūbatū cathena
haste infixa q si ipi haste uł
ipi manubio ligneo esset coniuncta
Ad omē genus enī percussionis
exercitandi sunt bellantes ut q̄
alios et alios hostes aliter et aliter
percutiendo diuincāt Septimo
bellatores exercitandi sūt ad ascē
siones equorū Nā ut uegetius
recitat fiebāt antiquitus equi li
gnei ad ascendentes iuuenes
in hieme exercitabant sub tecto
in estate uō in campo Et
p̄mo illos eq̄s ascendebant
inermes deinde armati et adeo
assuefiebāt ut a sinistris et a dex
tris et undiq eq̄s illos ascende
rent immo qđ plus erat euagi
natis gladiis ascendebant in
illos In tantū ergo ita hr exercita
bant' in pace q in tumultu prelii
sine mora difficili ascendebant
equos Octauo exercitandi sunt
bellantes ut et natarē sciāt
Nam ut semper pontes sūt presenti
et multociens ignorat aque profun
ditas propt q ex ignorancia natā
tes contingit multos periclitatos
esse Iuste est q apud romanos
antiquitus consuetudo erat q iuuenes
futuri bellatores postq̄ per magnam
partem diei exercitati essent si tēpus
erat natationi congruum ducebant'
ad fluuiū ut artē natandi addi
scerent Immo nō solū pedites et ēt
ipos equos ad natandū exercebāt
addiscēdū aūt q predictorum exerciciorum
q̄dam sunt magis pertinencia equitibus q̄dam peditibus
q̄dam vtrisq qđ quō sit ū magis considerā
aīos eget et solerte mēte latē non
pt Nam ascendē eq̄s est precipue equiti
bus pertinere lapides cū funda vidē
esse propriū peditibus alia uō sūt aliqua
applicabilia ad vtrosq Capitulum viij.
Quod vtile ē in exercitu facē fossas

mons

et construere castra et qualiter castra sunt construenda, et que sunt attendenda in construtione castrorum

Negotia bellica inter cetera
periculosiora esse videntur ideo
in eis est magna diligentia
adhibenda In talibus ergo non potest
quis superabundare cautelis In
pugna enim omnino est eligendum
maiorem diligentiam habuisse quam
bella commissa regrerenti quam circa ipsa
in aliquo neglexisse Nam recitat
vegetius dixisse cathonem quod in aliis
rebus si quid erratum est potest
postmodum corrigi delicta vero proeli
orum emendationem non recipiunt
sed statim errorem consequitur quia
imperite et imprudenter pugnantes
vel confestim pereunt vel in fugam
versi adeo efficiantur timidi quod contra
suos et victores vix aut numquam
audent bella committere Quare si in
bellis omnino superabundandum
in telis non permittendum aliquid
in aliquo casu potest exercitui esse pro
ficuum ut debellaretur ab hostibus
Contigit autem plures diurno
et nocturno tempore quod exercitu absque
fossis et castris existente et
non recedente contra hostes propinquos
supervenientibus hostibus fuit exerci
tus debellatus Igitur postquam exer
citus suam dietam compleverit et
aliam vult per noctare vel ulteriorem
moram contrahere si ad locum in aliquo
casu vel in aliquo eventu ho
stes supervenire possunt statim circa ex
ercitum fiende sunt fosse erigende
munitiones aliquae quasi ad mo
dum castrorum quia nihil neque tam
salutare neque tam necessarium inveni
tur in bello sicut diligenter sunt
facte munitiones et recte constitu
ta sunt castra ut ita infra ca
strorum spatia totus exercitus securus
permaneat continuum et nunquam
supervenientes hostes obsideant
debet enim exercitus semper secum ferre
munitiones congruas et cum castra me
tari voluerint quasi quandam mu

nitam civitatem secum portasse vide
atur Viso utile esse circa exercitum
facere fossas et construere castra Restat
ostendere qualiter huiusmodi munitiones et ca
stra sunt construenda Nam si hostes
sunt absentes satale est fossas
circa exercitum fodere et munitiones facere
et erigere et castra construere Sed
si ad versarii potentes adsint difficilius
est castra munire Sunt enim in tali
casu duo necessaria videlicet hostibus
resistere et castra construere In tali
ergo eventu secundum sapientum sententiam
est exercitus dividendus ita quod omnes
equites ex una parte peditum debent
ordinari in acie ad pellendum im
petum hostium Reliqua vero pars pe
ditum que posset sufficere ad celerem
constructionem castrorum debet celeriter
castra construere Oportet enim quod semper
construendis castris et faciendis
fossis aliquos magistros constitui qui
negligentes sollicitent et ignavos
instigant quod ipsum oportet gerere
Ostenso utile esse castra construere
et qualiter potentibus etiam hostibus
construenda sunt castra Relictum est
declarare que sunt attendenda
in constructione castrorum in faciendis
fossis et construendis castris intra
quorum spatium est exercitus colloca
dus tria sunt consideranda videlicet situs
forma et munitionis modus Circa
situm autem quantum ad presens spectat
sunt quatuor attendenda primo ut sit
ibi copia aque et aliorum que
sunt exercitui necessaria Secundo non debet
ibi esse vicinus mons aliquis vel
locus a quo possit exercitus impugna
ri Tertio circa situm considerandum
est spatium ut pro numero bellatorum
accipiendum est spatium circa quod
sunt munitiones erigende ut non
plus accipiatur de spatio quam requirat
huiusmodi multitudo nec etiam accipiatur
tam modicum ut ultra quam debent
coarctet exercitum in loco illo motum
contrahere et assit possibilitas eligenda
est circa situm salubritas aeris Nam
et in exercitu ita cavenda sunt infirmitates

hostium sed ut offert se facultas cavende sunt pestes morborum. Declarato ergo que sunt attendenda circa situm castrorum declarandum quale debet esse eorum forma. Videtur autem velle vegecius munitiones et fossas fiendas circa exercitum debere forma quadrilateram a longam arcum quia figura circularis est capacissima construi et construi pari. Verumtamen si oporteat eligibilius est facere munitiones secundum circularem formam vel secundum formam multorum angulorum eo quod illa forma est magis defensioni apta ut infra patebit. Talis itaque forma est melior in constructione castrorum nisi loci situs impediat. Nam aliquando situs illum contingit non pati illam formam quam requirit dispositio et aptitudo situs. Porta autem principalis est ex illa parte fienda est que respiciat hostes vel circa quam profecturus est exercitus. Sunt et in castris ponenda signa ad terrendum hostes et etiam ut si contingat aliquos de exercitu elongari a castris visis insigniis melius sciant ad castra redire. His itaque prelibatis superest videre quis munitionis modus attendendus sit in constructione castrorum. Nam si exercitus diu ibi morari intendat exigende sunt fortiores munitiones et fiende ampliores fosse sed si solum ibi pernoctare cupit aut ibidem per modicum tempus existere non oportet tantas munitiones expetere. Modum autem et quantitatem fossarum tradit vegecius dicens quod si non immineat magna vis hostium fossa debet esse lata pedes ix alta vii. Sed si adversariorum vis acrior appareat convenit fossam ampliorem altiorem facere ita ut sit lata pedes xii alta ix. Est tamen advertendum quod si fossa est alta pedes ix propter terram eiectam super fossam crescit quasi pedes iiii ita quod tota fossa in ante ex parte hostium et terra proicienda est ad partem interiorem ubi est exercitus collocandus

Intra autem illa fiendi sunt stipides et ligna et munitiones aliquas secundum exercitus portare debet. Dum ergo castris constitutis sit fossis factis potest exercitus morari secure.

Capitulum ix. Que et quot sunt consideranda in bello si debeat publica pugna committi

Ut patet per habita circa negotia bellica est cautela maxima adhibenda. Nam quia bellorum casus irremediabiles sunt, diligenter videnda sunt que circa bella consideranda existunt priusquam bella publica committantur. Melius est enim pugnam non committere quam absque dubitatione fortune et casui se exponere. Videmus autem in bello duo existere scilicet viros pugnantes et auxilia alia que requiruntur ad pugnam. Ex parte autem virorum pugnancium quantum ad presens spectat sex sunt attendenda sicut et ex parte auxiliorum et administrancium sex alia enumerari possunt que sunt etiam attendenda. In unoquoque igitur exercitu dux rex aut princeps aut dux exercitus qui debet esse vigilans sobrius et providens et industrius xii considerare debet sex ex parte virorum et sex ex parte administrancium priusquam eligat publicam pugnam committere. Sunt autem sex ex parte hominum bellatorum que faciunt ad optinendam victoriam. Primum est numerus bellancium. Nam ubi plures sunt bellantes ceteris aliis paribus secundum quod huiusmodi sunt victoriam optinere debent. Nam ut dicitur ii pol. Qualitas in expugnatione est utilis sicut magis pondus magis trahit. Secundo ex parte bellatorum attendenda est exercitatio. Nam habentes brachia inassueta ad percuciendum et membra inexercitata ad bellandum deficiunt in sustinendo pugnam. Est enim consuetudo quasi altera natura ut quilibet vilius et expeditius et sine mora labore

et pena faciat opera consueta
Tercio attendenda est tollerancia ga
nericies corporis Nam exeuntes
in exercitu oportet multa incomoda
tollerare quare si sint ibi aliqui
molles et mulieres verentes
incomoditates aliquas sustinere de fa
cto propter incomoditates quas sustinet
bellare recusent et ingenerant
fugiunt Quarto consideranda est
fortitudo et duricies corporis
Multum enim interest inter duriciem
ferri et mollitiem panni sericii et
inter suavitatem ludi et asperitatem
pugne Considerato enim bello
in quo omnes volunt esse boni bel
latores sed postquam veniunt ad ex
perientiam periculorum gestorum et
gestant quanta sit duricies ferri
et quantum sit armorum pondus
et quantus sit labor pugne et
quantum affligunt vulnera hostium
ut plurimum est durus carne et
robustus corpore et propter talia
non retrahit a bello Nam et si
contingat molles carne et post
quam gustaverint arma bella ap
petere pugnam hoc est ut raro
Nam habentes molles carnes
ut supra tangebatur aptiores
ad intelligendum sunt aptiores
et ut plurimum sunt inepti ad pu
gnandum Nam difficilius susti
net armorum pondus vehemen
cius dolent ex illacionibus vulnerum
Quinto consideranda est in bellanti
bus versucia et industria ad bella
dum Nam quanto cautiores sunt
tanto cicius victoriam optinent
Sexto attendenda est virilitas
et audacia mentis quia audaciores
et magis cordati ut plurimum in
pugna victoriam optinent Rex
igitur et princeps aut dux exercitus
prius quam publice dimicet ex parte
hominum bellatorum sex considerare
debet Primo ex qua parte plures
sunt bellatores Secundo qui sunt magis
exercitati Tercio qui sunt fortiores in
sustinendo nerietates et incomoda

Quarto qui sunt robustiores corde
et tunc dux solus et inglorians
prout videtur sibi exercitum in his
condicionibus differre poterit accelerare
pugnam vel differre et bellare publice
et aperte vel per insidias et latenter
Enumeratis sex condicionibus que consideran
de sunt prius quam committatur bellum
publicum ex parte hominum bellancium re
liquum est enumerare sex alia que
sumuntur ex parte circumstanciarum et
eorum que auxiliantur ad bellum
In bello quidem auxiliantur equi
arma victualia loca pugnandi
tempus et auxilium postulatum Debet
igitur dux exercitus considerare ex
qua parte sunt plures equi et me
liores Secundo ex qua parte sunt me
liores sagittarii plures armati
et habentes meliora arma Tercio
ubi pluria victualia abundant
nam aliquando absque vulnere et absque
bello adversarii cedunt deficientes
in victualibus et ab inmunditate
valentes moram trahere Quarto con
siderandus est pugnacionis locus
qui sint in altiori situ vel me
liori ad pugnandum Quinto circa
pugnam attendendum est tempus
utrum tempore quo committenda est
pugna sol sit oppositus faciebus
eorum vel hostium et utrum sit aliquis
ventus flans et elevans pulverem
contra nos vel contra adversarios nam habentes
solem et ventum sive pulverem contra
se offenduntur in oculis ut dimi
care non possint Sexto est atten
dendum qui plures auxiliatores
expectant Nam si hostes pluria
auxilia expectant vel non est bel
landum vel acceleranda est pugna
Si autem ipsi plures expectant est
pugnacio differenda His igitur
omnibus diligenter inspectis prudens dux
exercitus sufficienter advertere poterit utrum
debeat publicum bellum pugnam committere
Nam prout videtur se in pluribus
condicionibus prestare abundare vel
deficere sic se habere poterit circa bel
lum forte enim nunquam contingat omnes

conditiones predictas contente ex una parte ubi tamen plures et meliores conveniunt est prospero porto ad bellum

Capitulum x. Quod utile est in bello ferre vexilla et constituere duces et prepositos et quales esse debeant qui in exercitu vexilla portant et qui equitibus et peditibus preponuntur

Semper virtus unita et ordinata fortior est seipsa dispersa et confusa. Contingit autem aliquando commisso bello ordines et acies perturbari et confundi. Ne igitur hoc accidere posset obviabant antiqui ut dividerent exercitum in turmas et acies et singulis singula vexilla constituebant ita quod in quolibet vexillo per literas vel per aliquam evidentiam signa aperte ostenderent cuius aciei vel cuius turme esse vexillum illud ut si contingeret aliquem bellatorem deviare a propria acie de facili rediret ad illam. Deferre ne confunderet exercitum. Rursus expediat constituere duces decanos et alios prepositos belli. Nam totus exercitus habet se ad similitudinem unius corporis. Quare sicut omnia membra corporis se invicem iuvant sic omnes bellatores et omnes partes eiusdem exercitus se invicem defendunt. Quare sicut confunduntur membra corpora si diganter per ipsum caput in quo viget visus et cogitio sic confunduntur bellatores in exercitu si careant centurione aut duce qui debent esse corporis caput et corum ductorium. Unde est quod antiqui ne accideret confusio in bello constituebatur dux aliquis qui toti exercitui erat prepositus. Sub hoc autem duce erant centuriones sub centurione erant decani. Dicitur autem decanus a decem sicut centurio a centum bellatoribus et decani dicebantur quilibet decanorum sub se x viros pugnaturos habebat. In galea enim centurionis scripte erant litere aliquid vel signum aliquod evidens et respicientes decani cognoscebant centurionem proprium et sciebant quod sequi debebant. Sic et in galea cuiuslibet decanorum signum aliquod erat impressum per quod decem bellatores viri quibus ipse erat prepositus decanum proprium agnoscebant. Hoc itaque modo vel etiam alio tamen in acieb equitum quam et peditum constituendi sunt duces et prepositi et ferentes vexilla ut quilibet sciat quod debeat agere. Est enim tantus tremor in bello propter armorum strepitum et percussiones illatas quod voces et monitiones non sufficiunt ad dirigendum bellantes. Sed oportet dare evidentia signa ut quilibet ex solo intentu sciat se tenere ordinate in acie et cognoscat quid sit acturus. Ex hoc autem patet per quales debeant esse portantes insignia et vexilla. Nam vexillo confracto totus exercitus est confusus. Cum magna igitur diligentia est vexillifer eligendus ut sit corpore fortis animo constans fidelis principi et expertus in armis et alia singula habeat que requiruntur ad bonum et ad strenuum bellatorem. Contingit enim multis temporibus totum populum cuiusdam civitatis quondam devictum esse a bellatoribus paucis eo quod vexillifer fraude committens velavit vexillum et abscondit ipsum quare confundebantur bellatores quia non habentes caput et ignorantes ad quid debent attendere propter ubi de bellatio vita multa multorum hominum periculis mortis exponitur tum maxima diligentia est vexillifer querendus. Ex dictis etiam patere potest quales esse debeant qui in exercitu peditibus et equitibus est preponendus. Nam sicut caput est prestancius membris aliis sic qui in bello preponitur aliquibus turmis vel bellatoribus aliis debet esse magis strenuus illis et magis expertus in his que requiruntur ad pugnam. Quare tamen pedites si debeant bellatores existere esse debent fortes viribus periti statuam sciences emittere hastas et tela scire et debent gladium vibrare et ad procedendum scutum portare

ad se ptegendū debēt esse vigilantes agiles sobrii hñtes expientiā armorū Ozt omīa hec ꝑamplius et pfectꝰ repiri in eo q̄ est sup̄ pugnatoēs pedites ꝓponendꝰ Debet g° qui ī pugna peditibꝫ ꝓponit̄ esse fortis viribꝫ ꝓter statuā stās eiicē hastas et iacula stās dimicaē gladio ad ꝑcutiendum portaē scutū ad se ptegendū vigilans agilis sobrius hñs omēz armorū expientiā ut sciat erudiē pugnātes sibi cōmissos et rogāt eos ad bn̄ bellandū et ad arma tgendū Na Nam ipē armorū victor terroē incutit hostibꝫ ut portās huiꝰ arma tēdat bonꝰ eē bellator ipā enī rubigo armorū arguit inertiā in eo qui portat illa Si g° talis dēt esse q̄ ꝓponit̄ pedibꝫ bellatoibꝫ mlto magis dēt esse armorū expꝰ et ꝓter corpoē et fortis viribꝫ qui ē equitibꝫ ꝓponendꝰ q̄a in bello eq̄stri maior ꝯflictꝰ efficit̄ q̄ in pedestri pugna Ozt igit̄ ꝓpositū et ducē militaē bell̄ militaris esse ablioꝛē corpoē ut possit et armatꝰ agilit̄ equū ꝯscendē stāē fortit̄ agitaē cū lancea ꝑcutē iacula eiicē cū scuto se ptegē cū claua et ense dimicaē hrē omēm armorū exercitiū ut possit suos ꝯmilitones d̄ pugnā erudire ut fortit̄ pugnēt arma tgeut et alia faciēnt q̄ requirūt ad bellū Cam xi Quibꝫ cautelis dꝫ uti dux belli ne suꝰ exꝰcitꝰ ledat̄

Mors est q̄d tribi in via Maxīmū et finis oīm terribiliū ut d̄r in eth̄ vbi g° ducit̄ mors popl̄i et vbi hostes insidiant̄ mortiniū est oīs cautela adhibenda ut exꝰcitꝰ sūē illesus et ut vita ciuiū ꝯsuet̄ Non g° sufficit tm̄ ꝯsideraē ea q̄ sūt ꝯsideanda in puḡ publica ꝯmittenda n̄ sciant̄ cautele ad remouendū īpedimēta viarum ne exercitꝰ ꝑ insidias hostiū ꝑiclitetur in via Possumꝰ aut̄ q̄tū ad p̄ns spectat viii cautelas ēnumeaē q̄s dēt dux belli retine memorit̄ ut saluet̄ vita pugnatorū qui sūt sb̄ ipō Prima est ut itiniaria regionū ꝑ que exercitꝰ ꝓficisci dēt et intualla locorū et q̄litates viarū et compēdia et diūticula ꝯ̄ motes et flumīa existēcia in itinē illo dēt hrē cōscripta Imo si iue ille est ꝑissi et flumīa dux hrē d̄picta ut q̄ oclorū aspectu ꝑspicēt q̄lit̄ exercitꝰ debēt ꝑgreē tucius posset suū exercitū ducē Sic enī maxī morii faciūt videtes picā maris ne eorū naues paciant̄ naufragiū d̄scripserūt mappā vbi portꝰ marini distāciā maris et cetā talia ꝓportionalit̄ sunt d̄scripta q̄ maxīmarii intuētes stati ꝑcipiūt q̄lit̄ deūt ꝑgreē et in quo loco existūt et a q̄bꝫ deant sibi caueē Sic ēt ꝓpt insidias hostiū exercitꝰ tot q̄ ul̄ ēt pluibꝫ exponat piclis in via q̄ naute in mai nullo mō dēt exercitꝰ ꝑgē ꝑ viā aliquā in qua pati possit insidias nisi q̄litates viarū motes et flumīa et cetā repta ī illo itinē hēat dux cōscripta et d̄picta Sc̄a cautela est ut sit̄ cū hoc q̄ habz vias et q̄litates viarū cōscriptas et d̄pictas ducat dux belli cōductores aliq̄s bn̄ sciētes vias illas q̄ pluiēs ꝑ eas ꝑagrūt et expti sūt illas Nam videē aliqua scripta et d̄picta nō sūt ita nota sicut si ꝑ expiā sensibilit̄ videmus Nam pocior est cognicio rei ꝑ q̄ cognoscit̄ in scipā q̄ ꝑ quā cognoscit̄ in pictuā ul̄ in suo sili ne tn̄ cōductores fraudes moliant̄ aliq̄s debet ēcā eas dux belli apponē custodias ne possint fugē debet ēt

cis minari mortē si in aliq̄ frau
dulent se hēant et pmittere
dona si se fidelit̄ gesserīt Tña
est hre sicut sapientes plurēs fi
deles pncipi exercitatos d' bellis
d' quorū consilio agat quicq̄ vide
rit esse fiendū Nam vbi tm̄
ceperit prelio nullus dēt initi
pprio capiti nec credē soli ipsi
sibi Quarta cautela est ne inuca
ignorent p q̄ dēt exercit' p̄ficisci
Nam consiliū ducis quanto minus
est publicū tanto q̄ sunt i consiliis
deliberata minus impediunt̄ et
citius fini debito mancipantur
pusq̄ sibi deliberatū est p quas
vias dēt exercit' pgrē et vias il
las dux ht̄ conscriptas et d'pictas
et hñtur conductores aliq̄ fide
les quanto hoc minus est publicū et
magis celat̄ ab hostib' tanto ex
ercit' magis secure p̄ficiscit̄ Quin
ta est in quib' agmine et i q̄b'
acie hre hre aliq̄s eq̄tes fide
lissimos et strenuissimos hntes
equos veloces et fortes q an
a tergo a dextra et a leua pcurrat
lustrantes et discoopientes insi
dias ꝭ ne hostes aliqui latitantes
in aliqua parte molestent exer
citū Nam et si nullis esset notū
ducis consiliū oz tn̄ pm̄ q per
aliquas vias incipit exercitus
inas accipe coniecturari q̄s pt p
quas ptes dēat p̄ficisci et q̄a
pbabile est semp in talib' aliq̄s
exploratores ab esse cogitarē dēt
dux belli q et hr̄ posset ad aures
hostiū puenire itaq̄ tn̄ prelia
pvisa minus nocēt p velocissios
equites sunt d'tegende insidie ex
ercitus circa aliquā ptē eximpui
so patiat̄ molestias Sexta
est ut semp ex illa pte exercit'
pbiores milites et magis belli
cosi pedites apponant ex qua
credit̄ magis prelium imminē
q si ex omni pte d'prelio dubi
tatur vide que sunt remedia
adhibenda Septiā est ne ex

ne

ercitus dispsim vadat Nā intercu
pta acie facilius d'bellat̄ Ju q̄lz
cūt hora sic exercit' dēt se hrē
ut si tunc hostes pntes adessēt
eis nō possēt efficē nocumtū
Vnde et pubialit̄ dicit̄ q q
est munit' nō est d'risus Sep
go dux belli cui commissa est
tantorū vita dēt esse attētus
et vigilans ne hostes eū in
vadē possent q̄si negligētē et
dormietē Dēt et dux belli
exercit' centuriones decanos et
alios qui opib' bellicis ppositi
semp monē milites pedites
ut sint pati ad arma ut si con
tingēt aliq̄ invasio sub q̄ posset
in vadentib' resistē Sic et
dicendo dato q accidēt aliq̄s
repentinus insultus esset quasi
pvisus et minus p̄stare nocumtū
Octaua cautela est considerare
exercitū i quib' sit apcior vtrū
magis abvndat peditib' uel
equitib' Nam equites melius
se d'fendunt in campis pedites
vō in locis silvestrib' et motuo
sis itaq̄ put videit dux belli
se abvndarē in eq̄tib' ul' pedi
tib' eligē potit vias campestres
et amplas ul' motanas et silue
stres et nemōsas et alia put
nouit expedire Cam. xij Qua
lr ordinade st acies si cont̄ ho
stes l' q̄ adūsarios dimicare vellet
Postq̄ diximus sub qua con
tinet̄ spacio bellica et
ex quib' regionib' sunt
meliores pugnātes et ex q̄b'
artib' sunt meliores bellicosi de
clarauimus et q̄lit̄ in exercitu con
struende sunt municiones et cast̄
et q̄ considerāda sunt si dēat publica
pugna committi et ex quib' cau
telis abvndare dēat bellorum
ducē ne suus exercit' ledatur
in via Quantū ad campestre bellū
nihil ut videt̄ vltius debē restat
n̄ ut doceamus ordinarē acies
pcutē adūsarios et īvadē hostes

prius tamen premisimus de ordine acierum
Si enim ordo servetur in acie non modicum valet ad pugnam Nam ut
aut vegetius nisi bellantes sint
ordinati et occupent debitum spa
cium bene pugnare non poterunt Nam
si nimis sint constricti impediuntur
ne alios percutere possint Si vero
nimis rari et inter incedentes adi
tum prestant hostibus et faciliter de
vincuntur Servare autem debitum mo
dum in acie ut equites et pedites
suam aciem servent non sine magno
exercicio fieri potest Qui ergo in tempore ali
quo vult bellare per diuturna tempora
debet exercitare pugnatores ad servan
dum debitum ordinem in acie et ad
faciendum ea que requiruntur in bello
Modus autem per quem pugnatores huius
ordinem servare discant est ut frequen
ter tam pedites quam equites ducantur
ad campos et ille qui est dux
exercitus in bellis et qui debet equitibus
vel peditibus esse prepositus primo
debet equites et pedites sinaliter
disponere ita ut ferme (?) seriatim
maneat et qualiter a se invicem
distent secundum distanciam quam re
quirit acies equestris vel pedestris
postea precipere debet ut duplicent
aciem ita quod medietas aciei sta
tim separet se a medietate illa et
seriatim ordinet se ante aliam
vel post ipsam quo facto statim debet
precipere dux belli ut aciem quadratam
faciant et deinde ut constituant
trigonum quod faciliter fit Nam acie
quadrilatera et locata dyometro
et partibus quadratis quilibet sibi
faciunt trigonum vel ut sit ad unum
dicere quod non omnes hos nostros geo
metricos terminos dictis pugnato
ribus ad campos sive equitibus sive
peditibus imponere debet dux belli
quod pugnatores ordinent se ad
formam quadrangularem et postea
secundum triangularem et deinde quod secundum
rotundam et sic deinceps debet
assuescere bellantes ut sciant con
struere aciem secundum quamcumque formam

His visis sciendum quadrangula
rem formam aciei inter ceteras for
mas esse magis inutilem ideo secundum
hanc formam nunquam est formanda a
cies simpliciter sed in casu ut situs
loci talem formam requireret in huius
casu construenda est forma predicta
forme autem acierum secundum se utiles
ad bellandum sunt piramidalis
rotunda vorficularis Nam pugnan
tes vel solum volunt se defendere et
sustinere ictus vel volunt alios inva
dere Si ergo bellantes non sentiunt
se tante potencie ut alios debellare
possint sed sufficiat eis ut se
defendant tunc est construenda acies
secundum rotundam formam et pugnantes
debent se magis constringere et con
stipare ut acies non possit ab ho
stibus confundi Circa aciem autem
in summitate et in exteriori parte consti
tuendi sunt homines cuiusmodi arma
ture et melius armati qui absque
timori cuiuscumque possint ictus susci
pere Si vero pugnantes credunt se esse
tante potencie ut possint adversa
rios invadere tunc secundum eorum pro
porcionem hostes sunt pauci vel
multi Si vero sunt valde pauci con
struenda est acies secundum formam
vorficularem ut acies sit apta
ad modum forficis et quasi for
fices ut adversarios quasi in medio
capiat et concludat Si vero hostes
sunt multi construenda est acies secundum
formam que appellatur cuneus id est secundum
formam piramidalem et acutam ut
possit hostes scindere et dividere
nam divisis hostibus faciliter debellan
tur acies ergo constructa in formam
rotundam utilis est ad sustinendum
in forma vero vorficulari est utilis
ad includendum et concludendum cum
hostes sunt pauci sed in forma acu
ta et piramidali utilis est ad scin
dendum et ad dividendum cum hostes
sunt plures Sciendum ergo quod numerus
acierum construendus est secundum multi
tudinem pugnatorum prout quis
plures aut pauciores acies volt

constitue. Sciendum etiam quod in cornu
aciei semper et in locis ubi magis
periculum est ne acies confundatur
apponendi sunt probiores pugnatores
qui possint viribus dimicare. Est
et advertendum quod in qualibet acie post
primum pugnatorum constitutam aciem
reservandi sunt aliqui strenui pu
gnatores extra ipsam aciem qui pos
sint ad illam partem succurrere ubi vide
rint magis aciem deficere. Haec er
go tria observanda sunt in constitu
tione acierum. Primo ut acies
bene ordinentur secundum formam rotun
dam acutam et forficatam ut requi
rit bellum committendum. Secundo ut
probiores bellatores in illis partibus
aciei apponantur in quibus magis
potest confundi et perforari acies. Tertio
ut extra quamlibet aciem reserventur aliqui
milites strenui et audaces
qui possint succurrere ad partem illam
circa quam videant aciem titubare
et deficere. Capitulum xiii. Quod deriden
di sunt omnes in bello percutientes
caesim et quod eligibilius est percutere punctim.

Ostenso qualiter acies sunt
ordinandae et constituendae
relictum est ostendere quod omnes
pugnantes debeant percutere caesim
vel punctim. Possumus autem quinque
viis ostendere quod deridendi sunt per
cutientes caesim et eligibilius est
percutere punctim. Prima via sumitur
ex prohibitione armorum. Secunda ex re
sistentia ossium. Tertia ex profundita
te vulnerum. Quarta ex fatiga
tione membrorum. Quinta ex dete
ctione percutientium. Prima via
sic patet. Nam quanto ensis vel
gladius plus capit de armis
tanto propter armorum resistentiam
difficilius it ad carnem. Inde est
quod bellorum experti dicunt pugnantes
semper debere habere loricas implexas
ita ut anuli loricarum se constrin
gant, quia quanto illi anuli magis
sunt compacti tanto oportet ex eis fran
gere et vulnera noceant. Sic quia
contingentes caesim oportet plus de ar-
mis incidere quam percutientes puncti(m).
Ut ergo vulnus perveniat citius
ad carnem melius est eligibile
percutere punctim quam caesim. Modica
autem armorum incisio sufficit ad
perlaedendum carnem percutiendo pun
ctim quae non sufficeret si percuteretur
caesim. Secunda via ad investigandum
hoc idem sumitur ex resistentia
ossium. Nam si quis quasi terminis
ceciderit in percussione caesim prius
quam perveniat ad cor vel ad membra
vitalia oportet magnam plagam
facere et multa ossa incidere
sed percutiendo punctim duae unciae
sufficiunt ad hoc quod fiat plaga
mortalis et sit letale vulnus.
Considerare autem debemus quod quod
est hosti nocivum secundum quod huiusmodi
est nobis proficuum. Ideo in exercitu
ubi quaeritur mors adversariorum
percutiendum est punctim et sic fe
riendo citius infligitur plaga mor
tifera. Tertia sumitur ex profundi
tate vulnerum. Nam quanto hostis ma
gis vulnera providet magis potest
se protegere et citius potest illa vitare
quia iacula praevisa minus laedunt.
In percutiendo autem caesim quia oportet
fieri magnum brachiorum motum prius
quam infligatur plaga ad adversarium
ex longinquo potest providere vulnus
ideo magis potest sibi sive cavere et
cooperire se ab ictibus. Ideo ait idem
autor Vegetius quod punctim percutere
adversarium sentiat antequam videat.
Unde hoc genere percutiendi potissime
usi sunt romani. Deridebant
enim romani milites omnes per
cutientes caesim quia et ipsi semper
valebant percutere punctim. Quarta
via sumitur ex fatigatione mem
brorum. Inter cetera enim in bellis est
hoc potissime attendendum quod
pugnantes absque nimia sui fatiga
tione possint nimis adversarios
laedere. Nam si bellantes nimis
non valentes laborem illum tollerare
vel de facili emittunt aciem et con
vertuntur in fugam. Quare cum percutiendo

cesim ppt' magnu motu insur
git ibi magnus labor & modi
ca fatigacio sufficit puncti feri
endo Eligibilius est pcute pu
ctim qz cesim cesa enim prusio
quovis impetu veniat raro oc
cidit & puncta modico impetu in
flicta facit letale vulnus Quarta
via sumitur ex detectione pcucie
tis Nam bonus bellator sic pt
sic det adversarium lede ut tn ipe
no ledat omnis go ille modus
pcuciendi est magis eligendus
scdm quem feriens minus discoopit
et detegit quia sic feriendo
minor lesio ei pt accide qz cu
pcuciedo puncti et toto corpore
possit minus adversarium ledi melius
est pcute puncti qz cesim pcuci
endo enim cesim ozt eleuare brachi
um dextru quo eleuato dex
teru latus nudatur et discoopit
et dat hosti materia ut possit
nos facilius lede Nam leuius
infertur lesio et nocumentu corpo
re nudato qz tecto Cam. xiiij.

Quot et que sint ista que hostes pote
tiores reddunt et qt modis et qualiter
debemus hostes invadere

Ut dicebatur supius qz hosti
est pficuu nobis nociuu
et econverso Quecumqz igitur red
dunt hostes fortiores ad resi
stendu bellantibus qa illa sunt
eis pficua quorum opposita sunt
eis nociua et reddunt eos de
biliores ne possint impugnantibus
resiste Quantu aut ad pns spe
ctat possumus septe enumare per
que hostes sunt fortiores contra
impugnantes Primu est si sunt
in acie debite ordinati Nam
virtus vnita ut supra dicebatur for
tior fit seipa dispsa si hostes
sint bn vniti et debite in acie
ordinati si invadantur difficilius
devincuntur Scdm qd reddit ho
stes fortiores ad resistendu est
locus Nam in vno loco hostes
facilius reddunt quam in alio na

intuitu fluuiorum int' preparata
montium et int' difficultates vi
arum si contingat hostes in tali situ
repiri difficilius se defende po
terint qa ozt eos ipsum invade
quare sicut locus ineptus defensioni
in quo hostes inveniantur reddit
eos debiliores ad bellandu sic lo
cus aptus facit eos potetes ad
resistendu Terciu est ipm teps
in quo ventus est contra hostes et
in quo puluis in facies eorum
et in quo solares radii opponuntur
eorum oculis difficilius possunt
hostes resiste tepore vo in quo
hec no opposita se hnt hostes ha
biliores sunt ad pugnandu Quartum
qd reddit hostes magis audaces
et magis pmptos ad resistendu
est provisio qua quando provisi sunt
et pstruunt pugnatorum adventu
magis se muniunt et minus time
tur ex eorum occursu Quintu aut
est debita et imoderata concitacio
Nam tu hostes sunt lassati labo
ribus vigiliis et incomoditatibus
aliis si tunc invadantur difficilius
devincuntur qz si debite quievisset
debita go quies hostes pote
tiores reddit Sextu quidem
amor et concordia eorum Nam
si hostes divisi corporaliter facilius
devincuntur multo magis divisi
aio et volutate debellantur cele
rius qa maior est divisio aiorum
quam corporu si vo hostes no sunt
divisi sed sunt corporaliter uniti po
tenciores sunt ad bellandu et mul
to magis si se diligant et sunt
uniti aio et volutate qa de se
ipis magis confidunt exeunt viri
liores et promptiores ad pugna
Omnis enim amor est quedam
vis unitiva et plus amor vnit
amantium corda Quare si vnitas
loci et congregacio bellancium eos
potenciores facit et vnitas eos
viriliores reddit Septimu qd facit
hostes potenciores ad resistendu
est latencia preparantur condicionum

existenciū circa ipsos Nam q̄nto cō
diciones hostiū meli⁹ sciunt͛ tanto
facili⁹ eligit͛ via q̄lit͛ dēant im
pugnai q̄nto vō eoꝝ negocia sūt
magis latencia magis ꝯ͛ ipugn
cionis mod⁹ ignorat Enūatis
itaq̄ q̄ reddūt hostes potenciores
ad resistendū d͛ facili patē pt quo
et qualit͛ bellantes suos hostes
invadē dēant Nam cū vii mōis
enūatis et hostes fortiōes existūt
cū nō opposito se hn̄t sūt inua
dendi et d͛bellandi Primo igi͛
dux belli p insidias ul' p aliquem
modū debet diligent͛ adv͛tē q̄
mō hostes sūt dispsi et tūc dēt
eos invadē q͛a nō hebūt potē
ciā resistēdi Sc̄o dēt diligēt͛
explorā eoꝝ vincā ut ad m̄
situs p' fluuioꝝ ad p͛ra mōtiū
ad angustias siluaꝝ ad difficl
tates paludū et viaꝝ se hostib⁹
opponat q͛a sic facili⁹ d͛vincent͛
Tcio dēt aspitē adrpm̄ tēpus ut
q̄n sol reuberat ad oclos hostiū
puluis et vētus repcuciūt ad eoꝝ
vltus tūc debet eos invadere
q͛a oclis ipoꝝ disgg͛atis a sole
et offensis p uentū et p puluez
nō bn̄ vidē potūt q̄lit͛ dēant
dimicā ppt̄ q͛d oportebit eos
fugam eligē Qrto dux exitꝰ
sic se dēt tēpare ut tli hora
faciat suos cōmilitones cibū ca
pe et refestē et eoꝝ equos
pausare ut possit invadē hostes
ex impuso ut eos invadat q̄n
cibos capiūt ul' q̄n dormiūt ul'
q̄n sūt scuri exentes inermes
vacātes discalceati distractis eꝯ
nō suspicātes eoꝝ adventum
Qnto dēt diligent͛ explorare
q̄n hostes magnā fecint dyetā
sūt fatigati hn̄t lassatos equos
tūc eni͂ si eos invadē poterit
d͛ facili tga v͛tent Sexto sc̄dm
vehemēcia dēt dux belli int͛ suos
hostes et inimicos ul' p se uel
p aliquos mittē dissensiōes iur
gia ꝯmouē eos ad lites et ad

inimiciciā ut d͛se invicē d͛facili
ꝯv͛tent͛ ad fugam Sed hec cau
tela licet ponat cā vehecius
nō mltū est appetenda q͛a vid͛
repugnā bonis moib⁹ Sep͛o
est diligent͛ explorā ꝯdicōes
hostiū q̄lit͛ se gerat et q̄liter
se hēant et quis est dux eoꝝ
d͛ quo dux ille magis ꝯfidit q̄s
mores hēant Nam exploratis
ꝯdicōnib⁹ singlis facili⁹ veniet͛
via q̄lit͛ possit hostes invadē
et debellare Cam. xv. Quo ho
mies bellantes dēant stā͛ si ue
lit hostes pcutē et quo debeant
declinā a pugna si non vellet
pugnam ꝯmittere

Diximus inquodā ca͂lo p͛cedē
ti pcutiendū esse puncti
nō cesim in quo docuim⁹
milites et et pedites In h͛ aut
nō specialem doctrinā volumus
dare peditib⁹ qualit͛ dēant
stā͛ cū volūt hostes pcutere
Percussionū aut hostiū dupx
est mod⁹ vn⁹ a remotis ut cū
iacendo iacula ul' missilia ad
v͛sarios feriūt ali⁹ aut cū adō
ppinquāt q̄ manu ad manū se
pcuciūt Alii aut dēnt stare
bellatores vini cū a remotis ia
cula iaciūt et alit͛ cū expp̄inquo
se feriūt Nam iaciendo iacl̄a
a remotis dēnt hr̄e pedes
sinistros ante et dextros ret͛
Nam tot q͛d est in aīali p pn̄a
piū mot⁹ p naturalit͛ influit
in ptem dextram ita q̄ ps de
xtra in aīalib⁹ fortior est i
mouēdo et aptior est ad motū
et q͛a semp mobile innititur
alicui mobili ut si mouet͛ ma
nus innitit͛ brachio stanti et si
mouet͛ brachiū innitit͛ corpori
quiescenti et si mouet͛ vnus
pes innitit͛ alii pedi nō moto
ꝯt cū mouet͛ ps dextra innita͛
pti sinistre quiescenti cū igit͛
pes sinist͛ anponit͛ et latus
ad dextrū elongat͛ optie dispōit͛

homo ad iacendū tela iacula et
missilia quia ſ tūc quiescit
sinistra et mouet dextra vibrās
ipm̄ iaculū quo vibrato vehe
mētius mouet aerem et forti
ferit Licet enī tam sedm̄ ptē
dextrā q̄ sedm̄ sinistrā possim
quiestē et mouerī dext tn̄ ap
tior est ad mouendū et sini
stra ad quiescendū ideo pcu
cientes a remotis debemꝰ q̄estē
sup sinistrū pedem añ missū
et elongarē nos cū dext ut pos
simꝰ vehemētiꝰ impellē et vi
brare iaculū Sꝫ qn̄ manꝰ ad
manū pugnatur gladio debemus
cōtrario nos hrē ita q pedem
dextrū teneamꝰ añ sinistrū
post Nam quia latꝰ dextrū aptꝰ
est ad motū et si illud sit hosti
ppinquus rōne motꝰ potit me
lius ictꝰ effugē vehemētius
enī pcutit qd stat q̄ qd mouē
Rursus si dextrū latus sit
hosti ppinquus meliꝰ potit ipm̄
pcutē dent enī bellatorēs cū
ad manū pugnāt tenē pedē
sinistrū imobilit et cū volūt
pcutē cū pede dext dent se
volut añ fre et cū dent ictꝰ fugē
cū eodē pede dent se retrahē
Sic itaqꝫ tenendo pedē sinistꝝ
imobilē et cū dextro se mouē
do patiūt fortiꝰ hostes pcutē
et ictū ictꝰ faciliꝰ fugē Viso
quō deant stare bellatorēs bel
lantes si deant hostes pcutē vi
dere restat quō sit hostes in
ducendi et ēcludandi Sciendū
igit q raro aut nūq sit ēcluda
di hostes in pug publica qd nō
pateat eis aliquis aditus fugiēdi
qa tūc dspantes q̄ necte gpulsi
efficiūt audaces Videntes enī
se necc̄rio moituros pūt mlta ma
la gmittē in eos q̄ ḡ pugnāt
Inde est q laudat scipionis snīa
dicentis nūq sit claudendos eē
hostes q nō pateat eis aditus
fugiendi Nam fugientibꝰ hostibꝰ

nullū esse pīclm̄ et in fuga pcli
tant mlti absqꝫ nocumto pīcipū
cū sed cū se vident inclusos q̄
coacti feriūt includētes Cū g
sup̄ dixiīmꝰ formādā esse aliqī
aciem sub fora forficlari ut qn̄
hostes sūt pauci ad hoc q meliꝰ
includant et cludent nō sic i
telligendū est q ita deant clu
dari q nullꝰ pateat aditꝰ asce
dendi n̄ forte adeo essēt pauci
q gtinuiz dbellarē vellēt nllū
possūt nocumtū efficē Ondē
itaqꝫ qualit deant starē pug
ntes si velit hostes pcutere
et qlit deant ēcludare eos Re
stat nūc tcio dclararē qlit sit
dclinandū a pugna si nō hēat
gsiliū nec videat bonū pugnā
gmittē eo q hostes sūt fortio
res et nō possumꝰ illis resistere
In quo qntū ad pn̄s spectat dēt
dux belli duplicē hrē cautelā
Primū est qntū ad exercitū pro
pium Nam si dux gsiliū hēat
nō esse pugnandū dēt hoc paucis
valde patefacē et nō dēt illud
toti exercitui pandē ne timentes
tpit fugiant et ab insequentibus
hostibꝰ occidant talit itaqꝫ dux
se hrē dēt q nō credat exercitus
q velit fugere q̄ q velit aliqu
pararē insidias et q ḡ hostes
velit acriꝰ dimicarē Sc̄a cau
tela adhibenda est exparte exercitꝰ
hostiū Nam sic dēt dclinare
bellū ut hostes lateat Ideo mlti
tpe nocturno q̄ diurno pocꝰ hꝰ
agūt et plures hāc habuere
cautelam q milites stantes in
acie ex opposito hostiū phibēt
eos ne pedites vidē possit ppt
qd peditis pugna latentr rece
dit qua recedente equites po
ea meliꝰ pn̄t vitarē hostium
pcussiones Est et advertendū
quia qndo sic dclinat pugna
nūq acies se dēt dividē quia
si gtigit hostes insequi fugientes
a bello plures occidēnt et maius

nocumentum eis conferent fugientibus
quam si se verterent et bellarent. De-
cet ergo ducem belli inquirere utrum sit
aliquis locus propinquus ad quem posset
confugere si fugeretur ab hostibus.

Capitulum xvi. Quot sunt genera bellorum et quot modis devincende sunt munitiones et urbanitates et quomodo expedit melius obsidere castra

Videntur autem omnia bella ad
quatuor reduci genera scilicet ad campe-
strem, obsessivum, defensivum
et navale. Bellum autem campestre
dicitur omnis pugna facta in terra
sedum quam bellantes ad invicem pu-
gnant absque munitione media.
Quanto tamen huiusmodi pugna magis est
a munitionibus separata tanto est magis
campestris et magis periculosa.
Secundum genus pugne dicitur obses-
sivum quando bellatores sunt tante
potentie quod non expectant ut hostes
de munitionibus exeuntes vadant
bella vadant bellare ad campum
sed ipsas munitiones obsideant
et invadant. Sic contingit aliquos
esse adeo paucos et tam debiles
ut non putent in campo posse
resistere impugnantibus sed se in muni-
tionibus tenent clausos et sufficit
eis quod possint munitiones defendere
si contingat eos ab hostibus im-
pugnari. Et tale genus pugne
quo quis defendit munitiones
et castra defensivum dicitur. Nam et si
in omni pugna est aliquo modo eva-
sio invasio et defensio, attamen cum
quis obsidet munitiones et castra
magis dicitur alios invadere quam se de-
fendere. In pugna ergo obsessiva
magis est invasio quam defensio. In
bello vero quo quis se tuetur in muniti-
onibus et castris magis est defen-
sio quam invasio. Nam tale genus
pugne merito dicitur defensivum.
Quartus autem modus pugnandi dicitur
navalis quia sicut contingit pugnam
esse in terra sic contingit eam esse
in aquis. Immo horribiliores et
periculosiores sunt pugne aquatice

quam terrestres. Huiusmodi autem pugne
in aquis facte contingunt condicionis
aque ille existunt navales dicuntur.
Quare cum sint quatuor genera pugnarum
postquam diximus de campestri restat
dicere de obsessiva defensiva et
navali. Contingit enim aliquando
reges et principes pugnare omnibus
his modis pugnandi. Nam aliquando com-
mittunt navale bellum aliquando
vero obsidunt munitiones eorum et
castra. Contingit et aliquando aliquos
invadere aliquas munitiones eorum
propter quod oportet eos uti bello defensivo.
Amplius in principatu et bello
regno contingit esse portus et terras
maritimas vel mari sitas propter
quod ne portus destruantur et ne fiat
per eos ab hostibus introitus in regnum
et ne terre marine impugnentur
expedit regibus et principibus ali-
quando ordinare bella navalia. Dicto
itaque de bello campestri de aliis
generibus bellorum est dicendum. Verum
quia de campestri pugna diffusius
diximus et de cautelis bellorum
multa discussimus quia per ea dicta
circa omne bellum possent cautele
adhiberi propter quod qualiter quis debeat se
habere non oportet circa alia genera bellorum
diutius immorari. Primo tamen dicemus
de bello obsessivo. Viso ergo quot
sunt genera bellorum et dicto quod prius
bellum campestre primo dicendum est
de pugna obsessiva quomodo per huiusmodi
pugnam contingat obtineri et de-
vinci urbanitates. Restat dicere
quot modis talia devinci possunt.
Est autem triplex modus obtinendi
munitiones et castra scilicet per sitim fa-
mem et pugnam. Contingit enim
aliquando obsessos carere aqua ideo
vel oportet eos siti perire vel munitiones
reddere. Quare diligenter excogitare
debent obsidentes munitiones ali-
quas utrum per aliqua ingenia vel
per aliquam industriam possit ob-
sessis carere aqua. Nam interdum con-
venit aquam a remoto principio
derivari usque ad munitiones quare

si in illo fontali principio distat
fistulis meatus per quem fluit
aqua ab opressis cogit ipsos pati
aquarum penuriam. Rursus aliqui
sunt alte et aqua non pervenit
usque ad eas quare si sit a muris
nimis remota debent obsidentes
adhibere totam diligenciam quod
possint obsessis prohibere aquam.
Secundus modus impugnandi municiones
est per famem. Nam sine cibo dura
re non possunt. Ideo obsidentes
ut municiones obtineant passus
vias et omnia loca per que possit
obsessis victualia deferri diligenter
custodire debent ne eis talia de
ferantur. In huiusmodi enim obsessionibus
multotiens plus affligit fames
quam gladius. Inde est quod multotiens
obsidentes volentes cicius obtinere
municiones si contingat eos capere
aliquos de hostibus non occidunt illos
sed per mutillacionem membrorum eos
reddunt inutiles et postea eos
remittunt ad municiones obses
sas ut ibi una cum aliis come
dentes apud ipsos obsessos ma
iorem famem et inopiam inducant.
Tercius modus obtinendi municiones
est per pugnam ut cum itur ad muros
et cum per pugnam dimicatur contra ho
stes obsessos sed qualiter et quot modis
contingit talem pugnam committere
in sequenti capitulo ostendetur. Viso quot
sunt genera bellorum et quot modis de
vincende sunt municiones obsesse
Restat ostendere quo tempore melius
est obsidere civitates et castra.
Sciendum est itaque quod tempore estivo
antequam sint collecta blada vi
na et alia per que subveniri
posset inopie obsessorum est melius
obsessionem facere illo tempore omni mo
do vincendi melius devincuntur ob
sessi. Nam si per sitim sint municiones
obtinende melius est facere obses
sionem tempore estivo eo quod tunc ma
gis desiccantur aque nec sic
abundant celestes pluvie ut pos
sit per cisternas subveniri obsessis.

Rursus per famem est castrum vel ci
vitas obsessa obtinenda melius
est obsessionem facere tempore estivo
antequam messes et vina sint colle
cta quia semper illo tempore consueverunt
fructus deficere anni preteriti quare si ob
sessi non possunt gaudere fructibus
anni advenientis cicius peribunt inopia.
Amplius si per bellum et pugnam
municiones sunt obtinende melius
est hoc agere estivo tempore. Nam tempore
hiemali abundant pluvie reple
tur fosse aquis quare difficilius im
pugnantur obsessi. Rursus incommo
ditates temporum magis molestant
obsidentes et existentes in campis
quam obsessos manentes in domibus
vel igitur obsessiones fiende sunt
tempore estivo vel si per multa tempora ob
sessiones durare debent saltem in
choande sunt tempore estivo prius quam
blada vina et alios fructus terre
recolligere possunt obsessi. Capitulum xvii.

Quo se debent munire obsidentes
et quomodo per cuniculos impugnari possunt
municiones obsesse.

Si obsidentes negligentes fu
erint et non diligenter se
muniant contra obsessis mole
stari poterunt. Cum contingat ob
sessiones per multa aliquando durare
tempora non est possibile obsidentes
semper esse paratos. Ideo nisi
sint muniti contingit quod existentes in
castris cum fuerint occupati obside
ntes sompno cibo vel ocio aut aliqua
necessitate obsessi repente prorumpunt
in ipsos et succendunt tentoria
destruunt obsidencium machinas
et aliquando multos obsidentibus
perimunt. Quare ut sic obsidentes
tuti permaneant longe a muni
cione obsessa saltim per ictum teli
vel iaculi debent castra metari
et circa se facere fossas et figere
ibi ligna et construere propugnacula
ut si oppidani eos repente vel
lent invadere resistenciam inveni
rent. Viso quomodo se munire
debent obsidentes ne ab oppidanis

molestent. Restat unde quot mo
dis impugnare debent obsessos.
Est autem unus modus impugnandi
communis et publicus videlicet per balistas
arcus et per lapides emissos mani
bus vel fundis vel et per appositionem
scalarum. Non multum est industrie
in pugna: si obsessi faciant se ad
muros et ad pugnacula, statim im
pugnant cum balistis et arcubus,
iaciunt contra ipsos lapides cum mani
bus et cum fundis, apponunt sca
las ad muros ut si possint ascende
sint pares illis. Preter tamen hos
modos impugnacionis apertos est
dare triplicem impugnacionis modum
non omnibus notum, quorum unus est
per cuniculos, alius est per machinas
proicientes lapides magnos et
graves, tercius est per edificia im
pulsa usque ad muros municionis
obsesse. De omnibus itaque impu
gnacionibus dicemus, sed primo de im
pugnacione per cuniculos. Primo igitur
per cuniculos id est per vias subterraneas
devincuntur municiones. Debent
enim obsidentes privati in aliquo
loco terram fodere, an quod locum
tentorium vel aliquod aliud edificium
debent apponere ut obsessi videre non
possint ubi incipiant fodere; ibi
enim fodiendo faciendo vias sub
terraneas sicut faciunt fodientes
argentum et invenientes venas
metallorum, debent per vias illas
fodiendo eas profundiores quam
sint fosse municionis devincende
pergere usque ad muros municionis
predicte, quod si hoc fieri potest leve est
municionem capere. Nam hoc facto
primo debent muros fodere et sup
ponere ibi ligna ne statim cadat,
et cum omnes muros vel maximam
partem murorum sic obsessorum fuerint
et subportaverint, si viderint ob
sidentes quod per solum casum murorum
possint municionem obtinere, statim
debent apponere ignem in lignis
sustinentibus muros et facere omnes
muros vel eorum maximam partem

simul cadere et replere fossas, quo
quod ex inopinato ineant obsessi
ut facilius devincant opidum.
Est autem advertendum quod vie sub
terranee semper sint muniende
tabulis et aliis artificiis ne
cadat terra et suffocet fodientes,
terram et que extrahitur de dictis fos
sis est caute abscondenda ne
videatur ab obsessis. Et rursus
cum ignis apponitur ad ligna susti
nentia murum, apponentes huiusmodi
ignem et exeuntes cum eo debent
se ad locum tutum facere ne ledantur
per murorum casum. Sic ergo agendum
est in impugnatione per cuniculos cum
ad municionem optinendam sufficiat
sola murorum ruina. Sed cum hoc
non creditur, muris exeuntibus sub
fossis et subpunctatis nondum
apponendus est ignis sed procedendum
est ad maiores municiones
et ad maiora menia castri vel
civitatis obsesse, et per illos vias
subterraneas est similiter faciendum
circa ea quod factum est circa muros.
Rursus procedendum est circa vias
subterraneas ut per eas possit haberi
ingressus ad civitatem ad castrum, et
que omnia latenter fieri possunt absque
eo quod sentiatur ab obsessis, licet
non sine difficultate et diuturnitate
temporis possint hec omnia fini debito
terminari et mancipari. His itaque
sic peractis in aliquo tempore nocturno
vel in aliquo alio congruo ad pugnan
dum per appositionem ignis fieri
debet ut simul cadant muri et muni
ciones subfosse per vias subterraneas
ut fiat ingressus ad castrum vel ad
civitatem; per aditum factum ex muris
cadentibus reliqui obsidentes in
grediuntur castrum vel civitatem
obsessam et sic poterunt optinere
illam. Capitulum xviii. Que et quot sunt
genera machinarum eiciendum lapides
per que impugnari valent municiones obsesse
et devinci possint civitates et
castra.

Contingit autem
A plures municiones aliquas obsessas

sup lapides fortissimos ee con
structas esse aquis circumdatas
ul' hre pfundissimas foveas
ul' alit alio mo ee munitas ut
p cuniculos x p sb terraneas vias
nuqz ul' valde difficulter optineri
possint evenit et plures ut si
municio obsessa p vias sbterra
neas capi possit obsessi tn pro
videntes fossionem ipedunt eam
p quam fraudulent' et p insidi
as d'vincunt qd' quis fieri hat
ondemq tn in sequtibz capitls
agetur d' defensiua pugna Cu
enim tractabimq qlr obsessi cuniculos
et alia machinamta obsideancium
debent puide Qrte si modus
artis debet imitari nam qcqz sp
faciliori via res ad effcm pro
ducit cu p cuniculos no ita d'fici
li municioes impugnari possunt
sicut p machinas lapidarias
ul' p edificia ppulsa usqz ad
menia castri ul' civitatis obses
se ozt talibz uti argumentis ut
het' intentu Videndu e igr
qt st gna machinaru lapida
riaru et qt sunt modi edificiorz
p que municioes impugnat' Ma
chine aut lapidarie oes ad iiii'
gna reducuntur Nam in omi
tali machina est dare aliquid trahes
et eleuas vgam machine ad
qua gincta est funda qua la
pides iaciunt' huiqi aut eleua
tio vge aliqn fit p qd pondus
sed ultiq cu funibus eleuat'
ibi machine qua eleuata iaci
unt' lapides Si ego p solum
qd pondq sit huiqi illud ul' est
fixum ul' est mobile ul' e cpoi
tu ex utroqz D'e aut qd pondq
ee fixu qn in vga fixa est
queda capsa imobilit' adherens
vge plena plubo ul' aliq alio
gravi corpore qd' vetes tribuchm
vocare voluert sut' tres aut
machinas hec rectiq proicit
eo q qd pondq semp uniformit'
trahit ideo semp eodem mo impel

lit Cu hac enim machina qi agi
pcuti possit Nam cu aliqd signu
p ipam pcuciendu est si nimis
piat ad dextera ul' ad sinistra
vertendu est ad locu ga qd iacie
dus est lapis si vo nimis alte
piat ul' elonganda est machina
a signo ul' in funda apponendq
est lapis gravior q no tn eleuai
pt si vo nimis ime ul' nimis
passe appinqnda est machina
ul' aleviandq est lapis Semp
enim ponderadi sut lapides ma
chinaru si d'terminate piciendi
st ad aliqd signu Aliud ge
nus machine ht qd pondq mo
bile adherens ita flagellu uel
vgam ipi machine vertes se circa
huiqi machinea vgam et hoc
genq machine romani pugto
res appellaverut biffam dicit ht
a tribuas Ma qa qd pondq sic mo
bile adheret vge machine licet
plus trahat ratione motq no tn sic
uniformit' trahit ideo plus piciat
no tn sic recta et uniformiter
piciat ul' percutit Est aut et tcium
genq machine qd tranciu mocu
pant habens vltra ponderq vnu
in fixe vge et aliud mobilit' se
vtens circa ipam et ht enim ratione
ponderis infixi rectiq piciat qd
biffa Ron vo ponderis mobilit'
vtens se longius emittit lapide
qd tribuciu Qrtu vo genus
machine est qd loco qd pondus
ht funes qui trahunt p vires
et manq homi huiqi enim ma
china no piciat lapides ita ma
gnos sicut pdicta tria genera
machinaru tn no ozt tntu te
pus apponedu huiqi machina
sicut in machinis pfatis ita q
plures et spissius piciat hec ma
china qm pdicte Ille igr q
obsidet castru d' civitate aliqd
si volt eam impugnare p machi
nas lapidarias diligent' conside
rare debet vtru magis possit
municionem illa impugnare piciendo

rectius ul' longius ul' mediocri
int' utrumque ul' etiam magis posset ob
sessos offendere proiciendo spissius
et rectius frequentius Nam prout vi
detur omnibus expedire omnibus
p̄dictis machinis ul' cum omnibus
prouatis modis proiciendi ul' aliquibus
sive aliqua predictarum machinarum
castrum ul' ciuitatem obsessam po
terit impugnare Si enim plena noti
cia habeatur de machinis de quibus
mentionem fecimus sufficiet satis
quomodo per machinas maiores lapides potius
quelibet munitio impugnari Nam
omne genus machine lapidarie uel
est aliquod predictorum ul' per originem
sumi ex predictis Est etiam adverten
dum quod die nocteque per lapidarias
machinas impugnari possunt mu
nitiones obsesse tamen ut videatur
qualiter in nocte proiciendum est cum
lapidibus emissis a machinis su
per lapide eleuandus est ignis
et tricio ignita Nam per tricionem
ignitam lapidi alligatam apparere
potest machina qualiter proiciat et qualis
sive quam ponderosus lapis est in fun
da machine imponendus

Cap. xix Quomodo per edificia lignea
impulsa ad muros ciuitatis et castri
impugnari possunt munitiones obsesse

Tangebatur autem supra iii modi
impugnandi munitiones ob
sessas quorum unus erat per
cuniculos alius per machinas lapida
rias tertius vero per edificia lignea
impulsa ad muros munitionis
obsesse Dicto ergo de impugnatione
facta per cuniculos et per lapidarias
machinas Restat dicere de in
pugnatione quam fieri contingit per edi
ficia impulsa ad menia castri
ul' ciuitatis obsesse huiusmodi autem
edificia que ad muros genera reducuntur
videlicet ad arietes vineas turres et
musculos Vocatur autem aries
testudo quedam lignorum que ne igne
comburatur crudis coriis cooperitur
sub hac enim testudine coriis fer
re contecta ne lapidibus obruatur

intrinsecus ponitur trabs cuius caput
vero vestitur ferro appellatur aries
quia uelud ferri ibi appositi durissimam
habet frontem ad percuciendum huiusmodi
enim trabs funibus ul' cathenis
ferreis alligatur ad testitudinem factam
ex lignis ad modum arietis se sub
trahit et post ea fortius muros muni
tionis percutit et disrumpit Cum
enim per huiusmodi trabem ferratam sit mul
tis vicibus percussus murus ita quod
iam lapides existentes in ipso incipiunt
commoveri In capite eius infigitur
quoddam ferrum retortum ad modum
falcis per quod lapides commoti et con
quassati evelluntur a muro ut
citius perforetur Valet enim edi
ficium hoc ad impugnandum muni
tionem aliquam dato quod quis non possit
pertingere usque ad muros eius Nam
quia huiusmodi trabs habens caput ferra
tum retrahitur et infigitur potest percuti
murus munitionis obsesse dato quod
textura illa sub qua sunt homines
infingentes trabem non pertingat
usque ad muros Est autem huiusmodi
texturam sub qua sunt homines infigentes
arietem seu trabem sit optime
munienda ne viri illi sagittis
lapidibus ul' aliquo alio modo ex
aliqua alia parte possint offendi
Aliud autem edificium est ad impugnan
dum munitiones obsessas quod vocant
vineam Quidam autem huiusmodi edi
ficium cattum vocant si autem hoc
tum tele grosse et fortes optime
colligantur duplicantur sive sit duplex
tabulatum ne lapides emissi pos
sint tabule edificium frangere
cooperitur et crudis coriis ne
ab igne possit offendi Consue
vit autem tale edificium fieri in
latitudine viii et in longitudine
xvi in altitudine vero tot pedum
quod homines ibi competenter possint existere
huiusmodi enim edificium tante quantitatis
ul' etiam maioris est optime undique
muniendum et impellendum usque
ad muros munitionis obsesse sub
quo homines existentes fodiunt

muros illos Est aūt hoc edificiū
vtile cū talis est munitio obsessa
q' vsq ad muros eius pt tale edi
ficiū impelli Tciū genus edifi
ciorū sūt tres ul' castra Nam
si parietes nec p vias capi pūt
munitiões obsesse accipienda ē
mēsurā murorū munitiōis illius
et sedm hui' mēsurā ul' etiā
sedm altiōrē cōstituēde sūt lignee
tres ul' castra q tegendi sunt
crudis coriis ne succēdantur ab
igne Cum his quidē ligneis
castris dupliciter impugnatur
munitiões obsesse p'o iaciendo
lapides Nam si altitudo castrorum
excedit altitudinē murorum
et etiā tendarū et p̄pugnaculorū ex
istenciū in ipis sicut se hebūt
existentes in castris ad existentes ī mu
nitōibus ad eos qui sūt ī bello
ul' in tra Rursus in hui' castris
ordinātur pontes p quos it ad
vrbes muros munitiōis obsesse
Altitudo aūt murorū dupliciter
pt accipi p'mo p vmbrā Nā
leue filum cuius nota sit quātitas
ligandū est ad sagittā et pro
iiciendū vsq ad muros munitiōis
sedm quātitatē hui' filī potit quā
titas vmbre In illa ergo hora in
qua accipiatur vmbre quātitas
erigendū est aliqd lignū ī al
tum faciēs tantā vmbrā et
sedm altitudinē illius ligni erit alti
tudo murorū vī' q'a et sol sēp
n̄ splēdet et facit vmbrā sz ali
quādo tegitur nubibus dabimus
aliū modū accipiendi altitudinē
cuiuslibz edificii quorūlibz murorum
Accipiatur aūt lignū aliqd uel
tabula aliqua ad quātitatē alicuius
hōis et ille hō ad cuius quātitatē
accepta est tabula illa iaceat
se ad terram et ad pedes eius po
natur pdicta tabula et aspiciat
p sumitatē illius tabule et si vi
sus eius ppendit magis alte
q' sit edificiū cuius est altitudo
sumenda trahat se magis ppe edi
ficiū illud si nō visus ptendatur
magis basse cū tabula sit exīns
ad pedes et sic iacēs in tra e
longet se ab edificio pdicto do
nec p sumitatē tabule punctualiter
videat sumitatē eius Nam ut p
bari pt geometrice quāta erit di
stancia a capite hōis sic iacentis
usq ad edificiū illud tanta erit
edificii altitudo Possent etiam
mēsurē taliū altitudinū accipi
p regulas traditas in astrolabio
et quadrante sz q' h' nob nō sit
curē sufficiat aūt de talibus ad p̄ns
tanta dicere quāta sufficiunt ad
ppositū Quartū genus edificiorum
vocant musculos Sūt eñi mus
culi quedā edificia parua sb qbus
teguntur hōies trahentes ul' im
pellētes castra usq ad menia
munitionis obsesse pūt aūt p
hui' musculos qi cōtinuari castra
usq ad munitiōm obsessā qd' cū
fcm est triplicit' īpugnāda est
munitio Nā ī castro sic edificato
ad munitiōm īpugnādā est tria cō
siderare vz ptē supiorē exce
dentē muros tendulas et mun
itiões capiēde ptē q' ē mediā ad
quā applicantur pontes cadendi
sup muros illos et ptē imā ad
quā applicantur musculi sb qbus
sūt hōies trahentes ul' impellentes
castrū Cū ergo castrū illud ap
pinqbit quātū debebit ad muros
munitiōis obsesse illi qui sūt in
pte supiori dent piciē lapides
et fugare eos qui sūt in muris
q' vō sūt ī pte it' media dent po
tes dimittē et īvadē muros
Sz qui sūt in pte infima et
sub musculis si pt ad muros accedē
et eos subfodē et sic obsidētes
possint obsessā munitiōm hrē
Sūt etiā baliste arcus machine
lapidarie et oīa talia cōgreganda
ut quādo hec fienda sūt tunc
munitiōm accipiant p'iciat quāto
eñi pluribus modis sil' munitio īpugnatur
tāto plus terrentur obsessi et cicius capi

Cam̄ xx. Qualr̄ edificanda sit ca
stra et ciuitates ne per pugnā fa
cilit' deuincantur

Postq̄ꝫ diximꝰ d' bello campe
stri et d'imicaiimꝰ d'bello
obsessiuo docētes obsidē
tes municōes et castra q̄lit' de
beant obsideri et d'bellari i pte
illa d'imicare volumꝰ docere
ipōs obsessos q̄lit' dēant se defē
dere ab obsidentibꝰ Primum
aut̄ qđ maxīe facit ne obsessa
ciuitas deuincat' ab obsidentibus
et qđ maxīe facit ut obsessi faci
lit' possint d'fendē municōm ali
quā est scaē qualit' edificanda
sunt castra et ciuitates et munitio
nes certē ne facilit' ipugnent' Sūt
aūt v in huiꝰ edificatiōe cō
siderāda pque munitiōes fortio
res existant difficiliōes ad capi
endū Primo quidē fortificant'
munitiōes et sūt difficiliōes ad
debellandū ex nāa loci Sc̄o ex an
gularite murorū Tcio ex t'ratis
Qrto ex ppugnaclis Quīto ex fos
satis Ex natuā eīn loci vrbes
et munitiōes fortiōes existunt si
edite sint in petris rupibus
ul' in locis eminētibꝰ et i acces
sibilibꝰ aut si mare sit circa eas
ul' paludes et fluuīa circūdant
ipās A p'mo igit' q̄ndo edificā
de sūt munitiōes d'fendende ab
exteriori pugna et ab obsidētibꝰ
ɔsideranda est loci nāa ut i tali
loco edificent' q' ex ipō situ exi
stant fortiōes ul' si nō vacat
munitiōes d' nouo edificare et
aliqui timētes iram dn̄orū ul'
metuētes furorē popli uolūt
se tueri i munitiōe aliqua si assit
facultas ɔsiderāda est munitio talis
q̄ ex ipā nāa loci fortior existat
et difficilior ad pugnandū Sc̄o
vrbes et municiones sūt difficili
ores ad impugnandū ex angu
laritate murorū Nam si mu
nitio murorū hēat angularites si
ɔstringat obsidentes ad muros accedē

vt municiōm d'uincant obsessi
facilius se tuent' ab illis leuiꝰ
offendūt obsidentes Nā ꝑter
angularitatē murorū nō solū
ex pte anteriorū sed et a tgo
et ꝑ ꝗ ex pte posteriori ꝑcuā
unt īpugnantes municiōm illā
fiendi itaqꝫ sunt muri int' an
gulares ut municio facilit' d'fen
di possit Tcium qđ reddit mu
nicōm difficiliorē ad capiendū
dicit esse t'ratā ul' muri ex
t'ra facti Nam i munitiōe fien
da nō solū ɔsideranda est bonitas
situs et angularitas murorū
sed circa municiōm illam edificā
di sūt duo muri aliq̄lit' distātes
et spaciū qđ int' illos duos mu
ros includit' ponēda est t'ra
que soluenda est d'fossis que
fiende sūt circa municiōm illam
ul' est aliūd' t'ra aportanda
et ponēda in illo spacio int' me'
Est eīn huiꝰ t'ra int' tāle spaciū
posita ita densa q' ad inuicem
conglutinet' et efficiat' q̄si murꝰ
Contingit ēt rupes ex t'ra factē
si bn̄ condēsetur ꝑpt' qđ nō est
inquietans huiꝰ mōs ɔstituē
ex t'ra densata Valet quidē
ɔstitucio talium murorū ad de
fendendā municiōm ne d'uincat'
ꝑ machinas lapidarias Nā dato
q' ꝑ huiꝰ machinas totꝰ murꝰ
exterior ruerēt murꝰ ɔstitutus
ex t'ra q̄ absqꝫ lesione suscipet
ictꝰ machinarū q'a cū lapis
iectꝰ a machina ꝑ uenieret
ad huiꝰ murū ꝑpt' mollitiē
eiꝰ cedet t'ra et recipet lapidē
illū acsi esset sabulum Exptum
est eīn muros ex t'ra esse den
sata ɔstitutos minꝰ ledi a ma
chinis lapidariis q̄ muri alii
debet quidē talis murꝰ ext'ra fuꝰ
esse grossius q'a tūc q̄ absqꝫ lesi
one suscipiat lapides a machi
nis emissos Qrtū aūt qđ fac'
munitiōes fortiōes sūt t'res et
ꝑpugnacl'a nā in ipīs muris

construende sunt turres et propugnacula ut munitio levius defendi possit maxime ante portam quibus ipsius munitionis de qua timetur ne ad eam accedant obsidentes fiende sunt turres et propugnacula et ante huiusmodi portam ponenda est catarecta pendens anulis ferreis undique et ferrata et prohibet ingressum hostium et incendium ignis Nam si obsidentes vellent portas munitionis ~~obs~~ succendere cattharecta que est ante portam prohibet eos Rursus per cataractam debet esse murus perforatus respiciens ipsam per quem locum possunt proici lapides et etiam potest aqua ad extinguendum ignem si contingeret ipsum ab obsidentibus esse appositum Quintum quod faciat munitiones magis fortiores et inaccessibiles est latitudo et profunditas fossarum que si adsit facultas replende sunt aquis His ergo modis sunt munitiones difficiliores ad capiendum propter quod videndum est a principio ab his qui volunt munitiones defendere ab obsidentibus eas ut in munitionibus illis hec omnia vel plura ex istis concurrant adhuc quod facilius defendantur.

Capitulum xxi. Quomodo muniende sunt civitates et castra et universaliter omnes munitiones ut ab obsidentibus difficilius capiantur

Non sufficit scire quomodo edificande sunt munitiones quales muros debent habere et quomodo debent esse site nisi sciatur quomodo sunt muniende ut non de facili devinci possint Dicebatur autem superius triplicem esse modum devincendi munitiones videlicet per famem per sitim et pugnam Sic ergo muniende sunt munitiones obsesse ne aliquo horum modorum possint devinci Ne enim fame devincantur tria sunt attendenda scilicet ut frumentum avena ordeum et cibaria singula et universa pabula que possunt conservari ad victum deportanda ad munitionem obsessam prius quam obsideatur ab exercitu et si timetur de obsessione ante recollectionem frugum ex aliis locis propinquis sunt talia accipienda ne munitio obsessa ob carentiam victus possit pati defectum Quicquid autem non potest ad munitionem conservari vel si conservetur non multum esse utile castro vel civitati obsesse totum est igni comburendum ne obsidentes supervenientes inde capiant emolumentum et ex bonis propriis munitionis obsesse impugnent ipsam Si enim timeatur de diuturnitate temporis ut quod per multa tempora debet obsessio perdurare maxime munienda est civitas vel castrum obsessum milio Nam milium inter cetera minus putrescit et plus durare prohibet copia enim carnium salsatarum non est permittenda salis et multitudo multum est expediens munitioni obsesse eo quod ad multa sit utilis. Secundo in muniendo castrum vel civitatem aliquam obsidendam quantum ad victum non solum attendendum est ut magna copia victualium deferatur ad munitionem obsessam sed et victualia delata per temperatos elongatores per familias dispensentur unde si fieri posset si civitas obsessa esset magna et posset aliunde recuperari victum in qualibet castra civitatis victualia reduci deberent ad orrea publica et per certas personas per vicos provides dispensari quia si munitio obsessa modica esset ubi tantum haberet efficere non esset difficile quia enim nichil prodest preparacio victualium nisi parce et cum temperamento dispensetur Tertio est in talibus attendendum ut persone debiles et inutiles non valentes prodesse ad defensionem munitionis obsesse si quo commode fieri potest sunt ad partes alias transmittende tales enim consumunt et comedunt que debent bellatoribus erogari Rursus si timeatur de inopia victualium quasi bestie que sunt in munitione sunt comedende

ul' salsande si sunt apte immo in tali
casu comedenda sunt multa que
ad esum vetat quotus usus Viso
quomodo municio obsessa vitat ne ca
piatur fame d'leui pt videri qualiter
se debeant hr'e obsessi ne devitacio
psitim Nam anteq' eos aliq' obsi
deant puide dent q' ad tale
municionem pgant in qua sit aque
copia q' si vo ibi no sint fontes
fodiendi sunt putei q' si et locus
sit situs ut ibi nec putei fieri
pnt faciende sunt cisterne ut cele
stium aquarum supabundantia supple
at aliarum aquarum defectum Et
si municio obsessa sit circa mare
et no possit aquam hr'e nisi salsa
eo q' dulcem aquam habeat distantem
et ad aquam capiendum phibeat
obsidentes tunc mediante terra
potest dulcificari Nam sedm phm
in methauris quicquid ex aqua sal
sa p poros terre pcessit totum in dul
ce conuertitur Defendendum est etiam
ad municionem obsidenda in magna
copia acetum et vinum et ex potu
solius aque bellatores adeo de
bilitentur q' no possint viriliter resi
stere obsidentibus Ostenso q' sunt
remedia adhibenda contra famem
et sitim p que obsessa municio de
vinci consueuit restat videre
que sunt remedia adhibenda ne
p pugnam obsessam municio d'vinca
dent et ad ciuitatem ul' ad castra
obsessis d'portari in magna sulfur
pix oleum ad combucendum machi
nas hostium ferra etiam et ligna sunt
ad municionem obsessam d'bita abu
dancia d'portanda ut p ligna
haste sagittarium et telarum et
et edificia necessaria municionem fieri
possint p ferra vo possint repiri
arma et fieri tela sagitte et
alia p que impugnari valeant
obsidentes potest etiam multitudo
fieri utilis ipsis obsessis ad defen
dum edificia et machinas ipsorum
obsidencium ut in sequenti capitulo ap
parebit Saxa enim torticia in

magna copia sunt ad municionem d'por
tanda quia talia sunt solidiora
et apciora ad proiciendum Ex
his ergo replendi sunt muri et
turres municionis obsesse Calce
et pulverisata defendendum est
ad ipam municionem et magna
abundancia et ea replenda sunt
multa vasa ut cum obsidentes
appinquant muris municionis
iacienda sunt vasa illa quibus
confractis pulueris illius sub intrat
oculos obsidencium et adeo offe
dunt eos ut quasi ceci et non
videntes puti possint Nervorum
et copia summum necesse est utilis
municioni obsesse ppter balistas
et arcus et alia pparanda ut si
nervi deficiat loco eorum ad
hiberi crines equi et capilli muli
erum Recitat enim vegecius q'
cum romanis nervorum copia defi
ceret et no possent machinas
reparare ad resistendum bellatoribus
mulieres romane abscisis crinibus
eos suis viris tradiderunt p
quos machinis reparatis adversari
orum impetum repulerunt Malu
erunt enim ut ait vegecius ille pu
dicissime femine cum maritis co
vivere deformato capite q' sine
hostibus integris crinibus Sunt
enim ad municiones portanda ne
nia bestiarum ad conformandum
balistas et arcus et coria cruda
ad tegendum machinas et alia edi
ficia ne ab adversariis p incendia
comburantur His autem cautelis
et p ea que dicta sunt resistere
poterit obsessi ne eorum muni
ones ppugnam ab obsidentibus
d'vincantur *Cap. xxi. Quo*
resistendum est impugnantibus facte p cuni
culos et qualiter lapidariis et machi
nis et aliis edificiis obsessi debent
obviare sequitur

Cnumerabantur sup tres speciales
modi impugnandi muni
ones obsessas quorum unus
erat cum cuniculis et p vias sub

tranceas p machinas lapidarias
et etiam p edificia impulsa usque
ad menia castri castri vel civi
tatis obsesse Quarto si dominus
p prefatos modos obsidentes ob in
vade obsessos relictum est ut de
claremus quomodo obsessi a predictis i
pugnationibus contra obsidentes se de
fende valeant Primo ergo dicemus
de remediis contra impugnationem per cuniculos
possumus autem circa hoc duo reme
dia assignare unum est per profundi
tatem fossatorum repletarum aquis
Nam si circa municionem obsessam
sint profunde fovee aquis reple
te impediant obsidentes ne obses
sos impugnare possint per cuniculos
et vias subterraneas Dato tamen quod
fosse aquis repleri non possint
si sint valde profunde et ample suf
ficient impedimentum subterraneas
vias quia hoc genere pugnationis
impediri non potest municiones nec
impugnari obsesse nisi dicte vie
subterrance profundiores sint fosse
Municio ergo defendenda vel est super
firma petra et tunc propter duritie
lapidis non est facile per cuniculos
debellare eam vel est super petram
dotabilem aut super terram que de
facili fodi potest et tunc per profundas
foveas est fortificanda municio
ne per cuniculos devincatur Secundum re
medium contra cuniculos et vias subterra
neas est facere in municione ob
sessa viam correspondentem vie
subterrance facte ab obsidentibus
Si enim obsessa municio non habet
foveas repletas aquis propter quod
timetur de impugnatione per cuniculos
diligenter debent considerare obsessi
utrum aliqua parte videant terram
deferri et utrum per aliqua cognosci
possint obsidentes inchoare cu
niculos quantum percipiunt statim viam
aliam subterraneam facere correspondere
illis cuniculis ita tamen quod illa via pre
cedat contra obsidentes et tunc per illam
viam sit perforata unius parte fecerit
obsidentes et partem obsessi debet

esse bellum continuum ne obsidentes
per illam viam municionem ingrediantur
debent enim obsessi iuxta inchoationem
vie subterrance habere magnas tunnas
plenas aquis vel etiam urinis et cum
bellant contra obsidentes debent se fingere
fugere et exire foveam illam quo facto
totam aquam illam aut urinam sic con
gregatam effundere debent super ob
sidentes exeuntes in cuniculis temporibus
enim antiquis multi obsidentium sic pericli
tati sunt contra hoc si aliquando fuit non
debemus reputare impossibile ne
iterum fieri possit Viso quomodo resi
stendum sit debellationi facte per
cuniculos Restat videre quomodo obsessi
debeant obviare impugnationi
facte per lapidarias machinas contra
has autem quadrupliciter subvenitur primo
quia aliquando subito ex municione
obsessas exit multitudo armatorum
et invadunt machinam et plus quam
exitus possit succurrere ad defendendum
eam succendat ipsam Sed si muni
cionem ipsam obsessi exire non aude
ant tunc clam de nocte per muros
aliqui ligati funibus emittuntur
qui absconse ignem portantes
absque eo quod alii percipiant machinam
incendunt quo pacto terciuntur
supius prefimos ad municionem ipsam
Est etiam tercius modus destruendi ma
chinas faciendo sagittas quas
appellant colos Est autem sagitta
illa in medio quasi habens concavam ca
thenam in qua ponitur ignis fortis
factus ex oleo sulfure et pice sive
resina quam igne cum stupa involutum
bellatores antiqui incendiarium voca
verunt huiusmodi autem sagitta per
balistam fortem emissa usque ad
machinam infixa succendit ipsam
Quarto autem modo resistendum est
machinis faciendo alias machi
nas interius proiciendo eas et de
struendo ipsas Iuxta certam autem
summum remedium est postquam con
stituta est interius machina interius
facere ei fundam ex catenis ferre
is vel testam ex ferro vel iuxta

machina illa construere sub tam
in qua aliquod magnum ferrum imponatur
et bene igniatur et quod bene igni
tum ponatur super fundam ex ferro
textam et proiciatur ad machinam
aliam vel ad quodcumque edificium ligne
um contra quod coria cruda nec habent
ligna resistenciam Omne enim
edificium ligneum hoc modo comburi
potest Sunt autem alie multe particulares
cautele valentes ad defensionem
lapidarias machinas sed quia talia
complete sub narratione non cadunt
prudentis iudicio relinquuntur Omisso
quomodo resistendum est cuniculis et
lapidariis machinis reliquum est
declarare quomodo obviari debeat edifi
ciis aliis expulsis ad menia muni
cionis contra obsessos Ad hoc autem
valent quecumque diximus contra resi
stenciam machinarum Nam destitui possunt
lapidarie machine per impulsum
insultum obsessorum et per homines
latenter de nocte emissos et per sa
gittas deferentes ignem forte et
per machinas alias emittentes lapi
des et per fundas ex ferro textas
iacientes ignita ferra sic omnibus
his modis possunt huiusmodi edificia im
pugnari immo expertum est quod singula
huiusmodi edificia maxime valet si
per alias machinas vel aliis aliquo
ferra ignea iaciantur in ipsa
Possumus tamen specialia remedia contra
huiusmodi edificia assignare ut contra
arietem constituatur lupus Dicebatur
enim trabem ferream percucientem
muros municionis obsesse per dura
cionem capitis vocari arietem contra hoc
autem constituitur ferrum curvum dentatum den
tibus fortissimis et acutis et li
gatum funibus cum quo caput trabis
arietis vel caput illius trabis ferrate
quo capto vel omnino arietis ad superiora
trahitur vel omnino suspendatur ut mu
rus nocere non possit Unde et bella
tores antiqui huiusmodi ferrum vocaverunt
lupum eo quod acutis dentibus arietem
capit contra castra vero multum va
lent ferra ignita adhibere tamen

separate remedium quod ipsi quia fiunt
cum rotis et vie subterranee et clam
foditur terra unde debet tenere custos
quia sub fossa et castro subverso in
ipsam propter magnitudinem ponderis
est castrum unde quod non possit
ex fouea in terram removeri Con
tra vineas vero et musculos multum va
lent ignita ferra quod si tamen contingeret
quod huiusmodi edificia pertractaverint muros mu
nicionis obsesse tunc de hoc dubitatur
antequam hoc fiat iuxta illos
muros erigantur edificia lignea
sed si sit possibile edificantur muri
lapidei ut si contingeret possidentes
exteriores municionem retinerent reti
nerentur clausi inter muros illos
et non valentes se defendere propter
murorum inclusionem ne lapidibus
obruantur Est tamen ad vitandum
quod aliquando obsidentes fingunt se
fugere et sic per insidias invadunt
municionem obsessam Ideo non statim
post recessum hostium sunt municiones
dimittende et non est custodia
negligenda immo investigande sunt
condiciones hostium ut quod palam
habere non potuerunt per insidias
et astucias optinere ne possint

Capitulum xxiii Qualiter construenda
est navis et qualiter committendum est na
vale bellum et ad quod singula bella ordinantur

In ultimo capitulo tractare volumus
aliqua de navali bello non
tamen oportet circa hoc tantum insistere
Nam multa que dicta sunt in aliis generibus
bellorum applicari poterunt ad nava
lem pugnam Circa hoc autem pu
gnandi genus primo videndum est
qualiter fabricanda sit navis nam
navis male fabricata ex modica
impugnacione hostium de facili perit Secundum
go quod secundum vehementiam lignaque ex qui
bus construenda est navis non est
quolibet tempore incidenda Nam tempore mar
tii et aprilis in quo humor capit
in arboribus abundare non est bonum
incidere arbores ex quibus fabrican
da est navis sed tempore iulii et au
gusti vel etiam aliquo alio tempore in

quod humor arborum desiccetur ad huiusmodi
fabricam tradenda sunt ligna. Rursus non
statim incisis lignis est ex eis
fabricanda navis sed postquam arbores sunt
dividende per tabulas et per aliquod
tempus dimittende ut desiccari possit.
Nam ex lignis debet construi navis
quorum naturalis eorum humor exspiraverit,
contrahuntur ligna et faciunt in navibus
rimas, quibus in navibus quasi nihil
periculosius esse potest. Docuit enim inten
dere sibi bellis navalibus et expo
nere se periculis ne per ipsas rimas
naufragium patiantur. Viso quando sint i
ncidenda sunt ligna et quando resiccan
da ut ex eis navis debite va
leat fabricari, videre restat quomodo
in navi bene fabricata committenda sunt
bella. Habet autem navale bellum quantum
ad aliqua similem modum pugnandi cum
bello terrestri, nam sicut in terrestri
pugna oportet pugnantes bene armatos
esse et bene scire a percussionibus se
protegere et hostibus vulnera infligere,
sic et hoc requiritur in bello navali.
Immo in huiusmodi pugna oportet homines esse
melius armatos quam in terrestri, quia
cum pugnatores maneant quasi fixi stent
et modicum se moveant, melius
sustinere possunt armorum pondera. Quare
eorum armatura gravior esse debet. Pos
sumus tamen quantum ad presens spectat
enumerare quod marini pugnatores hostes
impugnare debent. Primum est igitur
quod incendiarium vocatur. Expedit enim
eis habere plura vasa plena pice sul
phure et resina et oleo, que omnia
sunt cum stupa convolvenda. Hec enim
vasa sic repleta sunt succenden
da et proicienda ad navem hostium,
ex qua proiectione vas frangitur
et illud incendiarium incendit navem.
Sunt enim multa talia in navim
proicienda ut ex multis partibus possit
navis succendi, et cum proiciuntur talia
tunc est quod nautas extendunt bellum
ne possint sufficere ad extinguendum
ignem. Secundo ad committendum bellum
marinum multum valent insidie. Nam
sicut in terra ponuntur insidie militum

quia ex improviso invadentes hostes eos
terrent de facili vincunt. Sic in mari
post aliquas insulas fiunt insidie ut ma
rini pugnatores ex improviso irruentes
in hostes facilius eos vincant. Tertio
est circa maritimum bellum attendendum
ut semper pugnantes navem suam faciant
circa profundum agi et navem hostium
impugnant ad littus, quia pugnandi im
petum perdunt qui declinant ad terram.
Quarto ad arborem navis suspenden
dum est lignum quoddam longum ex utraque
parte ferratum, quod ad capiendum tam
naves quam nautas se habeat quasi aries
cum quo destruuntur muri civitatis ob
sesse. Debet autem ordinari sic lignum illud
ut ligamentum retinens ipsum possit
demitti et elevari, quia hoc facto ma
ior habebitur commoditas ut cum ipso
percuti possint tam naves quam existentes
in navi. Quinto in navali bello haben
da est copia amplarum sagittarum cum
quibus scindenda sunt vela hostium.
Nam velis eorum perforatis et nole
ntibus retinere ventum non tamen possunt
hostes impetum habere in pugnando nec
etiam possunt sic faciliter recedere si velint
declinare a bello. Sexto consueverunt
naute habere ferrum quoddam curvatum
ad modum falcis bene incidens et ap
plicatum ad funes retinentes vela
statim incidit ipsa. Velis autem sic
incisis et cadentibus sub arbore sic
tegitur sic hostibus ne sic pugnare possint,
quia per talem incisionem velorum redditur
navis pigrior et quasi omnino inutilior
ad pugnandum. Septimo etiam consue
verunt naute habere uncos ferreos
fortes ut cum videant se esse plures
hostibus cum illis uncis capiunt
naves et non permittunt eos disce
dere. Octavo in navali bello est hec
cautela attendenda ut de calce
alba pulverizata habeant multa
vasa plena que ex altis sunt proici
enda in naves hostium, quibus ex
impetu proiectis et fractis elevatur
pulvis ut supra diximus in bello terre
stri et sic intrat hostium oculos et adeo
offendit eos ut quasi circa videre non possunt

qd i bello navali e vald piclosu
qa ex oi pte bellates i tli bello
vident sibi imine morte Itē
si odi bellanau i tli pugna expul
ne ealas sic offendunt ut vide
no possint d facili pimunt ab ho
stibz ul submigunt in aquis Itē
cautela e hre mlta vasa plena
ex molle sapone q cu ipetu p
iacēda sut ad naues hostiu et
hc sup loca illa i qbz ɔtigit ho
stes existe ad defendendu naues
Nam nauibz illis ɔtētis i hmoi
locis locata p sapone liquidu
reddunt adeo lubica q hostes
ibi ponētes pedes stati labut
i aquis Est et dāma cautela
qa p maiori oibz Nā repiunt
aliqui marini q diu sub aquis
durare possut Naute igit dent
d sero ordinare ɔt naue hostiu
et etiam p ɔtrium dent alique
emitte diu valente durare sub
aquis q det accede ad hostilem
naue et eam i fundo pforare
faciendo ibi plua foramia q
ab hostibz repiri no poterint
cu p ipa reperit abundare aq
qua abundante hostes et naue
piculitabit Sut aut i bello
navali alia obsuanda ut sit
ibi copia lapidu et et florum
acutoru q qt lapides iacuitur
cu quibz hostes nimiu offendu
Sed certa talia q ni mus piclaria
sunt sb narratione no cadunt
Sufficiut go cautele qs tradidi
ca navale bellum :-

Quiso qlit incedenda sut lige
ɔquibz ɔstruenda est navis et
quo bellandu est i navali bello
reliquu est ut declaremus ad qd
bella oia ordinant Sciendum
igitur q scdm phm no bellamus
ut bellemus sed ut pace heamus
potest go bellu ex nequitia ho
im et ex cupiditate eoru ordiari
ad lucru ul ad aliqua alia satis
factiom ire ul ɔcupie bella
eni si iuste gerant et debite

fiant ordinada sut ad pacem
Et ad ɔetem hoim et ad ɔne bo
Nam sic se hre dent bella i
societate hoim sicut se hnt po
tiones et flenbotomie i corpore
humano Nam sicut i hūano cor
pore sut humores sic i ɔuersacione
et societate hoim est dare plres
psonas et plures hoies Et sicut
qn diu humores sut equati in
corpore et no est ibi huorum
excessus no indigemus nec poci
one nec flenbotomia Sic
qndo hoies debite se hnt et
unus no i iuriat alti no sut
ɔmittenda bella Itē sicut
p flenbotomia et pociom sup
fluitas huoru est eiicienda p
qua ɔsuat sanitas corporis
Sic p bella sut hostes corrigendi
tandi et occidendi p qd impe
dit ɔne bonu pax ciuiu et
eoru qui sut in regno Sup
posito go reges et pncipes hre
iustu bellu et hostes eoru in
iuste ɔbare et ɔne bonu Non
est i ɔueniens docere eos oia ɔnia
bellandi et omem modu p q
possint suos hostes vince Sed
totu ordinare debent ad ɔne bo
nu et pace ciuiu mebunt pa
cem illam etnā i qua e suma
requies quā deus ipse suis pro
misit fidelibz qui est bndictus
i scla sclorū amen

II

